MAHMUT GOLOĞLU

Millî Şef Dönemi

(1939-1945)

«Bugün Avrupanın doğusunda bütün uygarlığı ve hattâ bütün insanlığı tehdit eden bir kuvvet belirmiştir — Avrupa devlet adamları, anlaşmazlık konusu olan başlıca önemli sorunları, her türlü kişisel egoizmden ırak ve yalnız kamu yararına olarak son bir çaba ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa, korkarım ki felâketin önü alınamayacaktır — Yakın komşusu ve bu memleketle en çok savaşmış bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden olayları yakından izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığı ile görüyoruz — Türkiyede bolşeviklik olmayacaktır.»

ATATÜRK

GOLOĞLU YAYINLARI

A — Millî Mücadele Tarihi:

1) Erzurum Kongresi	20 TL.
2) Sivas Kongresi	20 TL.
3) Üçüncü Meşrutiyet (1920)	20 TL.
4) Cumhuriyete Doğru (1921-1922)	20 TL.
5) Türkiye Cumhuriyeti (1923)	30 TL.

B — Türkiye Cumhuriyeti Tarihi:

6) Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)	30 TL.
7) Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)	30 TL.
8) Millî Şef Dönemi (1939-1945)	40 TL.

C — Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan:

1) Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku	10 TL.
2) Halifelik (Ne idi, nasıl alındı, niçin kaldırıldı?)	15 TL.
3) Pontos (Anadolunun Millî Devleti)	20 TL.

D — Denemeler:

1) Bir Dostun Mektupları	10 TL.
2) Dostluk ve Mutluluk (Basılmak üzeredir)	

Turhan Kitapevi
Kocabeyoğlu Pasajı, Kızılay - Ankara

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Üçüncü Kitap

Millî Şef Dönemi

(1939-1945)

MAHMUT GOLOĞLU

Kalite Matbaası, Ankara - 1974

İÇİNDEKİLER

I — 1939 Yılı Olayları:

A) Refık Saydam Hükümeti
B) Altıncı Büyük Millet Meclisi
C) C.H.P. Müstakıl Gurubu
D) Dış İlişkiler
E) Hatayın Anavatana Katılması
F) Avrupa Savaşı
(İkinci Dünya Savaşının Başlaması)
G) Türk-Rus İlişkileri
H) Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Yardım Andlaşması
İ) Erzincan Depremi

II — 1940 Yılı Olayları:

A) Millî Korunma Kanunu
B) Köy Enstitüleri
C) İç Huzursuzluk
D) Avrupa Savaşının Devamı

III — 1941 Yılı Olayları:

A) Genel Durum
B) Türk-Alman Dostluk Andlaşması

C) Alman-Rus Savaşı
(Barbarossa Harekâtı)
D) Pasifik Savaşı
E) Refah Vapuru Facıası

IV — 1942 Yılı Olayları:

A) Şükrü Saraçoğlu Hükümeti
B) Ekonomik Bunalım
C) Varlık Vergisi

V — 1943 Yılı Olayları:

A) Kazablanka Buluşması (14.1.1943)
B) Adana Buluşması (30.1.1943)
C) Yedinci Büyük Millet Meclisi
D) Özalp Olayı
E) Moskova Konferansı (19.10.1943)
F) Kahire Buluşması (1) ve Kahire Konferansı
(5.11.1943) (22.11.1943)
G) Tahran Konferansı (28.11.1943)
H) Kahire Buluşması (2)
(4.12.1943)

VI — 1944 Yılı Olayları:

A) Türk-İngiliz İlişkileri
B) Toprak Mahsulleri Vergisi
C) Irkçılık-Turancılık
D) Normandiya Çıkarması ve Almanlarla İlişkilerin Kesilmesi
(6.6.1944) (2.8.1944)
E) 1944 Yılı Sonunda Genel Durum

VII — 1945 Yılı Olayları:

A) Japonya ile İlişkilerin Kesilmesi
B) Anayasa Dilinin Değiştirilmesi
C) Devletçilik Anlayışı

D) Yalta Konferansı ve Almanlarla Japonlara Savaş İlânı (4.2.1945) (23.2.1945)
E) Avrupada Savaşın Bitimi
F) Muhalefetin Doğuşu
G) Dörtlü Önerge
H) San Fransisko Konferansı (25.4.1945 - 26.6.1945)
İ) Potsdam Konferansı (17.7.1945 - 2.8.1945)
K) Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Onanması ve Dünya Savaşının Bitmesi (15.8.1945)
L) Çok Partili Cumhuriyet

VIII — Ekler:

1) Altıncı Büyük Millet Meclisi Mebuslarının Listesi
2) Yedinci Büyük Millet Meclisi Mebuslarının Listesi
3) Anavatana Katılan Hatay Devletinin Ulusal Meclis Üyelerinin Listesi

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

I

1939 YILI OLAYLARI

A

Refik Saydam Hükümeti

1939 yılı; bir buçuk aylık Celâl Bayar Hükümetinde yapılan değişikliklerle başladı. Gerçi, Atatürkün ölümüyle Cumhurbaşkanlığına getirilen İsmet İnönü, başbakanlığı yine Celâl Bayara vermişti ama bunun geçici bir yerleşme tedbiri olduğu yolunda söylentiler vardı (M. Gologlu, Tek Partili Cumhuriyet 322).

Nitekim bu söylentiler kısa sürede gerçekleşmeye başladılar. Büyük Millet Meclisinin 2.1.1939 günlü toplantısında okunan iki Cumhurbaşkanlığı tezkeresi; Eğitim Bakanı Saffet Arıkanın yerine İzmir Mebusu Hasan Ali Yücelin, Ekonomi Bakanı Şakir Kesebirin yerine de İzmir Mebusu Hüsnü Çakırın getirildiklerini bildiriyordu (Ekonomi Bakanlığından ayrılan Şakir Kesebir, o sırada epeyce dedikoduları üzerinde toplamıştı. Meselâ, büyük bir serveti Yahudilikten Müslümanlığa geçmiş olan karısının adına Alman bankalarına yatırdığı, Almanların da Yahudilerin paralarını bloke ederken bu paraya da elkoyduğu, Şakir Kesebirin Alman Ekonomi Bakanı Funk'a rica ederek ve kendine ait olduğunu açıklayarak paraları kurtardığı söyleniyordu. Asım Us, Hatıra Notları : 357).

İki gün sonra da Adâlet Bakanı Hilmi Uranın yerine Konya Mebusu Tevfik Fikret Sılay getirildi (Z. C : 4.1.11939).

Hükümetteki değişikliklerin gidişi çok hızlı idi ve bu durumda Celâl Bayar Hükümetinin daha kaç gün dayanabileceği hesaplanıyordu. Bu kanıyı pekiştirecek işaretler vardı. Millî Şaf yâni Cumhur-

başkanı İsmet İnönü, çevresindekilere, Celâl Bayar Hükümetindeki Bakanların bir türlü birbirleriyle geçinemediklerini, kabinenin allak-bullak olduğunu söylüyordu (Hilmi Uran, Hatıralarım: 346).

Nitekim, Hükümet fazla dayanamadı. Kuruluşundan iki buçuk ay gibi kısa bir süre sonra Celâl Bayar Hükümetinin istifası gerçekleşti. Celâl Bayar, 25.1.1939 günü, Cumhurbaşkanı İnönüne şu yazıyı gönderdi: «Türkiye Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine Parti Divanınca karar verilmiştir. Partimizin seçime yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasının maksat ve esasa daha uygun ve yararlı olacağını düşündüm. Bu imkânı size vermiş olmak için Başbakanlıktan istifamı sunuyorum. Hakkımdaki iyi görüşlerinizin devamını sonsuz saygılarımla dilerim.»

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, aynı gün şu karşılığı verdi: «Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesi ihtimali üzerine verdiğiniz istifa kabul olunmuştur. İktidar mevkiinde geçen hizmet zamanınızı, taktirle anarak size ve arkadaşlarınıza yürekten teşekkürlerimi bildirmek isterim. Siyasî tarihimizin çetin dönemini seçkin özelliklerinizle iyi yönetmenizi, milletimiz daima teşekkür ve takdir duyguları ile anacaktır. Hükümetin kurulmasına, İstanbul Mebusu Dr. Refik Saydam memur edilmiştir.»

Refik Saydam, Celâl Bayara karşı olan bir politikacı idi. Hattâ Atatürkün zamanında, Celâl Bayar Hükümetinde bakanlık kabul etmemişti. İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Celâl Bayar Hükümetinde görev kabul etmiş olması anlamlı idi. Nitekim, kısa sürede onun yerine geçmiş ve Celâl Bayardan yana olduklarını sandığı kimseleri (Celâliler) diye tanımlayarak temizlenmeleri yoluna gitmiştir (Ahmet Emin Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/302).

Aynı gün Refik Saydam, sanki hazırmış gibi, yeni Hükümeti kurdu, Cumhurbaşkanına sundu. Onaylanan liste aynı gün Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderildi :

Başbakan	Refik Saydam (İstanbul)
Adâlet Bakanı	Tevfik Fikret Sılay (Konya)
Millî Savunma Bakanı	Gl. Naci Tınaz (Bursa)
İçişleri Bakanı	Fayık Öztrak (Tekirdağ)
Dışişleri Bakanı	Şükrü Saraçoğlu (İzmir)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı (Elazığ)
Bayındırlık Bakanı	Ali Çetinkaya (Afyon)
Eğitim Bakanı	Hasan Ali Yücel (İzmir)

Ekonomi Bakanı	Hüsnü Çakır (İzmir)
S. ve S. Yardım Bakanı	Hulusi Alataş (Aydın)
Gümrük ve Tekel Bakanı	A. Rana Tarhan (İstanbul)
Tarım Bakanı	Muhlis Erkmen (Kütahya).

Yeni hükümet listesinin görülmesiyle de anlaşılıyordu ki; bu hükümet değişikliğinin temel nedeni Celâl Bayar'dı. Çünkü hükümetteki değişiklik iki bakandan ibaretti (Biri Tarım Bakanı Faık Kurtoğlu, ötekisi de Millî Savunma Bakanı Kâzım Özalp'tı. (Kâzım Özalpın adı o sıradaki Ekrem Köniğ Olayı'na karışmıştı. Gizli haberleşme işlerinde kullanılan Ekrem Köniğ, Millî Savunma Bakanının imzasını taklit ederek sahte evrak düzenlemiş, Türk Hükümeti adına Amerikaya 50 uçak sipariş etmiş ve bunları iç savaş halindeki İspanyaya satmak istemişti. Fakat işlem duyulmuş ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak tarafından Meclis Soruşturması istenmişti. **A. Us, Hatıra Notları: 353).**

Yeni Başbakan Refık Saydam, 27.1.1939 günü Hükümet Proğramını okudu. Proğramda da bir değişiklik yoktu ve çok kısa idi: «Kabinenin proğramı şimdiye kadar olduğu gibi, bağlı bulunduğumuz Cumhuriyet Halk Partisi Proğramı'nı gerçekleştirmek amacına dayanmaktadır. Devrim yasalarının ulusal yapıda sarsılmaz bir surette işlemesini ve adâlet örgütlerinin sürekli gelişimini sağlama yolunda alınmış tedbirlerin uygulanmasını titizlikle sürdürmenin kesin kararındayız. Vatanda geniş çapta yerleşmiş bir huzur ve rahatlık sağlamak, yurttaşları anarşiden ve zorbalıktan uzak bir güvenlik havası içinde bulundurmak proğramımızın başında gelir. Rejimimizin, anayasa ile belirtilen ilkelerle kurulmuş, sosyal düzenini korumak en önemli işimizdir. İdare makinesinin düzenli ve bilgili olarak işlemesini sağlayacak çareleri dikkatle düşüneceğiz. Görevlerin beceriklilere verilmesinde ve memurların yükseltilip geçim kolaylığına kavuşturulmasında adâletin ve lâyık olmanın esas tutulmasına dıkkat edeceğiz. Devlet bütçesinden verilen maaş ve ücretler ile devlet sermayesiyle meydana getirilmiş kuruluşlardaki maaş ve ücretler arasında denge kurulması ve bu kurumların doğru işlemelerinin sağlanması, üzerinde önemle duracağımız bir konu olacaktır. Bu amaca yönelmiş çalışmalarımızı en kısa sürede gerçekleştireceğiz.

Memleketimizin maddî gelişimi ve ekonomik kalkınması; ancak kültür düzeyimizin bunlarla paralel olarak gelişmesiyle olanak kazanacaktır, kanısındayız. Demiryolu yapımı, Cumhuriyet Dönemi'-

nin çizdiği büyük proğrama göre sürdürülecektir. Devletçilik İlkesi'ne dayanan konulardaki çalışmalarımız; ihtiyaçları önemlerine ve eldeki olanaklara göre sıraya koyup sağlamak ve devletin ekonomik kuruluşlarının işlemelerini ve denetimlerini kuruluşlarındaki amacı karşılayacak şekilde ve koşulların elverdiğince olgunlaştırmak yolunu izleyecektir. Maliyemizin ana ilkesini, Cumhuriyet Dönemi'nin memleketimizde ilk olarak sağladığı ve titizlikle koruduğu gerçek ve samimi anlamı ile Denk Bütçe esası teşkil edecektir.»

Manisa Mebusu Refık Şevket İnce; Büyük Atamızın sonsuzluğa kavuştuğu gündenberi geçen iki buçuk ay içinde Büyük Millet Meclisinin önüne gelen ikinci bir hükümete güven oyu vermek gibi bir olayın karşısında bulunuyoruz. Bu durum; düşman gözü ile, dost gözü ile üzerinde durulacak bir konudur. Düşmanların herhangi bir kaynağının; ne kadar içten olursa olsun, dış görünüşe bakarak çıkaracağı sonuç ne olursa olsun, bizim onlara vereceğimiz karşılık şu olacaktır: Türkiye baştan aşağı belli bir idealin, Cumhuriyet Halk Partisi İdeali'nin sarsılmaz tarafdarıdır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi onun temsilcisidir. Büyük Millet Meclisi de, yine kendi arasından seçip bulduğu kimselerde temsil edilmiştir. Bizi temsil edenlerden ölene de, yaşayana da (MİLLÎ ŞEF) demişizdir ve onların belirttiği doğrultuda yürümek temel görevimizdir. Hükümet için (Millî Şef)'lerimizin gösterdiği kimselere, doğrudan doğruya onun güvenine sahip olduğu için güvenmekliğimiz, (Millî Şef)'imize karşı millî ve vicdanî görevimizdir. Partisinin yürütme görevlerini bizim vekilimiz olarak yapacak olan Bakanlarımızın yüzleri değişebilir. Fakat hiçbir zaman değişmeyecek olan şey, proğramımızın esasıdır. Biz bakanlarımızı, ortaya koyacakları ve uygulayacakları yeni proğramdan dolayı değil, zâten var olan Halk Partisi Proğramının uygulanması bakımından incelemek ve karşılaştırmak durumundayız. Bu nedenledir ki; bizce bakanların kuvvet kaynağı Büyük Millet Meclisidir. Büyük Millet Meclisi de, esas itibariyle Partimizin saygı ile karşıladığı bir noktada, kendisine verdiği direktif çevresinde toplanmaktadır. Bundan ötürü; bir defa politik bakımdan, aldığımız siyasî terbiye gereğince, bu hükümete güvenmek durumunda bulunduğumuzu söylemek gerekir. Biz; bu kürsüden falan yada filan hükümetin, o hükümetteki şu yada bu kişinin yaptıklarını demagojik (toplumu avlayıcı) bir eleştiri ile küflendirecek bir politik eğitimin insanları değiliz. Biz dostluğumuzu; daima anlatıp öğretici uyarılarda bulunmak suretiyle, yürekten gelen kardeşlik duygularının etkisi altında ve arkadaşlarımıza yardım olsun diye samimiyetle

gösteririz. Kendimizi yükseltmeye ve başkalarını alçatmaya sebeb olacak demagojik gösterilerin belirtilerinden kendimizi koruyacak durumdayız. İşte Kemalist demokrasi içinde; halkın işini halkla beraber görmek ilkesini öteki ilkelerden ayıran nitelik budur. O halde hiç kuşkusuz, Halk Partisi denen varlık böylesine sürecek ve hiç bir hükümet, öteki partilerde olduğu gibi, bizden güvensizlik oyu almak felâketine uğramayacaktır. Bu, bizim kurduğumuz temelli birlik ve örnek politika bakımından böyledir. Biz; önceki İsmet İnönü ve Celâl Bayar Hükümetlerine olduğu gibi, bugün de Refık Saydam Hükümeti'ne güven oyu vermek ve yüreklerimizden gelen samimi bağlılığımızı göstermek gibi politik durumda bulunuyoruz. Onun için ben, onlara güven oyu verirken, aynı güvenin sizin yüreklerinizde de bir ortak nokta halinde toplandığını görmekteyim. Hükümet adamlarındaki değişiklik, işlerine yakından tanık olduğumuz arkadaşların yeni bir topluluk meydana getirmesinden ibaret olduğu için, bu hükümet proğramı ile önceki hükümet proğramları arasında ayrılık görülemez. Bu da, esas itibariyle Halk Partisi Proğramı'nın çalışma tarzını göstermektedir. Bugün böyledir, dün de böyle idi.» dedi.

Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı; o günün görüş ve anlayışını belirtmekte biraz daha ileriye giderek; Hükümet Proğramının Parti Proğramına dayandığını ve parti proğramının da milletçe kabul edilmiş bir proğram olmasından ötürü hükümet proğramını onaylamaktan başka çare bulunmadığını söylemek istedi. Fakat kendisi de sözlerinin aşırılığını anlayarak; «Bu biraz fazla gitti» demek zorunda kaldı ve gülüşmelere sebep oldu.

Trabzon Mebusu Hamdi Ülkümen ise; bu görüşe karşı oldu ve «Refık İnce, biz Parti Proğramı'nı uygulamak göreviyle karşımıza çıkan hükümetlere güven oyu vermek durumundayız, dediler. Ben ve sanırım ki hepimiz, böyle bir durun tanımayız. Her birimiz oylarımızı kullanmakta serbestiz. Biz Refık Saydam'ın; yalnız Parti Proğramı'nı uygulayacağı için değil, (Millî Şef)'in güvenine sahip olduğu için değil, kendisine ve kuruluna sarsılmaz güvenimiz olduğu için oylarımızı kullanacağız.» dedi. Refık Şevket İnce; sözlerinin yanlış anlaşıldığını, Refık Saydam'a kendisinin de, milletin de büyük ve tam güveni bulunduğunu söyledi. Oybirliği ile Hükümete güven gösterildi.

Aynı gün seçimin yenilenmesine, Yeni Meclisin 3.4.1939 da toplanmasına karar verildi ve tatile girildi (Z. C: 27.1.1939).

Yukarıdaki konuşmalardan da anlaşılmış olacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde (Millî Şef Dönemi) başlamıştır. Artık herkes, Cumhurbaşkanı İsmet İnönüden (Millî Şef) diye sözedecek ve bu sözü sık sık tekrarlayacaktır. Çünkü Atatürkün ölümünden sonra, Halk Partisi Genel Başkanlığına birini seçmek için 26.12.1938 de olağanüstü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı'nda bir tüzük değişikliği yapılarak; «Devlet Başkanı İsmet İnönüye, totaliter rejimlerde olduğu gibi, Değişmez Genel Başkanlık hakkı» tanınmıştı (Fahir Giritlioğlu, Türkiye Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii: 139; Celâl Bozkurt, Siyasi Tarihimizde C.H.P. 48).

Bu değişikliğin gerekçesi de şöyle idi: «Şef'in rolü her memlekette, özellikle parti hayatına girmiş memleketlerde çok önemlidir. Çünkü politik kanıları çoklukla ilkeler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve ilkeleri zihinlere aşılayacak ve sürekli olarak besleyecek, memleket siyasetine doğrultu verecek, ulus bireylerini politik alanda yetiştirecek olan Şef'tir. Her toplulukta ve parti içinde bu yüksek nitelikteki kişileri daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi bir siyasî partinin, yüksek yönetimini eline teslim ve emanet ettiği makam ve kişi üzerinde sık sık değişiklik yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından zararsız sayılamaz. CHP gibi milletin kuruluş ve ilerleyiş mücadelesinde kendisine rehberlik etmiş Cumhuriyetçilik, Devrimcilik, Layiklik gibi Türk milletini değer ve esenlik mevkiine yükseltmekte olan ilkeleri değişmez bir politik inanç olarak kabul ve ilân etmiş olan ve siyasî bir partinin dar çerçevesinden çıkarak hemen bütün vatandaşları içinde toplamış bulunan bir partinin şefliğine seçilecek olan yüksek kişinin (MİLLÎ ŞEF) vasfını da kazanmış olması doğal bulunduğuna göre parti genel başkanının yüksek kişiliğini her dört yılda bir ve her kurultay toplantısında görüşme ve tartışma konusu yapmayıp parti genel başkanlığında (değişmez) vasfını esas olarak kabul etmek bu yüksek makamın kararlılığını sağlamak ve otoriteyi güclendirmek bakımından ulusal çıkara daha uygun görülmüştür. Bu nedenlerle; tüzüğün ikinci maddesi Partimizi ve Cumhuriyeti kurmuş olan (EBEDÎ ŞEF) Kemal Atatürkün bânilik-müessislik (kuruculuk) vasıflarını belirtmekle Partinin (Ebedî Başkan)ı olduğunu ve üçüncü maddesi Partimizin kurulduğu gündenberi eylemli başkanlığını yapan, yeni rejimin bütün kurumlarını ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün ulusça doğal ve ulusal bir içgüdü ile (Millî Şef) denen İsmet İnönünün (Değişmez Genel Başkan) olduğunu saptamak ve anlatmak amacı ile yazılmıştır.»

Böylece; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin, Değişmez Genel Başkanlı, Millî Şef Dönemi başlamış oluyordu. Artık; Büyük Millet Meclisindeki oylamalarda hiçbir aleyhde (kırmızı) yada çekimser (yeşil) oy çıkmayacak, önemli ve önemsiz bütün kararlar oybirliği ile alınacak ve bu hal Millî Şef Döneminin yıllarca süren önemli bir karakteristiği olacaktır.

Celâl Bayarın yerine Başbakan olan Refık Saydam, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanvekili oldu. Parti yönetiminde yaptığı bir değişiklikle de, kendinden boşalan Parti Genel Sekreterliğini, İçişleri Bakanına vermeyerek, Erzurum Mebusu Dr. Fikri Tuzer'e verdi (F. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde C.H.P. nin Mevkii: 139-144).

B

Altıncı Büyük Millet Meclisi

Birinci Refık Saydam Hükümetinin yönetimi ve denetimi altında yapılan seçimler sonunda Altıncı Büyük Millet Meclisine 424 mebus seçilmişti (Hatayın Anavatana katılmasından sonra mebus sayısı 429 a çıkmıştır. Ek: 1).

Listedeki adlardan da anlaşılacağı üzere, Atatürk zamanındaki bâzı arkadaş kırgınlıklarına uğrayan kimseleri de içine alan, Altıncı Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını 3.4.1939 da yaptı. Toplantıyı en yaşlı üye olan Gl. Dr. Besim Ömer Akalın açtı. Mebuslar and içti. Meclis Başkanlığına Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalık Renda getirildi. Ankara Mebusu İsmet İnönü oybirliği ile tekrar Cumhurbaşkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanlığından gelen iki tezkere okundu. Birinde Refık Saydamın Başbakanlıktan istifa ettiği, ötekisinde Başbakanlığa tekrar Refık Saydamın getirildiği ve yeni hükümet listesinin onaylandığı bildiriliyordu:

Başbakan	Refık Saydam
Adâlet Bakanı	Tevfık Fikret Sılay (sonra Fethi Okyar, Hasan Menemencioğlu)
Millî Savunma Bakanı	Gl. Naci Tınaz (sonra Saffet Arıkan, Gl. Ali Rıza Artunkal)
İçişleri Bakanı	Fayık Öztrak (sonra Fikri Tuzer)

Dışişleri Bakanı	Şükrü Saraçoğlu
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı
Eğitim Bakanı	Hasan Ali Yücel
Bayındırlık Bakanı	Ali Fuat Cebesoy
Ekonomi Bakanı	Hüsnü Çakır
Sağlık ve Sosyal Yrd. Bakanı	Hulusi Alataş
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ali Rana Tarhan
Tarım Bakanı	Muhlis Erkmen
Haberleşme ve Ulaştırma	Ali Çetinkaya (sonra Cevdet Kerim İncedayı, Amiral Fahri Engin)
Ticaret Bakanı	Cezmi Erçin (sonra Nazmi Topçuoğlu, Mümtaz Ökmen)

Görülüyor ki; Yeni Refık Saydam Hükümetindeki Bakanlar, eskilerinin aynılarıdırlar. Yalnız Bayındırlık Bakanlığındaki haberleşme ve ulaştırma işleri ayrılmış, Ekonomi Bakanlığındaki deniz ulaştırma işleri de onlara katılarak yeni bir Haberleşme ve Ulaştırma (Muhabere ve Münakale) Bakanlığı kurulmuş, eski Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya bu Bakanlığa getirilmiş, Ali Fuat Cebesoy da Bayındırlık Bakanı olmuştur. Ticaret İşleri de Ekonomi Bakanlığından ayrılmış ve Ticaret Bakanlığına Cezmi Erçin getirilmiştir. Yâni Eski Refık Saydam Kabinesi'ne iki yeni bakan ve bakanlık eklenmiştir.

Başbakan Refik Saydam, 10.4.1939 da, Yeni Hükümetin Programını okudu. Pek kısa olan ve herhangi bir yenilik getirmemiş bulunan bu proğramda özellikle; «Bu kabine de, şimdiye kadar olduğu gibi, mensup olduğumuz Cumhuriyet Halk Partisinin proğramını gerçekleştirmek için çalışılacaktır.», «Bakanlıkların iş proğramlarında bir değişiklik yoktur. Kabinenin proğramında olduğu gibi, Bakanlıkların iş proğramlarında da Cumhuriyet Halk Partisinin Proğramı esastır.», «Dünya durumunun baş döndürücü bir hızla her an değişiklikler gösteren gelişimi, dış politikamızın her zamankinden çok uyanık olmasını gerektiriyor.», «Fakat bütün bu değişmeler, bu hızlı ve temelli gelişmeler yanında Türkiyenin dış politikası bir değişiklik göstermemektedir.», «Düşünce ve çıkarların bu kadar şiddetle çarpıştığı zamanımızda Türkiye için ne bir düşünce akımı, ne de herhangi bir aşırı çıkar isteği, barış yolundan ayrılmaya etken olmamaktadır ve olmayacaktır.» deniyordu.

Elazığ Mebusu Fazıl Ahmet Aykaç; «Kuvvetli Hükümet; milletin tam güvenine hak kazanmış olan, ülkenin iç ve dış esenliği için açık ve doğru ilkelere sahip bulunarak dışarda vatanın bağımsızlığını ve onurunu, yurt topraklarında da kanunu ve adâleti kesinlikle tek egemen kılmak kararlılığını besleyen kültürlü, inançlı ve uygar bilinçli hükümettir.», «Kuvvetli Memleket ise; her şeyden önce bu nitelikteki hükümeti kendi oyu ve isteği ile seçebilen, milletin elindeki her türlü kuvvet unsurunu dengeli ve tutarlı bir ilerleyiş düzenine uydurarak kaderine doğru cesaretle yürüyen memlekettir.» dedikten sonra Başbakan Refik Saydam'ı övdü ve Hükümetine güven oyu verilmesini istedi. Refik İnce, Berç Türker, Emin Sazak, Rasih Kaplan da övücü konuşmalar yaptılar. Sonunda Refik Saydam Hükümetine oybirliğiyle güven gösterildi.

Bununla beraber, çok kısa bir süre sonra iki bakan birden değişti. Adâlet Bakanlığından istifa eden Tevfik Fikret Sılay'ın yerine Bolu Mebusu Fethi Okyar, Gümrük ve Tekel Bakanlığından istifa eden A. Rana Tarhan'ın yerine de Trabzon Mebusu Raif Karadeniz getirildi.

Ve 1939 yılı bütçesinin görüşülmesine başlandı. «Cumhuriyet dönemi bütçelerinin ana ilkesine bağlı kalarak önümüze gerçek ve samimi anlamiyla denk bir bütçe getirilmiştir.», «Bütçe tahminimizdeki rakamlar, geçen yıllarda olduğu gibi, uygulanmakta olan bütçenin toplanmış olan on aylık gelir rakamlarına bir önceki yılın son iki aylığı eklenmek suretiyle tesbit edilmiştir ki, en doğru yolun bu olduğu uygulamalarla anlaşılmıştır.» diyen Maliye Bakanı Fuat Ağralı açıklamalarda bulundu.

Çoruh Mebusu Mazhar Müfit Kansu bütçelerde iki noktayı önemle aradığını belirterek; «Birisi bütün gelir ve harcamaların, her türlü karışıklıktan ve değişiklik zorunluğundan arınmış olarak bütçeye girmesidir. Yâni en adî bir harcamayı, en küçük bir geliri bile saklamayarak, gerçek surette bütçeye koymak çok dikkat edilecek bir husustur. İkincisi tahmin meselesidir. Gelirin tahmininde kesin bir doğruluk aranamaz. Tahmin; geleceği görmenin ve deneyin ürünüdür. Bu temele dayanan İngilterede gelirlerle harcamalar arasındaki tahmin yüzde yarıma indirilmiştir. Bizde de bu, yüzde 4-5 kadardır ve kutlanmaya değer. Fakat harcama tahminlerinde biraz yanlışlık vardır. Harcamalar iki türlüdür: Mukannen (sınırlı, kesin, değişmez), Gayrı Mukannen (sınırsız, değişebilir). Mukannen olanlarda tahmin yanlışlığı bulunmamak gerekir. Oysaki mukannen harcamalarda genellikle tasarruflar (kullanmayıp arttırmalar) yapıl-

dığı görülüyor. O halde tahmin yanlıştır. Bunun iki sebebi vardır: Ya bir mukannen harcamadan ötekine aktarma yapılmıştır, yada mukannen masraflarda ek ödenek almak zorunluğundan kurtulmak için tahminler şişirilip yüksek gösterilmiştir. Buna karşılık gayrı mukannen harcamalar da yanlıştır, çünkü bunlarda aktarma yapmak ve ek ödenek almak kolay olduğundan az gösterilmişlerdir. O halde bütçe sıhhatli ve samimi değildir.» dedi, gereksiz harcamaların ve inceleme gezilerindeki yolsuzlukların önlenmesini istedi.

Konya Mebusu Fuat Gökbudak, özellikle; «Büyük Atatürkün yeniden kurduğu Türkiyede hâkim olan ve bütün vatan sınırında, memleketin her köşesinde her hale rağmen varlığını ispatlayan ve gösteren güc; sağduyu ve gerçek'tir.», «İsmet İnönü; bütçe açığı bir milleti, bir rutubetin bir binayı çökertmesi gibi yokeder, demiştir.», «Hiç yanılmayan bir varlık değiliz, bizim de yanlışlarımız vardır. Yüzyıllarca bakılmamış, otlar bürümüş bir bahçeyi düzeltirken ve bahçe teknisiyeni de henüz yetişmemişken onu, Berlin Parkı'nın fotoğrafı'na bakarak sakat görmek tabiidir. Fakat biz, ne olursa olsun bu bahçeyi onarmak, bu vatanı bayındırlığa kavuşturmak ruhunda bir sendeleme varmıdır, bunu arayacağız.» dedi.

Manisa Mebusu Refik İnce; «Bütçe görüşmeleri, genel nitelikte geçmiş yılların hesabını ve yıl içinde izlenecek doğrultuyu göstermek suretiyle, demokratik düzeni yaşayan milletlerde yürütme ve yasama güçlerinin karşılıklı anlaşması ve dertleşmesi bakımından çok önemlidir.» diyerek görüşlerini açıkladı, Maliye Bakanına teşekkür etti ve milletin ortak derdi olan dil konusuna değinerek; «Yeni kelimeler öğrenilmesin diyecek kadar müteassıp değiliz. Fakat yabancı malını kendi dilimize, millî hüviyetimizin içine sokmaya da aslâ taraftar değiliz», dedi ve «Bir derdimiz de kanunlarımızın çokluğudur.» deyip konuşmasını bitirdi.

Afyon Mebusu Berç Türker vergi koyma ve alma işlerinin vergi vermekle yükümlü olanlara eziyet vermeyecek şekle konulmasını istedi, kanunların çokluğundan yakınarak; «Kanunlar 3600 ü bulmuştur. Bunların çoğu kaldırılmış yada değiştirilmiş kanunlardır, bir kısmı da bütçe kanunları gibi geçicidir. Bunlar dışarıda bırakılarak sadece yürürlükteki kanunlar bir araya toplanmalıdır. Bu ayıklama çok önemli ve gereklidir.» dedi.

Erzurum Mebusu Nakıye Elgün; kimsesiz çocuklar için yurt yapılmasını istedi. Tokat Mebusu Galip Pekel, köy kalkınması hakkında bütçenin bir şey getirmediğini belirterek; «Ben isterdim ki, bu kalkınmanın başında topraksızlara ve az topraklılara toprak

sağlanması için bütçede bir miktar para bulunsun, Hükümet bu işi eline almış olsun» dedi. İçel Mebusu General Cemal Mersinli; eski emeklilerin korunması gereğini anlattı (Z. C: 22.5.1939).

Eskişehir Mebusu Emin Sazak; Orta Anadolunun kuraklığına karşı tedbir alınmasını istedi. Yozgat Mebusu Sırrı İçöz; devlet idaresindeki teftiş ve murakabenin önemini ve şiddetli olması gereğini belirtti (Z. C: 23.5.1939).

Konya Mebusu Osman Şevki Uludağ, Eğitim bütçesinde konuşarak; «Eğitim Bakanlığı halk şarkılarını topluyor, bu onun görevidir. Folklor dediğimiz alanda halk şarkılarının toplanmasını iyi karşılarız. Fakat Anadolunun bağrından, halkın ruhundan kopup gelen nağmeleri (ezgileri) batı usulü ile armonize etmenin anlamı varmıdır. Ben buna razı değilim. Eğitim Bakanlığının yapacağı iş, halkın müzik eğitimini yükseltmektir.» dedi. Bursa Mebusu Nevzat Ayas; «Ahlâksız ideal ve idealsiz ahlâk olamaz. Bugün ahlâk bakımından duyulan yürek acısı, ilmin dayandığı determinizm (gerekircilik) ile ahlâkın dayandığı ideali bağdaştırmanın güçlüğündendir. Bu bunalıma, bu acıya genel yollardan ve ideal yolundan kendi kaynaklariyle çare bulacak en güçlü kuruluş, doğrudan doğruya bilimsel kuruluşlar olan okullardır. Fakat okullar, sadece kitaplarla değil, yaşayışları bakımından da ahlâk kaynağı olmalıdırlar.» diyerek eğitimde ahlâkın önemli yerini belirtti. Rize Mebusu Saim Ali Dilemre; çocukların sağlığı için, öğretmenlerin sağlığını korumak gerektiğini anlattı (Z. C: 25.5.1939). Ve 1939 yılı bütçesi de oybirliği ile kabul edildi.

C

C.H.P. Müstakil Gurubu

Ve 29.5.1939 da, Cumhuriyet Halk Partisinin Beşinci Kurultayı toplandı. Kurultayın açış konuşmasını yapan Genel Başkan İsmet İnönü'nün şu sözleri dikkat çekici idi

Büyük Kurultaya sunduğumuz tüzük tasarısında, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisinin bir de Müstakil Gurubu'nu düşündük. Büyük Kurultaydan görev alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan, inzibat ve intizam içinde, bilinçli ve çalışkan bir bağımsız gurubun yürütme yerinde olan milletvekilleri çoğunluğuna ve hükümetine esaslı bir yardım sağlarken, büyük milletimize de, kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını umuyoruz...»

Millî Şef'in bu işareti üzerine tüzükte yapılması istenen değişiklik kabul edildi ve değişik 20 inci madde ile Cumhuriyet Halk Partisi örgütüne 21 kişilik bir Müstakil Gurup eklendi (C.H.P. 1939 Tüzüğü, Madde: 20, Fıkra: F).

21 Halk Partisi milletvekilinden meydana gelen Müstakıl Gurubun üç kişilik bir yönetim kurulu vardı. Müstakıl Guruba ayrılan milletvekilleri de C.H.P. nın Meclis Gurup toplantılarına hazır bulunabilirdi. Fakat oylamaya katılamaz, kabineye giremezlerdi.

Müstakıl Gurup Başkanı doğrudan doğruya C.H.P. Değişmez Genel Başkanına yâni Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'ye bağlı bir Başkanvekili idi. Ondan emir alırdı. «Bu bakımdan; çok partili

rejime alıştırma tarzında, kendisinden beklenen yararı sağlayamamıştır.»

Oysaki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; Cumhuriyet Halk Partisi içindeki bu Müstakıl Gurubu, memlekette yerleşmesini hayal ve arzu ettiği çok partili düzenin bir aşaması ve denetim örgütü olarak kurdurmuştu ve şöyle diyordu: «... Partimiz, yurdun değerli çocuklarını bağrında toplamış, her yurttaşa eşit ve kapsamlı güvenlik ve hizmet koşullarını eylemli olarak sağlamıştır. Geçirdiğimiz deneyler, Türk ulusunu övünülecek bir politik olgunlukla, uluslar ailesinin temiz idealli, sağlam karakterli bir uzvu olarak belirtmiştir. Türk Ulusu'nun Cumhuriyet rejiminde en iyi dayanışmayı bulmuş olduğuna en kuşkulu bakışlar bile kanmaktan başka çıkaryol bulamamışlardır. Politika alanında deney sahibi adamlar olarak; memleketimizin ihtiyacına ve yapısına en uygun olan Halk İdaresi usulünü olgun duruma getirmek idealindeyiz. Bu yolda temiz yürekle çalışıyoruz. Bizden sonra gelecek yurttaşlara, ulusumuzun politik yaşayışında ilerlemiş bir düzey bırakmak, gerçekleştirmeyi amaçladığımız başlıca isteğimizdir. İyi bir Halk İdaresi'ni; seçimlere halkın içtenlikle katılmasiyle, Hükümetin ve Büyük Millet Meclisinin çalışmalarında, gerçek bir ulusal denetimin kuşkusuz bir tarzda bulunması ile anlatabiliriz. Sade Vatandaş'lıktan en büyük onuru duyan Cumhuriyetçiler olarak; ulusumuzun hizmetlerini iyi yapma aşkı bütün varlığımıza hâkimdir. Partimizin aziz adı, görev yapımını en soylu bir borç tanımaktadır.»

Ve Millî Şef İsmet İnönü, bir kaç aydanberi bu konu üzerinde durmakta, yaptığı konuşmalarla; memlekette Halk İdaresi'ni uygulamayı gerçekleştirme idealinde olduğunu anlatmaya ve yapılacak aşamaların Çok Partili Düzen'i getirme amacı güttüğüne kamuoyunun kanısını sağlamaya çalışmakta idi. Nevar ki; Halk İdaresi deyimiyle nasıl bir Çok Partili Düzen düşünmekte olduğu kesinlikle anlaşılmayan Millî Şef İsmet İnönünün, Çok Partili Düzene bir aşama alsın diye kendi emrindeki Tek Parti içinde yine kendi emrinde olarak kurdurduğu Müstakıl Gurup adlı örgütün niteliği; Halk İdaresi, Ulusal Egemenlik, Demokratik Rejim, Çok Partili Düzen ideallerini gerçekleştirmeye elverişli değildi, hattâ bu ideale karşıttı. Hernekadar 1943 deki Müstakil Gurup raporunda; «Gurubumuz tek partili halk idaresinin dehasından doğmuş yepyeni bir murakaba cihazıdır» denilmiş ise de; iktidarı elinde bulunduran ve ana parti olan «Cumhuriyet Halk Partisine karşı ciddî bir muhalefet görevini yapmak şöyle dursun, Cumhuriyet Halk Partisi derecesinde mese-

leleri tenkit edemez ve ele alamaz duruma» gelmiştir (F. Giritlioğlu, T.S.T.C.H. Partisinin Mevkii: 148; C. Bozkurt, Siyasi Tarihimizde C.H.P.: 49).

Yapılan Tüzük değişikliği gereğince; Kurultay Genel Kurulunun 3.6.1939 günlü toplantısında, C.H.P. Müstakil Gurubu için 21 mebus seçildi (C.H.P. 5 inci Büyük Kurultayı Zabıtları: 9, 74, 163).

Sonra da bunlardan İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan, Değişmez Genel Başkan İsmet İnönünün vekili olarak Müstakil Gurup Başkanlığına getirildi (C.H.P. nin 1943 deki 6 ıncı Büyük Kurultayında Müstakıl Gurubun üye sayısı 30 a çıkarılmıştır).

Müstakıl Gurubun görevi; devlet işlerinin yürütülmesini, C.H.P. Tüzük ve Programının ve Büyük Kurultay kararlarının iyi uygulanmasını denetlemek; gerektiğinde soru ve gensorular vermek, hükümetten açıklamalar istemek ve hükümeti güven oyu istemeye zorlayabilmektir.

Müstakıl Gurup Başkanvekilinin görevi ise; Parti Hükümetinin başarısına yardımcı olmak ve bozgunculuğu, aşırı istekleri, kişilerle uğraşılmasını engellemeye dikkat etmekti (C.H.P. 5 inci Büyük Kurultayı Zabıtları: 76).

Bu durum karşısında; «Müstakil Gurup, kendinden beklenen yâni rejime alıştırma yararını sağlayamamıştır. Çünkü kendi gurup toplantılarında, belki çok iyi hazırlanmış gurup üyelerince, bakanlar hakkında çok esaslı eleştiriler yapılmış ve zaman zaman hükümet üyeleri sıkıştırılmıştır. Fakat bu kadarı esasen Halk Partisi ana gurup toplantılarında da yapılmakta, hem de daha sert ve hattâ daha saygısız şekilde yapılmakta idi. Nevar ki; bütün bu eleştiriler, başkalarının giremeyeceği Parti çevresi içinde kalmakta, dışarıya sızmamakta ve meselâ gerektiğinde bir bakanı yerinden etme gibi bir etki yaratmamakta idi. Meclisin açık toplantılarında ise, Müstakil Gurup, asıl Ana Parti gurubundan daha çekingen, daha ihtiyatlı davranırdı. Öte taraftan; başı yine Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanına bağlı ve yalnız adı müstakil (bağımsız) olduğunu herkesin bildiği böyle bir muhalefet ve tenkit unsurundan, sonuna kadar hiç kimse bir şey ummamıştı. Çünkü sun'ilik, Gurubun büyük zaafı olmuştu» (Hilmi Uran, Hatırlarım: 344).

D

Dış İlişkiler

25.4.1939 da Parti Gurubu'ndan aldığı yetkiye dayanarak İngilizlerle görüşen Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 6.5.1939 daki basın toplantısında durumu şöyle anlatıyordu: İngilizlerle yapılan görüşmeler yakında olumlu bir sonuca vararak bir ortak bildiri yayımlanacaktır. Andlaşmanın formaliteleri sonra tamamlanacaktır. Fransızlar, İngilizlerle imzalanacak bu Andlaşmayı şimdiden kabul ettiklerini bildirdiler (A. US, Hatıra Notları: 361, 363).

Gerçekten de bir kaç gün sonra Türk - İngiliz görüşmeleri sona erdi ve Başbakan Refik Saydam Meclisde şu açıklamayı yaptı: «Cumhuriyet Hükümeti; hiçbir memlekete karşı olmayan, hiçbir memleketi kuşatmak ve zarara sokmak amacına yönelmiş bulunmayan ve tersine olarak ulusları savaşın yürekler acısı sonuçlarından korumak amacını güden bir barış-savunma-güven birliğinde İngilterenin yanında yer almak ve onunla yanyana yürümek için Meclisten izin istemeye gelmiştir. Çünkü Hükümet; esasları C.H.P. Gurubunun oybirliği ile onayından geçmek suretiyle başlayan görüşmeler sonunda, şimdi size sunacağım Türk - İngiliz Ortak Bildirisi üzerinde uyuşmaya varmıştır

1 — Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri birbirleriyle sıkı surette danışmışlardır. Aralarında süregelen ve sürmekte olan görüşmeler, görüşlerinde her zaman mevcut olan birliği meydana çıkarmıştır.

2 — En sonunda iki devletin kendi güvenlikleri yararına olarak karşılıklı taahhütleri (bağıtları) kapsamına alacak uzun süreli bir anlaşma yapmaları kararlaştırılmıştır.

3 — Görüşmeleri kesin sonuca vardıran bu anlaşmanın yapılmasını beklerken, Türkiye ve İngiltere Hükümetleri, yapılacak bir saldırının Akdeniz bölgesinde bir savaşa sebep olması halinde, birbirleriyle eylemli olarak işbirliği yapmaya ve güclerinin yettiği bütün yardımı birbirlerine göstermeye hazır olduklarını bildireceklerdir.

4 — Gerek demeçler, gerekse öngörülen anlaşma hiçbir memlekete karşı değildir. Ancak, gereği gerçekleştiğinde, Türkiye ile Büyük Britanyanın karşılıklı yardımlaşmalarına yönetilmiştir.

5 — İki Hükümet, Balkanlarda güvenliği sağlamak gereğini de kabul etmekte ve hızla bu amaca varılması için birbirleriyle danışıp görüşmektedirler.

6 — Anlaşmanın tamamlanmasından önce, karşılıklı taahhütlerin eyleme geçmesini gerektirecek koşulların daha açık bir surette belirtilmesi konusunu da içine almak üzere, bâzı meselelerin daha derin bir incelemeye ihtiyaç gösterdiği, her iki Hükümetçede kabul edilmiştir. Bu inceleme sürmektedir.

7 — Şurası kesindir ki, yukarıda sözüedilen hükümler iki Hükümetten herhangi birinin, barışın pekiştirilmesindeki genel yarar gereği olarak öteki hükümetlerle anlaşmalar yapmasını engellemez.»

Başbakan Refık Saydam, İngiltere ile bu anlaşma yapılırken, Rusya ile olan ilişkiye de değinerek; «Büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya ile en sıkı, en samimi ilişkileri sürdürmekteyiz. Ortak amaç ve yararlarımız, ortak çalışma yolunun önümüzde tamamen açık olduğunu bize ispatlamış ve sayın konuğumuz Potemkin'in Ankarada geçirdiği günlerde aramızda tam bir görüş ve anlayış beraberliği olduğu ve yarınki siyasetimizin de bu esaslara göre gelişmeye aday bulunduğu belirtilmiştir.» dedi ve şu sonuca vardı: «Bütün bu karşılıklı anlaşmaların hedefi birdir: Barış ve Güvenlik.»

Erzincan Mebusu Saffet Arıkan; aynı esaslar dairesinde Fransa ile yapılan görüşmelerin uygun bir şekilde gelişmekte bulunmasını da iyi karşıladığını belirtti.

Bolu Mebusu Fethi Okyar ise; genel durumu özetleyerek; «Son günlerin olayları birdenbire bâzı politik depremlerle herkesin düşüncesini ve uluslararası ilişkilerin temellerini sarsmıştır. Çekoslavakyanın bir günde nasıl haritadan silindiğini biliyorsunuz. Sonra Almanya - Romanya ticaret görüşmelerinde Romanya Hükümetine, verilmiş olan ültimatom değilse bile, ültimatom niteliğindeki

baskı herkesin düşüncelerindeki huzur ve sükûnu yoketmiştir. Daha sonra meydana çıkan nisbî sessizlik kısmen genel kuşkunun yatışmasına yardım etmişken bunu izleyen dönemde güçlü bir devletin Adriyatik Denizi'nin doğu kıyısındaki zayıf bir müttefikine ültimatom göndererek az zaman sonra işgal altına alması da şimdiye kadar alıştığımız barış ve sessizlik havasını tümü ile bozmuştur. Herkesi, sınırlarının korunması için, tedbir almaya yöneltmiştir. Bu arada İngiltere Hükümeti, Akdenizde barışı bozacak herhangi bir teşebbüse karşı, Türk ve İngiliz kuvvetlerinin ortak hareket etmesi için teklifde bulunmuştur. Bu teklif üzerinde yapılan görüşmelerin sonucunda da bugünkü karara varılmıştır. İngiltere Hükümeti daha önce Akdeniz bölgesinde barışın sağlanmasına çare olmak üzere Yunanistana, bir taraflı olarak, garanti vermiş ve aynı zamanda Romanyanın da sınırlarını tekeffül etmiştir. Bu durumda Hükümetimiz elikolu bağlı tarafsızlık politikasını koruyup sürdüremezdi.» dedi ve sözlerini şöyle tamamladı: «Sözkonusu mesele, Avrupanın bir yada iki devletin hegemonyası (siyasal üstünlüğü ve baskısı) altına girmesine engel olmaktır. Geleceğe güvenle bakabiliriz.»

Balıkesir Mebusu Kâzım Özalp; İngiltere ile yapılan Andlaşmanın sadece savunma amacına dayandığını, saldırıya karşı hazırlanma niteliğinde olduğunu belirtti. Meclis de, Ortak bildiriyi onayladı (Z. C: 12.5.1939).

Bu sırada gelişen durumu sık sık İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifaksa duyuran, İngilterenin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen; Almanların da bu anlaşmayı ılımlı karşılayabilecekleri kanısında bulunduğunu, bununla beraber Alman Büyükelçisi Von Papenin Türklere, İngilizlerle ciddi bir Andlaşma yapmamayı önerdiğini ve aksi halde en azından ticaret ilişkilerinin tehlikeye düşebileceğini söylediğini bildirdi. Büyükelçi 20.5.1939 da İngiltereden şu mesajı aldı: «Türk-İngiliz bildirisi İngilterede çok sıcak karşılandı. Türkiyenin prestiji (güclü sevilmesi) bugün İngilterede çok yüksektir. İki devlet arasındaki dostluk Atatürk zamanında başlamış, değerli Cumhurbaşkanı İnönü zamanında güclenmiştir.» (Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye: 302-304).

Millî Şef İsmet İnönü de, C.H.P. nin 29.5.1939 günlü Beşinci Kurultayının açış konuşmasında bu anlaşmayı şöyle niteledi: «Herşeyden önemli olan; bir ilkenin, bütün ulusların vicdanında sarsılmaz şekilde yerleşmesidir. O ilke de; kalabalık uluslar gibi, nufusu

az ulusların da bağımsız ve ulusal bir yaşama hak sahibi olduklarının içtenlikle kabul edilmesidir. İnsan topluluklarının daha büyükleri tarafından yutulmasının önüne geçilemez olduğu nazariyesini hiçbir yer için kabul etmiyoruz, kabul etmeyeceğiz. Benliğine ve bilinçine sahip olan her ulusun, dokunulmaz bağımsız bir devlet olarak yaşama hakkı, insanlığın sarsılmaz ortak bir inan bağı olarak saptanmalıdır. Uluslararası ilişkilerimizde, bizim düşüncemizde olan devletlerle ortak ilke ve güvenlik davası, bizi ortak cepheye götürmüştür. Politik anlaşmalarımızı ve bağlantılarımızı bu açıdan görmelidir.», «Bütün Avrupayı kaplayan son güvenlik bunalımı içinde Türk-İngiliz İttıfakı; hiçbir saldırı düşüncesi beslemeyen, sadece kendi güvenliğimiz için, ortak barış ve insanlık ideali için girişilen bir taahhüttür. Bu ortak barış ve güvenlik idealini güclendirecek öteki bağlantılardan da çekinmeyeceğiz. Biz komşularımızla bütün anlaşmazlıkları hallettik. Şimdi içtenlikle onların güvenlik içinde bulunmalariyle ilgiliyiz. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek tehlikeler gibi önlemek için gücümüzün yettiği tedbirleri alacağız», «Tekrar edelim ki, herkes için yeryüzünün nimetlerinden yararlanılacak bir barış olanağı en içten dileğimizdir.» (Mümtaz Faik Fenik, 1939 Harbi: 7).

Ve bundan sonraki günlerde Türkiyenin dış politika çabalarında hızlı bir gelişme göze çarptı. 12.6.1939 da Türkiye-İsveç Ticaret ve Kliring Andlaşması ile buna bağlı Protokol ve Mektuplar Büyük Millet Meclisince onaylandı (Kanun: 3638).

Türkiye ile Almanya arasında 30.1.1939 da Berlinde imzalanmış olan, Südet Alman Bölgesi ile Türkiye arasındaki ticaret alışveriş ve ödeme işlerinin düzenlenmesine ait Protokolü onaylayan 3639 sayılı kanun kabul edildi. Bu Protokol; Südet Alman arazisinin Almanya ile birleşmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Hükümeti arasındaki ticaret anlaşmalarının yürürlükteki hükümlerinin Türkiye ile Südet Alman Arazisi arasındaki alışverişlere de uygulanması hakkında idi (Z. C: 12.6.1939).

Aynı gün, İstanbul Tramvay Şirketinin imtiyaz hakkı ile tesislerinin satın alınması hakkındaki 8.2.1939 günlü Sözleşmenin onaylanmasına dair olan kanun kabul edildi. Bu Şirket, imtiyazlı yabancı şirketlerinin en eskisi idi. 30.8.1869 da, süresi 40 yıl olmak üzere İstanbul şehrinde Atlı Tramvay işletmek imtiyazını almış ve süreyi uzatmak için hükümetle on kere daha Sözleşme yapmıştı; 1911 deki ek sözleşme ile elektrikli cer tesislerini kurmayı da üzerine almış ve ilk kez 1913 de İstanbulda Elektrikli Tramvay iş-

lemeye başlamıştı. Şirketle, türlü konular üzerinde, son sözleşmeler 21 ve 24 Temmuz 1926 da yapılmıştı. Fakat şirket hem tesislerini fen usullerine uydurmamış, hem de taahhüt ettiği yeni hatları yapmamıştı. Bunun üzerine 1934 de Sözleşme feshedilmiş, bu işlem Danıştayın 1935 yılındaki kararı ile kesinleşmiş, hesapların incelenmesi için Şirket ve Hükümet delegelerinden bir karma komisyon kurulmuş ve Tramvay Şirketinin temsilcisi Mühendis M. Henri Speciael ile, 1938 de Şirketin satın alınma görüşmelerine başlanmıştı (Z. C: 5 - 12.6.1939, Kanun: 3642).

Yine aynı gün İstanbul Tünel Şirketinin imtiyaz hakkı ile tesislerinin satın alınmasına dair olan 8.2.1939 günlü Sözleşmenin onaylanması hakkındaki kanun da kabul edildi. Beyoğlu ile Galata arasında, Yeraltı Demiryolu ile ulaştırmanın sağlanması için 1869 yılında Fransız uyruklu Mühendis Gavan'a verilmiş olan imtiyaz üzerine İngiliz sermayedarlarından meydana gelen ve İngiliz kanunlarına bağlı olan bir İngiliz Şirketi imtiyazı üzerine almış ve tesisleri kurmuştu. 5.12.1904 yılında yapılan Sözleşme gereğince İngiliz Şirketi bir Türk Anonim Şirketi kurma ve tünelin iki ucunda Duraklar ve gelir getirir binalar yapma zorunda bırakılmış, imtiyaz süresi de 75 yılın eklenmesiyle 1993 yılına kadar uzatılmıştı (Z. C: 5.6.1939).

16.6.1939 gün ve 3645 sayılı kanunla da; İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İdareleri İstanbul Belediyesine devredildi.

Aynı gün; Türkiye ile Amerika arasında 1.4.1939 da Ankarada imzalanmış olan Ticaret Anlaşması onaylandı (Kanun: 3646).

Daha sonra; 3674 sayılı kanunla Türkiye - Finlandiya Ticaret Anlaşması için karşılıklı olarak verilen mektuplar onaylandı. Türkiye - İtalya Ticaret ve Deniz Taşımacılığı Andlaşmasının tamamlayıcı bir parçası olarak yapılan Ticaret ve Ödeme Andlaşmaları ile bunlara ek olarak düzenlenen belgelerin uygulanmaya konması hakkındaki 3675 sayılı kanun çıkarıldı. 3676 sayılı kanunla Türkiye İtalya Ticaret Anlaşmasına bağlı 2 numaralı listede değişiklik yapılması hakkında İtalyan Büyük Elçiliği ile karşılıklı verilip alınan notalar onaylandı. Türkiye - İsviçre Ticaret Anlaşması Protokolü'ne bağlı listeye eklenecek kontenjan hakkındaki 3677 sayılı kanun kabul edildi. 3678 sayılı kanunla Türkiye - İsveç Ticaret ve Deniz Taşımacılığı Andlaşmasına ek anlaşma onaylandı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1935 Kliring Anlaşmasına ek protokolü onaylayan 3679 sayılı kanun çıkarıldı. Türk - Romen Ticaret

Anlaşmasını onaylayan 3680 sayılı kanun kabul edildi. 3720 sayılı kanunla Türkiye - Estonya Hükümetleri arasında imza edilmiş olan 1937 günlü Ticaret ve Kliring Anlaşmalariyle buna ek 1938 günlü Protokola bağlı listede yapılan değişiklik hakkındaki Mektuplar onaylandı.

E

Hatayın Anavatana Katılması

Bu sıralarda idi ki; Fransa ile yapılmakta olan görüşmeler de olumlu sonuçlara vardı. 23.6.1939 da Ankarada, Türkiye ile Fransa (aynı zamanda Suriyenin mandater devleti) arasında varılan bu olumlu sonuçları belirten ve bu arada Türkiye - Suriye sınırında yaptığı değişiklikle Hatayı Türkiye sınırları içinde bırakan Andlaşma imzalandı. Durum Hatay'a bildirildi ve Andlaşmanın onaylanması için hazırlanan bir kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verildi.

Hatay Millî Meclisi de 29.6.1939 günü olağanüstü olarak toplandı. Tüm milletvekillerince imzalanmış olan bir önerge okundu, oylanıp kabul edilerek (Hatay Devleti'ne Son Verme ve Anavatana Katılma) kararı alındı. Hükümet görevi, Olağanüstü Türk Temsilcisi Cevad Açıkalın'a teslim edildi. Türk Bayrağındaki beyaz yıldızın içine konan bir kırmızı parça ile yapılmış olan Hatay Bayrağı indirildi. Beyaz yıldızın içindeki kırmızının üzeri beyazla kapatılıp Türk bayrağı haline getirildi ve tekrar direğe çekildi (**Abdurrahman Melek: Hatay Nasıl Kurtuldu; Hamdi Selçuk: Hatayın O günleri**).

Ertesi günü de, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Hatayı anavatana bırakan Türk - Fransız Anlaşmasının onaylanmasına ait kanun tasarısının görüşülmesine başlandı. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu durumu şöyle açıkladı: «Hatayı Türkiyeye geri veren ve bu kanun tasarısı ile önünüze getirilen belgeler yedi tanedir. Birincisi

Andlaşma'dır. İkincisi Tutanak'tır. Üçüncüsü Protokol'dur. Dördüncü ve beşincisi iki Ek'tir. Altıncı ve yedincisi cevaplariyle birlikte iki Mektup'tur. Eğer bu yedi belge yakından incelenecek olursa görülür ki; Hatayın Türkiyeye geri verilmesi, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırları düzeltme yolu ile olmuştur. Sınır düzeltme yolu ile Hatayı Türkiyeye almak, bizzat bizim seçtiğimiz bir yoldur. Çünkü 1921 Sözleşmesi'ni Fransızlarla yapmıştık, bu Sözleşmeyi de Fransızlarla yapıyoruz ve böylece hukuk bakımından Fransızlarla yapmış olduğumuz sözleşmeleri düzeltmekten ibaret bir hukukî durum meydana çıkıyor ki, böylece Milletler Cemiyetinin işe karışması ve benzeri olaylar hukuk bakımından bir yana itilmiş oluyor.

Hatay için yaptığımız anlaşmaların ikinci hükmü, Hatayın sınırını tesbittir. Daha Milletler Cemiyetinde mesele sözkonusu olduğu zaman İskenderun Sancağı'nın sınırları esas olarak alınmış ve böylece Hatay Devleti'nin sınırları harita üzerinde ve yazı ile belirtilmişti. Sonradan iki tarafın askerî kurullarınca, bir buçuk yıl kadar süren bir çalışma sonunda bu sınır, kâatlar üzerinden alınarak topraklar üzerine aktarılmıştır. Bugün, topraklar üzerine aktarılmış olan sınırın yalnız üç noktasında ufak değişiklikler yapılacak ve bu sınır Türkiye ile Suriyenin yeni sınırı olacaktır. Hatay Devleti'nin sınırları üzerinde yapılmış olan değişiklik güney sınırında denize yakın yerde Hatay Devletinin sınırı içinde bulunan üç Ermeni köyünü, tarlaları ve topraklariyle beraber Suriyeye bırakır. Buna karşılık doğuda Köminid denilen bir köy vardır ki, bu köy Hatay Devletinin sınırının belirtilmesinde akıllara sığmayacak kadar fedakârlık göstermiş, bütün köy halkı, eksperlerin ve askerlerin gündüz koydukları sınır taşlarını ve işaretlerini geceleri kaldırarak köylerinin Hatay'a katılmasını sağlayacak şekilde durmadan değiştirmiştir. İşte Türklüğe, Türkiyeye, Hataya bağlılığını eylemli olarak ispatlamış olan bu köyü Türkiyeye bırakacak olan bir düzeltme yapılmıştır. Bir de Hatayın içinde uzun ve güzel bir yol vardır ki, bu yolun bir kısmı sınır tesbiti sırasında Suriye topraklarında kalmıştı. Fransızlar, bu yolun tamamen Türk toprakları içinde kalmasını da kabul etmişlerdir. İşte bu üç nokta üzerinde değişiklik yapıldıktan sonra, değişik Hatay Devleti sınırı Türkiye sınırı olacaktır.

Öteki bir hüküm de, Türk olmak istemeyen ve Türk olmayan kimse varsa, onlara altı ay içinde bulunduğu yerdeki hükümet dairesine başvurarak seçme hakkını kullanma yetkisi vermektedir. Bu gibiler 18 ay içinde Hatay topraklarından çıkmak zorunluğunda olacaklardır. Altı ay sonrasından itibaren hiç kimse artık bu hakkı

kullanamayacak ve 18 aydan sonra da hiç kimse Hataydan çıkamayacaktır. Fakat, Hatay halkının Türkiyeye krşı gösterdiği ilgiye göre, soy ve tür ayrılığı olmaksızın hiç kimsenin bu seçme hakkını kullanmayacağı kanısındayım. Eğer gitmek isteyenler olursa bunlar, esasen vatanın içinde bulunmaya lâyık olmayan kimselerdir ki, biz de safra atmış olacağız.

Bundan sonraki hüküm; belirtilen sınırların kesin ve değişmez olduğu hakkındadır. Her iki taraf kendi topraklarında, öteki tarafın güvenliğini ve devlet düzenini tehlikeye sokacak bir surette ortaya çıkacak çabaları yoketmeye söz vermişlerdir. Bundan sonraki hüküm de; süresi bitmiş olan Suriye Türkiye dostluk anlaşmasını 15.3.1940 a kadar uzatıyor.

Son olarak, güclü hükümlerden biri de; sözleşmenin yürürlüğe gireceği günü belirten maddedir. Yürürlük günü, sözleşmenin iki tarafça onaylanmasından sonra hazırlanacak onaylama belgesinin karşılıklı olarak verildiği gündür. Bu günden sonra sözleşmeler geçerli ve değerli olacaktır. Ve onay belgelerinin karşılıklı verilme günü de, 22 Temmuzdan ileri gidemeyecektir. Giderse, 23 Temmuzdan sonra yapmış olduğumuz sözleşmeler kesin olarak yürürlüğe girecektir. Bununla beraber, hızla sözleşmeyi yürürlüğe koymak için Dışişleri Bakanlığı tertibat almış, Fransa da bunu iyi karşılamıştır. Büyük Millet Meclisinde Sözleşme onaylanınca özel ulak ile Parise göndereceğiz. Dışişleri Bakanlığınızca mümkün olan çabuklukla verilip karşılığı alınacaktır. Böylece Sözleşme, 22 Temmuzdan çok önce yürürlüğe girmiş bulunacaktır.

Sözleşmedeki bir başka hüküme göre; Türkiyenin bura hakkındaki yasaları uygulanmadan önce, ellerinde yabancı döviz bulunanlar bu dövizleri, para kaçakcılığına engel olmak için, bizim koyduğumuz tedbirlere uymak şartiyle, dışarı götürebileceklerdir. Sözleşmede Hataylı ve Suriyeli emekliler hakkında da hüküm vardır. Bugün bâzı Hataylı emekliler Suriyeden, bâzı Suriyeli emekliler de Hataydan maaş almaktadırlar. Üçlü Anlaşmaya göre böyle yapılmaktadır. Sözleşmedeki hükme göre; Hataylı emeklilerin Suriyedeki emekli maaş alacakları ile Suriyeli emeklilerin Hataydaki emekli maaş alacaklarından iki taraf vazgeçmiştir. Böylece herkes kendi emeklisi ile başbaşa kalacaktır. Hataylı emeklilerimiz için yakında görüşülecek olan Hatay Vilâyeti hakkındaki kanuna hükümler koyduk.

Sözleşmedeki önemli hükümlerden biri de; Hatayda bulunan bütün Fransız mallarını ve haklarını Türk Devletinin 35 milyon

franga satın aldığı hakkındadır. Satın alınan malların, menfaatların ve hakların listesine göre; Antakyada bir hastahane vardır ve 8 milyon frank değer konmuştur. Soğukolukta papaslara ait bir binanın değeri 500 bin frank tahmin edilmiştir. Antakya ve İskenderun elektrik şirketlerinin bütün tesisleri ve menfaatları 13 milyon frank olarak gösterilmiştir. Bizim orada bıraktığımız ve şimdi yine bize geçen Tütün Rejisinin iddia ettiği menfaat 3.700.000 franktır. İskenderun Limanını bütün tesisleri, malları, hakları ve menfaatı için 6.800.000 frank istenmiştir. Bizde ömrü bitmiş olan Fenerler İdaresinin oradaki iki feneri için bir milyon frank takdir edilmiştir. Cezayir ve Tunus Bankasının halkta 1.800.000 frank alacağı vardır. Hatay Devletinin kabullenmiş olduğu bu hesabı da kapatmak istedik. Bütün bu mal ve hakların değer toplamının alçak gönüllü bir hesapla iddia edilen değeri 52 milyon franktır. Biz bunu 36 milyon franka bağladık. Fransanın, konsolosluk yapmak üzere, iki binayı istemesi üzerine de, 35 milyona indirdik. Bunun büyük kısmı peşin ve döviz olarak, bir kısmı da kliring hesabiyle peyderpey ödenecektir.

Sözleşmedeki bir hüküm de; Payas - İskenderun demiryolunun hemen bize teslim edileceği hakkındadır. Başka bir hüküm; buldukları eski eserlerden sadece çift olanların birini alıp götürmek hakkına sahip biri İngiliz, ikincisi İngiliz - Fransız ve üçüncüsü Amerikalı olan üç Kazı Şirketinin sözleşmelerinin sonuna kadar haklarının tanınacağına dairdir. Böylece, bugün, Hatay'ı Türk topraklarına bağlayan bir kararı almak üzeresiniz. Cumhuriyetin altıncı ve çok uğurlu Meclisinin önünde saygı ile eğilerek Büyük Atatürkün büyük adını saygılar ve sevgilerle anarım.»

Kocaeli Mebusu İbrahim Dıblan ve Bursa Mebusu Muhiddin Baha Pars Atatürke ve İnönüye teşekkür ve saygılarını sundular. Niğde Mebusu Cavit Oral; Osmanlı Devrinde yapılan Andlaşmaların kötü nitelikleriyle Cumhuriyet döneminde yapılanların iyiliklerini karşılaştırdı. Ebedî Şef Atatürkün manevî ve Millî Şef İnönünün yüksek huzurlarında saygı ile eğildi. İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan; Hatayın anavatandan 1918 yılında filen, 1921 Türkiye - Fransa Anlaşması ile de hükmen ayrıldığını, fakat Hataylıların kurtuluş uğrunda millî mücadeleye devam ettiklerini, özellikle 1927 de yoğun ve fedakârca bir çalışmanın başladığını, 1936'da Fransanın Suriye ile bir anlaşma yaparak Hatayın anavatanla olan bağlarını tamamen ortadan kaldırmak ve Türklüğünü kabul etmemek istediğini, bunun üzerine Türk Hükümetinin de hemen harekete geçtiğini ve çetin yol-

lardan bugüne gelindiğini anlattı, Hükümetin başarısını kutladı, Atatürk ile Millî Şef'e saygılarını bildirdi. Yozgat Mebusu Sırrı İçöz; 1921 Ankara İtilâfnamesinin Meclisde görüşülmesi sırasında dinleyici locasında Hataydan gelmiş bir hey'etin bulunduğunu ve ağlamakta olduklarını söyleyip Hataylıların acılarını dile getirdi. Antalya Mebusu Rasih Kaplan da Büyük Ata'ya ve Millî Şef'e teşekkür ve saygılarını sundu. Ve Suriye - Hatay sınırında değişiklik yaparak Hatayı Türkiye sınırları içine koyan yâni anavatana kavuşturan Anlaşma ile eklerinin onaylanması hakkındaki kanun kabul edildi (Z. C: 30.6.1939; Kanun: 3658).

Bir kaç gün sonra da Hatay Vilâyeti kurulmasına ait olan 3711 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanunun ana maddeleri şöyle idi

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında 23.6.1939 gününde yapılan Anlaşmanın birinci maddesinde gösterilen sınır düzeltilmesi sonucunda Türkiye ulusal sınırları içine giren Hatay arazisi Türkiyeye katılmıştır.

Madde 2 — İsimleri bu kanuna bağlı bir numaralı cetvelde yazılı ilçelerle il merkezini ve bu ilçelere bağlı bucakları içine almak ve merkezi Antakya olmak üzere Hatay İli kurulmuştur.

Madde 3 — Dörtyol ilçesi Seyhan ilinden alınarak Hatay iline verilmiştir. İslâhiye ilçesine bağlı Hassa bucağı, merkezi Hassa olmak üzere ilçeye çevrilmiş ve Hatay iline bağlanmıştır (Z. C: 7.7.1939).

Aynı gün, Hatay halkının askerlik işlerini düzenleyen 3712, Hatay ilinde adlî kanunların uygulama şekline ve mahkeme kararlarının yerine getirilmesine ait olan 3713, İskenderun Limanının Devlet Limanları İşletmesi Genel Müdürlüğüne ve Payas - İskenderun demiryolunun Devlet Demiryolları İşletme Genel Müdürlüğüne devri hakkındaki 3714 sayılı kanunlar kabul edildiler. Meydanekbez İstasyonu'nun bir kilometre kuzey-batısında bulunan 312 sayılı sınır taşından Payas'a kadar inen alandaki tüm sınır işlemleri kaldırıldı (Kanun: 3644).

Hatay'a ait kanunların görüşülmeleri bitip kabulleri yapılınca Hatay Cumhurbaşkanı ve Antalya Mebusu Tayfur Sökmen söz aldı; alkışlar arasında kürsüye geldi :

— Büyük Türk Milleti'nin özü ve o büyük varlığın gerçek temsilcileri olan aziz arkadaşlarım, Hatay'ın yirmi yıllık millî mücadele tarihini şanla, şerefle, zaferle kapayan anlaşmayı bir kaç gün önce onaylamıştınız. Bugün de Hatayın bir il olarak yönetilmesini sağlayacak olan Teşkilât Kanununu onayladınız. Alınan tarihî kararlar

dolayisiyle yüksek huzurunuza Hataylıların minnet ve şükran duygularını sunmak için çıktım. Yaşasın, var olsun Aziz Arkadaşlar (Alkışlar). Kuruluşu gününden bugüne kadar tarihini zaferle mutlu eden ve dünya çapında kararlarla süsleyen Büyük Meclisi ve onun sayın üyelerini saygı ile kutlarım (alkışlar). Bu büyük varlık her zaman mutludur ve hep mutlu olacaktır.

Aziz arkadaşlarım, Mütarekenin acı ve karanlık günlerinin doğurduğu bâzı zorunluklarla ayrılmış olan bir yurt parçasının tekrar anavatana bağlanması her Türkün kalbinde büyük bir sevinç ve heyecan doğurmuştur. Hatayın, aziz vatanımızın kutsal göğsünden ne zaman ve nasıl ayrıldığını, geçmiş olan 20 yıllık acı ve korkunç plançosunu ve olayların ne gibi koşullar altında oluştuğunu anlatarak değerli vaktinizi alacak değilim. Bunlar hepimizce çok yakından bilinmektedir.

Aziz Arkadaşlar, geçmişin kara günlerinin biriktirdiği korkunç bulutlar sıkıcı ve üzücü kâbuslar; büyüklerimizin bükülmez ve nurlu elleriyle silindi ve dağıtıldı. Sonsuz bir sabah içinde sevinç ve heyecanla Hatay bayram yapmaktadır.

Sayın Arkadaşlarım, her Türk gibi Hataylı Türk kardeşlerimiz de, bir gün gelip istilâcıların kötülüklerinden, tutsaklığından kurtulacaklarına inanmışlardı. Çünkü bağımsızlı kve özgürlük kavramları daima Türkle beraber ve yanyanadır (Alkışlar). Diyebilirim ki; bağımsızlık ve özgürlük kavramı Türkle doğmuş, Türkle yaşayacaktır (alkışlar). Bu büyük millet bütün dünyaya büyük dersler vermiştir. Eğer herhangi bir millet bağımsızlığını ve özgürlüğünü yitirmek mutsuzluğuna uğrarsa Türkün şerefli tarihini okusun (alkışlar).

İşte Aziz Arkadaşlarım, bu inanış bugünkü mutlu sonucu doğurmuştur. Hatay; hiç bir gücün değiştirmeyi başaramayacağı anavatan sınırlarının güneyinde vefakâr ve sadık bir bekçidir. Bu yüce Meclisin bu kutsal dava uğrunda her zaman ve her fırsatta göstermiş olduğu hassasiyet ve yüksek ilgi karşısında Hataylıların sonsuz şükranlarını tekrar arzederim. Sözlerimi bitirirken bu millî davanın yapıcısı Ebedî Şef Büyük Atatürkün manevî huzurunda eğilerek bu kutsal davayı gerçekleştiren Millî Şef Kahraman İnönüne sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yine bu aziz davayı yılmaz bir azim ile izleyen Sayın Refik Saydam Hükümetine ve yılmaz çelik Türk Ordusuna da saygı ve minnetlerimi sunarım. Yaşasın ve var olsun Türk milleti. Hatay mübarek olsun (şiddetli ve sürekli alkışlar - Z. C: 7.7.1939).

Hatay Valiliğine Şükrü Sökmensüer atandı ve 23.7.1939 da Antakya ile İskenderunda yapılan törenlerle Hatayın, anavatanın bir parçası olma durumu kutlandı (H. Selçuk, Hatayın O Günleri; 76).

Bu arada Türkiye - Finlandiya Ticaret Anlaşması onaylanmış, Türkiye İtalya Ticaret Anlaşmasının uygulamaya konulması ve yapılan değişiklik kabul edilmiş, Türkiye - İsveç Ticaret Anlaşması Protokolüne bağlı listeye eklenecek kontenjan hakkındaki kanun çıkarılmış, Türkiye-İşveç Ticaret ve Deniz Taşımacılığı Anlaşmasına Ek Anlaşma ile Türkiye - Yunanistan Kliring Anlaşmasına ek protokol onaylanmıştı (Z. C: 5.7.1939; Kanun: 3674, 3675, 3676, 3678, 3679, 3680).

F

Avrupa Savaşı
(İkinci Dünya Savaşının Başlaması)

1939 yılı Eylül ayının ortalarında Başbakan Refik Saydam, Büyük Millet Meclisinde özetle şunları söylüyordu; «İki aylık tatil döneminde üzücü olaylar oldu. Savaş başladı. Bizim savaşan taraflarla ilişkilerimiz normaldir, uluslararası kurallara uygundur. Almanya ile aramızda bir anlaşmazlık konusu yoktur. Polonya ile ilişkilerimiz dostçadır. İngiltere ve Fransa ile menfaat ortaklığımız vardır. Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz dostçadır ve öyle kalacaktır. Halkımız huzur içindedir, Hükümete güvenmektedir. Hükümet; Meclise ve Millî Şef'e bağlıdır ve halkın güvenine sahiptir (Z. C: 11.9.1939).

Atatürk, olayların böylesine gelişeceğini daha 1932 yılında General Maç Arthur ile yaptığı bir konuşmada açıkça belirterek; «Versaills Andlaşması Birinci Dünya Savaşını doğuran etkenlerden hiçbirini ortadan kaldırmadığı gibi, tersine olarak dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Çünkü, yenen devletler, yenilenlere karşı şartlarını zorla kabul ettirirlerken o memleketlerin etnik, geopolitik ve ekonomik özelliklerini hiç göz önüne almamışlar ve yalnız düşmanlık duygularından esinlenmişlerdir. Böylelikle; bugün içinde yaşadığımız barış dönemi, sadece bir mütareke'den (savaşı bırakmadan) ibaret kalmıştır. Bence dün olduğu gibi, yarın da Avrupanın mukadderatı Almanyanın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Olağanüstü bir dinamizme sahip olan bu yetmiş milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik tutkularını

kamçılayabilecek bir politik akıma kendisini kaptırdımı, ergeç Versay Andlaşmasının tasfiyesine girişecektir.»

Atatürk; Almanyanın İngiltere ve Rusyanın dışındaki bütün Avrupayı işgal edebilecek bir orduyu kısa zamanda kurabileceğini, bundan ötürü savaşın 1940 - 1946 yılları arasında çıkabileceğini, buna karşılık Fransanın kuvvetli bir ordu yaratmak hassasını (özgülüğünü) yitirdiğini ve İngilterenin kendi savunmasında artık Fransa ya güvenemeyeceğini, fakat Amerikanın bu savaşta da tarafsız kalmayacağını ve Amerikanın savaşa katılmasiyle Almanyanın yenileceğini, İtalyanın Mussolini yönetiminde kuşkusuz büyük bir kalkınma ve gelişme gösterdiğini, İtalyanın bu gösterişli büyüklüğünü savaş dışı kalarak iyi kullanabilirse Musolininin barış masasında başlıca rollerden birini oynayabileceğini ve fakat Musolininin kendini Sezar rolü oynamaktan kurtaramayarak İtalyanın askerî bir güç yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu hemen göstereceğini anlatmış ve dünyayı bekleyen tehlikeye işaret ederek şöyle demişti:

«Avrupa devlet adamları, anlaşmazlık konusu olan başlıca önemli sorunları, her türlü kişisel egoizmden ırak ve yalnız kamunun yararına olarak, son bir çaba ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa, korkarım ki felâketin önü alınamayacaktır. Çünkü Avrupa sorunu artık İngiltere, Fransa, Almanya arasındaki anlaşmazlıklar sorunu olmaktan çıkmıştır. Bugün Avrupanın doğusunda bütün uygarlığı ve hattâ bütün insanlığı tehdit eden bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddî ve manevî olanaklarını, tümü ile, dünya ihtilâli amacı uğruna seferber eden bu korkunç güç, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz bilinmeyen yepyeni politik metodlar uygulamakta ve rakiplerinin en küçük yanlışlıklarından bile tam olarak yararlanmasını bilmektedir. Avrupada çıkacak olan bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanyadır. Sadece Bolşevizmdir.», «Uyanan Doğu uluslarının zihniyetlerini tam olarak sömüren, onların ulusal tutkularını okşayan ve kinlerini kışkırtmasını bilen Bolşevikler, yalnız Avrupayı değil, Asyayı da tehdit eden başlıca güç durumuna girmişlerdir.», «Rusyanın yakın komşusu ve bu memleketle en çok savaşmış bir millet olarak, biz Türkler, orada cereyan eden olayları yakından izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla ile görüyoruz.» (Atatürkün Söylev Ve Demeçleri: 3/92-93).

Gerçekten de o sırada durum, tam Atatürkün belirttiği doğrultuda gelişiyordu. 1931 de Japonya Mançuryayı işgale başlamış, 1932 de Almanyaya yeniden silâhlanma hakkı tanınmış, 1933 de Almanlar ile Japonlar Milletler Cemiyetinden ayrılmışlardı. 1934 de Hit-

ler; Curhurbaşkanı ve şansölye olarak Almanyanın tüm yönetimini eline almış, kendini Führer (önder) ilân etmişti. Doğuda ise, komünizm gelişip yayılmakta idi ve Çinin önemli bölümü de komünistlerin kontrolü altına girmişti.

Bu durumda ne yapılmak gerektiğini soran Amerikalı Gazeteci Gladys Baker'e Atatürk, 1935 de; «Toplulukların durumlarını iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya Vatandaşları kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.» demiş, Bolşevikliğin Türkiyeye yayılıp yayılamayacağı sorusunu da «Türkiyede Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk Hükümetinin ilk amacı, halka özgürlük ve mutluluk vermek, askerlerimize olduğu kadar sivil halkımıza da iyi bakmaktır.» diye karşılamıştır (Atatürkün Söylev Ve Demeçleri: 3/97).

Bu gidişin ilerde bir Dünya Savaşı tehlikesi doğurup doğurmayacağı sorusunu da cevaplayan Atatürk; «Savaş tehlikesi şimdi de vardır. Savaşın ciddiliğini dikkatle göz önünde tutmayan bâzı samimiyetsiz liderler, saldırının agent'ları (etkenleri) olmuşlardır. Kontrolleri altındaki ulusları, milliyetçiliği ve geleneği yanlış tanıtarak ve kötüye kullanarak, aldatmışlardır.» demişti (Atatürkün Söylev Ve Demeçleri: 3/95).

Nitekim Atatürkün bunları söylediği 1935 yılında İtalyanlar, bir sınır anlaşmazlığını bahane ederek Habeşistana saldırmışlardı. Habeşliler Milletler Cemiyetine başvurmuşlar, Milletler Cemiyeti Konseyi de İtalyayı cezalandırmaya karar vermişti. Süveyiş Kanalı kapanacaktı. Böylece İtalyanın savaş alanına kuvvet ve malzeme göndermesi önlenecek, en önemli ihtiyaç maddesi olan petrolün ithali durdurulacaktı. Fakat Kanalın kontrolünü elinde bulunduran İngiltere, İtalya ile savaşa girmek kuşkusundan, bu kararı uygulamakta tereddüt ediyordu. Çünkü Amerika; Milletler Cemiyetine üye değildi ve İtalya petrol verebilirdi. Savaşan devletlere savaş malzemesi gönderilmesini yasaklayan Amerikan Kongresi, petrolü bu kararının içine koymamıştı. Böylece İtalyayı giriştiği hareketten alıkoyacak olumlu bir adım atılamamış, İtalyan kuvvetleri de 1936 da Habeşistanın Başkenti Adis Ababa'ya girmişti. İtalyanlar; Habeşistanın İtalyan topraklarına katıldığını ve İtalyan Doğu Afrikası'nın bir parçası haline getirildiğini, İtalya Kralının aynı zamanda Habeş İmparatoru olduğunu ilân etmişlerdi.

Aynı yıl Almanlar; andlaşmalarla askersizleştirilmiş olan Ren Nehri batısındaki 50 kilometrelik Ren Bölgesi'ne yeniden askerî kuvvetlerini yerleştirmişlerdi.

Yine bu yıl; İspanyadaki Halk Cephesi Hükümetine karşı, İspanya Fası'ndaki Milliyetçi İspanyollar ayaklanmışlar. İspanyadaki bazı birlikler de onlara katılmışlar hükümetçiler Fransadan ve Milliyetçiler İtalya ile Almanyadan yardım isteyerek İspanya İç Savaşını başlatmışlardı. Önceleri bütün devletler İspanyanın bu iç meselesine karışmama kararı vermişlerse de, karar bir işe yaramamış ve hükümetçilere Fransızlar ile Ruslar, milliyetçilere de Almanlar ile İtalyanlar yardımlarını sürdürmüşlerdi.

1937 Temmuzunda Japonlar; Pekin yakınlarındaki Marco Polo Köprüsü'nde meydana gelen küçük bir çatışmayı sebep göstererek, Çini istilâya başlamışlardı.

1938 Martında, Avusturyanın Nazi Başbakanı'nın çağırması üzerine, Alman askerleri Avusturyaya girmiş ve Avusturya Almanyaya katılmıştı. Sonra Almanlar, Çekoslovakya sınırlarının içinde kalmış olan üç milyondan çok Almanın oturduğu Südet bölgesini istemişlerdi. Çekoslovaklar, aralarındaki yardım anlaşmalarından ötürü Rusya ile Fransaya güvenerek Almanlara karşı koymak istemişlerse de, İngiliz Başbakanı Chamberlain'in gayretiyle 1938 Eylülünde toplanan İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman temsilcileri (Chamberlain, Daladier, Mussolini, Hitler) Münih Andlaşmasını imzalayarak Südet bölgesinin Almanlara bırakılmasını kararlaştırmışlardı. Alman askerî birlikleri de Çekoslovakyaya girip Südet bölgesini işgal etmiş ve Almanyaya katmışlardı (**Fikret Arıt Çevrisi, Büyük Savaş: 18-28**).

Bu sırada İspanya İç Savaşı da sonuçlanmış, General Franko 25.1.1939 da Barselonayı da alarak İspanyaya hâkim olmuştu. Artık bir Avrupa Savaşı'na doğru gidildiğini herkes görür gibi oluyordu. Türk Hükümeti, özellikle Atatürkün yıllar önceki ileri görüşlü uyarıları sayesinde tehlikeyi başkalarından önce sezmişti. Bu nedenle 15.2.1939 da ilk tedbir olarak, Hava Saldırılarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması hakkındaki Tüzük çıkarıldı.

Aynı günlerde Almanlar, sadece Südet'i almakla kalmayıp parça parça bütün Çekoslovakya'yı işgal ediyorlardı. 14.3.1939 da Çekoslovakya Devleti tamamen ortadan kaldırıldı. Bir hafta kadar sonra da, 21.3.1939 da, Litvanya, Memel Bölgesi'ni Almanlara verdi.

Savaş tehlikesine karşı tedbirler almaya başlamış olan Türk Hükümeti, 30.3.1939 da da, Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tüzüğünü çıkardı.

31.3.1939 da İngiltere, herhangi bir istilâ tehlikesi için Polonyaya garanti verdi. Fakat bu garantiler istilâcı devletlerin açgözlülüklerini önleyecek gibi değildi. 6.4.1939 da İtalyan donanması Draç limanına girdi ve 7.4.1939 da İtalyanlar Arnavutluğu işgal ettiler. Buna karşı İngilizler de Yunanistan ile Romanyaya garanti verdiler.

Türk Hükümeti 9.4.1939 da Hava Saldırıları karşısında hayvanların ve hayvanlardan üretilen yiyecek maddelerinin korunmasına ait Yönetmeliği, 11.4.1939 da Ticaret Gemilerinin Gaza karşı korunması hakkındaki tüzüğü çıkarmıştı. Kara ve deniz kuvvetleri bütçelerine yeni ödenekler ekleyen 3593 sayılı kanun kabul edilmişti.

14.41939 da Amerika Cumhurbaşkanı Ruzvelt; Hitler ile Musoliniyi, on yıl için istilâdan kaçınma sözü vermeye çağırdı. Hitler ise; 28.4.1939 da Rayştag'daki nutkunda Ruzveltin bu çağırısını ağır sözlerle red etti. İngiliz - Alman Deniz Anlaşması ile Polonya - Almanya Saldırmazlık Anlaşmasının ortadan kaldırıldığını açıkladı.

12.5.1939 da İngiliz - Türk Ortak Bildirisi ilân edilmiş, İngiliz - Rus gizli görüşmeleri olumlu bir sonuca varamamıştı. Kaldı ki; Türkiye ile yapılan anlaşma da eylemli bir sonuç göstermemiş, söz verilen askerî ve ekonomik yardım gönderilmediği gibi, bu anlaşma yüzünden Almanlar da Türkiyenin sipariş ettiği malların gönderilmesini durdurmuşlardı (Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye : 309).

22.5.1939 da ise; Hitler ile Musolini arasında imzalanan bir andlaşma ile Mihver Devletleri Cephesi kuruldu. Alman askerleri Serbest Şehir Danzig'e girdiler. Avrupa Savaşı her an patlıyabilirdi. Bu nedenle seferberlikte ve olağanüstü durumlarda gerekli askerî ihtiyaç ve hizmetler için herkesin vermek ve yapmak zorunda olduklarını gösteren 3634 sayılı kanun çıkarıldı.

23.8.1939 da Moskovada, Rus - Alman Saldırmazlık Andlaşması imzalandı. Ruslar, Türkiye üzerindeki istekleri için Almanlarla pazarlığa başladılar (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 195). Almanlar ise, 24.8.1939 da Danzig'i Almanyaya kattıklarını ilân ettiler. Buna karşılık İngilizler de, 25.8.1939 da, Polonyalılarla bir andlaşma imzaladılar. Fakat bunun Almanlar üzerinde bir etkisi olmadı ve Almanlar 1.9.1939 da savaş ilân etmeden Polonyaya saldırdılar. Polonyalılar da karşı koyunca Avrupa Savaşı başlamış oldu.

3.9.1939 da, Polonya ile aralarında Yardım Andlaşması bulunan İngilizlerle Fransızlar da Almanlara savaş ilân ettiler. 4.9.1939 da Kanada da Almanlara savaş açtı. Amerika ise 5.9.1939 da tarafsızlığını ilân etti ve denizlerde belirttiği bir emniyet bölgesine hiçbir devletin savaş gemisini sokmayarak tarafsızlığını korumaya çalıştı.

Polonyaya gönderilen İngiliz kuvvetleri 11.9.1939 da Fransaya vardıysa da, 17.9.1939 da Ruslar da doğu sınırından Polonyaya girdiler ve 18.9.1939 da Polonyadaki Alman askerleriyle buluştular. Bu durum karşısında Polonya, 27.9.1939 da teslim oldu. Ruslarla Almanlar Polonyayı paylaştılar ve birbirlerinin üzerine attıkları eşsiz bir vahşilikle Katin Ormanları'nı kitle halinde öldürdükleri savunmasız Polonyalıların cesetleriyle doldurdular.

Ve herkesin birbirine savaş açtığı bu hengâmede İtalya, savaşa katılmayıp tarafsız bir durum aldı. Fakat tarafsızlığını da ilân etmedi. Tarafsızlığın da üstünde bir davranışla savaşan devletler arasında barış imkânları arar göründü. Nitekim; 5.9.1939 da Romada yayımlanan bir tebliğden anladığımıza göre Mussolini; Almanya - Polonya anlaşmazlığını halletmek için İngilizlerle Fransızları görüşüp anlaşmaya çağırmıştır (A. Us, Hatıra Notları: 383, 384).

Bu sırada türlü ülkelerde bâzı ufak ve fakat ilgi çekici olaylara rastlandı. Türkiyede tren Erzuruma vardı. İngilterede güvercin ithal ve ihracı yasaklandı. Almanyada deri stoklarına el kondu. İngilterede Ekonomik Savaş Bakanlığı kuruldu. A. Us, Hatıra Notları: 385).

G

Türk - Rus İlişkileri

Hiç umulmazken Ruslarla Almanların bir Saldırmazlık Andlaşması imzalamaları, sonra iki yandan Polonyaya saldırıp paylaşmaları Türk devlet adamlarını haklı kuşkulara yöneltmişti. Büyük-küçük, yakın-uzak bütün devletlerle dostça ilişkiler kurup dostluk andlaşmaları yaparak milletin ve memleketin savaşa sürüklenmesini ve sokulmasını önlemeye ve bunun en iyi yolu olarak tarafsızlığını korumaya, bununla beraber ulusunun bütün olanaklariyle de savunma tedbirleri almaya çalışan Cumhuriyet Hükümeti; bir yandan İngiltere ve Fransa ile bir Üçlü Yardım Andlaşması için görüşmelerde bulunurken, bir yandan da türlü vesilelerle Rusların belirttikleri istekten yararlanıp bir Dostluk Anlaşması yapmak için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Rusyaya gönderdi. Yola çıkmadan önce İngiliz ve Fransızlarla yaptığı görüşmeler sonunda hazırlanan Üçlü Yardım Andlaşması tasarısını parafe eden Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanlığı Genel yardımcısı Cevat Açıkalın ile daire müdürlerinden Feridun Cemal Erkini de beraberine alarak 25.9.1939 da Moskovaya gitti.

İlk görüşmesini Rus Dışişleri Bakanı Molotofla yapan Türk Hey'eti, bir Türk - Rus Andlaşması konusuyla değil, Montrö Sözleşmesi üzerinde değişiklik istekleriyle karşılaştı. Ertesi günü görüştükleri Stalin ise; Rus - Türk Andlaşmasının yapılabilmesi için Türk - İngiliz - Fransız üçlü andlaşmasında bâzı değişiklikler yapılması gerektiğini ileri sürdü. Molotof tarafından ortaya atılan Boğazlar Me-

selesi'ni de resmen görüşme konuları içine koydu. Türk Dışişleri Bakanı; Üçlü Yardım Andlaşmasının parafe edilmiş olması sebebiyle bu Andlaşma üzerinde bir değişiklik yoluna gidilemeyeceğini, başka devletlerce de imzalı bulunan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin iki devlet tarafından değiştirilmesine imkân olmadığını bildirdi. Şükrü Saraçoğlunun bu kararlı ve dirençli tutumu karşısında Rus devlet adamları, görüşmelerin kesilmesini önlemek için isteklerinde daha ileri gitmediler (Feridun Cemal Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi: 140).

Fakat alışılmamış bir davranışla, Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un Moskovaya geldiğini bahane ederek, Şükrü Saraçoğlunu oyalayıp günlerce boşuboşuna beklettiler. Rusların, Türklerden aşırı isteklerde bulunduğu söylentileri yayılmaya başladı. Şükrü Saraçoğlunun bütün iyi niyet ve üzüntü ile harcadığı sabırlı çabalarına rağmen, Rus devlet adamlarının bir anlaşma ortamına yanaşmamaları da bu söylentileri güclendiriyordu (E. W. İnönünün Dış Politikası: 390).

Bu sırada Almanların denizaltıları saldırılarına başlamışlar ve 13.10.1939 gecesi Kirk Sound geçidinden girerek İngilizlerin en büyük savaş gemisi olan Royal Oak'u batırmışlardı (David Mason, Ölüm Denizaltıları: 27).

14.10.1939 da Türk - Rus görüşmeleri yeniden başladı. Molotof yine Boğazlar Meselesini ortaya attı ve Montrö Sözleşmesinin değiştirilmesi isteğini tekrarladı. Şükrü Saraçoğlu da buna imkân olmadığı cevabında direndi. Bunun üzerine Türkiyenin dış ilişkiler tarihinde çok ilgi çekici bir iddia olarak, Rus Dışişleri Bakanı Molotov, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğluna; bir gün önce Sovyet Askerî Lideri Voroşilov'u ziyaret ettiğini ve bu ziyareti sırasında Boğazlar Statüsünün değiştirilmesinden yana olduğunu söylediğini ileri sürdü. Şükrü Saraçoğlu; Mareşal Votoşilovu Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde Ankaraya gelişinden tanıdığını, bu nedenle bir nezâket ziyareti yaptığını, çok kısa süren bu ziyaretinde ne politik meselelere, ne de görüşmelerde ele alınan konulara değindiğini hatırlamadığını, üzüntü verecek bir çevri yanlışlığından böyle bir anlaşmazlığın doğmuş olabileceğini anlattı. Molotov ise; Voroşilova yapılan ziyaretin resmî niteliğinde ve ileri sürdüğü hususun doğruluğunda direndi. Hiç olmazsa Montrö Andlaşmasiyle Türkiyeye tanınan hakların, Sovyetler Birliğinin çıkarları ve güvenliği bakımından en iyi şekilde kullanılacağının bir bildiri ile açıklanmasını istedi. Şükrü Saraçoğlunun; uluslararası bir Andlaşmanın yasalar ve ba-

ğıtlar dışı değiştirilmesini hedef alan isteğin üzerinde durulamayacağını kesinlikle bildirmesi üzerine toplantı ertelendi. Son toplantı 16.10.1939 da yapıldı. Aynı iddialar ve savunmalar tekrarlandı. Türk-Rus görüşmeleri başarısızlıkla sona erdi (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 146).

Rusların aşırı isteklerine dair olan söylentiler haylı yayılmıştı. Gerçekten de Ruslar en azından; Boğazların kapatılmasını, Polonyanın bölüşülmesinin tanınmasını istiyor ve Rus - Alman denetimi altında bir Balkan Bloku'ndan sözediyorlardı. Rus devlet adamlarının tutum ve davranışları ve bu söylentiler Ankarada dikkatle izleniyor, Çarlık Rusyası kadar Bolşevik Rusyanın da Türklere karşı aynı emperyalist istekler peşinde olduğu kanısına varılıyordu.

Şükrü Saraçoğlu 17.10.1939 günü bu hava içinde Rusyadan ayrıldı. Bir savaş gemisi ile Türkiyeye geldi. 18.10.1939 da Moskovada yayımlanan tebliğde ise; yine iki memleket arasındaki dostluktan sözedildi.

23.10.1939 da Şükrü Saraçoğlu, Halk Partisi Gurubunda Moskova Görüşmeleri hakkında açıklamalarda bulundu. Çetin geçen görüşmelerin önemlilerinin Stalinle yapıldığını, Stalinin özellikle iki noktaya önem verdiğini, birinin Almanlarla savaşa girmemek ve ötekinin Boğazlar Meselesini tek başına Ruslarla görüşmek olduğunu anlattı. Rusların özellikle Besarabia üzerinde durduklarını, Bulgarlara Dobrucayı vererek ve hattâ başka yararlar da sağlayarak onları teşvik etmek düşüncesinde olduklarını belirtti. Rusların; İngiltere ile Fransanın, Almanları Rusya aleyhine sevketmelerinden kuşku duymakta olduklarını da sözlerine ekledi (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 390-395; A. Us, Hatıra Notları: 395).

Başbakan Refik Saydam da konuyu şöyle özetledi: «Sayın Saraçoğlu Moskovaya hareket ettiği zaman her iki hükümet, yapılacak Andlaşmanın esaslı noktaları üzerindeki düşünce karşılaştırmalarını tamamlamışlardı. Fakat Sovyet Hükümetinin, Saraçoğlu'na yepyeni teklifler sunması yüzünden görüşmeler olumlu sonuca varamamıştır. Bu istekleri bir yandan Türkiye, öbür yandan İngiltere ve Fransa arasındaki Andlaşma görüşmelerinde saptanan ana çizgiler ile uzlaştırmak mümkün olamamıştır. Başka bir alanda Sovyet Hükümetinin Türkiyeye sunduğu garantiler, yükleneceğimiz ödevleri dengeli bir ölçüde karşılayamamış, üstelik Sovyet istekleri Türkiyenin Boğazlar Politikası ile bağdaşamaz görülmüştür.» (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 155).

Bu sırada Rusların, Türkiyeden arazi isteğinde bulunduğu söylentileri de çıkmıştı. Molotov; Türk - Rus ilişkileri konusundaki nutkunda önce bu söylentileri yalanlamak isteyerek «Sovyetler Birliğinin Kars ve Ardahan bölgelerini istediği yolundaki yayımlar yalandır» dedi, sonra şu noktalara değindi: «Sovyetler Birliği Karadenize ve Boğazlara münhasır (sınırlanmış) karşılıklı bir yardım paktının kendisini hiç bir vakıt Almanya ile silâhlı anlaşmazlığa götürecek davranışlara yol açmamasını, savaş tehlikesi halinde Karadeniz devletlerinden sayılmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğaziçi yoluyla bu denize geçmelerine Türkiyenin müsaade etmeyeceğine dair Sovyetlerin teminata sahip olmasını ister. Bu yüzden paktın imzası mümkün olamamıştır.», «Türkiye Hükümeti, kendi mukadderatını savaşa katılan Avrupa Devletleri gurubuna bağlamayı tercih etmiştir ve tam ihtiyatlı bir tarafsızlık siyasetini bırakarak gelişmekte olan Avrupa Savaşının yörüngesine girmiştir.», «Türkiyenin izlediği bu hareket, Sovyetlerin siyasetine uygun değildir. Sovyetler Birliği ellerini gelecekte daha serbest tutmayı ve tarafsızlık siyasetini korumayı tercih eder.»

Buna karşılık veren Türk devlet adamları da şöyle diyorlardı: «Sovyet Rusyanın istediği teminat, İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Karadenizde Rus sahillerine saldırmaması için ise, Türkiye bunu, Rusların herhangi bir isteği olmadan vermiştir. İngiltere ve Fransa ile imzalanan Yardım Andlaşması'na, bu devletler Sovyetler ile savaş durumuna geldiğinde Türkiyenin tarafsız kalacağı hakkında bir Protokol eklemiştir. Türk dostluğunun en açık belirtisi olan bu teminat yeterli değilmidir? Ve Molotov'un dediği gibi Türkiyenin tarafsızlıktan ayrılacağı düşünülse bile, bu kayıtsız ve şartsız bir ayrılışmıdır? Yalnız Balkanlarda ve Akdenizde saldırgan bir devletin meydana çıkması şartına bağlı değilmidir? Kendi güvenliği için gereken bu hayatî tedbire Türkiyeyi sevkeden millî savunma kaygısından ve barışı koruma kuşkusundan başka ne olabilir?»

Demek oluyor ki; Ruslar, Almanyadan Balkanlara gelecek bir saldırıya karşı Türklere garanti vermiyorlar ve fakat böyle bir saldırıya uğraması halinde Boğazların İngiliz ve Fransız gemilerine kapanmasını istiyorlardı. Ve işte Moskova Görüşmeleri, Rusların hep bu tür tek yanlı olarak kendi çıkarlarını ileri sürmeleri ve Türkiyeyi sadece bu çıkarların vasıtası yapmak istemeleri yüzünden olumlu bir sonuca varamamıştı (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 390-400; A. Us, Hatıra Notları: 399).

H

Türk - İngiliz - Fransız Üçlü Yardım Andlaşması

Ve Türk - Rus görüşmelerinde olumlu bir sonuca varılamadığının Parti Gurubunda açıklandığı 19.10.1939 günü, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmeler sonunda düzenlenmiş olan Üçlü Yardım Andlaşması Ankarada imza edildi.

Fransızlar, daha Türk - İngiliz Ortak Bildirisinin yayımlandığı gün, bu bildirideki esaslara göre Türkler ve İngilizlerle ortak bir anlaşma yapılmasını kabullendiklerini bildirmişlerdi. Fakat o sıralarda henüz Hatay Sorunu bir çözüme bağlanmamıştı, Fransızlarla bu konudaki görüşmeler sürüyordu. Hatay Sorunu, Fransa ile Türkiye arasında dostça halledilip. Hatay anavatana katılınca Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlunun dediği gibi; «Hatay meselesinin hallinden sonra, Fransa ile Türkiye arasında başkaca askıda bir mesele kalmadığı için İngilizlerle yapılmış olan Bildiri 23.6.1939 da aynen Fransızlarla da yapılmış ve karşılıklı alınıp verilerek Fransızlarla olan ilişkiler de, İngilizlerle kesin asistans sözleşmesi için yapılmakta olan görüşmelerle aynı hizaya getirilmişti» (Z. C: 8.7.1939).

19.10.1939 da imzalanmış olan Üçlü Yardım Andlaşmasında şu hükümler vardı: (Türkiye herhangi bir Avrupa devleti ile —bu devletçe kendisine yapılacak saldırı sonucunda— savaşa girerse, Fransa ve İngiltere Türkiye ile eylemli olarak çalışma ortaklığı kuracak ve ellerinden gelen her türlü yardımı yapacaklardır.), (Herhangi bir Avrupa devletinin saldırısı ile Akdeniz bölgesinde İngiltere ve Fransanın sürüklendiği bir savaş doğarsa Türkiye ile eylemli çalış-

ma ortaklığı ve birbirlerine elden gelen yardımı yapacaklardır), (Fransa ile İngilterenin, Romanya ile Yunanistana 13 Nisan 1939 günlü bildirilerle verdikleri teminat yürürlükte kaldığı sürece, Fransa ve İngiltere bu teminatlar sonucu olarak savaşa sürüklenirlerse Türkiye bu devletlerle eylemli çalışma ortaklığında bulunacak ve onlara elinden gelen yardımı yapacaktır). (Bundan başka bir Avrupa Devletinin öteki bir Avrupa devletine saldırması halinde, Anlaşmanın tarafları'ndan biri saldırıya uğrayan devletle uyuşarak onun bağımsızlığının yada tarafsızlığının savunmasına yardımı taahhüt eder yada bir Avrupa devletince öteki bir Avrupa devletine yapılacak saldırı her üç Anlaşmacı Devletten biri tarafından kendi güvenliği için bir tehlike sayılırsa Anlaşmacı Devletler yararlı görecekleri ortak davranışın belirtilmesi amacile derhal birbirleriyle danışıp görüşeceklerdir). (Yukarıdaki hallerden hiçbirine girmeyecek şekilde Fransa ve İngiltere, bir Avrupa Devleti tarafından yapılacak saldırı sonucunda savaşa sürüklenirlerse, Anlaşmacı Devletler yine derhal birbirlerine danışacaklar ve her halde böyle bir durumda Türkiye, Fransa ile İngiltereye karşı hiç olmazsa iyilik dileyen bir tarafsızlığı muhafaza edecektir). (Anlaşmanın Tarafları, bu Anlaşma gereğince savaşa girerlerse ayrı ayrı Savaşı Bırakma ve Barış Anlaşması yapmayacaklardır).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, durumu ve olayı şöyle anlattı: «Hükümet bu dönemde barışa hizmet etmek üzere, kendi korunmasını sağlamak çabasını temelli bir görev saydı. 12 Mayıs'da İngiltere ve 23 Haziran'da Fransa Hükümetleriyle kararlaştırmış olduğu ortak bildiriler bu çabanın ürünüdür. 19 Ekimde imza edilen ve bu hafta içinde onayınıza sunulacak olan Andlaşma da, hiç bir devletin aleyhine olmayarak, hiç olmazsa etki gösterebileceğimiz alanda uluslararası barış ve güvene hizmet etmek suretiyle kendi emniyetimizi korumak amacına yönetilmiştir. Biz bu andlaşma ile, savaşın dayanılmaz kötülükleri içinde acı çeken Avrupada bir güvenlik bölgesi kurarak bu acıklı durumun gelecekteki genişleme ve gelişmesine engel olmak amacını güdüyoruz. Anlaşmanın harekete geçmesi, bu meşru amaçları çiğnemek isteyenlerin bulunmasına bağlıdır. Bugün olduğu gibi, yarın da memleketimizi savaş bölgesi dışında tutmayı, güvenliğimizi ve taahhütlerimizi bozmamak şartiyle, milletimize karşı görev gereği olarak ciddiyetle arzulamaktayız. Dışişleri Bakanımız, Sovyet Hükümetinin konuğu olarak Moskovada üç hafta kadar görüşme ve tanışmalarda bulundu. Bunun sonunda, eski dostumuz Sovyet İttihadı ile aramızda bugünkü mutlu ilişki-

lerden daha da ileri bir durumun meydana geleceğini ve bir anlaşmanın doğacağını ummuştuk. Bunun için elimizde olan bütün çabayı harcamış ve bir ara başarıya ulaşıldığını da sanmıştık. Buna rağmen, bizim yararımıza olduğu kadar, karşımızdakinin yararına da uygun olduğunu düşündüğümüz sonucun elde edilmesi mümkün olamamıştır. Bununla beraber, iki komşu memleket arasındaki dostluğun kuvvetli temellere dayandığını bilirsiniz. İçinde bulunduğumuz dönemin geçici gereklerinden doğan şartlar ve imkânsızlıklar bu dostluğu bozmamalıdır. Biz, geçmişde olduğu gibi, gelecekte de Türk - Sovyet ilişkilerinin dostça gidişini samimi olarak izliyeceğiz.

Son olaylar nedeniyle Türkiye hakkında yapılan yayın, özellikle tarafsız ülkelerdekiler, milletimizin iki yüksek niteliğini ortaya koymaktadır ki; Türkler dostluklarına vefalı, taahhütlerine bağlıdırlar. Bu nitelik, Cumhuriyet Hükümetinin siyasetine genellikle güven gösterilmesini sağlamıştır.

İçinde bulunduğumuz uluslararası durumun, Cumhuriyet Ordusu'nun önemini ve ihtiyacını, birinci derecede gözlerinizin önünde canlandırdığına kuşkum yoktur. Cumhuriyet Hükümeti, savunma tedbirlerini tamamlamak için elden gelen çabayı harcamak ve esirgememek kararlılığındadır.» (Z. C: 1.11.1939).

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu — Altı yedi aydanberi Parti Gurubu toplantılarında elbirliği ile çalışıp meydana getirdiğimiz eser, Türkiye ile Fransa ve İngiltere Devletleri arasında 19.10.1939 da imza edilmiş olan bu güçlü Yardımlaşma Andlaşması ve Ekleri huzurunuza getirilmiştir.

Bu Andlaşmayı sadece askerî ve politik bir belge saymak doğru olmaz. Bu Andlaşma; milletimiz için politik ve askerî alanlarda olduğu kadar, sosyal ve ekonomik alanlarda da uzun, mutlu ve verimli bir dönemin temelli başlangıcı olacaktır.

Türkiye; bilimi, kültürü ve ordusu ile Büyük Britanya ve Büyük Fransa milletlerinin gözünde ve kafasında uygarlık için, ilerleme için, barış için, insanlık için ve özellikle kendi varlıkları için çok yararlı ve zorunlu sayılmaktadır. Andlaşmanın büyük anlamı, bize verilen bu değerdedir. Türk milleti, bu Andlaşma ile, ilerlemiş ve uygar milletlerle aynı safta ve hizada yer almıştır.

Büyük Savaşın ve İstıklâl Savaşının kesin hesaplarının görülüp bitirilmesinden sonra üç devletin birbirine gönül yakınlığı duyduğu; Milletler Cemiyeti toplantıları, Kongre ve Konferanslar, özellikle Hatay Meselesinin halli, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Niyon

Anlaşması gibi olaylarla meydana çıkmış ve anıtlaşmıştır. Bu nedenle; Üçlü Anlaşma, İngiliz adlî hayatında büyük bir yer tutan ve Common Law denen âdet, ahlâk ve geleneklere dayanan ve ömürleri yazılı kanunlardan çok daha uzun olan Yazısız Kanunlar gibidir.

Ali Muzaffer Göker (Konya) — İçinde bulunduğumuz yılın ilk aylarında Avrupada buhran başladı. Birbirini izleyen olaylar, ulusları güvenliklerini korumak için yeni tedbirler almaya yönetti. Gün geçtikçe buhranın yarattığı tehlike büyüdü. Avrupada savaş başladı. İşte bu Üçlü Anlaşma bu tehlike karşısında alınmış bir tedbirdir.

Ali Rana Tarhan (İstanbul) — Bu Anlaşma savunma niteliğindedir. Barışın pekiştirilip güclendirilmesi için başkaları ile de anlaşmalar yapılmasına engel değildir. Süresi, günün olayları ile sınırlandırılmamıştır. Komşumuz Sovyet Hükümetine karşı izlemekten ayrılmadığımız dostluk politikasını saklı tutmaktadır. Bu esaslar, Cumhuriyet Türkiyesinin ana politikasına uygundur. Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Gurubu bu anlaşmayı gerekli ve etkili bir güvenlik tedbiri olarak beğenir ve onaylamaya lâyık bulur.

Muhittin Baha Pars (Bursa) — Hükümeti kutlarım. Bize tarafsız kalmadığımız için sözle taşlamada (itizar'da) ve itirazda bulunanlar oldu. Onlar bilmelidirler ki; Türk Milleti mukadderatını ancak kendisi tayin ve tesbit eder. Durumun gereğine göre şuraya, buraya girmek Türk Milletinin şanından değildir. Zaman ve fırsat kollayarak başkasının uydusu olmak bize yakışmaz. Düşman sınırlarımıza kadar geldikten sonra tedbir alacak kadar görgüsüz ve tecrübesiz de değiliz.

Halil Menteşe (İzmir) — Bu Andlaşmanın imzalanma yetkisini özel bir toplantıda oybirliği ile Hükümete verdik. Bugün de millet önünde yine oybirliği ile onaylayacağız. Bu Andlaşma Balkanlarda, Doğu Akdenizde barışı ve güvenliği garantilemek amaciyle yapılmıştır. Geçen Mayıs içinde önemli olaylar oldu, İnsburgda Alman ve İtalyan kurmayları bir toplantı yaptılar. Peşinden de İtalyanlar Arnavutluğu işgal ettiler. Bence, bu işgal büyük bir planın başlangıcıdır. Balkanlara hakim olan, Doğu Akdenize de hâkim olur. Bence, bu yoldan Süveyşe gitmek istediler. İşte yapılan Anlaşma bu duruma karşı tedbirdir. Memleketimizin güvenliğini düşünürken Akdenizden gelecek tehlikeleri göz önünde bulundurmak zorunluğundayız. Hitler bir nutkunda demiştir ki; İtalyanlarla Almanların kaderleri tam ortaktır. Ben de ilân ediyorum ki; İngiltere ve Fransa ile mukadderatımızda tam ortaklık vardır. Eğer eski silâh arka-

daşlarımızla karşı karşıya gelmek durumuna düşersek ve savaşırsak üzülürüz. Fakat her halde görevimizi Türk sadakatı ile yapacağımızı ilân ederiz.»

Tasarı üzerindeki görüşmeler bitti ve oybirliği ile Türk - Fransız - İngiliz Üçlü Yardım Andlaşması onaylandı (Z. C: 8.11.1939; Kanun: 3738).

Bu Andlaşmanın Türk Hükümetince imzalanması ve Büyük Millet Meclisince onaylanması Rus politikasının açıkca ortaya çıkmasına da sebep oldu ve Rus Dışişleri Bakanı Molotov; «Türkler savaşın yörüngesine girdiler. Bir gün bu davranışlarına üzüleceklerdir.» dedi (F. Giritlioğlu, T.S.T.C.H. Partisinin Mevkii: 156).

Fakat Türk - Fransız - İngiliz Üçlü Yardım Andlaşması yürürlüğe girmişti. 8.1.1940 da da, bu Andlaşmaya bağlı Özel Andlaşmanın uygulanması için, Parisde bir Kredi Andlaşması imzalanacaktır. Bu Andlaşmanın birinci maddesinde, «Fransa Cumhuriyeti Hükümeti ve Birleşik Kırallık Hükümeti, mümkün olan en kısa zamanda ve her halde işbu Anlaşmanın imzalanmasından itibaren en çok altı haftalık bir süre içinde İngiltere Bankası'nın kote ettiği resmi fiyat gereğince altının once'u 168 şilin üzerinden hesap edilmiş olarak 15 milyon İngiliz lirasının karşılığı altını Ankarada Türkiye Hükümeti'ne verecektir.»; ikinci maddesinde, «Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, işbu borcun anaparasının ödenmesiyle, yıllık % 3 olarak hesap edilmiş faizlerin ödenmesini, 30.6.1940 dan başlayarak her yılın 30 Haziran ve 31 Aralık günlerinde ödenmesi gerekli ve herbiri 501.406:10 İngiliz lirası karşılığı olan yarı yıllık kırk taksitle ve Türk lirası olarak sağlayacaktır.» denmektedir (Kanun: 4171).

Ve Cumhurbaşkanı Roosvelt, Amerika Tarafsızlık Kanunu'nu imzalayacaktır. Fakat Avrupa, artık savaş alanıdır. Türlü saldırılar ve savaşlar birbirini izlemektedir. İngiltere üzerine ilk Alman bombaları düşmeye başlayacak, Atlantikte Alman gemilerinin saldırıları şiddetlenecektir.

30.11.1939 da; 170 milyonluk Rusya, topçu talimi yapan Fin birliklerinin attığı mermilerden birinin Sovyet askerlerini yaraladığı bahanesiyle, aradaki Saldırmazlık Andlaşmasını ortadan kaldırdı, diplomatik ilişkileri kestiğini ilân etti ve 3.8 milyonluk Finlandiya'ya saldırdı. Olayın asıl nedeni Rusların Finlerden arazi istemesi idi. Fin sınırı Leningrada çok yakındı. Şehrin güvenliğini sağlamak için Finlerden Karelya'nın bir bölümünü istediler. İstenen şey diplomatik ilişkilerle elde edilemeyince, zorla almak için bir bahane ile sa-

vaş yoluna gidildi. Kocaman Rusya ile küçücük Finlandiya arasında korkunç bir savaş başladı. Mannerheim Hattı'nı çok iyi tahkim etmiş olan Finliler, Mareşal Mannerheim'in sevkuidaresinde eşsiz bir kahramanlık ve yiğitlikle savaştılar. Kış Savaşı'nı çok iyi bilen kayaklı Fin savaşçıları Ruslara büyük kayıplar verdirdiler (Kruşçevin Anıları, Mehmet Harmancı Çevirisi: 192).

I

Erzincan Depremi

Dünya Savaşı nedeniyle ekonomik bunalıma düşmüş olan millet 1939 sonunda bir de korkunç bir tabii âfetle karşılaştı. 26/27.12. 1939 gecesi Büyük Erzincan Depremi oldu. Erzincandan gelen bir telgraf durumu şöyle bildiriyordu: «Gece saat iki sularında çok şiddetli bir deprem oldu. Hükümet Konağı, Ordu Komutanlığı, Orduevi, Postahane ve şehrin öteki sağlam binaları da dahil olmak üzere bütün evleri ve dükkânları yıkılmıştır. Şehir baştanbaşa yıkıntı yığını halindedir. Kendilerini kurtarabilenler sokaklara dökülmüştür. Şimdiden bir çok ölü ve yaralı vardır. Bir çok insan yıkıntıların altındadır. Çok az hasar gören piyade ve topçu kışlalarından gelen askerlerle yıkıntıların altında kalanların kurtarılmasına ve ötede beride başlayan yangınların söndürülmesine çalışılmaktadır. Şehirde haberleşme imkânı bulunmadığından bin türlü zorlukla General İskora (Muharrem Mazlum) ile birlikte Dumanlı İstasyonu'na gelinmiştir ve ancak buradan bilgi verilebilmiştir. Tümen Komutanı Akdoğan şehirde yardım işleriyle uğraşmaktadır. Şehir bütünü ile yıkılmış olduğundan, ekmek ihtiyacı olduğu gibi, yıkıntıların altından kurtarılanların ve kurtarılacakların tedavileri için ilâç ve doktora ve halkı barındırmak için çok miktarda çadıra ihtiyaç vardır. Yıkılma yalnız şehirde olmayıp köylerde de geniş oranda yıkım ve kayıp olduğu anlaşılmıştır. Elde edilecek ayrıntılı bilgiler bildirilecektir.»

Kemah'tan gelen telgraf şöyle idi:

«1 — Bu gece saat iki sularındaki şiddetli deprem sonunda şehir yıkıntı haline gelmiş olup bir çok ölü ve yaralı bulunmakta, kurtulabilen askerlerle yıkıntıların altında kalanların kurtarılmasına ve kasabada başlayan yangınların söndürülmesine çalışılmaktadır.

2 — Şehirde haberleşmeye imkân olmadığından Dumanlı İstasyonu aracılığı ile haberleşme sağlanmaktadır.

3 — Kurtarılabilenlerin yiyeceğini sağlama zorlaşmıştır ve çok sayıda çadıra, ilâça ve doktora ihtiyaç vardır.

4 — Depremin yalnız kasabada olmadığı, köylerde de geniş oranda yıkıntı bulunduğu anlaşılmıştır. Tamamlayıcı bilgi verilecektir.»

Tokattan gelen telgrafta şöyle deniyordu :

«1 — 26 gecesi saat ikideki şiddetli bir sarsıntıda merkezde ve merkeze bağlı yerlerde şimdiye kadar tesbit edilen ölü sayısı 88 ve yaralı sayısı 66 olup yıkılan yapıların sayısı henüz belli değildir. İlçelerle haberleşme kesildiğinden özel araçla öğrenilen duruma göre Erbaa ve Niksar ilçelerinde yıkıntının çok olduğu ve bir hayli ölü ve yaralı bulunduğu anlaşılmıştır.

2 — Yaralıların tedavisi için gerekli olan Sağlık Yardım Kurulu'nun ve açıkta kalanlar için şimdilik 500 çadırın ve açıkta kalanların yiyeceği için şimdilik telgrafla iki bin liranın gönderilmesine emir verilmesini dilerim.»

Zara'dan gelen telgrafta şu bilgi veriliyordu: «Merkezde ve köylerimizde yüzlerce ev yıkılmış ve şimdiye kadar 26 ölü tesbit edilmiştir. Bir çok yapılar da yıkılmak üzeredir. Bir çok fakir kış günü sokaklarda kalmıştır. Yakında kesin sayılarını bildireceğim. 200 çadır ile gerekli görülecek yardımın tezelden gönderilmesi..»

Tunceli'nden gelen telgrafta, depremin özellikle Pülümür'de çok etkili olduğu ve beş ölü bulunduğu bildiriliyordu.

İlk yardım olarak Kızılay'ca; Sıvasa 5 bin lira, 500 çadır, 500 kat çamaşır, 500 battaniye ve bir Sağlık Yardım Kurulu; Tokat'a 3000 lira, 300 çadır, 500 kat çamaşır, 500 battaniye ve Samsundan bir Sağlık Yardım Kurulu; Ordu'ya 2000 lira gönderildi. Erzincana yapılacak yardım da akşamleyin Erzurumdan ve sabaha karşı Sıvastan kalkan trenlerle sevkedildi.

Fakat deprem hakkında alınan bilgi çok azdı. Refahiyeden ileri si ve Samsundan ötesi ile haberleşme kesilmiş bulunduğundan eldeki bilgiler, Demiryolu'nun telgraflariyle alınmıştı. Ordu hakkındaki bilgi de İzmir Vapurunun telsizi ile verilmişti. Hükümet bir yan-

dan deprem bölgesindeki yerlerle haberleşmeye çalışıyor, bir yandan da yardımlar sağlamaya uğraşıyordu. Meclisde de bu konu görüşülüyordu. Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili'nin «Büyük Millet Meclisi Başkanının başkanlığında bir Millî Yardım Komitesi kurularak önce Büyük Millet Meclisi üyelerinin yardımını sağlaması ve sonra bütün memleketi kapsamına alması» hakkındaki teklifi oybirliği ile kabul edildi (Z. C: 27.12.1939).

Ertesi günü İçişleri Bakanı Faık Öztrak ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Hulusi Alataş deprem bölgesine gittiler. Erzincan, Sıvas, Amasya, Tokat, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Yozgat, Tunceli illerini içine alan deprem bölgesinde 23.131 ölü, 7.994 yaralı vardı. 16.385 ev tamamen yıkılmış, 9.157 ev oturulamayacak hale gelmiş, 29.390 ev harap olmuştu. Ve gün geçtikçe bu sayılar yükseliyordu. Çünkü depremin on birinci gününde bile yıkıntılar altında canlı insanlar bulundu. Felâket, gerçekten çok büyüktü. İçişleri Bakanı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanları deprem bölgesinde gerekli incelemeleri yapar ve tedbirleri alırlarken «Cumhurbaşkanı ve Millî Şef» İnönü de Erzincana geldi. İçişleri Bakanı Faık Öztrak'ın Meclisdeki anlatışına göre; felâkete uğramış bulunan Erzincanlılar, İnönünün gelişinden öylesine sevindiler ki «Üç can kaybettim, beş can kaybettim, sana kurban olsun, sen sağol İnönü» dediler. Hattâ bir çokları kendi acılarını unutarak «Sen bizden daha yaralısın, sana geçmiş olsun İnönü» demek suretiyle teselli ettiler. İçişleri Bakanı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı on gün kadar deprem bölgesinde çalıştıktan sonra Ankaraya döndüler ve Meclisde birer konuşma yaparak olay hakkında ayrıntılı bilgi verdiler.

Sıvas Mebusu İsmail Mehmet Uğur ise; depreme uğrayanlar için, milletin sırtından çıkarıp verdiği gömleğin tezelden yerine ulaştırılmasını istedi. Bursa Mebusu Nevzat Ayas; Rasathane Müdürünün beyanlarına göre, Antalya ile Çukurova ve Alâiye dışında bütün yurdun deprem alanı olduğunu belirtti ve bu nedenle memleketin jeolojik bakımdan incelenmesini, yardım araçlarının hızlandırılmasını, inşaatın depreme dayanacak nitelikte yapılmasının sağlanmasını önerdi. Afyon Mebusu Berç Türker de; her yüzyılda bir kere Erzincanda deprem olduğunu tarihde okuduğunu söyleyerek inşaatın deprem esaslarına göre yapılması önerisini destekledi. Çoruh Mebusu Mazhar Müfit Kansu; milletin seve seve verdiği eşyaların Sıvasta yığılıp kaldığını belirterek tezden gönderilmesini istedi. Antalya Mebusu Rasih Kaplan ise; Tokatta ilk yıkılan binanın yeni yapılmış Halkevi binası olduğunu, oysaki yanıbaşındaki beton binaya

bir şey olmadığını anlattı, binanın kontrolünü ve kabulünü yapan fen memurunu kınadı. Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi Kalaç; Anayasa gereğince illerin, coğrafî durum ve ekonomik ilişkilere göre kurulması gerektiğini, buna uyulmadan iller kurulduğu için ulaştırma işlerinin aksadığını söyledi. Sıvas Mebusu Abdurrahman Naci Demirağ ise; bu gibi hallerde yardımların hızla yapılabilmesi için yol yapımına önem verilmesini diledi. Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili; milletin «Millî Şef» adını verdiği «Büyük Şef»e, hiç bir yardımı esirgemeyen Türk Milletine, üzüntüye katılan yabancı ve dost milletlere teşekkür etti. İstanbul Mebusu Kâzım Karabekir; özellikle iki önemli tedbir ileri sürdü ve bunlardan birinin Doğu Bölgesine uçak alanları yapmak, ikincisinin Doğulu Gençleri kayakçı olarak yetiştirmek ve bu sporu geliştirmek olduğunu anlattı. Trabzon Mebusu Mithat Aydın; hileli yapıldığı için hemen yıkılan resmî binalardan ötürü bütün mühendislerin suçlanamayacağını, durumdan onların da üzüntü duyduğunu, çimentonun bollaştırılması ve ucuzlatılması gerektiğini belirtti. Urfa Mebusu Gl. Ahmet Yazgan; aldığı tedbirlerden ötürü Hükümete teşekkür etti, başarıya ulaşabilmek için Millî Şef'in çevresinde daha sıkı toplanılmasını önerdi (Z. C: 10.1.1940).

Erzincanda 16.000 kişi öldü. Yaralılar da dahil, 8-9 bin kişi de Erzincandan ayrıldı. Sağ kalanları kurtarmak için acele giyecek ve yiyecek sağlamak birinci önemli sorundu. Bununla beraber, yurt içi ve yurt dışı yardımlar hızla gelmeye başladı. Nevarki; yolsuzluk ve araçsızlık yüzünden bâzı yerlere bu yardımlar günlerce ulaştırılamadı. Erzincan Depremi öylesine şiddetli bir depremdi ki, Pariste ve Bern'deki sismoğraf aletleri kırılmıştı (Asım Us, Hatıra Notları: 429).

Deprem Bölgesi'ndeki kurtarma çalışmaları günlerce devam etti. Özellikle Erzincan, Şibinkarahisar, Alucra, Fatsa, Erbaa ve Niksar Cezaevlerindeki mahkûmlar büyük bir fedakârlıkla kurtarma çalışmalarına katılmışlardı. Sürmekte olan yıkılmalar karşısında tehlikeye düşmekten çekinmeyerek yıkıntıların altındaki insanları kurtarıyor ve kurtarma çalışmalarını çevredeki köylere kadar genişletiyorlardı. Çalışmalarını son derece insancıl duygularla yaptıklarından, kurtarma çalışmaları sırasında buldukları değerli eşyayı, sahiplerine verilmek üzere muhafaza ediyorlardı. Hiç bir engel bulunmadığı ve konmadığı halde kaçmıyor, ilgili ve yetkili memurların talimat ve emirlerine hazır vaziyette bulunuyorlardı. Kışın şiddetli soğuğuna rağmen, kendi ailelerinin ne olduğunu bile düşünmeden

çevrelerindekileri kurtarmaya çalışıyor ve kurtarıyorlardı. Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat bu durumu Meclisde anlatırken; «Bu insanlar hayatlarında bâzı günahlar işlemiş ve can yakmış olabilirler, fakat buna karşılık yüzlerce can kurtarmak suretiyle yararlık ve fedakârlıkta bulunarak çok ahlâklı davranışlar göstermişlerdir.» diyordu. Bu nedenle Hükümet, deprem alanındaki kurtarma işlerinde çalışan 241 mahkûmun para cezalarının tümünü ve arta kalınış hapis cezalarının beşte dördünü bağışlayan bir kanun tasarısı hazırlayıp Meclise gönderdi. Hemen görüşülüp kabul edildi. Ve deprem bölgesindeki suçlular hakkında 3768, 3773, 3999, 4162 sayılı kanunlar çıkarıldı.

Daha sonra 3893 sayılı kanunla Deprem Bölgesi'ne Kızılayca yapılacak her türlü taşımanın, taşıma ücretlerinde Demiryolları ve Denizyolları İdarelerince indirimler yapılması, yabancı ülkelerden gelecek eşyaları taşıyacak gemilerden bâzı vergi ve resimlerin alınmaması kararlaştırılacak; Şehrin yeniden kurulacağı yer tesbit edilerek kamulaştırılmasına ait 3908 sayılı kanun çıkarılacak; Deprem Bölgesi'nden olup da paralı askerliğinin birinci taksitini verip talime başlamış olanlardan ikinci taksitin alınmaması hakkındaki 3912 sayılı kanun kabul edilecek ve Millî Yardım Komitesinin çalışmalarına son verilerek yapılacak yardımları Kızılay'dan alması karara bağlanacaktır. 4000 sayılı kanunla da; Kızılayca yaptırılacak evlere ait keresteler Muamele Vergisi'nden muaf tutulmuş ve yabancı ülkelerden gelmiş her türlü eşyadan çabuk bozulur olanların ve ihtiyaç karşılığı bulunmayanların Kızılayca satılabilmelerine imkân sağlanmıştır.

4071 sayılı kanunla; Deprem Bölgesinde Hazineden taksitle satılan yada borçlanma suretiyle verilen binalardan yıkılmış bulunanların paralarından geri kalmış olanların tamamı kaldırılmış, onarılabilenlerin zarar miktarı borçtan düşülmüştür.

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

I I
1940 YILI OLAYLARI

A

Milli Korunma Kanunu

İkinci Dünya Savaşının ilk dönemi olan Avrupa Savaşının başlamasiyle birlikte ekonomik durum da bozulmuş ve o günkü deyimle Karapazarcılık (sonraları Karaborsacılık) başlamıştı. Aranan mallar ortadan yitip karapazara düşmüş, fiyatlar alabildiğine yükselmiş, hayat pahalılığı her gün biraz daha şiddetlenmişti. Serbest çalışan orta dereceli halk ile memurlar ve benzerleri geçim sıkıntısına düşmüşlerdi. Bu yüzden yurt içinde doğan dikkat çekici huzursuzluk, Hükümetin dış politika tutumunu kendi çıkarlarına uygun bulmayan devletlerin aleyhdeki propoğandalarında konu olarak ele alınıyor ve Türkiyede hayat pahalılığı, işsizlik, sefalet olduğu yolunda radyo yayınları yapılıyordu. Ankara Radyosunda konuşan hükümet sözcüsü ise, bu iddialara karşılık, şunları söylüyordu: «Türkiyede işsizlik ve sefalet bulunduğunu iddia etmek, Türkiyedeki iş alanının durmadan genişlemekte olduğunu bilmemektir. Oysaki geri bir tarım ve ham madde memleketi olan İmparatorluk Türkiyesinden; sanayileşen, ulaştırma araçlarını kuran ve ulusal kredi donatımını gittikçe genişleten bir Cumhuriyet Türkiyesinin meydana çıkması demek, işin olmadığı bir memlekette sürekli olarak yeni iş ve yeni uzmanlık alanlarının yaratılması demektir. Bu hareket tamamlanmadan Türkiyede işsizliğin ve işsizlerin değil, ancak yeni iş alanlarının ve buralarda çalışanların istatistiğini tutmak mümkündür. Hayat pahalılığına gelince; Türkiye, uluslararası fiyat ilişkilerini koruyan memleketler arasındadır. Almanya yada Rusya gibi; maliyet fiyatının, bazı maddelerin yokluğu ve belgelere bağlanması ile tepe-

den inme narh usullerinin makası arasında kaybolduğu bir memleket değildir. Türkiyede fiyatlar normalleşmekte ve hayat şartları bu fiyatlara göre düzenlenmektedir. Aleyhde propoğanda yapanlar özellikle şu noktalara dikkat etmelidirler: Bizde henüz hiçbir yiyecek maddesi vesikaya bağlanmamıştır. Bizde henüz hiçbir tasarrufa el uzatılmamıştır. Bizde henüz hiçbir enflasyon yoktur. Ekonomik bakımdan kötü durumda olduğumuz yolunda Almanlardan gelen propoğandanın sebebi, yeni ticaret görüşmelerinde kendi lehlerine halktan ve tüccardan gelme bir baskıyı sağlamaktır.»

Buna karşılık Alman gazeteleri şöyle yazıyorlardı: «Türkiyedeki kahve stokunun ancak iki aylık ihtiyaca yeteceği tahmin ediliyor. Ondan sonra Brezilyadan yeni kahve getirmek ve özellikle gelecek kahveyi abluka kontrolünden geçirtmek mümkün olacakmıdır? Yoksa bir kaç gün önceki gibi yine büyük bir parti mala Marsilyada Fransızlarca elkonacakmıdır?», «Mağazalarda alış-veriş sınırlı bir tarzda azalmıştır. Görünüşe göre, bazı fabrikaları kapatmak zorunluğu da doğacaktır.», «Ankarada yapılmakta olan yeni Millet Meclisi binasının yapımının durdurulduğu da biliniyor. Çünkü Almanyadan getirilmesi gereken yapım malzemesi de getirilemiyor.» (Burhan Belge, İkinci Dünya Savaşı: 39, 48).

Gerçek olan şu idi ki; Türkiyede ekonomik bunalım vardı. Nitekim Çoruh Mebusu Mazhar Müfit Kansu, konuyu bir soru önergesi ile Meclise getirmişti. Önergede şöyle deniyordu: «Vurgunculuk (ihtikâr) şiddetle devam ediyor ve hattâ Anadoluya da yayılmıştır. Memurlar ve orta sınıf halk, bu yüzden acılar içindedir. Vurgunculuğun sürdürülmesine meydan vermemek için şiddetli tedbirler alınması zamanı çoktan gelmiştir. Hükümetin bu konudaki görüşü nedir ve ne yapacaktır?»

Soruyu cevaplayan Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu genellikle şunları söylemişti: «Eylül başında Avrupa Savaşı başlayınca önce demir, yapım gereçi, çuval gibi bâzı maddelerin fiyatı yükseldi. Savaşın başlaması, kötü bir rastlantı olarak, Almanya ile aramızdaki ticaret anlaşmasının sona erdiği günlerde oldu. Bu sırada piyasada yoğun bir demir alışverişi de olmuştu. Bütün bu nedenlerle fiyat yükseldi. Bu maddelerdeki fiyat yükselmesi devam edince öteki maddelerde de fiyat yükselmeleri başladı. Oysaki bu yükselişin maddî bir sebebi yoktu. Bu yükseliş özellikle kolay ve çabuk para kazanmak hırsı ile gözleri kararmış olanların savaş halinden yararlanarak geniş bir spekülasyon yapmalarından yâni vurgunculuk düzeni kurmalarından doğmuştur. Spekülasyon önce İstanbulda başla-

dı, İzmire geçti ve malların kapatılmasiyle işe başlandı. Memleketin altı aylık ihtiyacı sağlanmış olduğu halde kahve spekülasyonu ve kahve fiyatlarının yükselmesiyle karşılaştık. Bu durum karşısında ilk aldığımız tedbir, ihtiyaç duyulan malları hazır bulundurmak olmuştur. İthalât için gerekli dövizi ithalatçıların emrine amade bulundurduk. Sanırım ki, çabuk ve kolay para kazanmak hırsından doğan bu hareket kabuğuna çekilmiştir. Fakat spekülasyondan vazgeçilmiştir de diyemem, fırsat gözetmektedirler. Hükümetin aldığı tedbirler etkisini gösterince fiyatlar normalleşmeye başlayacaktır. Fakat tedbirlerimiz zayıflık gösterecek olursa vurguncular yine başlarını kaldıracaklardır. Olağanüstü durumda ticareti uluorta serbest bırakmaya imkân yoktur. Çünkü bâzı malların ithali için bâzı hükümetlerden müsaade almaya ihtiyaç vardır. Çok hükümetler de ihraclarını sınırlandırmıştır. Böyle bir ithalatı kişilerin yapabilmesi mümkün değildir. Hükümetin ithalatçıya yardımı gerekir. Bu nedenle önemli maddelerin ithalatı için teşkilât kurmaya başladık, İthalat Birlikleri yapıyoruz. Lisansı birliklere vereceğiz. Bu şekilde ithal mallarının fiyatlarını kontrol imkânı da olacaktır. Toptancı fiyatları belli olunca, yarı toptancının kâr oranını ve perakendecinin satış fiyatlarını tesbit edebileceğiz. Bir malın küçük oranlarla elden ele geçerek fiyatının % 100 artmasına engel olacağız. Böylece ihtikâr zinciri kurulamayacaktır. Bir yandan tüketim mallarını bol bulundurmaya çalışırken, bir yandan da ticaretle ilgisiz kimselerin piyasaya girip fiyatları yükseltmelerini önleyeceğiz. Fakat şunu da belirteyim ki; bâzı mallar kendi ülkelerinde de pahalılaşmıştır. İhracatımız ise gün geçtikçe kolaylaşmaktadır. İstek artmaktadır. İhracat mallarına fazla prim vermek zorunluğunda değiliz. Çiftçinin para kazanacağı zaman gelmiştir».

Soru sahibi Mazhar Müfit Kansu da; «Yiyecek, içecek, giyecek ve ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının yükselmesi ve bunun sonucu olarak paramızın değerinin yâni alım gücünün azalması denk bütçeyi etkiler, bütçenin dengesi bozulur. Fiyatların yükselmesi, en çok, belli geliri olan memurları, emeklileri, orta sınıf halkı sıkıntıya sokar. Üzüntü vericidir ki; yalnız tüccarlar değil, hiç ticaretle uğraşmamış olan ve fakat bir kaç kuruşu bulunanlar, vurgunculuğu pek iyi bilen murabahacılarla (aşırı faizle para veren tefecilerle) birleşerek piyasada ne bulurlarsa toplamışlardır. Vurgunculuğun varlığında şüphe yoktur. Hükümetin tedbir alma çabalarına rağmen dürüstlük, haysiyet, namus ile ilgisi olmayan, sadece ne pahasına olursa olsun ve nasıl olursa olsun para kazanmayı prensip kabul etmiş

bulunan bâzıları savaş zenginliğini ve vurgunculuğunu uyandırmaya çalışmaktadırlar. İnanıyorum ki, Hükümet meşrû olmayan ve milletin damarlarına yapışarak sülük gibi kanını emmek isteyen bu utanmaz, vatan haini diyeceğim kimselere meydan vermeyecektir. Korkuyorum ki; bu gibiler, hükümetin aldığı tedbirlere karşı da tedbirler alacaklardır. Ne yazık ki; ben bunu düşünürken, düşüncem bugün gerçekleşmiştir. Sayın Bakanın İstanbul tüccarları ile görüşürken alacağı tedbirleri alkışlayan demirci ve derici esnafının, kontrolü kabul etmediklerini gazetelerde okudum. Kontrol işlerine gelmiyor, fiyatı kendilerinin istedikleri gibi çoğaltıp azaltacaklarını iddia ediyorlar. Demek ki, bozgunculuk bugünden başlamıştır. Vurgunculuğun tadını alan savaş zengini başkaldırmıştır. Hükümet, bu gibilerin kafalarını ezmelidir. İthalat ile piyasada mal çoğalıncaya kadar, fiyat artışlarına hemen bir çare bulunmalıdır. Aldıkları tedbirlere; ne zaman mal bollanır, vurgunculuk önlenir ve fiyatlar normale dönerse o zaman teşekkür edeceğim.» demişti (Z. C: 27.12.1939).

Bu durum üzerine Hükümet, derhal ekonomik bunalım için çare bulma çalışmalarına başladı ve ekonomik bunalımın halkın toplum düzenini olduğu kadar, ulusal savunma gücünü de tehlikeli surette etkilediği gerekçesi ile bir Millî Korunma Kanunu Tasarısı hazırlatıp Mclise sundu. Tasarının gerekçesinde şöyle deniyordu:

«Son zamanlarda Avrupada hüküm süren siyasî gerginlik, sonunda bir çok ulus arasındaki bir savaşa dönmüş ve böylece savaş alanlarına ve savaş tehlikesine yakın, hattâ uzak ülkeler olağanüstü durum ve koşullar içinde kalmışlardır. Bu durum, özellikle hızlı gelişmesinden ötürü, hemen her yerde Hükümetlerce alınan olağanüstü tedbirlerle karşılanmaktadır. Türlü ülkelerde bu konuda hükümetlere verilen geniş yetkiler, sözüedilen durumu en iyi anlatan belirtilerdir. Ülkemizin Avrupada süren savaşın dışında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, ulusal yaşantımızda bu ayrık durumun etkilerini önlemek ve öteki bakımlardan olduğu kadar, ekonomik bakımdan da koruyucu ve savunucu tedbirler almak zorunluğu karşısındayız. Bu zorunluklardan ötürü Millî Korunma Kanunu adı altında hazırlanan bir kanun tasarısı Yüksek Meclise sunulmuştur. Bu tasarı ile Cumhuriyet Hükümeti, Yüksek Meclisten durumun gerektirdiği yetkilerin verilmesini istemektedir. Eğer Avrupanın bugün içinde bulunduğu durum, koşullar ve bunların ülkemizdeki yankıları, gereken her durumda Yüksek Meclise ayrı bir kanun tasarısı ile başvurmak imkânını verecek nitelikte olsa idi, Hükümetin bu yolu izleyeceği kuşkusuzdu. Fakat olaylar öylesine hızlı ilerlemekte

ve değişmektedir ki, bu durum ancak ivedilikle, günü gününe ve özellikle zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir.»

İstenen yetkiler de şunlardı :

«Madde 1 — Olağanüstü hallerde devletin bünyesini ekonomi ve millî savunma bakımlarından güclendirip pekiştirme amacı ile Bakanlar Kuruluna, bu kanunda gösterilen şekiller ve koşullar içinde görevler ve yetkiler verilmiştir.

Olağanüstü haller şunlardır :

A Genel yada bölgesel seferberlik,

B Devletin bir savaşa girmesi ihtimali,

C : Türkiye Cumhuriyetini de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş hali.»

Ve tasarının öteki maddelerine göre Hükümet; bu yetkilerini kullanmak gerektiğine ve olağanüstü halin sona ermesi nedeniyle uygulamadan vazgeçtiğine karar verince bunları ilân eder ve Büyük Millet Meclisine de bildirir. Başbakanın başkanlığında ve onun seçeceği bakanlardan bir Koordinasyon Kurulu meydana getirilir, Başbakanlığa bağlı bir büro kurulur. Hükümet; sanayi ve maden kuruluşlarını, halk ve millî savunma ihtiyaçlarına yönelmeleri için, kontrol eder. Onlara üretim proğramları verebilir. İşyerlerinde çalışanlardan hiç kimse kabule değer bir özrü olmadan ve haber vermeden ayrılamaz. Hükümet isterse, maliyeti üzerine belli bir kâr koyarak, yapılan malları kendisi alır, demek zorunludur. Özetlemek gerekirse; ülkedeki ekonomik bunalımı, halkın geçim zorluğunu, karaborsayı, vurgunculuğu, fiyat yükselmesini, mal darlığını, alım zorluğunu önlemek ve ortadan kaldırmak için Hükümet, her türlü teşebbüsde bulunmaya yetkilidir (Z. C: 18.1.1940; Kanun: 3780).

Bakanlar Kurulu; 19.2.1940 da Millî Korunma Kanununun uygulanmasına karar vermiş, 24.2.1940 da bu uygulamaya ait işleri görecek dairenin kurulmasını kararlaştırmış ve ilk uygulama olarak satıcıların fatura vermek zorunluğu hakkındaki 5.3.1940 günlü Kararnâmeyi çıkarmış, 3.4.1940 da da taşınmaz malların kiralarının arttırılmasını yasaklamıştı.

Fakat savaş yıllarının yarattığı zorunluğun bir karşılığı olarak çıkarılan Millî Korunma Kanunu, istenilen sonucu sağlayamamıştır. Çünkü bu kanun, zabıta tedbirleri ile ekonomik yaşantıyı düzenlemek gibi sakat bir temel zihniyetin üzerine oturtulmuştu. Bu nedenle; Millî Korunma Kanununa rağmen halkın yakınmaları sürüp gitmiştir (F. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde C.H.P. nin Yeri: 1/144).

B

Köy Enstitüleri

Bu sırada Başbakanlık, 19.3.1940 günlü bir tezkere ile, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına (Köy Enstitüleri) kurulması hakkındaki kanun tasarısını sunuyor ve bu tasarının gerekçesinde şöyle deniyordu :

«Türkiyede büyük nufus çoğunluğunun yaşamakta bulunduğu köylerimizde ilk öğrenimi hızla ve kolaylıkla yaymak, aynı zamanda köylerimize köy sanatlarını öğrenmiş elemanlar kazandırmak ihtiyacı, Hükümeti, niteliği aşağıda anlatılacak olan, Köy Enstitüleri'ni kurmak ve bitirenlerini görevlendirebilmek üzere kanuna dayanan yetki istemek durumunda bırakmıştır. Bu amaçla düzenlenen kanun tasarısının içindeki hükümlere ait gerekçeleri saymadan önce ülkemizde okuma-yazma bilenlerle bilmeyenlerin karşılıklı oranını, ilk öğrenimin bugünkü genel durumunu ve köylerimizdeki yayın derecesini ve bunu yaymak için yürünecek yolların genel doğrultusunu bir kez gözden geçirmek, Enstitüler kurmaktaki zorunluğu aydınlatır.

1. İlk Öğrenimin bugünkü durumu ve köy

1935 nufus sayımı istatistiklerine göre bu sayımın yapıldığı günde Türkiyede erkek nufusun % 23.3 ü, kadınların % 8.2 si okuma-yazma bilmekte; erkeklerin % 76.7 si kadınların % 91.8 i bilmemektedir. Aynı yıl istatistiklerine göre 10.000 den az nufuslu yerlerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 89.3; 10.000 den çok nufuslu yerlerde % 59.7 dir. Bu durum, lk öğrenimin hızla yayılmasını birinci planda bir milli dava haline koymaktadır. Kanun gereğince ilk öğrenim yapmak zorunda olan çocukların şehir ve kasabalarda % 80 i, köylerde ise % 26 sı okutulabilmektedir. Şimdiye kadar köy okullarımızın çoğu üç yıllık ilk okullardı. Onun için bu okullara giden öğrenci de normal beş sınıflı ilk okulu bitiremiyordu. 1939-1940 ders yılından itibaren tek öğretmenli köy okulları beş sınıfa çıkarılmıştır. Ancak iki yıl sonra me-

zun verebileceklerdir. Bu durum, ilk öğrenim görmek yada bu öğrenimi tamamlamak zorunluğunda olan çocukların büyük çoğunluğunun köylerde olduğunu ve ilk öğrenimi yayma işine köylerimizin önemle konu olması gerektiğini gösterir.

2. Üretici Nufus :

12.5 milyon köylü nufusunun toplandığı köy ve köy karakterindeki kasabalarda oturan bilimsiz halkı, bir de iş hayatı bakımından düşünmek gereklidir. Türkiyede ihtiyar, çocuk ve sakatlar dışında çalışan nufusu meydana getiren 7.921.000 kişinin % 81 i çiftçi, % 8 i sanayici ve madenci, % 4 ü ticaret ve ulaştırma işlerinde çalışanlar, % 5 i memur, kalanı da serbest hizmetlerde iş görenlerdir. Bilimsizliğin en yoğun olduğu yer, çalışan nufusun % 81 i olan çiftçi halkın yurdu olan köylerdir.

3. Köylünün okutulması ve daha iyi bir üretici durumuna getirilmesi :

Devlet elinin hızla köylere uzatılması, köylünün okutulması, eğitilmesi, üretme yeteneğinin arttırılması, sağlık işlerinin yoluna konması zorunludur. Türk köylüsünü okutmanın ve onu daha iyi bir üretici durumuna getirmenin birinci şartı ve baş aracı sayıca ve nitelikçe bu işi başaracak şekilde hazırlanmış kılavuzlara ihtiyaç vardır ki, bunlar Köy Öğretmenleri'dirler.

4. Nufusun dağılış tarzı ve ilk öğretim

İlk öğretimi yayma çarelerini ararken köylerimizin nufusça durumlarını gözönünde tutmak gerekir. 40.000 köyümüzden 32.000 ninde nufus 400 den az, geri kalan 8.000 köyde 400 den yukarıdır. Nufusları 400 den az olan bu 32.000 köyün 16.000 ninde ise nufus 150 den de azdır. 40.000 köyün ancak 4.959 unda öğretmenli ve 4000 inde de eğitmenli okulumuz vardır. 31.000 köyümüz okulsuzdur. Nufusları 150 den aşağı 16.000 köyümüzde eğitmen kullanmak şartiyle okuma çağındaki bütün köy çocuklarını okula alabilmek ve ilk öğretim meselesini bütün memleket oranında halletmiş olmak için köy öğretmenleri kadrosuna 15 bini okulsuz köylerde görev almak, 2 bini eğitmenli köy bölgelerinin merkezlerinde açılacak olan tam devreli okullarda çalıştırılmak, 3 bini de eğitmen teşkilâtında gezici başöğretmenlik görevi yapmak üzere daha 20.000 öğretmen eklenmesi gerekir.

Tablo şudur :

1. Nufusları 400 den çok, eksik öğretmenli ve öğretmensiz köy ve köy karakterindeki küçük kasabalar için 15.000,

2. Eğitmenli köylerin bölge merkezlerinde kurulacak dönemli okullar için 2.000,

3. Eğitmen örgütüne gerekli gezici başöğretmenlikler için 3.000 ki toplam olarak 20.000 öğretmene ihtiyaç vardır. Bu kadar öğretmenin çabuk, kolay ve iyi yetiştirilmesi için yeni ve pratik usullere ihtiyaç vardır. Böyle yapılmaz, ilk öğrenimle ilgili bugünkü yasaların dışına çıkılmadan ilk öğrenim çağındaki bütün çocuklar okutulmak istenirse bu hedefe zaman itibariyle yüzyıldan önce varılması mümkün olmadığı gibi, gücümüzün sınırlarını aşan miktarda para harcamak gerekir. Çok beklemeye vaktimiz olmadığı gibi, harcayacak bu kadar çok paramız da yoktur. Az zamanda, az para ile ilk öğrenimi yapabilmek hususunda şu iki tedbir hatıra gelmektedir :

1 — Nufusları az olan küçük köyler için köy eğitmenleri yetiştirmeye devam etmek.

2 — Niteliği aşağıda belirtilecek Köy Enstitüleri aracılığı ile şimdiye kadar yapıldığından ayrı bir şekilde köye öğretmen vede gerekli eleman yetiştirmektir.

5. Köy Eğitmenleri :

Köy eğitmenleri yetiştirme işine üç yıl önce başlanmış, gerekli kanun tedbirleri Büyük Millet Meclisince alınmış ve bu iş yılda 2.000 eğitmen yetiştirebilecek şekilde organize edilmiş bulunuyor. Köylerimizde görev yapmakta olan eğitmenlerin çalışmalarından olumlu sonuçlar alınmakta, bu işin sürdürülmesi gerekli ve zorunlu bulunmaktadır. Yalnız eğitmenleri normal öğretmen saymak ve bir öğretmenden beklenen görevlerin hepsini beklemek mümkün değildir. Eğitmenler; ilk okulun birinci dönemine ait proğramı uygulamakta ve bundan başka köylerde okul binalarını yaptırma, örnek bahçeler kurma, tarım işlerini fenne göre başarma gibi çok değerli işler de yapmaktadırlar. Eğitmen çalıştırdığımız köylerin nufusları arttığı ve eğitmenle birlikte bir de öğretmen çalıştırılması gerektiği zaman bu gibi köylere birer de öğretmen vermek yada eğitmen yerine öğretmen kullanmak yoluna gidilecektir.

6. Köy Öğretmenleri :

Şimdiye kadar köye hep büyük şehirlerimizde kurulmuş olan Öğretmen Okulları'nda yetiştirdiğimiz şehirli gençleri yolladık. Bu okullar daha çok şehir ve kasabaların ihtiyaçları göz önünde tutularak kurulmuşlardır. Kuruluş ve gelişme günlerinin gösterdiği evreler de bunu pekiştirmektedir. Bu kuruluşlardan yetişen öğretmenlerin köy koşullarına gereği gibi uymadıkları görülmüştür. Bunun için geleceğin köy öğretmenlerini görecekleri hizmetin gereklerine daha uygun şekil ve koşullar altında yetiştirmek zorunlu bulunmaktadır. Köy öğretmenlerinin de; eğitmenler gibi, hattâ onlardan daha kuvvetli tarım bilgisine ve gücüne sahip olmalarına ve genel bilgileri ile meslek seviyelerinin üstün olmasına ve her bakımdan köyde yararlı olabilecek halde yetiştirilmesine uğraşılacaktır. Bu niteliklere sahip öğretmenleri ve bunun yanı sıra köye gerekli öteki iş unsurlarını yetiştirmeye hazırlanırken; köylerimizin genel durumlarını, sağlık ve ekonomik koşullarını, doğal özelliklerini, içinde oturanların uğraştıkları işleri ve bu işleri yapmak için kullandıkları tekniği göz önünde tutmak gerekir. Bunun için köye öğretmen yetiştirme işinde şu ilkelere uyulur :

1) Öğretmen adayını köyden almak.

2) Köyden alınmış çocukları köy hayatından uzaklaştırmayan bir çevrede iyi bir çiftçinin bilgilerine sahip ve bildiklerini uygulayabilecek bir halde yetiştirmek.

3) Bu çocuklara öğretmenlik mesleği ile birlikte köyde geçecek demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifcilik, kız öğrencilere çocuk bakımı, dikiş ev idaresi tarım sanatları, hastaya bakmak gibi işleri de öğretmek.

4) Bunlardan olağan üstü istidat gösteren öğrenciye yüksek öğrenim yollarını açık bulundurmak.

5) Öğretmen olamayacakları, öğrendiği işlerden birini yapmak üzere, serbest köy hayatına bırakmak.

6) Öğretmen olacakları da köy hayatının koşullarına dayanabilecek ve o çevrede daha ileri ve verimli bir hayat yaratma gücünü kazanacak surette hazırlamak.

7) Öğretmeni ve köye gerekli elemanları yetiştirmek üzere açılacak kuruluşları; arazi durumu elverişli yerlerde kurmak, onları üretici birer kurum durumuna getirerek hiç olmazsa öğrencinin yiyeceğini sağlayabilecek şekilde yönetmek ve böylelikle masraflarını azaltarak ileride devlete yük olmayacak duruma gelmelerine çalışmak.

7. Köy Enstitüleri :

Köy öğretmeni yetiştireceğimiz kuruluşlarda, öğretmenle birlikte köye gerekli öteki elemanlar da yetiştirileceği için bu yeni kuruluşlara **Köy Enstitüleri** adını vermek uygun olacaktır. **Enstitülerin** programlarının düzenlenmesinde Eğitim Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ile görüşüp danışacak ve **Enstitülerde** tarım öğretiminde yada tarım çabalarının yönetimi ile görevlendirilecek elemanların seçiminde Tarım Bakanlığının yardımı istenecektir.

8. Köy Enstitüleri Kanunu tasarısındaki hükümlerin gerekçeleri :

a) Tasarının 1-3 üncü maddeleri Köy Enstitülerinin kuruluşlarındaki amacâ ve bu kuruluşlara alınacak öğrencilerin durumu ile nereden ve nasıl alınacaklarına dairdir.

b) Köy Enstitülerinden çıkacak öğretmenleri, mevcut Öğretmen Okullarından çıkmış olanlar için konmuş kurallara bağlamamak, onlar için durumlarının özelliğine ve içinde çalışacakları çevrenin gereklerine göre ayrı yasalar çıkarmak gerekmektedir. Enstitülerden, öğrenimini bitirmeden çıkarılacak olanların yada zorunlu hizmetlerini yapmak istemeyenlerin ne gibi kanun işlemlerine bağlanacaklarını, bitirenlerin köyde göreve başladıkları andan itibaren alacakları aylıkları, görev sırasında hastalandıklarında ve askerliklerini yaparken ne gibi kanun yardımları göreceklerini belirten yeni hükümlere ihtiyaç vardır. Kanun tasarısının 4-11 inci maddeleri bu hükümleri içine almaktadır.

c) Bu Enstitülerden yetişecek öğretmenlerin, işe başladıktan sonra uzun yıllarca bir zorunlu hizmete bağlanmalarını ve köyde hoşnutlukla yerleşebilmelerini sağlamak için onlara yardımlar yapılması gerekmektedir. Bu suretle köyde ve köy karakterindeki yerlerde aydın iş adamları yerleşerek hayatlarının sonlarına kadar kalabileceklerdir. Tasarının 12-14 inci maddeleri bunu sağlayıcı hükümleri içinde taşımaktadır.

ç) Enstitü binalarını birbirlerine yakın köylerde kurmak ve bir köyde erkek, öteki bir köyde de kız öğrencileri bulundurmak suretiyle arazi, laboratuvar, tarım âletleri ve öteki araçlardan ortaklaşa yararlanılması sağlanır. Tasarının bütün maddeleri bu amacın gerçekleştirilmesine imkân verecek niteliktedir.

d) Köylerde çalışacak öğretmenlerden iyi randıman alabilmek için gerekli temelli koşullardan biri öğretmenlerin izlenmesi ve denetlenmesi, ötekisi de köylü okul binası ile öğretmen evinin bulunmasıdır. Tasarının 15-16 ıncı maddeleri bunu sağlayıcı niteliktedir.

e) Köy Enstitüleri öğretim kuruluna gelince: Bunları öteki Öğretmen Okullarımızdaki gibi 1072 sayılı kanunun çerçevesi içinde kalmayarak seçmek zorunluğu vardır. Köyde çalışabilecek nitelikteki elemanı türlü kaynaklardan toplamak, onlara kültür dersleri, teknik dersler ve yönetim işleri alanlarında rol vermek bu kuruluşları yukarıda belirtilen amaçlarına göre işletmek için zorunludur. Tasarının 17 inci maddesi bu ihtiyacı karşılayacak şekilde hazırlanmıştır.

f) Enstitülerden çıkacak ve ücretle çalıştırılacak öğretmenlerin hastalık ve yaşlılık zamanlarında geçimlerini ve huzurlarını sağlamak amacı ile bir emeklilik, bir de sağlık ve sosyal yardım sandığı kurulması ve görev sırasında hastalananların prevantoryum ve sanatoryomda parasız tedavisiyle ilgili olmak üzere 18, 19, 20 inci maddelerdeki esaslar konmuştur.

Şimdiye kadar Bölge Köy Öğretmen Okulu olarak İzmir, Trakya, Eskişehir ve Kastamonu bölgelerinde açılmış olan kuruluşları Köy Enstitüleri haline getirmek, bunlara sağlanmış olan hakları tıpkısına korumak ve o hakları Köy Enstitülerinin kapsamına almak için Geçici 2 inci madde konmuştur.

On beş yıl içinde 17-20 bin öğretmen ile köylerimiz için gerekli öteki meslek elemanlarını yetiştirmek üzere Bölge Kuruluşu durumunda yeniden açılacak Köy Enstitüleri şunlardır: 1 — Kars (Cılavuz), 2 — Kayseri (Pazarören), 3 — Malatya (Akçadağ), 4 — Kocaeli (Arifiye), 5 — İsparta (Gönenköy), 6 — Samsun (Hamamayağı), 7 — Adana (Haruniye - İloğlu), 8 — Trabzon (Beşikdüzü), 9 — Antalya (Galippaşa Çiftliği), 10 — Hatay, 11 — Van, 12 — Doğu İllerinin diğer birinde.

1939-1940 ders yılında, mevcut dört kuruluştan başka Kars, Kayseri, Malatya, Arifiye, Beşikdüzü, Hamamayağı, Haruniye, Gönenköy'de yeniden Köy Enstitüleri açılabilecek şekilde hazırlıklar yapılmıştır. Bunların açılabilmeleri için yeniden alınacak 2.000 öğrencinin iki aylık ihtiyacına karşılık olmak üzere Eğitim Bakanlığı bütçesine olağanüstü ödenek olarak 250.000 lira eklenmesi gereklidir. Geçici 2 inci maddede bu da vardır.

Köylerde açılmış ve açılacak olan bu kuruluşların kuruluş yapım ve onarım işlerinin 2490 sayılı kanuna göre normal bir şekilde yapılamadığı eğitmen kurslarındaki deneylerle anlaşılmıştır. Onun için Tasarının 21 inci maddesi bu amacla konmuştur.

9. Bölge Köy Enstitülerinin kurulması için gereken ödenek :

Bütün illerimizin öğretmen ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde 16-22 Köy Enstitüsü kurmak ve bunlarda 17-20 bin öğrenciyi yetiştirebilmek için bugünkü yasalara göre hareket edilirse yalnız yapım ve onarım işlerine en az 7 milyon lira harcamak zorunluğu vardır. Buna karşılık Enstitüler, Eğitmen Kursları ile birleştirildiği takdirde yapım meselesini 3 milyon lira ile halletmek mümkün olabilecektir. Eğitmen kurslarında bulunan eğitmenler yapı derslerinin uygulaması olarak bir kurs döneminde 50 bin lira değerinde bir okul yapısını 20 bin liraya meydana çıkarabilmektedirler. Böylesine çalışmakla bu Enstitülere ait 7 milyon liralık yapım işini 3 milyon liraya tamamlamak mümkün olacaktır.

İlk öğrenimi yayma işi hızla ve kolaylıkla başarılmak istenlirse, her şeyden önce gereken elemanı yetiştirmek ve bu uğurda 15 yıl sürekli ve yoğun şekilde çalışmak gereklidir. Bunu sağlamak ve köye muhtaç olduğu öğretmeni kazandırmak için ilişik olarak sunulan tasarı ile bu devletçe planlaştırılmış olacaktır.»

Tasarıyı görüşen Eğitim Komisyonu'nun raporu da şöyle idi :

«İlk eğitim ve öğretimin en önemli ülke çoğunluğuna yayılmasına hizmet edecek olan bu tasarıyı, hayati bir davanın çok önemli bir adımı saymakta tereddüt etmemekteyiz. Nufusu 400 den az olan köylerde uygulanmak üzere daha önce açılan Köy Eğitmen Kurslarında şimdiye kadar 4500 eğitmen yetiştirilmiştir. Bunlar kendilerine verilen hazırlığa göre çalışmakta ve yararlı

olmaktadırlar. Önümüzdeki yıllarda daha az nufuslu köylerin eğitmen ihtiyaçları da karşılanacaktır. Bu tasarı, nufusu 400 ü geçen köylerde öğretmenlik edecek ve özellikle köylerin tarım ve sanat ihtiyaçları için yararlı elemanları yetiştirecek kuruluşa aittir. Tasarının önemi; yalnız köy çocuklarını okutmak amacını gütmesinde değil, aynı zamanda iyi ve olgun köylü yetiştirmek amacını izlemesindedir.»

Bütçe Komisyonu Sözcüsü Kocaeli Mebusu Salâh Yargının isteği üzerine dağıtımı üzerinden gerekli süre geçmeden hemen görüşülmesi kabul edildi ve görüşme başladı.

Dr. Osman Şevkı Uludağ (Konya) — Köy çocuklarının kendi çevrelerinde yetişip yine kendi çevrelerinde öğretmenlik yapmalarında bâzı sakınca olabilir. Köylüyü kalkındırmaları yavaş gider. Bir şeye daha dokunacağım: adına niçin Enstitü denmiştir?

Emin Sazak (Eskişehir) — Bugün, bayram yapacak kadar memleketimizde çabuk meyva veren bir olayla karşı karşıyayız. Bu işin ilk kurucusu Saffet Arıkana teşekkürlerimi sunarım. Eğitmenleri öğretmenlerden daha enerjik buldum. Fakat korktuğum bir şey var: 15 evlik bir köyle 300 evlik bir köy aynı düzeye getirilecektir. Okullar hep beş yıllık olacaktır. Ô zaman, acaba bu öğretmenler eski eğitmenler gibi köylünün içine girebileceklermidir?

Kâzım Karabekir (İstangul) — Bu işde gereksizce harcamalara boğulmamak gerekir. Nazariyattan çok pratiğe önem verilmelidir. Jimnastike önem vererek sağlam yapılı olmaları sağlanmalıdır. Bu çocukları aynı zamanda sağlam bir karakter ve ahlâk sahibi etmedikçe geleceklerini kazandıramayız. Bu Enstitülere yalnız köy çocuklarını almak ta doğru değildir. Dünyanın her yanında şehir ve kasaba ile köyün bağlantılarının artmasına çalışılmakta iken bizde ayırmaya çalışmak yanlıştır. Memleket ikiye ayrılmış olur. Elaltı yapılacak düşünce aşılamaları ile bu temiz köy çocukları bir gün şehirlilerin karşısında başka düşünceli insanlar olarak çıkarlar. Sonra bir yönetmelikle genel işlerden; çeşme, köprü, su yolu, temizlik gibi işlerle uğraşmaları, hastalara ve lohusalara bakmaları görev olarak verilmelidir. Kuruluşun adı da ya «Hayat Mektebi», ya «Hayat Kaynağı» gibi anlaşılır bir şey olmalıdır.

Feridun Fikri (Bingöl) — Bu tasarıda imece usulü ile köylülere bâzı işler yüklenmektedir. Bence bu işi devletin üzerine alması daha doğru olurdu. Bu öğretmenlerin, özellikle vatandaşın dili ile uğraşmaları gerekir. Bu öğretmenler, köylülerin dillerini düzeltecek, milliyet duygusunu pekiştirecek, birlik ve beraberliği sağlayacak şekilde çalışmalıdırlar.

Kâzım Nami Duru (Manisa) — Köy Enstitüleri çok düşünülerek hazırlanmış bir eserdir. Ahlâk terbiyesi yalnız telkinle olmaz. Çevreden alınır. Çevrede ahlâk varsa, o çevrede yetişen çocuk da ahlâklı olur. Fena ahlâklı çevrede yetişen, ne kadar uyarılsa yola gelmez. Ahlâkî terbiye köyün kendisinde vardır. Çocuk ta köyünde yetişecektir. O halde çocuğun ahlâkı, köyün ahlâkına aykırı olmaz. Aldığı ahlâk köyünün ahlâkıdır. Enstitüler; köylüyü şehire getirmek için değil, köyüne ve arazisine sevgi ile bağlanmak içindir.

Dr. Ali Süha Delilbaşı (Kütahya) — Ahlâk bakımından köylü ve şehirli diye bir ayrılığa inanmam. Aydınların bâzısı köylüyü bir melek, bâzısı da gerici olarak görürler. Bu doğru değildir. Köy, şehir birdir. Ahlâksızlık ta, bulaşıcı hastalık ta her ikisinde bulunabilir. Her ikisi de ne sadece kötü ahlâklı, ne sadece melek değildirler. Bence bu kanun köylü ile aydını yaklaştırması bakımından çok iyidir. Köylü ne kadar çok aydınla ilişki kurarsa o kadar çabuk kalkınır. Bu arada erkek köylü çocukları kadar, kız köylü çocuklarına da çevresinin ilgili işleri öğretilmelidir.

Hakkı Kılıçoğlu (Muş) — Öğretmen Okullarından çıkan öğretmenlerin köy kalkınmasında başarıya ulaşamamalarının nedeni inançsızlıktır. Öğretmenin görevi sadece yazıp okumayı öğretmek değildir. Öğretmenler gittikleri yerlerde cumhuriyetin, devrimin, uygarlığın bütün esaslarını anlatacaklar ve inançlı genç yetiştireceklerdir. Bu ruh Enstitülere verilemezse, emekler boşuna olur.

Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel — Nüfusumuz 17 milyondur. 13 milyonu köydedir. Okuma çağında bulunması gereken 2 milyon çocuktan ancak 785 bini yâni üçte birini okutmaktayız. Bunun 415 bini köylerde, 370 bini şehirlerdedir. Yâni şehirli çocukların % 80 i okuldadır, % 20 si okumaktan yoksundur. Köylerde ise % 25 i okuldadır ve % 75 i okuyamamaktadır. İşte bu dengesizliği düzeltip köy çocuklarını okutabilmek için harcanan emekler sonucunda bu tasarı hazırlanmıştır. Başbakanlığındanberi bu dava üstünde dikkatini ve büyük emeğini harcamış olan Millî Şef, Beşinci Kurultayda şöyle demişti: «Kesinlikle inanıyoruz ki; köylümüzün eğitimini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün, milletimizin her alandaki gücü, zor tasarlanacak kadar yüksek ve gösterişli olacaktır». Tasarı, Millî Şef'in bize verdiği bu direktife göre hazırlanmıştır.

Kâzım Karabekir — Bugün her ulusun bütün kültür araçlarını kullanarak yaratmaya çalıştığı bir millî vicdan ve millî şuur vardır. Biz ise, bütün uygarlık dünyası ile ilişkisi olan şehir ve kasabalarda aynı koşullara sahip çocukları köylere göndermeyeceğiz, gözünü

köyde açmış olup sadece köy hayatını gören ve uygarlık dünyası ile hiçbir ilişkisi bulunmayan, çağdaş kültürü taşımayan bir kısım yurttaşları alacağız. Onları özel eğitimden geçirerek köylerimizde millî vicdanı uyandıracağız. Mesele sadece tarım hayatını sağlamak değildir. Bir milletin fikrinin ve vicdanının aynı yolda çarpması gereklidir. 40-50 yıl sonra şehir ve kasabalardaki uygarlık dünyası ile hiç teması olmayan bir eğitim kurulunun yetiştirdiği köylü sınıfının taşıdığı ruh ile kasabalılar ve şehirliler arasındaki derin uçurumu düşünün. Bütün dünyada herkes, birer doktrinle, kendisine hazır asker ararken, biz kendi devletimizi yöneten şehir ve kasabalıları köylere göndermeyeceğiz. Köyleri onlardan yoksun edeceğiz. Uzun bir zaman sonra kendi dilimizle onlarla anlaşamayacağız. Başkaları onlara el atmış olacaklar. Parti Proğramımızda, sınıf farkı yoktur, diyoruz ve fakat kendimiz elimizle yaratıyoruz. Yıllar ilerledikçe köyler ile şehirler arasında dehşetli bir kültür farkı olacaktır. Millî vicdanlar ayrılacak, memlekette tamamiyle ayrı iki sınıf meydana çıkacaktır. Kaldı ki; Anadoludaki şehirlerin çoğunun köyden farkı yoktur. Bu nedenle bu ayrılığı yapmamalıyız.

İbrahim Alâeddin Gövsa — Öğretmen okullarında da, köylerde çalışacak inançlı gençler yetişiyor. Nitekim yetişenlerin çoğu da köylerde çalıştı. Fakat ne yazık ki, Öğretmen Okullarında ihtiyaca yetecek sayıda öğretmen yetiştirmek olanağına sahip değiliz.

Kâzım Nami Duru — İki türlü millî vicdan olacağını düşünmek yersizdir. Çünkü sade teknik değişecektir.

Emin Sazak — Köylü ile şehirli arasında terbiye ayrılığı yoktur, bu okullarda kültür ayrımı da olmayacaktır.

Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel — Ayrılık, köy ve şehir hayatındadır. Başka ayrılık yoktur. Eğitim prensibi Parti Proğramında yazılıdır. Onu gerçekleştirmek görevimizdir. Bu, herkes için aynıdır. Dava şudur: Şehir Öğretmen Okullarına hattâ köyden gelmiş çocukları aldığımız halde kaloriferli ve konforlu yerlerde yetişen bu çocukları bile köye gönderemedik. Çokları gitmediler. Bunun için Enstitülere yalnız köy çocuklarını alacağız. Öğrenim aynı olacaktır.

Kâzım Karabekir — Çocukları aynı kültürle beraber aynı millî vicdana sahip kılmak gerekir. İlerlemiş devletler şöyle dursun, Osmanlı Toplumu'ndan ayrılan Balkan Devletleri bile köy çocuklarını okutmuşlardır. Sorarım: Biz bu kanundaki usulü ilerlemiş bir ülkeden, denenmiş bir yerden mi alıyoruz, yoksa çok işlerimizde olduğu gibi iyi sonuç vereceğini tahmin ederek mi yapıyoruz?

Eğitim Bakanı — Şehirde oturanlarla köyde oturanlar birbirlerini tanımasalar bile, ülkü yâni millî vicdan aynıdır. Bu kanun kopya değildir, fakat uydurma da değildir. Başka ülkelerin bu işi nasıl hallettiklerini inceledik, bilmiyor değiliz. Kanunu, memleketimizin sosyal durumuna göre hazırladık. Üç yıldanberi Köy Öğretmen Okulu şeklinde işleyen bu kuruluşlarda bir tek öğrenci, inzibatî işlemi gerektiren olay yapmamıştır. Böyle bir kuşku yoktur. Değil ahlâksızlık, en küçük bir terbiyesizlik davranışına tanık olunmamıştır. Yaptığımız işi bilerek yapıyoruz, başarıya ulaşıyoruz, başarıya ulaştığımız yolda da devam edeceğiz.

Tasarının görüşülmesi bitmek üzere idi. Bâzı soruların cevaplanması ile de; Enstitülerin beş yıllık bir eğitim kuruluşu yâni lise karşılığı olacağı, Enstitülerdeki işlemlerden elde edilecek gelirin öğretmene ait bulunacağı anlaşıldı. Tasarı oybirliği ile kabul edildi (Z. C: 17 ve 22.4.1940; Kanun: 3803).

Yine anlaşıldığına göre; Köy Enstitüleri, kültür kalkınmasının en önemli araçlarından biri kabul edilmişti. Nitekim; 1940 yılında Meclisin yeni çalışma döneminin başlaması nedeniyle bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı İnönü; «Köy Enstitüleri Kanunu, hayırlı uygulaması şimdiden övülmeyi gerektirecek maddelerle doludur. Memleketin türlü bölgelerinde açılan 14 Enstitüde şimdiden 6000 öğrenci yetişmektedir. Bu kuruluşlar 15 yılda Türkiyede ilk öğretim meselesini tam olarak halletmeye imkân verecektir.» dedi (Z. C: 1.11.1940).

Köy Enstitülerine bağlanan bu ümit gün geçtikçe şiddetlenecek ve (Köy Okullarını Ve Enstitülerini Teşkilâtlandırma Kanunu) tasarısının görüşülmesinde daha da büyük bir açıklıkla meydana çıkacaktır. Bu tasarının gerekçesinde şöyle deniyordu:

«Zorunlu ve parasız ilk öğrenim çağında ve 7-16 yaşlarındaki çocuklarımızdan, şehir ve kasabalarda oturanların % 61 i ilk ve orta okullara, köydekilerin de ancak % 19 ı üç ve beş sınıflı okullara devam edebilmektedirler. Bu tabloya göre bilimsizliğin toplandığı yerler köylerimizdir. Millî hayatımızı sarsacak ve aksatacak nitelikte gözüken bu olumsuz durumu, en kısa bir zamanda ilk öğrenimi memleketin her alanına yaymak suretiyle gidermek için, son bir kaç yıl içinde hükümetçe gerekli tedbirlerin alınmasına başlanmıştır. 3238 sayılı kanuna göre kurslarda yetiştirilen 7000 eğitmen, öğretmen gönderilmesine imkân bulunmayan küçük köylere gönderilmiş, öğretmen okullarımızı bitirenlerle ilk okul kadrolarının açıkları tamamen kapatılmış, 3803 sayılı kanuna göre açılan Köy Enstitülerine 9000 öğrenci alınmıştır.

Zorunlu ilk öğrenimi köylere çabuk ve geniş ölçüde yaymak için 1942 yılından başlayarak Köy Enstitülerine her yıl 1000 eğitmen adayı ile 3000 öğrenci alınması ve bu suretle sekiz yılda 8000 eğitmen ile 24.000 köy öğretmeni yetiştirilmesi işi her bakımdan bir ana plana bağlanmıştır. Memleketin türlü kesimlerine kol salmaya başlamış olan Köy Enstitülerimiz, en büyük ve çetin işlerimizden sayılan ilk öğrenimi bu plana göre gerçekleştirecek karakterde binlerce köylü çocuğunu yetiştirmektedir. Bu kanunlar önümüzdeki ders yılı başında ilk mezunlarını vereceklerdir. Köy hayatının şartlarına göre yetiştirilen bu köy öğretmenlerinin işe başlamalariyle köy okullarının sayısı ve öğrencisi artmaya başlayacaktır. Üç yıl sonra bunları yılda 3000 genç bitirecektir. Bu tempodaki verimle 1950 yılında Türk Köylerinin ilk öğrenim ihtiyacı karşılanmış olacaktır. İşte bu gelişimi ve durumu göz önünde tutarak Köy Okullarını ve Enstitülerini sağlam, devamlı ve düzgün bir şekilde ve işletici karakterde örgütlemek gelmiştir.

Köy Enstitülerinden yeni çıkacak öğretmenleri; birbirlerinden uzak ve birbirleriyle bağlılığı olmayan köylere serperek görevlendirmek, onları kendi başlarına bırakmak demektir. Bu durum, öğretmenlerden beklediğimiz görevlerin kolayca ve randımanlı bir şekilde yapılmasına elverişli değildir. Deneyler bunu açıkca göstermiştir. Bu nedenle gereği kadar köyden meydana gelecek Gezici Başöğretmenlik bölgeleri kurulacaktır.

Köy Enstitüsünü bitirenlerin çalışacakları köy okullarını köyün bünyesine ve ihtiyaçlarına en uygun bir şekilde işletmek için gerekli türlü tedbirleri almak zamanı gelmiş, bu konuda tasarıya hükümler konmuştur.

Okulların işleyişi ve çalışışı ne kadar canlı, köyün ihtiyaçları ile ne kadar ilgili olursa olsun, eğer köyün yetişkin halkı bu kurumlarda yaratılan havanın içine sokularak türlü çalışmalara ve hareketlere katılmayacak olursa, köy kültürünün olumlu değerleri geniş alanlarda yaygın bir hale getirilemez. Köylülerin millî şuurları uyandırılarak onlar türlü görevleri görebilecek düzeye yükseltilmezse ve onların benliklerine yeni hayatın kıymetleri aşılanmayacak olursa, okul çalışmaları köyün kenarında parlayıp sönen geçici birer ışık gibi kalmaya mahkûmdur. Köyü bir bütün olarak ele alıp onu hareketsiz ve durgun köy halinden, canlı, hareketli ve halkı birbiriyle kaynaşmış köy seviyesine çıkarmak zorundayız. Onun için köy halkını da okul öğrencileri gibi yetiştirme, onların hayatlariyle okulun çalışmalarını birbirine kaynaştırma tedbirlerini al-

mak görevini eğitmen ve öğretmenlere vermek gerekli ve yararlı görülmüştür.»

1940 Nisanında yapılan ilk öğrenim çağındaki çocukların sayımına göre :

Zorunlu ilk öğrenim çağındaki çocuklardan şehir ve kasabadakilerin	712.025
köydekilerin	3.749.909
İlk öğrenimden yoksun olanlardan şehir ve kasabadakilerin % 39.4	280.213
köydekilerin % 70.6	2.368.267

olduğunu belirten Meclis Geçici Komisyonu da tasarıyı kabul etmişti. Böylece birinci maddesinde; köylerde altı türlü resmî, mecburî ve parasız ilk öğretim okulları ve kursları (1 — Eğitmenli köy okulları, 2 — Öğretmenli köy okulları, 3 — Eğitmenli ve öğretmenli köy okulları, 4 — Pansiyonlu ve pansiyonsuz bölge köy okulları, 5 — Akşam okulları, 6 — Köy ve bölge meslek okulları) bulunduğunu belirten tasarının Meclisde görüşülmesine başlandı.

Diyarbakır Mebusu Zeki Mesut Alsan tasarıdaki hedefleri şöyle özetledi :

1 — Köylerde ilk öğretimi hızla yaymak,

2 — Köylü çocuklarına, onları köylerinden ayırmaksızın ilk öğretimi yapmakla beraber, kendi hayat şartlarına uygun meslek bilbisi vermek,

3 — Bu eğitim ve öğretim şekliyle köylerimizin maddî ve manevî seviyelerini yükselterek köy kalkınmasına hizmet etmek,

4 — Bu yüksek hedeflere bir an önce varmak için gerekli görülen en etkili ve pratik tedbirleri tesbit etmek.

Ve özetle şunları söyledi: «Devlet hayatının çok karışık bir şekil aldığı bu dönemde eğitim ve öğretim kavramı eski basitliğini yitirmiştir. İyi vatandaş; vatandaşlık hak ve görevlerini bilen bir üretim gücü ile memlekete yararlı olan ve içinde yaşadığı sosyal bünyenin ideallerine uygun olarak hizmet ve hareket eden insandır. İşte eğitim ve öğretim sisteminin ilk gayesi bu üç vasfı birleştiren vatandaşı yetiştirmektir. Bu bakımdan okumak yazmak, eskiden olduğu gibi kendisiyle yetinilecek bir amaç değildir, bir araçtır. Hattâ kanıma göre; bir memlekette okur-yazar işsizlerin, ülküsüzlerin çoğalması o memleketin sosyal düzenini, ahlâk düzenini bozması

bakımından zararlıdır bile.. Bu nedenle bu öğretim sisteminin öteki okulları da kapsamına almasını zorunlu görmekteyim.

Eğitim ve öğretimin esaslı bir gayesi de hiç şüphesiz memleketin iş ahenk ve muvazenesini düzenlemektir. Bu mutlaka mevcut sınıfları çerçeveleyerek birinden ötekine geçilmeyecek surette sınırlandırmak anlamına gelmez. Öğretim ve eğitimde şehirli ve köylü ayrımı ancak iş bölümü noktasından göz önünde tutulabilir. Köy çocukları arasından yetişecek elemanların da memleketin yönetim ve düşünce çabalarına katılabilmelerini sağlayacak olanakları hazırlamak bizim halkçı rejimimizin ruhsal gereklerindendir.»

Afyon Mebusu Berç Türker de özetle şunları söyledi: «Memleketimizin temeli köy ve köylü çocuklarıdır. Köylü çocukları Devri Sabık'ta (bundan önceki dönemde) baskı altında tutulmuştu. Bunların Türke has olan seçkinlikleri, nitelikleri ve zekâları vardır. Bir İngiliz Şairinin dediği gibi; «Bâzı güzel çiçekler vardır ki, dağlarda biter ve kokuları havada harcanıp gider». İşte bu köy çocuklarının da zekâsı böyle harcanıp gidiyordu. Bu kanun, onları meydana çıkaracaktır. Fakat elimizde bu çocukları, bu esaslara göre yetiştirecek öğretmenler varmıdır? Bir de; bu çocuklar yüksek okullara gitmek isterlerse gönderileceklermidir?»

Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, genel bir konuşma yaptı ve özellikle şu noktalara değindi: «Bu tasarı, Partimizin ilk öğretim için Hükümete vermiş olduğu direktifi tam ve yüzde yüz yerine getirmek üzere aldığı tedbirlerin tamamlayıcılarındandır. Enstitüler, on yedi yerde ve iki yılda 9000 çocuğu içerisine almıştır ve başarılı bir çalışma içindedir.

Öğrenim çağındaki çocuklardan okula gidebilenleri oranı şehirlerde % 61 ve köylerde % 19'dur. Bu dengesizliği halletmeden öğretim davasını halletmek mümkün değildir. Bu nedenle okulsuz köylere gidecek öğretmenleri yetiştirmek üzere bu Enstitüleri kurduk ve adına Köy Enstitüleri dedik. Bütçede yapılan bir aktarma ile de, bu kanundan önce çalışmalara başladık. Enstitüler bugün üç yaşındadırlar. İki yıl sonra ilk mezunlarını vereceklerdir. Her yıl için 3000 hesapladık. Sekiz yılda 24.000 eder. Elimizdeki eğitmenleri de 8000 e çıkarırsak, 32.000 eğitim unsuru elde etmiş oluruz. Bugün şehirlerde ve köylerde 14.000 öğretmen var, bunlar da 15.000 e çıkarılacaktır. Böylece 10 yılda, ortalama bir hesapla, 50 binlik bir öğretim ekibi meydana getirilecektir. Bu bizim idealimizdir. Bu kanun da bu idealin aşamalarından biridir.

Köye gidecek bir öğreticinin hem manevî, hem de maddî nitelikleri olmak gerekir. Bir kez iyi ahlâklı, doğru sözlü, doğru özlü, memleket sever olmalı, davranışlarını memleket hizmetlerine göre ayarlamalıdır. Köy hayatının maddî yanlarında da uyarıcı, anlatıcı ve hayır getirici olmalıdır. Bunun için köye gidecek öğretmen, köy ve köylü hakkında genel bilgi sahibi olacaktır. Meselâ; bir hayvan hastalansa ilk tedavisini yapabilmelidir. Birinin başı yarılsa oksijenle temizleyip tentürdiyot sürmesini bilmelidir. Tohumun tarlaya nasıl atılacağı hakkında öğüt verebilmelidir.

Bizim için hareket noktası çocuğu okutmak değil, yaşadığı çevrede önder yapmaktır. Bu olunca, çocuğu okutmak keyfiyeti kendiliğinden hasıl olacaktır. Köydeki öğretmen Cumhuriyetin ve Devrimin yayıcısı, bekçisi ve öğreticisidir.»

Antalya Mebusu Rasih Kaplan konuşmasında özellikle şu önemli noktalara değindi : «Bu kanunla yalnız ilk öğretim işini halletmiş olmayacağız. Köy kalkınması ve köye gitme işi de bu davanın içindedir. Büyük Ata ile Millî Şef, yıllardanberi köy davası üzerindedirler. Sayın Bakan; ilk öğretim işlerinin ve Enstitülerin başındaki İsmail Hakkı (Tonguç), bu işin havarisidir (İsâ Peygamberin öğüt ve inançlarını yayma işini üzerine almış olan on iki kişi gibidir), demişti. Gerçekten İsmail Hakkı, bir havarî gibi gece ve gündüz çalışmaktadır. Tanrı razı olsun. Türk köylüsüne en iyi, en hayırlı işi vermektedir. Kendisine millet önünde teşekkür ederim. (Enstitü) kelimesi yerine de bir uygun Türkçe karşılık bulunup kullanılmalıdır.»

Bu görüşmelerden sonra tasarı oylanıp kabul edilecek, 4274 sayı ile kanunlaşacak ve Köy Enstitülerini İlk Öğretmen Okulları ile birleştiren 6234 sayılı kanun çıkıncaya kadar uygulanacaktır.

C

İç Huzursuzluk

Ve şiddetli Erzincan Depremi'nin korkunç felâketiyle gelen 1940 yılı, Millî Şef Dönemi'ndeki iç huzursuzluğu en göze batacak noktasına vardırmış bulunuyordu. Gerek ekonomik düzendeki bozukluğun yarattığı geçim sıkıntısı, gerek devlet idaresindeki aksaklıkların doğurduğu hoşnutsuzluk vede Erzincan Depreminin ortaya koyduğu yolsuzluk ve beceriksizlikler 1940 yılını çekilmez bir hale getirmişti. Toplum, önemli bir iç bunalıma düşmek üzere idi. Acı ve kötü söylentiler kulaktan kulağa dolaşıyor, basındaki eleştiriler gün geçtikçe şiddetleniyordu.

Devlet yöneticileri ise bunun nedenini, yolsuzluk ve idaresizliklerden çok, özgürlüklerin kötüye kullanılmasında görüyor, bundan yakınıyor ve meselâ Hükümet adına Radyoda Konferanslar veren Burhan Belge «Söylenenlere bakılırsa Türkiye, zelzele felâketini bahâne ederek dışarıdan para dileniyor ve bununla silâh alıyormuş. Bunları söyletenler düşmanlarımızdır, fakat söyleyenler biziz.», «İlkbaharda savaşa katılacağımız hakkındaki dedikodular, Millî Korunma Kanununun uygulanmaya başlaması üzerine, sulak yer bulmuş ısırganlar gibi birdenbire boy attı. Fakat Başbakanımız radyoda yaptığı konuşma ile, Hükümetin milleti gizlice savaşa sürüklediğini ileri sürenlerin kötü niyetli insanlar olduklarını meydana çıkardı.», «Şekere kiloda on kuruş zam yapıldığını biliyorsunuz. Propoğandacılar ve onlara parasız hamallık yapan boşboğazlar; gördünüzmü

işte şekerde, benzinde, petrolde pahalılık başladı, daha bakın neler olacak, bütün bunlar hükümetin kötü politikası yüzündendir, demişlerdir.», «İster radyolar, isterse gazeteler kanalından memleketimize kadar sevkedilip burada ayrı bir dağıtım cihazı tarafından ağızdan ağıza yayılan söylentilerin ve dedikoduların bir çoğu ya rağbet görmeyecek kadar saçma yada olayların yalanlamasına uğramış bulunacak kadar yıpranmıştır.» diyordu (**Burhan Belgenin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı: 71, 87, 92, 95, 101**).

Ve görüş açısı bu olan Hükümet; özgürlükleri biraz daha sınırlamak ve kısmakla toplumdaki huzursuzluğun giderileceğini sanıyordu. Bu düşünce ile, 1881 sayılı Basın Kanunu'nun bâzı maddelerinin değiştirilmesi hakkında bir tasarı hazırlanmış ve Büyük Millet Meclisine verilmişti. 24.4.1940 da tasarının görüşülmesine başlandı:

Nevzat Ayas (Bursa) — Özgürlükler sınırsız değildir. Hukukî, siyasî bütün özgürlüklerin sınırını yasalar belirtir. Basın özgürlüğünün sınırını da Basın Kanunu gösterir. Bu tasarı ile de «lusal duyguları inciten» yazılara ceza verilmesi hüküm altına alınmaktadır. Bu deyimin anlamını hâkim takdir edecektir. Fakat anlamda anlaşmazlık olursa hangi mercie başvurulacaktır? Bunun maddede belirtilmesi gerekir. Bu nedenle tasarının bir kere de Eğitim Komisyonundan geçmesini teklif ediyorum.

Asım Us (Çoruh) — Memlekette olağanüstü hal var, Millî Korunma Kanununu çıkardık. Böyle olağanüstü hallerde dünyanın her yerinde sansür konmuştur. Acaba Hükümet, bu kanunla yapmak istediğini bir kararname ile yapamazmı idi? Olağanüstü hal kalkınca, Kararnâme hükmü de kalkardı.

Aka Gündüz (Ankara) — Hüküm fıkrasında açıklık yoktur. Ben Timuru haklı bulur, överim. Başkasınca Beyazıt haklıdır diye beni mahkemeye vermek doğru değildir. Komisyona geri gönderilip açıklık verilmesi gerekir.

Adâlet Komisyonu Sözcüsü Şinasi Devrin (Zonguldak) — Türk hâkiminin takdiri yeter ve doğrudur, eleştirilere katılmıyoruz.

Hikmet Bayur (Manisa) — Deyimleri iyice anlamak güç oluyor. «Millî duyguları rencide etmek» ile «Türk milletini tahkir etmek» arasındaki fark nedir? Türk milletini tahkirin cezası hapis olduğu halde, millî duyguları incitmenin cezası neden paradır? Demek ki bir kimse zengin olsa millî duyguları istediği gibi rencide edebilecek.

Aka Gündüz — Aslında böyle bir kanuna hiç gerek yok. Türkiye Basın Birliği Kanununda böyle haller için cezalar vardır. Sonra basının kendisi vardır. Türk basını manevî cezasını verir. Kamuoyu vicdanının damgası da vardır ki, hiç kimse temizleyemez.

İçişleri Bakanı Faik Öztrak — Hükümet bu tasarıyı gerekli olduğu kanısı ile kurulunuza sunmuştur. Bugün de bu gereğin kalktığı, hattâ hafiflediği kanısında değilim. Onun için savunma zorundayım. Basının serbestliği demek, basın yolu ile işlenecek suçları hoş görmek demek değildir. Meselâ geçen yaz gazetelerimizden birinde bir Arnavut'un bir yazısı çıktı. Adam, Arnavutluğu ile övünüyor, Türkün ve Türklüğün büyük atılımlarını, devrimlerini Arnavutluğa malederk, bize bir Arnavut armağanı gibi satmak istiyordu. Hepiniz son derece sinirlenmiştiniz. Fakat yasalarımızda bulunmadığı için yazı sahibine ceza verilemedi. İşte bu tasarı bu gibi kimseler ve olaylar içindir.

Kâzım Karabekir — «Millî Tarihi yanlış gösteren yazılar» deyimi çok önemlidir. Tarih gerçekleri sadece ulusal duyguları rencide etmek amacı ile değiştirilmez. Kazanc amacı ile de yapılır ve bunları her gün görürüz. Uzak ve yakın tarihlere ait olarak her gün gazetelerde romanlar çıkmaktadır. Hatta içinde yaşadığımız İttihat ve Terakkî, 31 Mart İrticaı ve hattâ İstıklâl Harbi hakkında öyle yazılar okuyoruz ki; olaylarla anlatılanlar ve yazılanlar arasında uçurumlar vardır. İşte tasarıdaki bu madde bunları önleyecektir. Fakat bu sonucu elde edebilmek için takdirde yanlışlıklar yapılmaması gerekir, bunun için de madde «Ulusal duyguları inciten yada herhangi bir amacla ulusal tarihi belgelere dayanmayan kişisel bildirilerle değiştiren yazıları yayımlayanlar...» şeklinde olmalıdır.

Kâzım Nami Duru — Bence işin kişisel ve hukuk yönü önemli değildir, eğitim yönü sözkonusudur. Biz henüz ulusal duygu konusunda çok ciddî telkınlere (düşünce aşılamalarına), ihsaslara (sezme ve duymalara) ve ilhamlara (içe doğmalara) muhtacız. Gerçek budur. Ben Şoven (milliyetçilik duygusunu bağnazlık derecesine vardıran kimse) değilim. Türküm ve milliyete saygı duyarım. Fakat Türklüğümü daima daha yüksek, daha saygıya değer görürüm, ona herhangi bir söz ve yazı ile saygısızlık gösterilmesini kabul etmem. Çünkü milliyet kutsaldır. Bu nedenle tasarıdaki hüküm yerindedir.

Fazıl Ahmet Aykaç — Bir suçta en büyük unsur kötü niyettir. Şimdi ben, kendi anlayışıma göre ulusal duyguma en çok saygı ve belge olacağını sandığım bir tarih meselesinden söz edersem ve bu konuda daha bilgili bir başkasının görüşü ile karşı karşıya kalırsam

ne olacaktır. Ne benim, ne de onun görüşlerimizde ulusal duyguları rencide etmek diye bir düşünce yoktur. Fakat bunu kim takdir edecektir. Meselâ biri Şair Nef'îyi övse, ben de küçük bir şair görsem ve acem taklitcisi desem, burada ulusal duyguyu rencide etmiş olurmuyum? Birisi çıksa da, Mimar Sinanın artık bu çağda bir mimarlık değeri kalmamıştır dese, ulusal duyguyu rencide etmiş sayılırmı? Demek ki, madde metni yeterince açık değildir. Bu çok önemli meselede daha açık deyimler kullanmak gerekir. Bunu istiyorum.

Feridun Fikri — Ulusal duyguları sarsmak ile ulusal duyguları incitmek suçları ayrıdır. Ulusal duyguları sarsmak suçu Ceza Kanununun 142 inci maddesine göre cezalandırılır ve ceza vermede kast unsuru aranır. Ulusal duyguları incitme suçu bu tasarıdadır ve hafif suçtur, bunda kasıt aranmadan ceza verilir.

Hikmet Bayur — Maddenin olduğu gibi kabulü uygundur.

Saim Ali Dilemre — Adâlet Komisyonu bunu yeterince incelemiştir, onun yaptığı metin aynen kabul edilmelidir.

Aka Gündüz — Maddelere geçilmesini kabul ettiğimize göre, maddeyi de kabul edeceğimiz anlaşılıyor. Fakat evvelce 143 üncü madde ile Türklüğü ve Türk milletini tahkır edenlere ceza koymuştuk. Hergün 8-10 dava açıldı, davalar arttıkça arttı, içinden çıkılmaz oldu ve iş, tava karasına döndü. Sonunda, bu konuda dava açmak için Meclis'den, tatilde ise Meclis Başkanı'ndan izin alma şartı kondu. Bence, ulusal duyguları incitme suçu için dava açmada da izin alınmalıdır.

Fuat Sirmen — Maddeye göre; ulusal tarihi değiştirme suçu yayınla yapılırsa cezayı gerektireceğinden davaları savcılar açacaktır. Ayrıca Meclisden izin gerekmez. Ve bu suç, ulusal duyguları incitme kasdı ile yapılırsa ceza göreçektir, yoksa sadece bir tarih yanlışlığı cezayı gerektirmeyecektir. Bu nedenlerle maddenin olduğu gibi kabulünü isterim.

Adâlet Bakanı Fethi Okyar — Türklüğü tahkır için dava açma iznini verme yetkisi Meclisde değil, Adâlet Bakanlığındadır. Hakim, takdirini kullanmada bir mercie ihtiyaç duyarsa bilirkişiye başvurur. Bunların ayrıca maddeye konması gerekmez.

Maddelerin oylamasına geçildi

Madde 1 — 1881 sayılı Basın Kanununun 30 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

Millî duyguları inciten yada bu amaçla millî tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanlar elli liradan beş yüz liraya kadar para cezasiyle cezalandırılırlar.

Türk Ceza Kanununun 156 ıncı maddesinin açıklığı dışında kendilerine verilen görevin yapılmamasından ötürü Büyük Millet Meclisi üyesinden, Bakanlar Kurulundan ve resmî kurallarla devlet memurlarından biri yada bir kaçı hakkında isim ve madde gösterilmeyerek belirsiz ve kötü sanı soğuracak nitelikte saldırgan yazı ve resimlerle Büyük Millet Meclisinin ve Bakanlar Kurulunun ve resmî kurullarla devlet memurlarının tümünün yada bir bölümünün şeref ve haysiyeti ihlal olunursa üç aydan altı yıla kadar hapis ve yüz liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.

Madde 2 — 1881 sayılı Basın Kanununun 35 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir :

A) İddianamenin, son soruşturmanın açılması ile ilgili kararın, bir suça ait herhangi soruşturma evrakının ve belgelerin duruşmada okunmazdan önce yayımı yasaktır. Ancak mahkemenin yada savcının müsaadesiyle ve bütün gazetelere birden yapılması gereken bildirilerine uygun olarak bu belgeler yayımlanabilir.

B) İsbatı gerekmeyen söğme ve hakaret davasına ait tutanakların ve bununla ilgili şikâyetnamelerin aynen ve özet olarak yayımı bile yasaktır.

C) İçindekiler genel terbiyeye ve ahlâka dokunabilen adlî tıp raporlarının da yayımı yasaktır.

D) Yargılanmasının gizli olması kararlaştırılan dava tutanaklarının da mahkemenin müsaadesi olmadıkça yayımı yasaktır.

E) Ceza soruşturması başladıktan sonra ilk soruşturma sırasında sorgu yargıcının uygun görmesiyle ve hazırlık soruşturması sırasında yalnız Cumhuriyet Savcısının emriyle yapılmakta olan soruşturmaya ve adâlet işlemleriyle ilgili havadislerin ve suçu işleyenlerle suça kurban olanların resimlerinin yayımlanması yasaklanabilir. Bu yasağa aykırılık, ancak savcının bu konudaki yazılı emrinin gazete yada dergi idare-yerine tebliğinden itibaren suç olur ve yazan on liradan yüz liraya kadar hafif para cezasiyle cezalandırılır.

F) Yayımlanabilen eski bir ilâmın kötü niyetle ve yeni bir hükmün de yine kötü niyetle tekrar yayımı, söğme ve hakaret iddiasiyle kovuşturulmasına ve ceza verilmesine engel değildir.

G) Memleketin güvenliği ile ilgili meseleler hakkında yapılmakta olan soruşturmadan ve yine devlet güvenliği bakımından alınan tedbirlerden sözeden yazılar yasaktır. Ancak bu soruşturmayı yap-

maya yada bu tedbirleri almaya yetkili makam tarafından bu konuda müsaade verilebilir.

H) Mahkeme görüşmelerinin yayımı yasaktır.

İ) Bir ceza davasının başlamasından son hükmün verilmesine kadar hâkim ve mahkemenin kararları ve işlemleri hakkında düşünce ileri sürülemez.

K) Gizli bakılmayan boşanma davalarında ancak :

1 — İki tarafın ve tanıkların adları, sanatları ve adresleri,

2 — Sözkonusu olan ve karar verilen hukuk sorunlarının kısaca açıklanması,

3 — Tanıkların sözlerinin aynı olmamak üzere kısaca konusu,

4 — Hüküm fıkrası yazılabilir.

Bu madde hükümlerine aykırı davrananlardan yirmi liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezası alınır.»

Ve öteki maddeler birer birer okunup oylandı, kabul edildi ve tasarı 3812 sayı ile kanunlaştırıldı. Hükümetin anlayışına göre; bu kanunun kabulü ile iç huzursuzluk tamamen giderilmiş olacağından, toplumdaki ekonomik sıkıntı bunalımlara sebep olurken, (Yargıtay, Danıştay, Sayıştay Başkanları ile Yargıtay Başsavcısı'na birer resmî otomobil verilmesi hakkındaki kanun tasarısı) Meclise gönderildi. Hemen de görüşülmesine başlandı :

Mehmet Aldemir (İzmir) — Yüksek Meclisiniz bu memlekette bir çok saltanatları devirdi, fakat yıllardanberi üzerinde çırpındığı, titrediği halde deviremediği tek bir saltanat vardır, o da Otomobil Saltanatı'dır. Bir kaç gün önce gazetelerde okuduk: Otomobiller sınırlanacak, yalnız bakanlarla başkanlarda ve iş adamlarında kalacak. Biz bu sevinçle beklerken bu tasarıda tam tersini gördük. Bütçe Komisyonunun raporunda bir çok Avrupa devletlerinden sözediliyor. Avrupayı taklit zorunda değiliz. Memleketin bir çok yerlerinde yol yokken bu otomobil saltanatı daha ne kadar sürecektir. Eğer bu makamlara otobüsle yada trenle gitmeleri makam sahiplerinin otoritelerini sarsıyorsa, onlara belli bir ücret vermeli ve herhalde artık hoş görülmeyen bir konuya son verilmelidir.

Cemal Akçın (Afyon) — Bu tasarı bir yıl kadar önce yine gelmişti. Görüşmeler sonunda, resmî araçlarda tasarruf önerisi ile Komisyona geri çevrilmişti. Genel Kurulun isteğine uygun bir tasarı yerine. beş altı ay sonra aynı tasarı öbür kapıdan tekrar önünüze getirildi. Oysaki bu tasarruf gereklidir. Çünkü bu bir benzin ve petrol konusudur. Birinci Dünya Savaşında Fransanın iktidarında bulunan Klemanso «Bir damla petrolün, bir damla benzinin Fransız

kanı kadar önemi vardır» demişti. Bizde de benzin ve petrol yoktur. Kimseyi taklide yeltenmeyelim. Her gün radyolarımızda halka ekmek tasarrufunu bile öğütlerken bir döviz konusunda tasarrufu unutmayalım.

Emin Sazak (Eskişehir) — Mesele gerçekten önemlidir ve ayıptır. Biz memlekette motor yapmıyoruz ki kendimizi Fransa ile bir tutalım. O yapıyor, biz 50 kiloluk bir motoru 3000 liraya alıyoruz. Makam otomobili yerine ücret verelim.

Refık İnce (Manisa) — Önemli olan dört otomobil parası değil, otomobilcilik zihniyetinin ruhumuzdaki kötü etkisidir. Nitekim Bütçe Komisyonu da bu konuda tasarruf sağlayan bir tasarı hazırlamak için çalışmalarda bulunduğu halde şimdi böyle bir tasarı ile geldi. Böylece; Meclisin onayladığı, kendinin de kabul ederek aylarca üzerinde çalıştığı bir konuyu hiç olmamış saydı. Oysaki bugün bütçe açığı nedeniyle vatandaşlara yeni yeni mükellefiyetler yüklemekteyiz. Böyle bir zamanda, mevcut otomobillerden tasarruf etmek gerekirken, yenilerini vermeye ve kanunsuz bir kuruluş durumuna düşmeye Meclis tahammül edemez.

Ahmet İhsan Tokgöz (Ordu) — Ateş içinde yanan dünyanın her yerinde israf ve lüks büyük bir cinayet sayılmaktadır. Millî İktisad Ve Tasarruf Cemiyeti'miz yayımladığı bildiride bir ampülü bile ihmal etmeyin diyor. Böyle bir zamanda yapılacak iş herşeyden arttırıp Millî Savunmaya vermektir.

Hakkı Kılıçoğlu (Muş) — Bütçe Komisyonu otomobil listelerini yaparken, evvelce Kolordu yada Tümen Komutanlığı yapmış iken sonradan Millî Savunma Bakanlığında büro başkanlıklarına verilmiş kimselere, vaktiyle otomobile bindiği, buna alıştığı, bu saltanatından vazgeçemediği için yine otomobil vermiştir. Oysaki bakanlar, valiler bu görevlerinden ayrılınca bizim gibi tıpış tıpış yürüyorlar. Rica ederim bu gibi şeylere son verelim.

Ziya Gevher Etili (Çanakkale) — Son günlere kadar Bütçe Komisyonunda otomobil tasarrufunu sağlayacak bir çalışma yapıldı. Burada söyleyemeyeceğimiz yolsuzluklar, israflar, hattâ bilmediğimiz şekilleri ile söylenip ortaya kondu. Fakat Mart ayı içinde Komisyon birdenbire dönüp bu tasarıyı çıkardı. Oysaki bu mesele, memleketin bir an evvel halli gereken bir meselesidir. Otomobil masrafı için söylenen miktar doğru değildir, en az iki mislidir. Bunu kabul ederseniz bu fakir milletin bütün vebali üzerinize olur.

Bütçe Komisyonu Sözcüsü Salâh Yargı; Meclis Komisyonlarının kanun tasarısı hazırlayamayacaklarını, çünkü kanun teklifinde

bulunmalarına Usul bakımından imkân olmadığını, istenen Tasarruf Tasarısı'nı hükümetin yada mebusların verebileceğini anlattı. Necip Ali Küçüka, Sözcüyü destekledi. Refık İnce, Sırrı İçöz, Ziya Gevher Etili bu görüşe karşı oldular. Sonunda Refık İncenin önergesi kabul edilerek, eski karar dairesinde hazırlanmak üzere, rapor ve tasarı Komisyona geri verildi (Z. C: 29.4.1940).

Fakat Hükümet, yine de, iç huzursuzluğun gerçek nedenlerini göremiyor yada gördüğü halde bu gerçek sebepleri gideremediği için inzibatî tedbirlere başvurmakta devam ediyordu. 14.5.1940 da memlekette kâat darlığı doğmaması gerekçesiyle gazete sayfalarını sınırladı. Hemen arkasından da, 17.5.1940 da olağanüstü durum nedeniyle bâzı vergi ve resimleri arttıran ve bâzı yenilerini koyan 3828 sayılı kanun kabul edildi. 22.5.1940 da yeni Sıkıyönetim Kanunu çıkarıldı. 28.5.1940 da da 3843 sayılı Muamele Vergisi Kanunu kabul edildi. Temmuz 1940 da gazete sayfaları yeniden sınırlandı. Eylülde bâzı maddeler beyannâmeye bağlandı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de; «İçişlerimiz geniş bir özgürlük içinde yurttaşın haklarını ve güvenliğini sağlayacak gücde, gerçek ve hukuka dayanan bir düzen kurmuş olmakla kendini göstermiştir. Denilebilir ki; geçen bir yıl içinde memleketin güvenliğine ve asayişine ciddi olarak etki yapacak hiçbir olay görülmemiştir.» dedi (Z. C: 1.11.1940).

19.11.1940 da ithalât ve ihracat maddelerine hükümetçe fiyat tayini hakkındaki Kararnâme çıkarıldı ve akaryakıtlı araçlar sınırlandırıldı.

Ve Bakanlar Kurulu; 20.10.1940 da «genel politik durumun gösterdiği gerek» nedeniyle İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de bir ay süre ile sıkıyönetim ilânına karar verdi, İkinci Dünya Savaşı boyunca sürdürülecek olan bu sıkıyönetim önce üçer üçer ve sonra altışar aylık sürelerle uzatılacaktır (Z. C: 25.11.1940).

28.11.1940 da buğday, arpa, yulaf, çavdar için tavan satış fiyatını saptayan Kararnâme çıkarıldı ve buğday ile çavdar beyannâmeye bağlandı. 2.12.1940 da sıkıyönetim üç ay uzatıldı. 24.12.1940 da Ziraat Bankasına pamuk alımı ve ihracı yetkisi verildi.

Sonra dikkati çeken önemli bir gelişme olarak Hükümet; bir yıldanberi uygulanmakta olan Millî Korunma Kanununun yolsuzlukları önlemeye ve sıkıntıları gidermeye yeterli olmadığını görmeye başladı, Gerekçesinde; «Memleketin zorunlu ihtiyaçlarını zama-

nında, en iyi şekilde ve mümkün olan ucuz fiyatla sağlamak için Hükümetin bu işlerle yakından uğraşması, gereken tedbirleri vaktinde ve çabucak alması ve bu konuyu bir bütün olarak göz önünde tutup bir elden yönetmesi bir zorunluk olmuştur.» diyen bir değişiklik tasarısını Meclise verdi. Müstakil Grup Sözcüsü Rize Milletvekili Fuat Şirmen; esas olarak tasarıyı uygun görmekle beraber, Avrupada savaşın başlamasındanberi bulunması zorlaşan malların dışarıdan getirilmesinde ve halkın esas ihtiyacını karşılayacak maddeler üzerinde daha dıkkatli ve titiz durulmasını, sadece tüketiciyi korumak için tüccarı usandıracak ve meşruluk dışı yollara yönetecek durumlar yaratılmamasını, kontrollerin önemle yapılmasını ve kontrolü yapacak örgütün güçlendirilmesini, devletin türlü daireler arasında ahenkli bir çalışma düzeni sağlamasını önerdi. Tasarı oylanıp kabul edildi ve 3954 sayı ile kanunlaştırıldı (Z. C: 25.12.1940).

D

Avrupa Savaşının Devamı

Avrupa Savaşı alabildiğine yayılmak ve hızlanmak ihtimalleri gösteriyordu. Bu gidişin ilerde Avrupa sınırlarını aşacağına ve bir Dünya Savaşı durumuna gireceğine şüphe yoktu. Fakat Amerika kamuoyunda hâlâ tarafsızlık düşüncesi hâkimdi ve kamuoyu bu düşüncede oldukça Amerika Hükümeti de başka tür bir davranışta bulunamazdı. Bununla beraber tarafsızlık politikasının sürdürülmesinin mi, yoksa Avrupa Savaşına katılmanın mı ülkeleri için daha yararlı olacağı hususunda tartışmalar başlamıştı. Nitekim; 10.3.1940 da kabul edilen (Ödünç Verme - Kiralama Kanunu) ile Hükümete, Mihver Devletlerine karşı olanlara her türlü yardım yetkisi vermişti. Fakat savaşa girme yetkisi verilmemişti. Amerikan tarafsızlığı sürdürülecekti (John Tolan, Pearl Harbor Baskını: 9).

Bu sırada, eşsiz kahramanlık örnekleri ve 170 milyonluk Rusyaya büyük kayıplar verdirerek çarpışmakta olan 3.8 milyonluk Finlandiyanın gücü tükenmek üzere idi. Çünkü Rus askeri kırılmakla bitmiyordu. Sovyetler Birliğinde; yenilginin sorumlusu olarak görülen Voroşilof Millî Savunma Bakanlığından alınmış, yerine Kief Askerî Bölge Komutanı Mareşal Timoçenko getirilmişti.

Finler mütareke teklifinde bulundular, Fin sınırını Leningrad'dan on beş kilometre geriye çekmeyi kabullendiler. Ruslar da bu çarpışmalarda, kış savaşının özelliklerini ve önemini öğrendiler. 12.3.1940 da Fin - Rus Andlaşması imzalanmıştı (Kruşçevin Anıları, Mehmet Harmanlı çevrisi: 199, 201).

9.4.1940 da da Almanlar, Norveç kıyılarına asker çıkarmışlar, kara kuvvetleriyle de Danimarkayı işgal etmişlerdi. 15 ve 16 Nisanda İngilizler de Norveçin iki bölgesine çıkarma yaparak Norveçi Alman işgalinden kurtarmak istemişlerse de başarıya ulaşamamışlar, geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

9.5.1940 gece yarısından sonra, Alman hava kuvvetleri Hollanda hava meydanlarını bombalayıp tahrip ettiler. Bazılarını da toplu indirmeler için kullandılar. Büyük sayıdaki kara kuvvetleri de Hollanda, Belçika, Lüksemburga saldırdı. Yıldırım hızı ile bir kaç günde buraları işgal ettiler. Herne kadar İngiliz ve Fransızlar da Belçika ordusuna yardım için Belçika arazisine girerek Almanlara karşı ilerlemek istemişlerse de; Yıldırım Savaşı yapan Alman kuvvetlerinin çok hızlı ilerleyişi ve Belçika ordusunu kuşatma hareketi karşısında geri çekilmek zorunda kalmış, Belçika ordusu ile Müttefik Kuvvetleri arasındaki bağlantı ve işbirliği bozulmuştu. Bir kaç gün sonra da, Belçika tamamen Almanların eline geçdi ve Belçika Kıralı teslim oldu. Bu durum karşısında Almanyadan çekilmek zorunda kalmış olan, İngiliz ve Fransızların 350 bin kişilik kara kuvveti; büyük fedakârlıklarla çalışan hava ve deniz kuvvetlerinin yardımı ile, otuz bin kadar asker ile bin kadar top ve bütün silâh ve cephaneyi yitirerek, 27.5.1940 - 4.6.1940 günlerinde İkinci Dünya Savaşının Ünlü Dünkerk Çekilmesi'ni başarmıştır.

19.5.1940 da Almanlar; Yunanlılarca yönetimi İngilizlere bırakılmış olan Girit Adası'na çıkarma yaptılar. 31.5.1940 da İngilizler, Adayı Almanlara bırakarak çekildiler.

Fransızlar ise; Almanların Zigfrid (Siegfried) Hattı'na karşı, aşılmazlığına inandıkları Majino (Maginot) Hattı'nın gerisine çekilmişlerdi. Kalkanları arkasına gizlenen döğüşkenlere benziyorlar ve birbirlerini kolluyorlardı.

(Zigfrid), Burgondiya Kırallarının efsanesine ve Rhon Nehri'nin dibinde batan altınlara karışmış bir kahramanın adıdır. Ona kargı işlemezmiş, çünkü bir ejderin kanında yıkanmış ve bu kan onun vücudunu bu gibi tehlikelerden korurmuş. Yalnız sırtındaki bir nokta, tam ejderhanın karnında yıkanırken üzerine düşen bir yaprak yüzünden tılısımlı savunmadan yoksun kalmış.

(Majino) ise, geçen Savaştaki bir Çavuşun adıdır. Yâni Etoile'de nasıl bir Meçhul Asker'in hiç sönmeyecek ateşi yanarsa, Majinoda da Kahraman Çavuş'un adı nöbet beklermiş. «Görülüyor ki; savaş

hatlarının adına kadar, ulusun biri soy mistiğine gitmiş, ötekisi pozitivist felsefeli devriminin halkçı görüşüne bağlı kalmıştır.»

Ve cephelerin gerisi de aynı derecede birbirinden ayrı görünüştedir. «Almanların Zigfrid Hattı'nın gerisi daha inzibatlı, daha askerce, sivil hayattan daha çok ayrılmıştır. Fransızların Majino Hattının gerisinde ise kantinler, sinemalar, tiyatrolar, öteki eğlence yerleri vardı. En ünlü şarkıcılar, varyete numaracıları, kız grupları cephe gerisinde hazır bekliyorlardı. Yâni Alman Cephesinin gerisi düzenli bir sefer durumundadır. Fransız Cephesinin gerisi ise, daha çok hazarda gibidir.»

Öyle benzerdi ki; Alman - Fransız savaşının sonunu, bu iki kaleden birinin alınması tayin edecektir (B. Belge, İ. D. Savaşı: 18, 21, 22, 24).

Bu arada bâzı Ortadoğu ülkelerinde de dıkkat çekici olaylara rastlanıyordu. 2.4.1940 da Irakta, İngilizlerden yana olan Başbakan Nuri Sait Paşa ile Kıral Naibi (yaşı küçük olan kıralın yerine devlet başkanlığı yapan) Abdililâha karşı ayaklanma olmuş, ayaklananların başı Reşit Ali iktidarı eline almış, Abdililâh yurt dışına kaçmıştı. İngilizler de Reşit Aliye karşı Basra Körfezi'ne çıkarma yapmışlardı. Reşit Ali, Almanlardan yardım istemiş, otuz kadar Alman uçağı 1940 Mayısında, ilk yardım olarak Irak'a gelmişti. Fakat Reşit Ali içerde ve çevrede destek bulamamış, Türkiye ve Suudi Arabistan da Reşit Aliyi tutmamış, Hür Fransız kuvvetleri de İngilizlere yardım edince Reşit Ali Ayaklanması bastırılmıştı. Bundan sonra Irak, bütün kaynaklariyle Müttefıklerin yanında yer almış ve onlara yardım etmiştir.

1940 Haziranında Avrupa Savaşı yeni bir safhaya girdi ve 5.6.1940 da Alman uçaklarının Parisi bombardımanı ile Alman-Fransız Savaşı başladı. Fransızlar bütün çabalarına rağmen Alman saldırılarını durduramadılar. Alman kuvvetleri, 7.6.1940 da Fransız cephesini yardı, 50 kilometre kadar ilerledi.

10.6.1940 da İtalyanlar, Fransızlara savaş ilân ederek ilk kez Avrupa Savaşı'na katıldılar ve güney sınırından girip Fransız topraklarını işgale başladılar.

11.6.1940 da Müttefık Komuta Kurulu, Alman cephesindeki Fransız ordusunun geri çekilmesini kararlaştırdı ve bu emir 12.6.1940 da askerî birliklere duyuruldu. Fakat Almanlar çok hızlı ilerliyorlardı. Yıldırım hızı ile yaptıkları bir manevrayla Fransızların Majino Hattı'nı yanından geçip arkadan kuşattılar.

14.6.1940 da Alman askerleri Parise girmeye başladılar. Fransız Hükümeti Bordo'ya çekildi. Fransız Başbakanı M. Reynaud bir mesaj yayımlayarak; «Yaralı Fransa öteki demokrasilere dönüyor ve onlara, sizin üzerinizde haklarım var, diyor. Bugün Ruzvelt'e son yardım isteğinde bulunuyorum. Yapılan yardımlar yeterli değildir. Bulutları andıran sürüler halinde uçakların gelip Avrupada demokrasi düşmanlarını ezmesi gereklidir. Hükümet serbest olmak kararındadır. Bu nedenle Parisi terketmiştir.» dedi. Amerika, savaşa katılamayacağını, fakat Müttefikler savaşa devam ederlerse yardımı arttırabileceğini bildirdi. Yeterince olumlu olmayan bu cevap karşısında Fransız Başbakanı M. Reyno, 16.6.1940 da istifa etti. Mareşal Peten Başbakan oldu. 17.6.1940 da Başbakan Mareşal Peten yeni hükümeti kurdu (Osman Öndeş, 2. Dünya Savaşı: 168; A. Us, Hatıra Notları: 450).

18.6.1940 da Fransız ordusunun kuşatılması tamamlanmıştı. Peten, mütareke isteğinde bulundu. Aynı gün İngiliz Başbakanı Çörçil verdiği demeçte; Fransa Savaşı bitmiştir. Şimdi İngiliz Savaşı başlamak üzeredir. Hitler, ya bizi bu Adada öldürmek yada savaşı yitirmek gerektiğini biliyor. Ona karşı koymayı başarırsak bütün Avrupa özgür olacak, dünya yaşayacak, güneş dünya üzerinde parlayacaktır. Düşersek, Amerika dahil olduğu halde, dünya ve bütün sevdiklerimiz yeni ve korkunç karanlıklar döneminin uçurumlarına yuvarlanacaktır (A. Us, Hatıra Notları: 451).

Peten'in mütareke isteği 22.6.1940 da kabul edildi ve görüşmeler başladı. 25.6.1940 da Mareşal Peten, Fransızlara çok ağır şartlar yükleyen Mütareke'yi imzaladı ve Parisi bırakarak hükümet merkezini Vichy'ye nakletti.

Bunun üzerine İngilizler, Fransızlarla ilişkilerini kestiler. Mareşal Petenin davranışını kabullenmeyen Fransızlar da içerde gizlice ve dışarda açıkca mücadele etme yoluna gittiler. İngilteredeki Hür Fransızlar, bir (Millî Fransız Hükümeti) kurdular. Başta Cezayir olmak üzere Fransız sömürgeleri de mücadeleye devam kararı verdiler. Böylece biri (savaşı bırakan), ötekisi (savaşı sürdüren) iki Fransa ortaya çıktı. Savaşı sürdüren Fransızların başına da G. De Gaulle geçti (A. Us. Hatıra Notları: 452).

Almanlarla yapılan Mütareke gereğince, Fransız Donanması da Almanlara teslim edilecekti ve bu sırada Fransız Donanmasının önemli bölümü Cezayir'in İtalya karşısındaki Oran Limanı'nda idi. Gerçi burası İtalyaya çok yakındı ama İtalyan Donanması bunları teslim almaya gidemedi. İngiliz Donanması ise, teslimi önlemek

için hızla harekete geçti ve kısa bir süre önce birlikte yanyana savaştığı Fransız Donanmasını 3.7.1940 da savaş dışı bıraktı, Akdenizi egemenliği altına aldı. Peten Hükümeti de, 5.7.1940 da İngiltere ile diplomatik ilişkilerini kesti.

Almanlar Avrupadaki saldırı ve işgallerini sürdürürlerken, Ruslar da boş durmamışlardı. Haziran sonunda Romanyadan Bessarabia ve Bukovina'yı isteyip almışlardı.

Bütün bu olaylar karşısında Türkiyenin durumunun ne olduğunu ise, Başbakan Refik Saydam şöyle açıklamıştı: «İtalyanların savaşa girmeleri üzerine meydana çıkan durum, Cumhuriyet Hükümetince her yanı ile incelenmiş ve Üçlü Anlaşmanın (Türk-Fransız-İngiliz Yardım Anlaşmasının) tamamlayıcı parçası olan İki Numaralı Protokol hükmünü uygulamaya karar vererek gereken tebliğatı yapmıştır. Memleketimizin güvenliği ve korunması için bir yandan askerî hazırlıklar sürdürülmekle beraber, öte yandan her zamankinden çok uyanık olmak zorundayız. Her türlü kışkırtmadan kaçınan bu dikkatli durumumuzun memleketimiz için olduğu kadar, çevremiz için de barışın korunmasına yardım edeceğini ummaktayız (Z. C: 26.6.1940).

12.6.1940 da Müttefiklere tebliğ edilen bu karar gereğince, Türkiye tarafsızlığını koruyacaktı. İngilizler de, en uygun davranışın bu olduğu kanısında idiler. Dışişleri Bakanı Lord Halifax, 11.7.1940 günü Lordlar Kamarası'nda bu kanıyı şöyle belirtiyordu: «İngiltere Hükümeti, Türkiyeyi bu karara yöneten durumu ve koşulları anlamaktadır. Türkiye ile olan Andlaşmamız ve onun temeli olan karşılıklı dostluk ve sevgi yaşamaya devam etmektedir. Geçmişte olduğu gibi, savaş sırasında ve onu izliyecek barış yıllarında da, bu Andlaşma, aramızda yapıcı işbirliği için bize yararlı temel olacaktır.» (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 162).

İşte bu sıralarda idi ki; özellikle İngiliz basınından gelen haberlerle, Türkiye ile Rusyanın aralarının açıldığı, Kafkas sınırına asker yığıldığı, çarpışmaların başlamak üzere olduğu söylentileri çıktı. Bu yüzden Türk kamuoyunda kuşkulu bir hava esmeye başladı. Bunun üzerine Başbakan Refık Saydam konuyu Meclise getirdi ve Meclisden güven oyu istedi :

Başbakan Refık Saydam — Son günlerde bir yabancı, ajans Türkiye ile ilgili bâzı belgeler yayımlamış bulunmaktadır. Sözkonusu edilen aynı düşünceleri bâzı yabancı gazetelerde belge yayımı ile beraber bu belgelere dayanan yazılar da yazılmakta ve bu belgelere

dayanarak Türkiyeye samimiyetsizlik isnat edilmektedir. Bunlara verilecek tek cevap nefretle baş çevirmektir.

Türkiyeye bu yolda etkide bulunmak isteyenlerin unuttukları noktalar şunlardır. Birincisi; Bugünkü Türkiye, çürümüş ve ölmüş Osmanlı İmparatorluğu değildir. İkincisi; bugünkü Türk devlet adamlarının tek amacı her işde Türkün menfaatı, Türkiye Cumhuriyetinin selâmetidir. Bunun yanında, bu menfaata ve selâmete uygun gelen dostluklar vardır. Tek amacımız; vatanımızın korunması ve milletimizin selâmeti, zarara uğramamasıdır.

Dünyanın bu kararsız durumuna rağmen, ülkemiz yakın bir tehlike karşısında görünmemektedir. Bütün devletlerle ve özellikle komşulariyle iyi ilişkileri sürdürme kararındadır. Öyle sanırım ki; Hükümetinizin izlediği politika, sizin verdiğiniz direktife uygundur. Bunun böyle olup olmadığını oylarınızla göstermenizi rica ederim.»

Dışişleri Komisyonu Başkanı Ali Muzaffer Göker (Konya) — Vatanı herhangi bir saldırıdan korumak için gereken bütün savunma ve güvenlik tedbirlerini almak ve yurdu elden geldiğince savaşın dışında bırakmaya çalışmak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin gerçekleştirmek zorunda olduğu politika idi. Hükümetimizin politikası da tamamen bu hedeflere yönelmiştir!

Ali Rana Tarhan (İstanbul) — Müstakıl Gurup adına güven oyu vereceklerini bildirdi ve başarı diledi.

Mümtaz Ökmen (Ankara) — Türk milleti için üzerinde yaşadığı topraklar kadar bu topraklar üzerinde yaşattığı yüce ilkeler de kutsaldır. Bu değişmez ilkelerin başında Türk milletinin hiçbir etki ve karışmayı kabullenmeyen iradesi ve egemenliği gelir. Bu irade ve egemenliğin tek temsilcisi de Büyük Millet Meclisidir. Milletvekilleri, hükümetlerini kendileri seçer, kendileri değiştirirler. Refık Saydam Hükümetini, Millet Meclisinin güvenine ve sevgisine sahip olduğu için iş başında tutuyoruz ve tutacağız. Nitelikleri sadece yabancılara ılımlı gelen adamları iş başına getirmek değil, onlara kutsal yurdumuzun havasını bile aldırmayız. Türk Milleti; Hükümeti, Meclisi, ordusu ile ve bütün maddî ve manevî varlığı ile, milletin büyük güveni ve büyük umudu olan, büyük bir baş olduğu kadar eşsiz bir komutan olan Millî Şef'in çevresinde birleşmiş bir gerçek kayası gibi durmaktadır.

Feridun Fikri (Dersim) — Başbakanın açıklamaları bizi tamamen doyurdu. Refık Saydam Hükümetinin siyaseti, Türkiye Büyük Millet Meclisinin siyasetidir. Bâzı ajanslar, değerli arkadaşımız Saraçoğlunun kişiliğine bağlar nitelikte bâzı yayımlar yapmışlar-

dır. Bunları nefretle karşılarız. Millî Şef'imizin çevresinde tek insan gibi bütün tehlikeleri karşılayacağız.

Cevdet Kerim İncedayı (Sinop) — Türk milleti, Millî Şef İsmet İnönünün çevresinde tek insan gibi toplanmıştır. Buna rağmen, bugünlerde dünya siyasetini, durumunu bozucu bâzı haberler içinde iki komşu ülkenin (Türk - Sovyet) dostluğunu bozmaya yönelmiş bâzı şeyler sezmekteyiz. Oysaki iki memleket arasındaki dostluk tâ 1919-1920 yıllarında, iki memleket te dünyada tek başlarına kaldıkları gün başlamış, dünyanın iki büyük lideri olan Atatürk ile Lenin tarafından kurulmuştur. Atatürk ve Leninin büyük hedefleri olan bu dostluğun, İsmet İnönü ve Stalin döneminde de bozulmadan süreceğine güvenmek istiyoruz. Son zamanlardaki yabancı ajanslar ve basındaki yayımlardan esinlenerek şunu belirtmek istiyorum ki; biz müttefiklerimizle yaptığımız andlaşmada imzaladığımız 2 numaralı Protokolü bir ihtiyat olarak yapmış değiliz. O, siyasî bir şuurun ve siyasî bir ahlâkın eseri ve belgesidir. Yine son zamanlardaki bâzı ajanslarda ve radyo haberlerinde, Türk Milletinin güvenliğinin korunmasının şurada yada burada olduğu gösterilmekte, Türk çocuğunun hayatının şunun bunun etkisi altında korunmakta olduğu bildirilmektedir. Oysaki Türk çocuğunun hayatının ne zaman esirgeneceğini, ne zaman kanının dökületeceğini, onun adına sadece Büyük Millet Meclisi tayin eder. Ve bizi; nufusumuzun, silâhlarımızın sayısına, cinsine göre hesaplamak isteyenler her zaman aldanmışlardır. Sonuna kadar barışsever bir milletiz, fakat bir saldırıya uğrarsak hepimiz yokoluncaya kadar çarpışırız.

Ve oybirliği ile Hükümete güven gösterildi (Z. C: 12.7.1940).

Bunun üzerine Başbakan Refık Saydam, radyoda bir konuşma yaparak Türk - Sovyet ilişkilerinin son durumunu şöyle açıkladı: «Şu son günlerde dolaşan gizli amaçlı söylentilere rağmen Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizde hiçbir değişiklik yoktur. Herkesin ancak şahsı adına teminat verebileceği bir anda yaşamaktayız. Bizim kendi hesabımıza Sovyetler Birliğine savaş ilân etmek niyetimiz kesinlikle yoktur. Sovyetler Birliğinin de Türkiyeye karşı bir saldırıda bulunacağı hakkında hiçbir delil mevcut değildir.» (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 160).

Bu arada; 30.3.1940 da imzalanmış olan Türkiye - Suriye Dostluk ve Komşuluk Sözleşmesi ile ona bağlı bulunan ve Sözleşmenin ayrılmaz parçası olan Protokollar, Özel Protokol, bu sözleşmenin Lübnanı da içine almasına ait Bildiri ve her iki hükümet arasında

yeni bir Emlâk Uzlaşması yapılmasına ait Mektup, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmıştı (Kanun: 3883).

Avrupa Savaşı ise yeni olaylar ve gelişmelerle sürüp gidiyordu. Mihver Devletlerinin ve özellikle Almanların saldırı ve işgalleri karşısında; Ruslar bu saldırı ve işgalleri ya haklı görüyorlar, ya memnunlukla karşılıyorlar, ya kutluyorlar, yada bu saldırı ve işgallere katılıyor ve Polonyada olduğu gibi işgal edilen yeri paylaşıyorlardı. Nitekim; Fransa yenilip Alman işgali altına girerken, Ruslar da bir yandan Almanları alkışlamışlar, bir yandan da Baltıkta komşuları olan üç devlete ültimatomlar vererek bâzı isteklerde bulunmuşlar ve onları ele geçirmek için bahaneler yaratmaya başlamışlardı. Ve kısa bir süre sonra da harekete geçerek 3.8.1940 da Litvanyayı, 5.8.1940 da Letonyayı, 6.8.1940 da Estonyayı işgal edip kendi ülkelerine kattılar. Sanki Rusya ile Almanya birbirlerine karşı hazırlanıyor gibi idiler.

Nitekim; 7.8.1940 da da İtalyanlar, İngiliz Somalisini istilâ ettiler. İngilizler, Somaliden çekilmek zorunda kaldılar. Buna karşılık Ruslar da, 12.8.1940 da Rus - İngiliz Karşılıklı Yardım Andlaşması'nı imzaladılar. Çünkü artık Avrupa Kıtasındaki öteki devletler aradan çıkmış, Ruslarla Almanlar karşı karşıya kalmışlardı. Rus-İngiliz Karşılıklı Yardım Anlaşmasına göre; iki taraftan hiç biri kendi başına Almanlarla tek yanlı bir anlaşma yapmayacaktı.

Bunun üzerine Almanlar, İngiltereye korkunç hava akınlarına başladılar. Fakat İngiliz hava kuvvetleri, Almanların ummadığı kadar güçlü idiler. Bütün hava saldırıları püskürtüldü ve üç günde 217 Alman uçağı düşürüldü.

Bu sırada Alman taraftarı Fransa Hükümetine karşı çıkan Hür Fransızların Lideri General De Gaulle de kuvvetlenmeye başlamıştı. Dögol'ün 18.6.1940 günlü çağrısına uyarak, emrinde ve çevresinde toplananlar gün geçtikçe çoğalıyordu. Dögol'e bağlı Fransız pilotları İngiliz uçaklarında görev almışlardı. 1940 Ağustos ayı sonunda Fransız Üstüva Afrikası ile Fransız Kameron Afrikası Dögol'e katıldı (Bu Harbin İçyüzü, çeviren Haldun Yaşaroğlu: 125, 136).

Alman ve İtalyan baskısı altında kalmış olan Romanya ise; Transilvanyanın üçte ikisini Macaristana bıraktı ve 6.9.1940 da Romanya Kıralı tahtından vazgeçti.

Bu arada, 1.9.1940 da, İngilizler Güney İran'a girmişler, petrol bölgesinin güvenliğini sağlamışlardı. Ruslar da kuzeyde İran sını-

rını aştılar ve İngiliz kuvvetleriyle buluştular. İran Şehinşahı Rıza Pehlevî, tahtını oğluna bıraktı. Oğlunun kurduğu yeni hükümet de işgalci Müttefik Kuvvetleri ile işbirliği yaptı.

Almanlar ise, işgalleri altındaki Fransa kıyılarında kurdukları tersanelerde yaptıkları yeni gemilerle deniz kuvvetlerinin saldırılarını genişletmişler ve Atlantik Savaşı'nı başlatmışlardı. Alman denizaltıları, Atlantik'in ortalarına kadar uzanarak Müttefik gemilerinin konvoylarına saldırıyorlardı (D. Mason, Ölüm Denizaltıları: 37).

Ayrıca yeni bir saldırıyı da planlamışlardı. Hazırlıkları tamamlanmış olan ve adına (Deniz Aslanı) denen bu indirme ve çıkarma planı ile İngilterenin istilâsı sağlanacaktı. Alman uçakları, İngiltere üzerindeki saldırılarını korkunç bir yoğunlukla sürdürüyorlardı. Manş kıyılarına yerleştirilen yeni bir topla da İngiltere bombardıman ediliyordu.

Ve Ağustos 1940 sonlarında Alman pilotları göklerin egemenliğini ellerine aldıklarını sanıyorlar, Londra doklarını bombalıyorlardı. Fakat Alman pilotlarının sanısı yerinde değildi. İngiliz hava kuvveti güçlü idi ve bir karşılık olmak üzere birdenbire Berlini bombaladılar. Olay Almanlarda ilk büyük şaşkınlığı yarattı. Bunun üzerine çok hırslanan Alman Hava Kuvvetleri Komutanı Göring, 7.9.1940 da Londra şehrinin bombalanmasını emretti.

Bütün bunlar olup bitirken, savaş olaylarının gelişmelerini dikkatle izlemekte olan Türk Hükümeti; savaş tehlikesine karşı elinden gelen tedbirleri almakta devam etmiş ve bu arada Yapılarda Pasif Korunma Bakımından Uygulanacak Esaslar ve Sığınaklar hakkındaki 8.1.1940 günlü tüzüğü çıkarmış, Hava Saldırılarına karşı Pasif Korunma tüzüğüne ekler yapmıştı. 22.6.1940 da Millî Savunma Mükellefiyeti tüzüğünü ve 17.7.1940 da Savaş ve Donatım Eşyası Yapan Özel Sanayi Kurumlarının Denetimi hakkındaki tüzüğü çıkarmış, 3900 sayılı kanunla yabancıların Türkiyedeki eğleşmeleri hakkındaki kanunda değişiklik yapılmıştı. Mihver Devletlerinin saldırı ve işgallerine uğrayan ülkelerdeki rejim taraftarlarının gösterdikleri kolaylığı göz önünde tutarak memlekette bazı tedbirler almaya başlamış ve özellikle Nazi taraftarlığının yayılmasını önlemeye çalışmış, bu arada Nazi Rejimi'ne taraftarlık yapan ve özellikle Nadir Nadi imzasiyle bu tür yazılar yayınlayan Cumhuriyet Gazetesi'ni üç ay süre ile kapatmıştı (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 79; A. Us, Hatıra Notları: 458).

Eylül ayı ortalarında; İtalyan kuvvetleri Mısırda ilerlemeye başlamıştı. 27.9.1940 da da Japonya; Almanya ve İtalya ile askerî ve ekonomik bir anlaşma imzalayarak Mihver Devletleri'ne katıldı.

Ekim 1940 başında; Alman askerî birlikleri Romanyaya girdi. Buna karşılık İngiliz deniz kuvvetleri de Alman ve İtalyan gemilerine karşı başarılı saldırılar yaptılar.

28.10.1940 da İtalyanlar, Arnavutluk üzerinden Yunanistana saldırdılar. Avrupadaki Savaş, Türkiyenin çok yakınına gelmişti. Bu durum karşısında Türk Hükümetinin tutum ve davranışını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclisteki konuşmasında, şöyle anlattı

«Avrupa Savaşı, on dört aydanberi bütün şiddetiyle sürüyor. Gösterdiği gelişmeler, acıklı olayların Avrupa dışına da yayılacak bir Dünya Savaşı şeklini almasını imkân içinde bulunduruyor. Son yılda bir çok özgür ve bağımsız ülkeler, yabancıların istilâsına uğramıştır. Ancak; Fransadan sonra İngiltereye yönetilmiş olan saldırıların çetin bir dayanma ile karşılaşmış olması, savaşı yeni bir çevreye aktarmıştır. Görünüşte bu dönem uzun sürecek, insanların yoksulluğu ve acıları sürüp gidecektir. Bu üzücü ihtimaller önünde büyük acılar duymamak, uygarlığın gerileyişini hayıflanarak ve üzülerek belirtmemek mümkün değildir. Ülkemiz, zor zamanları bağımsızlık ve korunma davâsı içinde tek bir varlık görünüşü ile geçirdi. Hükümetin dış politikasında geçen yıldanberi bir değişiklik olmamıştır.

Son zamanlarda savaş, bazı dikkat çekici gelişmeler gösterdi. Rahatı ve esenliği bizim için çok önemli olan, güvenlik alanımızın içindeki dostumuz Yunanistan, çok yazık ki, bugün savaşa sürüklenmiş bulunuyor. Bu durumu Müttefikimiz İngiltere Hükümeti ile ortaklaşa inceleyip düşünmekteyiz. Umarım ki izlediğimiz politik ilkeler; memleketimizi bugüne kadar savaş kötülüklerinden nasıl korumuşsa, yarının güvenliğine de öyle hizmet edecektir. Sovyet Rusya ile aramızda yirmi yıla yakın bir geçmişi olan güvenilir ilişkiler; her ikimize de yüklenilmesi zor bunalımlar geçirttikten sonra, esas olan dostça niteliğini yeniden elde etmiştir. Bunu memnunlukla belirtmek isterim. Önümüzde insanlık için uzun acılı dönemler olabilir. Bu sırada hayatî menfaatlarımıza karşı titizlikle önem verirken, dostluklarımıza ve bağlantılarımıza da vefalı kalacağız. İngilterenin zor koşullar içinde kahramanca bir varlık savaşı içinde bulunduğu zamanda, onunla olan bağlantılarımızın sağlam ve sarsılmaz olduğunu söylemek benim için bir borçtur.» (Z. C: 1.11.1940).

Bu sırada Almanlar; İngiliz şehirlerini bombalıyor, Londraya yangın bombaları atıyorlardı. İtalyanlar ise; istilâya çalıştıkları Yunanistanda kötü duruma düşmüşlerdi. Bu yüzden Almanlar Yunanistana da saldırmaya hazırlanıyorlardı. Buna karşılık Taranto'yu bombalayan İngilizler; Girit ve Limnos'a asker çıkarıyor, Güney Yunanistana hava birlikleri getiriyor, Libyada ileri harekâta geçiyorlardı. Macaristan ile Romanya ise; Üçlü Mihver Paktı'na katılmışlardı (Osman Öndeş: 2. Dünya Savaşı; Fikret Arıt çevrisi: Büyük Savaş).

Rus Dışişleri Bakanı Molotov, Kasım 1940 da, Berline giderek Hitler ve Ribentrop'la Rusların Üçlü Mihver Paktına katılma konusunda görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler sırasında Boğazlar Meselesi de ele alınmıştı. Görüşmelerde; Rusların Türkiyeden arazi ve Boğazlarda gerçek ve eylemli garanti istekleri açıkca tesbit ediliyordu. Boğazlar üzerindeki Rus egemenliği Bulgaristan aracılığı ile sağlanacaktı. Bu nedenle Bulgaristanla bir Yardım Andlaşması yapmak üzere, Rusların Uluslararası Tuna Komisyonundaki delegesi Sobolev 25.11.1940 da Bulgaristana gönderildi. Sobolev, Bulgar sınırına asker yığmış olan Türklere karşı, bir Rus - Bulgar Yardım Andlaşması teklifinde bulundu. Fakat Bulgar Kıralı Boris, durumun değişmiş olduğu gerekçesiyle Rus teklifini red etti (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 165-168).

Bu sırada İngiliz Dışişleri Bakanı Eden Moskovada idi, İngilterenin Türkiye Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen de Rusyaya çağrılmıştı. Alman basını, İngilizlerle Rusların Türkiye aleyhine bir anlaşmaya vardıklarını yazıyordu. Bunun üzerine İngiliz Büyükelçisi derhal bu yayınları yalanladı. Sovyet Büyükelçisi Vinogradov da, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'yu ziyaret ederek, Ankaranın dürüst tutumundan çok memnun olan Sovyet Hükümetinin, savaştan sonra Oniki Ada'nın Türkiyeye verilmesi düşüncesini Eden'e aşılamaya çalıştığını bildirdi (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 185).

Ve Türk Hükümeti; bir yandan dünya politik durumunun gelişmesini dikkatle izlerken, bir yandan da Türk ordusunun donatımı ile ilgili tedbirleri almaya çalışıyordu. Bu nedenle, giyimde yerli malı kullanılmasını zorunlu tutan ve her türlü yabancı malların ülkeye sokulmasını yasaklayan 688 sayılı kanunun bâzı maddelerinin olağanüstü askerî ihtiyaçlar sebebiyle değiştirilmesini isteyen bir tasarıyı Meclise vermişti. Konu üzerindeki ilgi çekici görüşmeler özetle şöyle oldu :

Nevzat Ayas (Bursa) — Zihnime iki soru takıldı. Birincisi: 1925 denberi yerli malı yapan fabrikalarımız gelişmiş oldukları halde, ordumuzun ihtiyacı bu gelişme ile karşılanamıyormu? İkincisi: Fabrikalarımızın çalışmaları en yüksek dereceye çıkarılmak suretiyle bu ihtiyaçlar karşılanamazmı?

Fuat Sirmen (Rize) — Şimdiye kadar yerli malı kullanılmıştır, bugünkü olağanüstü ihtiyaç ithal zorunluğu doğurmuştur.

Emin Sazak (Eskişehir) — Yerli Malı Kullanılması hakkındaki kanun 11 yıldır yaşarken, olağanüstü durumu da kapsayan askerî ihtiyaçlarımızı sağlamamak ve bu yolda çalışmamak hepimiz için büyük ve bağışlanmayacak bir suçtur. Sonra, olağanüstü durum başlayalı bir buçuk yıl olduğuna göre bu süre içinde ne tedbir aldık? İsteseydik fabrikalarımızda, atelyelerimizde, evlerimizdeki çalışma yerlerinde bu eşyayı yaptırabilirdik. Giyeceği de içerde sağlayamazsak, kendi varlığımdan şüphe ederim. Bu tasarı bana çok acı geldi.

Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkan — Bütün fabrikalara el konulmuştur. Bunun dışında zorunluk olursa karşılayabilmek için ithal müsadesi istiyoruz.

Kâzım Karabekir Paşa (İstanbul) — Bugün devlet elinde bulunan fabrikalar halkın ve özellikle Millî Savunmanın genel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çalışmamaktadır. Meselâ, Feshane Kumaş Fabrikası, Londra ve Paristen gelmiş sanılan pahalı kumaşlar yapıyor. Beykoz Ayakkabı Fabrikası, özellikle askerin ihtiyacını karşılayacak yerde, sanatkâr vatandaşlarla yarışacak şekil ve derecede hanım ayakkabıları yapmaktadır. Buna karşılık; Millî Savunma Bakanlığının hazar görevleri arasında, seferde çıkarılacak ordunun her türlü ihtiyacını depo etmek görevi de vardır. Tasarıdan anlaşıldığına göre; bu görev yapılmamıştır. Oysaki Savaşın başlamasından bu yana bir buçuk yıl geçmiştir, depolama ihtiyacı şimdi duyuluyor. Yerli malı kullanma kanunu çıkalı 15 yıl olduğuna göre her yıl arttırılacak eşyanın depolara konması ile bu görev şimdiye kadar niçin yerine getirilmemiştir? Fabrikalar yetişmiyorsa, halkın ev sanayiini geliştirmek için ne yapılmıştır? Demek ki; gerek fabrikaların çalıştırılmasında, gerekse halka tezgâhlar dağıtılmasında büyük ihmal vardır. Bütün bunlara rağmen kesin ihtiyaç varsa, asker için gereken her şeyi almak için yetki verelim ve fakat iyi hesap yapılsın da bir kere de alınsın, yâni böyle bir yetki bir kere kullanılsın, devamlı olmasın ve yerli yapımı arttırmak için gerekli tedbirler alınsın. Yerli mal yapımına, Millî Savunmaca el konsun. Oy-

saki böyle yapılmıyor ve bir genel ilân veriliyor. Bunun üzerine cebinde bol parası olan biri hemen bir fabrikanın mallarını alıyor ve Millî Savunmanın ilânındaki eksiltmeye katılıyor, o malları verip % 10, % 20 zamla parasını geri alıyor. Bunların düzeltileceği zamandır.

İsmail Sabuncu (Giresun) — Bu kanun, bunalımlı savaş zamanı içindir. Fabrikalara el koymakta yarar yoktur. Çünkü mevcut yerli fabrikalarımız, genel ihtiyacı karşılayamamaktadırlar. Zâten memlekette inkâr edilemeyecek bir sıkıntı vardır. Pamuklu vesika ile dağıtılıyor, halkın şikâyetlerini biliyoruz. Yine araya komisyoncu giriyor... Evlerde el tezgâhları vardır. Hattâ bunlar kamçılı tezgâh denen türden olduğu için, günde 10 metre değil 20 metre dokumaktadırlar. Fakat halkın ihtiyacına yine de yetişmemektedir. Bâzı fabrikalar askerin ihtiyacına tahsis edilirse sivillerin ihtiyacında daha büyük sıkıntı olacaktır.

Ekonomi Komisyonu Sözcüsü Fuat Sirmen — Arkadaşlarıma bir noktayı da hatırlatmak isterim ki; bizim çalışmakta ve kurulmakta olan fabrikalarımızın yaşları daha çok ufaktır. Tüketim ise hızla artmış, üretim bu artışı karşılayamaz duruma gelmiştir. 1928 de 38 milyon olan üretim 1938 de 200 milyona çıkmış olduğu halde tüketim daha yüksek olduğundan yine de karşılanamamaktadır. İhtiyaç buradan doğmaktadır.

Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkan — Şu noktayı belirtmek isterim ki, hazarda tüm sefer hesapları yapılmıştır. Nitekim bugün sınırlarımızdaki askerlerimiz gül gibi giyinmişlerdir. Bir seferberlik yapılırsa onun hazırlığı da tamamdır. Bugün bütün fabrikalarımız Millî Savunma ihtiyacı için çalışmaktadırlar. Bu kanundaki amaç, bir gün sıkışırsak dışarıdan da mal getirebilmek olanağını sağlamaktır (Z. C: 23.12.1940).

Ve tasarı 30.12.1940 da 3957 sayı ile kanunlaştı.

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

III
1941 YILI OLAYLARI

A

Genel Durum

Avrupada savaş durumu hızla yayılıp gelişiyordu. Bütün memleketlerde sosyal, siyasal ve özellikle ekonomik sıkıntılar vardı. Savaşa katılmamış olmakla beraber Türkiye de, gittikçe şiddetlenen bu sıkıntıların içinde idi. Ayrıca, Rusya da geleneksel istekleri uğrundaki davranışlarını tekrarlıyordu. 22.1.1941 de Moskovada başlayan Eden - Stalin görüşmelerinde; Türklerin beraberce savaşa girmesini, Boğazlarda hak ve doğuda bâzı yerleri vermesini istemişler, bu takdirde savaş sonrası paylaşımında 12 Adanın Türklere verilebileceğini açıklamışlardı (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 2/194).

İtalyanlar Habeşistandan çıkarılmış, 20.1.1941 de Habeşistan İmparatoru ülkesine dönmüş, İngilizler 22 Ocak'ta İtalyanlardan yirmi beş bin esir alarak Tobruk'u ele geçirmiş, 29 Ocak'ta İtalyan Somalisi'ne girmiş, 30 Ocak'ta Derne'yi almış, 7 Şubatta İtalyan Somalisinin başkentini işgal etmiş, 9 Şubat'ta İtalyanların Cenova Limanı'nı denizden bombalamışlardı. Bunun üzerine Afrika işine Almanlar el koymuşlar, 12.2.1941 de Romel komutasındaki kuvvetlerini Libya'ya çıkarmışlardı.

Bu sırada, 17.2.1941 de, Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Bulgaristanın Ankara Elçisi Kirof arasında (Sonsuz Dostluk Bildirisi) imza edildi (Asım Us, Hatıra Notları: 461).

26.2.1941 de de; İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile Genelkurmay Başkanı Sir John Dill, uçakla Kahireden Türkiyeye gel-

diler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edildiler. Başbakan Refık Saydam, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüştüler. 28.2.1941 de yayımlanan Resmî Tebliğ'de şöyle deniyordu: «Uluslararası durum her bakımdan gözden geçirilmiş, Türkiye ve İngilterenin ortak çıkarlarını yakından ilgilendiren Balkan Sorunları özel bir dıkkat konusu yapılmıştır. İki Hükümet, bütün bu sorunlar hakkındaki siyasetlerinde tam uygunluklarını görmüşlerdir.» (M. F. Fenik, 1939 Harbi: 10).

1.3.1941 de Bulgaristan, Mihver Devletlerinin Üçlü Paktı'na katıldı, sınırlarını Alman ordularına açtı, Romanyadaki Alman birlikleri Bulgaristana girdi. Buna karşılık 5.3.1941 de İngiliz yardımcı kuvvetleri Yunanistana vardılar.

11.3.1941 de İngilizlerin Sofya Elçisi Rendell İstanbula geldi ve Pera Palas oteline indi. Elçinin içeri girmesinden hemen sonra, bir bomba patladı. İki sivil ve bir otel müstahdemi öldü, on kişi yaralandı. Otelin arkasında da patlamamış bir bomba daha bulundu. Bombanın bir çanta içine konduğu ve çantanın Bulgaristanda elçinin eşyaları arasına karıştırıldığı anlaşıldı. Bulgarlarla Almanlar bunu kabullenmediler ama Türkiyede Naziler aleyhine bir hava doğdu (A. Us, Hatıra Notları: 463; A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/285).

9.3.1941 de Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Kıbrısa giderek İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'le görüştü. Dönüşünde görüş birliğinde olduklarını söyledi (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/285).

Ve genel durumun yarattığı güvensizliklerden ötürü, bâzı illerdeki sıkıyönetim, 19.3.1941 de üç ay daha uzatıldı. 7.4.1941 de Hava Saldırılarına Karşı Korunma hakkındaki 3992 sayılı kanun çıkarıldı.

İngilizlerin zorlamasiyle de, Ruslarla Türklerin karşılıklı dostluk gösterilerinde bulunmaları uygun görüldü. 25.3.1941 de yayımlanan bir Rus Deklarasyonu'nda, Türkiyenin bir saldırıya uğraması ve toprağını korumak için savaşa girmek zorunda kalması halinde Rusyanın anlayışına ve tarafsızlığına güvenebileceği belirtildi.

Bu sırada Afrikada durmadan ilerleyen Almanlar, İtalyanların bir türlü sonuçlandıramadıkları Balkan Harekâtı'na elkoydular. Önce Yugoslavya ile 25.3.1941 de, Üçlü Mihver Paktı'na katılmasını

sağlayan bir andlaşma imzaladılar. Fakat bir sol darbe ile bu andlaşmayı imzalayan Zretkoviç Hükümeti düşürüldü. Yerine geçen Dışan Smoviç Hükümeti, 5.4.1941 de Ruslarla bir Saldırmazlık Paktı imzaladı. Aynı gün Hitler de, Yugoslavyayı işgal emrini verdi. 6.4.1941 de Alman Orduları Yugoslavyaya girdi. Önce dayatmak isteyen ve fakat Ruslardan hiçbir yardım alamayan Yugoslavlar, 17.4.1941 de teslim oldular. Alman orduları bir yandan da Yunanistanı işgal ediyorlardı. Yunanlıların direnmesi de 30.4.1941 de sona erdi; 2.5.1941 de Yunanistandaki İngiliz kuvvetleri çekip gittiler (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 173, 174).

Buna karşılık İngiliz kuvvetleri, Doğu Akdeniz de Mihver Devletlerine ait beş önemli savaş gemisini savaş dışı ettiler ve Hür Fransızlar'la birlikte Habeşistan İmparatorunu talıtına oturttular, Suriyeye girdiler.

Kuzey Afrikada ise, Alman saldırıları gelişiyordu. 11.4.1941 de Tobruk tekrar kuşatılmıştı. 20.5.1941 de de Giridi işgale başlamışlardı. Buradaki İngiliz kuvvetleri de 1.6.1941 de tamamen çekilmişlerdi.

1941 yılı, politikacılar için çok büyük anlam taşıyan bir olayla başlamıştı. İttihat Ve Terakkî Partisine karşı Hürriyet ve İtilâf Partisi'ni kurmuş olan, hırslı politikacılığını önleyemeyerek adını vatan hainliğine kadar çıkararak Yüzellilikler listesine girmiş ve yurt dışında yaşamak zorunda kalmış olan Miralay Sadık Bey, afdan yararlanarak Romanyadan yurda gelmiş, 6.2.1941 de vatan toprağına ayak basınca yere kapanıp toprağı öpmüş ve o anda da ölmüştü (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/283).

Bu sırada Türkiyede şiddetli bir ekonomik bunalım vardı ve tüm toplumu sarmak üzere idi. Durmadan artan ve önlenmesine imkân olmayan savunma harcamaları için en önemli gelir kaynağı olarak, halkın fedakârlığına başvurulmakta idi. Özellikle taşınmaz malların kiraları babıboş bir hızla yükseliyordu. Bu nedenle kiralar 1939 daki mıktarları ile dondurulmuşlardı. 18.2.1941 günlü bir Kararnâme ile bütün yurtta tek tip ekmek yapılması zorunlu kılınmış, 1.4.1941 de şekerin fiyatına zam yapılmıştı. Almanların birdenbire Balkanları ele geçirmesi ise büyük bir kuşku doğurmuş ve Trakyada adetâ bir panik havası yaratmıştı. Hükümet, İstanbulu boşaltma hazırlıklarına başlamıştı. 9.4.1941 de emekli memurların Anadoluya parasız gönderilmeleri hakkındaki Kararnâme yayımlandı.

Bu sırada Bütçesini Meclise sunan Maliye Bakanı Fuat Ağralı şöyle diyordu :

«Avrupa Savaşı'nın doğurduğu durum nedeniyle; bir yandan bazı vergi gelirlerinde doğan azalmaya, öte yandan Millî Savunma harcamalarındaki önemli artışa geçen yıl da değinmiştim. O gündenberi savaş alanı gittikçe genişlemiş, gösterdiği gelişmelerin etkisi özellikle Millî Savunma ihtiyaçları bakımından gün geçtikçe daha büyük olmuştur. 1940 malî yılında adî bütçeden ve olağanüstü kaynaklardan Millî Savunma Bakanlığına verilen ödeneğin toplamı, devlet bütçesinin genel toplamından önemli oranda çoktur. Millî Savunma tedbirlerimizi, politik durumun her türlü gelişmesini karşılayabilecek şekilde sürdürebilmek için, önümüzdeki yılda olağanüstü gelir kaynaklarının tümünü bu ihtiyaçlara tahsis etmeyi yararlı gördük. Bu nedenle, ötedenberi olağanüstü ödeneklerle yönetilen bütün hizmetler adî bütçeye alındı ve 1941 yılı bütçesi toplamı 309.734.307 lira olarak tesbit edildi. Ve Cumhuriyet Dönemi Maliyesi'nin ana ilkesine bağlı kalarak, karşınıza denk bir bütçe getirebilmek için, bu yıl da bâzı yeni vergiler ve zamlarla gelir kaynaklarımızı güclendirmek zorunluğunu duyduk.», «Avrupada çıkan ve bir kaç ay sonra ikinci yılını tamamlayacak olan savaşın gidişat ve gelişmelerinin hızı ve önemi, politik bunalım karşısında varlıklarını ve bağımsızlıklarını savunmak ve korumak isteyen ulusların katlandıkları fedakârlıkların büyüklüğü göz önünde tutulur ve savaş alanının sınırlarımıza kadar geldiği düşünülürse aldığımız savunma tedbirlerinin ve tertiplerinin gerektirdiği malî yükün genişliği ve yerindeliği meydana çıkar.», «Kaldı ki, bu yılki ihtiyaçlarımız geçen yıla göre daha çoktur. Bu nedenle vatandaşın vergi yükünü, geçici bir dönem için biraz daha arttırmak zorunda kaldık.»

Maliye Bakanının bu açıklaması üzerine söz alan, Cumhuriyet Halk Partisi Müstakıl Gurup Lideri Ali Rana Tarhanç bakanlıklarda yaptıkları çalışmalar sonunda raporlarını hazırlayan Bütçe Komisyonu raportörlerine ve bu tür çalışma prensibini koyan Bütçe Komisyonuna teşekkür etti. Basılıp dağıtılan bu raporlarla bakanlıkların durumlarının açıkca anlaşıldığını söyledi ve Gurubu adına şu öneriyi belirtti: «Eşya fiyatlarındaki yükselmenin, sosyal ve ekonomik zararlarından başka bütçe denkliğine yaptığı olumsuz etki de göz önünde tutularak, önlemesi için bütün tedbirlerin tümüyle birbirini tamamlayacak şekilde alınması.»

Mazhar Müfit Kansu; memurlarda sayı çokluğu değil nitelik aranmasını, gereksiz memur kullanılmamasını, Bakanların demiryolu olmayan yerlere de gitmesini, arttırma ve eksiltme yollarıyla yapılan alımlardaki yolsuzlukların önlenmesini, devlet alımlarının bir elden yapılmasını, fiyat yükselmelerini önleyebilmek için üretimin çoğaltılmasını, yiyecek işinde ilkel maddelerin gerçek mevcutlarının tesbit edilip ona göre tedbir alınmasını, yılında yapılamayacak işler için bütçeye gereksiz ödeneklerin konulmamasını ve yıl sonunda bu paraların aktarmalarla başka işlere harcanmasının önlenmesini istedi, sözlerini şöyle bağladı: «Biz birlik halinde Büyük Rehber'imiz, Şefimiz İnönü'nün çevresinde toplandık, Onun emrini bekliyoruz.»

Berç Türker; halkın da yersiz harcamalardan kaçınmasını, herkesin gücü oranında arttırma yapmasını, karapazarcıların uydurma söylentilerle altın fiyatları üzerindeki oyunlarına engel olunmasını, sanayide artık maddelerin değerlendirilmesini, gizli stok yaparak fiyat arttıranların yeterince cezalandırılmasını, özellikle yiyecek maddeleri için Hükümetin büyük şehirlerde stok anbarları ve ulusal kooperatif örgütleri kurmasını, buğdayın saklanıp geçen yılki gibi ihraç edilmemesini, yüksek fiyatın çekiciliğine kapılarak yapılan ve içerde hayat pahalılığına sebep olan ihracattan vazgeçilmesini, ucuz ekmek için makineli fırın konusunun incelenmesini, üretimin arttırılmasını ve özellikle boş toprakların ekilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasını ve tedbirlerin alınmasını istedi ve «Millet; Ulu Şef'in emrinde, birbirinden ayrılmaz tek bir varlık olmuştur. Bundan ötürü Türkün gücü her zaman yüksektir ve sonsuzdur.» dedi.

Ziya Gevher Etili; ağır vergilerle halktan fedakârlık istenirken adi bütçe harcamalarında mümkün olan kısıntıların yapılmasını, özellikle devlet dairelerinin yüksek kiralarla lüks dairelerde oturmalarının önlenmesini, bu tür arttırmalarla halkın yeni olağanüstü vergi ağırlığından kurtarılmasını istedi. Bütçe Komisyonu Sözcüsü Hüsnü Kitapçı; tasarruf prensibine bağlı olduklarını, bütçede beş yüz bin liralık tasarruf yaptıklarını anlattı. Maliye Bakanı da, eleştirilere, bütçede bir değişikliğe sebep olmayacak karşılıklar verdi. 1941 yılı bütçesi oybirliği ile kabul edildi (Z. C: 29.5.1941).

Aynı gün; bâzı vergilere zam yapan ve bâzı yeni vergiler koyan 4040 sayılı kanun kabul edildi. 31.5.1941 de; illerde İaşe Müdürlükleri ve İaşe Hey'etleri kurulmasına dair Kararnâme çıkarıldı. Sonra 4058 sayılı kanunla; Amortisman Sandığı'na, tasarruf bonosu çı-

karmak yetkisi verildi. 4060 sayılı kanunla; Maliye Bakanlığının hazine tahvilleri çıkarması kabul edildi.

6.6.1941 de tek tip ekmeğe çavdar ve arpa karıştırılması ve 9.6.1941 de bâzı illerin ürünlerine el konulmasına yetki veren Kararnâmeler çıkarıldı. 20.6.1941 de sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı.

Ve iki aydan çok zamandanberi, özürsüz olarak, Meclis toplantılarına katılmadığı ve yoklamalarda bulunmadığı anlaşılan Mardin Milletvekili Muhittin Birgen'in milletvekilliğinin düşmesine Başkanlık Divanınca karar verildi (Z. C: 13.6.1941).

16.7.1941 de gazetelerin sayfaları tekrar sınırlandırıldı ve 5.8.1941 de ekmek çeşnisi yeniden değiştirildi.

B

Türk - Alman Dostluk Andlaşması

1941 yılı ortasında Türkiyenin durumu kuşku verici idi. Mihver kuvvetleri Balkanları işgal etmiş, Bulgaristan sınırında Alman kuvvetleri yerleşmiş, Rus - Alman ilişkileri yeniden dostça bir havaya girmiş, kısacası Türkiye adetâ kuşatılmıştı. Amerika henüz savaşa girmemiş, İngiltere var gücü ile kendini savunmakta bulunmuş, Müttefiklerce vadedilen yardımın gönderilmesine bile başlanmamıştı.

Bu durum karşısında Türk Hükümeti, Türk halkına tehlike işaretini vermiş ve mümkün olan bütün tedbirleri alarak orduyu savaşa hazır duruma sokmuştu. Almanların, (Türk Dostu) diye anılan, Büyükelçisi Von Papen ise Ankarada Türklerle Almanları uzlaştırmaya çalışıyordu. Alman Hükümeti, Türkiyedeki savaş hazırlığının nedenlerini sormuş, Türk Hükümeti de bu hazırlığın Türkiyeye karşı kim tarafından olursa olsun yapılacak saldırıya karşı bir tedbir olduğu cevabını vermiştir. Bunun üzerine Von Papen; Almanların Türkiyeye saldırmak değil, Türklerle dost olmak istediğini bildirdi. Ve bir Türk - Alman Dostluk Anlaşması yapılmasını teklif etti. Türk Hükümeti de, İngilizlere danıştıktan sonra, onlarla olan dostluk anlaşmasını bozmayacak bir dostluk anlaşması yapılabileceği karşılığını verdi (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 175).

Böylece, 18.6.1941 de Ankarada, Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich'ı arasında bir Dostluk Andlaşması imzalandı. İmzalan-

dığı gün yürürlüğe girecek olan bu Anlaşma on yıllıktı. Taraflar birbirlerinin arazilerinin bütünlüğünü ve dokunulmazlığını kabul ediyorlardı. Doğrudan doğruya yada dolayısiyle birbiri aleyhine yönelmiş her türlü davranıştan kaçınacaklardı. Anlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Almanya adına Büyükelçi Franz Von Papen imzalamışlardı.

Bakanlar Kurulu, 20.6.1941 de, onaylanmak üzere Andlaşmanın Meclise gönderilmesine karar verdi ve hazırlanan kanun tasarısı hemen Meclis Başkanlığına verildi, oradan da Dışişleri Komisyonuna yollandı. Bu sırada yâni 22.6.1941 de Alman - Rus Savaşı da başlamıştı. Tasarıyı hemen görüşüp kabul eden Dışişleri Komisyonu 23.6.1941 günlü raporunu Meclis Başkanlığına sundu. 25.6.1941 de de tasarı üzerinde Meclis görüşmeleri başladı

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu — İki devletin gelecekteki ilişkilerini açık ve samimi hükümlerle düzenleyen ve bu ilişkilerin dostluk yolunda gelişeceğini gösteren bu politik anlaşmanın önsözünde, öteki anlamlar yanında iki tarafın mevcut taahhütlerini saklı tuttuğunu gösteren açık bir kayıt vardır. Bunun bizce anlamı; en başta Türk - İngiliz İttıfakı olmak üzere, Türkiyenin bugün yürürlükte bulunan bütün taahhütleridir. Dostlarımıza vaktiyle verilmiş sözleri tutmak için koydurduğumuz bu kaydı kabul etmekle, hepimize Türk - Alman Dostluğu etrafında hararetle çalışmak imkânını vermiş olan Alman Devlet Adamları'na önünüzde teşekkürü görev sayarım.

Son derece açık olan birinci maddeyi okumakla yetineceğim: «Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'ı arazilerinin dokunulmazlığına ve mülkiyetinin bütünlüğüne karşılıklı olarak uymayı ve doğrudan doğruya yada dolayısiyle birbiri aleyhine yönelmiş her türlü davranışlardan kaçınmayı taahhüt ederler.»

İkinci madde; iki devletin bundan böyle ortak çıkarları için birbirleriyle görüşmelerde bulunmalarını hüküm altına almaktadır. Üçüncü madde; Anlaşmanın süresini göstermekte ve her anlaşmada bulunan teknik hükümleri kapsamaktadır.

Kısaca özetlemeye çalıştığım bu eser; savaş yangınları, savaş çöküntüleri, savaş yıkıntıları arasında Türk ve Alman milletleri için, hattâ bütün insanlık için güzel ve mutlu bir barıştır. Bu eserin en güzel ve mutlu yanı ise; görünen ve bilinen cephesi değildir, bu esere ulaşmak için izlenen yoldur. Bunu da bir kaç cümle ile anlatmaya çalışacağım.

28.2.1941 de Alman Devlet Başkanı Hitler, Türk Devlet Başkanı İnönüne bir mektup yazdı. Bu mektup Türk resmî makamları üzerinde derin etki yaptı ve Devlet Başkanımızın karşı ve paralel mütaelalariyle karşılandı. 4.5.1941 de de Hitler, Reichtağ'da söylediği bir nutukta Türkiye için, Türk Devlet Adamları için ve özellikle büyük atamız Atatürk için güzel ve güzel olduğu kadar doğru mütalealar yürüttü ve hükümler verdi. Kalplere ve vicdanlara hitap etmesini çok iyi bilen Hitler, açıkca söylediği bu mütaleaları ve hükümleri ile Türk milletinin, Türk çocuğunun kalbini harekete geçirdi. Böylece planı çizilmiş ve temeli atılmış olan Türk - Alman dostluk binasının yapımı için çalışma sırası kalfalara ve işçilere gelmişti. Bir yandan iki devlet başkanı arasında ikinci kez mektuplar verilip alınırken, öte yandan da Von Papen ve arkadaşları ile Şükrü Saraçoğlu ve arkadaşları hükümetlerinden aldıkları talimatlara uyarak Türk - Alman Dostluk Anıtı'nın yapımına, daha doğru bir deyimle, canlandırılmasına koyuldular. Bu çalışmalarda iki taraf da yalnız dürüstlükten ve açık yürekten yapılmış bir tek yolda yürüdü.

Bundan başka biz Almanlarla olan görüşmelerimizin önemli safhalarından İngiliz dostlarımıza haber verdik ve yer yer danışıp görüştük. Bu danışma ve konuşmalarımızdan da Alman dostlarımıza haber verdik. İşte böylece ve sadece doğru yoldan yürüyerek bugün huzurunuza çıkan esere ulaştık. Bu noktada bu iş için teşekküre değer hızmetler görmüş olan Alman Devlet Adamı ve Büyük Elçi Dostum Von Papen'in adını sevgi ve takdirle anmayı görev sayıyorum.

Refık Saydam Hükümetinin bu eseri bir haftadanberi dünya kamuoyunun incelemesine sunulmuştur. Her yandan gelen haberler göstermektedir ki, bu eser bütün insanlığın çok geniş bir oranda onayını kazanmıştır. Denilebilir ki; bütün dünya, uzaklara giden yollar üstündeki Türkiyede barışın bozulmaması için anlaşmalar yapmakta, mütalealar vermekte sanki birleşmişlerdir. Yine denilebilir ki; barışımızın kahraman bekçisi olan Türk ordusunun yanında ve aynı cephede bu barışı korumak için savaşçı devletler, tarafsız devletler ve insanlık kamuoyu yer almıştır. Bu görünüş, bu geenl onaylama ulusumuzu bir kez daha onurlu ve özenli bir yere çıkarmıştır. Bu onurlu ve özenli yerin Cumhuriyetimize ne kadar yaraştığını bundan sonraki politik çalışmalarımızla da ispata çalışacağız.

Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Gurubu adına konuşan Ali Rana Tarhan; Gurubunun tasarıyı onayladığını bildirdi ve yapanları kutladı.

Dışişleri Komisyonu Başkanı Ali Muzaffer Göker — Türkiye - Almanya Anlaşması büyük öneme sahip bir Dostluk Belgesi'dir. Bu belge, Dünya Savaşı'nın başladığı gündenberi bir takım anlaşmazlıklar yüzünden sarsıntı geçirmiş olan Türk - Alman ilişkilerine içten niteliğini geri vermek ve bu ilişkilerde karşılıklı güven ve inan havasını egemen kılmak isteğinden doğmuştur. Aynı zamanda tarafların mevcut taahhütlerini saklı tuttukları belirtilerek yeni Anlaşmanın bağlantılarımıza aykırı bir nitelik ve doğrultu göstermediği ve göstermeyeceği ayrıca belirtilmiştir. Bu Andlaşma; yüksek onayınızla Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince izlenen millî siyasete uygundur. Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu gündenberi, geleneksel olarak izlenen politik ilkelerle de ahenklidir. Millî siyasetimizin dayandığı ilkelerden biri; ulusun bağımsızlığını ve yurdun bütünlüğünü kayıtsız ve şartsız saklı bulundurmak ve öteki ulusların bağımsızlığına ve bütünlüğüne de saygı duymaktır. Türkiye Cumhuriyeti, hiç kimsenin aleyhine dönük olmayan anlaşmalarla, savaşın genişleyip yayılma alanını sınırlamaya ve ulusal güvenliği sağlamaya çalışırken anlaşmalar dışında kalan devletlerle de normal ilişkilerin dostluk havası içinde gelişmesinden yana olduğunu fırsat düştükçe belirtmiştir. Bu itibarla Türk ve Alman milletleri arasında sağlam temellere dayanan dostluk ilişkilerinin kurulmasını amaçlayan bu Anlaşma, politikamıza ve geleneğimize uygundur.

Türk siyasetinin bir niteliği de açık ve dürüst olmaktır. Yeni Andlaşma hazırlanırken görüşme konusu olan hükümlerin mevcut taahhütlerimize karşıt olmaması için gösterilen dikkat, anlaşmanın önsözünde kaydı ihtirazi'lere (ihtirazî kayıtlara, bâzı hakları kullanma koşullarına) sebep olmuş ve iki tarafın mevcut taahhütlerinin saklı kalması sağlanmıştır. İki memleket arasındaki ilişkilerin geçirdiği sakatlıklardan sonra siyasî havayı elverişsiz unsurlardan ayıklayarak bugünkü sonucu elde edebilmek için, iki tarafın geniş bir karşılıklı anlayış zihniyeti ile duygulanmaları ve karşılıklı güvenliğin dayanaklarını geçmiş günlerin içinden bulup çıkarmak hususunda bir takım kolaylıklara sahip olmaları gerekir. İşte bu sayedir ki; bugün onayınıza sunulan eser gerçekleştirilebilmiştir. Bu anlayışın gelecekte de iki memleket ilişkilerine hâkim olmasını ve bu sayede iki tarafın mevcut taahhütleri ile dengeli olarak mutlu sonuçlar elde etmesini umarım. Bütün başarıların sırrı Türk Milletinin, Millî Şef'in etrafında sarsılmaz bir iman ile birleşmiş olmasıdır.

Gl. Cemal Mersinli — Bu Andlaşma, Büyük Meclisin hükümete verdiği; sevgili yurdumuzun esenliği, hükümetimizin kararlarında ve hareketlerinde serbest kalması ve macera peşinde koşmaması ve hiçbir devletin maksadına alet olmaması, yarın başlayacakmış gibi savaşa hazırlanması yolundaki direktifin liyakatla yürütüldüğünün parlak delilidir. Bu direktifi şöyle formülleştirmiştiniz: İçeride barış, dışarıda barış, kimsenin toprağında gözümüz yoktur, kimsenin de sevgili yurdumuza dokunmasına dayanamayız.

Feridun Fikri Düşünsel — Bu Andlaşma bir barış yapıtıdır. Bütün dünyayı kucağına almak tehlikesini ve genişliğini gösteren büyük bir yangın ve eşsiz facia içinde bir barış bölgesinin devam ettiğini ve bunun da yeni bir belirti ile kuvvet bulduğunu görmek her halde ilgililer için olduğu kadar insanlık için de güzel bir gözlenimdir. Savaşın Balkanlara gelmesinden hemen önce Alman Devlet Başkanı Bay Hitler'in, Aziz ve Büyük Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'ye gönderdikleri masajlardaki dikkat ve nezaket, içtenlik ve güven Türk kamuoyunda güzel bir etki yapmıştır. Bundan başka yine Devlet Başkanının; Edebî Şefimiz Büyük Atatürkün Kurtuluş Savaşını, Alman Kurtuluş Mücadelesi için örnek aldığı hakkındaki değerbilir sözleri de Türk milletinin genel beğenini çekmiştir. Esasen Alman milletiyle milletimiz arasında hiçbir düşmanlık ve çekişme yoktur. Genel Savaş'da silâh arkadaşlığı ettiğimiz gibi, sonradan da Alman milleti ile daima iyi ilişkiler kurmuşuzdur. Büyük Dünya Savaşı başladığındanberi de olaylar bizi Almanlarla çatıştırmadı ve ateşin Balkanları sarmasından sonra Almanların Türkiye hakkındaki gerçek düşüncelerini anlamak ve Alman siyasetinin hakkımızda aykırı düşünceleri olmadığını öğrenmek imkânını verdi. Bütün bu nedenlerden ötürü de bu Andlaşma doğdu.

Türk milletinin başındanberi tuttuğu yol, Türk bağımsızlığını ve Türk yurdunu korumaktır. Bizim bu siyasetimizin dürüstlüğünü ve Türk milletinin böyle bir bağımsız politika izlemekte gösterdiği akıllılığı Alman Devlet Başkanı, Rayştag'da açıkca dile getirdiği gibi, aynı günlerde İngiliz Dışişleri Bakanı da İngiliz Mebuslar Meclisi'nde tekrarlamıştır. Böylece, birbiriyle savaşan iki büyük güç, Türk milletinin bağımsızlık politikasını büyük bir akıllılıkla yönettiği noktasında birleşmişlerdir. Bu başarılı tutum, Büyük Türk Milletinin; Aziz Millî Şefi İsmet İnönünün yüksek, akıllı ve bütün dünyanın hayranlığını çeken kişiliğinin çevresinde gösterdiği millî birliğin, bağlılığın, dürüstlüğün ve temiz yürekliliğin bir sonucudur (Z. C: 25.6.1941).

Ve Türk - Alman Dostluk Andlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylandı (Kanun: 4072).

Almanlar da hemen ve kendi çıkarları açısından Andlaşmayı kullanmak istediler. Irak'a göndereceklerı savaş malzemesinin Türkiyeden geçirilmesine izin istediler. Buna karşılık ta, tıpkı Ruslar gibi, bâzı Ege Adalarını verebileceklerini bildirdiler. Fakat Türk Hükümeti; Irak'a malzeme göndermek için Türk topraklarının kullanılmasının Türk - İngiliz İttıfakı'na aykırı düşeceği, arazi sorunlarının çözümünün ise savaş sonrası toplanacak Barış Konferansının yetkisinde bulunduğu gerekçesiyle teklifi kabul etmedi. (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 177).

Buna rağmen Ruslar, daima Türk - Alman Dostluk Andlaşmasını kötü görmekte direnmişler ve bunun yapılış gerekçesini hiç düşünmek istememişlerdir. Nevar ki; Stalin Yoldaş, 3.7.1941 de Rusların 1939 da Almanlarla yaptıkları Dostluk Andlaşmasından sözederken Türk Alman Dostluk Andlaşmasının gerekçesini de açıklamış ve kabul etmiş oluyordu: «Sovyet Hükümetinin Hitler ve Ribentrop gibi kötü niyetli insanlarla nasıl olup da bir saldırmazlık paktı imzaladığını belki bazı kimseler kendi kendilerine sormuşlardır. Acaba bu davranışta Sovyet Hükümetinin bir hatası yokmudur? Kesinlikle yoktur. Saldırmazlık Andlaşması iki devlet arasında bir barış paktıdır. Almanya bize işte böyle bir anlaşma teklif etti idi. Sovyet Hükümeti bu çeşit teklifi red edebilirmi idi? Ben, barışa bağlı hiçbir devletin komşu bir devletle bir barış anlaşmasını red edebileceğini sanmıyorum.» (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 181).

Başbakan Refık Saydam da, iç ve dış genel durum hakkında şu açıklamayı yaptı: «Dünyanın geçirdiği büyük bunalım içinde olayların birbirini izlemesi baş döndürücü bir şekil almakta ve son altı aylık dönem içindeki politika ve askerlik çalışmaları böyle bir kısa süreye maddî bakımdan sığmayacak kadar, büyüklük ve önem bakımından şaşkınlık verici bir durum göstermektedir. Son zamanlara kadar bizden uzak alanlarda olagelen, fakat yankıları bütün dünya ile beraber memleketimizde de varlıklarını duyuran savaş facıları, sonunda Türkiyemizi her yandan çeviren yangınlarla yanıbaşımıza kadar sokuldu. Balkan Harekâtı ve onu izleyen Irak ve Suriye olayları, en büyük iki orduyu amansız ataklarla birbirinin karşısına diken Alman-Rus savaşları, son ayların yüzyıllarca ders alınacak davranışlarıdır. Bu çok büyük gelişmeler önünde Türkiye po-

litıkasındaki kararlılığı ve hedef birliğini ispatlamak için geçen Ocakta size olan sunuşları kelimesi kelimesine tekrarlasam, bugünün gerçeklerine olan uygunluğa ekleyecek yada çıkarılacak hiçbir yön olmadığı açıkca belirir. Bu nedenle bugün de, altı ay önceki sözleri tekrarlayacağım. Milletin ve memleketin esenliği için yaptığımız davranışların yerindeliği, görülen gelişmelerle bir kez daha pekişmiş ve bizim tek amacımız olan dokunulmazlık ilkesi, taahhütlerimize tam bağlılık politikamızdaki bilinçli kararlılıktan iyi sonuçar alınması sonucunu doğurmuştur. Bu iyi sonuçların başında Türkiye - Almanya ilişkilerinin aydınlanması ve Türk - Alman dostluğunun eylemli olarak canlandırılması gelmektedir. Geçenlerde yüksek onayınızdan geçmiş olan Türkiye - Almanya Andlaşması, imzalandığı gün yürürlüğe girmiş ve yapılmasını gerektiren anlayışa uygun olarak her iki tarafça uygulanmakta bulunmuştur. Bu Andlaşma, bir dönemin âcil ihtiyacını sun'i surette karşılamaya yarayacak bağıtlardan değildir, doğal ve sürekli bir durumun anlatılmasını ve saptanmasını kapsayan temelli belgelerden biridir.

Yüzyıllardanberi bağımsızlık uğruna kan dökmüş olan Balkan memleketlerinde yarınki kuruluşun, bağımsızlığa dayanan bir kuruluş olmasını içtenlikle diler, bu dileklerimizi gerçekleştirecek işaretlere sahip olduğumuzu da söylemek isterim. Irak Olayları çıktığı vakıt, dostumuz Irak milleti ile bizim ve onların müttefiki olan İngiltere arasındaki anlaşmazlığın, kan dökülmeden çözülmesi için yaptığımız davranışlar ne yazık ki olumlu sonuç vermemiş ve olaylar bildiğiniz şekilde gelişmiştir. Bu duruma rağmen Irakın bağımsızlığını pekiştirmek suretiyle müttefikımız İngilterenin göstermiş olduğu ölçülülük ve sağduyu'dan ötürü kendilerini ve Irak milletini kutlamaya değer görürüm. Suriye Olaylarında Türkiyenin rolü, tahmin edeceğiniz gibi çok naziktir. Suriyenin coğrafî durumunun güvenliğimiz bakımından sahip olduğu önem ve orada birbiriyle çarpışan iki devletin bizimle olan ilişkileri bu inceliğin derecesini göstermeye yeter sanırım. Bu Olayın sonu ne olursa olsun, Suriyenin bizim için sahip olduğu önem değişmeyeceği gibi Suriyelilere karşı olan sempatimizi de bozmayacaktır.

Alman - Sovyet Savaşı karşısında Türkiye, politikasının ve coğrafî durumunun doğal gereği olan davranışın yolunu tutmakta ve onu ilân etmekte tereddüt etmemiş ve Hükümetiniz Türkiyenin tarafsızlığını Almanya ile Sovyetler Birliği'ne ve öteki devletlere resmen duyurmuştur. Bu davranış, taahhüt edilmiş durumlara uygundur ve Türkiyenin yararı bakımından en doğru ve hayırlı yoldur.

Tarih bir gün, Türkiyenin rolünün ne kadar insancıl, ne derece iyi niyetle dolu olduğunu yazacaktır. Devlet Başkanı Hitler, 4 Mayıs günlü nutkunda Türk - Alman dostluğuna verdiği değeri açıklarken, memleketimiz için kullandığı kelimeler, bütün Türk milletinin yüreğini etkilemiştir, teşekkürü borç sayarım. Bizim duygularımız da, Alman milleti için aynıdır. Onun sözüne ve dostluğuna değer veren, uygarlık dünyasındaki yüksek yerine saygı duyan bir milletiz. İtalya Hükümeti Başkanı Musolini de, 10 Haziran günlü nutkunda bize dostça kelimeler kullanıyor, ona da önünüzde teşekkür ederim. 1928 Anlaşması bizim için yürürlüktedir ve Türkiye - İtalya ilişkileri o esaslar dairesinde dostça bir yol izlemektedir.

Türk - Alman Andlaşmasının yapılmasından sonra, İngiliz Avam Kamarası'ndaki görüşmelerde Başbakan Çörçil'in görüşmelere yaptığı karışmalar ve Dışişleri Bakanı Eden'in nutku, Türkiye - İngiltere ilişkilerinin hangi temellere dayandığını bütün dünyaya göstermiştir. Türk ve İngiliz milletleri, tam bir siyasî olgunlukla, birbirlerini tanıyarak ve anlayarak ilişkilerini bugünkü güven, saygı ve sevgi düzeyine ulaştırmışlardır. İngiliz milleti, Türkün verdiği söze bağlılığını bir çok bahanelerle denemiş, anlamış ve ona güvenmiştir. Sözkonusu ettiğim karışmalarda ve nutuklarda bize karşı gösterilen anlayış, ancak birbirinden şüphelenmeyen iki memleket arasında olabilir kanısındayım. İngiliz devlet adamları, Türkiye siyasetinin esasen barış yolunda geliştiğini bilirlerdi. Bundan ötürü Türk - Alman Andlaşmasında kendilerini şaşırtacak bir nokta yoktur. Buna rağmen en büyük düşmanı ile dostluk anlaşması yapan ve o dostluğu tutacağı belli olan Müttefıkının davranışını, samimi zihniyet ve anlayışla karşılamak tam anlamiyle kibar bir ulusa özgü erdemliktir, ki bunu burada söylemekten özel bir tat duymaktayım.

Yine son zamanların nutuklarında ve yayınlarında sizi üzdüğünü bildiğim bir nokta belirdi. Memleketimizin bir parçası üzerinde, bir takım emeller ortaya atılmış olduğu resmî ağızlardan ileri sürüldü ve yine karşı resmî ağızlardan yalanlandı. Bunlar üzerinde durmak ve kafa yormak niyetinde değilim. Yalnız şurasını söylemek isterim ki, Hükümetiniz bütün bu halleri ilk gününden itibaren duygululukla izlemiş ve isterse hayal alanında olsun bu sözlerin kulaktan kulağa söylenmesine ilgisiz kalmamıştır. Size bütün gücümle temin edebilirim ki bu gün de, yarın da aynı duygululuğu gösterecek ve nerede, kimler arasında olursa olsun, bu gibi faaliyetleri yakından izleyerek, gereken karar ve tedbirlere başvurmaktan geri kalmayacağız. Dünyayı sarsan bu hızlı tehlike içinde

savaş felâketlerinden bugüne kadar uzak kalabilmiş olan sevgili va tanımız bu mutluluğu, Türk milletinin ruhundaki mertlik, dürüstlük ve açık kalpliliğe ve Büyük Şef'inin çevresindeki millî birlik kanısına ve durumuna borçlu bulunmaktadır.» (Z. C: 4.7.1941).

C

Alman - Rus Savaşı
(Barbarossa Harekâtı)

Türk - Alman Dostluk Andlaşmasının imzalanmasından dört gün sonra, 22.6.1941 de Almanların Barbarossa Planı yada (Barbarossa Harekâtı) dedikleri, Alman - Rus Savaşı başlamıştı. Almanlar Rusyada hızla ilerliyorlardı. Japonlar da Temmuz sonunda Çinhindi'ni ele geçirmişlerdi.

Alman - Rus ilişkileri, zaman zaman göze çarpan samimiyetsiz dostluk gösterilerine rağmen, tarih boyunca, genellikle düşmanlık temeline dayanmıştı. Gerçi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iki ülkede kurulan devlet düzeninin temeli sosyalistlik idi ve bu nedenle iki ulusun birbirine yanaşacaklarını sananlar olmuştu ama Almanya bu temelin en sağına gidip Nasyonal Sosyalist, Rusya ise en soluna gidip Komünist olmuşlar, yine de birbirlerine hasım duruma girmişlerdi. Herne kadar 1939 yılında bir Alman - Rus Saldırmazlık Andlaşması imzalamışlarsa da, bu anlaşmanın temelinde de samimiyet yoktu. Nitekim; aradan daha bir yıl geçmeden ve henüz Alman - İngiliz Savaşı devam ederken, 10.12.1940 da, Führer ve Alman Orduları Başkomutanı Adolf Hitler, askerî birliklerine şu gizli emri göndermişti: «İngiltereye karşı yönetilen savaş sona ermeden, Alman Silâhlı Kuvvetleri, Sovyet Rusyayı bir Yıldırım Savaşı ile ezecektir: Barbarossa Harekâtı.» Aynı emirde, Barbarossa Harekâtı hazırlıklarının 15.5.1941 de bitirileceği de bildiriliyor ve yapılacak

hazırlıkların anahatları çiziliyordu (Paull Carell, Barbarossa Harekâtı: 10).

Bu sırada Alman - Rus Saldırmazlık Andlaşması yürürlükte idi. Ve Almanlar gibi Ruslar da bir saldırı hazırlığı içinde idiler. Bunu da bizzat Stalin, Tahran Konferansında şöyle açıklamıştır: «Şunu hemen söylemeliyim ki, çoktandır biz bir saldırıya hazırlanıyorduk. Almanlar bizden önce davrandı.» (Tahran, Yalta, Potsdam Konferansları, Fahri Yazıcı çevrisi: 10).

Ruslar gerçekten böyle bir saldırıya hazırlanmamış olsalardı bile, Almanların bir saldırıda bulunabileceklerini kabulleniyor ve ona göre hazırlanıyorlardı. Nitekim Sovyet Savunma Bakanı Timoçenko, savaşın başlamasından daha dört ay önce Rus ordularına gönderdiği 24.2.1941 günlü emirde; «Hükümetin tarafsızlık politikası izlemesine rağmen, bütün Sovyet halkının, herhangi bir baskın şeklinde yapılacak saldırıya karşı hazırlıklı bulunması..» demişti. Son derecede gizli hazırlandıklarını sanan Almanların, saldırıya geçtikleri gün karşı cephede kendilerininkinden daha çok Rus askeriyle karşılaşmış olmaları da Rus - Alman Andlaşmasının samimiyetsizliğinin kesin delilidir (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 51, 52).

Bütün bu nedenlerle 22.6.1941 günü Alman - Rus Savaşı başladığı zaman, her ikisinin de savaş cepheleri kurulmuş durumda idi. Alman orduları; (Kuzey), (Merkez), (Güney) olmak üzere üç gurupta toplanmıştı. Hava Filoları, Zırhlı Birlikleri ve Yedekleri de dahil 146 tümen ile uydu devlet askerlerinden kurulmuş türlü nitelikte 12 askerî birliğin meydana getirdiği toplam 3 milyon askerden ibaretti.

Rus Orduları ise; (Kuzey), (Kuzeybatı), (Batı), (Güneybatı), (Güney) olmak üzere beş gurupta toplanmıştı. On dört ordu kuruluşu ile iki süvari kolordusu ve sekiz motorize kolordudaki 138 tümen ve 40 bağımsız tugayda 4,5 milyondan çok askerden meydana gelmişti.

(Barbarossa Harekâtı Planı) şöyle idi Kuzey Gurubundaki ordular; Kuzey Prusyadaki Memel üzerinden saldırıya geçerek Baltık bölgesindeki Sovyet kuvvetlerini yokedip Leningrad'ı alacaktı. Merkez Gurubu'ndaki orduların hedefi; Brest-Vilna-Smolensk üçgeninde toplanan ve çok sayıda tank ile motorize tugayı bulunan Rus kuvvetlerini yokederek Smolensk'e varmaktı. Güney Gurubu ordularının hedefi ise; Galiçya ile Batı Ukrayna arasında yer alan Sovyet kuvvetlerini Dnieper önünde yokedip Kiev'i ele geçirmekti.

Alman - Rus Savaşı, Almanların işte bu planı uygulamasiyle başladı ve plana uygun olarak gelişti. Rus kuvvetleri, özellikle güçlü

Alman tankları karşısında zor duruma düşüyorlardı. O zaman, Rusların Motorize Kuvvetler Komutanı Jeremenko bir şey hatırladı. Gomel'de iken, tesadüfen, bir kap içinde kolaylıkla ateşlenebilen bir KS sıvısı bulmuştu. Bu sıvı benzinle fosforun karışımından elde ediliyordu. Gerektiğinde önemli bir tesisi yakabilecek olan bu sıvıdan Kızılordu'da stoklar yapılmıştı. Jeremenko hemen bu sıvıdan 10.000 şişe getirterek, Alman tanklarına karşı kullanılmak üzere birliklerine dağıttı. Bu sıvı, hava ile temas edince hemen yanıyordu. Benzin eklemek suretiyle yanma gücü daha da arttırılabilirdi. Tek şişe olarak kullanıldığında şişenin ağzına bir de ateşleme fitili takılarak bomba haline de getirilebilirdi. Şişe, tankın üst yüzeyine yada yan çelik levhalarına çarpıp kırılınca yanar-sıvı her tarafa yayılır yada motora doğru akarak tanktaki benzin ve yağları ateşlerdi. Üzerine yağ ve benzin bulaşmış olan çelik ve saç levhalar da şaşılacak bir şekilde hızla ateş alıp yanardı. Alman erlerinin ve özellikle tankçılarının bu korkutucu silâha verdikleri ad (Molotof Kovteyli) idi (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 7, 17, 51, 86).

12.7.1941 de Ruslarla Andlaşma imzalayan İngilizler de, Almanların Ruslara karşı giriştikleri bu büyük saldırıda Rus Cephesi'nin yükünü hafifletebilmek için Fransaya bir çıkarma yapmayı düşünüyorlardı. 18.7.1941 de Stalin, Çörçil'e gönderdiği mesajında (Büyük Sefer) dediği İkinci Cephe Harekâtını hatırlatarak, «Batıda ve Kuzeyde Hitlere karşı açılacak cephelerin Sovyetler Birliğinin olduğu kadar, Büyük Britanyanın da askerlik durumunu çok daha iyileştirecektir. Bunun zorluğunu bilmiyor değilim. Fakat bana öyle geliyor ki; bütün zorluklara rağmen bu cephenin kurulması İngilterenin çıkarı için gereklidir.» diyordu (Berjekov, Tahran 1943: 61).

19.7.1941 de; Japonya, Fransa ile imzaladığı bir andlaşma ile Çinhindinde üsler kurmak imkânlarını sağladı.

20.7.1941 de Stalin Millî Savunma Bakanlığını da üzerine aldı.

25.7.1941 de; Ruzvelt, Japonyaya karşı misilleme tedbirleri alınacağını bildirdi.

Bu günlerde İtalya, Alman ordularının yanında Ruslarla savaşmak üzere bir Kara Gömlekliler Alayı'nı Rusyaya gönderdi.

2.8.1941 de verilen bir ültimatomdan sonra İran; Rus ve İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edildi.

4.8.1941 de Almanlar Moskova önündedirler.

9.8.1941 de Ruzvelt ile Çörçil Batı Atlantik körfezlerinden birindeki gemide buluştular. Dört gün süren görüşmelerden sonra, Amerikanın geleneksel tarafsızlık politikasından ayrılmasını saptayan

(Atlantik Paktı)'nı imzaladılar.

10.8.1941 de; İngilizler, Türkiyeye verdikleri bir nota ile Boğazlar üzerinde herhangi bir istekleri olmadığını bildirdiler.

27.8.1941 de de İsmet İnönü, İngiliz Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen ile görüşerek, Türk - Alman Dostluk Andlaşmasının Müttefikler üzerinde yapması muhtemel ters tepkileri gerektirecek bir durum olmadığını anlattı (Ş. S. Aydemir: İkinci Adam).

Bu sırada Rus Cephesi'ndeki Alman saldırıları son derece şiddetlenmişti ve olanca gücleriyle direnen Rusların en büyük ümidi Müttefıklerin açacakları İkinci Cephede idi. Stalin, 3.9.1941 ve 13.9.1941 günlü mesajlarında; Almanların batıdan bir çıkarma beklemediklerini, bu nedenle İkinci Cephenin kolay kurulabileceğini anlatarak, 25-30 tümenlik bir kuvvetin Arkanjel'e çıkarılmasını önerdi ve bunun kendilerine büyük yardım sağlayacağını bildirdi (Berejkov, Tahran 1943: 62-63).

Almanlar ise ummadıkları bir mukavemetle karşılaşmış ve umdukları hızla ilerleyememiş olacaklar ki; Hitler, bâzı komutanların karşı düşüncede direnmelerine rağmen, ordu komutanlarına aşağıdaki emri göndermişti: «Kış basmadan önce elde edilmesi gereken en önemli hedef Moskova olmayıp Kırım ve Donets bölgelerindeki sanayi ve kömür alanlarını ele geçirmek, Kafkas bölgesindeki Sovyet petrol sevkiyatının dışarıyla olan bağlantılarını kesmek, kuzeyde Leningrad kilidini açarak Finler'le birleşmektir.»(P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 111).

Hitler bu emri ile; Ukraynanın yiyecek anbarlarının ele geçirilmesini ve Kafkasyadan yapılan petrol ihracatının durdurulmasını bütün öteki sebeblerden daha üstün ve önemli gördüğünü anlatıyor ve bu görüşe karşı olanlar için de; «Generallerim savaş ekonomisinden hiçbir şey anlamıyorlar» diyordu (P. Carelle, Barbarossa Harekâtı: 117).

Hitlerin yeni harekât planının uygulaması, başarı ile gelişti. Eylül sonunda Alman Orduları, Kiev'deki Rus kuvvetlerine bir milyondan çok kayıp verdirmiş, 665.000 esir almışdı. Bu büyük başarı üzerine Hitler, Harekât Plânı'nda yeni bir değişiklik yaptı ve tekrar Moskovaya taarruz emri verdi ve Stalingrad savaşları başladı (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 155).

Bu sırada Romelin komutasındaki Alman kuvvetleri de; Afrikada Tobruk'u kuşatarak doğuya sarkmış, Halfaya geçidini vurduktan sonra Kahireyi tehdit etmeye başlamıştı. Hitlerin planladığı Denizaltı Savaşı, Büyük Biritanya'ya zorlu anlar yaşatıyordu. Atlantikteki

savaşlar da azalmayan bir şiddetle devam etmekteydi (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 156).

Almanların Moskovaya saldırılarında Ruslar, yine en çok Alman zırhlı birlikleri karşısında zorluğa düşüyorlardı. Gerçi (Molotof Kokteyli)'ni bulmuş ve zırhlı araçlara karşı etkili bombalar yapmışlardı ama bunları zırhlı araçlara yakından atmak ve isabet ettirmek sorunu önem taşıyordu. Ruslar, bu alanda da, yeni bir buluşla harekete geçtiler. Moskovada bir Köpekli Birlik kurmuşlardı. Patlayıcı maddeleri köpeklere bağlıyorlardı. Her erin yanında, patlayıcı maddeler taşıyan bir köpek yâni (Canlı Mayın) vardı. Alman tanklarına saldırtılan köpekler tanka çarpınca, sırtlarındaki mayinler patlıyor ve tank hasara uğruyordu (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 160).

Ekim 1941 ortalarında Alman kuvvetleri Kaluga şehrini almış ve Moskovanın 160 kilometre yakınına gelmişti. Gözlerden gizlenmek istenmesine rağmen, Moskovada panik havası vardı. Dışişleri Bakanı Molotof, 15.10.1941 de, Amerika Elçisi Steinhard'ı çağırarak, Stalin de dahil olmak üzere Hükümetin Moskovayı terketmek üzere olduğunu, kordiplomatiğin de Moskovanın 850 kilometre doğusundaki Kuybitschev'e nakledileceğini bildirdi (P. Carell, Barbarossa Harekâtı: 174).

Hitler de, 10.10.1941 de Doğu Cephesi'ndeki ordularına gönderdiği gündelik emirde; düşmanın kış basmadan yokedileceğini, İngiltereye çok ağır bir darbe indirileceğini, Bolşevik Rusyanın dünyayı besleyecek topraklara sahip olmasına rağmen sefâlet içinde bulunduğunu, bu yerlerden istifade edileceğini ve bu amaçlara varmak için elde yeterinden çok yiyecek ve cephane bulunduğunu bildiriyordu (U. Us, Hatıra Notları: 493).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, bu genel politik durum karşısında Türkiye Cumhuriyetinin izlediği ve izleyeceği yolu ve davranışı şöyle özetliyordu: «Cumhuriyet Hükümeti, Avrupa Savaşı'nın son durumunda tarafsızlığını ilân etmiştir. Bundan başka, savaş içindeki bütün devletlerle ilişkilerimiz, eski ve yeni anlaşmalarla düzenlenmiş bulunuyor. Bu anlaşmaların bütün hükümleri tam olarak yürürlüktedir. Türkiyenin savaş karşısındaki durumunu daha iyi anlatabilmek için karşılıklı saflarda bulunan başlıca devletlerle ilişkilerimizi belirtmek isterim.

Almanya ile ilişkilerimiz Balkan Savaşları zamanında en çetin sınavını geçirmiştir, denilebilir. O zaman bizdeki ilgi ve kuşkuyu layik olduğu önemle gören ve anlayan Alman Devleti'nin Sayın Baş-

kanı Hitler, bana yazdığı özel bir mektupla, memleketimize karşı dostluğunu göstermiş ve Hükümetin onayı ile kendisine vermiş olduğum cevap ve bir kere daha mektuplaşmamız, 18.6.1941 günlü Türk Alman Anlaşması'nı meydana çıkaran karşılıklı güven havasını yaratmıştır. Türk - Alman ilişkileri o gündenberi hiçbir zaman bulunmayan bir dostluğu izliyor. 18.6.1941 günlü Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşmasının hükümleri her şart içinde, saklı kalarak sürüyor ve sürecektir. Son günlerde imzalanıp onayınıza sunulacak olan Türk - Alman Ticaret Anlaşması, bu dostluk ve güven siyasetinin iyilik doğuracak bir meyvası sayılmaya değer (Sözüedilen Ticaret Anlaşması 9.10.1941 de imzalanmış olup iki memleket mübadele hacmini 96 milyon TL. olarak tesbit etmiştir. Anlaşmaya göre; Almanyaya 55 milyon Türk liralık maden cevheri, zeytinyağı, tiftik, pamuk ve öteki maddeler ihraç edilecektir. 1943 yılına kadar yürürlükte kalmak üzere imzalanan bu Ticaret Anlaşması 4153 sayılı kanunla onaylanmıştır).

1940 yazında Fransanın yenilgisi İngilizleri en zor bir duruma sokarken Türkiyenin, savunma ve korunma ilkeleriyle izlediği politikanın bir noktası bile bozulmadı. Ve Türkiye İttifak Andlaşması'na bağlılığını açıkca söyledi. Türkiye, dünyanın en büyük devletlerinden birine karagün dostu olduğunu o zamana bir kez daha ispatladı. Aynı savunma ve korunma ilkelerine dayanmaya devam edecek olan dış politikamız, taahhütlerine bağlılığı Türk milletinin yararına ve uluslararası ahlâka en uygun bir prensip olarak izleyecektir. Dış ilişkilerimizde politikamızı duru ve dürüst olarak söyleyeceğiz, verdiğimiz sözlerin samimi yolunda yürüyeceğiz. Hiçbir şart altında zor kabul etmeyeceğiz.» (Z. C: 1.11.1941).

İngiliz İmparatoru da, 12.11.1941 de, Parlementoyu açış nutkunda; «Kendisi ile kıymetli bir İttıfak Andlaşmamız olan Türkiye ile ilişkilerimiz sağlam bir surette güvene ve dostluğa dayanmaktadır.» dedi (A. Us, Hatıra Notları: 495).

Hitler ise zafere kavuşacağının güveni içinde, 15.11.1941 günlü nutkunda; «Rus ordusu en az 8-10 milyonluk kuvvet yitirmiştir. Ele geçirilen araç ve gereçler sayılamayacak kadar çoktur. 15 bin uçak, 22 bin tank, 27 bin top ele geçirilmiştir. Sanayiin ve ham maddelerin % 70 i işgal ettiğimiz yerlerdedir.» diyordu (A. Us. Hatıra Notları).

Gerçekten de Alman ilerlemesi devam ediyordu. Alman kuvvetleri 23.11.1941 de Rostofu aldılar, Kafkasyanın bağlantı yollarını kestiler.

D

Pasifik Savaşı

Dünya Savaşının birinci dönemi olan Avrupa Savaşı, Almanlar ile Ruslar arasında bütün şiddetiyle süregeldiği halde Amerikalılar hâlâ bunun bir Dünya Savaşı başlangıcı olduğu kanısına varamıyorlardı.

Hernekadar 9.8.1941 de Atlantik Paktı'nı imzalamışlarsa da, yine de savaşın ne kadar büyük bir hızla kendi ülkelerine yaklaştığını ve bu yaklaşan savaşın Amerikaya nasıl büyük bir tehlike getirdiğini yeterince görememişlerdi.

Oysaki savaş; Avrupada olduğu kadar, Asyada da ateşlenip yayılmakta ve hızla Amerikaya yanaşmakta idi. Japonların Çinde ilerlemeyi sürdürmesi ve Çinhindini kolaylıkla ele geçirmesi bunun açık belirtisi idi. Nitekim bu yüzden Amerikalılar biraz harekete geçer gibi olmuşlar ve konuyu Japonlarla görüşmeye başlamışlardı. Amerikalılar, Japonların Çinden ve Çinhindinden çıkmasını istiyorlardı.

Japonlar, Amerikalılara verdikleri bir notada; Amerikanın Japon alacaklarını serbest bırakması ve biraz da petrol vermesi halinde Çinhindinden çıkacaklarını bildirmişlerdi. Buna karşılık Amerikalıların notası şöyle idi: «Amerika Hükümeti, Japonyanın ulusal gelişimi ve rahatlığı için gereken önemli ekonomik araçları vermeye hazırdır. Fakat Japonlar hem Çindeki, hem de Çinhindindeki bütün askerlerini kesin olarak geri çekmelidirler.»

Japonların bu isteği kabulleri imkânsızdı. Çünkü özellikle başbakanlığa yeni gelmiş olan General Hideki Tojo yönetimindeki

Japon ulusu, taşkın milliyetçilik duyguları içinde ve «Asya, Asyalılara geri verilmelidir» parolası ile coşmuş bir durumda idi. Tokyodaki Amerikan Büyükelçisinin bildirdiğine göre; tüm Japon ulusu konuyu «Ya zafer, ya ölüm» ilkesine bağlayan bir millî dava olarak ele almıştı.

Buna rağmen, Amerika Dışişleri Bakanı Hull, konuyu görüşmek üzere gelen Japon Temsilcileri'ne, 26.11.1941 de verdiği notada; gerek Çindeki ve gerekse Çinhindindeki Japon askerlerinin geri çekilmesi isteğinin kesin olduğunu bildirmiş ve bu istekten kesinlikle dönülmeyeceğini anlatmıştı. Japon Temsilcisi, bu direnişin iki devlet arasındaki ilişkilerin kesilmesi anlamına gelebileceğini belirtmekle beraber notayı kendi hükümetlerine ulaştıracaklarını bildirmişlerdi. Bu sırada Başkan Ruzvelt de; barışın korunması hususunda Japon İmparatoru Hiro-Hito'ya bir mesaj göndermişti. Fakat hiçbir şey Japonları tuttukları yoldan döndürememiş ve Japonyadan olumsuz karşılıklar gelmişti. Amerikalılarla Japonlar arasındaki ilişkiler kesilmiş gibiydi. Her an bir savaş çıkabilirdi ve Amerikalılar da artık bu açık gerçeği görmüşlerdi. Fakat bu kez de savaşın nereden ve ne zaman çıkacağı kestirilemiyordu.

7.12.1941 günü sabahın saat üç buçuğunda, Amerikan mayın tarayıcıları ile destroyerleri, içinde Amerikan donanmasının bulunduğu Hawaii Adaları'ndaki (Pearl Harbor) limanının girişinde devriye gezerlerken altarında da beş Japon Cep Denizaltısı geçide doğru yolalıyorlardı. Her birinde ikişer kişi bulunan bu intihar denizaltılarının boyları yirmi metre idi ve her birinde ikişer güçlü torpil vardı. Onları buraya Japon denizaltıları getirmiş ve gece yarısına doğru denize bırakmıştı. Ve biraz sonra limandan dışarı çıkacak olan bir romorkör için limanın girişini korumakta olan mayın ağını açık bırakarak limana çekilen nöbetçi gemilerinin ardından limandan içeri giriyorlardı.

Japonların saldırı planlarına göre; ilk darbe sabahleyin Pearl Harbor'da indirilecek, onu Singapur'a, Hong-Kong'a, Filipinler'e, Guam ve Wake adalarına yapılacak saldırılar izleyecekti. Güney-doğu Asyanın altı ayda gerçekleştirilecek olan fethinin ilk aşaması bu idi.

Nevar ki; Pasifik Savaşı, Pearl Harbor Baskını'ndan daha önce başlamıştı. Singapura saldıracak olan birlikleri götüren Japon gemilerinden bazıları, öngörülen zamandan önce, Malaya kıyılarının

açıklarına gelmişlerdi. Kota Bharu kıyılarının savunmasını sağlayan İngiliz birlikleri de bu gemileri görmüşler ve derhal top ateşine tutmuşlardı. Böylece; İkinci Dünya Savaşının ikinci dönemi olan Pasifik Savaşı, Japonya ile Amerika arasında Pearl Harborda değil, Japonya ile İngiltere arasında Malaya açıklarında başlamıştı.

7.12.1941 günü sabahleyin saat 7.45 de Japonlar, Pearl Harbordaki hava üslerine ve alanlarına büyük bir hava baskını yaptılar. Bir kaç dakika içinde hava alanları savaş dışı edildi. Sonra limana, limanda demirli duran Amerikan deniz filosuna saldırıldı. Aynı zamanda Japon Cep Denizaltıları da saldırıya geçtiler. Amerikan savaş gemileri birer birer yanıp parçalandılar, battılar. Amiral Stark, Başkan Ruzveltin onayını alarak şu mesajı yayımladı: «Japonya'ya karşı uçaklar ve denizaltılarla topyekûn savaş başlamıştır.»

Amerikadaki; savaşa katılma-katılmama tartışması sona ermişti. 130 milyon Amerikalı topyekûn savaşı oybirliği ile kabul etmişti. 8.12.1941 günü Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Ruzvelt, Amerikan Kongresi'ndeki konuşmasını şöyle tamamlıyordu: «Silâhlı kuvvetlerimize ve ulusumuzun kendi kaderini kendinin serbestçe tayin etmesine güvenerek eninde sonunda zaferi kazanacağız. Tanrı yardımcımız olsun. Tek yanlı alçakca saldırının yapıldığı 7.12.1941 Pazar gününden başlayarak, Amerika Birleşik Devletleri ile Japon İmparatorluğu arasında filî savaş durumunun mevcut olduğunu ilân etmesini Kongre'den istiyorum». İstek alkışlarla ve oybirliği ile kabul edildi. Böylece iki yıldan çok zamandanberi süregelen Avrupa Savaşı, 7.12.1941 de başlayan Pasifik Savaşı ile (İkinci Dünya Savaşı) haline geldi.

1941 yılının bundan sonraki bir kaç gününde Japonlar Amerikan gemilerine ve adalarına karşı başarılı saldırılarını sürdürdüler. Amerikalılara ait Guam Adası, Japon saldırısı karşısında teslim olmak zorunda kaldı. Japonlar, Filipinlerde Manillaya saldırdılar. Malaya açıklarında, Amerikan donanmasının çok güvendiği Prince of Wales dev zırhlısı ile Repuls'i batırdılar. Uzun ve çetin savaşlardan sonra Wake Adası'nı teslim aldılar. Hong-Kong'taki İngiliz Garnizonu da Japon saldırısına dayanamayarak teslim oldu. 11.12.1941 de Almanlar ile İtalyanlar da, Japonların yanında, Amerikalılara savaş ilân etmiş ve Çörçil Amerikaya giderek Mihver Devletlerine karşı alınacak tedbirleri ve Pasifik Savaşı'nın kaderini görüşmeye başlamıştı (John Toland: Pearl Harbor Baskını).

Bu sırada Türkiyede ekonomik bunalım bütün şiddetiyle hüküm sürüyordu. 8.10.1941 de ekmeklik hububat ve un stokları yapması

için Ticaret Bakanlığına yetki verilmiş, 15.11.1941 de ekmek çeşnisini bir kere daha değiştirilmiş, 24.11.1941 de buğday unundan yapılmakta olan ekmek ve makarna ile simitten başka maddelerin yapılması, satılması ve tüketilmesi yasak edilmişti. 27.11.1941 de Ankara ve İstanbuldaki çam ve köknar keresteleri beyannâmeye bağlanmış, her ilde bir Fiyat Murakaba Komisyonu kurulması kararlaştırılmış, Millî Korunma Kanununda değişiklik yapan 4156 sayılı kanun çıkarılmıştı.

Ve Başbakanlıktan Meclis Başkanlığına gelen bir tezkerenin okunması ile, 1941 ortalarında cereyan eden, Refah Vapuru Facıası tüm ayrıntıları ile meydana çıkıyordu.

E

Refah Vapuru Facıası

Dünyada bunlar olupbitirken, Türkiyede de Refah Vapuru Facıası'nın acılı günleri yaşanıyor ve Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkan olayı şöyle anlatıyordu :

«İngilterede yapımı bitmekte olan, tezelden donanmamıza katılması istenen ve katılması gerekli olan gemilerimizi teslim almak ve uçak kursları görmek için gidecek olan deniz ve hava mensuplarını Mısır'a götürmek üzere İstanbuldaki Deniz Nakliyat Komisyonu tarafından tahsis edilen Refah Vapuru, 16.6.1941 de İstanbuldan kalkarak 21.6.1941 günü Mersin'e varmıştır. Gemiye binecekler de aynı gün Mersine gelmişlerdir. Bu kafilenin 25.6.1941 de Mısırda bulunması, bunun için de aralıksız olarak yolculuğunu sürdürmesi gerekli ve zorunlu idi. Bu nedenle Refah Vapuru, 22 Haziranda Mersinden kalkacak surette harekete hazırlanmıştı. Fakat geminin o günü kalkmadığını, Bakanlık ancak 23 Haziran sabahı öğrendi. Telefonla Mersinden sebebi soruldukta gecikmenin su almak ve yolculukta varlığı zorunlu bâzı eksikleri sağlayıp tamamlamak gibi işlerden ileri geldiği anlaşıldı. Oysaki, yukarıda da belirttiğim üzere, geminin 25 Haziranda Mısıra varması gerekli olduğundan hemen yola çıkması gemi kaptanına bildirildi. Bunun üzerine gemi 23.6.1941 de, saat 17.30 da, Mersin limanından ayrıldı. Ve 23.6.1941 Pazartesi günü saat 22.30 da bir patlama sonucunda battı.

25 Haziran sabahı; geminin, 7,5 metre boyunda, 2.20 metre eninde ve 1.10 metre derinliğindeki bir can kurtaran filikası ile Ka-

rataş'a çıkan 28 kişilik bir kazâzede kafilesi facıanın ilk haberini verdi. Felâkete uğramışları aramak ve kurtarmak üzere hemen uçak göndermek, Mersin ve İskenderundaki motorlu ve yelkenli araçları yollamak gibi zâten mahallince başlamış olan bütün yardım tedbirleri Genel Kurmay Başkanlığı ile birlikte alındı. Kıbrıstan da mümkün olan uçak ve motor gibi deniz araçlarının bu arama işine yardım etmeleri İngilizlerden istendi.

Büyük bir üzüntü ile bildiririm ki; facıanın oluşundan 36 saat gibi önemli bir zaman geçtiği ve patlamanın etkisiyle geminin telsizi de işlemez duruma geldiği için, çok seçkin ve kahraman arkadaşlarımızın yardımına yetişmek mümkün olamamıştır. Gemide; 21 Subay, 63 denizci erbaş, 68 deniz eri, 20 hava öğrencisi, 28 gemi adamı olarak 200 kişi vardı. Bunlardan 32 kişi (dördü denizci ve biri havacı olmak üzere 5 subay, 15 deniz erbaşı, 5 deniz eri, 4 hava öğrencisi, 3 gemi adamı) kurtuldu. Bunlardan 28 i can kurtaran filikası ile ve 4 ü yapılan arama-tarama sonucunda kurtulmuşlardır. Gemidekilerin büyük çoğunluğu ne yazık ki vatan ve vazife uğrunda şehit düşmüştür.

Hepimizi ulusal üzüntüye boğan bu acıklı olayın hangi sebeplerden ileri geldiğini aramaya başlamış bulunuyoruz. Soruşturma en küçük ayrıntılara kadar derinleştirilecek, bu arada özellikle geminin nasıl seçildiği, bu seferi yapmaya elverişli olup olmadığı, Mersine vardıktan ve kafilenin yola çıkması belli olduktan sonra güvenlik tedbirlerinin görevlilerce denetlenip denetlenmediği, kuvvetlendirilip kuvvetlendirilmediği ve sonuç olarak geminin tam sefer yapabilir bir durumda yola çıkarılıp çıkarılmadığı soruşturma kurullarınca incelenmektedir. Sorumluları kayıtsız ve şartsız kanun hükmüne teslim edilecektir. Geminin bir başıboş mayınla mı battığı yada hain ve alçak bir elin attığı torpido ile mi batırıldığı konusu üzerinde de önemle durmakta ve muammayı çözmek için bize doğruyu öğretecek en inanılır yollardan araştırmalar yapmaktayız.»

Seyhan Mebusu Hilmi Uran; «Bugün Refah Vapuru Facıası diye anar olduğumuz bu olaydan duyduğumuz üzüntü; ileride yine yurt savunmasında çok değerli bir yer alacak olan yüz bu kadar Türk çocuğunun yersiz ve gereksiz şekilde bir özensizliğin, kusurun, ilgisizliğin kurbanı olup olmadığı kuşkusundan doğmaktadır. Görüyoruz ki Hükümet; bizim bu kuşkumuzu giderecek bir karşılığı verecek durumda değildir. Soruşturmanın en küçük ayrıntısına kadar ve hızla yapılmasını istiyoruz.» dedi. Nakıye Elgün de; duyulan ulusal üzüntünün, en ince noktaları bile aydınlatan bir soruşturma so-

nucu ile milletin karşısına çıkılırsa ancak biraz hafifleyebileceğini söyledi. Fazıl Ahmet Aykaç; adâletli bir soruşturma yapılacağına inandığını belirtti. Aka Gündüz'ün önergesinin kabulü ile Refah Vapuru Facıası'nda ölenler için beş dakikalık saygı duruşunda bulunuldu (Z. C: 4.7.1941).

Bir süre sonra Başbakanlıktan Meclise gelen bir tezkereden anlaşıldığına göre; Genelkurmayca yapılan soruşturma sonunda, kanun ve talimatlara uymazlıkla ve dıkkatsizlikle ölüme sebep oldukları ve memurluk görevlerini savsaklayıp gevşek davrandıkları kanısı ile Millî Savunma Bakanlığı Deniz Müsteşarı Tümamiral Mehmet Ali Ülgen, Ulaştırma Bakanlığı Taşımaişleri Komisyonu Başkanı İbrahim Kemal Baybura, İstanbul Deniz Yollama Müdürü Binbaşı Ziya Timuçin, İstanbul Bölge Liman Başkanı Refık Ayantur, İstanbul Liman Fen Kurulu Başkanı Hayrı Onur, Refah Vapurunun sahipleri Adnan Barzilay ile Pertev Benjamen, Mersin Liman Başkanı Zihni Koçak haklarında son soruşturmanın açılmasına karar verilerek kamu davası açılmış, Eski Millî Savunma Bakanı Erzincan Mebusu Saffet Arıkan ile Eski Ulaştırma Bakanı Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayının yasama dokunulmazlıkları sebebiyle durumlarının incelenemeyerek yetkisizlik kararı verilmiş ve yasama dokunulmazlıkları hakkında karar verilmek üzere dosyası Meclise gönderilmiştir.

Sinop Mebusu Yusuf Kemal Tengirşenk; bu konuda herhangi bir işlem yapılabilmesi için, her şeyden önce bu bakanlar hakkında soruşturma açılmasına gerek olup olmadığı araştırılmalıdır, dedi. Recep Peker (Kütahya), Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop), T. Fikret Sılay (Konya), Fuat Sirmen (Rize), Münir Çağıl (Çorum)'dan kurulu beş kişilik bir Komisyon seçildi (Z. C: 16.1.1942).

Hemen toplanan beş kişilik Komisyon hızlı bir çalışma ile bir kaç gün sonra Meclis Başkanlığına verdiği raporunda durumu şöyle anlatıyordu

«Refah Vapuru Facıası; Refah Vapurunun 23.6.1941 günü saat 17.30 da yolcularını alarak Mersin limanından ayrılmasından ve yaklaşık olarak 42-45 mil kadar gittikten sonra, saat 23 de büyük bir patlama ile belinin kırılması ve bu durumda dört saat kadar su üzerinde kaldıktan sonra batmasıdır. Patlamada telsiz cihazı sakatlanmış olduğundan imdat işareti verilememiştir. Yaranın geminin iskele (sol) tarafı ortasında ve su çizgisinde olmasına ve öteki bâzı durumlara göre olayın bir torpil ile yapıldığı sanılmaktadır.

İngilterede yapılmakta olan dört muhrip ile dört denizaltı gemisi İngiliz bayrağı altında ve İngiliz gemi adamlariyle Türkiyeye getirilecekti. İngiliz Hükümeti, barış zamanında verilen bu sözün, günün koşulları içinde yerine getirilmesine imkân olmadığını ve istenilirse Türk bayrağı altında ve Türk gemi adamlariyle gönderilebileceğini bildirdi. Yurt savunması bakımından gemilere çok ihtiyaç olduğundan gemilerin Türk gemi adamlariyle getirilmeleri kararlaştırıldı. Denizaltıların Haziran başında ve destroyerlerin Ağustos başında harekete hazır olacakları öğrenildiğinden denizaltıları getirecek gemicilerin hemen gönderilmeleri gerekiyordu. Millî Savunma Bakanlığı, bu konuda nasıl davranılması gerektiğini Genelkurmay Başkanlığından sordu. Oraca ileri sürülen beş şekilden beşincisini uygun görüp kabul etti. Buna göre; denizaltı ve destroyerler için gerekli bütün gemi adamları, Denizyollarına ait bir gemi ile Güney Afrikada Kap şehrine gönderilecek ve gemilerimiz burada teslim alınacaktı. İngiliz denizaltı makamlariyle sıkı ilişkiler kurularak gidiş-gelişlerinin düzenlenmesi sağlanacaktı. Bu karar Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığına bildirildi ve onların da düşünceleri soruldu. Başbakanlık, 9.5.1941 günlü yazı ile; Denizaltıların yerinde teslimini ve bunun için gereken subay ve erlerin Londraya gönderilmesini, Gemilerin Türk bayrağı ile anavatana dönmesini, bu genel sınırlar içindeki ayrıntıların Millî Savunma Bakanlığınca düzenlenmesini emretmiştir. Bunun üzerine Millî Savunma Bakanlığı Deniz Müsteşarlığı ile İngiliz Ataşenavallığı (elçilik deniz uzmanlığı) arasında görüşmeler yapılmış ve İngiliz gemi kafilesinin 25.6.1941 de Mısırdan hareket edeceği anlaşılmıştır.

Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkanın, olupbitenleri telefonla Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayıya anlatarak 150 denizaltıcımızın Portsaid'e gönderilmesi için bir gemi ayrılmasını istediği Deniz Müsteşarının ifadesinden anlaşılmış ve Ulaştırma Bakanlığı Genel Müdürü ve Yollama Komisyonu Başkanı İbrahim Kemal Baybura da; «Ulaştırma Bakanı bizzat bana telefonla Millî Savunma hesabına 5000 tonluk bir şilebin ayrılmasını ve yakında Mersinden Mısıra gideceği için çabucak İstanbuldan yola çıkarılmasını emrettiler. Kendilerine bu ivediliğin nedenini sordum. Mersinden Mısıra gönderilecek bâzı kimseler de varmış, dediler. Bunu Komisyonda görüştük, Refah vapurunun tahsisine karar verdik. Kararı telefonla Bakanlığa bildirdim, uygun buldular.» demiştir. Ulaştırma Bakanlığı Kabotajişleri Dairesi Şefi Ayetullah Aytuğ da ifadesinde: «14.6.1941 Cumartesi günü öğleden sonra geç vakte kadar Bakanın

odasında kalmıştım. İstanbuldan Bakana telefon edildi. Bakan, konuşmanın bir kısmını bana not ettirdi. Notların ne olacağını sordum. Yaz dedi ve evrak arasında bulunan 14.6.1941 gün ve 3204 sayılı tezkereyi kendisi söyleyip bana yazdırdı.» demiştir. Bu yazıda; Mersinden İskenderiyeye gidecek olanları götürmek ve oradan gelecek malları memlekete getirmek için Refah Vapurunun ayrıldığı, bu vapurun 16.6.1941 de İstanbuldan kalkarak 21 yada 22 Haziranda Mersinde bulunacağı, sigorta işleri için Bakanlığın teşkilâtına emir vermesi bildirilmekte idi.

Olaydan bir kaç gün sonra Ulaştırma Bakanlığından, Genelkurmay Başkanlığına yazılan bir tezkerede de; «Refah Vapuru bir şileptir. Şileple yolcu taşınamaz. Kurtarma araçları gemi adamlarına göredir. Gemi askeriyenin emrine verilmiştir. Herhangi bir zorunlukla gemiye asker bindirilip bindirilmemesi, kurtarma araçlarının tamamlanarak geminin yola çıkarılıp çıkarılmaması ve ek tedbirler alınıp alınmaması askerî makamların takdirine bağlıdır. Askeriyenin emrine verilen vapurlar, sadece ticaret gemilerine ait işlerle uğraşan Ulaştırma Bakanlığı yetkisinin dışında kalır. Bununla beraber Refah Vapurunun kurtarma araçlarının durumu askerî makamlarca biliniyordu. Vapura bindirilecek subay ve erlerin sayısı hakkında Bakanlığa ve Mersin Liman Başkanlığına bilgi verilmemiş ve kurtarma araçlarının arttırılması için bir istekte bulunulmamıştır.» deniyordu. Millî Savunma Bakanı bu yazıya altı ay sonra cevap vermiş ve «Aramızdaki uzun konuşmalardan sonra ilk parti denizaltıların Türk gemi adamları ile getirilmeleri Bakanlar Kurulunda karara bağlanmış ve Başbakanlıktan Bakanlığa bildirilmiştir. İngiliz gemi kafilesinin 25 Haziranda Portsaid'den geçeceği öğrenilince bizim denizaltı mürettebatını Portsaide götürmek üzere bir geminin Bakanlığım emrine verilmesini telefonla sizden istedim. Geminin hemen kaldırılması zorunluğu vardı. Mersinden kafileyi alarak yola çıkarsa kafileyi ayın 25 inde Portsaid'e ulaştırmak ve oradan eşya getirmek üzere 16.6.1941 de İstanbuldan hareket edeceği bildirilmişti. Buna göre, Refah vapurunun bu mürettebatı Mersinden Portsaide götüreceği en geç 14.6.1941 günü Bakanlığınızın ilgili dairelerince biliniyordu. Gemi 16 Haziranda hareket ettiğine göre hazırlık için İstanbulda 18 saatlık bir zamana da sahipti. Gemi 21 Haziranda Mersine varmış ve ancak 23 Haziran akşamı Mersinden hareket etmş olduğuna ve gidecek olan subaylarla erler de Mersinde bulunduğuna göre yapılacak Mersin Liman Başkanlığınca bilinmek gerekirdi. Binecek olanların sayısının Deniz Nakliyat Komisyonun-

ca da bilindiği hakkında Bakanlığımda belge vardır», «Esasen sizce bilinen bu gerçekleri açıklamayı ve tekrarlamayı ilgili dairelerindeki yanlış düşünceyi düzeltmek için yararlı buldum.» demiştir.

Buna karşılık, Millî Savunma Bakanlığının 5.8.1941 günlü yazısına, Ulaştırma Bakanlığınca verilen cevapta; «İngiltereden getirilecek gemilerimizin mürettebatını Mersinden Portsaide götürecek bir geminin Millî Savunma Bakanlığı emrine verilmesi yolunda ve sadece denizaltı mürettebatını götürmek üzere bir gemi tahsisi hususunda Bakanlığımıza herhangi bir müracaat olmamıştır.» denilmekte ve gerek gemi azlığı, gerek günün koşulları nedeniyle yabancı ülkelere giden gemilerin biri gelmeden ötekinin gönderilmemesinin prensip ittihaz edildiği, Refahın yola çıkışından önceki haftalarda Ticaret ve Millî Savunma Bakanlıklarının Mısırdan getirilecek bir çok malzeme ve eşyaları olduğunun türlü konuşmalarda sözkonusu edildiği ve bunların taşınması için gemi istendiği ve her ihtiyaç için ayrı bir gemi ayrılması külfetli olacağından her iki Bakanlığa bir gemi ayrılmasının uygun olacağı cevabının verildiği, bu sırada Millî Savunma Bakanının Portsaiddeki askeriye eşyasını almak ve yer kalırsa Ticaret Bakanlığına ait eşyaları da yüklemek üzere ve giderken Millî Savunmaca Mersinden verilecek bir kaç kişiyi almak üzere, 5000 tondan aşağı olmamak üzere bir şilebin ivedilikle tahsisini telefonla istediği, işin gerektirdiği hız göz önünde tutularak hemen harekete hazır bir geminin tahsisine emir verildiği, Refah vapurunun koşullara uygun olduğunun bildirilmesi üzerine Millî Savunma Bakanlığının haberdar edildiği, tahsis uygun bulunursa sözleşme ve sigorta işlerinin düzenlenmesi için ilgili örgüte emir verilmesinin rica edildiği, durumun yazı ile de Millî Savunma ve Ticaret Bakanlıklarına duyurulduğu anlatılmaktadır.

Millî Savunma Bakanlığı Deniz Müsteşarı Amiral Mehmet Ali Ülgen de ifadesinde; «16.6.1941 günü Millî Savunma Bakanı beni çağırdı. Denizaltı mürettebatımızın götürülmesi için Refah vapurunun ayrıldığını, geminin bu akşam hareket edeceğini, belki de etmiş olduğunu ve 21 Haziran akşamı Mersinde bulunacağını bildirdi. Hatırladığıma göre geminin bir şilep olduğunu söyledim. Evet, dönüşte askerî eşya getirecektir, dedi» demektedir. Ulaştırma Bakanlığı, Münakalat Dairesi Başkanı Ayetullah Aytuğ şunları söyledi: «Bir gün Bakan Cevdet Kerim İncedayı beni çağırdı, Deniz Müsteşarı Amiralin telefon edip Refah vapurunun Mersinden krom almak istediği için hareketinin geciktiğinden sözettiğini bildirdi, bu işden haberin varını, dedi. Hiçbir bilgim olmadığını söyledim. Özel

kalemden, telefonla Mersin Liman Başkanını bulmasını istedi. Bir süre sonra tekrar çağırdı. Sordum, Refah vapuru krom alınıyormuş, aslı yok, suyunu alıp gidecekmiş, telefonla Deniz Müsteşarı Amirale söyle, dedi. Emrini yerine getirdim. Özelkalemden evime telefon ettiler, bir telgraf var okuyalım dediler. Telgrafta Mersin Liman Başkanı; Refah Vapuru hareket edecek, emriniz? diyordu. Telefonla Bakana haber verdim. Gidecekler hazırsa ve liman mevzuatına göre engel durum yoksa gitsin, Millî Savunma emrindedir, dedi. Bu emri de Liman Başkanına telefonla bildirdim.» Mersin Liman Başkanı Zihni Koçak ta ifadesinde; «Refah Vapurunun hareketi hakkında hiçbir makamdan emir almadım. Gemi limana demirledikten sonra gemi kaptanına rastladım. Boş geldiğini ve buranın en büyük askerî komutanından emir alacağını söyledi. Gemi hakkında Bakanlıktan bir emir olmadığı için telgraf çektim. Ankaradan telefonla; mürettebat hazırsa, subaylar hazırsa, gemi Portsaide gidecektir ve oradan Millî Savunmaya ait malzeme ile tüccar eşyası getirecektir, dediler» demiştir.

Refah Vapurunun muayene şehadetnamesinde 31.1.1942 gününe kadar yolculuğuna müsaade edildiği ve yetmiş beş kişilik iki ve on beş kişilik iki olmak üzere 4 Filikası, 12 tane simit ve 57 yelek olduğu yazılı ise de, ilk soruşturmadaki tanıklar iki büyük filikadan birinin parçalandığını ve kendilerini kurtaran öteki filika da yelken bulunmadığını, filikayı tesbit eden tellerdeki lift'in sukurlarının pasdan işlemez durumda olduğunu ve bu nedenle telleri balta ile kestiklerini, filikanın devamlı su yaptığını söylemişlerdir. Ayrıca bu sefer için muayene yapıldığına dair bir belgeye rastlanmamış ve mevcut olduğu bildirilen simit ve yelekler de görülmemiş ve bunlarla kurtulan kimse olmamıştır.

Olayda 16 subay, 48 erbaş, 63 er, 16 hava öğrencisi, 25 gemi adamı ki toplam olarak; 168 vatandaş ölmüş ve Refahın sağlam kalan bir filikası ile 4 denizci subay, 13 gedikli erbaş, 4 er ile 1 havacı subay, 3 öğrenci, 3 gemi adamı ki toplam olarak; 28 kişi kurtulup Karataş'a çıkmışlardır. Olayı duyan makamların gönderdikleri araçlarla da 2 erbaş, 1 er ve 1 hava öğrencisi kurtarılmış ve Vapurda kurtarma araçlarının yetersizliğinden ölenlerin sayısının büyük olduğu kanısı doğmuştur.

SONUÇ :

Refahın tahsisinde ve tahsisindeki amaç konusunda Bakanlar arasında anlaşmazlık vardır. Bunu incelemek, delilleri takdir ede-

bilmek ve Bakanların malî ve cezaî sorumluluklarını aramak ve öteki sanıklarla ortaklaşa durumları olup olmadığını anlamak ise ancak bir Soruşturma ile mümkündür. Çünkü;

Eski Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı; gemi ile bir askerî kafile gideceğini biliyor idiyse niçin, Denizyolları'na değil de, görevi sadece belli araçları toplu eşya talimatnamesine göre düzenlemek olan Münakalat Komisyonu'na başvurmuştur? Kafile değil de, bir kaç kişi sanmışsa, şileple insan taşımak yasak olduğu halde kanuna aykırı emir vermiştir? Bu emri bir zorunlukla vermişse neden taşınacak insanların güvenliklerini sağlayacak tedbirleri aldırmamıştır? Hiç olmazsa Mersin Liman Başkanını vaktinde durumdan haberdar etmemiştir?.

Eski Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkan; Genelkurmayca birlikte yapılan tesbite göre mürettebatın Denizyollarına ait bir gemi ile gitmesi gerekirken şilep olduğunu bildiği Refah Vapuruna nasıl razı olmuştur? Yolculuğa ait ayrıntıların Millî Savunma Bakanlığınca düzenlenmesi Başbakanlıkça emredilmişken bu emri niçin Deniz Askerî Nakliyat Komiserliğine bildirmemiştir? İşin ivediliği nedeniyle telefonla emir vermiş olsa bile niçin bundan sonraki işleri teknik büroya bırakmamıştır?

Bütün bu sorunların cevaplanabilmesi bir soruşturmayı gerektirmektedir. Komisyonumuzun yetkisi ise, İçtüzüğün 170 inci maddesi gereğince; eldeki evrakı okuyarak bir kanıya varmakla sınırlıdır. Ne ilgilileri, ne de dışarıdan bir kimseyi dinlemek, lehde ve aleyhde başka deliller toplamak yâni eski Bakanlardan biri yada ikisi hakında sorukmluluk yada sorumsuzluk kararı vermek imkânı yoktur. Gerçeği bulabilmek ancak bir soruşturma ile mümkündür. Bu nedenle Eski Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkan ile Eski Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı hakkında Meclis Soruşturması açılmasına çoklukla karar verilmiştir.»

Beş kişilik Komisyonun bu kararı üç kişi ile verilmişti. Komisyon Başkanı Recep Peker ile Sekreter Fuat Sirmen karara muhalif kalmışlardı. Recep Peker Karara muhalefetini şöyle belirtmişti: «Olayın özü; yeterince kurtarma aracı olmayan bir gemi ile subay ve erleri yola çıkarmak ve bu suretle torpillenme sonucu batan gemide bulunanların büyük ölçüde ölümlerine sebep olmak eylemidir. Komisyonumuza verilen soruşturma evrakına göre Eski Millî Savunma Bakanı Saffet Arıkanın görevini yaparken yasalara aykırı davranışlarda yada tedbirsizliklerde bulunarak bu eyleme az çok ka-

tıldığını gösterir herhangi bir delil ve belirti bulunmamasına ve tersine kendisinin destroyer ve denizaltılarımızın tezden memlekete getirilmelerini sağlamak ve bunları almak üzere gönderilecek subay ve erlerin gönderilmelerinde en yüksek uzmanlık makamı olan Genelkurmay Başkanlığının düşüncesini ve bundan sonra da Başbakanlığın iznini almak ve önceden kararlaştırılan alma yeri ve şekline göre gönderilecek subay ve erlerin Savarona Yatı ile gönderilmelerine izin sağlamak gibi bir Bakanın yapabileceği en üstün dikkat ve titizliği gösterdiği ve gemileri verecek olan devlet temsilcileriyle uzun görüşmelerden sonra kararlaştırılan son şekil üzerine de hemen gemi tahsisi için Ulaştırma Bakanına başvurmak suretiyle görevini tam olarak yaptığı anlaşıldığından hakkında Meclis Soruşturması yapılmasını gerektirir bir sebep bulunmadığı kanısındayım.

Eski Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'ya gelince; Refah Vapurunun, içine bindirilen insan sayısına göre eksik kurtarma aracı ile yola çıkarılmasından doğrudan doğruya ilgili olduğunu gösterir bir delil olmadığı gibi, sanıklardan Ulaştırma Bakanlığı Deniz Nakliyat Dairesi Başkanı Abdullah Aytuğun Sorgu Yargıcı önünde verdiği ifadede; Vapurun hareketi hakkında Ulaştırma Bakanlığından emir isteyen Mersin Liman Başkanının telgrafına karşı Bakanın «Gidecekler tamam ise ve geminin liman mevzuatına göre hareketine engel bir şey yok ise gitsin, Millî Savunma emrindedir» dediğini söylemiş olmasına göre Ulaştırma Bakanının da bir Bakanın görevi gereği yapacağı işi en iyi şekilde yaptığı anlaşılmaktadır. Yalnız, Millî Savunma Bakanınca telefonla kendisinden Portsaide gidecek subay ve erler için gemi istenince, Denizyolları Genel Müdürü ve Deniz Nakliyat Komisyonu Başkanı İbrahim Kemal Bayburra'ya emir verirken geminin ne işde kullanılacağı hakkında yeterince açıklamada bulunup bulunmadığının ve işin niteliğinden ötürü bu işin kendisince yapılmasının mümkün olup olmadığı hususlarının geminin gereken kurtarma araçlariyle donatılmamış olmasında az çok etki yapıp yapmadığı eldeki soruşturma evrakına göre karanlıkta kalmaktadır, bir parlemento organı olan Komisyonumuzun da İçtüzük gereğince soruşturma yapmaya yetkisi bulunmamaktadır.

Sonuç : Mısıra gidecek kafile için şilep tahsisinde bir suç yoktur. Normal yolcu nakli sözkonusu olmadığına göre kanuna aykırı bir nokta da yoktur. Suç, seçkin kimselerin taşındığı Refah Vapurunda yeterince kurtarma araçları bulundurmamak ve bu yüzden fazla ölüme sebebiyet vermektir. Komisyonumuza verilmiş olan bütün dosyalar, bu suçtan doğan sorumluluğun Bakanları da kapsa-

mına aldığı kanısını vermiyor. Bakanlar, esas hakkındaki emirlerini vermekle görevlerini yapmışlardır. Bu emirler verildikten ve işlem Müsteşarlıktan en aşağıdaki makam ve ilgililere aktarıldıktan sonra, yola çıkacak vapurun kurtarma araçlarının ve güvenlik tedbirlerinin de tamamlanmasını bizzat emretmemiş olmak Bakanı suçlu duruma sokmaz. İçtüzüğün Meclis Soruşturması hakkındaki 169, 170, 171 inci maddeleri bir arada incelenirse bir Bakan hakkında Meclis Soruşturması açılmasının cezaî yada malî sorumluluğu bulunmasına bağlı olduğu anlaşılır. Elimizdeki meselede ise bu türden bir sorumluluk bulunmadığına göre Eski Millî Savunma Bakanı Erzincan Mebusu Saffet Arıkan ile Eski Ulaştırma Bakanı Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı hakkında Meclis Soruşturmasına gerek olmadığı düşüncesindeyim.»

Rapor üzerinde konuşan Konya Mebusu Ali Rıza Türel de; olayda Bakanlara sorumluluk yükletmeyi gerektirir bir durum bulunmadığını ileri sürdü. Sinop Mebusu ve Beş Kişilik Komisyon Üyesi Yusuf Kemal Tengirşenk ise Komisyon Raporunu savunarak; soruşturmanın gerekli olduğunu, çünkü Komisyonun Bakanların sorumluluğunu araştırma yetkisine sahip bulunmadığını anlattı. Afyon Mebusu Berç Türker de aynı kanıda olduğunu belirtti. Komisyon Başkanı Recep Peker; Muhalefetinde direndi. Rize Mebusu ve Komisyon Üyesi Fuat Sirmen de Recep Pekerden yana oldu. Bursa Mebusu Muhiddin Baha Pars ile Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Ataç da onlara katıldılar. Muğla Mebusu General İzzettin Çalışlar ise, şunları söyledi: «Olayın sonucunu ve sonucu hazırlayan nedenleri göz önüne aldığımız zaman; gerek Refah Vapuru gibi çürük olan, güvenlik tedbirlerine ve öteki araçlara sahip bulunmayan bir vapurun tahsisinde, gerekse tahsis edilen vapurun eksikleri tamamlanmadan böylesine önemli bir yolculuğa çıkarılmasında işi elinde tutanların büyük kusurları ve ihmalleri olduğu meydandadır. Denizyollarındaki vapurlardan daha bir elverişlisinin tahsis edilmemesinde Recep Pekerin soruşturmaya gerek görmemesi doğru değildir. Gerçi Recep Pekerin dediği gibi, olağanüstü durumlarda mavnalarla bile asker sevkedilebilir. Fakat ortada böyle bir olağanüstü durum yoktu. Deniz araçlarının hepsi elde ve kullanılabilir durumda idi. Millî Savunma Bakanlığı, vatan savunmasının bu çok değerli elemanlarının denizaşırı yerlere gönderilmesinde elindeki araçların en iyisini seçmekle yükümlü idi. Oysaki Millî Savunma Bakanlığı, işi gereken önemle izlememiş. Refah Vapurunu, tam hazırlandığı kanısına varmadan yola çıkarmıştır. İhmal meydandadır.

Bu ihmalden doğan büyük ve ağır zararlar da unutulamayacak kadar önemlidir.

Henüz meydanda bir suç yoktur, o halde kimseye sorumluluk yükleyemeyiz ve bu nedenle soruşturma gerekli değildir, dersek devletin önemli işlerini üzerlerine almış olan büyük kimseler için iyi bir ders verilmiş olmaz. İlerde, işlerinden sorumlu olması gerekenler, işlere gereken önemi göstermeyeceklerdir. Millet ve devlet zarar görcektir. Bu nedenle vicdan kanımız, soruşturmanın açılmasının gerektiği yolundadır.»

Recep Peker tekrar söz aldı ve ne bahasına olursa olsun Bakanların sorumsuzluklarını savunarak; «Başbakanlık tezkeresine bağlı olarak Meclise gelen dosyada, Adlî Âmirliğin Bakanları suça ortak ve suçla ilgili görmüş olması Meclisi bağlamaz.» dedi. Berç Türker Refah Vapurunun çürüklüğü düşüncesinde direndi ve «Elimizde Refah Vapurundan başka vapur yoksa sözlerimi geri alırım. Fakat Refahdan başka ve kurtarma araçlarının tümüne sahip başka vapurlarımız vardı, çocuklarımızı onlara bindirmeli idik. Tanrının bir lütfu olarak, torpili yiyen bu vapur, dört saat deniz üzerinde kalmıştır. Eğer kurtarma araçları, simitler filan bulunsaydı çocuklar kurtulurdu.» dedi. Feridun Fikri Düşünsel; Bakanların ifadelerinin alınarak gerçeğin aydınlanabilmesi için bu ifadeleri almaya yetkili bir komisyon kurulmasını istedi.

Meclis Başkanı, on yedi imzalı bir önerge olduğunu bildirdi ve okuttu: «Okunan rapordan ve arkadaşların konuşmasından anlaşıldığına göre, Bakanların sorumluluğunu belirten bir dayanık görülmemektedir. Bu nedenle, görüşünü açıkca belirten Recep Pekerin kanısına uyarak Saffet Arıkan ile Cevdet Kerim İncedayının sorumsuzluklarının oylanmasını isteriz. Ahmet Sungur, Sadi Konuk, Zühtü Akın, Sami Erkmen, Tevfık Aslan, Rıza Erten, Ali Rıza Türel, Saim Ali Dilemre, Adnan Menderes, Ziya Arkant, Kemal Turan, Hüsnü Yaman, Fatin Güvendiren, Ahmet Ulus, Numan Aksoy, Ömer Taşçıoğlu, Alâeddin Tiridoğlu».

Ve bu önerge kabul edilerek, Refah Vapuru Facıası ile ilgili Bakanlar hakkında Meclis Soruşturması açılmasını isteyen Komisyon Raporu red edilmiş oldu (Z. C: 2.2.1942). Ve altı ildeki sıkıyönetim 12.12.1941 de altı ay daha uzatıldı.

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

IV
1942 YILI OLAYLARI

A

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti

1942 yılı ekonomik sıkıntılar içinde girdi. Özellikle belli gelirli kişilerin ekonomik yaşantılarında büyük bir bunalım vardı. Gerçi maaş ve ücretlere zam yapılmıştı ama Hükümetin aldığı ve almaya çalıştığı tedbirler bu bunalımı giderecek ve hattâ önleyecek gücde ve nitelikte değildi. Karapazar fiatları almış yürümüş, yolsuzluklar ve kötüye kullanmalar herkesçe bilinen açık işlemler durumuna gelmiş, her yanda hiçbir ticaret temel ve kuralına dayanmadan servet yapmış savaş zenginleri türemişti. Ve bu servetler, yasa dışı işlemlerle elde edildikleri için, vergiden de kaçırılmış oluyor, bu yüzden devlet hazinesi gereken geliri sağlayamayarak kamu işlerinde gücsüz ve olanaksız kalıyordu. Çaresizlikler içinde çırpınmakta idi. En etkili çare diye; 13.1.1942 de, ekmek ve ekmeklik hububatın tüketimini sınırladı. Ağır işçilere günde 750, normal kimselere 375 ve çocuklara 187,5 gram ekmek verilmesini kararlaştırdı.

Aynı gün bâzı illerde kuru baklalara el kondu, bâzı Doğu illerindeki yiyecek maddeleri taşımaya elverişli taşıtlara ücretli çalışma zorunluğu kondu. Kuş yemi alım ve satımı Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verildi. 21.1.1942 de her türlü hububatın, baklaların ve benzerlerinin unlarından pasta ve çörek gibi maddelerin yapılması ve satılması yasaklandı. 22.1.1942 de şeker fiyatlarına zam yapıldı. Hemen arkasından da 4178 sayılı kanunla memur ve müstahdemlere olağanüstü durum zammı verildi. 31.1.1942 de de şeker pancarı alım

fiyatları arttırıldı. Bunu, 7.2.1942 de, hububat fiyatlarına yapılan zam izledi.

26.2.1942 de Millî Korunma Kanunu gereğince kurulacak özel mahkemeler için Adâlet Bakanlığına yetki verildi. 18.3.1942 de çay ve kahve fiyatlarına zam yapıldı. 7.4.1942 de çimento fiyatları tesbit edildi.

Bu arada Maliye Bakanlığına üçüncü defa tasarruf bonosu çıkarma yetkisi verildi. Ticaret Bakanlığına da yağlara elkoyma, satış şekillerini ve fiyatlarını tayin ve tesbit yetkisi tanındı. 13.4.1942 den itibaren günde 375 gram olan ekmek istihkakı 175 grama indirildi.

Buna karşılık Büyük Millet Meclisi; Millî Şef Döneminin karakteristik çalışma düzeninde hiç bir değişiklik yapmadan, tüm ilginçliğini yitirmiş toplantılarını, hiçbir aleyhde ve çekimseri olmayan sadece lehdeki oylamalarla sürdürüp gidiyordu. Arada bir de, suyasabuna dokunmayan konularda bâzı konuşmalar oluyordu. Meselâ; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine bağlı (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü)'nün kurulması hakkındaki tasarı üzerinde epeyce görüşme olmuştu. Tasarıya göre; Enstitüye tarih belgeleri verenlere (Şeref Diploması) verilecekti. Sıvas Mebusu Abdurrahman Naci Demirağ; (Diploma) kelimesini doğru bulmadı ve (Şeref Belgesi) denmesini istedi. Eğitim Komisyonu Sözcüsü İbrahim Alâeddin Gövsa; «Belge kelimesi henüz halk arasında yaygın ve iyi etki yapmış olmadığı için, belge yerine (Vesıka) kelimesini kullanalım ve (Şeref Vasıkası) şeklinde değiştirelim.» dedi. Abdurrahman Naci de bu görüşe katılınca, teklif oylandı ve tasarıda değişiklik yapılarak Şeref Diploması yerine (Şeref Vesıkası) deyimi kondu. Fakat değişikliğin böylece kabulünden sonra Manisa Mebusu Hikmet Bayurun, Osmanlıca olan (vesıka) deyimi yerine Türkçe olan (belge) sözcüğünün kullanılması için söz istediği görüldü. Başkan, oylama yapılmış olduğu için söz vermeyeceğini bildirdi. Hikmet Bayur da, oturduğu yerden «Gürültüye getiriliyor. Önerge vereceğimiz zaman, madde kabul edilmiştir, deniyor. Söz istiyoruz, verilmiyor.» diye bağırdı. Fakat hiçbir etkisi olmadı, öteki maddelerin oylamalarına devam edildi. İlk maddesinde; «Türk İstıklâl Savaşı, Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti Rejiminin dayandığı esaslar hakkında her türlü araştırmalarda bulunmak, bu konudaki belge ve yayınları toplayarak kütüphane ve müzeler ve arşivler kurmak, Türk İnkılâbı ve Rejimini içte ve dışta tanıtmak için ders, konferans ve yayınlar dü-

zenlemek» görevlerini Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne veren 4204 sayılı kanun çıkarıldı (Z. C: 15.4.1942).

6.5.1942 de; halka yapılacak dağıtım için Ticaret Bakanlığınca belirtilecek yerlerde Halk Dağıtım Birlikleri kurulması kararlaştırıldı. 9.5.1942 de özel taşıt araçları için ücretle zorunlu çalışma esası kabul edildi. Aynı gün hububatın her türlüsüne ve kinin'e el kondu.

Buna karşılık, 1942 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmeler yukarıdaki kadar bile tartışmalı olmadı. «Yüksek Kurulunuzun, gelir kaynaklarımızı sıkmadan genel hizmetlere ait ihtiyaçları azami derecede karşılamayı sağlayan isabetli görüşü sayesindedir ki, bütçelerimiz daima başarılı uygulanmıştır.» diye söze başlayan Maliye Bakanı Fuat Ağralı; «1939 yılına kadar vergi azaltmaları yolunda cesaretle ve başarı ile gidilirken savaşın etkilerinden, ötürü bu yolu geçici olarak bıraktığımız gibi 1940 ve 1941 yıllarında yine geçici olarak bâzı vergiler ve zamların kabul zorunluğu doğmuştur. Bunu, önümüzdeki yıl içinde biraz daha arttırmak zorunda kalıyoruz. Vatandaşların, bizi bunu yapmaya iteleyen etkenleri anlayacaklarına ve geçen yıllarda olduğu gibi Hükümetle elbirliği yaparak şimdiki sıkıntılı günlerin gereği olarak fedakârlığa seve seve katlanacaklarına güvenim var. Aynı zamanda Millî Savunmanın olağanüstü harcamalarını karşılamaya mahsus borçlanmalarına ait bono ve tahvillerin memleket hizmetlerini kendi çıkarlariyle bağdaştıran niteliğini göz önünde tutarak bunlara da büyük rağbet göstereceklerine şüphe etmiyorum.» dedi.

Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Gurubu adına konuşan İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan; memurların ve kadroların azaltılmasına, paranın değerinin daha büyük bir titizlikle korunmasına, fiyat artışlarının önlenmesine, bütün tedbirlerin bir arada alınmasına dikkat edilmesini önererek bütçe tasarısına olumlu oy kullanacaklarını bildirdi ve sözlerini şöyle bitirdi: «İnsanların ölüm-dirim kavgasında boğazlaştıkları şu zamanda durumun olağanüstü ağırlığını tam kavrayarak, hafifletilmesi hiç kimsenin elinde olmayan acılara bilerek katlanacağız. Hiçbir vatandaşı aç ve çıplak bırakmayarak ve fakat bundan fazlasını da beklemeyerek ve asıl kuvveti imanımızdan alarak safları sıklaştıracağız. Silâh elde dipdiri dayanacağız.»

Muğla Mebusu Orgl. İzzettin Çalışlar genellikle bütçede türlü hizmetlere ayrılan ödeneklerin nisbetleri üzerinde durarak; «400 milyonluk bütçenin % 25 i Borçlar'a ayrılmıştır ki, uygun bir şey değildir. % 25 i Ordu'ya ayrılmıştır, yetersizdir. % 11 i Maliye'ye

ayrılmıştır ki, 400 milyon liranın sağlanması ve yönetilmesi için 44 milyonluk harcama çoktur. % 8,5 u İçişleri'ne ayrılmıştır, azdır. %7 si Millî Eğitimedir ki, ödenek artırılmış olduğu için Hükümeti kutlarım. % 3,5 u Sağlık işlerine ayrılmıştır, azdır. % 2 si Tarım Bakanlığına ayrılmıştır, pek azdır. Ekonomi Bakanlığına % 1 ayırmak, gelişimini istediğimiz sanayi işlerini geri bırakmak demektir. Bayındırlık işleri için % 5 çok sayılmaz. Öteki bütün harcamalar da % 12 dir ki, bunda da bâzı kısıtlamalar yapılmalıdır.» dedi. Afyon Mebusu Berç Türker, memleketteki sıkıntılı durumu belirtmekle yetinerek şunları söyledi: «1941 yılı sonunda ve 1942 yılı başında ve kış içinde hayat pahalılığı, yiyecek sıkıntısı, buğday ve arpa kıtlığı, kömür yetersizliği oldu. Ticaret Bakanlığı, hayat pahalılığına karşı aldığı tedbirlerde esnaflardan yardım görmedi. Narh konan mal piyasadan kalktı ve el altından yüksek fiyatla satıldı. Para kazanmak hırsına yakalanmış tüccar ve esnaf gurubu halkın güçsüz olanlarının sırtından para kazanmaya çalıştı ve çalışıyor. Meselâ; 500 bin lira sermayeli bir şirket, bir milyon lira kâr göstermiş. Bunu sağlamak için yalanlar ve zararlı söylentiler de çıkarıldı. Hühükümetimiz, hayat pahalılığının doğurduğu sıkıntıyı bir dereceye kadar hafifletmek amacı ile maaşlara zam yaptı, fakat pahalılık devam ettikçe ve fiyatlar yükseldikçe zam için verilen paranın alım değeri azaldı. Yapılacak iş, fiyat istikrarını sağlamaktır. Oysaki vurgunculuk en önemli maddemiz olan ekmeğe de pençesini taktı Üretimin arttırılmasına çalışılmalıdır.»

Seyhan Mebusu Gl. Naci Eldeniz; «Hiçbir zaman çaresizlik yaratmayarak ve hiç kimseyi ümitsizliğe düşürmeyerek milletin, memleketin, devletin ihtiyaçlarına neş'e ile, güle güle çare bulduğu için» Maliye Bakanına ve çalışma arkadaşlarına teşekkür etti. «İzmir Mebusu Halil Menteşe; özellikle köyün ve köylünün kalkınması üzerinde durdu. Vede 1942 Yılı Bütçesi kabul edildi (Z. C: 25.5.1942).

Fakat aynı gün Başbakan Refik Saydamın yaptığı konuşma uzun yıllar hatırlardan silinmedi: «Bugün, savaşın başladığı gündenberi yaptığımız deneylerle görüyoruz ki; (A dan Z ye kadar) değişmek gereklidir. Bu teşkilâtı kesinlikle yenileştirmek zorunluğu vardır. Fakat; bugün görgülü ve işe yarar binlerce memurun ve ordu saflarında şerefle hizmet etmiş olanların da bu kararın uygulanması için bizi ilerisini düşünerek biraz daha ağır davranma zorunda bıraktıklarının göz önünde bulundurulması gereklidir. Bununla beraber, bunun zamanı gelecektir. Dinamik ve teknik yeteneği tam

bir devlet teşkilâtına kesinlikle ihtiyaç vardır. Şunu da arz etmek isterim: Böyle bir karara ulaştığımız zaman, bugün oluşmuş bulunan bir tabakanın, yarın tamamen kaldırılmasında hiç bir zorluk görmüyorum. Şimdiki şekil kalırsa, kamburun üzerinde bir kambur daha eklenmiş olur. Bu kamburların ikisi birden ameliyat edilip çıkarılmalı, atılmalıdır.» (F. Giritlioğlu, T.S.T.C.H.P. nin Mevkii: 145). Bu nedenledir ki; Başbakan Refik Saydam zamanında, bir genel denetim örgütü olarak Başbakanlık Murakaba Hey'eti kurulmuştur.

İki gün sonra da şekerden alınan tüketim vergisi bir kere daha arttırıldı. 4226 sayılı kanunla bâzı vergi ve resimlere yeniden zam yapıldı, P.T.T. ücretleri arttırıldı, bâzı evrak yeniden damga resmine bağlandı.

5.6.1942 de bütün özel kişilere ait kâatlar beyana tabi tutuldu. 12.6.1942 de bâzı illerdeki sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı. Millî Savunma İstikrazı hakkındaki 4275 sayılı kanun çıkarıldı. 24.6.1942 de özel kişilerin gümrüklerden çıkardıkları ve çıkaracakları kamyonlara elkondu ve taş kömürü fiyatlarına zam yapıldı.

Bu sırada İçişleri Bakanı Fayık Öztrak istifa etmiş, yerine Halk Partisi Genel Sekreteri Fikri Tuzer getirilmiş, onun yerine de Memduh Şevket Esendal Parti Genel Sekreteri olmuştu.

4237 sayılı kanunla; olağanüstü durumlarda haksız mal edinen bütün memurlar ile askerlik mensupları hakkında olunacak işlem saptandı ve bu gibilerden kendileriyle eşleri ve çocukları için Mal Beyannâğmesi alınması kabul edildi.

4202 ve 4207 sayılı kanunlarla, Macaristanla yapılmış bâzı ticaret anlaşmalarına ait belgeler onandı. Romanya ile ticaret ilişkilerine ait anlaşmaları onaylayan 4203 ve 4208 sayılı kanunlar kabul edildi.

Vurgunculuğa karşı önemli bir ekonomik tedbir olarak, ekmeklerin bayatlamadan satılmaması kararlaştırıldı. Bu nedenle, ekmeklerin fırınlardan çıkmaları üzerinden yirmi dört saat geçmeden satılmaları yasaklandı. Nevarki; bu işleme aykırı davranacakların Millî Korunma Kanunu gereğince cezalandırılmaları için gerekli kararnâme çıkarılmamış olduğundan yasak etkisiz kaldı, mahkemelerce verilen cezalar da Yazılı Emir yoluyla ortadan kaldırıldı (Z. C: 10.4.1942).

«Gerçekten, memleketin içinde bulunduğu ekonomik koşullar kötü idi. Her sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her va-

tandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve Ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlara bir avuç yem bulup bulamayacağını, uçakların motorlarına kaç günlük benzin ve motorlu araçlarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kayguyla düşünüyordu.», «Meselâ İzmirde olduğu gibi palamutun ve küsbenin de ekmeklik una karıştırılması zorunda kalınıyordu.», «Henüz savaşa katılmamış olduğumuz halde, bütün dünyadan fiilen kopmuş gibiydik.» Ticaret Bakanlığının İaşe (yiyecek) Müsteşarı Şükrü Sökmensüer ile Müsteşar Yardımcısı Şevket Süreyya Aydemir raporlarında durumu bütün açıklığı ile belirtmişlerdi. Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen; «Milletimize ve ordumuza karşı bu kadar âciz ve çaresiz kaldığımız için kendimi balkondan sokağın taşları üzerine atmak istiyorum.» diyordu. Memleketteki ekonomik durum bu kadar kötü idi (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 2/203 - 204).

«Her alandaki yolsuzluklar da almış yürümüştü. Millî Korunma Kanunu iyi uygulanamıyordu. Ufak hatası olan büyük ve ciddi bir müessesenin sahibi hapse mahkûm oluyor da, yakalanan sahte ekmek karnelerinin yapıcısı kanundaki herhangi bir boşlukla serbest bırakılıyordu. Çok alt kademelerde azınlıklara karşı suistimal belirtileri de başlamıştı. Zabıta görevlileri bazı yerlerde esnafı haraca bağlamışlardı. Kanun zorunluklarından vatandaşların şikâyetleri de imkânsızdı. Hülasa çarklar ya hiç işlemiyor, yada işleyince birbirine çarpıyordu.» (Ş.S. Aydemir, İkinci Adam: 2/216).

Başbakan Refik Saydam, Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmeni de yanına alarak, ekonomik sıkıntıya ait yakınmaları incelemek üzere İstanbula gitti. Fakat 7/8.7.1942 gecesi, 61 yaşında iken, İstanbulda öldü.

Başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu getirildi ve Şükrü Saraçoğlu aşağıdaki şekilde kuruldu :

Başbakan	Şükrü Saraçoğlu
Adâlet Bakanı	Hasan Menemencioğlu
Millî Savunma Bakanı	Gl. Ali Rıza Artunkal
İçişleri Bakanı	Dr. Fikri Tuzer (sonra Recep Peker)
Dışişleri Bakanı	Şükrü Saraçoğlu (sonra Numan Menemencioğlu)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı
Bayındırlık Bakanı	Ali Fuat Cebesoy
Millî Eğitim Bakanı	Hasan Ali Yücel

Ekonomi Bakanı	Sırrı Day
Sağlık ve Sosyal Yrd. Bak.	Dr. Hulusi Alataş
Gümrük ve Tekel Bakanı	Raif Karadeniz
Tarım Bakanı	Şevket Raşit Hatipoğlu
Ulaştırma Bakanı	Amiral Fahri Engin
Ticaret Bakanı	Dr. Behçet Uz

Yeni Hükümet ekonomik alandaki tedbirleri bir başka açıdan ele aldı ve zabıta tedbirleriyle ekonomik bunalımın önlenemeyeceği kanısiyle kısa bir süre önce kurulmuş olan örgütleri kaldırmaya karar verdi. Önce Fiyat Murakaba Komisyonlarını, Kurullarını, İaşe Müsteşarlığının illerdeki örgütlerini, hemen arkasından da Merkez Teşkilâtını ve Dağıtma Ofisini kaldırdı. Ve Yeni Başbakan Şükrü Saraçoğlu bu tutumu açıklayan Hükümet proğramını okudu:

«Dünyanın her gün biraz daha kötüleşen ve ufuklarında ümit ışığı belirmeyen karanlık görüntüsü içinde Türk milleti, tüm acılarına rağmen bugün mutlu bir varlık olarak görülüyor. Bunun gizli nedeni Büyük Şef'in çevresinde yaratılan birliktir. Gördüğümüz dünyanın acılı olayları içinde ulusların yıkılmalarına etken olan ayrılıklar, anlaşmazlıklar; Türk Ulusu'nun bütün erdemlerini özbenliğinde toplayan İnönünün yarattığı karşılıklı güven sayesinde bu ülkede yer bulamamıştır. İnönü Türk Ulusu'na, Türk Ulusu da İnönüye çok yaraşıyor. Bugüne kadar olduğu gibi, yarın da tıpkısı birlik ve beraberlik içinde, sıkıntılarda ve sevinçlerde birbirimize dayanarak, güvenle yürüyeceğiz. Bu koruyucu birliği yaşatmak Hükümetiniz için de ilk ve en büyük amaç olacaktır. Topraklarımızı savaş dışında tutmak için bütün dikkatimizi ve gayretimizi harcamaktayız. Bu güzel eseri sonuna kadar götürmek için ümidim azalmış değildir. Fakat bizim bütün dikkat ve titizliğimize rağmen bir gün bağımsızlığımız yada topraklarımız saldırıya uğrarsa bütün varlığımız bir tek idealin emrine verilecektir. Bu ideal de son kişiye kadar çarpışmak olacaktır. Bundan ötürü, ordumuzu hep güçlü ve hazır tutuyoruz. Onu, her türlü titiz ve içten ilginin üzerinde toplandığı büyük bir varlık olarak yaşatmakta devam edeceğiz. Ordumuzu, her gün biraz daha güçlü görmek hepimiz için bir amaç, Hükümetiniz için de bir proğram olmakta devam edecektir. Cumhuriyetimizin Lozanda başlayan eylemli ve olumlu dış politikası bir çok sınavlardan geçtikten sonra bugünkü duruma gelmiştir. Bu durum bugün en iyi, süreklice yerleşip oturmuş deyimiyle nitelendirilebilir.

Sınırları dışında herhangi bir sürgüzeşt arkasında koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye, savaşın dışında kalmak olanaklarını aramış ve bu olanağı bilinçlice olumlu bir tarafsızlık üzerinde yürümekte bulmuştur. Üç yıldanberi dünyayı yakan ve yıkan acılı olaylar önünde Türkiye, olumsuz bir tarafsızlıkla durumunu koruyamazdı, yarın da koruyamaz. Türkiyenin tarafsızlığı, genel bir politik sistemin işlenmiş bir şeklidir ve politikamızın kimseyi kuşkuya düşürmeyecek bir berraklığı ve içtenliği vardır.

İngiltere ile olan İttifak Muahedemiz (bağlaşma andlaşmamız) her iki tarafın yararına olan görevini sürdürecektir. Türkiye - İngiltere İttifakı gerçeğe dayanmaktadır ve az önce belirttiğim politik sistemin temel taşlarındandır. Yine o politikanın açık ve içten bir belirtisini Türkiye ile Almanya arasındaki karşılıklı dostluk ve anlayışı yeniden belgeleyen Türk - Alman Andlaşması'nda görüyoruz. Savaşın bu iki esaslı burcuna karşı olan durumumuzu ve o devletlere olan bağlarımızı, olumlu politikamızın açık birer örneği olarak sundum. Savaşçı kümelerin her ikisinde de, kendileriyle hukuki yada eylemli bağlantılarımız ve dostluklarımız olan devletler yer almıştır. Ki bunlara karşı da dost ve dürüst olmakta devam edeceğiz. Dostluğa karşı sonsuz bir iyi niyetle dolu dostluk, düşmanlığa da yanılmaz bir kararlılık ve dayanıklılıkla karşı koyma. İşte Hükümetimizin izleyeceği politikanın tam anlatılışı...

İç politikaya gelince; bunun en önemli cephesi ekonomik cephedir ve ekonomik cephenin en ateşli köşesi de yiyecek sorunudur. Liberal ekonomi bilimi, insanların rahat geçimini arttırmak için, her ülkenin en kolay ve bol yetiştirdiği ürünün karşılıklı değiştokuşu önerir. İnsanları yöneten yalnız ekonomi kuralları olsaydı bu öneriye uymak çok yerinde olurdu. Fakat bu bilimin yanında bir de hayat bilgisi vardır ki, onun da bize önerisi şudur: «Bir memleket, genel ve geniş ihtiyaçlarını kendi ürünleriyle karşılayamıyorsa, o memleket barışta ve savaşta yabancı iradelerin etkisinde kalabilir». Onun için biz; yiyecek, giyecek, ayakkabı, silâh gibi genel ve geniş ihtiyaçlarımızı kendimiz yapmak ve yetiştirmek için her fırsattan yararlanarak çalışmak kararındayız. Bu genel kural ve kararımızı bir kez daha ilân ederken hemen haber vermeliyim ki; ihtiyaçlarımızın, zorunluklarımızın adı ve önemi ne kadar büyük olursa olsun, hiç bir yabancı irade bizim bileğimizi bükemeyecektir.

Bugünkü sıkıntılar özellikle yiyecek etrafında toplanmıştır ve hepsi de geçici olup savaşla bitecek türdedir. Bütün dünya ile beraber bütün komşularımızın savaş içinde olduğunu ve üretimde çalı-

şan yüzbinlerce gencimizin silâh altında bulunduğunu göz önünde tutan Hükümet, bunu biraz da doğal görmektedir. Yiyecek sıkıntısı, bu gibi işlerde hazırlıklı ve örgütlü ülkelerde bile acıklı olaylar yaratacak duruma geldi. Tarafsız devletlerde bile hiçbir alıcı bulamadığı için çürüyen, buna karşılık hiçbir pahaya sağlanamayan mallar vardır. Çekmekte olduğumuz darlık, bu genel ve büyük acıların küçük bir parçasıdır. Bunun büyümesi ihtimali de yok değildir. Bu taktirde bu yükü eşitlikle çekmek ve çektirmek için bütün tedbirleri almakta kusur etmemeye çalışacağız. Olanaklar bollaştıkça sevincini beraber tadacağız, sıkıntıları da beraber çekeceğiz ve Hükümetiniz durumun acılı yada ümitli olduğuna bakmayarak onları olduğu gibi millete anlatacaktır. Benim ve on arkadaşımın içinde bulunduğu bundan önceki hükümet, hayat pahalılığına ve ekonomik bunalıma engel olmak için verilen yetkilere dayanarak bir çok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir çaba ile uygulamaya başladı. Fakat aradan günler geçtikçe bu kararların istenen sonucu vermeyeceği yapılan yakınmalardan, saptanan fiyatlarla aranan malın bulunamamasından ve yapılan incelemelerden anlaşılmaya başladı. Onun için Hükümet, hemen işe başlayarak bu sert tedbirleri yumuşatmaya, parça parça kaldırmaya ve yer yer değiştirmeye karar verdi ve daha çok tedbirlerin ekonomik olanlarına belbağladı. Tuttuğumuz yolda; genel fiyatlar, mal alma olanağı sağlamayan resmî fiyatların üstüne çıkacak ve fakat herhalde karapazar fiyatlarının altında kalacaktır. İşe, en önemli gördüğümüz hububat'tan (ekmek yapılabilen taneli ürünlerden) başladık. Gördük ki; bu memleket, barış zamanında bile ancak kendisine yetebilecek kadar hububat yetiştirebilmiş ve çok ayrık (müstesna) yıllarda çok az ihracat yapabilmiştir. Savaşla beraber koskoca bir Türk Ordusu, buğday harcamasını birdenbire yüzbinlerce ton arttırınca, sadece bu yüzden dengede koskoca bir açık meydana çıkmıştır. Savaş başladığı zaman devletin elinde 250 bin ton buğday stoku vardı. Halkın ve tüccarın elindekinin toplamı da bundan az değildi. Bu stok bizi yalnız iki yıl rahat yaşattı. Üçüncü yıla sıkıntı içinde girdik. Bu sıkışık yılda, teşekkürle anmayı görev bildiğim yüz bin tondan çok İngiliz hububat yardımına rağmen, çok sert ve sınırlı tedbirler aldık. Türk soyunun başlıca yiyeceği olan ekmeği çok küçülttük. Bütün bunlara rağmen ekmek darlığını ve sıkıntısını hâlâ ortadan kaldıramadık. Yalnız buğdayda 250 bin tonluk bir açığımız vardır. Bu açık şu şekilde kapatılabilir :

1. Üretimi arttırmak
2. Tüketimi azaltmak

3. Buğday ithal etmek

Biz bu üç tedbirin üçünü birden aldık. Üretimi arttırmak için; çiftçiyi memnun etsin diye ürün fiyatlarını arttırdık. Tüketimi azaltmak için; ordu ile resmî örgütlerdeki ve kontrolü bir dereceye kadar mümkün olan büyük şehirlerdeki sınırlamayı sürdürdük. Dışarıdan buğday sağlamak için, özellikle Amerikaya başvurduk. Kırkbeş gün içinde, on beş bin ton buğdayı kendi araçlarıyla göndermeye söz verdi. Ulaştırma aracı sağlayabilirsek istediğimiz kadar buğday vereceğini de bildirdi. Amerikanın gösterdiği yüksek anlayışa ve dostluğa teşekkür ederken, yabancılardan ulaştırma aracı sağlamaya çalıştık. Ulaştırmadaki sıkıntılı durumumuza rağmen bir vapurumuzu da bu işe ayırmayı düşünüyoruz. Umuyoruz ki; bu tedbirler iyi işleyecek olursa buğday sıkıntısı kalmayacak ve fiyatlar hattâ hükümetçe % 25 ler için saptanmış fiyatların altına düşecektir. Arpa ve yulaf açığımızı; kısmen dışarıdan sağlamakla ve fakat özellikle bizde çok bol olan ve iyi bir yiyecek olduğu anlaşılan pancar ve pamuk çekirdeği küsbelerinin önemli bölümünü ordu hayvanlarına ayırmakla kapatmaya çalışacağız. Biliyorsunuz ki; malzeme ve yapılmış maddeler ihtiyacımızı karşılamak için Almanya ile yüz milyon marklık kredi sözleşmesi imzalamıştık. Bugün bir hey'etimiz, bu krediyi işletmek için Berlinde bulunuyor. Hey'etimize ve işlerimize gösterdikleri kolaylıklar için Almanlara teşekkür etmeyi görev biliriz. Fasulye, nohut, mercimek, pirinç gibi yiyecek maddelerindeki sınırlamayı tamamen kaldırdık. Çünkü;

1. Bu ürünlerin her biri kolaylıkla ötekinin yerine geçebilir.
2. Buğday politikamız başarılı olursa, büyük miktardaki bulgur mevcudu bu maddelerin pahalılaşmasına kolaylıkla engel olur.
3. Eskidenberi büyük miktarda fasulye ihraç eden bir ülkeyiz.
4. Her yerden gelen haberler bu tür ürünlerimizin bu yıl çok bol olacağını anlatıyor.

Yağlar hakkında da aynı kararı verdik. Memleketimizin ihtiyacını karşılayan başlıca yağlar şunlardır : tereyağ, kuyruk yağı, pamukyağı, zeytinyağı. Fiyatları arasındaki fark çoğaldığında biri ötekinin yerine geçmektedir. Zeytinyağını ihrac ettiğimiz gibi, elimizde önemli bir stok ta vardır. Bu stokla ve elimizdeki ihraç gücü ile yağ fiyatlarının anormal artışını önleyeceğimizi umuyoruz. Zeytinyağı ile öteki yağların fiyatları ılımlı bir düzeyde olursa ihraçlarına izin vereceğiz, olmazsa ihraçı sınırlayacağız ve hattâ yasaklayacağız, devlet tüketimini de zeytinyağına yöneteceğiz.

Yünlü kumaş ihtiyacımızın % 80 ini, pamuklu kumaş ihtiyacımızın % 60 ını kendi fabrikalarımız karşılamaktadır. Bu üretimdeki devlet payı % 50 den biraz çoktur. Kumaşta açığımız olan işte bu % 20 ve % 40; Hükümetin yardımını aksatmakta ve karapazarı yaratmaktadır. Akla uygun olan yol üretimi arttırmaktır. Fabrikaların bir kısmı, üç, bir kısmı iki, ötekileri bir ekiple çalışmaktadır. İmkân olursa hepsini üç ekiple çalıştıracağız yakın bir gelecekte elimizdekilere bir pamuklu fabrikası daha eklemeye çalışıyoruz. Özel pamuklu fabrikaları gibi, özel yünlü fabrikalarını da devlet fabrikaları hesabına çalıştırmak niyetindeyiz. Kumaş sorununa sımsıkı bağlı iki medde vardır: Yün ve pamuk. Uzmanların söylediklerine göre, memlekette yeterince yün ve yapak vardır. Fakat bunları alabilmek için fiyatlarının öteki fiyatlar düzeyinde getirilmesi gerekmektedir. Bu dengeli fiyatı aramaktayız.Pamuğa gelince; hemen haber vereyim ki, pamuk için her yerden gelen haber çok iyidir. Bâzı nedenlerle çok azalan ihrac gücümüzü bu madde ile arttıracağımızı umuyoruz. Pamuğu almak, dağıtmak, ihraç etmek için kurulmuş iyi işleyen bir düzen var. Bunu bozmak niyetinde değiliz, fakat fiyatı üzerinde yaptığımız incelemelere göre pamuk çekirdeğinin fiyatını serbest bırakmak istiyoruz. Alınacak sonuca göre, pamuk fiyatını saptayacağız.

Et sorununda; ötedenberi yapılagelmekte olan kasaplık hayvan ihracındaki yasağı sürdürmekle, geçici nedenlerle türlü yerlerde göze batan ayrı ayrı fiyatların peyderpey ılımlı bir düzeyde birleşeceğini umuyoruz.

Bu karar ve düşüncelerle hububat fiyatlarını (% 25 oranındaki alımlara, tüketimdeki sınırlamalara, yapılacak ithalata), baklagillerin fiyatlarını (bu yılki ürün bolluğuna ve ihraç yasağına), yağ fiyatlarını (zeytinyağının ihraç makanizmasına), kumaş fiyatlarını (fabrikaların arttıracağı ekiplere ve bir elden yönetimin vereceği faydalara ve tezgâhların üretimine), et fiyatlarını (memleketimizdeki mevcuda ve devam ettireceğimiz ihraç yasağına) güvenerek ılımlı ve dengeli bir düzeyde tutabileceğimizi umuyoruz. Bu ılımlı fiyatlar, kuşkusuz ki, dünkü karapazar fiyatlarının çok altında olacaktır. Onun için bu zorunlu ihtiyaç maddelerini bir kere de tüketici açısından incelemek gerekir. Acaba fiyat artışlarında en küçük sıkıntıyı kimeler çekmektedir?

Zengin ve paralı olanlar için mesele yoktur. Köylü ve çiftçi, bu malların sadece satıcılarıdırlar. İşçi ve esnaf, gündeliklerini ve işlerini önceden yeni koşullara uydurmuşlardır. Görülüyor ki, hayat pa-

halılığı bütün ağırlığını, özellikle belli bir miktardan az maaş yada ücret alan memurlara yüklemektedir. Bunlara hayat pahalılığı oranında veya daha az bir oranda maaş zammı yapmak, Hazinemizin gücü dışındadır. Kaldı ki; bu tür zamanlar bizi içinden çıkılmaz bir daireye düşürüyor. Bu nedenle, yükü hafifletmek için başka doğrultularda çareler aradık ve her gün biraz daha arayacağız. Yüklerini biraz hafifletmek istediğimiz aile reislerine, şimdilik bir başlangıç olmak üzere, birer çift ayakkabı ve kendileriyle eşlerine birer kat kumaşı parasız vermek istiyoruz. Bundan başka, muhtaç vatandaşlara gücümüz yettiğince sosyal yardımlar yapmaya çalışacağız. Görülüyor ki; bütün dikkatimiz, bütün çabalarımız hepsinden çok zorunlu ihtiyaç maddeleri çevresinde toplanacaktır.

İpek, ipekli ve öteki lüks eşyanın fiyatlarını serbest bırakacağız. Bunları kim ve nasıl isterse öyle alır ve satar. Bundan başka pancar gibi alıcısı, şeker ve kömür gibi satıcısı tamamen hükümet olan maddeler için alım ve satım hususunda tek düşüncemiz; bunlara, bunlarla ilgili olanlar göz önünde tutularak, ahenkli ve ılımlı birer fiyat saptamak olacaktır. Bunları saptarken iki yandan birinin devlet olduğunu da hep göz önünde bulunduracağız.

Çok karışık ve çok değişik olan bu işlerin iyi işlemesi ve bugünkü ihtiyaçları karşılayacak duruma gelmesi için ciddi incelemelere dayanan tedbirler alacağız. Her duruma göre adâletli ve haklı çözüm yolları uygulamak için ihtiyatlı yürümekte daha çok yarar olduğu kanısındayız.

Uyguladığımız ilk kararların halkımızca çok iyi karşılandığını; aldığımız telgraflardan, teşekküre gelen kurullardan ve siz milletvekili arkadaşlarımızın getirdikleri haberlerden anladık. Kararlarımızın iyi karşılanması, bu kararların kesinlikle istenen sonucu vereceğini göstermezse de, hedefe varmakta karşılaşılan zorukların önemli kısmının ortadan kaldırılması anlamına gelir. Çünkü; büyük ve millî davalar, yalnız milletle beraber olunduğu zamandır ki; kolaylıkla hallolunabilirler.

Aldığımız ve alma yolunda olduğumuz kararlarla halletmek istediğimiz işler; her söz, olay ve haberden etkilenirler. Onun için olayları yakından izlemeye, alınmış kararlarda sivri köşeler kalmış yada ortaya çıkmışsa törpülemeye, bu tedbirlerden sonra da boşluk kalmış yada ortaya çıkmışsa onu doldurmak için daima uyanık durmaya çalışacağız. Şimdi biraz da; bütün sıkıntılarımızdan sonra daha da artan ve güçlenen ve hiç bir vakit değişmeyecek olan inançlarımızdan ve varlıklarımızdan sözedeceğim

Biz Türküz, Türkçüyüz ve hep Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan sorunu olduğu kadar ve en az o kadar bir vicdan ve kültür sorunudur. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu doğrultuda çalışacağız.

Bugünkü Türk vicdanı; vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini, Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve özellikle Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyor. Hepimiz bu idealin yolcularıyız ve bu yolda başarıya ulaşacağımıza inanıyoruz. Son yıllardaki çabalariyle dünyadaki arkadaşlarının sırasına çıkmış olan Üniversitelerimiz, Yüksek Okullarınız ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan sayıları ile ideale doğru atılışlara hazırlanıyorlar. Onun için, gençlerdeki beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için henüz pek genç olmakla beraber Köy Enstitüleri, köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeye başlamıştır. Bu iki uc arasındaki yüzbinlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlanıyor.

Köylüyü topraksız, toprağı da köysüz bırakmayacağız. Yavaş yavaş toprağı, sanatı, tekniği sadece bilginin emrine geçireceğiz.

Ekonomik ve siyasal alanlarda; devletçilik, özel teşebbüs ve kooperatifçiliğe bırakılan yerler o kadar geniştir ki bunlar arasında bir menfaat çarpışması asla olmayacaktır. İlerde de olmaması için daima dikkatli ve hesaplı yürüyeceğiz. Bizde imtiyazlar ve sınıflar hiç mevcut olmadı. Demokratik Türk Tarihinin derinliklerinden yuvarlanıp gelen bir gerçektir bu.. Biz Halkçı idik, Halkçıyız ve daima da Halkçı kalacağız. Tek Partili Devlet kurmuş olmamız, başlıca büyük bir gerçeğe dayanıyor. Biz ne sarayın, ne sermayenin, ne de sınıfların saltanatını istiyoruz. İstediğimiz sadece Türk Ulusunun Egemenliği'dir.

Hep beraber bir tek yoldan ve bir tek hedefe doğru yürüyerek Türk köyünü ve Türk köylüsünü, ne olursa olsun, yükselteceğiz. Böyle bir ideal için güvendiğimiz en büyük varlık inan, bilgi ve fedakârlıktır. Daha büyük bir varlık ta; bu işler konuşulurken, yazılırken, yapılırken Atatürkün daima aramızda yaşamakta olmasıdır. Türkün bugünkü gücünü yaratan Büyük Millet Meclisimizden ve onu meydana getiren siz milletvekillerinden güven ve yardım isteyerek sözlerimi bitiriyorum.»

Müstaki Gurup Başkanı A.R. Tarhan; «Biz savaş dışında kalmış olmakla beraber, savaş ekonomisinin içindeyiz. Bu koşullar altında mutlak bir serbestlik sistemi uygulamaya da ne olanak, ne de gerek vardır.» diyerek Hükümete güven oyu vereceklerini bildirdi.

Ali Muzaffer Göker (Konya); «Yalnız savaş içindeki memleketlerle değil, savaş dışındaki memleketlerle de karşılaştırıldığında memleketimizin her yerden daha mutlu bir görüntüsü olduğunu kimse inkâr edemez.» dedi ve Hükümete tam güveni olduğunu bildirdi.

Rasih Kaplan (Antalya); Başbakanın Türkçülük hakkındaki sözlerine değinerek, azınlıkların genel yerlerde Türkçe konuşmalarının sağlanmasını istedi ve bunu yapmadıklarından yakındı. İthal mallarının Anadolu tüccarlarına aracısız aktarılmasını da isteyerek güven oyu vereceğini açıkladı.

İsmail Sabuncu (Giresun); cesaret ve isabetle alınan kararların uygulanmasında vatandaşlara da düşen görevler olduğunu belirtti ve «Bu görevler aynı içtenlikle ve iyi niyetle yapılmazsa hükümetin başarılı olması olanaksızdır.» dedi. Geçen Büyük Savaş'ın kötü bir alışkanlığı olarak özel çıkarlardan başka bir şey düşünmeyen az sayıda kimselerin yer yer ve zaman zaman göstereceği direnmenin şiddetle cezalandırılmasını istedi. Bitkisel yağ üretimine önem verilmesine dikkati çekti. «Bizde köylünün ihtiyacı çok basittir : Gaz, tuz, bir de giyeceği pamuklu. Köylünün % 90 ı yünlü değil pamuklu giyer, pamuklu satın alır. Onun için de sattığı malın bedelini daima pamuklunun bedeliyle ölçer. İşte, bu davayı halletmek gerekir.» dedi.

Nuri Göktepe (Aydın); Hükümetin karar ve tedbirlerini övdü ve «Çiftçiyi korkutan, düşündüren üç durum vardır: Biri ürününe alıcı Bulamaması, ikincisi Malını Ucuza Satması, üçüncüsü Üretim Mevsiminde Sattığı Malın Fiyatının Sonradan Yükselmesi. Bunlara karşı tedbir alınmalıdır. Çiftçiyi çalıştırabilmek için ona kazanç sağlamak gerekir. Bu husus, bütün tedbirlerin üstündedir.», «Köylüyü topraklandırmak gelecek için büyük güven olduğu gibi, içinde köy bulunmayan ve otlak durumunda kullanılan geniş yerlerin işletilmesinin de sağlanması gerekir.» dedi, Türk Çiftçisi adına Millî Şef'e teşekkürlerini sundu.

Görüşmeler yeterli görüldü ve oybirliği ile Başbakan Saraçoğlu Hükümeti'ne güven gösterildi (Z. C: 5.8.1942).

Bu sırada Dünya Savaşı'nın genel durumu şöyle idi :

4.1.1942 de; Yirmi altı devletin temsilcileri Vaşingtonda toplanarak Mihver Devletlerine ve onların Üçlü Paktına katılan devletlere karşı bir ortak bildiri yayımladılar. Bildirinin amacı; Demokrasilerin, savaş hedeflerine varıncaya kadar, birbirlerine her türlü yardımda bulunmaları, bütün güc ve zenginlik kaynaklarını bu amaca harcamaları, tek başlarına barış yapmamaları idi.

Buna karşılık ta Japon, İtalyan, Alman temsilcileri, Berlinde yeni bir askerlik anlaşması imzalıyorlar ve yayımladıkları resmî tebliğde hedeflerini Ortak Düşman deyimi ile anlatıyorlardı.

Alman - Rus Savaşı, Rusların kış saldırıları ile, en şiddetli dönemine giriyordu. Pasifikte Japonlar genişleme, yayılma, başarılı sonuçlar alma savaşlarını sürdürüyorlardı. Atlantik Savaşı yeni bir döneme girmiş, Amerikan sularına kadar uzanan Alman denizaltıları Müttefik gemilerine önemli kayıplar verdirmeye başlamışlardı. Ocak ayı içinde Alman denizaltılarının batırdıkları 31 geminin toplamı 200 bin tonilatoyu bulmuştu. Amerika içindeki sabotajcılar da rıhtıma bağlı duran Fransız transatlantiği Normandi'yi batırmışlardı. Fakat, bütün bunlara rağmen Amerikalılar, Avrupaya gönderilmek üzere gemilere asker yüklüyorlardı.

Şubat 1942 de; İngilizlerin yönetimindeki Singapur, 130 bin esir vererek kayıtsız ve şartsız Japonlara teslim olmuştu. Olay Büyük Britanyanın en büyük felâketi ve teslim oluşu niteliği ile tarihe geçti. Rusların kış saldırıları da şiddetini yitirmiş ve Radar denen âlet savaş alanına girmişti.

Bu sırada gerek Ruslar, gerekse Almanlar Türkiyeyi birbirlerine karşı kullanmaya, kendi yanlarında bulundurmaya çalışıyor ve bunun için türlü düzenlere başvuruyorlardı. 24.2.1942 de; bir Sovyet ajanı olan Yugoslavya göçmeni Ömer Tufan, Türk devlet adamlariyle yakın ilişki kurmuş Alman Büyükelçisi Von Papen'e Ankarada suikast yaptı. Fakat atacağı bomba kendi elinde patladı, suikastçı öldü. Olay Türk kamuoyunda üzüntü yarattı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda Türk üniformasiyle Türk ordusunda görev yapmış olan Von Papen'in, Türkiyeye saldırmanın doğru olmayacağına Hitleri inandırarak Türkiyeyi saldırıdan korduğu söylentileri ve kamuoyunda sevgisi vardı. Türk polisi olaya elkoydu ve o sırada Ankarada Polis Kolejinde öğretmenlik yapan İsveçli ünlü Detektif Payot'un da yardımı ile ölen suikastçinin kişiliğini ve arkadaşlarını meydana çıkardı. Sovyet elçiliği ile olan bağlantısını tesbit

etti, iki elçilik memurunu geri aldırttı. Ve olay Türklerle Ruslar arasında yeni bir soukluk nedeni oldu (Ş.S. Aydemir, İkinci Adam: 249; A. Us, Hatıra Notları: 507 - 512; A.E. Yalman, Gördüklerim : 3/295).

Mart 1942 de Endonezya adalarından Cava (ötekileri: Sumatra, Bornes, Celebes, Molakas, Sumba, Yeni Gine), Japonların eline geçmişti. Nisanda Japonlar, Filipinlerin istilâsını bitirmek üzere idiler. Mayısta Korregidor da teslim olmak zorunda kalmıştı (J. Topland. Pearl Harbor Baskını).

Bu sırada Almanlar, Kırımda Kerç doğrultusunda saldırıya geçmişlerdi. Rus Cephesi'ni yarmışlar, yeni kırk bin esir ile Kırımda aldıkları esir sayısını 150 bine vardırmışlardı. Kuzey Afrikada Romelin komutasındaki Alman kuvvetleri de saldırıya geçmişlerdi.

Buna karşılık İngiliz hava kuvvetleri, göklerin gerçek hâkimi olduklarını açıkca gösteriyorlardı. İngiliz Hava Kuvvetleri'ne bağlı 1000 uçak, Almanyanın Kolonya (Köln) şehrini bombalamışlar, İngiliz askerî birlikleri de Madagaskara çıkmışlardı.

Mayıs 1942 de kış saldırısı ile Harkof'da ilerlemiş olan Rus ordusu Alman çemberine düşüp yokoldu. Almanlar 100.000 bin esir aldılar, ötekiler öldü, hiç kurtulan olmadı. (Kruşçevin Anıları, Mehmet Harmancı Çevrisi: 229).

Haziran 1942 de; Romel Kuvvetleri, ileri hareketlerine devam ederek Tobruk'u ele geçirmişler ve İngilizlerin peşini bırakmayarak Marsamatruk'u da almışlardı. Rus Cephesinde yaz saldırılarına başlamışlar, Alman denizaltıları da başarılı saldırılar yapmışlar ve son iki ay içinde toplamı 752.000 tonilatoya ulaşan 148 gemi batırmışlardı (D. Mason, Ölüm Denizaltıları: 71). Bu sırada Japonların istilâ hareketi de devam ediyordu. Kiska ve Attu'yu işgal etmişlerdi.

İşte bu günlerde idi ki; Amerikalılar, İngilteredeki Kuvvetlerin Komutanlığına General Ayzenhaver'i tayin ettiler.

Temmuz 1942 de Sıvastopol Almanların eline düşmüş, Alman kuvvetleri Rostov'a girmişlerdi. Buna karşılık; Afrikada durmadan ilerleyen Romel kuvvetleri, Müttefık Kuvvetler tarafından Elalemeyn'de durdurulmuştu.

1942 Ağustosunda Çörçil; önce Kahireye, sonra Moskovaya gitti. Stalin, Avrupada İkinci Cephenin tezelden açılmasını istedi. Çörçil ise, Afrıka Cephesini ön planda tuttu. Afrıkadaki Müttefık Kuvvetler Komutanlığına Montgomeri getirildi ve Amerikan çıkarması başladı. Montgomeri'ye verilen görev, Tobruk'u alarak Elalemeyn'e gelen Mihver Kuvvetleri'ni Afrıkadan çıkarmaktı.

Bu sırada Almanlar, Kafkasyadaki ilerlemelerini de sürdürüyorlardı ve Stalingradın kuzeyine gelmişlerdi, Stalingradı almayı gün meselesi sayıyorlardı.

Bu ay içinde Türkiyede, dış ilişkilerle ilgili bazı kanunlar kabul edildi. Bulgaristanla 27.3.1942 de Ankarada imzalanmış olan Ticaret Ve Tediye Andlaşması, Mersin Liman Şirketinin Satın Alınması hakkındaki Sözleşme onaylandı (Kanun: 4284, 4285, 4302).

Ve 14.8.1942 de Dışişleri Bakanlığına İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu getirildi.

B

Ekonomik Bunalım

Dünya Savaşı, her gün biraz daha genişleyip şiddetlenerek insanlığı sınırsız acılara sürüklüyordu. Savaş alanının dışında bulunmasına rağmen, Dünya Savaşı'nın kötü etkileri Türkiyede de aynı siddetle kendini göstermiş ve özellikle ekonomik alanda büyük bir bunalım yaratmıştı.

Daha Savaşın ilk günlerinde yükselmeye başlayan fiyatlar, sınır tanımaz duruma gelmişlerdi. Pek az gelişmiş olan sanayi, yüksek üretim giderlerinin sıkıntısı içinde kıvranıyor, yapılmış mallar yüksek fiyatla piyasaya çıkarılıyordu. Dış ticaret ilişkilerinin bozulması yüzünden ucuz ve kolay ithalat yapılamıyordu. 1941 ve 1942 yıllarında buğday ürününün çok az oluşu, Türk Milletinin ana besin maddesi olan ekmekte kısıntılar yapılmasına sebep olmuştu. Bu sırada büyük bir orduyu beslemenin zorunluğu da göz önünde tutulacak olursa 1942 yılında Türk toplumunun büyük bir sosyal ve özellikle ekonomik bunalım içinde olduğu kolayca anlaşılır. Hayat son derece pahalılaşmış, en zorunlu ihtiyaç maddeleri bile karapazar'a düşmüş, yüksek fiyatla karapazar'da alış-veriş yapılması normal hale gelmişti. Bu arada Millî Korunma Kanununun uygulanması da hoşnutsuzluk yaratmaktan başka yarar sağlamamıştı (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 94,101).

Ekonomik bunalım öylesine bir düzensiz durum yaratmıştı ki; Meclisde bile bâzı milletvekilleri ile bakanların evlerinde yiyecek

stoku yaptıkları söyleniyordu. Oysaki Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, Parti Gurubunda yaptığı konuşmada gerekli tedbirlerin alındığını ve alınacağını bildirmişti. Nevar ki; uygulanmakta olan işlemler tam tersine idi. Mayıs ayına kadar nufus başına günde 300 gram olan ekmek payı, İstanbul Valiliğinin bir ilânı ile 150 grama indirildi. Hükümet; 1941 yılından arta kalan hububat ürünü ile 1942 yılı ürününe el koydu. Fakat hububata elkoymak, izlenen amaca varmaya yeterli değildi. Çünkü eldeki ulaştırma araçları bunların istenildiği gibi dağıtılmasına ve nakline yetmiyordu.

6.10.1942 de; yeni bir tedbir olarak her tüccar, getirdiği eşya için fatura almaya ve sattığı yüz kuruşluktan çok eşya için fatura vermeye mecbur tutuldu. Bu sırada memlekette bir çok maddenin kıtlığı vardı ve yapı malzemesi yokluğundan yıkıntı ticareti başlamıştı. Ekonomik durumun düzeni öylesine bozulmuştu ki; normal tedbirlerle, hattâ zâbıta tedbirleriyle de düzeleceğe benzemiyordu. Nitekim, bu yüzden Antalya Mebusu Rasih Kaplan, İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istiyordu (A. Us, Hatıra Notları: 505, 509, 512, 514, 520, 525, 552, 553).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü durumu özetle şöyle anlatmakta idi: "Dünya Savaşı bu yıl da, ülkeleri yakıp yıkmakta devam etti. Savaşanlar arasında bir anlaşma olmasını bugün için umduracak hiçbir belirti de yok. 1943 yılının daha da insafsız ve geniş savaşlarla geçeceği anlaşılıyor. Gittikçe şiddetlenen bu düşmanlık havası içinde, her gün biraz daha sinirlenen taraflar ortasında, tarafsızlık politikasını yürütmek Hükümet için çok yorucu olmaktadır. Vatandaşların; millet ve memleket selâmeti için her fedakârlığı kabul etmiş halleri büyük ve kuvvetli bir millet olmanın işeretidir. Nevar ki; memleketimiz de Dünya Savaşı'na en çok bugün yaklaşmıştır. Ülkede telâş ve üzüntü havası esmektedir. Bu hal milleti zayıf ve hastalıklı gösterir. Hastalıklı millet bünyeleri de dış tehlikeleri hızla üzerlerine çekerler. Bu nedenle bir gün, hiç bilmediğimiz bir doğrultudan ve bilmediğimiz bahanelerle yurdumuzun saldırıya uğraması ihtimali göz önünde tutulmalıdır.

Bu arada şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belâsı vatanımızı acılar içinde kıvrandırıyor. Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki yıldanberi Cumhuriyet Hükümetleri'ni başarısız bırakmak için estirilmiş olan zehirli havadır. Oysaki, acıları dindirebilmenin tek çaresi resmî görevlilere ve hükümete yardımcı olmaktır. Ne yazık ki, Hükümetin yiyecek işlerini

düzenlemek için harcadığı emeklere, iki yıldanberi toplum yardımcı olmamıştır. Bu nedenle, bugün ilk düşünülecek mesele, genel güvenlik havasının geriye getirilmesidir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz (solunum yoluyla aldığımız) havayı bir ticaret eşyası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politik ihtirasları için büyük fırsat sanan vede hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan bir kaç politikacı büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç beş yüzü geçmeyen bu insanların vatana karşı apaçık olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır. Devlete ve millete sövmek, milletin özvarlığına ve hükümetine olan güvenini zehirlemek iktidarını kimseye vermemeliyiz. Ticaretin ve ekonomik çalışmaların serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir topluluğa tanımamalıyız. Hırslı politikacıların, millet iradesi üstünde bir iç ve dış politika yürütmelerine kesinlikle müsaade etmemeliyiz."

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, sözlerinin sonunda, pahalılık sebeblerinin ve alınacak tedbirlerin, ayrıntılı olarak Başbakanca açıklanacağını bildirdi (Z. C: I. II. 1942).

Başkan Şükrü Saraçoğlu - Sizler Ankaradan ayrılırken (Meclis 12.8.1942 de tatile girmişti), her yanda ve her malda bir kıpırdama başladı: fiyat kıpırdaması... Bu kıpırdama, kısa sürede bir yürüyüşe, bu yürüyüş büyük bir hızla bir koşuya, koşuşmaya döndü. Fiyatlar aldı, yürüdü. Öyle ki; her sabah yatağından kalkan vatandaş eşi ve dostu ile konuştukça, gazeteleri okudukça yeni fiyat artışları ile karşı karşıya geliyor ve kendi kendine soruyordu: Nereye gidiyoruz?

Öteki bâzı kimseler de, hükümetin hiç bir şey yapmadığını ve seyirci kaldığını görerek soruyorlar: Hükümet nerede? Bâzıları ise Hükümeti şu yada bu ekonomik mezhebe malederek kendi akıllarınca açıklamalarda bulunmaya çalışıyorlardı.

En önce bu son düşünceye cevap vereceğim: Biz ne Adam Smit'in öğrencisi, ne de Karl Marks'ın çırağıyız. Biz sadece; sosyal dini Halkçılık ve ekonomik mezhebi Devletçilik olan bir Politik Partinin çocuklarıyız. Bizi ve yaptıklarımızı yakından izleyenler, bizim Parti Proğramı'na ne kadar bağlı olduğumuzu anlamakta zorluk çekmezler. Esasen işe başlarken memleketimizin en büyük ürünü olan hububat (emek yapmaya yarayan buğday, arpa, mısır gibi ta-

neler; tahıl) ve pirinç hakkındaki kararlarınızla pamuğa fiyat tesbit eden ve yüne ve yapağıya el koyan kararlarımız bizim hangi yolun yolcusu olduğumuzu yeterince göstermişti.

Fiyatların baş döndürücü bir hızla artması üzerine sorulan «Hükümet Nerede?» sorusuna karşı da hükümetin her an iş başında olduğunu, şimdi vereceğim açıklamalar ve almakta olduğumuz kararlar gösterecektir.

Bugün memleketimiz, savaşçı devletlerle tümden çevrilmiş bir durumdadır. İşlerimizde ve kararlarımızda bu gerçeği gözden kaçırırsak vereceğimiz hükümlerde ve alacağımız tedbirlerde büyük yanlışlıklara düşeriz.

Bugün savaş dışında olan her ülke başlıca üç savaş tehlikesi ile karşı karşıyadır. Birincisi: Savaşın kesinlikle ülkesine girmeyeceğine inanmak ve bu yüzden hazırlıksız bulunmak'tır. İkincisi: Memleket çocukları arasındaki millî birliğin çözülmesi ve bu yüzden dıştakilerin onu yeme isteklerinin kabarmasıdır. Üçüncüsü: Uzayan savaşların akılsız ve hesapsız işlerle çevresindeki savaş dışı ülkeler için de tehlikeli olmasıdır.

Savaşın ilk yılını az çok rahat geçirdik. Çünkü anbarlarımızda ithalat ve ihracat malları vardı, darlık ve yoksunluk duyulmuyordu. Bu yılın en büyük etkisi bütçe üzerinde göründü Çünkü barışı korumak ve kurtarmak için koskoca bir orduyu silâh altında tutmak zorunda kaldık. Savaşın ikinci ve özellikle üçüncü yılında yer yer darlıklar oldu. Savaş yüzünden ithalat zorlaştığı gibi, memeleket çocuklarının silâh altında tutulmasından ötürü de hem üretim azaldı, hem tüketim çoğaldı. Başlıca bu sebeblerle artmaya başlayan fiyatlarla ve ayaklanan vurgunculukla mücadele etmek görevinin zorunluğunu duyan Refık Saydam Hükümeti, üyelerinin birleşen kanılariyle, kararlar alarak vurgunculara mücadeleye başladı. Alınan her mücadele kararı, yeni mücadele kararlarını dâvet etti. Yeni kararlar da daha çok sıkılığı ve sertliği zorunlu kıldı. Böylece bir çok mallara el konulacak derecede ileri gidildi. Fakat bu kararlar beklenen ve istenen neticeyi vermedi. Kısa sürede memleket içinde recmî fiyatlarla bâzı malları bulmak imkânsız hale geldi ve memlekete koskoca bir karapazar yerleşti. Bu durum karşısında hepimiz önce kendi kendimize ve sonra birbirimize sormaya başladık. Acaba bu kararlar yada hiç değilse bunlardan bâzıları alınmamış olsaydı daha iyi olmazmı idi? Ve çok geçmeden hükme varmaya başladık, bu kararlar alınmasaydı daha iyi olacaktı, dedik.

İşte bu sıralarda Saraçoğlu Hükümeti iktidar yerine geldi ve gelir gelmez de evvelce alınmış olan sıkı kararlardan çoğunu kaldırdı, bâzısını da değiştirdi. Uygulamaları daha kolay yeni kararlar aldı. Bu kararların adâletli olmasına da dikkat etti. Fiyat Kontrolü kararlarında; bu kararlardan doğan yükün tüketici ve üretici vatandaşlar arasında adâletli paylaştırılmasına önemle dikkat ettik. Fakat ne yazık ki; dövizli - dövizsiz, takaslı - takassız ithal mallarının fiyatları üzerinde egemenlik kuramadık. Vurguncuların yarattığı yüksek fiyatların önüne geçemedik. Bu nedenle Fiyat Kontrolü kararlarımızın yükünü daha çok çiftçiye yükledik. Fakat bu yolda daha fazla devam edemezdik. Devam etmiş olsaydık sadece haksızlıkları yığın haline getirmiş olmakla kalmayacak, üretimin azalması gibi büyük bir tehlike ile de karşı karşıya gelecektik.

Böylece uygulanmaları kolay ve adâletli kararlar aldık. Fakat normal ve ılımlı fiyatlara kavuşmak umudu gerçekleşmedi. Çünkü, her şeye rağmen, hububat fiyatları yükselmekte devam etti. Hububatla beraber öteki mallar pahalılaştı. O kadar ki; bunların çoğu, dünkü karapazar fiyatlarını bile geride bıraktı. Hububat ve yiyecek fiyatlarında görülen ölçüsüz artışta vurguncuların etkisi yoktur yada yok denecek kadar azdır. Çünkü bu mallar, fiyatlar artarken köylülünün elinde idi ve fiyat artışı mal onun elinde iken başlamıştı. Ve bu fiyat artışları mâkul bir yerde dursa idi hattâ hoş karşılanabilirdi. Çünkü Hükümet de, koyduğu resmî fiyatlarla böyle bir yol tutmuştu, bu yoldan çok düşük olan köylünün hayat seviyesinde biraz yükselme sağlayacaktı. Fakat fiyatlar alıp yürüdü ve mahdut gelirli milyonlarca şehirli bir üzüntü uçurumuna doğru sürüklenmeye başladı. Bununla beraber, genellikle yiyecek fiyatlarının ölçüsüz yükselişindeki sorumluluğu yalnız köylüye yüklemek tabii doğru değildir.

Hububatın % 25 ini o gün için iyi sayılan bir fiyatla Hükümet adına köylüden toplamaya karar verdiğimiz günlerde, şehirlerimizin hububat ihtiyaçlarını günü gününe ve hattâ saatı saatına zor yetiştiriyorduk ve anbarlarımızda hiç stok yoktu. Bu durum göz önünde iken, alacağımız % 25 lerin anbarlarımıza girmesini sağlamak için, bu % 25 leri ödeyinceye kadar, her türlü hububat alış verişini yasaklamakta tereddüt etmedik. Bu yasak, hububatın şehirlere inmesine ve fırınların beslenmesine engel olmakla kalmakla kalmadı, şehir ihtiyacı için ayırdığımız % 25 i de eritmeye başladı. Öyle ki; bizzat buğday sahipleri bile, daha ucuz olduğu için kendi ihtiyaçlarını çarşıdan tedarik etmeye başladılar. Ordumuz ve kara günle-

rimiz için hazırlamakta olduğumuz stokların yaz ortasında erimeye başlaması bizi telâşa düşürdü, meseleyi yeniden inceledik. Alacağımızı almadan hububat alışverişini serbest bırakmayı yine tehlikeli gördük. Stoklarımızı eritmeyen ve şehirlerin ekmeğini sağlayacak olan bir çare aradık. Bu çareyi, belediyelerimizi geçici olarak işe sokmakla bulabileceğimizi umduk. Belediyelere verdiğimiz bu görevin başarılabilmesi için de onlara krediler açtırdık ve belli günlerde kendilerine hububat vermeyeceğimizi bildirdik. Bunun üzerine yüzlerce belediye, buğday anbarı sayılan yerlere hücum etti. Herkesin kafasında kendi şehri için bir yıllık stok yapmaktan başka bir kaygı yoktu ve böylece her yerde bir fiyat yarışı başladı. Ve hiç bir fiyat bu yarışı durduramadı. Hububat fiyatları ve onunla birlikte öteki yiyecek maddelerinin fiyatları gittikçe artarak bugünkü mübalağalı reddelere hızla erişti. Anlaşıldı ki vurgunculuk tüccarların tekeli altında değildir.

İşin ikinci cephesi; bizim, ticaret yeteneği olmayan, kâr ve zararda ilgisi bulunmayan belediyelerin bu işi beceremeyeceklerini görmemiş olmamızdır. İşin bir üçüncü cephesi vardır ki; o da bu alanda gösterilen çabaların ve çalışmaların, her şeye rağmen bizi büyük ve müsbet bir sonuca yaklaştırmasıdır. Çünkü bugün elimizde hiç bir vakit sahip olamadığımız bir hububat stoku vardı ve bu sayede yakın ve büyük korkular yokolmuştu.

Bâzı memleketlerde dokuz göbek dedesini sayabilen adamlara soylu derlermiş. Bizim milletimiz tarih boyunca böyle bir soyluluk tanımadı. Bizim tanıdığımız soyluluk, ruhsal soyluluktur. Ruhsal soyluluk da bize, yaptığımız işlerin iyi yanlarının da eksik yanlarının da açıkca ortaya konmasını emreder. Onun için fiyatların bugünkü durumunun sorumluluğunda Hükümetin de payı bulunduğunu söylerken duyduğum üzüntünün yanı başında özel bir duygu ile bu sözlerimi ulusal soyluluk kurallarımıza uygun göreceğinizi umuyorum.

Başkan Ş. Saraçoğlu işçileri ve memurları, fedakârca çalışmalarından ötürü övdükten sonra, sözlerine şöyle devam etti:

— Özellikle yiyecek fiyatlarının hiç bir ölçüye sığmayacak şekilde alıp yürümesi değişmez ve sınırlı bir gelirle geçinen milyonlarca vatandaşı bir ızdırap uçurumu karşısında bıraktı. Hükümetimiz de meseleyi derin bir inceleme ile ele aldı. Devlet mallarının fiyatlarının ucuz olduğunu ve fakat dağıtımında yolsuzluk bulunduğunu gördü. Zarar eden bâzı kurumların mallarının fiyatlarının yük-

seltilmesi dışında öteki malların fiyatlarının ucuz bırakılmasına karar verdi. Dağıtımdaki yolsuzlukların da zamanla azalacağına inandık. Devlet yardımının dar ve değişmez gelirli vatandaşlara yönetilmesi gereğini anladık. Bunlar da tamamen şehirlerde oturan vatandaşlardır. Bunların toplamını 1.600.000 tahmin ettik. Bunların kimler olacağını aradık. Umumî bütçeden maaş ve ücret alan 110 bin memurun karı ve çocukları ile toplamını 500.000, dul ve yetim ve emekliler ile aile efradı toplamını 800.000, umumi bütçe dışındaki memur ve hizmetleri karı ve çocukları ile 700.000 hesapladık. 1.600.000 den arta kalan 3 - 4 yüz bin yadıma muhtaç insanı da bölge idarelerinin tesbit etmesini uygun gördük. Ve bu alanda şu konuları ele aldık:

1 — Elbiselik kumaş ve ayakkabı
2 — Hububat
3 — Bulgur
4 — Pirinç
5 — Yağ
6 — Şeker
7 — Kumaş
8 — Kömür
9 — VARLIK VERGİSİ...

1 — Yüksek memurların yalnız kendilerine birer kat elbiselik kumaş, orta memurların kendilerine ve eşlerine birer kat elbiselik kumaş, küçük memurların kendileriyle eşlerine birer kat elbiselik kumaş ve kendilerine birer çift de ayakkabı verilmesi için hazırlanan kanun tasarısı Meclise verilmiştir.

2 — İngiliz ve Amerikalılardan istediğimiz hububattan vâdedilen on beş bin tonluk buğdaylar getirilip teslim edildi. İngilizler ayrıca 7.800 ton arpa vâdettiler ki, yarısından fazlası verildi. Amerika da 6000 ton daha buğdayı emrimize amade tutuyor. Bu tür yardımlar devam edecek. Hububatın nakli için vasıta aradık. Portekiz limanlarındaki Alman gemilerini, Portekiz Hükümeti muvafakat etmediğinden satın alamadık. İsviçre ile olan konuşmalarımız da olumlu yolda değildir. Amerikadaki Panama bandıralı vapurları satın alamadık. Fransızlarla yapılan görüşmeler de olumlu bir sonuca varamamıştır.

% 25 hububat alımı ile toplam 7 - 8 milyon ton olan memleket hububatından 1,5 milyon kadarını elimize geçireceğimizi sanıyorduk.

Fakat çiftçilerin borçlandığı miktarın 900 bin tonu zor bulduğunu gördük. Bu, kötü tesbitten oldu. Çünkü tesbit mahsul yeşil iken yapıldı ve çiftçi de birbirini kayırdı. Bâzı yerlerde mahsulün bozulmasından dolayı durum kötü oldu ise de çiftcinin ödemesi genellikle düzenli oldu. Dışarıdan da 50 bin ton buğday getirdik. Artık bugün hububat konusunda fiyat manevralarına elverişli şekil yoktur. Fakat % 25 ler de, elimize, her çeşit manevrayı yapmaya elverişli miktarı vermemiştir. Bu nedenle elimizdeki hububatla geçici bir ferahlık için piyasaya girmedik ve kara gün için sakladık. Büyük şehirlerin ihtiyacı için piyasadan hububat alarak ekmek ihtiyacını karşıladık.

3 — Hazırlanmakta olan bulgular dar ve sabit gelirli ailelere ucuz fiyatla dağıtılacaktır.

4 — Pirinç mahsulünün % 15 ini satın alıyoruz. Bir kısmını orduya vereceğiz, mühim bir kısmını da pahalılık kurbanlarına maliyet bedelle dağıtıcağız.

5 — Zeytinyağının sıkıntısı ve fiyatının günâhı bu işin ticaretini yapan bir kaç kişiye aittir. Satın alıp topladıklarımızı maliye fiyatına dağıtacağız.

6 — Şeker tüketimi yılda 100 milyon kilodur. Köylünün eline para geçtiği için bu sene tüketim daha da çok olacaktır. Üretim de 50 milyon kiloyu bulursa sevineceğiz. sıkıntıyı gidermek için şeker dağıtımı yapacağız, üretimi arttırmaya çalışacağız.

7 — Kumaş konusunda dikkati çeken husus şu ki, el tezgâhları çok para kazanıyor. Ucuza verilen devlet kumaşları da el değiştirerek dört misli fiyatla satılıyor. Devlet müesseseleri zarara çalışıyor. Hem parasız dağıtım yapacağız, hem de kumaş satışlarında fiyat tesbiti yapacağız.

8 — Kömür istihsalinde ocakları muntazam çalıştıracağız. Ocakları limana bağlayan dekovil hattı tamamlanacaktır. Vapurların iş yapamayarak geri dönmemeleri için Ereğli gibi kömür limanlarını temizleyip hazırlayacağız.

Ve bütün bu işlerde üç büyük esasa dayandık ve dayanacağız: 1 — odâlet, 2 — güvenlik, 3 — uygulama yeteneği (Z. C: II. II. 1942).

Hükümetin iyi niyetle karara bağladığı bu tedbirler hemen de kanunlaştırıldı (Kanun: 4306). Fakat, tüm sıkıntılı vatandaşlara

olmasa bile belli sayıdaki memurlara eşya yardımı yapılması hususundaki kanunun uygulanması da bir başka bakımdan iyilik yerine kötülük getirdi. Halk ile memurların arası açıldı. Halk, memura kötü gözle bakmaya başladı. Sonuç olarak bu tedbir, toplumdaki hoşnutsuzluğu ve huzursuzluğu arttırmaktan başka işe yaramadı (F. Giritlioğlu, T.S.T.C.H. Partisinin Mevkii: 154).

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise, topluma huzur getireceğine inandığı tedbir ve kararları almaya devam ediyordu. Bunlardan biri de, her ne şekilde olursa olsun savaş zenginlerinin servetlerinden büyük oranda devlet payı yâni verği almak amacını güden Varlık Vergisi Kanunu tasarısı idi (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 287).

C

Varlık Vergisi

II.II.1942 günü, memleketin ekonomik durumu ve alınacak tedbirler hakkında Meclisde açıklamalarda bulunan Başbakan Şükrü Saraçoğlu sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Genellikle eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında gerçekten üretim azlığının, ithalat eksikliğinin, yanlış tedbirlerin, özellikle doymak bilmeyen aşırı isteklerin ve vurgunculuğun geniş payları vardır. Fakat bütün bunların etkisi kadar, öteki bir olay daha vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının durmadan artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır. Oldukça ufak dertlere ilâç aranırken bir büyük savsaklamak elbette doğru olmazdı. Onun için öteki işlerle beraber bütün dikkat ve titizliğimizi bu yara üstünde toplamayı ve ona ilâç bulmayı en önde gelen bir görev saydık. Bu iş için tek yol, tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış özellikle savaş yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve bir kereliğine alınmalıdır. Bu düşüncelere dayanarak bu iş için bir kanun tasarısı hazırlamak zorunluğunu duyduk. Uzun incelemelerden sonra hazırlanan bu kanun tasarısına göre başlıca üç kaynaktan para toplanacaktır. Bu kaynaklar önem sırasiyle şunlardır: Tüccarlar, Emlâk ve Akar Sahipleri, Büyük Çiftçiler.

Savaş yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için Varlık Vergisi'nin en büyük yükünü elbetteki onlar taşıyacaklardır. Esasen türlere, sınıflara, zümrelere ayrılmış bulunan ve vardikleri ver-

gi ile yaptıkları iş belli olan bu sınıf mensuplarından, kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekte tereddüt duymuyoruz. Beş yüz liradan aşağı bir mükellefiyet istemediğimize göre, fakirleri ve zayıfları bu verginin dışında tutmaktayız. Bu vergi nedeniyle yaptığımız incelemelerde büyük tüccarların ve bazı zümrelerin vergiden kaçma yolunu nasıl bulmuş olduklarını görerek şaşırdık ve gelecekteki bu gibi vergi kaçakcılarına meydan vermemek için tedbirler araştırıyoruz.

İkinci kaynağımız hanlar, hamamlar, apartmanlardır. Bunların sahipleri de bu vergiye bağlanmıştır. Yalnız, aldıkları yılık kira toplamı 2500 lirayı geçmiyorsa, bunlar için mükellefiyet yoktur. Fakat bu miktarı geçiyorsa bunlar komisyonlarca belirtilen parayı ödemek zorundadırlar.

Üçüncü kaynak Büyük Çiftçiler'dir. Büyük Çiftç'den maksat, 500 lirayı hiç bir işine halel getirmeden verebilecek olan çiftçidir. Bunlar mükelleftir ve bu mükellefiyet hiç bir zaman bir çiftçinin varlığının yüzde beşini geçmeyecektir ve bu mükellefiyet hiç bir zaman bir çiftçinin varlığının yüzde beşini geçmeyecektir. Verginin kişilere göre miktarını altışar kişilik komisyonlar belirtecektir. Bu komisyonlara Vali ve Kaymakamlar başkanlık edecek, Defterdar ve Malmüdürleri de Maliyeyi temsil edeceklerdir. Öteki dört üye halkça seçilmiş olan Belediye ile Ticaret Odası yada Ziraat Odası üyeleri arasından seçilecektir. Bu komisyonların verdikleri kararlar kesindir ve değiştirilemez. Verginin belirtilmesi ve alınması için zaman geniş olarak burakılmamıştır. Çünkü bu işi, para kuvvetiyle yapılacak yolsuzluklardan ve her çeşit düzenbazlıktan korumak istedik. Bu nedenlerle vergilerin tesbit ve ilânı için 15 gün koyduk. Bunu izleyen 15 gün içinde tahsilini şart koştuk. Bunu izleyen birinci haftada % 1 fazlasiyle, ikinci haftada ise % 2 fazlasiyle tahsilini şart tuttuk. Parayı vermeyenler için bir yandan Tahsili Emval Kanunu'nu harekete geçirmekle beraber öteki yandan mükellefleri işçi örgütlerine göndermeyi hem işçi tedarikini, hem de para tahsilini kolayşıtırıcı bir usul saydık.

Bu kanun ile amaçladığımız hedef, tedavüldeki parayı azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber bu kanunun uygulanmasından Türk parasının kıymetlenmesi, vurguncular üzerinde toplanan halk düşmanlığının silinmesi, vergileri önlemek için zorunlu olarak satışa çıkarılacak malların fi-

yatlarında bir ölçülü durum yaratması gibi ikinci derece yararların meydana çıkması da olmayacak şeyler sayılamaz."

Müstakil Gurup Başkanı İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan; Varlık Vergisi teklifini malî, ekonomik ve sosyal bakımdan yerinde bularak, aynı hedefe varacak ve yararı sürekli olacak başka tasarıları da beklediğini bildirdi. Manisa Mebusu Refik İnce de böyle bir kanun getirmiş olmasından ötürü Hükümete teşekkür etti ve "Hukuk prensiplerine aykırı olduğu yolunda ileri sürülebilecek itirazlara cevap olarak şunu söylerim: Hukuk, hayatın gereklerini izlediği gündür ki, sayılmaya değer. Dar zamanlarımızda hukuk prensiplerinin üstünde bir İstıklâl Mahkemesi yaratmışsak ve onlara olağanüstü yetkiler vermişsek, o günkü ihtayacı sağlayan bir hukuk yaratarak verdik. Nasıl ki, Başkomutana Meclis'in yetkilerini verdikse.." dedi. Bursa Mebusu Muhiddin Baha Pars da ona katıldı ve Başbakan Şükrü Saraçoğlunu destekledi.

Bunun üzerine Maliye Bakanı Fuat Ağralı söz aldı ve "Başbakanın sözünü ettiği üç kanun tasarısı Gelen Evrak arasındadır. Biri Varlık Vergisine ait kanun tasarısıdır. Biri Memurlara Parasız Giyim Eşyası Verilmesi hakkındaki tasarıdır. Ötekisi zeytinyağı ve nebatî yağ çıkaran fabrikalar ile kuruluşlardan alınacak Muamele Vergisi hakkındaki kanun tasarısıdır. Bunların, kurulacak bir Geçici Komisyonda görüşülerek ivedilikle çıkarılmasını dilerim." dedi.

Maliye Bakanının istekleri kabul edildi. Adâlet, Maliye, Ekonomi ve Bütçe Komisyonlarından beşer kişi alınarak bir Geçici Komisyon kuruldu. Büyük Millet Meclisinin aynı gün saat 15-05 deki ikinci birleşimi açıldığı zaman Varlık Vergisi Kanun tasarısının Geçici Komisyondaki görüşmesi bitmiş, Komisyon Raporu Meclis Başkanlığına gelmişti. Hemen görüşülmesine başlandı.

Tasarının gerekçesinde; "Gelir ve Varlık sahiplerinin varlıkları ve olağanüstü kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere olağanüstü bir yükümlülük (mükellefiyet) kurulmaktadır. Bu yükümlülüğe bağlanacak olanlar dört zümreye ayrılmıştır: 1 — Kazanç Vergisi mükellefleri ile bu vergiden muaf olmakla beraber Buhran Vergisine tabî tutulan bir kısım mükellefler, 2 — Kazancı olan çiftçiler, 3 — Belli bir gayrı safî iradın yada değerin üstünde binaları ve arsaları bulunanlar, 4 — Bu zümrelerin dışında kalan ve 1939 yılındanberi ticaret ve sanatla uğraştığı halde tasarının yürürlüğe gireceği günde işlerini bırakmış bulunanlar.

Şu bölümleme içinde vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha çok ekonomik koşulların darlığından doğan güçlükleri sömürerek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile orantılı olarak vergi vermeyenleri hedef almakta ve içinde bulunduğu olağanüstü durumun gerektirdiği fedakârlığa, bunları da kazançları ve güçleri ile orantılı olarak katmak amacını gütmektedir." deniyordu. Tasarıda bâzı değişikler yapan Geçici Komisyon da, oybirliği ile olumlu sonuca varmıştı.

Rasih Kaplan; tasarının lehinde konuştu ve "Benim Yüksek Meclis önünde açıklayacağım tek düşüncem, kanunun iyi ve dürüst uygulanmasını Hükümetten dilemektir" dedi. Kâzım Karabekir; "varlık" deyiminde aşırılık anlamı bulunmadığını, oysaki bu verginin aşırı kazançlardan alınacağını, bu nedenle (Aşırı Kazançların Vergisi Kanunu) denmesinin daha uygun olacağını belirtti. Geçici Komisyon Sözcüsü Şinasi Devrin; (varlık) deyiminin yerinde olduğunu anlattı, Kâzım Karabekir de isteğinde direnmedi. Süreyya Örgeevren; bu alanda daha da büyük tedbirlerin alınabileceğini belirterek görüşmelerin yeterliğini teklif etti. Teklif kabul edildi, maddelere geçildi, hepsi de görüşmesiz kabul edildi. Her il ve ilçede, valilerin ve kaymakamların başkanlığında kurulacak komisyonların geniş takdir hakkı ile konulup alınacak olan Varlık Vergisi hakkındaki 4305 sayılı kanun 350 milletvekilinin oybirliği ile kabul edildi (Z. C: II. II. 1942).

Fakat büyük ümitlerle çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu umulanı vermemiştir. İlk hesaplarda 465 milyon getireceği tahmin ediliyordu. Oysaki alınabilenin toplamı ancak 221 milyon olmuştur. Umulan bulunamamıştır, çünkü bu kanun aslında, bütçeye belli bir gelir sağlayacak olan mecburî istikraz (zorlaborç alma) niteliğinde tasarlanmıştı. Fakat Dışişleri Bakanlığı, Anlaşmalar ve Sözleşmeler nedeniyle, bu tasarının yabancı tüccar ve şirketleri kapsamına almasına imkân olmadığını bildirince vergi şekline çevrilmişti. Nevarki; böyle bir Vergi Kanunu çıkarılacağının duyulduğu gün de, kanunu zayıflatıcı söylentiler kulaktan kulağa dolaşmaya başlamıştı. Bu söylentiler; genellikle azınlıkların aleyhine bir uygulama yapılacağı yolunda idi. Nitekim; yapılan uygulama da bu söylentilerin dayanaksız olmadığını göstermiş ve bu uygulamanın kanun tasarısının hazırlanmasında göz önünde bulundurulduğu kanısını yaratmıştır. Böyle olunca da; Varlık Vergisi Kanununun doğuşu meşruluktan uzaklaşmış ve bizzat bu kanunu uygulayan İstanbul Defterdarı Faik Ötke

yazdığı kitapta; «Varlık Vergisi piç bir vergidir. Cumhuriyet malî tarihinin yüz kızartıcı bir sayfasıdır» demiştir (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 228, 231).

Kanunun en zayıf noktası; servet ve kazançlar için kesin bir ölçü koymamış olması ve alınacak vergiyi daha çok takdire ve kanıya bırakmış bulunması idi. Ve kanunun uygulanmasındaki anormal hız ve zorlayıcılık, vergisini ödemeyen yada ödeyemeyenlerin sürgünlere, çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi sert tedbirler de kanunu iyice zayıflatıyordu. Uygulamadaki tutum ve davranış ise, o sırada Almanyada Yahudilere uygulanan düzene benzer gibiydi. Vergisini vermediği için ağır işe mahkûm edilenler, ki bunlar arasında Yahudiler genellikle göze çarpıyorlardı, önce İstanbulun Anadolu yakasında gözaltına alınıyorlar, oradan da Erzurumun Aşkale ilçesindeki Çalışma Kampları'na gönderiliyorlardı. Burada çalışanlara 2,5 lira gündelik hesap ediliyor ve fakat eline bir şey verilmiyordu. Gündeliğin yarısı vergi borcuna, öteki yarısı da orada kendisine yapılan harcamaya karşılık tutuluyordu.

Böylece Varlık Vergisi; hem devlete 4.1.1943 e kadar ödenmesi beklenen geliri sağlayamamış, hem de dışarıda ve içeride Türkiyenin kınanmasına sebep olmuş ve tarihe (Varlık Vergisi Facıası) adı ile geçmiştir. Sonunda; umulan amaca varılmayacağını Hükümet de anlamış ve 17.9.1943 de çıkarılan 4501 sayılı kanunla arta kalan vergi borçlarının silinmesi hakkında hükümete yetki verilmiş, 2.12.1943 günlü kanunla borçluların aileleri yanında çalışarak borçlarını ödemelerine müsaade edilmiş, 15.3.1944 günlü ve 4305 sayılı kanunla da konu kesin olarak silinip ortadan kaldırılmıştır (Faik Ökte: Varlık Facıası; Hilmi Uran, Hatıralarım: 385; E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 287).

Herne kadar; o günlerde Yiyecekişleri Müsteşar Yardımcısı olarak bu işlerin içinde ve başında bulunanlardan Sanayi Tetkik Heyeti Başkanı Şevket Süreyya Aydemir, yapılan ağır suçlamalara karşı Varlık Vergisi Kanununu savunmaya çalışır ve hattâ Varlık Vergisinden yakınmak için İzmirden Ankaraya gelmiş olan İzmir Yahudilerinin Cismanî Başkanı Baba Gomel ile Tarihçi Avram Galanti'ye Türk soyunun tarihsel gelişimine dayanarak yaptığı açıklamalardan sonra, "Sizin kan ve askerlik haklarınızı ödeyemeyiz, aldığınız vergi helâl olsun" deyip gittiklerini anlatırsa da (S. Ş. Aydemir, İkinci Adam: 234); "Varlık Verigisi Kanunu, belli ki Nazi usullerini taklit yolu ile azınlıkları ezmek, siyasî düşmanlara meydan

okumak ve siyasî dostları korumak amacı ile meydana getirilmişti." (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/375). Nitekim; bu verginin kaldırılmasından sonra da sürüp giden yakınmalar ve Büyük Millet Meclisinde bile görüşme konusu olan Taranto - Bezmen Davası gibi olaylar, Varlık Vergisinin gerek yasama ve gerekse uygulama açılarından savunulmasına imkân bulunmadığını açıkca gösterir.

Ve Varlık Vergisinin uygulandığı günlerde sosyal ve doğal sıkıntılar sanki birbirleriyle yarış ediyorlardı. Kanunun çıkarılmasından iki gün sonra yâni 14.11.1942 de, üç ay içinde ikinci defa olarak şeker fiyatına zam yapıldı. Bir gün sonra yâni 15.11.1942 de de; Balıkesir, Çorum, Manisa, Amasya, Kocaeli, Çanakkale, İzmir, Van, Kastamonu, Sıvas, Samsun, Sinop, Tokat, Çankırı Ordu illerini kapsayan geniş bir bölgede büyük bir deprem oldu. İlk on beş günlük birinci dönemde en büyük zararı Bigadiç ve Gölcük ilçeleri gördü. İkinci on beş günlük dönemde ise, en çok zarar gören yer Çorum oldu. Ve bir ay içinde toplam olarak 20 kişinin öldüğü, 24 kişinin yaralandığı, 1662 evin yıkıldığı, 1363 evin yıkılır duruma geldiği anlaşıldı (Z. C: 11.12.1942).

20.12.1942 deki deprem daha büyük kayıplara sebep oldu. Yalnız Erbaa ve Niksar ilçelerinde 493 kişi öldü, 125 kişi ağır ve 642 kişi hafif yaralandı. 2047 ev tamamen ve 2017 ev kısmen yıkıldı (Z. C: 30.12.1942).

1942 yılının son aylarındaki dünya savaş olaylarına gelince :

Ağustostan itibaren Amerikalıların başarılı sonuçlar veren savaşları dikkati çekmeye başlamıştı. Tulagi, Gavutu, Tanambogo adaları işgal edilmiş, Guadacanal'a çıkan Amerikan deniz piyadeleri hava alanını ele geçirmişlerdi. Ve, aylarca sürerek Japonların büyük kayıplarla yenilmesine sebebiyet verecek olan, Amerikan - Japon Savaşı başlamıştı.

Aynı ay; İngilizlerin Afrikadaki 8. Ordu Komutanlığına Montgomery getirilmiş, Alman kuvvetleri komutanı Rommel de Mısırı almak için saldırı emrini vermişti. Rus Cephesindeki Alman saldırıları da devam ediyordu.

Eylülde ise; Alman saldırıları duraklama dönemine girmişti.

Ekimde; Stalingradda sokak savaşları yapılıyor, Montgomery de Afrikadaki Alman ordusunu yoketmeye hazır olduğunu bildiriyordu (O. Öndeş, 2. Dünya Savaşı: 464).

Aynı ay, Fransadaki Alman kuvvetleri, ülkenin henüz işgal edilmemiş bölgelerini de işgal etmiştiler. Bunun üzerine Maraşal Peten, bütün yetkilerini Yardımcısı Laval'a bırakarak görevinden ayrılmış, Laval da Almanlarla işbirliği yapmıştı. Fakat Fransız Kuzey Afrikasındaki Fransız askerleri ve Fransız Donanması bu işbirliğini kabul etmemişti.

Kasımda; Müttefık Kuvvetleri Kuzey Fransız Afrikasına çıkmış, Fransız Kuvvetleri Komutanı Amiral Darlan Fransız Kuzey Afrikasındaki bütün Fransız kuvvetlerine Müttefiklere karşı herhangi bir direnmede bulunmamalarını emretmiş, Müttefıklerin Kuzey-batı Afrikanın işgalini hedef tutan Torch Harekâtı başlamıştı. Harekât hızla gelişmiş, Almanların elindeki Tobruk düşmüş, Kazablanka işgal edilmiş, Romel Bingaziyi de Montgomeriye bırakmak zorunda kalmıştı.

Fransadaki Alman kuvvetleri ise, Fransız donanmasını ele geçirmek için hızla Tulon'a girmiştiler. Kaçıp kurtulma olanağını bulamayan 100 kadar Fransız savaş gemisi de, Almanların eline düşmemek için, kendilerini batırarak intihar etmiştiler. Bu sırada iklim şartlarından yararlanan Ruslar Stalingrad önlerindeki Alman ordularına karşı kış saldırılarına başlamışlardı.

Aralık 1942 de; Almanlar Stalingradda sıkışıp kalan ordularını kurtarmaya uğraşıyorlardı. Rus Cephesindeki savaşlar, olanca şiddetle sürmekte idi. Afrikadaki Mihver Kuvvetleri Tunus'da toplanmışlar, Müttefik Kuvvetleri de Tunusa saldırıya geçmişlerdi.

Ve Mihver Denizaltılarının 1942 yılı içinde Müttefik Kuvvetlere verdirmiş oldukları kayıp 2.266.215 tonilâtoda 1160 gemi olmuştu. Öteki savaşçı sınıfların batırdıkları gemiler de hesaplanınca bu rakam toplam olarak 7.790.697 tona yükselmişti. Buna karşılık Mihver Kuvvetlerinin kaybı % 9 oranında 87 denizaltı idi. Rakamların verdiği sonuç Mihver Kuvvetlerinin üstünlüğünü ve egemenliğini gösteriyordu. Fakat bu sırada Müttefikler, gizlice, hiç durmadan yeni gemiler yapıyorlardı ve bunlar yitenlerden çoktu. Bu nedenle 1942 yılı sonunda deniz savaşı üstünlüğünün hangi yanda olduğunu kestirmek mümkün değildi (D. Mason, Ölüm Denizaltıları: 100).

İşte bu sıralarda idi ki; sonradan Alman Demokratik Cumhuriyetinin yada Komünist Doğu Almanyanın başına geçen, Walter Ulbrichte meydana çıktı. Bir kaç arkadaşı ile birlikte hoparlörle cephedeki Alman askerlerini kaçmaya teşvik ediyordu (Kruşçevin Hatıraları, Mehmet Harmancı Çevrisi: 257).

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

V
1943 YILI OLAYLARI

A

Kazablanka Buluşması (14.1.1943)

1942 yılı sonunda ve 1943 yılı başındaki iki önemli olay; Alman kuvvetlerinin Kuzey Afrikadaki yenilgisi ve Stalingraddaki Alman kuşatmasının kaldırılması Amerikalılarla İngilizleri yeni sorunlarla karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle; Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ruzvelt ile İngiltere Başbakanı Çörçil, 1943 yılı Ocak ayının 12-25 günlerinde Afrikadaki Kazablanka şehrinde buluşup görüşmeyi kararlaştırdılar. Sovyetler Birliği Başbakanı Stalini de çağırdılar. Fakat Stalin, savaş olaylarının sıkışıklığı nedeniyle Rusyadan ayrılamayacağını bildirdi. Bunun üzerine Ruzveltle Çörçil, 14.1.1943 de Kazablankada buluştular.

Görüşmeler iki ayrı toplantı halinde, iki ayrı salonda yapıldı. Birinde Siyasî Şefler, ötekisinde askerî şefler toplanıyorlardı. Çörçil, zaferin çabuklaştırılması için şöyle bir plan hazırlamıştı: (Kuzey Fransadaki Alman Kuvvetlerine karşı bir saldırıyı yönetecek Amerikan Kuvvetleri'nin Manş Denizini geçmek üzere hazırlanmaları için İngiltere Adaları'ndaki sayılarını arttırmak), (Akdenizde İtalyayı etken bir saldırgan durumundan çıkarıp saf dışı bırakmak), (Türkiyeyi savaşa sokmak için gereken şartları yaratmak).

Çörçilin, Türkiyeyi savaşa sokma düşüncesi daha da eski idi. Müttefiklerin Kuzey Afrikadaki ilk başarıları üzerine bu ihtimali düşünmeye başlamış olan Çörçil, 18.11.1942 de İngiltere Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği bir notta, Türkiyenin savaşa katıl-

masını sağlamak için elden gelen çabanın harcanmasını istemişti. Çörçile göre; bu amaca varabilmek için (Türkiyenin toprak bütünlüğünü garantiye alacak Üç Müttefik'ce söz verilmek), (Türkiyeyi askerlik bakımından donatmak), (Güney kanatlarını güçlendirmesi için Rusları sıkıştırmak) ve böylece (Türklerin bir Mihver Saldırısı'ndan çekinmelerini önlemek) gerekiyordu.

Çörçil aynı düşünce ile Kazablanka Buluşması'nda da Türklerin savaşa katılması konusunu ileri sürdü. Amerikalıları; (Türk topraklarını harekât üssü olarak kullanmak), (Akdenizde Türk savunmasını hazırlamak) için inandırmaya çalıştı. Sonunda Amerikalılar da, Türkiyenin etken bir şekilde savaşa katılma ilkesini kabul ettiler. Çörçil, bu konu ile uğraşma işinin İngilizlere bırakılması hususunda da Amerikalılarla anlaştı. Türkiyedeki bütün Müttefik çıkarlarının İngilizlerce kullanılması kabul edildi, gönderilecek yardım malzemesinin denetimi de İngilizlere bırakıldı. Nitekim; Ortak Kurmay Başkanlarının 20.1.1943 deki toplantıda imzaladıkları anlaşmada şöyle deniyordu: (Türkiye topraklarının İngilterenin sorumluluğu altında kalmasında ve Türkiyeyle ilgili bütün sorunların İngilizlerce yürütülmesinde), (Türkiye ile ilgili tüm sorunların İngilterece yürütülmesi kararının uygulanması için gerekli idarî kararların İngilizlerce alınmasında) anlaşmaya varılmıştır.

Bununla beraber, Amerika Dışişleri Bakanlığı; Kazablanka'da varılan anlaşmanın, Amerika Hükümetinin Türkiye ile olan ekonomik ve politik ilişkilerinde tam bağımsız davranışını sınırlamadığı kanısında idi. Nitekim; Kazablanka Andlaşmasının imzasından iki gün sonra Askerî Malzeme İkmal Dairesi Ortak Sekreterliği'nden Kiralama ve Ödünç Verme Dairesi'ne gönderilen bir memorandum'da (andıç'ta) «... Türkiyenin her türlü donatım isteklerinin karşılanıp gönderilmesinden İngiltere sorumlu olacaktır» denmiş, Amerika Birleşik Devletleri Harbiye Bakanlığı temsilcileri de, Türklerin askerî donatımla ilgili isteklerinin İngiliz makamlarına aktarılacağını Türk Elçiliğine bildirmişti. Fakat Türk devlet adamları bu tutumu kabul etmemiş ve bir takım kuşkular duymuşlardı.

Böyle bir tutum ve davranışa neden gerek görülmüştü? Anlamı ne olabilirdi? İngilizlere, Türkiye ile diledikleri gibi ilgilenmek imkânımı verilmek isteniyordu? Oysaki, özellikle Rusyanın savaştan sonra Avrupayı bolşevikleştirme istek ve çabalarına karşı Amerikanın Güneydoğu Avrupa ile ilgilenmesi gerekmez mi idi? Yoksa bütün Avrupa bir tek devletin etkisi altında mı kalacaktı? Başkan Ruzveltin, Mihver Devletleri için kayıtsız-şartsız teslim zorunluğu-

nu ilân ettiğine göre; Almanların teslim olup ortadan kalkması halinde bütün Avrupaya Ruslar hâkim olmazlarmı idi?

Türkiye ile yalnız İngilizlerin ilgileneceği düşüncesi karşısında, Türk devlet adamlarınca duyulan bu kuşkular üzerine, Amerika Dışişleri Bakanlığı konuyu önemle ele aldı ve sonunda istek üzerine yapılacak yardımlar konusunda Türk memurlarının Amerikan temsilcileri ile danışıp görüşebilmeleri kabul edildi (Edward Weisband, İnönünün Dış Politikası: 133).

Bu sırada Stalingrad'daki Alman ordularının yokedilmesine başlanmıştı. 26.1.1943 günü yayımlanan Rus Tebliği Stalingradda Alman ordusunun yokedildiğini bildiriyordu. Buna karşılık Kuzey Afrikada Trablusgarp Almanların eline geçti.

Ve İngiliz Başbakanı Çölçilin Türkiyeye geleceği duyuldu. Duyulanın gerçek olduğu da anlaşıldı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanlığına giderek Başkan Fevzi Çakmak ve İkincibaşkan Asım Gündüz'le görüştü. Hazırlık konuşması özetle şöyle oldu:

İ. İnönü — Öyle sanıyorum ki, bizi savaşa girmeye zorlayacaklar. Bu baskıya nasıl dayanacağız?

F. Çakmak — Ordumuzun modern silâh eksikliğini kendilerine bildirmiş ve karşılanacağı cevabını almıştık. Fransa düşünceye kadar bir kaç tank verdiler, ondan sonra hiç bir şey vermediler, kendi başlarının derdine düştüler. Aynı şeyi tekrar isteyelim ve isteklerimiz karşılanırsa savaşa katılma sözümüzde durduğumuzu bildirelim. İstediğimiz malzemeyi kısa sürede bize veremeyeceklerdir.

İ. İnönü — Tümenlerimizden hepsini değil de bir kısmını isterlerse?

F. Çakmak — Ne kadarını modern silâhlarla donatırsanız o kadarını alın, denir.

Görüşmeler sonunda Mareşal Fevzi Çakmağın da bir askerî kurulla, Cumhurbaşkanının beraberinde bulunması kararlaştırıldı. Bütün gece çalışan Askerî Kurul, modern silâhlar bakımından Çörçile sunulacak ihtiyaç listesi hazırlandı (Asım Gündüz, Hatıralarım: 219).

B

Adana Buluşması
(30.1.1943)

Çörçilin Türkiyeye gelmesinin kesinleşmesi üzerine İsmet İnönü; beraberinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanı Maraşal Fevzi Çakmak ile Çakmağın damadı olan Hava Kuvvetleri Komutanı, Halk Partisi Genel Başkanvekili Hilmi Uran, İngilterenin Türkiye Büyükelçisi ve Ataşamiliteri olduğu halde, Özel Tren'le Tarsusa bağlı küçük Nuseyri köyündeki, Adanaya 23 kilometre uzaklıkta bulunan Yenice İstasyonu'na geldi. Çörçil de maiyetindekilerle beraber uçakla Adana hava alanına indi. Alanın yakınındaki Şakirpaşa İstasyonu'nda hazırlanmış olan özel trenle Yeniceye geldi. Cumhurbaşkanlığı Trenindeki salon vagonu ile Çörçilin servis vagonu birbirine bağlandı. Çörçil kendi vagonundan İnönünün vagonuna geçti. İsmet İnönü, konuğunu vagonun kapısında karşıladı. Böylece; 30.1.1943 günü Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile İngiltere Başbakanı Çörçil buluştular ve bulundukları vagonda iki gün sürecek olan görüşmelerine başladılar.

Çörçilin yanında İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, İngiltere Genelkurmay Başkanı ve hepsi de cephe komutanlığı yapmış sivil giyimli bir kaç general vardı. Maraşal Fevzi Çakmak ta sivil giyinmişti (H. Uran, Hatıralarım: 388).

Bu sırada Türk devlet adamlarının kuşkuları iki başlı idi. Türkiyenin savaşa girmesi halinde, Almanlar İstanbulu bombalamazlarmıydı? Naziler Boğazları ele geçirip Müttefiklerin Egedeki çıkarlarını baltalayamazlarmı idi? Bulgaristandaki Alman üslerinden gelecek uçaklar, kolayca Zonguldağı tahrip edemezlermiydi? Zâten yetersiz olan Türk sanayi tesisleri Alman hava hücumları ile, çabucak ortadan kaldırılamazmı idi? Olayın bir de ters yüzü vardı. Almanların yenilmesi halinde Türkiye komünizm tehlikesinin içine düşmezmiydi? Ruslar, Türkiyeden Boğazları ve arazi istemezlermiydi?

Çörçil, Türklerin bu kuşkularını iyi bildiği için, ilk iş olarak ev sahiplerine güven duygusu aşılamak istedi. «İşler hiç de beklendiği kadar kötüye dönüşemez. Rusya da, Almanyanın yolundan gitseydi, ben onların da dostu olmazdım. Böyle bir şey yapacak olurlarsa, Ruslara karşı da en iyi çareyi bulup yaratırız ve bunu Staline söylemekten de çekinmem. Ben, Stalinin Türkiyeyi silâhlanmış ve kendini saldırıya karşı savunur duruma gelmiş durumda görmek istediğini biliyorum.» dedi.

Bundan sonra, Türklerin savaşa katılmaları halinde yapılması gerekli konulara döndü. Türk ordusunun modern silâhlardan yoksun olduğunu kabul eden Çörçil; «Amerikalılar, modern araçları kullanmayı İngilizlere öğretmişlerdir. İngilizler de Türklere öğretebilirler.» dedi. Hazırlıklar tamamlanınca Türklere en az yirmi bir İngiliz filosunun gönderilebileceğini belirtti. Ve Türkiyenin ne kadar askerî birlik verebileceğini sordu. Bunun üzerine İsmet İnönü ile Çörçil arasındaki görüşme, İnönü ile Çakmak arasındaki konuşmaya uygun şekilde oldu ve hazırlanan 50 tümenlik donatım ihtiyaç listesi verildi. Çörçil listeyi görünce, istenen silâhların verilemeyeceğini ve bu nedenle Türkleri savaşa katmanın imkânı olmayacağını anlamıştı. Birinci Dünya Savaşında da ordunun o zamanki modern silâhlarla donatılmamış olmasına rağmen Galiçya'ya, Makedonya'ya, Romanya'ya gönderilmiş olduğunu hatırlattı. İsmet İnönü de; «Yaptığımız o yanlışlık yüzünden en değerli evlatlarımızı ve birliklerimizi yitirdik.» diye karşılık verdi (A. Gündüz, Hatıralarım: 221).

Adana Buluşmasının ikinci gününde Çörçil, şu hususları ortaya koydu:

1. İngiltere, Türkiyeden bu ülkenin çıkarlariyle bağdaşmayan hiçbir şey istemeyecek ve eğer felâketle sonuçlanacak gibiyse, Tür-

kiyeden savaşa girmesini de istemeyecektir. Buna uygun olarak, Türkiyenin geçerli taahhütlerine de karşı çıkmayacaktır.

2. Almanların petrol ihtiyacı ve doğuya doğru gelişme isteği, Mihveri, düştüğü umutsuzluk içinde Türkiyeye saldırma zorunda bırakabilir. Bu tehdit karşısında Türkiye güçlü olmalı ve silâh durumu gelecek aylar içinde düzeltilmelidir.

3. Almanya, Türkiyeye saldırmayacak olsa bile, Türkiyenin çıkarları, Balkanlarda anarşiyi önlemek için savaşa girmesini zorunlu kılabilir. Bu şartlar, Almanların gittikçe artan düşkünlüğü, Bulgaristandaki kargaşalıklar, Transilvanya yüzünden Romanya ile Bulgaristan arasında çıkabilecek bir çatışma ya da daha yoğun bir Yunan ve Yugoslav direnişiyle doğabilir. Dolayısiyle Türkiyenin savaşa girmek zorunda kalan bir devlet olması ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

4. Türkiye, savaşa girmeden de, Birleşik Amerikanın savaşa girmeden önceki durumuna benzer bir duruma yâni «katı bir tarafsızlıktan ayrılma» ya yönelebilir. Sözgelişi, Romanya petrol tesislerinin, Oniki Adanın ve Girit'in bombalanması için Türk hava alanlarının kullanılmasına izin verebilir. Almanya ve Bulgaristan «Türkiyenin daha erken bir biçimde savaşa katılmaması için» buna ses çıkarmayabilirler.

5. Rusya, Haziran 1941 sınırlarının ötesinde herhangi bir toprak isteğinde bulunmaktan vazgeçmiştir. Türkiye, savaşta tam tarafsızlıktan ayrılırsa büyük çapta yardım görecek ve savaştan sonra toprak bütünlüğü için gereken bütün garantileri alacaktır. Büyük Britanya da, savaştan sonrası için Türkiyeye, öbür devletlerden ayrı olarak güvence verecektir. Bu tür anlaşmalarda Başkan Roosvelt de kendisiyle seve seve işbirliği yapacak, Birleşik Amerika, barışta sorunların çözümlenmesi için bu yönden olanca ağırlığını koyacaktır. Aynı zamanda, Birleşik Amerika Anayasasının Avrupa için daha geniş yükümlülüklere girmeye uygun olmadığı görmezlikten gelinmelidir.

6. Savaştan sonra güvenliğinin korunması için Türkiyenin «galip ülkeler yanında» bulunması önemlidir. Almanya ezildikten sonra da, Türklerle işbirliği gerekli olabilir.

7. Savaşın sonunda Birleşik Amerika dünyanın en güçlü ulusu durumuna gelecek ve bir daha Avrupa savaşlarına katılmamak için, uluslararası sağlam bir örgüt kurulmasını isteyecektir. Bu örgüt, saldırganların silâhsızlandırılmasını isteyecek ve öncekinden de güçlü bir uluslar birliği çağrısında bulunacaktır.

31.1.1943 günü bu hususlarda anlaşmaya varıldı ve askerlikle ilgili de iki karar alındı:

1. Müttefikler, Türkiyenin savunma güçlerinin bir yıllık yedek ihtiyacını karşılayacak olan silâh stoklarını hemen gönderecek.

2. Türkiye savaşa katılırsa İngiltere, aralarında İstanbul ve İzmir de bulunan bâzı bölgelerin korunması için hava savunma gücüne katkıda bulunacak.

İngilizler ayrıca, bâzı kara birlikleri göndermeye de söz verdiler. Türkler savaşa girince, İngiliz komutası altındaki bağımsız bir hava filosu ile Türk komutası altına girecek bir İngiliz uçaksavar, bir de tanksavar birliği gönderilecekti. Türkler de, (Adana Listesi) diye anılan malzeme ihtiyaç listesini İngilizlere verdiler.

Görüşmeler sonunda şu Resmî Tebliğ yayımlandı: «Türk ve İngiliz devlet adamları, Avrupada ve özellikle Türkiyenin doğrudan doğruya çıkarı bulunan bölgelerde durumu birlikte incelemişlemişler, esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır.» (A. Us, Hatıra Notları: 562, F. C. Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri: 187).

Ve Çörçil, Alman ordularının Stalingradda tamamen yenilgiye uğratılıp tasfiye edildiği 2.2.1943 günü, Staline çektiği telgrafda: «Türklerin bize yaklaştıklarına hiç şüphe yok, fakat bizim yanımızda savaşa katılmalarına karşılık kendilerinden, kesin hiç bir siyasî vaat istemedim.» dedi ve Türklerin yıl sonundan önce Müttefiklerin davası yanında yer alabileceklerini, bunun için de Amerikalılar gibi «tarafsızlığın sınırlı yorumlanışı» yolunu seçeceklerini, İngiliz ve Amerikan bombardıman uçaklarının saldırılarında ikmal amaciyle hava alanlarının kullanılmasına izin verebileceklerini bildirdi. «Onları Antihitler sistem içinde öncekinden daha iyi bir yere yerleştirmeniz için size bu telgrafı gönderiyorum.» diye sözlerini tamamladı.

Adana Buluşması'nda tesbit edilen hususlar çok dikkat çekici idi ve beşinci madde Rusların aşırı isteklerine karşı Türklerin duydukları kuşkunun yerindeliğini kesin bir şekilde ispatlıyordu. Nitekim; Rusların 6.2.1943 günlü cevabı Türkler için hayırlı bir anlam taşımıyordu (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 263).

Türk devlet adamları, Çörçilin ortaya koyduğu ihtimalleri askerî ve siyasî durumdaki gelişmelere göre değerlendirmek üzere, hiç bir eylem bağlantısına girmeden Ankaraya döndüler. Türk kamuoyunda ferahlık doğdu. Bununla beraber, yine de İngilizlerin

yakınlaşma isteklerine uyularak, 13.2.1943 de Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Ankaradaki Sovyet Büyükelçisine, Türk Hükümetinin Sovyet-Türk ilişkilerini geliştirmek amacı ile görüşmelere başlamak istediğini bildirdi. Türkiyenin Moskova Büyükelçisi Cevat Açıkalın'a da Türk - Rus ilişkilerini geliştirmekte Molotov'u işbirliğine çağırma talimatı verildi.

Fakat Çörçilin umduğu sonuç yine gerçekleşmedi. Çünkü Sovyetler Birliğinin savaştaki kaderi değiştikçe, kendilerini daha kuvvetli hissetmeye başladıkça, Türklere karşı tutumları da olumsuz yönde değişmeye hatta tehdit edici bir niteliğe bürünmeye başladı. Molotov, Türklerin yanaşma önerilerini geri çevirdi. İlişkilerin ancak Türklerin savaşa girmeleriyle düzelebileceği cevabını verdi. Türkiyede kuşku arttı ve fakat Sovyetlere istilâ fırsatı vermemek kararı da aynı derecede kuvvetlendi. Türkler, İngilizlerin samimiyetinden de şüphe etmeye başladılar. Bu nedenle, Adana Buluşmasında verilmesi vaat edilen askerî araç ve gereçlerin bir an önce alınması ve Türk ordusunun savaşa hazırlanması için Türkiyeye gelmiş olan Doğu Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı General Henry Maitland Wilson'la görüşen Türk devlet adamları (Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanı F. Çakmak) İngiliz temsilcilerinin önüne memleket savunması ile ilgili çetin sorunlar koydular. Özellikle hava alanları yapılmasını ve hava savunmasının sağlanmasını istiyorlardı. Bunun üzerine İngilizler, derhal Türkiyede hava alanları yapmaya ve bu yapımı hızla ilerletmeye başladılar (E. Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönünün Dış Politikası: 152).

Ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Büyük Millet Meclisinde yaptığı, Hükümet Proğramı niteliğindeki konuşmada, özellikle Çörçilin kişiliğine değinerek Türk - İngiliz dostluğuna verilen büyük önemi belirtecek, Lordlar Kamara'sında konuşan Mühribas Nazırı Lord Cranborne da «Büyük Britanya ve Türkiye birbirine karşı büyük güven besleyen iki Müttefik'tir. Biz aynı ülkülerden etkilenmiş iki milletiz. Çıkarlarımızın birliği ve ilham aldığımız umutların benzerliği gelecekte bizi birbirimize daha çok yakınlaştıracaktır. Ben bu geleceğe memnunlukla bakıyorum.» diyecektir (A. Us, Hatıra Notları: 565).

C

Yedinci Büyük Millet Meclisi

Yedinci Büyük Millet Meclisi 8.3.1943 de ilk toplantısını yaptı. Yedinci Büyük Millet Meclisine 455 milletvekili seçilmişti (Ek: 2). Meclis Başkanlığına Mustafa Abdülhalık Renda ve Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü getirildi. Saraçoğlu Hükümeti istifa etti ve Başbakanlığa yine Şükrü Saraçoğlu atandı. Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulan yeni hükümet Cumhurbaşkanına sunuldu, onaylandı, Meclise gönderildi:

Başbakan	Şükrü Saraçoğlu
Adâlet Bakanı	Ali Rıza Türel
Millî Savunma Bakanı	Ali Rıza Artunkal
İçişleri Bakanı	Recep Peker (sonra Hilmi Uran)
Dışişleri Bakanı	Numan Menemencioğlu (sonra Hasan Saka)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı
Millî Eğitim Bakanı	Hasan Âli Yücel
Bayındırlık Bakanı	Sırrı Day
Ekonomi Bakanı	Fuat Sirmen
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Dr. Hulusi Alataş
Gümrük ve Tekel Bakanı	Suat Hayri Ürgüplü
Tarım Bakanı	Şevket Raşit Hatipoğlu
Ulaştırma Bakanı	Ali Fuat Cebesoy
Ticaret Bakanı	Celâl Sait Siren

Ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu, hükümet proğramı niteliğinde olarak, Hükümetin iç ve dış politikada izleyeceği esaslar hakkında Meclisde bir konuşma yaptı. «Şef'in emriyle ve bu kez yapılan seçimler dolayısiyle tutulan yol; Hükümeti Meclisin olduğu gibi, Parti'yi de milletin tam malı yapan yoldur.» diye söze başlayan Saraçoğlu; bu Hükümetin de, tıpkı bundan önceki hükümetler gibi, Halk Partisi Proğramı'nı gerçekleştirmeye çalışacağını belirttikten sonra çok cesaretli bir itirafda bulunarak «Savaşın dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu: Yiyecek Sıkıntısı, Para Sıkıntısı. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar bir çok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve bir çok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir karapazar yarattı. Bunun üzerine herkeste, biraz serbestlik verilmesi halinde herşeyin daha iyi olacağı kanısı doğdu. Fakat bu usûl de bizi, özellikle yiyim ve giyim maddelerinde bir fiyat yarışı ile karşı karşıya bıraktı. O zaman meseleyi biraz daha yakından inceledik ve gördük ki, bütün bu darlıklarda savaşın, vurgunculuğun payı kadar, öteki olayların da payı vardır.» dedi ve sözlerine şöyle devam etti: «Memleketimiz yiyim ve giyim bakımından kendine çok zor yetebilen bir durumda olduğu halde koca bir orduyu beslemek ve giydirmek zorunluğu ile karşılaştığı gibi, bu orduları kurmak için de tarlası ve işi başında bulunan gençleri işinden ayırmak zorunluğu doğmuştur. Bir milyona yakın genç, üretim alanından alınıp tüketim alanına aktarılmıştır. Bu durumu gören Hükümet yeniden bâzı kararlar aldı.»

Başbakan Saraçoğlu, alınan kararlara göre yapılan işlemleri de açıklayarak; «Bu kararlara göre: a) Cepheyi küçültmek ve gücümüzü dar alanda daha etkili kılmak gerekiyordu. b) Darlığın en etkili ilâcı üretimi çoğaltmak ve saklı malları meydana çıkarmak olduğu için, fiyatların artmasında yarar görülmüştür. c) Üretimin bir kısmı devletçe belirtilen fiyatla devlete satılmak gerekiyordu. d) Hükümet, bu belli fiyatlarla alınan malları sınırlı ve belli bir alana tahsis ederek, önce ordunun, sonra dar ve sınırlı gelirli vatandaşların ihtiyaçlarını karşıladı. Geri kalanı ile de düzenleme satışları yapmayı düşündü, böylece ayrı bir proğram meydana geldi.» dedi. Bu proğrama göre yapılacak işleri de şöyle sıraladı: «1) Yüksek maaşlı memurlara birer kat elbiselik kumaş, az maaşlı memurlara ise ikişer kat elbiselik kumaş ile birer çift ayakkabı verilmektedir. Bu uygulama, süresinde tamamlanacaktır. 2) Dar ve sınırlı gelirli 1.600.000 vatandaşa, üç ayda bir, alım fiyatına ekmeklik un vermek-

teyiz. İstanbul, İzmir, Ankara ve Zonguldak şehirlerine de orta fiyattan un ve ekmek veriyoruz. Ayrıca her yıldan çok olarak 48.000 ton tohumluk dağıttık. Bu alanda kuşku azaldı, hattâ yer yer genişlik başladı ki, bu sonucu aldığımız tedbirlere ve devam etmekte olan İngiliz, Amerikan yardımına borçluyuz. 3) Bulgur için verdiğimiz sözü yerine getiremedik. Çünkü Ankarada kurmayı tasarladığımız fabrikayı yapamadık. Bulgur yerine un vermeye başladık. 4) Pirinç için verdiğimiz sözü de tutamadık. Çünkü topladığımız pirinç umduğumuzdan çok az oldu. Yerine makarna vermeyi düşünüyoruz. 5) Zeytinyağı alımlarımız henüz tamamlanmadı ve tam olarak elimize geçmedi. Geçince sözümüzü yerine getirmeye başlayacağız. 6) Sınırlı ve dar gelirlilere, adam başına 600 gram şeker vermekteyiz. Bunların dışında yerine getiremeyeceğimiz sözümüz olursa onların yerine de fasulye vermeye çalışacağız.»

Ve bütün bu açıklamalardan sonra da, Başbakan Saraçoğlu, bu konudaki sözlerini; «Memleketimiz, bütün bu sıkıntılara rağmen, mutlu bir yurt olmakta devam ediyor. Fakat bir gün Türk milletinden ağır fedakrâlıklar istenecek olursa, Türk fedakârlığının sınır tanımadığını bütün dünya bir kez daha öğrenecektir.» diye bağladı. Para ve maliyedeki sıkıntı konusuna geçti: «Adi bütçelerimiz gelişmekte ve denkliliğini sürdürmektedir. 1938 de 250 milyon iken, 1942 de 394 milyonu buldu. Gelecek yıl bütçesi 480 milyon olarak hazırlanmıştır. Fakat bu adi ve denk bütçelerin yanında ordu harcamalarını içine alan olağanüstü ödeneklerin maliyemizde yarattığı zorluklar çok serttir. Çünkü bağımsızlığımız ve özgürlüğümüz için ayakta tuttuğumuz orduya her yıl adi bütçe ile verdiğimiz 100 milyon liraya ek olarak 1939 da 84 milyon, 1940 da 220 milyon ve 1941 de 280 milyon liralık olağanüstü ödenek verdiğimiz gibi 1942 yılı için bugüne kadar verdiğimiz olağanüstü ödenek toplamı 313 milyonu aşmıştır. Bu yılın olağanüstü ödeneği 400 milyondan az olmayacaktır. Buna adi bütçedeki 100 milyonu da ekleyince Millî Savunma harcamalarının 500 milyon lirayı bulacağı anlaşılır. Ordumuzun asıl donatımının ve silâhlandırılmasının Sözleşmeler gereğince dışarıdan alınmakta olduğu ve malzeme parası ödeneklerinin maliye bütçesinde bulunduğu göz önünde tutulacak olursa modern bir ordunun ne kadar pahalıya mal olduğu belirir. Gerçi Maliyemiz; bulduğu tedbirler, istikrazlar, savaş zamları ve savunma vergileri ile büyük açığın önemli bir bölümünü kapatmayı başarmışsa da, tedavüldeki para hacminin artmasına engel olamamıştır. Merkez Bankasının açılmasından sonraki ilk yedi yıl içinde emis-

yon miktarı 150-200 milyon arasında dalgalanırken, 1939 da 396 milyon, 1940 da 417 milyon, 1941 de 521 milyon ve 1942 de 744 milyon liraya varmış, hattâ bir ara 767 milyona çıkmıştır. Hükümetin karşı karşıya kaldığı bu sert darlık karşısında çalışıp, çabaladık ve etkili bir tedbir bulduk: Varlık Vergisi..

Varlık Vergisi, bugüne kadar Hazineye 225 milyon lira verdi. Bu vergi sayesinde ufuktaki bulutlar dağıldı. Maliyemiz genişliğe kavuştu. Hesapsız ve zararlı olarak harcanan bir çok para pazardan çıkarıldı. Emisyon miktarı arttırılmadı. Hattâ bu miktar 767 milyondan 720 milyona düştüğü gibi, Merkez Bankamız 35 ton altın aldı, 12 milyon da İngiliz lirası biriktirdi. Böylece Türk parası çok sağlamlaştı ve bir çok memleketi imrendirecek duruma geldi.»

Başbakan Şükrü Saraçoğlunun bundan sonraki konuşması, daha çok bir bütçe konuşmasını andırıyordu. Yapılmış olan, yapılmakta bulunan ve yapılacak olan işleri ve bunlara ait ödenekleri sıraladı. Sonra yine bir genel açıklama alanına girerek dış politikaya değindi: «Bir yandan Şef'in uzağı gören gücüne, öte yandan güçlü bir orduya dayanan Dışişlerimiz; bugüne kadar çok parlak sonuçlar elde ettiği gibi, bugünden sonra da Türkün topraklarını, Türkün haklarını ve Türkün çıkarlarını tümü ile koruyacaktır. Bu politika, artık yalnız Dışişlerinin, Hükümetin ve hattâ Meclisin politikası değil, tümü ile Türk Milleti'nin ve Türk Çocukları'nın malıdır. Bu arada Türk - İngiliz Dostluğu'na önemle değinmek gerekir. Mister Çörçil'i, Adana Buluşması'ndan sonra daha yakından tanıyarak daha çok sevmeye başladık. Çevremizde, başta Çörçil olmak üzere bütün İngiliz Devlet adamlarının bize uzattıkları samimi elleri görüyor ve yine bu devlet adamlarının samimi sözlerini işitiyoruz. Lordlar Kamarası dün yine bu dostluğun yeni bir gösterisine tanık oldu. İngiliz Dostlarımız güvensinler ki, bize uzatılan elleri samimiyetle sıkıyor, İngiltereden gelen samimi sözleri de bizim Londraya gönderdiğimiz yürekten sözlerin geri gelen yankıları sayıyoruz. Çünkü bizim kanımızca; İngiliz - Türk Dostluğu yalnız karşılıklı çıkarların emrettiği bir dostluk değil, iki ülkenin hayatî zorunluklarının en başta gelen bir ihtiyacıdır. Biliyorsunuz ki; Amerika Meclisi, İsmet İnönünün devlet başkanlığına seçimini alkış tufaniyle karşılamıştır. Şimdi ben de bu yüksek kürsüden, sizin adınıza, Cumhuriyetçi ve Demokrat Türkiye'nin Demokrat ve Cumhuriyetçi Amerikaya selâmlarını, sevgilerini ve saygılarını gönderiyorum.»

Konuşmasını böylece bitiren Başbakan Saraçoğlu, sonuç olarak Meclisden güven oyu istedi. Müstakil Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan; Söylenenleri onaylayarak Gurubunun güvenoyu vereceğini bildirdi ve bu arada «Varlık Vergisinin uygulanmasında, özellikle İstanbulda müzminleşmek istidadı görülmektedir. Bunun gerçek nedenlerini bularak tedbir almak çok yerinde olacaktır.» demekten de kendini alamadı. Emin Sazak; Hükümete başarı dilerken, çok güçlü devletlerin bile durmadan çalıştıkları bir dönemde, bizim milletin de çalışması gerektiğini söyledi ve hükümetin bunu sağlamasını önerdi. Berç Türker;geleneksel konuşmalarından birini yaparak bu Hükümeti de çok güzel sözlerle övdü. Dr. Osman Şevki Uludağ; daha çok Varlık Vergisi'ne değinerek «Varlık Vergisi, varlıklı vatandaşların devlet varlığına yardım vergisidir. Fakat bu vergiyi vermeyenler de var. Onlar bu vatanda yaşadıkları halde iyi niyet sahibi olmadıklarını göstermektedirler. Bu nedenle sert davranılmalıdır. Oysaki gevşek davranıyoruz. Şimdiye kadar Varlık Vergisi'nin arkası alınmak gerekirken, İstanbuldaki vergiler hâlâ yarı yarıya bile toplanamamıştır, kötü niyetliler ceza görmemiştir, Aşkale'ye yollanmamıştır. Biz de, millet de, hepimiz hızlı davranış istiyoruz.» dedi. Behçet Kemal Çağlar; Hükümetin kesinlikle başarıya ulaşacağını, çünkü Bakanların yollarına ışık tutan kimsenin dünyanın en şefkatli, en dikkatli Şef'i İsmet İnönü olduğunu söyledi. Ali Muzaffer Göker; genellikle dış politika üzerinde durdu ve Hükümetin tutumunu övdü.

Ve İkinci Saraçoğlu Hükümeti 425 milletvekilinin oybirliği ile güven aldı. Hemen arkasından da; bâzı vergi, resim ve harçları yeniden arttıran 4415 sayılı kanun çıkarıldı.

20.5.1943 de İçişleri Bakanı Recep Peker istifa etti, yerine Seyhan Mebusu Hilmi Uran atandı.

24.5.1943 de bütçe görüşmeleri başladı. Maliye Bakanı Fuat Ağralı; 1943 yılı bütçesini sunarken yaptığı konuşmada «İlk fırsatta, eskiden olduğu gibi, imkân oranında vergileri indirerek millî kalkınmayı destekleyeceğiz» dedi.

Müstakıl Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan; güven oyu vereceklerini bildirmekle beraber, «Bizi en çok düşündüren pahalılıktır. Pahalılık devam ederse, 1942 de olduğu gibi, «ödenekler yetmeyecek ve yeni gelir kaynakları aramak zorunluğu doğacaktır.» demekten de kendini alamadı.

Mazhar Müfit Kansu; 1943 yılı bütçesinin en seçkin niteliğinin, Düyunu Umumiye belâsını temizlemek ve ortadan kaldırmak için

15 milyon liralık tahsisatı içine alması olduğunu belirtti ve «Bugün yararından çok zararı olan bir kanun var ki, o da Barem Kanunu'dur. Bu kanun, memurun eline kesintisiz maaş geçmesi için çıkarılmıştı. Fakat bu, ancak altı ay kadar sürdü. Sonra, yine bâzı vergiler kondu ve maaş düzeni yine bozuldu, aslî maaşın yanında bir de ele geçen para ortaya çıktı. Uzmanlık, gündelik, ücret meseleleri doğdu. Barem Kanunu; memurlar için de, Hazine için de zararlı oldu. Ayrıca yükselmenin belli yıllara bağlı olduğunu bilen memur çalışmayı azalttı. Türlü kesintili maaşlardan ele geçecek kısmı belirtmek için bordrolar düzenlenmesi amaciyle dairelerde gereksiz bürolar kuruldu.» dedi. Orduyu övdükten sonra, sözlerini «Ne mutlu Türküm diyene» diye bitirdi. Berç Türker; pahalılık, vurgunculuk ve karapazar ile mücadele istedi.

İstanbul Mebusu Kâzım Karabekir Paşa; önerilerini şöyle sıraladı :

1 — Üretici yurttaşın köydeki işini bırakıp şehirlere akması önlenmelidir. Akın, tam tersine, şehirlerden köylere olmalıdır.

2 — Az zamanda ve emeksizce zengin olmak hırsına engel olunmalıdır.

3 — Bakımsız Türk çocuklarının ortalıkta yitip gitmesine son verilmelidir.

4 — Emekliler yoksulluktan kurtarılmalıdır.

5 — İhtiyarlık ve hastalık yüzünden çalışamayanlar için yardım kurumları meydana getirilmelidir.

6 — Devlet makinesinin ahenkli, hızlı ve az masraflı işlemesi sağlanmalıdır.

Bundan sonra Hayat Pahalılığının nedenlerini ve bunlardan birinin de tenbellik olduğunu açıklamaya çalışan Kâzım Karabekir Paşa bu konuda çok ilginç bir örnek de verdi: «Kadıköy ile Haydarpaşa arasında iş gören kayıkçılara baktım, tam elli kişidir. Herbirine üç saatta bir sıra geliyor, on beş dakikada müşteriyi götürüyor, ondan sonra deniz üstünde keyfine bakıyor. Fakat mesele burada da kalmıyor. İstanbuldaki aşçı ve işçi kadınların çoğu bu tür kimselerin metresleridir ve anormal dediğimiz ortaya bırakılmış çocukların çoğu da bunlarındır. Tutuklu ve hükümlülerin çoğu da bunlardandır. İstanbuldaki ayakkabı boyacılarının nereden geldiğine bakınca acaba Siirt köylerinde insan kalmamışmıdır diye akla bir düşünce geliyor. Bunların hepsi tüketicidir ve tehlikelidir. Çoğu rençberdir. Buraya tarlada yapamadığı için geldiklerini söy-

lerler ve aileleri köylerindedir. Bunlar herhangi bir tesadüfle Siirten, Kastamonudan, şuradan buradan İstanbula gelmişlerdir. Bunlar hakkında soruşturma ve inceleme yapılırken özellikle Tahtakale denilen, Mısır Çarşısı arkasındaki sokaklarda bulunanların nereli olduklarının araştırılmasını rica ederim.»

Kâzım Karabekir Paşa, bundan sonra ortada bırakılmış çocuklar konusunu ele aldı ve bu çocuklara Anadoluda toprak verilip üretici olarak yetiştirilmelerini istedi. Şehirlinin köylere gitmesi için üniversitelerin, büyük şehirlerde değil, Anadolunun elverişli yerlerinde açılmasını önerdi. «Yüksek aydınlar darılmasınlar, herkes ufak bir büro kurarak İstanbuldaki az bir kazanca razı oluyor. Kendilerine Hakkâri'den, Van'dan sözedince adetâ ürperiyorlar. Oysaki Van Gölü'nün çevresi İsviçre gibidir, ama gidip görmek gerekir. Bunu da Anadoluda kurulacak üniversiteler sağlayacaktır.» dedi.

Sahipsiz ve bakımsız çocukların davasını uzun açıklamalarla gözler önüne koydu. Ankaradaki devlet dairelerinin yüksek kiralarla bina tutmalarını eleştirdi. Demiryollarının geçtikleri yerlerin bayındırlığa kavuşturulmasını, bunun için de her şeyden önce bu yerlerin ağaçlandırılmasını, bu konuda askerî birliklerden yararlanılmasını, Anadoluda açılacak üniversitelerin bu konuyu ele almasını önerdi. Devlet idaresindeki kırtasiyecilikten yakındı, kaç saat çalışırsa çalışsın, işini bitirmeyen memurun görevden ayrılmamasını istedi. Az memur, iyi memur prensibini övdü. Fakir kalmış olmanın utanılacak bir şey olmadığını ve fakat bunu göz önünde tutarak harcamalarda zengin memleketlere değil, halka bakmak gerektiğini anlattı. Bu istek, öneri ve uyarıları üzerinde durulmasını rica etti.

Gl. Kâzım Sevüktekin, Hükümete teşekkürle yetindi ve 1943 yılı bütçesinin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandı, maddelere geçildi, tasarı kanunlaştırıldı (Z. C: 24-27/5/1943).

Bütçe kanunu çıkarılır çıkarılmaz da yeni vergilerin konulması yoluna gidildi. Arpa, Buğday, Çavdar, Çeltik, Akdarı, Kumdarı, Kaplıca, Kuşyemi, Mahlut, Mısır, Yulaf, Bakla, Bezelye, Börülce, Fasulye, Mercimek, Nohut, Afyon (sakız), Ayçiçeği, Kendir (tohum), Keten (tohum), Pamuk, Pancar, Patates, Susam, Tütün, Kuruincir, Kuruüzüm, Antepfıstığı, Fındık'tan vergi alan (Toprak Ürünleri Kanunu) kabul edildi. Bunlardan Buğday, Arpa, Mısır, Çavdar, Çeltik, Yulaf, Fasulye, Nohut, Mercimek, Bakla, Bezelye,

Börülce, Akdarı, Kumdarı, Kaplıca, Mahlut gibi maddelerin vergileri para olarak değil, tüm ürünün % 8-12 si oranında mal olarak alınma yoluna gidildi (Kanun: 4429).

4430 sayılı kanunla da; bitkisel yağ yapanların, kendi ihtiyaçları için harcayacakları yağların aile başına yılda ancak altmış litre olduğu ve bu miktarın vergi dışı bırakıldığı belirtildi. Sonra olağanüstü durum nedeniyle bâzı vergi ve resimlere zam yapan kanunlara ek 4437 sayılı kanun çıkarılarak bâzı vergi ve resimlere yeniden büyük zamlar yapıldı.

Fakat ne ekonomik bunalımlar, ne de doğal sıkıntılar bir türlü azalmıyordu. 20.6.1943 deki depremde Adapazarındaki evlerin %35 i, Hendekteki evlerin % 40 ı yıkıldı yada yıkılması gerekli duruma geldi (Z. C: 19.7.1943).

28.6.1943 de Diyarbakır - Batman Demiryolu işletmeye açıldı. 30.6.1943 de; Samsun Milletvekilliğine seçilmiş olan Nasuhi Erzurumlu'nun, on yıl kadar önce askerlik yargı organlarınca verilip kesinleşmiş olan üç aylık hapis cezasının, 2330 sayılı Af Kanunu ile ve bütün sonuçlariyle ortadan kalkmış olmasına rağmen, suçun sahtecilik olmasından ötürü, seçim tutanağının Büyük Millet Meclisince reddine karar verildi. 19.7.1943 de; cami ve mescit hademelerine parasız birer kat kumaş verilmesi hakkındaki 4484 sayılı kanun kabul edildi.

Dış olaylara gelince; 30.1.1943 de Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığına Amiral Doenitz getirilmiş ve Atlantik denizindeki Müttefik konvoylarına saldıran Alman denizaltıları, Amerika kıyılarına kadar sokularak, 1943 yılının ilk ayında toplamı 203.128 tonilato olan 39 gemi batırmışlardı.

Şubat 1943 de; Mihver denizaltılarının bu çabaları daha da başarılı olmuş ve toplamı 359.328 tonilato olan 63 Müttefik gemisi batırılmıştı. Fakat Atlantik Savaşı'na sokulan Müttefik uçakları da Alman denizaltıları için birer korkulu rûya olmaya başlamış, Müttefik gemi konvoyları uçak gemilerinin beraberinde yolculuk eder olmuşlardı. Bu sırada Ruslar da Harkof'u geri almış ve Alman Kuvvetlerine karşı saldırılarını sürdürmüşlerdi. Pasifikte de Guadacanal kurtarılmıştı.

Mart 1943 de; Bismark Denizi Savaşı yapılmış ve üç hafta içinde toplamı yarım milyon tonilatodan çok Müttefik gemisi batıran Alman denizaltılarının şansları ve başarıları ay sonundan itibaren

tersine dönmeye başlamıştı. 11 Mart'ta da bir Müttefık askerî heyeti Türkiyeye geldi.

Nisan 1943 de; Müttefiklerin çok güçlü bir radar sistemi uygulamaları yüzünden, Mihver kuvvetlerinin denizlerdeki durumu aleyhlerine bir gelişime yönelmiş, Japon Amirali Yamamoto ölmüştü.

Mayıs 1943 de; Müttefikler Tunus ve Bizerteyi alınca Afrika Cephesi sona ermiş, bu cepheden alınan bir çok Müttefik kuvvetleri ve savaş araçları Atlantik'e gönderilmiş, İtalyaya yapılan saldırılar şiddetlendirilmiş ve Pantelleria'ya hava akınları yapılmıştı. Mihver kuvvetleri Atlantik Savaşı'nda yenik duruma düşmüşlerdi. 12-26 Mayıs 1943 deki Waşington Konferansı'nda Ruzvelt ile Çörçil ve kurmayları önemli savaş konularında, özellikle İkinci Cephe Konusunda tutulması gereken yolu görüşmüşlerdi.

30.6.1943 de Çörçil şöyle diyordu: «Biz, Birleşmiş Milletler; Nazi, Faşist ve Japon eşkıyalarından kayıtsız ve şartsız teslim olmalarını istiyoruz. Böylece direnme gücleri kesinlikle dağılmış bulunacak ve kendilerini bizim adâlet ve insafımıza terketmiş olacaklardır.» (Osman Öndeş, 2. Dünya Savaşı: 547; D. Mason: Ölüm Denizaltıları).

Temmuz 1943 de; Müttefik kuvvetlerinin saldırıları ve başarıları her yanda sürüp gelişmiştir. 10.7.1943 de İngiliz kuvvetleri Sicilyaya çıkmış, Faşist Konseyi Mussoliniye güven oyu vermemiş, Mussolini tutuklanarak iktidardan uzaklaştırılmış, Faşist Partisi kapatılmış ve İtalyada Cumhuriyet düzenine yönelinmiştir.

D

Özalp Olayı

Özalp; 1943 yılında, Vana 84 kilometre ve İran sınırına 10 kilometre uzaklıkta bulunan bir ilçe merkezi idi. Bu bölgede bir kaç aşirete mensup halk yaşıyordu. Özalp'ın doğusundaki Arapşorik Köyü tam sınır üzerindeydi. Güneyinde Milanengiz Köyü vardı. Bu iki köyde yaşayanlar Milân Aşireti'nden idiler. İran arazisi içinde de Milân Aşireti'nden olanlar vardı. İran arazisi içindeki Milân Aşireti'nin güneyindeki bölgede Memikân Aşireti bulunuyordu. Milân Aşiretinin Reisi Mehmet Misto (Mustafa), Memikân Aşiretinin Reisi de Mehmet Hudi idi. Milân Aşireti Reisi Misto; Millî Emniyet'e yardım eder, sık sık Rusların askerlerinin sayısı, silâhları, davranışları hakkında haberler gönderirmiş, Memikân Aşiretinin Reisi Hudi ise böyle bir yakınlık göstermezmiş.

Türk - İran sınırı, kuzeyden güneye uzanan engebeli bir arazi olduğundan her yerde geçit vermezdi. En büyük geçit yeri Kotor Deresi ve Kotor Vâdisi idi. Burası, Özalp İlçesine 23 kilometre uzaklıktaydı. Sınırdaki Türk Karakolları arasında da genellikle 23-25 kilometre aralık bulunurdu. Her Karakolda bir Takımlık kuvvet vardı. Karakollardan devriyeler (küçük gezici nöbetçi toplulukları) çıkarılır, sınır üzerinde nöbet tutturulur, geçitler kontrol altına alınırdı.

Bu sıralarda Türkiyede ekonomik bunalım vardı. Bâzı maddelerin yokluğu Doğu Bölgelerimizde kaçakçılıklara sebep oluyordu. Türkiyede çay ve gazyağı bulunmuyordu, İranda da şeker ve ilâç sıkıntısı vardı. Bu maddeler üzerinde sınırdaki köylerin halkı takas

kaçakçılığı yapardı. Görevliler de zorunlu olarak buna göz yumarlardı, çünkü bu temel maddelerin doğu bölgelerinde başka şekilde sağlanmaları mümkün değildi. Gazyağı olmayınca resmî daireler ışıksız kalıyorlardı. İranda da et çok pahalı idi, bu nedenle önemli sayıda koyun kaçakçılığı oluyordu. Bâzan da aşiretler birbirlerinin sürülerini talan ederlerdi (çapulculukla yağmalar, alıp kaçarlardı). Fakat genellikle koyun kaçakçılığının, anlaşmalı olarak yapıldığı, hattâ sınırdaki görevlilere düzenli olarak, meselâ koyun başına bir lira gibi bir rüşvet verildiği de söylenirdi. Anlaşmalı olarak koyunları İrana satan sürü sahibi, ertesi günü telaş içinde ilçe merkezine gelir, resmî makamlara başvurarak sürüsünün çalındığını bildirirdi. İçişleri Bakanlığı sürü kaçırmalarına bir tedbir olmak üzere, otlatılmak istenen sürülerin sınıra on kilometreden daha yakın yerlere götürülmemesini emretmişti. İrandaki sürüler de sınıra yaklaştırılmazlardı. Fakat Milân'lı Misto, sürüsünü sınırdaki gür otlu yasak yerlere çıkarırdı.

Özalp İlçesi'nde bir tabur piyade, bir bölük jandarma, bir bölük te süvari vardı. Ve günlerden bir gün İrandaki Milân'lı Mistonun sınır boyunda otlayan sürüsü Türkiyeye kaçırılmıştı. Denildiğine göre; hayvanların bir kısmı sivil halk arasında paylaşılmış, bir kısmı da asker kazanına girmiş. Mehmet Misto da bir mektup yazarak hem çalınan sürüsünün geri verilmesini istemiş, hem de sürü kaçırma işinde Memikân Aşiretini suçlamış.

Bir kaç gün sonra 5.6.1943 de ikinci bir kaçakcılık olmuş, bu sefer Türkiye sınırı içindeki Şerefhane Düzlüğü denen otlakta bulunan Milânlılara ait iri ve ufak baş 800 kadarlık nehar'ı (hayvan sürüsü) İrana kaçırılmış. Haberi alan Heretil'deki Konuş Komutanı Piyade Teğ. Turhan Okan, derhal harekete geçer. Silâhlandırılmış 17 kadar köylü ile üç Gümrük Muhafaza Memurunu da alarak yola çıkar. İki taraf arasında silâhlı çatışma olur, hava kararıncaya kadar sürer. Bir erle sekiz sivil ölür, bir onbaşı ağır yaralanır. Ve durum ancak gece, Hetil Konuş Komutanlığının bağlı bulunduğu Özalp'taki Sınır Tabur Komutanlığına bildirilebilir. Tabur Komutanı Jandarma Binbaşısı Şükrü Tüter, hemen iki süvari takımını Yedek Süvari Teğmeni Seyit Bilâl Bâli komutasında yola çıkarır. Kendisi de, üçüncü süvari takımı ile ve beraberinde Yedek Süvari Teğmeni Necdet Bilgez, Özalp Jandarma Komutanı Yüzbaşı Vasfı Bayraktar, Kaymakam Hilmi Tuncel, Tabur Doktoru Yüzbaşı Reşit Ersezer olarak sabaha karşı Heretil'e gider. Ayrıca Ağır Makineli Tüfek Bölüğünün kendilerini izlemesi de sağlanır.

Sınırın yakınına gidildiği zaman karşıda, İran sınırı içerisinde 200 kadar atlı görülür, karşılıklı ateş açılır. Ateş üstünlüğü karşısında ötekiler çekilip giderler.

Binbaşı Ş. Tüter, telefonla durumu, Vandaki Mıntaka Komutan Vekili Tuğbay Rasim Saltuk'a bildirir. Tuğbay R. Saltuk'la Kurmay Başkanı Binbaşı Hulkı Saral aynı gün Heretil Konuş'una gelirler. Gereken incelemeyi yapıp bilgiyi aldıktan sonra dönerler. Tabur Komutanı da, Yedek Teğmen Seyit Bilâl Bâli'yi bir takımla güvenlik için Heretil Konuş'unda bırakarak beraberindekilerle birlikte Özalp'a döner.

Kaymakam Hilmi Tuncel; hangi sebeble ve kim tarafından yapılmış olursa olsun, kaçırılan sürüyü ancak Milân Aşireti Reisi Mistoyu tehdit yoluyla bulabilecekleri kanısında olduğundan, Mistoyu baskı altına alabilmek için Özalp'daki akrabalarını tutuklamaya karar verir. Bu düşüncesini bir mektupla da Van Valisi Hamit Onat'a bildirir. Mektubu, Askerî Doktor Yüzbaşı Reşit Ersezer götürür. Vali Hamit Onat, Özalp Kaymakamı ile bir kez de telefonda konuştuktan sonra tutuklama emir ve müsaadesini verir. Mehmet Mistonun Özalpteki akrabalarından 40 kişi toplattırılır. Bunlardan biri izinli çavuş, biri izinli onbaşı, üçü de hava değişimli erdir.

Bu toplamadan iki gün sonra 3. Ordu Komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı da Vali ile birlikte Özalp'a gelir. Tutuklanmış olanların eşleri ve kızları dilekçeler vererek erkeklerinin bırakılmasını isterler. Söylentilere göre; Mustafa Muğlalı Vana dönüşünde Ankara ile bir telefon konuşması yapmış, sonra valiye tutuklananların öldürülmesi gerektiğini bildirmiş, Vali de durumdan Diyarbakırdaki Genel Müfettiş Avni Doğana haberdar etmiş.

Bunun üzerine Genel Müfettiş Avni Doğan, Özalp'a gelip ilgililerden bilgi almış ve denildiğine göre; tutuklulara suçsuz olduklarını, serbest bırakılacaklarını söylemiş, Vana gitmiş. Gece de Orgeneral Mustafa Muğlalı ile gizli bir konuşma yapmış. Söylentilere göre; Org. Mustafa Muğlalı, «Ben emri yüksek yerden aldım» demiş.

Sonunda; Mustafa Muğlalı, Tümen Komutanı Rasim Saltuk'a tutukluları sivil idareden devralmasını emreder. Vali de telefonla emri kaymakama bildirir. Fakat o sırada tutukluların sorgusu yapılmış, sadece beş kişinin suçluluğuna kanaat getirilerek Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmiş, öteki 35 tanesi serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılanlardan izinli çavuş ile, izinli onbaşı da birliklerine dönmüşlerdir. Bu nedenle yeniden tutuklananların sayısı 33 olmuştur.

Tabur Komutanı, Tümenden aldığı emir üzerine 33 tutukluyu Kaymakamlıktan istetti. Bunlardan bir tanesi de kadındı ve Mehmet Mistonun kızı idi. Muhafazası için bir yeddiemin'e bırakıldı. Öteki 32 kişiyi, Süvari Yedek Teğmenleri Necdet Bilgez ile Sait Bilâl Bâli teslim aldılar.

30.7.1943 günü teslim alınan bu 32 kişi, Takorengiz Konuşu birliğinin güvenlik düzeni almış olduğu Çilli Mevkıi'ne götürüldü. Tabur Komutanının Yüzbaşı Vahdet'ten aktarılan emri gereğince; 32 kişiye buradaki gizli giriş ve çıkış yerleri tesbit ettirilecek ve kaçmaya teşebbüs ederlerse üzerlerine ateş açılacaktı. Fakat bu emir verilirken bir de peşin tutanak hazırlanmıştı. Sanki düşünülen şey olmuş gibi, bu tutanakta; tutuklanan 33 kişinin sınıra getirildiği ve bu sırada karşıdan ateş edildiği, iki ateş arasında kalan tutukluların vurulup öldükleri yazılı idi. Olay yerine en yakın karakoldaki Yedeksubay Durmuş Özbek'e de imza ettirilmişti.

Böylece; 30.7.1943 günü sabahı, Özalp ilçesinin Takorengiz Konuşu'nun Çilli mevkıinde 11 ve 21 kişilik, birbirini görmeyen iki gurup halindeki 32 kişi, konuş komutanı Teğmen Ekrem'in verdiği işaretle kurşuna dizilmek suretiyle öldürüldü. İki ateş arasında kalarak öldükleri hakkında önceden düzenlenmiş olan tutanak işleme kondu ve olayın düzenlenen şekilde bitirildiği sanıldı.

Fakat kurşuna dizilen 32 kişiden biri olan Milanengiz köyü muhtarının kardeşi İbrahim Kuro ölmemiş, yaralı olarak kaçıp sınırı geçmiş, İran toprağında Milan Aşireti Reisi Mehmet Mistoya sığınmıştı. Bu suretle olayın içyüzü meydana çıkmış ve herkesçe duyulmuştu. Türlü yetkili makamlara, türlü şikâyet dilekçeleri gönderildi. Fakat herhangi bir işlem yapılmadı.

(Uzun yıllar karşılıksız bırakılan bu dilekçeler, ancak 1951 de Büyük Millet Meclisindeki bir gensoru ile ele alınmış ve sorumlular yargıç önüne çıkarılmıştır. Yargılama, Mustafa Muğlalı'nın, verdiği emri kabullenmemesinden ötürü, kanunsuz emri uygulayan küçük rütbeli subayların suçlanmasına yönelir gibi olmuş, fakat bir kaç aylık soruşturma ve yargılama ile onların suçsuzluğu sonucuna varılınca, üst komutanları suçlanmaktan kurtarmak isteyen Mustafa Muğlalı emri kendinin verdiğini söyleyerek suçunu itiraf etmiştir. Milliyet Gazetesi: 7 ve 8.3.1974).

E

Moskova Konferansı
(19.10.1943)

Bu sırada dış olaylar ilginç gelişmeler göstermekte idi. Haziran 1943 de on beş bin kişilik İtalyan Garnizonu ile Pantelleria, Lampedusa ve Limos adaları Müttefiklere teslim olmuştu. Temmuz 1943 de Rus Komutanı Zukov, Kurks'daki Alman ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Müttefikler, Sicilya Adasına çıkarma ve indirme yapmışlardı. Sicilyada çetin savaşlar olurken Musolini istifa ettirilmiş, Maraşal Badogliyo İtalya Başbakanlığına getirilmiş, Kıral silâhlı kuvvetler komutanlığını kendi üzerine almıştı. Buna karşılık Hitler de, İtalyanların bu davranışlarını kınayan bir nutuk vermiş ve derhal harekete geçerek Roma üzerine yürümüş, Musoliniyi tutuklu bulunduğu yerden kurtarıp kaçırtmıştı. 2.8.1943'deki (Quebec Konferansı)'nda Çörçilin, İkinci Cephenin Balkanlarda açılması yolundaki görüşü kabul edilmemiş ve Normandiya'da açılması kabul edilmişti. Ve Müttefikler 3.9.1943 de İtalyayı istilâya başlamışlardı. 8.9.1943 de İtalya Müttefiklere teslim olmuş, Almanlar da Romayı işgal etmişlerdi. Böylece Avrupa Savaşı'nda yepyeni bir durum ortaya çıkmış, Mihver Devletleri parçalanmış, İtalyanlar 13.10.1943 de Almanlara savaş açmak zorunda kalmışlardı. Bu sırada Ruslar da, Ukraynanın merkezi Harkofu ve Poltava'yı Almanlardan geri almışlardı.

Quebec Konferansı'nda Ruzveltle görüşen Çörçil, Almanlara karşı yapılması tasarlanan bazı saldırı planları üzerinde çalışmış ve bir başlangıç olarak İngiliz Ordusu'na, İtalyanların

elinde bulunan Rodosu işgal emri vermişti. Fakat uygulamanın sonucu, umulanın tersi oldu. Hızla hareket eden Almanlar hem Rodosu, hem de İngilizlerin elindeki İstanköyü, Laros'u, Sisam'ı aldılar. On İki Ada Almanların egemenliği altına girdi. Amerikalılar da Napoliyi işgal ettiler.

İşte bu sıralarda idi ki; Almanların tanınmış komutanlarından Hess, İngiltereye gitti ve Ruslara karşı serbest bırakılmaları şartiyle, Hitlerin barış yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Fakat İngilizler, Almanların bu gizli teklifini açıkladılar ve Hess'i tutukladılar. Ankarada da İkinci Dünya Savaşının en büyük casusluğu Çiçero Olayı başladı. Müttefiklerin bütün gizlilikleri günü gününe Almanlarca öğrenildi.

İşte bu hava içinde Üç Büyükler'in Dışişleri Bakanları; Hull (Amerika), Eden (İngiltere), Molotov (Rusya) 19.10.1943 de Moskovada buluştular.

4.11.1943 gününe kadar süren toplantılarda Molotovun ileri sürdüğü ilk üç istekten biri; Türkiyeye, hemen savaşa katılmayı kabul ettirmekti. Rus ordularının taşıdığı yükü hafifletmek için buna ihtiyaç vardı. İngiliz Başbakanı Eden; isteği olumlu karşıladı ve savaşa hazır duruma getirmek için İngilizlerin Türklere yaptığı askerî yardımı anlattı. Amerika Dışişleri Bakanı Hull ise; sadece «Askerî konular üzerinde konuşma yok» dedi. Çünkü Amerikanın ordu planlamacıları Türkiyenin savaşa katılmasına karşıydılar. Türkiyenin savaşa girmesi istendiği zaman, Türkiye de kendisinin Rusyaya karşı korunmasını isteyecekti. Bu takdirde bâzı İngiliz - Amerikan kuvvetlerinin, açılmasına hazırlanılan İkinci Cepheden çekilmesi ve bunun sonucu olarak ta İkinci Cephenin gecikmesi gerekecekti. Ortak Komutanlar; bu konuda dikkatli olunmasını salık vermişlerdi. Rusya ise, devamlı olarak Türkiyenin savaşa katılmasını istiyor ve «Üç Büyükler, Türkieynin gerçekten savaşa katılmasını gerekli görüyorlarsa, Türkiye buna karşı çıkamaz.» diyorlardı. İngilizler de Ruslarla aynı düşüncede olduklarını belli ediyorlardı. Nitekim; 31.10.1943 de Molotov ile Eden, Türkiyenin savaşa katılma kararı alması için seçilecek en iyi yolun hangisi olduğunu belirtecek görüşmelere başladılar. Türk temsilcileri, ülke savunması sağlanmış olsada olmasada, Ruslar ile İngilizlerin, ne pahasına olursa olsun, Türkiyeyi savaşa sürüklemek istedikleri kanısına vardılar.

Fakat Eden ile Molotov arasındaki görüşmeler ilerledikçe, ortaya bâzı anlaşmazlıklar da çıkar gibi oluyordu. Meselâ Eden; Üç Büyükler adına, ilk olarak, Türkiyeden hava alanlarından yararlanma

ve denizaltıları Boğazlardan geçirme izni isteyeceğini, çünkü Türklerin yardımı olmadan Leros Adası'nda daha fazla dayanamayacaklarını söylediğinde Molotov şiddetle bun karşı çıktı ve Türkiyenin topyekûn savaşa girmesi gerektiğini ileri sürdü. Eden, Türklerin yıl sonundan önce savaşa girmesinin sağlanmasına çalışılacağını bildirince Molotov da direnişinden vazgeçti. Nitekim Eden, o günkü durumu şöyle belirtmektedir: «Yıl sonundan önce Türkiyenin savaşa katılması konusunda tam uyuşma durumundaydık. Bu konuda hemen imza vermeye hazırdım. Aramızdaki tek anlaşmazlık, taktik sorunlardaydı. O biraz daha çabuk olmasını isterken, ben biraz daha ağırdan almamız görüşündeydim.»

1.11.1943 de Eden ile Molotov, arasında aşağıdaki gizli protokol imzalandı:

«Bir: Türkiyenin Birleşmiş Milletler arasındaki yerini alması ve Hitler Almanyasının yenilgisini çabuklaştırması için, İki Dışişleri Bakanı, Türkiyenin 1943 yılı sonundan önce Birleşmiş Milletlerin yanında savaşa katılmasını istenmeye değer görmektedir.

İki: İki Dışişleri Bakanı, İngiltere ve Rusya Hükümetleri adına Türkiyeye; en yakın ve uygun bir zamanda savaşa katılması konusunda anlaştıklarını ve buna göre 1943 yılı bitmeden önce Türkiyenin savaşa girmesi gerektiğini bildireceklerdir.

Üç: Ayrıca, Türkiyeden; Türk hava alanlarını kullanma hakkı ve iki hükümetin gerekli göreceği öbür kolaylıkları tanımasını, Müttefik Kuvvetleri emrine verip Birleşmiş Milletlere yardımcı olmasını hemen isteme konusunda anlaşmaya varılmıştır.»

Ruslar; başarıya ulaşmış, Konferansın başındanberi yapmayı istedikleri anlaşmayı İngilizlere kabul ettirmişlerdi. Şimdi aynı anlaşmayı Amerikalılara da kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bunun için yâni ikili anlaşmanın, üçlü anlaşma haline gelmesi için Eden'in yardımını istediler. Eden de, Amerika Dışişleri Bakanı Hull'a başvurdu. Hull, çektiği bir telgrafla Başkan Roosvelt'ten talimat istedi. 4.11.1943 de Başkan Roosvelt, anlaşmayı kabullendiği yolundaki cevabını Büyükelçi Harriman'a gönderdi. Cevapta şöyle deniyordu: «Amerika Hükümeti de Türk hava alanlarının hemen kullanılması için Türkiyeden istekte bulunulması konusunda Büyük Britanya ve Sovyetler Birliğine katılmaktadır. Ayrıca yıl sona ermeden Türkiyenin savaşa katılması için baskı yapılması da kabul edilmiştir.»

Ve anlaşmadaki kararları Türk Dışişleri Bakanı'na bildirmek için, 4.11.1943 de İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Moskovadan Kahireye gitti. Türk Dışişleri Bakanı da oraya çağrıldı.

F

Kahire Buluşması (I) Ve Kahire Konferansı
(5.11.1943) (22.11.1943)

5.11.1943 günü İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ile Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Kahire'de buluştular. Menemencioğlu Kahireye, Cevat Açıkalın ve İngilterenin Ankara Büyükelçisi Hugessen ile birlikte gitti. Dışişleri Bakanları hemen görüşmelere başladılar. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, üç hafta içinde hava filolarının Türk topraklarına inişinin kabul edilmesini istedi. Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, bunu Türkiyenin bir ay içinde savaşa katılma isteği olarak kabul etti ve böyle bir konuyu görüşemeyeceğini bildirdi. İki Dışişleri Bakanı arasında tartışmalar oldu. Yapılan teklifin, Türk hava alanlarından yararlanma şeklinde yorumlanması yoluna gidildi. Menemencioğlu, Türk hava üslerinin Müttefik hava filolarınca kullanılmasının, Almanyaya savaş açmış olmaktan ayırt edilemeyeceğini, Almanların bunu savaşa katılma kabul edeceğini ileri sürdü. Türkiyeden kalkacak İngiliz uçakları Almanları çileden çıkarabilirdi, fakat Türkiyenin istilâsını önleyemezdi. Tartışma ve görüşmeler olumsuz bir şekilde ilerledi. Türk Dışişleri Bakanı, bütün yarım tedbirlere kesinlikle karşı çıktı.

Bu durum karşısında Eden, Çörçile şunları bildirdi: «Uzun, yorucu bir gün geçirdik. İnandırma çabalarım gerek Dışişleri Bakanı, gerekse Açıkalın için hiç etkili olmadı. Hele Açıkalın, sağır gibiydi.. İkna olmak istemeyen bir Türk kadar hiç kimse, sağır gibi kulak tıkayamaz.»

Nevar ki; Menemencioğlu da, yayınlanmamış anılarında şöyle diyordu: «Eden'in, Rusların ısrarı üzerine, Türklerin tezden savaşa katılması konusunda üstelediğini anlamakta gecikmedim.»

Sonunda Menemencioğlu, Edene dosdoğru şunu sordu: «Polonya konusunda niyetiniz nedir?». Eden bu soruyu hırslı bir soru ile karşılayarak; «Bu sizi ne ilgilendirir ki?» dedi. O zaman Menemencioğlu iki soruya da karşılık olan şu cevabı verdi: «Polonya bizim için bir mihenk taşıdır». Çünkü Polonya, Almanya ile Rusya arasında bölüşülmüştü..

Bunun üzerine Eden, Menemencioğlu ile buluşmasını dostça bir hava içinde bitirmeye çalışarak Türk Dışişleri Bakanının sözlerini kendi Başbakanı Çörçile aktaracağını söylemekle yetindi. Menemencioğlu ise, tartışmalarının sonucunu apaçık şöyle belirtti: «Rusların Romanya ve Bulgaristana yerleşmesine yardımcı olmak için savaşa katılmak niyetinde değiliz.»

Ve görüşmeler olumlu bir sonuca varmadan bitti. Ankaraya dönen Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu, bir kaç gün sonra Amerikan Büyükelçisi Steinhardt'a Edenle anlaşamadıkları sekiz noktayı açıkladı :

1. Türk Hükümeti, hava üsleri verme konusu yerine, Türkiyenin savaşa katılma konusunu tartışmayı tercih etmektedir. Çünkü Müttefiklere hava üsleri verilmesinin Türkiyeyi savaşa sürükleyeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

2. Eden, Türkiyenin savaşa katılıp eyleme girişmesini önerirken Türklerin Müttefiklerden yardım bekleyip beklemeyeceğini belirtmemiştir.

3. Türk ordusu saldırı için hazırlıklı değildir. Bu durumda savaşa katılması İstanbul ve İzmir şehirlerinin yıkılmasına yolaçacak, demiryolu şebekesi felce uğrayacak, ulaşım sisteminin ortadan kaldırılması sonucunda yokluk ve sıkıntı başlayacaktır.

4. İngilizlerin Ege Adaları'nı istilâ edip burada tutunmak için yeteri kadar kuvvet göndermemeleri, Türkiyenin savaşa katılmak için hazır duruma gelmesini olumsuz yönden etkilemiştir.

5. Müttefiklerin, özellikle kuvvetli bir hava gücünü Türkiyede bulundurmak için hemen göndermesi halinde Türk Hükümeti, onlara üs verdiği için Mihverin şiddetli bir tepkisiyle karşılaşma ihtimalini göz önünde bulundurmak zorundadır... Ve Almanlar prestijlerini kurtarmak için kolay bir zafer kazanmak isteyeceklerdir.

6. Edenin; 3 Aralık tarihine kadar Türkiyenin hava üsleri vermesi yada savaşa katılması konusundaki isteği, gerekli askerî hazırlıkları yapmak ve kamuoyunu savaşa hazırlamak için yeterli değildir.

7. Edenin, Müttefiklerin Yakındoğu ve Balkanlarla ilgili askerî planları üzerinde hiç olmazsa kısmî bir açıklamada bulunmadan Türkiyeden üs istemesi yada savaşa katılmasını önermesi, mantıklı bir davranış olmamıştır.

8. İngiliz - Amerikan kuvvetleri eğer Balkanlara çıkarlarsa, bu, Türkiyeyi destekleyecek yeterli gücü sağlayacağından, Türk Hükümeti savaşa katılmakta en küçük bir duraklama göstermeyecektir.

Büyükelçi Steinhardt, Türk Hükümetinin bu görüşlerini Amerikan Hükümetine ulaştırdı. Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'a da duyurdu.

Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın da, Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'u Bakanlığa çağırarak, konuyu apaçık ortaya koydu ve «Siz, bizim savaşa girmemizi istiyormusunuz?» diye sorarak söze başladı. «Büyükelçiden «Evet» karşılığını alınca; «Biz de savaşmaya razıyız ama Bulgaristanda Siz, İngilizler ve Amerikalılar da yanımızda savaşırsanız. Çünkü Bulgaristanda Almanların 15-17 taze tümenleri var.» dedi. Sovyet Büyükelçisi bu sözlerden büyük bir sevinç duydu. Sonunda Rus isteği karşılanmış, Türkler savaşa girmeyi kabul etmişlerdi. Fakat Büyükelçinin bu sevinci ancak bir hafta kadar sürdü. Bir hafta sonra Dışişleri Bakanlığına gelen Büyükelçi Vinogradov, Hükümetinden aldığı talimatla Cevat Açıkalına; «Rusya Bulgaristanla tek başına da savaşabilir. Türkiye savaşa girmeli ve yalnız Yunanistanda çarpışmalıdır. Bize en çok orada yararlı olabilir. Özellikle Türkiyenin Müttefiki olan Büyük Britanyanın yükünü hafifletir.» dedi. Bunun üzerine Cevat Açıkalın; «Ya Almanlar da, karşı darbe olarak, başkentimizi işgal ederlerse?» diye sordu. Büyükelçi Vinogradov güven verici bir tavırla «Siz orasını hiç merak etmeyin, biz gelir size yardım ederiz» deyince de, Cevat Açıkalın; «İşte biz de asıl bunu istemiyoruz» diye karşılık verdi. Demek ki; Ruslar Bulgaristanı kendileri için istiyor, Sovyet birliklerinin Türkiyeye girmeleri için de Türkiyenin savaşa katılmasından yararlanmayı umuyorlardı.

Türk Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu, konuyu 16.11.1943 günü, Cumhuriyet Halk Partisinin Parlamento Gurubuna getirdi. Kahiredeki görüşmeler hakkında açıklamalarda bulundu. Türkler-

den; Adalara karşı yapılacak hareket için üs ve yıl sonunda savaşa katılma sözü istendiğini, üs verilmesinin yan kapıdan savaşa girmek olduğunu ve bu nedenle red edildiğini, savaşa katılmanın da olanaksızlıktan ötürü mümkün bulunmadığını, herne kadar Türkler prensip olarak Müttefiklerin yanında savaşa katılmayı kabullenmişlerse de önce Türk Ordusunun, anlaşmalarda belirtilen şekilde, donatılması gerektiğinin anlatıldığını, nerede ve ne şekilde savaşa katılmasının bilinmesine de ihtiyaç olduğunun belirtildiğini, bunlar olmadan Türkiyenin hemen savaşa girmesini istemenin Türkiyeyi Ruslara feda etmek olacağının açıklandığını anlattı (A. Us, Hatıra Notları: 580).

Ve Hükümetin tek amacının Türkiyeyi mümkün olduğu sürece savaşa sokmamak olduğunu da sözlerine ekledi. C.H.P. Meclis Gurubu; tutulan yolu onayladı ve Hükümete, belirtilen koşullar içinde ve gerekince Mihver Devletlerine karşı Müttefiklerin yanında savaşa girme yetkisi verdi.

Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu, alınan kararı hemen İngiliz Büyükelçisine bildirdi. Yalnız, Türkiyenin savaşa katılma gününün tesbit edilmediğini, bunu askerî yardımın yapılış şeklinin meydana çıkaracağını, yardımın yavaş ve yetersiz olması halinde bugünü ancak Türk Hükümetinin tesbit edeceğini de belirtti. Ve Türkiyenin savaşa katılmasının son şartı olarak ta, Türkler ile Müttefiklerin Balkanlardaki işbirliğine ait özel planların tamamlanması gerektiğini belirtti.

Ertesi günü bâzı arkadaşlarını öğle yemeğine çağıran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle diyordu: «İngiltere ile yaptığımız İttifak, belli koşullar içinde bizim savaşa katılmamızı gerektiriyordu. Savaşın gelişmeleri karşısında biz tarafsız duruma yön verdik. Şimdi yine eski duruma dönüyoruz. Hattâ sözde, daha da ileriye gidiyoruz. Belki yarın savaşa girebiliriz. Belki bahara kadar barışı koruyabiliriz. Yada daha uzun süre barış içinde kalabiliriz. Fakat her halde halk, yakın bir savaş tehlikesi olduğunu bilmelidir. Bu savaşta şehirlerimiz harap olabilir. Fakat kanun çıkaracağız ve savaştan sonra hepsini onaracağız. Bize lâzım olan şey en az can kaybı ile savaştan kurtulmak ve Türk milletine 25-30 yıllık bir barış dönemi kazandırmaktır. Bunu sağlarsak görevimizi yapmış oluruz. Dört yıl savaşa girmemek için elimizden geleni yaptık ve başardık. Yine mümkün olduğunca savaşı uzaklaştırmaya çalışacağız. Fakat bizi sıkıştıran devletler, hızla, savaşa girmemizi sağlayacak şartları

hazırlarlarsa görevimizi yapacağız. Derhal savaşa girmemizi ister ve bunda direnirlerse yine toplanıp konuşacağız» (A. Us, Hatıra Notları: 582).

Bu sırada Rus orduları Kiev'e girmişti, İngiliz ve Amerikan devlet adamları, Avrupa hakkındaki savaş sonu niyetlerinin görüşülme ve özellikle Rusyanın ne düşündüğünün öğrenilme zamanının geldiği kanısında idiler. Bu düşünce ile Çörçil ve Ruzvelt 22.11.1943 günü Kahirede buluştular. Kahire Konferansı'na çağrılanlardan Stalin gelmemiş, Çan Kai Şek gelmişti. Başkan Ruzvelt, 26.11.1943 gününe kadar süren Konferansın bütün günlerini Çan Kai Şek'le yaptığı görüşmelerle doldurdu. Çörçilin arzuladığı ve umduğu gibi, kendi aralarında ikili özel bir görüşme yapılamadan Konferans kapandı. Stalinin isteği üzerine de, Rusya sınırına yakın bir yer olan Tahran'da buluşulması kararlaştırıldı (E. Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönünün Dış Politikası: 213).

G

Tahran Konferansı
(28.11.1943)

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Franklin Delano Roosevelt, Büyük Britanya Başbakanı Winston Churchill, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümet Başkanı Yosif Visariyanoviç Stalin 28.11.1943 günü İranın Başkenti Tahranda buluştular.

Stalin, Yakın-doğu İşleri Uzmanı Türkolog Anatoli Filipoviç Miller'i de beraberinde getirmişti ve Miller'in Türkiye hakkındaki düşünceleri şöyle idi: «Türkiyenin, Faşistlere karşı koalisyondan yana savaşa katılması, şimdi bizim için çok yararlı olurdu. Türk ordusunun aktif olarak savaş harekâtına katılması için ne ölçüde hazırlıklı olduğunu söylemek zordur. Fakat, bana öyle geliyor ki; Türkiyenin Almanyaya savaş açması olayının, politik ve stratejik bakımdan büyük bir önemi vardır. Bu olay, Hitlercilerin Balkanlardaki durumunu zorlaştırırdı. Müttefikler, Türk topraklarını, özellikle hava kuvvetleri için bir üs olarak kullanabilir ve Almanların Balkanlarda ve Ege Denizi bölgesindeki mevzilerini bombalayabilirlerdi.», «Bana kalırsa Türkler, Hitlerin savaşı kaybedeceğine hâlâ kesinlikle inanmıyorlar, yanılmalarından korkuyorlar, Öyle sanıyorum ki tarih, Türklerin tarafsız kalmalarının bu savaşta olumlu bir rol oynadığını kabul edecektir. Ama Türkiyenin bu tarafsızlığı çeşitli nüanslar taşımıştır. Hitler orduları 1941, sonra 1942 yılı yazında ülkemizin derinliklerine girdikleri, hattâ Kafkasyaya kadar ilerledik-

leri sıralarda Türkler, tarafsızlıklarının bizden çok Almanlara yararlı olmasını sağlamaya çalışmışlardı.», «Hitler Almanyasının Sovyetler Birliğine saldırışının ilk haftalarında Türkiye, sıkı bir tarafsızlık izlemişti. Türkiyenin bu tutumu, özellikle 1941 Temmuzunda Almanyadan Türkiye yolu ile yurtlarına dönmekte olan Sovyet kolonisine karşı gösterdiği ilgide görülmektedir. O sıralarda Türkiyeye mecburi iniş yapan Alman askerî havacılarının hemen enterne edilmeleri de, Türkiyenin o zamanki tarafsızlık tutumunu açıkca göstermektedir. O zamanki Türk basını da Alman - Sovyet cephesindeki durumu oldukça objektif yansıtmakta idi. Türkler, herhalde o zamanlar, bir Alman saldırısından çekinmekte idiler. Türklerin böyle bir saldırıdan korkmaları için önemli bir takım nedenler vardı. Savaşın ilk günlerinde, Sovyet ordusunun eline, Almanların Türkiyeye saldırma niyetlerini gösteren ayrıntılı planlar ve harekât haritaları geçmişti. Almanların bu çok gizli belgeleri yayınlanmış, Sovyetlerin o zamanki Ankara Büyükelçisi Vinogradov da bu konuda Türk Hükümetine geniş bilgiler vermişti.», «O günlerde Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olan Numan Menemencioğlu da, Büyükelçi Vinogradov'a, Türkiyenin sıkı bir tarafsızlık politıkası gütmek ve hattâ gerekirse bu tarafsızlığını silâhla korumak kararında olduğunu tekrarladı. Fakat Alman orduları Sovyet topraklarının derinliklerine doğru ilerledikleri ölçüde, Ankaranın durumu da değişmeye başladı.», «Ama Sovyetler Birliği topraklarının çok derinlerine girmiş olan Alman ordusunun ilerlemelerinde duraklama başlayınca, özellikle Feld Mareşal Paulus ordusu Stalingrad önlerinde yok edilince, Ankara politıkacıları seslerinin tonlarını değiştirmeye başladılar. Türk Hükümeti, Türk-Sovyet ilişkilerini iyileştirmeye hazır olduğunu bildirdi. 1943 yılı sonbaharında, Almanların yaz yenilgilerinden ve Kiev'in geri alınışından sonra Türkler, bizim batılı Müttefiklerimize daha bir güler yüz göstermeye başladılar. Bütün bunlar göz önüne alınırsa, Türklerin savaşa girmesini gerektiren bir ortam var gibi görünüyor.» **(Valentin Berojkov, Savaşlar ve Türkiye-Tahran 1943: 18).**

Ve Üç Büyükler (Roosevelt-Churchill-Stalin), beraberlerinde çalışma arkadaşları olduğu halde, 28.11.1943 günü, bir yuvarlak masa etrafında, Tahran Konferansının toplantılarına başladılar. Stalinin yanında Molotov ile Voroşilov vardı. Roosevelt'in yanında özel yardımcısı H. Hopkins, Moskova Büyükelçisi Harriman, Genelkurmay Başkanı General Marshall, Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Amiral E. King, Hava Kuvvetleri Komutanı General Arnold bulunuyordu.

İngiltereyi Churchill ile birlikte Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Moskova Büyükelçisi A. Kerr, Silâhlı Kuvvetler Kurmay Başkanı General Brooc, Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Amiral Canningham, Hava Kuvvetleri Mareşali Portal, Rusyadaki Askerî Misyon Şefi General Martel temsil ediyorlardı (V. Berejkov, Tahran 1943: 53).

İlk konuşan Roosevelt oldu ve Tahran Konferansının tek amacının «Savaşı mümkün olduğu kadar çabuk kazanmak» olduğunu belirtti. Churchill, Tahran Konferansını «İnsanlık tarihinde şimdiye kadar dünya kuvvetlerinin en büyük toplantısı» diye tanımladı. Roosevelt; savaşın ötekilerden çok kendilerini ilgilendiren Pasifik Okyanusu kısmında, Avustralya ve Yenizelanda kuvvetlerinin yardımı ile, en ağır yükü Birleşik Amerika Devletlerinin taşıdığını, Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren Kanal Harekâtı'nın planlarının bir buçuk yıldanberi hazırlanmakta olduğunu ve fakat gemi yetersizliğinden kesin bir tarihin kararlaştırılamadığını, İngiliz Kanalının her mevsimde harekâta elverişli bir deniz olmamasından Kanal Seferi'nin Mayıs yada Haziranda yapılmak istendiğini, Sovyetler Birliği'ne yardım için Alman kuvvetlerinin bir kısmını Sovyet Cephesi'nden çekmeyi gerçekten istediklerini anlattı.

Stalin de şu açıklamalarda bulundu: «Pasifikteki Savaşda İngiliz - Amerikan kuvvetlerinin kazandıkları ve kazanmakta oldukları başarılar bizi sevindiriyor. Avrupadaki Savaş'a gelince; biz çoktanberi bir saldırıya hazırlanıyorduk. Hernekadar Almanlar bizden önce saldırıya geçtilerse de biz bu saldırıyı püskürtmeye hazır durumda idik. Bununla beraber Ağustos ve Eylüldeki başarılarımızı beklemiyorduk. Almanlar tahminimizden daha zayıf çıktılar.

Geçen yıl cephemizde 179 u Alman olmak üzere 240 düşman tümeni vardı. Bu yıl 210 tümeni mevzide ve 6 tümeni yolda olmak üzere 216 Alman, 10 Macar, 20 Fin, 16-18 Romen ki toplam olarak 260 tümen düşman askeri var. Bir Alman tümeni 8000-9000 ve yedekleriyle 12.000-13.000 kişidir. Bizim de 300-330 tümenimiz harekâta katılıyor yâni bizim kuvvetimiz daha çoktur. Fakat zaman geçtikçe aradaki fark kapanıyor. Almanların geri çekilirken her şeyi amansızca tahrip etmeleri de malzeme sağlanmasını güçleştiriyor. Saldırımız bu yüzden yavaşladı. Almanlar ise Kiyef'in güneyinde ve batısında saldırılara başladılar, önemli bir demiryolu kavşağı olan Zitomir'i aldılar, yine önemli bir demiryolu kavşağı olan Korosten'i de alacağa benziyorlar. Sekiz tank tümeni ile 22-23 piyade ve motorlu tümen Kiyefi yeniden ele geçirmeye çalışıyor.

Cephemizdeki durumu kolaylaştırmak için İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin Avrupadaki harekâtının İtalyada yapılması uygun değildir. Düşmana Kuzey yada Kuzey-batı Fransada vurulacak bir darbenin en iyi sonucu vereceğine inanıyoruz. Fransanın güneyindeki harekât bile İtalyadakinden iyi olur. Türkiye de Müttefiklere yol vermeye razı edilirse çok iyi olur. Ne de olsa Balkanlardan Almanyaya giden yol daha kısadır.»

Churchill — Kuzey yada Kuzeybatı Fransadan Almanyaya saldırmak için Amerika ile anlaşmaya varalı çok oldu ve geniş hazırlıklara başlandı. Fakat türlü nedenlerle bu harekât 1943 de yapılamadı. 1944 de harekete geçme kararındayız. 1944 ilkbaharı sonunda Kanal'dan Fransaya bir ordu aktarmak için koşulları hazırlayacağız. Bu kuvvetler 19 Amerikan ve 16 İngiliz tümeninden ibaret olacaktır. Bu tümenler, insan gücü bakımından Alman tümenlerinden daha kuvvetlidirler. Arkalarından da asıl kuvvetler gelecektir. Kanal'ın ötesine bir milyon kadar asker geçirilecektir.

Bu harekâtın başlamasına kadar geçecek altı ay içinde başka neler yapabileceğimizi de düşündük. Ne yazık ki, hâlâ Roma'yı alamadık. Bu nedenle ilk işimiz Romayı almak olacaktır. Romayı alıp biraz kuzeyine ilerledikten sonra Güney Fransaya ve Kanalın ötesine çıkarma yapabiliriz.

Bundan sonraki önemli sorun, Türkiyeyi savaşa girmeye razı etmektir. Bu takdirde Çanakkale ve İstanbul Boğazları ulaşıma açılır, Karadenizden Rusyaya malzeme gönderebilirdik. Ayrıca düşmanla çarpışmak için Türk hava alanlarını kullanabilirdik. Rodos ve öteki Adaları ele geçirmek için pek az bir kuvvet yeterli olurdu. O zaman Ruslarla doğrudan doğruya temas kurabilir ve onlara sürekli olarak malzeme gönderirdik.

Türkiyeyi nasıl sokabiliriz savaşa? Girerse ne yapması gerekecek? Bulgaristana saldırması, Almanyaya savaş ilân etmesi gerekli midir? Saldırıya geçmesi mi, yoksa Trakyada kalması mı gerekecek? Bu takdirde, kendilerini Türklerden Rusların kurtarmış olduğunu hâlâ unutmayan Bulgarlara karşı, Rusların tutumu ne olacak? Bu olay, artık savaştan ayrılma yolları arayan Romenlere ne etki yapacak? Macaristanı nasıl etkileyecek? Böyle bir hareket sonunda bir çok ülkeler arasında büyük siyasî değişiklikler olmazmı? Bütün bu sorunlar karşısında dostumuz Rusların görüşleri nelerdir?

Stalin — Türkiye, savaşa girerse, planlanan savaş hareketleri içinde ne yapabilecektir?

Churchill — Bu takdirde, Türkiyenin batı kıyısındaki Adaların alınması için iki üç tümen yetecektir. Malzeme gemileri için Karadeniz yolu açılacaktır. Ama ilk iş olarak Türklere 20 hava filosu ve bir kaç hava savunma alayı göndermeliyiz. Bu iş, öteki harekâta zarar vermeden yapılmalıdır.

Stalin — Türkiyenin savaşa gireceğinden kuşkuluyum. Ne kadar baskı yaparsak yapalım savaşa girmeyecektir. Benim görüşüm bu..

Churchill — Türkiyeyi savaşa sokmanın Sovyet Devletini gerçekten ilgilendirdiğini biliyoruz. Türkiyeyi savaşa sokmakta başarısızlığa uğrayabiliriz ama elimizden geleni yapmaya çalışmalıyız.

Stalin — Evet, Türkiyeyi savaşa sokmaya uğraşmalıyız.

Churchill — Akdenizdeki 20 tümenimizden 3-4 tanesini ve 20 hava filosunu Türkiyeye ayırabiliriz.

Stalin — 20 hava filosu büyük bir kuvvet. Türkiye savaşa girerse iyi olur.

Churchill — Bu sorun da askerlik uzmanlarına mı bırakılacak?

Stalin — Bu hem askerî, hem de siyasî bir sorundur. Türkiye artık bizimle Almanya arasında oynamamalı.

Roosevelt — Ben de Türkiyenin savaşa sokulmasından yanayım ama Türk Cumhurbaşkanının yerinde olsaydım, ancak İkinci Cephe Harekâtına zarar vererek ödenebilecek bir ücret isterdim.

Stalin — Bir yığın hazır tümen var.

Churchill — Hepimiz birbirimize dostuz ama ayrılıklarımız da var. Zamana ve sabra muhtacız.

29.11.1943 öğleden önce askerlik temsilcileri toplandı. Akdenizdeki askerî harekât konusunda konuaşn İngiltere Silâhlı Kuvvetler Kurmay Başkanı General Brooc; Türkiyenin savaşa girmesinin askerlik bakımından iyi olacağını ve bu takdirde Çanakkale Boğazının açılacağını, Romanya ile Bulgaristanın savaştan çekilmelerini etkileyeceğini, Ruslarla Karadenizden temas sağlanacağını, Türkiyeden kalkacak uçaklarla önemli Alman hedeflerine ve özellikle Romanyadaki petrol alanlarına hava akınları yapılabileceğini, Karadeniz yolunun açılması ile mesafenin kısalacağını ve daha az yük gemisi kullanılacağını, Karadeniz yolunu açmak için Rodosla Türkiye kıyılarındaki bir kaç adayı ele geçirmenin yeterli olacağını, bu işin az bir kuvvetle yapılabileceğini anlattı. Amerika Genelkurmay Başkanı General Marshall, kara harekâtı hakkında görüşünü açıkladı. İngiltere Hava Kuvvetleri Mareşalı Portal, hava harekâtı hak-

kında açıklamalarda bulundu. Son olarak Maraşal Voroşilov görüşlerini bildirdi. Toplantı ertesi güne bırakıldı.

Aynı gün öğleden sonra Üç Büyükler toplandılar, askerlik uzmanlarını dinlediler. General Brooc; yapılan görüşmeleri özetledi ve Türkiyenin savaşa girmesinin askerlik bakımından yararlı olacağında anlaşmaya varıldığını bildirdi. Öteki uzmanların da kısa açıklamalarından sonra liderlerin görüşmesi başladı.

Churchill — Türkler savaşa girerlerse, Akdeniz Harekâtına yardım edecek olan Rodos Adası'nı almak kolaylaşacaktır. Bulgarlar birliklerini Türkiyeye karşı Trakya cephesine çekmek zorunda kalacak, Balkanlardaki Alman tümenleri tehlikeli duruma düşecek, amacımıza uygun olarak Balkanlardaki 21 Alman tümeni orada bağlı kalacaktır. Biz İngilizler, Türkiyenin müttefikiyiz. Yıl başından önce Türkiyeyi savaşa girmeye ikna etmenin yada savaşa sokmanın sorumluluğunu üzerimize alıyoruz. Ama Başkan (Roosvelt) önderliği ele almak yada bize katılmak isterse kabul edeceğiz. Mareşal Stalinin yardımına da muhtacız. Türkiyeye uyarı yapılacaktır. Savaşa girmeyi kabul etmezse bunun Türkiye için çok önemli siyasal sonuçları olabilir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları üstündeki hakları bakımından da etkisi olur. Türkiye Sorunu, askerî olmaktan çok siyasîdir. Türkiye savaşa girerse verebileceğimiz hava kuvvetlerinden başka en çok 2-3 tümen ayırmak niyetindeyiz. Acaba; Türkiye Almanyaya savaş ilân ettiği ve Bulgaristan Türkiyeye saldırdığı zaman, Sovyetler de Bulgaristanı düşman saydıklarını onlara söyleyecekler mi? Bunun Bulgaristana büyük etkisi olacaktır. Bunun gibi daha başka siyasal sorunlar da vardır. İki Dışişleri Bakanının ve Başkanın (Roosevelt'in) atayacağı bir temsilcinin bu sorunları inceleyip bize öğütlerde bulunmalarını öneriyorum. Gerçi Türkiyeye savaşa girmesi için direnmeyi kabulleniyorum. Fakat red ederse hiç bir şey yapılamaz. Eğer kabul ederse hemen Anadoludaki hava üslerini kullanıp Rodos'u alırız. Alındıktan sonra Adanın savunmasını oradaki garnizon yapabilir. Rodosu kullanarak Almanları öteki adalardan sürer, Çanakkale yolunu açarız. Bölgede üstünlüğü sağlar bütün adaları ele geçiririz. Oranın savunması ile görevli olarak Mısırda bekleyen hava kuvvetlerimizi de cepheye gönderebiliriz. Bütün bu sorunlar iyice tartışılmalıdır.

Konferansın dördüncü oturumu 1.12.1943 günü öğle yemeğinde oldu. Roosvelt'in özel yardımcısı Hopkins; «Türkiyeyi savaşa çağırma sorunu Türkiyenin İngiltere ve Amerikadan ne kadar yar-

dım göreceği sorunu ile ilgilidir. Ve Türkiyenin savaşa girmesini, genel savaş stratejisinin bütünüyle de ayarlamak gerekir.» dedi.

Roosevelt — Başka türlü söylersek, İnönü Türkiyeye yardım edip etmeyeceğimizi soracak bize. O halde bu sorun ayrıca ele alınmalıdır.

Stalin — Türkiyeye yardım için Churchill, İngiliz Hükümetinin 20-30 filo ve 2-3 tümen verebileceğini söyledi.

Churchill — İki üç tümeni Türklere vermeye razı değiliz. Mısırdaki İngiliz-Amerikan Komutanlığının bugünlerde kullanmadığı 17 filo, Türkler savaşa girdiğinde, onların savunmasında kullanılabilir. Ayrıca İngiltere üç hava savunma alayı da verebilir. Hepsi bu kadar. Türklere askerî birlik veremeyiz. Türklerin 50 tümeni var, iyi de savaşçıdırlar. Fakat modern silâhları yoktur. Sözü edilen 2-3 tümen Türkiyeye yardım için değil, Türkiye savaşa girdiğinde Ege Adaları'nı almak için ayrılacaktır.

Roosevelt — Türkiyeye yapılacak vaatlarda dıkkatli olmalıyız. Bu vaatların dünkü anlaşmamızın gerçekleştirilmesine engel olmalarından korkuyorum.

Churchill — Biz veremeyeceğimiz bir şeyi önermedik. Türklere Mısırdakilerden başka üç yeni avcı uçağı filosu daha verebiliriz ki, toplamı 20 filo eder. Acaba Amerikalılar da buna bir şey ekleyebilirlermi? Türklere askerî birlik vaat etmedik, çünkü bizim de yok. İnönü bunları kabul edermi, bilmem. Kahireye gelince kendisine bildirilecek. Ama İnönü Kahireye gelirmi, onu da bilmem.

Stalin — Hastalanırmı?

Churchill — Kolayca. İnönü Kahireye gitmeyi kabul etmezse ben bir savaş gemisiyle Türkiyeye, Adanaya onu görmek için gitmeye hazırım. İnönü oraya gelir ve ben Türkler savaşa girmezlerse karşılaşacakları kötü manzarayı gözleri önüne sererim, aksi halde doğacak iyi manzarayı da.. Sonra, İnönü ile konuşmamın sonuçlarını size bildiririm.

Hopkins — Savaşta Türkiyeye yardım sorunu Amerikan kurmaylarınca henüz tartışılmadı. Kurmaylar bu konuyu incelemeden İnönüyü Kahireye çağırmak bilmem doğrumudur?

Stalin — Hopkins İnönüyü çağırmamayı öneriyor.

Hopkins — İnönü çağrılmasın demiyorum ama önce Türklere yapabileceğimiz yardım konusunda bilgi edinmek yararlı olur, diyorum.

Churchill — Hopkinsin dediğine katılıyorum. Türklere yapılması mümkün yardım üzerinde anlaşmamız gerek.

Stalin — Askerler olmadan yapılamazmı bu?

Churchill — Askerlerle birlikte çıkarma araçları sorununu incelemeliyiz. Pasifik'ten, Hint Okyanusu'ndan alarak yada yeniden yaparak umduğumuzdan çok çıkarma aracı elde edebiliriz. Bunun imkânı yoksa bu tasarıyı bırakırız. Çünkü ne olursa olsun İkinci Cephenin zarar görmemesi kararlaştırıldı.

Roosevelt — Pasifik'ten Akdenize yol çok uzundur ve biz Japonların ulaşımını kesmek için Pasifikte kuzeye doğru hareket ediyoruz. O bölgede çıkarma araçlarına ihtiyacımız var.

Hopkins — Churchill ve Eden, Ege Adalarının alınması hakkında Türklerle konuşmadılarmı?

Eden — Evet, bundan sözetmedim. Türklerden yalnız hava üslerini kullanmayı istedim ve çıkarma araçları zorunluğuna değinmedim.

Roosevelt — Türk Cumhurbaşkanını görürsem, Giridin ve Oniki Adanın alınmasını önereceğim, çünkü bunlar Türkiyeye çok yakın.

Churchill — Türklerden İzmir bölgesindeki hava üslerini isterim, bunların yapımında İngilizler yardım etmişti. Bu hava üsleri elimizde olursa Almanları adalardan atarız. Bu amaç için yokedilen bir Alman uçağına karşı bir uçak feda etmeye hazırız. 800 İtalyan ve 5000 Alman bulunan Rodos Adasına saldırmaya ihtiyaç yok, bunlar açlıktan kırılabilirler. Gemilerimiz havadan desteklenince Alman ulaşımını kesebiliriz.

Stalin — Çok doğru. Kahirede boş duran 20 filo harekete geçerse Alman hava kuvvetlerinden hiçbir şey kalmaz. Ama avcı filolarına bir kaç bombardıman uçağı da eklenmeli.

Roosevelt — Türkiyenin savunması için bir kaç bombardıman uçağı ile 20 filo verilmesi hakkında Churchill'in önerisine katılıyorum.

Churchill — Türkiyeye pek az uçak yada hava savunma silâhı veriyoruz. Önümüz kış, Türkiyenin istilâsı mümkün değil. Türkiyeye silâh vermeye devam etmek niyetindeyiz. Türkiyeye en çok Amerikan silâhları veriliyor. Şimdi de Türkiyeye, Sovyet Hükümetinin bir barış konferansına çağrısını kabul etmenin baha biçilmez fırsatını veriyoruz.

Stalin — Türkiyede ne çeşit silâhlar eksik?

Churchill — Türklerin tüfenkleri ve oldukça iyi topları var ama tanksavar topları, hava kuvvetleri ve tankları yok. Türkiyede askerî okullar örgütledik ama devam eden çok az. Telsiz malzemesini kullanmakta da tecrübeleri yok. Yalnız Türkler iyi savaşçıdırlar.

Stalin — Türkler Müttefiklere hava alanları verirlerse, Bulgaristanın Türkiyeye saldırmaması ve Almanların Türkiyenin saldırısını beklemeleri mümkündür. Türkiye ise, Almanlara saldırmayacak, sadece onlarla savaş halinde olacak ve bu hal Müttefiklere hava alanları ve limanları sağlayacaktır. Olaylar bu yolda da gelişse yine de kötü olmaz.

Eden — Türklere, kendileri çarpışmadan Müttefikleri hava alanlarından yararlandırmalarını söyledim. Çünkü Almanlar, Türkiyeye saldırmayacaklardır.

Roosevelt — Bu bakımdan Portekiz Türkiyeye örnek olacaktır.

Eden — Fakat Numan (Menemencioğlu) benim görüşüme katılmadı. Almanların tepki göstereceklerini, Türklerin savaşa sürüklenmek yerine, kendi iradeleriyle savaşa girmeyi tercih ettiklerini söyledi.

Churchill — Bu doğru. Türkler, hava üsleri vererek tarafsızlığı bozmaları istenince, ciddî bir savaşı tercih ettiklerini söylüyorlar. Ciddî olarak savaşa girmeleri istenince de silâhları olmadığını ileri sürüyorlar. Bu kez de önerimize olumsuz cevap verirlerse, onlara bu konuda çok ciddî olduğumuzu bildirmeliyiz. Bu durumda Barış Konferansı'na katılamayacaklarını söylemeliyiz. Biz İngiltere olarak Türkiyeye silâh yardımını keseceğiz.

Eden — Anladığıma göre, Kahirede Türklerin Almanyaya karşı savaşa girmelerini isteyeceğiz.

Stalin — Kesinlikle, Almanlara karşı.

Ve oturum bitti. Akşam üzeri başlayan oturumda Polonya ve Almanya sorunları görüşüldü. Tahran Konferansı 1.12.1943 de sona erdi ve Üç Büyükler; «Biz, Müttefikimiz İran'ın başkentinde geçen dört gün içinde toplandık ve ortak siyasetimizi şekillendirip saptadık. Uluslarımızın savaşta ve onun ardından gelecek barışta birlikte çalışmaları konusundaki azmimizi bildiririz.» diye başlayan bir bildiri yayımladılar (**Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler, Türkçesi: Fahri Yazıcı**).

Bu sırada Türkiye, büyük hasara sebep olan yeni bir depreme uğramıştı. 27.11.1943 de Trabzon, İsparta, Elazığ, Zonguldak, Gi-

resun ve Yozgatta duyulan deprem, özellikle Çankırının Ilgaz; Kastamonunun Tosya, Kargı, Taşköprü, Daday; Çorumun Ormancık, İskilip; Amasyanın Merzifon, Gümüşhacıköy; Samsunun Havza, Ladik, Vezirköprü; Tokadın Erbaa ilçeleri ile Ordu ili bölgesinde hasara sebep oldu. Toplam olarak 4016 kişi öldü, 4471 kişi yaralandı, 23785 ev yıkıldı. Hasarın önem ve yoğunluk kazandığı yer Samsundu. 1276 kişi ölmüş, 1674 kişi yaralanmış, 6337 ev yıkılmıştı (Z. C: 13.12.1943).

3.12.1943 de de belli illerdeki sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı. Ve aynı gün; gerekli gördüğü maddelerin tüketim ve satış şekli ve mıktarlarının belirtilmesi ve sınırlanması yetkisinin Ticaret Bakanlığına verilmesi hakkındaki Kararnâme çıkarıldı.

I

Kahire Buluşması (2)
(4.12.1943)

Tahran Konferansında alınan karar gereğince, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; Üç Büyükler tarafından, görüşmek üzere Kahire'ye çağrıldı. Bakanlar Kurulu, konuyu enine boyuna tartıştı. Sonunda; «Serbestçe görüş alışverişinden öteye geçmemek», «Tahranda İngilizler, Amerikalılar ve Ruslarca alınmış ortak kararları bildirme niteliğinde olmamak» şartiyle çağrıya olumlu karşılık vermenin Türkiye çıkarına olduğu görüşünde birleşilip karar kılındı. İnönü de, bu şartlarla, Kahireye geleceğini Çörçil ile Ruzvelte bildirdi. Ruzvelt; derhal İnönüye haber gönderip «kendisiyle görüşmekten özel memnunluk duyacağını» bildirdi ve belirttiği şartlar içinde bir toplantı yapılacağına güvenmesini istedi.

İnönü, beraberindeki hey'etle, 3.12.1943 de Ankaradan ayrılıp Adanaya geldi. Adanada Ruzveltin damadı Binbaşı John Boettiger'in kullandığı Ruzveltin uçağı ile Çörçilin oğlu Yüzbaşı Randolph'un kullandığı bir İngiliz uçağı, İnönüyü Kahireye götürmek üzere hazır beklemekte idi. Ruzveltin uçağına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Çörçilin uçağına da Dışişleri Bakanı Menemencioğlu bindi.

İnönü; «İngilizlerle Amerikalıların, Türkiyenin çıkarlarını feda edecek nitelikte, Ruslarla bir anlaşmaya varmış olmalarından korkuyorum. Amerikalılarla İngilizler, Rusların müttefikidirler ve hâlâ birlikte savaşmaktadırlar. Olayları son derece yakından izlemem ve

bunlarla başedebilmem için en doğru diplomatik yolu bulmam gerekir.» diye düşünüyordu.

İsmet İnönü 4.12.1943 de Kahirede idi. Ruslar gelmemişlerdi. Türklerle İngilizler ve Amerikalılar buluşup görüştüler.

Türk yetkilileri; alınan askerî yardımın yetersizliğinden ve bir Alman saldırısına karşı genel savunmanın yeterli olamayacağından sözettiler. General Wilson; Adana Konferansından bu yana yapılan askerî yardımı şöyle açıkladı:

350 tank, 48 otomatik silâh, 300 kadar uçaksavar topu (yüzden çoğu ağır top), 300 sahra ve orta çaplı top, 200 havan topu, 500 kadar tanksavar silâhı, çok büyük çapta otomatik silâhlar ve başka silâh türleri (99.000 kadar), 420 hafif havan topu ve Türkiyenin savunması için gerekli bir milyona yakın tank mayini.

Türk Temsilcileri; gönderilen yardımın Adanada hazırlanan listedeki yardımın ancak % 4 ü olduğunu ve meselâ Adanada günde 300 kamyon sözü verildiği halde uygulamanın yarıdan bile aza düştüğünü ileri sürdüler. Oysaki Alman tehdidine karşı, ancak İngilizlerin ve Amerikalıların sağlayabilecekleri daha pek çok sayıda araç ve gereçe ihtiyaç olduğunu bildirdiler. İkinci Cephe harekâtını aksatacak olsa bile bunları istemek zorunda olduklarını söylediler ve savaşa katılma kararına varabilmek için, bunların sağlanıp tamamlanmaları bakımından, biraz daha zaman istediler. Ve Alman misillemesine karşı kendilerine güven verecek askerî güce eriştiklerine emin olmadan tarafsızlıktan uzaklaşmama kararında olduklarını anlattılar. Önce Türkiyenin en gerekli ve kaçınılmaz ihtiyaçları karşılanmalı idi. Sonra Üç Ulus (İngiliz, Amerika, Türk) ortak bir Hazırlık Planı oluşturmalıydılar. Yoksa körü körüne savaşa katılmayı Türkler kabul edemezlerdi. Ülkenin eski ve yeni bütün imkânları seferber edilmişti. Fakat söz verilen yardımlar gönderilmemişti, gönderilen bâzı yardım malzemesi modası geçmiş araçlardı, kullanılma imkânı kalmamıştı. Kullanılabilecek durumda gönderilen yardım malzemesi ise; yürekleri üzecek kadar azdı. Ayrıca, Türkiyenin savaşa katılması halinde tutulacak yolu gösteren bir işbirliği planı da yoktu.

İnönüye göre; Müttefiklerle Türk birlikleri arasında etkili koordinasyon sağlayacak bir Balkan Harekâtı Ortak Stratejisi hazırlanmalı idi. Açık söylenmemiş olmakla beraber, Türk Cumhurbaşkanı; ancak bu yolla ülkesini, hem artık çökmekte olan Nazilerin, hem de güçlenmekte olan Bolşeviklerin istilâsından koruyabileceğini dü-

şünüyordu. İnönü düşüncelerini şöyle özetledi: «Türkiye için en iyisi, dünyanın kendisine düşen bölümünde, İngiliz ve Amerikan birlikleriyle omuz omuza çarpışmaktır.»

Amerika Cumhurbaşkanı Ruzvelt Türklerin görüş ve iddialarına hak verdi, «Eğer ben Türk olsaydım, Türkiyeyi savaşa sokmadan önce, İngilizlerin verdiğinden daha çok yardım isterdim.» dedi.

Churchill ise; Türkleri, Ruslarla korkutarak savaşa sokmaya uğraşıyor ve şunları anlatıyordu: «Türkiye, Rusya ile aynı sıraya oturmalıdır. Bir kaç aya kadar Alman direnişi bütün cephelerde çökecek ve eğer Türkiye şimdiki çağrıyı kabul etmezse, ilerde kendisini yalnız sırada değil, belki de koca mahkeme salonunda yapayalnız bulacaktır. Türkiyenin ayağına gelen talihi tepmesi tehlikeli de olabilir. Çünkü Rusya, dünyanın en güçlü ordularından birine sahiptir.»

Nevar ki; Türkler bu oyuna gelmediler ve bu konuya hiç değinmemeyi en doğru yol gördüler. Aslında Türkler, Sovyetlerin savaş sonu niyetlerini biliyor ve kendilerinin savaşa girmesiyle bu niyetin değişeceğine inanmıyorlardı. Bu nedenle Türkler, bu konuyu tartışmaya hiç yanaşmadan, Müttefiklerle yan yana savaşa girmeyi prensip olarak kabul ettiklerini bildirdiler ve fakat bir Alman saldırısına karşı koyabilmeleri için de gerekli güçe kavuşturulmalarını istediler. Bu konudaki görüşmeler geliştikçe işin ayrıntılarına da değindiler ve meselâ İstanbul, İzmit, İzmir, Ankara ve Zonguldak gibi önemli bölgelerin Alman hava akınlariyle bir anda yokedilebileceğini açıkladılar.

Buna karşı Roosevelt'in özel temsilcisi Hopkins; Türkiyenin savaşa girmesinin büyük yararlar sağlayacağını ve fakat bunun yıl sonundan önce olması gerektiğini, elbetteki bir ülkenin ancak kendi yararları için savaşa gireceğini, Türkiyenin karşılaşacağı tehlikelerin en aza indirilmesi için elden gelen her şeyin yapılacağını ve fakat araç-gereç yetersizliği konusundaki tartışmalar daha da uzayacak olursa Türkiyenin savaşa katılmasının boşuna olacağını belirtti.

Bütün bunlara rağmen, yine de Türk Hey'etinin ileri sürdüğü konular önemli bulundu ve Türkiyenin savaşa hazırlanması için, 15.2.1944 e kadar yeni bir süre daha tanındı.

Son toplantı da bitip dağılırken Roosevelt; İnönüye, vedalaşmak üzere biraz daha içerde kalmasını rica etti. Yalnız kaldıkların-

da, İnönüye «Türkiyenin Mihveri yenmek için Birleşmiş Milletler gücüne 15 Şubata kadar katılacağı umudunda olduğunu» söyleyip alınan son karara bir kesinlik vermek istedi. Fakat İnönü; «Savaşa katılmak için şartlarımı yumuşatmak isterim ve fakat aslâ bunlardan vazgeçemem» diye karşılık verdi. Roosevelt de bu cevabı anlayışla karşıladı. İnönü, İngilizler ile Türkleri birbirlerinden ayıran karşıt tezler için aracı ve ölçü unsuru olarak çaba harcayan Ruzvelt'e içten teşekkürlerini bildirdi (E. Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönünün Dış Politikası: 188-189, 247-267).

Uçakla Adanaya ve oradan trenle Ankaraya dönen İsmet İnönü, Hükümet tarafından Kayaş İstasyonunda karşılandı ve sabahın erken saatlarında Kayaşta Bakanlar Kurulu toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ta katıldı. İnönü; Kahire Toplantısı'ndaki bütün kışkırtmalara rağmen, savaşa katılma isteğini Hükümete götürmeyi kabullenmekten başka olumlu bir söz vermediğini açıkladı. Bakanlar Kurulunun görüşmeleri öğleye kadar sürdü ve ogüne kadarki tutum ve davranışı değiştirmeme esasında karar kılındı. 7.12.1943 günü bir Resmî Tebliğ yayımlandı: «Kahire görüşmeleri; İngiltere ile Türkiyeyi birbirine bağlayan İttifak'ın, Türkiye ile Amerika ve Rusya arasındaki sağlam dostluk ilişkilerinin açık belirtisi olmuştur.» (H. Uran, Hatıralarım: 406).

14.12.1943 günlü Parti Gurubu toplantısında İstanbul basınının durumu ele alındı ve İstanbul gazetelerinin ikiye ayrıldığı, bir kısmının İngiltereyi ve bir kısmının Almanyayı tuttuğu belirtildi. Yapılan konuşmalarda bu gazetelere ağır suçlamalarda bulunuldu. Gerekli tedbirlerin alınması istendi ve bir Basın Komisyonu kuruldu (A. Us, Hatıra Notları: 591).

24.12.1943 de Amerikalı General Dwight Eisenhower, İkinci Cepheyi acacak olan İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi.

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

VI
1944 YILI OLAYLARI

A

Türk-İngiliz İlişkileri

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile beraberindekiler Kahire Konferansından, kesin bir savaşa katılma kararına varmadan dönmüşlerdi. Yayımlanan Resmî Tebliğ ile kamuoyu ferahlamış ve sevinmişti. Fakat Türk devlet adamlarındaki kuşku, olayların gelişimi ile gittikçe büyüyordu.

Bu sırada, Kahire görüşmelerinin sonucu olarak, Hava Mareşalı Linell'in başkanlığındaki bir İngiliz Askerî Hey'eti Türkiyeye geldi. Yetkili Türk temsilcileriyle görüşmelere başladı.

Görüşmeler olumlu bir yol izlemiyor ve her gün biraz daha çıkmaza girer gibi oluyordu. Görüşmelere katılan Türk yetkilileri 500 Sherman Tankı, 300 Savaş Uçağı, en azından 180 bin ton Araç ve Gereç istiyorlardı. İngiliz Askerî Hey'eti ise bütün güçlerini Müttefiklerin kullanacağı hava üslerinin hazırlanmasına harcama çabası içinde idiler. Ne varki; bu alandaki işbirliği de başarılı olamıyordu. Çünkü iki devletin personelleri birbirlerinin dillerini bilmiyorlardı. 12.1.1944 de, yeniliklere ayak uyduramadığı gerekçesi ile Genel Kurmay Başkanı Maraşal Fevzi Çakmağın görevi uzatılmayarak emekliye sevkedildi, yerine Kâzım Orbay atandı.

Ve İngilizlerin sadece kendi kullanacakları hava alanları ile uğraşmaları Türk devlet adamlarının dıkkatini çekmekte ve kuşkularını arttırmakta devam etti. Çünkü, biri hariç, bu hava alanları hep Anadolunun güney taraflarında idi. Kuzey Anadolunun savunması

ne olacaktı? Yoksa Kuzey Anadolu Ruslara mı bırakılmıştı? Bu kuşkuyu duyanların başında Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu vardı.

Bu kuşkuların hâkim olduğu ve anlaşmazlıkların büyüdüğü bir sırada, 14.1.1944 de, Amerikanın, Türkiye Büyükelçisi Steinhardt, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na; Birleşik Amerikanın, şüpheye yer bırakmayacak açıklıkla, Türklerin savaşa katılmalarını istediğini bildirdi.

Bunun üzerine, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, İngiltere Büyükelçisi Hugh Knatchbull-Hugessen ile bir görüşme yaptı. İngiliz Büyükelçisi de; Türklerin gerçekten savaşa katılma niyetinde olup olmadıklarını ve katılma niyetinde iseler hangi tarihte katılmayı düşündüklerini sordu. Numan Menemencioğlu; «Müttefikler Balkanlara askerî kuvvetler çıkarmayı başardıkları ve bu orduyu iki hafta süre ile savaş durumunda tutabildikleri takdirde, askerî sözleşmede öngörülen Müttefıkler arası işbirliği şartının yerine getirildiği kanısına vararak, iki haftalık sürenin sonunda Almanyaya savaş ilân etmeye Hükümetimiz söz verir» dedi. İngiliz Büyükelçisi, olumlu olduğuna inandığı karşılığı hemen hükümetine bildirdi ve fakat İngiilz Hükümetinden geleceğini umduğu olumlu cevabı alamadı (F. C. Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri: 225).

Bu durum karşısında hava iyice gerginleşti. İngiliz askerî heyeti ile yapılan görüşmeler sonuçsuz bir çekişme haline geldi. Türk yetkilileri, özellikle Müttefıklerin Balkanlarda yapacakları harekât hakkında bilgi istiyorlar, İngilizler ise bu hususta hiç birşey söyleyemiyorlardı. Böylece, 3.2.1944 günü görüşmeler tamamen kesildi ve Linell Askerî Heyeti Ankaradan ayrıldı. Ertesi günü de Amerika Dışişleri Bakanı Hull, Amerikanın Türkiye Büyükelçisine «Türklerle ilişkilerinizi dondurun» emrini gönderdi. Türkiyeye yapılmakta olan İngiliz ve Amerikan yardımı durduruldu. Türkiye üzerindeki baskı iyice yoğunlaştırılmıştı. İngiliz gazeteleri de aleyhde yayımlar yaptılar ve genellikle Türklerin gereksiz bir alışkanlıkla Rusların saldırısından korkarak savaştan kaçındıklarını yazdılar. 9.2.1944 günlü Times Gazetesi'nde «Türkiyenin durumunu açıklaması için çok az zaman kalmıştır» deniyordu. Türk Gazeteleri ise, bu görüşü şiddetle red ettiler ve Türklerin Müttefıklere verdikleri sözü tuttuklarını, fakat İngilizlerin verdikleri sözü tutmaktan kaçındıklarını ileri sürdüler, «Halkın yalnızca ucuz bir ün sağlamak amaciyle savaşa girmek istememesi çok tabiidir» diye yazdılar. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu da, Sovyetlerin Türkiye Büyükelçisine; savaştan

sonra iki hükümet arasında Balkan ülkelerinin bağımsızlığını ve tarafsızlığını garanti edecek bir anlaşma yapılması hakkındaki önerisini bildirdi ve «Böyle bir anlaşma iki ülke arasında daha geniş bir işbirliğine yol açacaktır» dedi. Ruslar; temelde bu görüşde olduklarını ve fakat karşılıklı bir anlaşma için Türkiyenin gecikmeden savaşa girmesi gerektiğini, bu takdirde de sınırlı bir danışma anlaşması değil, karşılıklı bir genel yardımlaşma paktı imzalamaya hazır olduklarını bildirdiler.

Bu karşılık Türk devlet adamlarını çok düşündürdü. Demek ki Ruslar; Türklerin İngiliz ve Amerikalılarca gerektiği biçimde silâhlandırılıp askerî bakımdan desteklenerek savaşa katılmasını değil, kendileriyle yapacağı karşılıklı Yardım Anlaşması'na dayanarak katılmasını istiyorlardı. Böyle bir davranışın sonunun ne olacağı belli idi. Türkler de buna yanaşmıyorlardı. Böylece; Türklerden gelen iyi niyetli yakınlaşma teşebbüsü, başka gelişme göstermeyerek, orada kaldı.

Bütün bunlar olupbiter ve Türklerin Müttefık Devletlerle olan ilişkileri birer birer kesilme tehlikesi gösterirken; İngilizlerin, Türklerle olan ticaret ilişkilerine büyük önem verdiği ve bu ilişkinin bozulmaması için çaba harcadığı dıkkatten kaçmıyordu. Çünkü o sırada Türkiye, krom ihraç etmekteydi. Krom silâh sanayiinde kullanılıyordu ve Türkler de gördükleri baskılara karşılık İngiltereye yaptıkları krom ihracını durdurabilirlerdi (E. Weisband, İnönünün Dış Politıkası: 271-285; S. Ülkümen: Milliyet Gazetesi 1.3.1974).

Bu sırada idi ki; 30.3.1944 günü, Marmarisin güneyinde kıyıdan gitmekte olan Denizyollarına ait Krom Şilebi, Kızılada yakınlarında gizlenen ve çok yüksekteki bir uçakla bağlantısı bulunan bir denizaltı tarafından torpillenerek batırıldı. Gemi 9-10 dakıka gibi çok kısa bir sürede battığı halde gemi adamları cankurtaran filikaları ile gemiden ayrılmayı başardılar ve kıyıdan yetişenlerce kurtarıldılar, Marmarise getirildiler (Z. C: 31.3.1944).

Krom; İkinci Dünya Savaşı'nda, her yerde aranan değerli bir savaş malzemesi idi ve Türkiyede krom çıkarılıyordu. Bu nedenle Türk dış ilişkilerinde kromun özel bir yeri vardı.

Nitekim; aynı günlerde İngiliz ve Amerikan basını bir başka açıdan krom işini ele aldı. Ciddî bir İngiliz dergisi; «Almanlar, Türklerden çokca krom alabilmek için, işgal ettikleri ülkelerde ele geçirdikleri altınları Türklere vermişlerdir. Bu nedenle, Merkez

Bankasının altın stoku, piyasada dönen para derecesine yükselmiştir.» diyordu. İngiliz Büyükelçisi de, Dışişleri Bakanına gelerek, mümkünse Mihver Memleketlerine krom gönderilmesinin durdurulmasını istedi. Konu Türk Hükümetince incelenmekte iken, İngiltere ve Amerika Hükümetleri, 19.4.1944 de, Türk Hükümetine birer nota vererek, başta krom olmak üzere bâzı esaslı ihraç maddelerinin Mihver Memleketleri'ne gönderilmemesini istediler.

Bunun üzerine, Cumhuriyet Halk Partisi Müstakıl Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan, bir sözlü soru önergesi ile konuyu Meclise getirdi. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, soruyu şöyle cevapladı :

«Türkiye Merkez Bankasının altın stokundaki çoğalma sadece Müttefiklerden yaptığımız bir istikraz ve Müttefik Memleketler'e olan ihracat fazlasından doğmuştur. Mihver Memleketleri'ne satılmış maldan elde edilmiş bir gram altın Merkez Bankamızın kasasına girmemiştir. Fakat krom sorununu iyice anlayabilmek için, kısa bir tarihcesini yapmak gerekir. Krom Sorunu ilk kez, İttifak Anlaşması yapıldıktan sonra, Londraya gitmiş olan Temsilciler Kurulu'nuza yönetilen bir istekle ortaya çıktı. İngilizler elde edeceğimiz bütün kromu, kendilerine satmak ve başkalarına satmamak konusundan bağlantı yapmamızı istediler. Sorunu, aramızdaki bağların gereklerine göre tam bir iyi niyetle inceledik ve görüşmeler sonunda anlaşmaya vardık. Fakat bağlantının süresi üzerinde anlaşmazlık çıktı. Biz, bu bağlantının tüm savaş süresince uzamasını istedik. İngiliz Delegeler Kurulu ise, bunu ancak iki yıllığına yapacaklarını ve bu süre bitince bir yıl da iki tarafın uyuşmasiyle uzatabileceklerini söylediler. Sonunda, istenen koşullarla sözleşmeyi yaptık. Yaptığımız Sözleşme'de, başka bir devlete krom satmak gerekirse, ancak onların müsaadeleriyle ve kontenjanları içinde ihraç edileceğini açıkladık.

Bu bağlantı 1940 ve 1941 yıllarını kapsamına alıyordu. Yâni 1941 yılı sonunda İngilizlere karşı olan bağlantımız bitiyordu. 1941 yılı sonunda, Almanlar da bize başvurarak, taraflar arasında kesinlikle eşitliğin korunması gerektiğini ileri sürdüler ve İngilizlerle olan bağlantımızın sona ermekte olmasına göre, savaşın başındanberi İngilizlere satmakta olduğumuz kromu kendilerine de satmamızı istediler. İngiliz Elçisi ile görüştük. İngilizler iki yıllık bağlantının, karşılıklı uyuşma ile, bir yıl daha uzatılmasında direndiler. Uzatıp uzatmamak elimizde iken bu isteği de kabul ettik. Bağlantımız 1942 yılı sonunadek sürdü. Fakat, İngilizlerle bu uzatmayı

yaparken, yine onların uygun görmesiyle, Almanlarla da sözleşme yapma yoluna gittik. Almanlarla 1941 de yaptığımız bu sözleşme 1943 yılı başında yürürlüğe giriyordu. Böylece, savaşın başından 1943 Ocak ayına kadar sadece İngiltere ve Amerikaya sattığımız kromu, onların bilgisi altında, 1943 den itibaren Almanlara da vermeyi kabul ettik, Sözleşmeyi yaptık. Önce yavaş, sonra daha hızlı olmak üzere Almanyaya krom ihracını düzene koyduk. Bunun üzerine yapılan yayımlarda, bizim Almanyaya esaslı mallar ihracatını arttırdığımızı ileri sürdüler.

Bizim Avrupa ile olan ticaretimiz, mal karşılığında mal prensibine dayanır. Bu prensibe öylesine sıkı bağlıyız ki; mal buraya gelmedikçe karşılığındaki malın gönderilmemesi usulünü savaşın başındanberi titizlikle uyguladık. Ve 1941 Sözleşmesi gereğince, bize verilecek eşya 1943 e doğru Almanyadan gönderilmeye başlandığından, biz de karşılığı olan malları bu son yıl içinde gönderdik. Bu nedenle son yıl içinde ihracatı arttırdığımız iddiası doğru değildir. Fazlalık, 1941 denberi yapmayı kabullenip te, mal gelmeden mal göndermeme prensibi yüzünden, yapamamış olduğumuz ihracatın birikmiş olmasından ibarettir.

Önce İngiltere Büyükelçisi bana geldi, krom ihracatı yapılmamasını istedi. Uygun cevap verdim. Konuyu incelemeye başladık. Fakat Elçinin bana gelişinden bir hafta sonra, İngiltere ve Amerika Hükümetleri bize birer nota verdiler ve aynı isteği tekrarladılar. Biz de Müttefikimiz İngiltere ile ve onun müttefikleriyle işbirliği yapmanın dış politikamızın doğal gereği olduğu, bu nedenle olanaklarımız oranında isteklerinin iyi niyetle ele alınacağı ve yardım edileceği cevabını verdik. Çünkü 1939 ta kabul etmiş ve o gündenberi onaylamış bulunduğunuz dış politikamızın temeli, İngilizlerle aramızdaki İttifak Andlaşması idi. Bu nedenle, Müttefiklerin bize verdikleri notayı bir tarafsız devlet gibi değil, bir Müttefik Devlet gibi inceledik. Çünkü krom, savaş araç ve gereçlerinin yapımında kullanılan bir maddedir. Olayı bu açıdan inceleyen Hükümetimiz, bu sabah verdiği kararla, yarın akşamdan (21.4.1944 akşamından) itibaren Türkiyeden, Almanyaya ve Mihver Devletlerine krom gönderilmesini yasakladı (Z. C: 20.4.1944).

B

Toprak Mahsulleri Vergisi

Yurt içi ekonomik bunalım bütün şiddetiyle devam ediyor ve Hükümet, her zamanki gibi ekonomik bunalımın giderilme tedbirlerini vergi kanunlarında arıyordu. Bu nedenle, 19.4.1944 günü, Büyük Millet Meclisinde, 4.6.1943 gün ve 4429 sayılı kanunla alınan Toprak Mahsulleri Vergisi'ni yeni bir düzene sokan tasarının görüşülmesine başlanmıştı. Memleketteki ekonomik bunalımın, bunalıma tedbir sanılan kanunların toplumdaki şiddetli tepkisini, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak şu acı sözlerle dile getirdi: «Bu vergi konusuna giren insanlar; bacağında donu, ayağında çarığı, üstünde örtünecek yorganı olmayan ve başını odunun üstüne koyup yatan insanlardırlar. Sen neyi ucuzlattın ki, bu vergiyi arttırıyorsun? Sapan demirini mi, verdiğin küreği mi ucuzlattın? Ben Maliye Bakanlığının bu gibi işlerine karşıyım ve yanılmadığım kanısı içindeyim. Çiftçiden başka hiç kimseye; elindeki buğdayı ver de sen mısır ekmeği, meşe pelidi ye, denemez. Ben bu vergi arttırmanın tamamen yanlış olduğu kanısındayım. % 8 i niçin % 2 daha arttırıyorsun? Sana ne yaptılar? Bu öyle bir kaynaktır ki; her şeyimizi tükettiğimiz vakıt varını, yoğunu, herşeyini alabiliriz. Bu adam ayağına bir don bulmuşsa neden yine onu çıplak bırakmaya çalışıyoruz. Devlet % 8 i % 10 yapınca, yemin ederim ki daha az alacaktır. Bu nedenle Maliye Bakanını şimdi kızdırıp sonra sevindirecek olan bir önerge vererek verginin % 10 dan % 8 e indirilmesini teklif ediyorum.

Abdurrahman Naci Demirağ — Toprak Mahsulleri Vergisi, 4429 sayılı kanunla 1943 yılında başlamıştır. Ancak, ondan iki yıl önce de üreticiyi zorla devlete satma usulüne bağlamakla, zorla satış fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki fark, o günden itibaren üreticileri kendiliğinden toprak ürünleri vergisini ödeme zorunluğunda bırakmış durumdadır. Yâni Toprak Mahsulleri Vergisi alınması geçen yıldan başlamaz, daha bir iki yıl önceden başlar. Bu vergideki beyan ve tahmin esasları kanımca gerçeğe aykırıdır. Uygulaması bir çok yakınmalara sebeb oldu. Bu konuda Meclisde çok şeyler söylendi. Hükümet de ölçü usulüne gitmeyi kabul etti. Çünkü tahmin ve beyan esasları her şeyden önce eşit ve adâletli değildi. Hükümet % 25 almaya karar vermişken bir yerden % 20 aldı, köylü yine yakındı. Çünkü başka bir yerden, şu yada bu nedenle, % 10 almıştır. Bunun başlıca nedeni de kıymetli ve namuslu elemanların sağlanamamış olmasıdır. Böylece devlet, bu vergiden 1.200.000 ton beklerken 600 kusür bin ton alabilmiştir. Beyan ve Tahmin usulü, Sayım Kanunu'ndan alınarak, Toprak Mahsulleri Vergisine uygulanmıştır. Gerçi bu usul Sayım Kanununda olumlu sonuç vermiştir ama, Sayım Kanununda beyan vardır, tahmin yoktur. Bir köylü 100 koyunum var, derse ve 120 koyunu çıkarsa bunda tahmin yoktur, sonuç kesindir. Fakat bir çiftçi benim tarlamda şu kadar ürün olacaktır demişken, hayır şu kadar olacaktır dersen, bu tahmindir. O halde ölçü usulü de bu kanunda yararlı sonuç vermeyebilir. Geçen yıl, yakınmalar karşısında, ölçü usulüne gittik. Fakat ölçüyü yapacak elemanları iyi seçemedik, seçmeye de imkân yoktur. O halde; gerçeklere dayanalım. Toprak Mahsulleri Vergisi, eski Âşar Vergisi'dir. Gerçek apaçık meydandadır. «Cumhuriyet Rejimi'nin köylüyü kalkındırmak için kalkmasını zorunlu gördüğü bu Âşar Vergisi'ni yâni şimdiki adı ile Toprak Mahsulleri Vergisi'ni, bugün önünde bulunduğumuz durumdan ötürü, kabul etmek zorundayız.» Toprak Mahsulleri Vergisi dediğimiz şeyin, Âşar Vergisi olduğunu kabullendikten sonra, bu verginin yıllarca yapılmış uygulama ile bulunmuş en doğru şekli olan (Mültezim) usulünü niçin kullanmıyoruz? Yâni emaneten devlet eliyle toplamak yerine, burada menfaatı ortaya konulacak bir kaç kişiyi çıkarıp ta bu menfaatları karşılaştırmak suretiyle ve devleti hakem vaziyetinde tutmak yoluyla vergi alınmasına gitmiyoruz?

Mültezim usulüne itirazlar oluyor. Memlekette ağalığı doğurur, deniyor. Ağalığı doğuran; memleketteki asayişsizlik, intizamsızlık ve hükümetin hâkim olamayışı idi. Ağanın bıçağı, tüfeği vardı. Bunları

zavallı köylüye gösterir, istediğini alırdı. Bugün artık böyle şey yoktur, ağalık ölmüştür. Aşâr da, iltizam usulü yüzünden kalkmamıştır. Aşâr; bir kere köylünün kalkınması, ikincisi de ekilmeyen arazinin devlete menfaat vermemesi idi. Ki bu yüzden aşâr kaldırılıp yerine Arazi Vergisi konmuştur. Demekki, aşârın kalkmasında Mültezimler etken değildir ve eski şartlar değişmiştir. Mültezimler artık eski rollerini oynayamazlar.

Vergi alınması işinin şu yada bu kişiye yada kişilere gördürülemeyeceği düşüncesi ileri sürülüyor. Bâzı vergiler vasıtalıdır. Meselâ Muamele Vergisi vasıtalı alınmaktadır. Devlet bunda yarar görmüştür. Toprak Mahsulleri Vergisinin de vasıtalı alınmasını yararlı görürse bunu kabul etmemek için bir sebep yoktur. İnşallah savaş biter de bu vergi kendiliğinden kalkar. Fakat kalkmazsa gelecek yılda aynı yakınmalarla karşılaşacağımız ve kesinlikle İltizam Usulüne gideceğimiz kanısı içindeyim.

Hamdi Şarlan — Karadeniz kıyılarında mısır ürünü zâten kendine yetmeyecek durumdadır. Halk, devletin istediği payı kendi yiyeceğinden ayırarak vermektedir. O halde istenecek devlet payının, seve seve vereceği bir mıktarda olması gerekir.

Fındık, ihraç edilen bir üründür. Bu ürünün vergisini almak için devletin elinde bir örgüt de vardır. İhraç edilen fındık burada kaydı tutulur. Buna rağmen öteki ürünler gibi fındığın da tahminlere bağlanması doğru değildir.

Cemil Sait Barlas — Uzun yıllar, hattâ yüzyıllara yakın zaman memleketin başında kâbus (karabasan) gibi bulunmuş olan İltizam Sistemi'nin hiç bir suretle ve hiçbir tarzda bu memleketin hazmedeceği bir sistem olmadığını söylemeyi görev sayarım.

Toprak Mahsulleri Vergisinin genel harcaması nedir, gelirinden çokmudur? Eğer böyle ise vergiyi kaldırmak gerekir. Bu nedenle soruyorum, bu verginin devlete sağladığı gelir nedir? Bu vergi % 12 idi, % 10 a indi. Şimdi % 8 dir, % 10 a çıkıyor. Durum açıklansın.

İsmail Mehmet Uğur — Tahmine, anlayan kimseler gönderilsin. Çünkü; tarladaki başak beş devre geçirir: 1 — Çiçek devresi, 2 — Su devresi, 3 — Süt devresi, 4 — Yoğurt devresi, 5 — Hedik devresi. Tahmine giden kimse, başağı eline alıp ta başağın bütün bu devreleri tamamladığını anlayarak tahmin yaparsa aşağı yukarı doğrudur. Başaktan anlamayan bir kimse tahmin yaparsa elbette doğru olmaz. Bir ricam daha var: Ofislerin alım yerlerindeki memurları kantarın dili ile oynamasınlar.

Kemal Turan — Bu kanunun geçen yıl başarılı sonuç vermemesinin nedeni, idare âmirlerinin gevşekliği idi. Bunun için bu kanuna idare âmirlerini sorumlu tutan, iyi yürütenleri mükâfatlandırıp iyi yürütmeyenleri cezalandıracak hükümler kondu. Bu kez de, gevşeklik yerine, gayretkeşliğe uğramayalım. Hükümet buna çok dıkkat etmelidir. Takdire layık olan adam; çok toplayan ve çok alan adam değil, alınması gerekli olanı alan adam olmalıdır. İdare âmirleri aydınlatılmalıdırlar.

Kuru üzüm ve kuru incir de tıpkı fındığa benzer. İçeride az harcanır. Genellikle ihraç edilir. Bu nedenle bunlar için de tahmin yapılmayıp mıktarlarını il borsalarının kayıtlarından çıkarmak mümkündür. Maliye de büyük bir dertten kurtulur. Büyük vergi kaybı da olmaz. Nisbet de % 8 de kalmalıdır.

A. R. Esen (Siirt), K. Şedel (Diyarbakır), S. İçöz (Yozgat); İltizam Usulünün aleyhinde bulundular. A. Yaycıoğlu (Maraş); uygulamanın iyiliğine dıkkat edilmesini ve nisbetin % 8 de kalmasını istedi. Dr. F. Ecevit (Kastamonu); bu verginin bir geriye dönüş havası olmadığını anlatmaya çalıştı. H. Ulusoy (Niğde) âşarın aleyhinde, F. F. Düşünsel (Bingöl) görüşülen tasarının lehinde konuştu. M. Ökmen (Ankara); İltizam'ın sadece eski ve yıpranmış bir usül olduğu için değil, devletin egemenlik hakkının da o kişilere verilmesi demek olduğu için kabul edilemeyeceğini belirtti. Son sözü Maliye Bakanı aldı.

Maliye Bakanı Fuat Ağralı — Geçen yıl vergi olarak 250 bin ton ürün toplanmıştır. Satın alınan ile vergi olarak alınan ürünün toplamı 627 bin tondur. Para olarak verilen, 90 milyon kadardır. Üs tarafını ben bilmem, Ticaret Bakanı bilir. Öteki sorular da maddelere aittir. Tümü aleyhinde de konuşan olmamıştır.

Geçici Komisyon Sözcüsü Ş. Devrin — Yeni konan Toprak Mahsulleri Vergisinin konuş sebebi, geçen yıl 4429 sayılı kanun çıkarılırken açıklanmıştır. Fakat o kanun, uygulamada umulanı vermedi. Bu nedenle onun eksik ve aksak yanlarını düzeltmek üzere bu kanun tasarısı düzenlendi. Bu verginin alınında üç sistem uygulanabilir. Biri; (Ölçü Sistemi), ki uygulanma imkânı olmadığı anlaşıldı. İkincisi; (Mültezim Usulü)'dür ki, aleyhinde gereği kadar söylendi. Geriye kalan tek usül (Tahmin Usulü)'dür. Zorunlu olarak bu usulü uygulayacağız. Bu nedenle tasarının temeli Tahmin Usulü'dür. Fakat, yine bu temele dayanan bundan önceki kanunun uygulamasın-

da görülen aksaklık ve eksiklikler bu tasarı ile düzeltilmiş ve tamamlanmıştır. Bu kez az memur ve bilen memur kullanılacaktır. Az memur kullanılması, bâzı halk kurumlarının görevlendirilmesiyle sağlanacaktır. Geçici memur kullanılmayacaktır. Böylece gereksiz harcamalardan da kaçınılmış olacak, vergi alma işleminin maliyeti en aza düşürülecek, 5-6 milyon kadar olacaktır. Beyannâmeler, bu kez daha yerinde olarak, ürünün peynirleştiği yanı olgunlaştığı dönemde alınacak, tahminlere karşı itiraz yolları olacak, işlemler hızla tamamlanacaktır.

Ve tasarı kabul edilip kanunlaştırıldı (Z. C: 19.4.1944, 26.4.1944, Kanun: 4553).

17.5.1944 de; Olağanüstü Durum nedeniyle bâzı vergi ve resimlere zam yapılması hakkındaki kanunlara ek 4565 sayılı kanun çıkarıldı.

22.5.1944 de yapılan bütçeyi sunuş konuşmasında; Savaşın içindeki ve dışındaki bütün memleketlerde, savaşın gerektirdiği harcamaların yeni vergiler, vergi arttırmaları, uzun süreli borçlanmalar, dalgalı borçlar ve emisyonlarla karşılandığı, bunların içinde en beğenilen ve başvurulan yolun vergi yolu olduğu, fakat genel harcamalarının yarısından çoğunu vergilerle kapatabilen çok az memleketin bulunduğu, oysaki 1944 bütçesiyle genel harcamaların % 95 inin vergilerle kapatılmasının başarılacağı, bunun için de savaş yıllarında olağanüstü savunma ihtiyaçları için çıkarılan türlü kanunlardaki ödeneklerin tümünün bu bütçe kanununa konduğu, adi ve olağanüstü harcamaların bir araya getirildiği anlatıldı. Cumhuriyet Halk Partisi Müstakıl Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan da bütçeye olumlu oy vereceklerini bildirdi ve olağanüstü ekonomik durumun gerektirdiği tedbir için bir (Bakanlıksız Bakan)dan yararlanılmasını ve milletvekillerinden yapılan Siyasî Müsteşarlıkların tekrar kurulmasını önerdi (Meclis Tutanağı).

C

Irkçılık - Turancılık

Alman orduları her yanda yenilgiye doğru gider, Rus orduları hızla ilerleyerek Almanların çekildiği yerleri işgal eder ve Sıvastopolu tekrar ele geçirirlerken, Müttefık Devletler de Almanların sonunu getirecek olan Büyük Çıkarma hazırlıklarını tamamlıyorlardı. İşte bu sırada yâni 3.5.1944 günü, Ankarada duruşması yapılmakta olan bir özel hakaret davası nedeniyle adliye binasının içi büyük bir kalabalıkla dolmuştu. Çoğunluğunu gençlerin teşkil ettiği kalabalık, dâvalı Nihal Atsız'a alkışlarla sevgi ve bağlılık gösterilerinde bulunuyor ve sık sık hep bir ağızdan «Kahrolsun Komünistler» diye bağırıyorlardı.

Dava iki öğretmen arasında idi ve şöyle doğmuştu: Özel Boğaziçi Lisesi Öğretmenlerinden Nihal Atsız, (Orhun) adlı bir dergi çıkarmakta idi. Nihal Atsız bu dergiyi 5.11.1933 de Edirne Lisesinde Edebiyat Öğretmeni iken çıkarmaya başlamıştı. 16.7.1934 de dokuzuncu sayısı yayımlanan dergi, Hükümetin iç ve dış siyasetine aykırılık nedeniyle kapatılmış, Almanlarla Rusların kıyasıya savaştığı 1.10.1943 de tekrar yayımlanmaya başlamıştı. İşte bu derginin 1.3.1944 günlü on beşinci sayısında Nihal Atsızın (Başbakan Saraçoğlu Şükrüye Açık Mektup) başlıklı bir yazısı yayımlanmıştı.

Bu yazıda; Şükrü Saraçoğlunun bir konuşmasında «Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve en az o kadar bir vicdan ve kültür

meselesidir.» dediği hatırlatılmakta, fakat Türkçülüğün sadece sözde kaldığı ve günün olanakları oranında eylem haline gelmediği belirtilmekte, buna karşılık ülkenin düşmanı olan solcu düşüncelerin açık yada örtülü propoğandasının yapılıp geliştirildiği ileri sürülerek örnekler verilmekte idi. Bir kaç gün önce Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı'nın Eminönü Halkevinde bir konferans verdiği ve orada önemli bir olaya rastlandığı, Baltacıoğlunun milliyetçilik lehinde konuşacağını haber alan solcular, «komünistler yâni vatan hainleri» nin salonun sol yanını doldurdukları, konuşma sırasında âleyhde gösterilerde bulundukları, bunun üzerine Baltacıoğlunun «Üniversite Gençleri, dinlemek zorundasınız» diye bağırdığı, aleyhdeki gösterilerin artması karşısında da «Korktuğum için sanmayın, sadece sizi acıdığım için sustum» dediği, bir kaç polisin içeriye girmesi üzerine «Bize milliyetçilik dolması yutturacaktı» diyen solcuların salondan çıkıp gittikleri, fakat hiç bir resmî işlem yapılmadığı ve bu yüzden gece Tıp Öğrenci Yurdunda çıkan tartışma ve dövüşmenin de ancak araya giren yansızlar aracılığı ile bastırıldığı, aleyhte gösteri yapanların arasında Almanyada öğrenimde iken komünistlik yapmasından ötürü geri alınan ve fakat «Mebus amcalar sayesinde Ankara Üniversitesine doçent olarak giren bir komünistin iki kardeşinin» de bulunduğu anlatılıyor ve Türklüğü küçümseyen, Türklüğe hakaret anlamı taşıyan başka olaylar sıralanıyordu. Gördüğü müsamahadan ötürü, komünistliğin sinsi yada açık olarak durmadan geliştiği, boy boy dergilerle komünistlik propoğandası yapıldığı, bu propoğandayı yapanlardan özellikle öğretmenlerin dıkkati çektiği belirtilerek «Siz bunlara nasıl göz yumuyorsunuz, Türk Milletinin zehirlenmesine müsaade ediyorsunuz, solculara yüksek makamlar veriyorsunuz?» deniyordu.

«Başbakan Saraçoğlu Şükrüye İkinci Açık Mektup», 1.4.1944 günlü Orhun Dergisi'nde yayımlanmıştı. Bu yazıda Anayasa gereğince Komünizmin Türkiyede yasak olduğu ve devletin milliyetçilik temeline dayandığı belirtiliyor, komünistlerin hiç bir zaman açıkca kendilerini belli etmedikleri ve «Halk Partisinin çok lastikli olan Altı Ok'undan halkçılığı alarak» kendilerini halkçı yurtseverler gibi ortaya attıkları, «Faşistliğe hücum perdesi altında» milliyeti baltaladıkları, «En büyük düşmanları olan milliyetçilere» de ırkçılık açısından saldırdıkları, böylece milliyetciliğin temeli olan ırkçılığı yıkmak istedikleri anlatılıyor, bunun için komünistlerin her yere sokuldukları ileri sürülerek bu kez Eğitim alanındaki komünistlerden sözedileceği açıklanıyordu. İlk örnek olarak Sabahattin Ali ele alı-

nıyor ve «Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Dil Kurumu üyelerinden ve Ankaradaki Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden bir Sabahattin Ali vardır. Onu tanıyan herkesin komünistliğini bildiği Sabahattin Ali, 1931 yıllarında Konyada 14 ay hapse mahkûm edilmişti. Sebebi de başta o zamanki Cumhurbaşkanı Atatürk olduğu halde bütün devlet adamlarını ve devlet düzenini alaya alan bildirge niteliğinde bir manzume yazmasıydı. Bu manzumenin iki mısraında vatan haini şöyle diyor: İsmet girmedimi daha kodese, Kel Alinin boynu vurulmuşmudur? Ve bu saçmaları yazan Sabahattin Ali, Eğitim Bakanı Hasan Âlinin kişisel yakınlık duygusu sayesinde, batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır.» deniyordu. Sonra Eğitim kuruluşlarındaki öteki solcular ele alınıyor ve bu arada Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celâl, Ahmet Cevat Emre isimleri üzerinde duruluyordu. «Bu saydıklarım, komünist oldukları müsbet olaylar ve belgelerle bilinen kimselerdir. Bunların yanında daha bir çokları sayılabilir.» dendikten sonra, komünistlerin hiçbir zaman düşüncelerinden dönmeyeceklerini, dönmüş görünmelerine inanılmaması ve bunların devlet ve özellikle eğitim işlerinde kullanılmaması gerektiğini söylüyordu. Yazının sonu şöyle bağlanmakta idi: «Şimdiye kadar her nasılsa gafillikle bunları görevde tutmaktan doğan utancı silebilmek için, bizzat Eğitim Bakanının da o makamdan çekilmesi çok vatanseverce bir davranış olurdu.»

İşte bu yazılardan ötürü Nihal Atsız, Millî Eğitim Bakanlığınca, Boğaziçi Lisesindeki görevinden alınmış, Sabahattin Ali de Nihal Atsız hakkında yayım yolu ile hakaret davası açmıştı. Ankara Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesine intıkal eden davanın ilk duruşması 26.4.1943 de yapıldı. Duruşma için 24.4.1943 günü Ankaraya gelmiş olan Nihal Atsız, Ankara garında kalabalık gençler tarafından heyecanlı gösterilerle karşılanmıştı. Milliyetçi gençler, duruşma günü de mahkeme salonunu doldurdular. Hâkim Saffet Unan, savcı Hadi Tan, Nihal Atsızın avukatları Hamit Şevket İnce, Ferruh Ağan ve Rasih Yeğengil idi.

Davacı Sabahattin Ali, davasını şöyle açıklamıştı: «Suçlu, on beş yıl önce geçmiş ve hesabı tarafımdan verilmiş olan bir olayı ele alarak bana hakaret etmiştir. Cezalandırılmasını ve on bin lira tazminata hükümedilmesini isterim.»

Bunun üzerine Nihal Atsızın avukatlarından Hamit Şevket İnce; «Bu dava iki imanın, milliyetçilikle komünizmin çarpışması davasıdır. Bu davanın kökleri vicdanlarda ve kafalardadır. Davacının

(Sabahattin Ali'nin) kafasında komünizm ateşi vardır. Müvekkilim (Nihal Atsız) bu ateşi söndürmek için hamle yapmaktadır.» demiş ve davanın (vatan haini) sözünden çıktığını belirtip, Ceza Kanunundaki (ispat hakkı) hükmüne dayanarak Sabahattin Alinin vatan hainliğini ispat edeceklerini, bunu isteyip istemediğinin Sabahattin Ali'den sorulmasını ve Konyadaki mahkûmiyet dosyasının getirilmesini istedi. Savcı da, ispat isteğinin davacıdan sorulması isteğine katıldı. Hâkim; «hakaret, (vatan haini) sözünden ibaret olduğuna göre, vatan haini olduğunun ispat edilmesini isteyip istemediğinin Sabahattin Ali'den sorulmasına» karar vermiş ve duruşmayı 3.5.1944 gününe bırakmıştı.

Ertesi günü, milliyetçi gençlerle Sabahattin Ali arasında çıkan tartışmada Osman Yüksel Serdengeçti adlı Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü öğrencisi, Sabahattin Aliyi dövmüş ve suçüstü yargılamasiyle üç günlük hapis cezasına çarptırılmıştı. Aynı gün, Nihal Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce, gazetecilerle konuşurken «Ben eski Ocaklı bir Türküm. Nihâl Atsızın yazılarını kendi yazım, davasını kendi davam biliyorum.» demişti.

Ve 3.5.1944 günü, Sabahattin Ali - Nihâl Atsız Davası'nın ikinci duruşması yapıldı. İşte bu duruşma nedeni iledir ki, mahkeme salonunu ve adliye binasını dolduran milliyetçiler Nihâl Atsıza sevgi ve saygı gösterilerinde bulunuyor, «Kahrolsun Komünistler» diye bağırıyorlardı. Fakat bu birleşimde hâkim, soruşturmanın genişletilmesi isteklerini red etti. Savcı Hadi Tan da; Nihâl Atsızın cezalandırılmasını istedi. Duruşma, sanığın savunmasının hazırlanması için 9.5.1944 gününe bırakıldı.

Milliyetçilerin gösterileri ve «kahrolsun komünistler» sesleri, duruşmanın bitmesiyle, adliye binasından sokaklara yayıldı. Gittikçe büyüyen kalabalık millî marşlar söyleyerek Ulus'a doğru yürüyordu. Ulus Meydanı'nda İstıklâl Marşı söylenip nutuklar çekildikten sonra tekrar Adliye'ye doğru yürüyüşe geçildi ve bu arada Sabahattin Alinin ele geçirilen kitapları yakıldı. Atlı ve motosıkletli güvenlik kuvvetleri olay yerine geldiler, yakalayabildikleri gençleri alıp götürdüler. Gençlerin yakalanıp tutuklanmaları o gece ve ertesi gün de devam etti. Yakalananlar arasında Ali Çankaya, Sait Bilgiç, Osman Yüksel, Sait Sadi Danişmentgazioğlu, Ahmet Ellezoğlu, Cevdet Savgar gibi milliyetçi gençler vardı. Falih Rıfkı ise, 7.5.1944 günlü Ulus gazetesindeki yazısında bu gençleri komünistlikle suçluyor ve onlara «Düzen bozucu Troçkistler» diyordu. Nihâl Atsızın Avukatı Hâmit Şevket İnce de, birdenbire yön ve ağız değiş-

tirerek 8.5.1944 günlü Ulus Gazetesinde yayınlattırdığı mektubunda; Nihâl Atsızın devrimlere düşman olduğunun anlaşıldığını, bu nedenle avukatlığından vazgeçtiğini bildirdi.

9.5.1944 günlü birleşimde, öteki iki avukat Nihâl Atsızın savunmasını yaptı ve hâkim kararını verdi. Karara göre; «vatan haini» deyimi bir eylem gösterilip ona dayatılmadığından sövmekten ibaret kalmıştır. Bu nedenle Nihâl Atsızın altı ay süre ile hapsi gerekmektedir. Ancak; «Sanığın, ötedenberi Sabahattin Alinin düşüncelerine karşı bulunuşu ve ülküsüne uygun bulmadığı eserlerini acı ve hattâ hakaret edici şekilde eleştirmiş olmasına rağmen Sabahattin Alinin sususu, bu durum karşısında sanığın bir görev yaptığını sanarak dava konusu açık mektupları yayınlayışı» cezayı azaltıcı sebep kabul edilerek hapis cezası dört aya indirildi ve ertelendi (Mustafa Müftüoğlu, Çankayada Kâbus: 10-56).

Sabahattin Ali - Nihâl Atsız Davası bitmişti ama bu dava nedeniyle gelişen olayları, anayasal devlet düzenine karşı suç niteliğinde kabul eden makamlar Irkçılık-Turancılık amacı ile Gizli Cemiyet Kurmak ve Hükümeti Devirmek anlamında niteleyen ilgili ve yetkili makamlar, bu suçla ilgili sandıkları kimseleri yakalayıp yargılama kararına vardı. Milliyetçi yayına karşı alınacak tedbirler hakkında, Hasan Ali Yücelin başkanlığındaki bir kurulca düzenlenmiş olan rapor da İçişleri Bakanlığından İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına gönderildi. Bu raporda adları yazılı olan Irkçı-Turancılar 47 kişi idiler : 1 — Zeki Velidi Togan, 2 — Abdülkadir İnan, 3 — Akdes Nimet Kurat, 4 — Kadircan Kaflı, 5 — Nihâl Atsız, 6 — Bedriye Atsız, 7 — Ahmet Caferoğlu, 8 — Reha Oğuz Türkkan, 9 — Hüseyin Namık Orkun, 10 — Samet Ağaoğlu, 11 — Remzi Oğuz Arık, 12 — Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 13 — H. Hüsnü Emir Erkilet, 14 — M. Zeki Sofuoğlu (Özgür), 15 — İ. Hakkı Yılanlıoğlu, 16 — Dr. Fethi Tevetoğlu, 17 — Gülcan Tevetoğlu, 18 — Ali Dursun Tibet Tevetoğlu, 19 — Mükrimin Halil Yınanç, 20 — Orhan Şaık Gökyay, 21 — Peyami Safa, 22 — Hüseyin Avni Göktürk, 23 — Osman Turan, 24 — Necdet Sançar, 25 — Nihat Sami Banarlı, 26 — Cafer Seydahmet Kırımer, 27 — Muharrem Fevzi Togay, 28 — Ali Genceli, 29 — Azeri Mehmet Altunbay, 30 — San'an Azer, 31 — Nebil Buharalı, 32 — M. Halit Bayrı, 33 — Müftüoğlu Mustafa Tatlısu, 34 — İzzettin Şadan, 35 — Uluğ Turanlıoğlu, 36 — A. Haydar Yeşilyurt, 37 — Mustafa Hakkı Akansel, 38 — M. Şakir Ülkütaşır, 39 — Tahir Akın Karaoğuz, 40 — Tesbihcioğlu, 41 — Nurullah Barınman, 42 — Hamza Sadi Özbek, 43 — Elmas Yıldırım, 44 — C. Oğuz Öcal, 45 — İsmet Rasin, 46 — Yusuf Kadıgil, 47 — Sepicioğlu.

Tutuklamalar hızla gelişti. Yakalananlar, İstanbula yâni sıkıyönetim sınırları içine gönderildiler. 18.5.1944 de Hükümet bir resmî tebliğ yayımladı: «Son günlerde Hükümetçe kapatılan Orhun Dergisi sahibi Nihâl Atsız ile Konservatuvar öğretmenlerinden Sabahattin Ali'nin Ankarada görülen mahkemesi sırasında Nihâl Atsız lehine yapılan taşkınlıklar dolayisiyle gözaltına alınması zorunlu görülen bazı kimselerin yanında çıkan evrakın verdiği şüphe üzerine Nihâl Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve Zeki Velidi ile Hasan Ferit Cansever'in İstanbulda bulunan evlerinde ve daha bazı yakın arkadaşlarında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca aramalar yapılmış ve elde edilen belgeler incelenmiştir. Bu belgelerin incelenmesinden elde edilen sonuca ve kanıya göre, Anayasamızın saptadığı ilkelere aykırı olarak Irkçılık ve Turancılık amaçları güden ve son zamanlarda çalışmalarını arttırdıkları, bu yolda örgütler düzenlendikleri ve anlaşmalar imzaladıkları görülen bu kimselerin Anayasa ile kurulmuş bugünkü devlet düzenimize ve yurttaşlarımızın gerçek milliyetçilik duygularına aykırı ilkeleri ve bu ilkelere varmak için gizli cemiyetleri, çalışma proğramları, örgütleri ve propoğanda organları, hattâ haberleşmelerini gizli tutmaya yarayan şifreleri ve parolaları vardır. Bunlar memleketin türlü bölgelerinde ve özellikle her türlü eğitim kuruluşlarındaki masum gençlerin milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını sömürerek genç kuşak arasında kendilerine tarafdar toplamak ve böylece hedeflerine ulaşmak için sürekli ve sistemli bir çaba harcamakta, zararlı ideolojilerini gerçekleştirmek yolunda çalışmaktadır.

Bu nitelikteki çalışma, Anayasamıza aykırı ve Türk Ceza Kanununa göre suç niteliğinde olduğundan bu çalışmayı yapanlar hakkında yetkili adâlet mercilerince kanun kovuşturması yapılmak üzere işe el konulmuştur.»

Bir kaç gün sonra, 19.5.1944 de, konuşan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bu konu hakkında şunları söyledi: «Türk milliyetçisiyiz, fakat ülkemizde Irkçılık Prensibi'nin düşmanıyız. Ülkemizde politika düşmanlıkları için uydurulan ırkçılık önderlerinin çok acıklı olayları hâtıralarımızda canlıdır.

1912 yıllarında Rumeli'de tutunmak için tırnaklariyle kayalara yapışarak son çabalarını harcayan Türk erlerine Arnavut Priştineli Hasan ve Derviş Hima ile beraber arkadan saldırı düzenleyenlerin Türk Irkçı Politıkacısı olduğu, Büyük Millet Meclisinde ispatlanmıştır. (Politika gereği) diye yorumlamakta en ufak bir güçlük çekmeyen bu adamlar, sözlerine inanıp daha büyük bir fe-

lâkete uğradığımızda da yine (politika geriğidir) diyerek yeni bir bozgunculuk prensibi yaratmaktan geri kalmayacaklardır.

Köy Enstitülerinde, her türlü okullarımızda, kuruluşlarımızda, ordumuzda; ortak yurdun ülkülerini Türk çocuklarına, eşit adâlet ve şefkat duygulariyle vermeye çalışıyoruz. Onları büyük Cumhuriyet potasında kaynatıp meydana Türk Vatanseverleri çıkarmaya uğraşıyoruz. Yurttaşlarım güvenebilirler ki, başarılarımız temellidir ve gelecekte daha gözalıcı olacaktır. Türk milliyetçiliği içinde vatan çocuklarının temiz ülkülü ve vatansever düşünceli olarak birbirine dayanan sağlam bir millet olması, erişilmez ve yanlış bir hayal değildir. Bunun doğru bir düşünce ve erişilir bir hedef olduğunu, elle tutulur ve gözle görülür sonuçlariyle tam olarak anlıyoruz. Şimdi insaf ediniz, Türk vatandaşı yetiştirmek için bütün iyi şartları özünde toplamış olan bu feyizli yolu bırakır da, ırkçıların milleti binbir parçaya ayıracak bozguncu ve bölücü zehirlerine toplumu kaptırırmıyız?

Turancılık düşüncesi de, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı belirtisidir. Bu bakımdan cumhuriyeti iyi anlamak gerekir. Milli Kurtuluş sona erdiği gün, yalnız Sovyetler dostluk gösteriyor, bütün komşularımız eski düşmanlıklarının anılarını canlı olarak zihinlerinde tutuyorlardı. Herkesin kafasında, biraz derman bulursak sergüzeştçi, saldırıcı bir siyasete kendimizi kaptıracağımız düşüncesi yaşıyordu. Cumhuriyet; güçlü bir uygarlık yaşayışının koşullarından bir temellisini, milletler ailesi içindeki güvenlik havasının varlığında görmüştür. İmparatorluktan son zamanlarda ayrılmış olan komşulariyle de iyi ve içten ilişkiler sağlanmış olmasını, ulusun mutluluğu için gerekli saymıştır. Görülüyor ki, millî politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır. Asıl önemli olan da bunun bir zorunlu politika değil, bir anlayış ve bir inanış politikası olmasıdır. Ancak bu inanışa vardıktan sonradır ki, çevremizde bulunan ulusları daha yakından tanımak olanaklarını bulduk. Nereden zarar gelir ve nereden zarar gelmez, bunu ayırt etmek için zihinlerimizde ayarlı ölçüler doğdu. İçerde ulusun iyiliği ve mutluluğu ve dışarıya karşı milletin güvenliği ve savunulması için gereken tedbirler, doğru ölçülerle gözümüzün önünde belirdi. Ve sonunda yüzyıllar ve yüzyıllar süren köklü düşmanlıklar yerine, yirmi yıl gibi kısa bir sürede saygı ve güven duygularının uyanmasına imkân verdi.

Turancılar, Türk milletini bütün komşulariyle onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılısım bulmuşlardır. Bu

kadar bilinçsiz ve vicdansız bozguncuların yalan dolanlarına Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Bozguncular genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan düşüncelerini millet karşısında açıktan açığa tartışamayacağımızı sanmışlardır. Aldanmışlardır ve daha çok aldanacaklardır.

Şimdi vatandaşlarımdan iki soruya zihinlerinde karşılık bulmalarını isteyeceğim Irkçılar ve Turancılar gizli düzenlere ve örgütlere başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşları arasında gizli bozguncu düzenleriyle düşünceleri memlekette yürürmü? Hele doğudan, batıdan ülkeler gizli Turan Cemiyeti ile zaptolunur mu? Bunlar o şeylerdir ki, ancak devletin yasaları ve anayasa ayaklar altına alındıktan sonra başarılabilir. Şu halde yaldızlı düşünceler perdesi altında doğrudan doğruya Cumhuriyetin, Büyük Millet Meclisinin varlığı aleyhine girişilmiş davranışlar karşısındayız. Tertipçiler, on yaşındaki çocuklarımızdan bize kadar derece derece, perde perde hepimizi aldatmak iddiasındadırlar.

Vatandaşlarıma ikinci sorumu soruyorum Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiyenin Irkçı ve Turancı olması gerektiğini ileri sürenler; hangi ulusa yararlı, kimlerin amaçlarına yararlıdırlar. Türk milletine yalnız belâ ve felâket getirecek olan bu düşünceleri yürütmek isteyenlerin Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı kesindir. Bu davranışlardan yalnız yabancılar yararlanabilirler. Bozguncular, yabancılara bilerek mi hizmet ediyorlar? Yabancılar, bozguncuları yönetecek kadar yakından ilişkimi kurmuşlardır? Bunları hüküm olarak kestirmek bugün mümkün değildir. Ama yabancıya hizmet amacı yabancının ilişiği hiçbir zaman meydana çıkmasa bile, bu davranışların Türk ulusuna, Türk vatanına zararlı olması ve bunlardan yalnız yabancıların yararlanmış bulunması söz götürmez bir gerçektir. Vatandaşlarım; güvenebilirsiniz ki, vatanımızı bu yeni bozgunculuklara karşı da kudretle savunacağız.»

Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de bir genelge ile, 1944 - 1945 ders yılının ilk gününde ilk açılış derslerinde bütün okullarda ve fakültelerde Cumhurbaşkan İsmet İnönünün bu nutkunun okutulmasını; yurt bilgisi, sosyoloji, tarih ve devrim tarihi derslerinin İsmet İnönünün nutkundaki esaslara göre yapılmasını emretti. (M. Müftüoğlu, Çankayada Kâbus: 57-73).

Tutuklanan milliyetçilerin sorgularını, Sorgu Yargıcı olarak Yüzbaşı Kâzım Alöç yaptı. Fakat İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet

Demir ile Ankaradan gönderilen Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kâmuran Çuhruk ta onunla birlikte çalıştılar. Bu son iki kişinin, genellikle sanıklara baskı ve işkence yapılmasında rolleri oldukları, özellikle tabutluklara koydukları söylendi ve halk (Ahmet Demir) ile (Kâmuran Çuhruk)'u (Tabutluk Kahramanları) diye andı. Bir daha da bu lakaptan kurtulamadılar. Konu, Manisa Milletvekili Refik Şevket İncenin Başbakana yazdığı bir özel mektupla İçişleri Bakanı Hilmi Urana intikal etti ve resmiyete girdi (H. Uran, Hatıralarım : 395).

(Tabutluk)'lar denen yarım metrekarelik yerler; kırk santimetre genişliğinde ve elli santimetre uzunluğunda ve iki buçuk metre yüksekliğinde beton duvar içerisindeki oyuklar imiş. İçine sokulan insan kapı kapanınca yere çömelemezmiş. Duvarlarında, bele ve ayağa bağlanacak demir prangalar varmış. Oyuğun tepesinde üç tane beşer yüz mumluk ampül yanarmış. Buraya kapatılan kimse yirmi dört saat yada daha çok aç ve susuz bırakılırmış (Alparslan Türkeş, 1944 Milliyetçilik Olayı : 60).

Irkçılık — Turancılık Davası'na 7.9.1944 de başlanmıştır. Sanık sayısı 23 dür 1 — İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Tarihi Profesörü Zeki Velidi Togan, 2 — Yedek Doktor Yüzbaşı ve Türk Yurdu Dergisi Sahibi Hasan Ferit Cansever, 3 — Özel Boğaziçi Lisesi Edebiyat Öğretmeni Çiftçioğlu Hüseyin Nihal Atsız, 4 — Erdekte Piyade Üsteğmeni Alparslan Türkeş, 5 — Balıkesir Lisesi Edebiyat Öğretmeni ve Nihal Atsızın öz kardeşi Necdet Sançar, 6 — Samsunda Doktor Üsteğmen Fethi Tevetoğlu, 7 — Devlet Konservatuvarı Müdürü Orhan Şaik Gökyay, 8 — İstanbul Hukuk Fakültesi doktora öğrencisi ve Gök - börü dergisi sahibi Reha Oğuz Türkkan, 9 — Gazi Terbiye Enstitüsü Tarih Öğretmeni Hüseyin Namık Orkun, 10 — Ankara Yargıç Adayı Sait Bilgiç, 11 — Yedek Asteğmen M. Zeki Özgür (Sofuoğlu), 12 — İstanbul Belediyesi Müfettişi İsmet Tümtürk, 13 — İçişleri Bakanlığında Memur Hikmet Tanyu, 14 — Muğla Defterdarlığı Tahsilat Şefi Hamza Sadi Özbek 15 — Yüksek Mühendis Okulu 4 üncü sınıf öğrencisi Muzaffer Eriş, 16 — Adana Yargıç Adayı Cebbar Şenel, 17 — Yedek Asteğmen Nurullah Barınman, 18 — Yüksek Mühendis Okulu 4 üncü sınıf öğrencisi Cihat Savaşfer, 19 — Yedek Asteğmen Fazıl Hisarcıklı, 20 — Boğaziçi Lisesinde öğrenci Yusuf Kadıgil, 21 — Yüksek Mühendis Okulu 4 üncü sınıf öğrencisi Fahiman Altan, 22 — Gazi Terbiye Enstitüsü öğrencisi Cemal Oğuz Öcal, 23 — Yargıtay Evrak Memuru Saim Bayrak.

Savcı, bu sanıkların; (Almanyanın yanında savaşa katılmayan Hükümeti devirmek için gizli cemiyet kurmak), (Anayasanın 88. maddesine aykırı olarak Irkçılık ve Turancılık propoğandası yapmak), (suçlarını orduya karşı işlemek), (gösteriler düzenleyerek devletin iç ve dış güvenliğini bozucu davranışlarda bulunmak suretiyle ulusal çıkarlara zarar vermek), (Cumhurbaşkanına gıyabında hücum etmek, devletin güvenlik kuvvetlerini tahkır etmek) suçlarından değişik cezalara çarptırılmalarını istedi. Bir resmî Tebliğ ile de durum kamuoyuna duyuruldu «Irkçılık - Turancılık amaçlariyle gizli cemiyet kurarak, millete ve vatana karşı hiyanet hareketine teşebbüs ettiklerinden dolayı, soruşturmaları tutuklu olarak yapılan kişiler hakkında alınan son tahkikat kararı kamuoyuna aynen sunulur.»

Görüleceği üzere sanıklara yüklenen suçların en ağırı (Irkçılık ve Turancılık suretiyle vatan hainliği) idi. Ve bu ülkünün önderi olan Nihâl Atsız Irkçılık ve Turancılığı şöyle anlatıyordu: «Milletlerin üç ülkü aşaması vardır. Birinci aşama; bağımsızlıktır. İkincisi; ulusal birliği kurmak yâni sınırların dışındaki soydaşlarını kurtarmaktır. Üçüncüsü dünyayı istilâdır. Bu, zâten biyolojik bir olaydır. Bütün canlılar bunu yapmaya çalışırlar. Mukavemetle karşılaştıkları için sonuca varamazlar ve ara yerde bâzı zayıflar yokolur.»

Yargıcın bu amaca gitme yolu üzerindeki sorusunu da (cumhuriyet) olarak cevapladı. Memleketteki cumhuriyet rejimini kabul edip etmediği sorusuna da şu karşılığı verdi : «Şimdiki rejimimiz, klasik bir cumhuriyet değildir. (Cumhur), (Halk) demek olduğuna göre; seçimin tek dereceli olması, milletvekillerinin serbestçe seçilmesi gerekir. Partiler birden çok olmalı ve bunlar birbirlerini kontrol etmelidirler. Bunlar olmadığına göre, bugünkü devlet düzeni klâsik anlamiyle Cumhuriyet sayılmaz.» Sonra sanıkların hepsi (Türkçülük) deyiminin (Milliyetçilik) deyimi ile aynı anlamda olduğunu söylediler.

(Irkçı ve Turancıların Davası bir yıla yakın zaman sürdükten sonra 29.3.1945 de sonuçlanmış ve bir kaçının dışında sanıkların hepsi on yıla kadar hapis cezasına çarptırılmışlardır. 1 Sayılı Sıkıyönetim Mahkemesinin bu kararını Askerî Yargıtay esastan bozmuş, dava 2 sayılı Sıkıyönetim Mahkemesine aktarılmış, sanıklar 26.10.1945 de salıverilmiş, duruşmalara 26.8.1946 da tekrar başlanmış, 31.3.1947 de dava sonuçlanmış ve bütün sanıkların suçsuzluğuna karar verilerek gösterilerin, «Milliyetçi bir ideolojinin, millî olma-

yan bir ideolojiye karşı ifadesinden ibarettir» tanımlanması ile sanıkların hepsi beraet ettirilmiştir. (M. Müftüoğlu, Çankayada Kâbus: 100-175).

Nitekim, kamuoyu da, aynı okulda sınıf arkadaşı olan Sebahattin Ali ile Nihâl Atsızı sol ve sağ akımların temsilcileri olarak görmekte idiler (A. Us, Hatıra Notları: 600).

D

Normandiya Çıkarması (6.6.1944) ve Almanlarla İlişkilerin Kesilmesi (2.8.1944)

1944 yılında Dünya Savaşı'nın gidişatı her gün biraz daha Nasyonal Sosyalist yoldaki Mihver Devletleri'nin aleyhine dönüyor ve Müttefik Devletler'in başarılı atakları göze çarpacak bir hızla gelişiyordu.

Ocak 1944 de; Almanların Leningrad ablukası Ruslarca yarılmış, Novogorod geri alınmıştı. Martta Ruslar Ukrayna'ya saldırmışlar, Romanyaya girmişlerdi. Nisanda; Kırımda ilerlemişler, Odesayı işgal etmişlerdi. Bu arada Dögol, Fransa Cumhuriyetinin geçici hükümetinin başkanı olmuştu. Mayısda; İtalya Kıralı Victor III Emanuel, oğlu Prens Umberto lehine tahttan vazgeçmiş, İngilizlerin elinde tutuklu bulunan Hind Lideri Gandhi hastalığı nedeniyle serbest bırakılmıştı. Ruslar, Sıvastopol'u Almanlardan geri almışlardı. Haziranda; Almanlar Romadan çekilmişlerdi. 1.6.1944 de; Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Doenitz, savaş jurnal'ine şunları yazıyordu «Düşmanlarımızın denizaltılara karşı mücadelelerinde kullandıkları uçaklar, gemiler ve bunlara ayrılmış olan uçak gemileriyle avcı gurupları günden güne çoğalmaktadır. Denizaltılarımız artık sadece düşmanı oyalamak için savaşmaktadırlar (D. Mason, Ölüm Denizaltıları: 144).

6.6.1944 de de; Rus Cephesi'nin yükünü hafifletecek olan İkinci Cephe'yi açmak için Müttefik Kuvvetlerin (Normandiya Çıkarması) başlamıştı. İlk olarak sabaha karşı Fransanın Manş Denizi kıyısındaki Caen Bölgesi'ne ve Contentin Yarımadası'nın güneydoğu bölümüne paraşütcüler indirilmiş, arkasından donanmanın topları Calvados kıyılarını dövmeye başlamış, sonra da askerî birlikler karaya çıkmıştı. Müttefik hava kuvvetleri, Alman hava alanlarına ve bu alandaki uçaklara korkunç ve habersiz baskınlar yapıyor, hepsini kullanılmaz duruma sokuyordu.

Müttefik kuvvetleri karada tutunmaya çalışırken, Alman zırhlı birlikleri karşı saldırıya geçtiler. Buna karşılık Müttefikler de, Alman zırhlı birliklerinin saldırıya geçtikleri bölgeye uçaklarla asker indirdiler. Akşam üzeri Müttefik kuvvetler bölgede iki önemli köşe başı tutmuş ve tutunmuşlardı. Bundan sonraki günlerde Müttefik Kuvvetler, savaşın geleceğini meydana çıkaracak olan başarılı ilerlemeler gösterdi (Gl. Hans Speidel: Normandiya Çıkarmasının Perde Arkası).

16.6.1944 de, özellikle İngilizlerce Alman taraflısı olarak bilinen, gerçekte topyekûn Türk Hükümetinin ve Millî Şef'in dış politika görüşlerini uygulamış olan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, politik dönüşlerde âdet olduğu üzere istifa ettirildi. Dışişleri Bakanlığı görevini de Başbakan Şükrü Saraçoğlu üzerine aldı. İstifaya sebep olan olay, Alman gemilerinin Boğazlardan geçişi idi. O sırada; belli tipteki bâzı Alman gemileri, karadan Romanyaya getirilmiş olan savaş araç ve gereçlerini Karadenizde yüklüyor ve Boğazlardan geçirerek Akdenizdeki Alman birliklerine götürüyordu Müttefikler bu gemilerin aranmasını ve silâh taşıdıkları anlaşılınca da Boğazlardan geçirilmemesini istiyorlardı. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ise; bu tip gemilerin Montrö Sözleşmesi gereğince aranmasına hukuk bakımından imkân olmadığını ve böyle bir yetkinin bulunmadığını ileri sürüyordu. Bu çekişme süregelirken, Müttefiklerin titizliği ve baskısı da arttı. Normandiya Çıkarmasından sonra ise, artık bu baskıya dayanmak mümkün değildi. Böylece Dışişleri Bakanı, istifa zorunda kalmıştı. Anadolu Ajansı olayı kamuoyuna şöyle duyurdu: «Dışişleri Bakanımızın son günlerde izlediği politikayı Bakanlar Kurulu onaylamamıştır. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu istifa etmiştir. Dışişleri Bakanlığını da Başbakan yönetecektir.» (A. Us, Hatıra Notları: 604).

Türk Hükümetinin tutum ve davranışlarının yeni yolu belli olmuştu. 23.6.1944 de İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Türkleri Almanlarla ilişkilerini kesmek hususunda sıkıştırmak için, Amerika Dışişleri Bakanı Hull'ı ortak eyleme çağırdı. Sonra da İngilterenin Türkiye Büyükelçisi Hugessen, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Ş. Saraçoğlunu ziyaret ederek, İngiliz Hükümetinin Almanlarla ilişkilerin kesilmesi hususundaki isteğini sundu ve böyle bir karardan ötürü Türk ekonomisinin uğrayacağı zararların karşılanacağını da bildirdi. Bu isteği Amerikalılar da desteklediler. Ruslar ise; Türklerin kayıtsız ve şartsız savaşa sokulması, yoksa tek başına bırakılması ve savaş sonrası sorunlarda söz sahibi edilmemesi görüşünde direniyordu. Bu sırada Rus askerleri Romanya sınırında idiler ve Avrupaya çıkan Müttefik askerleri Cherbourg'u almışlardı (E. Weisband, İnönünün Dış Politikası: 336).

Konuyu görüşen Türk Hükümeti; İngiliz ve Amerikalıların isteğine uygun olarak Almanya ile politik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesini kararlaştırdı ve bu kararı Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sundu. Derhal Olağanüstü toplanan Büyük Millet Meclisinde ilk sözü Başbakan ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu aldı

— Türkiye, Büyük Savaş Dünyası'nı uluslararası bir barışa götürmek için temeller kurmaya çalışan iyi niyetli ülkelerin ön safındadır. Biz, daha Milletler Cemiyeti'ne üye olmadan önce, silâhları azaltma konferanslarında buna samimiyetle çalıştık. Daha sonra, güdülen barış amacına inanarak Milletler Cemiyetine girdik. Saldırının Yasaklanması Andlaşmasına inançla katıldık. Bütün devletlerle yaptığımız anlaşmaların tek ilham kaynağı, tek hedefi vardı: Barış!

Fakat, biz bu saf ve tamamiyle insancıl ilkeler uğrunda çalışır ve gerçekleşmelerine uğraşırken ufuklarda kuşku verici kara savaş bulutları belirdi. 1935 yılının Ekim ayında İtalya, savaş ilân etmeden, kendi halinde yaşayan Habeşistana saldırdı ve bu memleketi esareti altına aldı. Bu olay, İngiltere - Türkiye işbirliğinin ilk temel taşının atılmasına sebep oldu. O zaman Milletler Cemiyeti üyelerince «saldırgan» ilân edilmiş olan İtalyaya karşı uygulanan Sanction'lar (müeyyideler) ve bunu izleyen Nyon Andlaşması uluslararası bir nitelik gösterirken özellikle Akdeniz güvenliği ile ilgili olan ve aynı barış sevgisini duyan Türkiye ve İngiltere birbirlerini daha iyi anlamak ve işbirliği yapmak imkânlarını bulmuşlardı.

Bundan sonraki yıllar takviminin her yaprağı, milletler hukukunda leke diye nitelenebilecek maceralarla doludur. 1938 Mart ayında Avusturya Devleti Avrupa haritasından siliniyor. Biraz sonra Çekoslavakya için Südetler meselesi başlıyor. Eylül ayında bir kısım Çekoslovakya toprakları Almanyaya katılıyor. 1939 Martında ise Çekoslovakya Devleti ortadan kaldırılıyor. Nisanın yedisinde Arnavutluk Devleti, İtalyanın saldırısına uğruyor ve arazisi işgal ediliyor. Böylece savaş, Balkanlara sıçrayarak kapımıza dayanmış oluyor.

İşte bu andan itibaren; Cumhuriyet Hükümeti; barışçı politikasının gereği olan tarafsızlıktan ayrılarak, saldırıya karşı koymak için, barış uğrunda birleşmiş olan memleketlerle işbirliğine karar verdi. 12.5.1939 da, bugünkü Türk İngiliz İttifakının başlangıcı olan Türk - İngiliz Ortak Bildirisi onayınızdan geçmiştir. Son anlaşmaların yapımını öngören ve bunların yapımına değin kendilerine karşı yapılacak bir saldırı karşısında birbiriyle eylemli işbirliği yapmayı ve yardımda bulunmayı içine alan Ortak Bildiri, Türk - İngiliz İttifakı'nın başlangıcıdır ve Türkler böyle kabullenerek ilk gündenberi siyasetini buna bağlamış ve bu siyasetin gerektirdiği bütün teyakkuz (uyanıklık) tedbirlerini almaktan geri kalmamıştır.

19.10.1939 da da Türk - İngiliz - Fransız İttifak Andlaşması Ankarada imzalanmış ve böylece İkinci Dünya Savaşı'nda Türk siyasetinin ne olması gerekeceği kesinlikle belirtilmiştir.

1939 Eylülünde Almanyanın, Polonya saldırısı sonucunda İkinci Dünya Savaşı filen başlamış oluyor ve Polonya, Danimarka, Belçika, Lüksemburg, Hollanda çok kısa bir zamanda istilâ ediliyordu.

Fransadaki savaş, Müttefikler aleyhine dönüyor. Fransız toprakları üzerinde Müttefikler geri çekiliyorlar. Fransız orduları yenilmiştir. Müttefikimiz İngilizler, savaşı sürdürme kararıyle, Dünkerk'i boşaltmak zorunda kalıyorlar. Tam bu sırada yâni 10.6.1940 da, İtalya da zamanı uygun görerek Fransa ve İngiltereye savaş ilân ediyor. Avrupanın hemen hemen tamamı, saldırganların işgali altındadır. Fransa Mütâreke isteğinde bulunarak silahlarını bırakıyor. Fakat İngiltere, sonuna kadar savaşacağını dünyaya ilân ediyor.

Kısacası; İttifakına ve yardımına güvendiğimiz iki devletten biri kuvvetli düşmanı karşısında tamamen yenilmiş, ötekisi de Avrupa Kıtası'ndan ayrılmıştı. Muzaffer olan Devletler ise, ihtiraslarına artık hiçbir engel kalmadığı kanısı ile, dünyaya hâkim olmak iştihasında idiler. Buna rağmen Türkler, İngilizlerle İttifaklarına bağlı kaldılar. Ve bu bağlılık, büyük ve gürültülü bir yıkılmanın ertesi gü-

nü, burada pekiştirildi ve dünyaya ilân edildi. Türk milleti, nereden gelirse gelsin, saldırıya karşı koymak kararı ile, manevî bakımdan Müttefikinin yanında tek başına dikildi.

Fransanın yıkılmasından sonra savaş; sistemli olarak ve hedefi belli edilmeksizin, Balkanlara doğru geliştirilip genişletildi. Ve Almanlar; Romenlerle anlaşarak, Romonyaya çok sayıda asker gönderdiler.

28.10.1940 da Yunanistan, İtalyanın saldırısına uğradı. Yunanistan istilâcıya karşı savaşırken, Nisan 1941 de, Alman orduları, Bulgaristan üzerinden, Yunanistan'a ve Yugoslavya'ya saldırdı, bu memleketleri yendi, Yunanistana yardıma gelmiş olan İngilizleri çekilmek zorunda bıraktı, Adalar'a sıçradı, hepsini zaptetti. Ve böylece; önüne geleni yenen ve bu zaferlerin neş'esi içinde kükreyen, Alman orduları ile yapayalnız karşı karşıya kaldık.

Derhal savunma kararı verdik ve ilk tedbir olarak Trakyadaki köprüleri uçurduk. Durum bu iken Almanlar bize kendileriyle savaşmayı tasarlayıp tasarlamadığımızı sordular. Biz de; davranışlarımızı, onların davranışlarına göre düzenlemek kararında olduğumuzu bildirdik. Gerekmedikçe bizimle savaşmayacaklarını ve herhangi bir yanlış anlayışa meydan vermemek için Alman ordularına açık emir verdiklerini söylediler. Ve bu karşılığın hemen arkasından bir Saldırmazlık Andlaşması'nın yapılmasını teklif ettiler. Bu teklifi ve ondan sonraki bütün safhalarını Müttefiklerimize haber vererek ve danışarak 18.6.1941 de Alman - Türk Andlaşması'nı imzaladık. Bu anlaşmaya, mevcüt taahhütlerimize bağlı kalmak şartını koyduk. Bu kaydın anlamı; Türk - İngiliz İttifakı'nın gereği olan taahhütlere her zaman ve her halde Türkiyenin sadık kalacağı ve bunun Almanlarca da böyle kabul edileceği idi.

Böylece, Alman ordularının Bulgar sınırında durması sonucunu doğuran bu anlaşmanın yapılmasından sonra savaş olayları büsbütün başka sahnelere sıçramıştır. Savaş talihi, kahramanca döğüşen İngilizler ve Ruslar için her zaman yaver olmamıştır. Hattâ çok sıkıntılı zamanlar bile olmuştur. Bu uzun sıkıntılı zamanlarda Türkiyenin İngilizlere ve Ruslara karşı davranışları daima dürüst ve dostça ve aradaki anlaşmaların sözlerine ve ruhuna uygun olmuştur. Öte yandan İngiliz Müttefikimiz en dar günlerinde bile imkânları derecesinde bize her türlü malzeme yardımından geri kalmamışlar, Amerikalılar da kira ve ödünç yolları ile bize yardımlarda bulunmuşlardır. Türkiye de; coğrafî durumu, kararlılığı ve savaşın ba-

şındanberi yarı seferber vaziyette tuttuğu ordusu ile dostlarına ve müttefiklerine büyük yardımlar etmiştir. Türkiyenin, olaylar içinde yalnız kalmasına rağmen, yaptığı yardım ölçüsüzdür. Müttefiklerimiz de bunu her zaman teşekkürle anmış ve değerini belirtmişlerdir.

Şimdi de Müttefikımiz İngiltere; İttifak çerçevesi içinde, bizden Almanya ile olan siyasî ve ekonomik bütün ilişkilerimizin kesilmesini istemiştir. Birleşik Amerika Hükümeti de, İngiliz isteğini desteklemiştir. Hükümetiniz bu isteği titizlikle incelemiş, İttıfak çerçevesi içinde ve haklı bulunduğunu görmüş, olumlu cevabını Meclisin kabulüne sunmayı kararlaştırmıştır. Bu yüzden doğacak güçlüklere karşı koymak için de gereken iktisadî ve malî yardım ile askerî malzeme istenmiştir.

Alacağınız bu karar, bir savaş kararı değildir. Bu kararın, bir savaş kararı'na dönüşmesi yada dönüşmemesi karşı tarafın davranışına bağlıdır. Alacağınız karar tarihî ve büyük bir karar olacak ve vatanın iyiliğine ve esenliğine yarayacaktır.

Başbakan Ş. Saraçoğlundan sonra Müstakıl Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan söz aldı ve «Gurubumuz, ittıfakımız gereği olduğu kanısına katılarak, Hükümetin isteğini onaylıyor» dedi.

Ankara Mebusu Mümtaz Ökmen; sözlerini «Dünya olaylarının, savaş hareketlerinin her gün başka bir görünüme büründüğü, hergün insanları karışık kararlar almaya doğrulttuğu dünyanın şu son beş yıllık döneminde Devlet Başkanı olarak, Parti Başkanı olarak, Türk Milletinin Şefi olarak bize çok iyi yol göstermiş olan Millî Şef'i bir kez de bu son kararından ötürü ululayarak saygı ile anmayı kendi adıma bir görev sayarım.» diyerek tamamladı.

Bursa Mebusu Muhiddin Baha Pars da; Hükümeti destekledi ve «Biz ne Müttefıkının, ne de düşmanının baskısı ve korkutması ile iş gören millet değiliz, biz vatanın menfaatı neyi gerektiriyorsa yalnız onu yaparız.» dedi.

Maraş Mebusu Rasih Kaplan; «Türk milleti, sözünde durmakla ün yapmış büyük bir millettir» diyerek, İngilizlerle olan ittıfak bağlantısı gereğince Almanlarla siyasî ve iktisadî ilişkilerin kesilmesini uygun buldu.

Samsun Mebusu Cemil Bilsel; Türk-İngiliz dostluğunun tarihde çok eski izleri olduğunu belirtti ve yeni İngiliz-Türk dostluk izlerinin de Lozanda başladığını ileri sürdü. 1939 daki Türk-İngiliz deklarasyonu ve dostluk andlaşması ile iki memleketin de «dün-

yayı barış içinde yaşatabilme» amacını güttüklerini ve bu amac için Türklerle İngilizlerin savaşı da göze alarak 1939 daki deklarasyonu ve andlaşmayı imzaladıklarını belirtti. Millî Şef'in; «Büyük devletlerin küçükleri yutmasını kabul etmemek» prensibine uyarak Hükümet teklifinin lehinde oy verilmesini ve alınacak kararın uğurlu olmasını diledi.

İçel Mebusu Refik Koraltan; ulusların sözlerinde durmalarının ahlâk değerini açıkladı ve İngilizleer hitap ederek sözlerini şöyle bitirdi: «Biz milletimize yaraşanı yaptık, yapıyoruz. Sözlerine ve sağlam karakterine güvendiğim soylu İngiliz Milleti, siz de kendinize yakışanı yapınız.»

Balıkesir Mebusu Süreyya Örgeevren; «beş yıl önce bütün gereklerini bilerek, hesaplayarak, yalnız millî irademizi kullanarak yaptığımız ve o gündenberi bütün hükümlerini genel olanaklar ölçüsü içinde uyguladığımız bir İttıfak'ın bugün de uygulanması gereken bir gereğini yapmak durumunda isek, elbette onu yapacağız. Tarih boyunca sözüne inanılan ve andına güvenilen bir milletin başka türlü davranmasına imkân olduğunu düşünenler kendilerine aldatmaya devam edebilirler.» dedi.

Trabzon Mebusu Hasan Saka, İstanbul Mebusu Ali Rana Tarhan, Balıkesir Mebusu Kâzım Özalp, Bilecik Mebusu Memduh Şevket Esendal tarafından ortaklaşa verilen önerge oybirliği ile kabul edilerek; 2.8.1944 Çarşamba gününü 3.8.1944 gününe bağlayan gece yarısından itibaren Almanlarla olan politik ve ekonomik bütün ilişkilerin kesilmesi kararlaştırıldı. Eskişehir Mebusu Emin Sazak ile Çoruh Mebusu Mazhar Müfit Kansu'nun ortak önergesi de kabul edilerek; İngiliz Parlementosuna aşağıdaki telgrafın çekilmesine karar verildi: «Bütün içtenliğiyle uluslararası özgürlük ve bağımsızlık davâsına bağlı olan ve savaşın başlamasındanberi İngiltere ile ittıfakına bağlı kalan Türk ulusunun, Almanya ile ekonomik ve politik ilişkilerini keserek Müttefıkının yanında daha eylemli duruma girmesi nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi, İngiliz Parlâmentosuna selâm ve sevgilerini göndermekle kendini mutlu sayar.» (Z. C: 2.8.1944).

İngiliz Parlementosundan da şu karşılık geldi: «Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2.8.1944 birleşiminde İngiltere Parlâmentosuna göndermek kararını verdiği telgraf mesajından ötürü size teşekkür ederim. Avam Kamarası bugün tatil dönemindedir. Fakat Kamara tekrar toplanır toplanmaz telgrafınızdakileri onlara bildireceğim.

Bu arada lütufkâr mesajlarından ötürü Büyük Millet Meclisine teşekkür etmenizi ve İngiliz-Türk ittıfakı çerçevesi içinde olarak Almanya ile ekonomik ve politik ilişkileri kesmek üzere Türkiye tarafından yapılan teşebbüsün, uğrunda Britanya'nın döğüştüğü davâya karşı Türkiyenin bağlılığına bir delil olarak memnunlukla karşılandığını Büyük Millet Meclisine duyurmayı sağlamanızı Kamara adına sizden rica eylemekle Kamaranın isteğini yansıttığıma güvenim var.» (Z. C: 15.9.1944).

Türkiyenin bu kararı, Mihvere bağlı küçük memleketlerde önemli etkiler yaptı. Yunan Sosyalist Partisi lideri olan Başbakan Papandreo gönderdiği kutlama telgrafında; Türklerin Almanlarla ilişkilerini kesmesini, Türklerle Yunanlılar arasındaki beraberliğin mutlu bir gelişme göstereceğine delil saydığını bildirdi (A. Us, Hatıra Notları: 614).

E

1944 Yılı Sonunda Genel Durum

Manş Denizi geçilerek gerçekleştirilmiş olan İkinci Cephe Saldırısı'ndan sonra, İngiliz ve Amerikan birlikleri sağlam adımlarla Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardı. Almanyanın sonu gelmek üzereydi. Temmuz ortalarında bâzı Alman generalleri Hitlere suikast yaptılarsa da olumlu sonuç alamadılar. Ve Almanlar V.1, V.2 pilotsuz uçaklar gibi gizli silâhlarını da kullanmaya başladıkları halde Müttefikler, Ağustos ortasında, Güney Fransada Nis ve Tulon bölgelerine de çıkarma yaptılar.

Romenler ve Macarlar savaştan çekildiler, hattâ Almanyaya savaş ilân ettiler. Bulgaristan başarılı bir manevra ile Müttefiklere yanaştı ve barış anlaşması yaptı. Fakat Rusların istilâsına uğramaktan da kurtulamadı. Eylül ortalarında Rusların, Bulgaristan istilâsı tamamlanmış, Bulgar kuvvetleri Rusların emrine girmişti. Ve Rusların emrine giren Bulgar Kuvvetleri, evvelce Almanlardan yana olarak işgal etmiş oldukları yabancı topraklardan bu kez de Ruslardan yana olarak çıkmadılar. Bu durum Müttefik devletler arasında anlaşmazlıklara sebep oldu (İngiliz Başbakanı Çörçil Rusyaya gidip konuyu görüştükten sonra Bulgar tümenleri Yugoslavya ve Yunanistandan çekilmişlerdir).

İkinci Cephenin açılmasiyle beraber Fransa içindeki gizli direnme örgütü de harekete geçmiş, Parisi kurtarma çabalarına başlamıştı. Nitekim; 25.8.1944 de Paris kurtarılmıştı.

Tito ile anlaşan Ruslar Yugoslavyaya girmişler, İngilizler de Yunanistanda Patras Körfezi'ne ve Kitera Adası'na çıkarma yapmışlardı.

Çörçil, Kanada'nın Quebec şehrinde Ruzvelt ile buluşmuş ve bu görüşmeye Zafer Konferansı adı verilmişti (A. Us, Hatıra Notları: 622).

14.10.1944 de İngilizler, Atina ve Pireye girip kurtardılar. Türk Basını; Bulgar-Yugoslav anlaşmasına karşı, Türk-Yunan çıkar ortaklığını ileri sürdü. Fakat Yunanistan içerden bozulmuştu. İngilizlerin, istilâcı Almanlara karşı silâhlandırdıkları müfrezelerden bâzıları komünistti ve Almanlara karşı savaşmayıp, iktidarı ele almak için, İngilizlerin Almanları yenmesini bekliyorlardı. Bu hal; Türkiyenin, Müttefıklerin sol kanadından duyduğu kuşku ve korkunun yerindeliğini göstermekte idi. Ve Yunanistan, 1945 yılı Ocak ayına kadar sürecek olan bir iç savaşın içine düşmüştü. Öyle bir savaş ki; İngilizler kendi silâhlandırdıkları müfrezelerle çarpışıyorlardı.

1944 Ekiminde; Çörçil Rusyaya gitti ve Stalinle birlikte nüfuz bölgelerini ayırma sorunu üzerinde çalışmalara girişti. Dumbarton Oaks'da Çinin de katıldığı bir Konferans düzenlendi ve 9.10.1944 de sona eren Konferansda uluslararası bir güvenlik örgütünün kurulması sorunu ele alındı, Birleşmiş Milletler Cemiyetinin örgüt taslağı ortaya çıkarıldı.

Ve 1944 yılı sonunda Belçıka, Hollanda, Polonya, Yunanistan filen Müttefıklerin kontrolü altında idi. Fakat Almanlar, deniz üstünlüğünü tekrar ele geçirecek derecede yeni denizaltılarını savaşa sokmuştular (D. Mason, Ölüm Denizaltıları: 152, 156).

Türkiyenin içişlerindeki tutum ve davranışlarına gelince; genel gidişatta bir değişme yoktu. 2.6.1944 de bakliyat ve çeltikten alınacak devlet hissesi tesbit edilmiş, 21.6.1944 de memur ve müstahdemlere yardım yapılması hakkındaki 4599 sayılı kanun çıkarılmış, 28.6.1944 de sıkıyönetim altı ay daha uzatılmış, 7.8.1944 de gereken yerlerin gerektiğinde boşaltılması hakkındaki 4656 sayılı kanun kabul edilmişti. 13.9.1944 de Maliye Bakanlığından ayrılan Fuat Ağralının yerine Antalya Mebusu Nurullah Esat Sümer atanmış, Başbakanın yönettiği Dışişleri Bakanlığına da Trabzon Mebusu Hasan Saka getirilmişti. 28.9.1944 de kişi başına gündelik ekmek istihkakı arttırılarak 375 grama çıkarılmış, 16.10.1944 de bitkisel yağlara el konulmuş, 25.10.1944 de hamur tatlısı ve pasta yapımı serbest bırakılmıştı.

Ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1944 yılı sonundaki iç ve dış genel durumu şöyle anlatıyordu :

— Devlet İdaresinin zor yıllarından birini dıkkatli ve verimli çalışmalarımızla geçirdik. Önümüzdeki yılın koşulları da çok nâzik olacaktır.

— Son yıllarımızın başlıca kaygısı, beslenme güçlüğü ve vurgunculuk belâsının zararları olmuştur. Ulusların bugünlerinin ve yarınlarının güvenlikleri; büyük ölçüde başlıca kaygıları iken, ülke içindeki beslenme sorunu ayrı bir önem kazanmıştır.

— Maliye bakımından ağır bir yükle büyük bir ordunun türlü ihtimallere karşı her an hazır bulundurulması, Türk milletinin yaşama yeteneğinin temel sorunu olarak sürmüştür. Büyük savaş ve politika dönemlerinin kötü arkadaşı olan salgın hastalıklar da ülkemizi tehdit etmekten geri kalmamıştır. Yoksunluklar ve ağır fedakârlıklarla beraber Dünya Savaşı'nın tüm politik güvensizlikleri ve kararsızlıkları, her milletin içinde eksik olmayan zayıf karakterler üzerinde ekonomik ve politik bakımdan etkilerini göstermiştir.

— İşte bu durumda, Cumhuriyet Hükümeti ve Büyük Millet Meclisi geçen yılı başarılı sayılabilecek surette geçirmiştir. Her yerinde tedbirin, daha iyisi olduğu her zaman söylenebilir. Milletlerin hayatında hiçbir iyiliğin yeter görülmemesi doğaldır. Ancak durumun nispî olan iyileşmesini takdir edebilmekte, ulusal yaşantının temeli olan kendine güvenme duygusunun beslenmesi şarttır.

— Dış siyasetimiz bu yıl içinde, ötedenberi kendimize çizdiğimiz geenl doğrultuyu izleyerek yeni bir aşamaya varmıştır.

İngiltere ile olan İttıfakımızın çerçevesi içinde, Almanya ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerimizin kesilmesine karar verdiniz. Bu tarihî karar, kapsamı ve etkisi bakımından, beklenen sonuçları vermiştir.

Dünya Savaşı, Müttefıkler lehine kesin sonuçlu safhasına girmiş bulunuyor.

Büyük komşumuz Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz, yürürlüğünü karşılıklı olarak tanıdığımız ileri antlaşmaların hükümleri içinde ve dostça niteliktedir.

Birleşik Amerika ile ilişkilerimiz ve görüşmelerimiz İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da artmış ve daha dostça olmuştur.

İngiltere ile İttıfak ilişkilerimiz en güç sınavlardan geçtikten sonra, taze ve canlı niteliğini korumaktadır.

Fransanın kurtuluşu memleketimizde genel sevinçle karşılanmıştır.

Öteki bütün komşularımızla ilişkilerimiz dostçadır. Yunan milletinin hızla toparlanıp kurtulduğunu ve yeteneklerinin hakkı olan kalkınmayı gerçekleştirdiğini memnunlukla izleyeceğiz.

Yugoslavyanın yakın bir zamanda tamamiyle kurtulmuş olmasını en iyi dostluk duyguları ile diliyoruz.

Balkan milletleri arasında eski anlaşmazlıkların ortadan kalkarak sükûnetli ve güvenli bir ilişki meydana çıkmasını elimizden geldiği kadar kolaylaştırmaya çalışacağız.

Hiçbir millete karşı gizli niyeti ve anlaşmazlık doğuracak sorunu olmayan Türkiye Cumhuriyeti; milletçe maddî ve manevî alanlardaki ilerleme çabalariyle, uluslar ailesi içinde dostluk ve iyi geçinme ilişkileri ile bir barış ve istıkrar unsuru olarak yaşamak azmindedir.

— Türkiye Cumhuriyeti; iç idaresinde de sağlam, demokratik ve millî bir siyaset izler. Bütün yurttaşlar için eşit bir adâleti, düşünce ve vicdan özgürlüğünü samimi olarak esas tutan bir anlayıştayız. Kanunlarımız memlekette dirliği ve düzenliği korumak için güçlü ve etkilidir. Hükümet işleri Büyük Millet Meclisinin kontrolü altındadır. İç ve dış politıkada her yapılan, milletin gözü ve bilgisi önündedir. Hiçbir gerçek Türkiyede milletten gizlenemez.

— İdaremiz, tüm anlamiyle (Halk İdaresi)dir. Türk Halk İdaresinin amelî (eylemli) tedbirlerini bulurken, ilk günden itibaren taklit bir idareye düşmekten sakındık ve daima sakınacağız. İkinci Dünya Savaşı'nın başındanberi, türlü değişmelere uğramış mahdut ve kararsız vatandaşlarda uyanan taklit prensiplere, Türk milleti şiddetle ve başarıyla karşı koydu. Savaş sonunda ve sonrasında uyanmak istidadı gösterecek yeni taklit arzularına da kesin olarak karşı koyacağız! (Z. C: 1.11.1944).

22.11.1944 de Atatürkün Anıt-Kabir İnşaatına ait kanun tasarısı görüşülüp kabul edildi :

Mithat Aydın (Trabzon) — Atatürkün Anıt-Kabir'i için verilecek olan 10-15 milyon lira, Türk milletinin candan verdiği bir paradır ve şüphe yok ki yapılacak şey, iyi bir şeydir. Bu vesile ile Anıt-Kabir için yararlı bâzı incelemelerimi de açıklamayı uygun görüyorum. Biliyorsunuz ki; Anıt-Kabir resim yarışması dünyanın buhranlı bir dönemine rastlamıştır. Bu nedenle büyük profesörlerin yarışmaya katılması sağlanamamıştır. Bu gerçekten bir talihsizliktir. Yalnız bizi memnun eden nokta; yarışmaya katılan projelerden bir Türk projesinin kabul edilmiş olmasıdır. Bu arada mi-

marlık üzerine de bir kaç şey söylemek istiyorum. Millî Mimarî varmıdır? Eğer dünya yüzünde millet kavramı kalacaksa, o kaldığı sürece, millî mimarî de sözkonusu olacaktır. İnsanlar olgunlaşıp ta bütün insanlık bir bütün durumuna gelmiş olsa bile doğanın etkisi ile, coğrafî etkenlerin gereği olarak ortaya ayrı ayrı mimarlık tarzları çıkacaktır. Nitekim; Avrupa uygarlığının hemen her bölgesinde ayrı bir mimarlık tarzına rastlanır. Meselâ; Almanyada kübik tarzı çatık şekilde ve büyük çapta görünürken, Fransada ve Cezayirde başka başka şekiller gösterir. Yâni her zaman milletlerin kendilerine özgü ayrı mimarlık tarzları olacaktır. Mimarlıkta olsun, bilimde olsun taklit güzel bir şey değildir. Biz başkalarını taklit edeceğimize, biz yapalım da başkaları bizi taklit etsin.

Anıt-Kabir Projesine gelince; bu proje yapıldığı zaman, asıl projenin bir yardımcı proje ile birleştirilmesi istenmiştir. Sonra bir komisyon, yeni proje üzerinde değişiklik yapmıştır. Bu değiştirme tam anlamiyle başarılı olamamıştır. Bir kere, eseri meydana getiren mimarın projesi ters çevrilmiştir. Projeye konulmuş olan merdivenler, gerektiğinde kademe halinde oturulacak yerlerdi. Bunlar kaldırılmıştır. Cephe arka tarafa alınmıştır. Karşıdan bakılınca, esas eserin güzelliği görülecek durumda değildir.

Bir de bahçe durumu vardır. Bir çok yurttaşlarımız ziyaret için uzun yollardan oraya geleceklerdir. Kolaylıkla içeri girmeleri gerekirken, kapıyı yana almışlar ve ziyaretçileri bahçe içinden dolaştırmak suretiyle içeri girmeyi güçleştirmişlerdir. Anıtın önünde geçit töreni yapılabilsin, bütün milletin ve öğrencilerin toplanabileceği bir meydan bulunsun istemiştik. Bu da ortadan kaldırılmıştır. Projeyi hazırlayan mimarın kabul ettiği şekilde, büyük bir yol ile merdivenler yapılacak olursa daha esaslı bir değişiklik olur. Bugünkü yapılışla, milyonlar harcayarak meydana getirdiğimiz binanın bir gün kayma ihtimali vardır. İstanbuldaki Süleymaniye Camii, ön tarafında merdivenler yapılarak tutulmuştur. Burada da ön tarafı merdivenlerle kapayarak binayı tutmuk, inşaat bakımından çok gereklidir. Bunun için de Proje Sahibi'nin düşüncesini çok uygun buluyorum.

Emin Sazak (Eskişehir) — Türk milleti Atatürk için harcanan parayı çok görmez. Fakat, 10-12 milyon liraya mal olacak bir şey için Atatürk yerinden kalkar ve bize tokat vurur. Hükümet, vaktiyle en çok üç milyon demişti. Ne oldu? Nihayet taş kubbeden ibaret bir şey. Haşmetli, azametli bir bina. Ben burada bir sakatlık

görüyorum. Yoksa cicili bicili bir şeylermi var? Napolyon için yapılanı gördük. Bahçe, bir bina, filan. Bu işi benim aklım almıyor. İlgililerin dıkkatini çekerim. Doğrusu 12 milyon verilmez. Atatürk rüyada bizi döver.

Bayındırlık Bakanı Sırrı Day — Önce Anıt-Kabir'in nereye yapılacağı büyük bir konu olarak önümüze çıktı. Teknik arkadaşlar çalıştıktan sonra Meclisin Büyük Gurubu bununla meşgul oldu. Anıt-Kabirin yeri Gurupça tesbit edildi. Gereken yer kamulaştırıldı. Mimarlık tarzına gelince; Başbakanlıkta kurulan uluslararası bir jüri yarışma sonuçlarını incelemiş ve sonunda kendisinin de tavsiye ettiği değişiklik yapılarak Anıt-Kabirin kesin şekli tesbit edilmiştir. 10 milyon olarak istediğimiz yapım parası kesin değildir. Meydanlar ve bahçeler de hesaplanarak tahmin edilmiştir. Proje teknik esaslara göre son şeklini aldığından bunu üzerinde değişiklik yapmamıza imkân yoktur. Ancak esaslı inşaata geçilmiş olduğu zaman görülecek icaplara göre, teknik değişiklik yapılabilir. Biz mümkün olduğu kadar ucuza çıkarmaya çalışacağız. Elimizde 542 bin metre kare kamulaştırılmış yer vardır. Bunun başkaca genişlememesine çalışıyoruz. Buna rağmen daha bâzı yerlerin kamulaştırılması ve tamamlayıcı bâzı binaların yapılması gerekebilir. Şimdiye kadar özel kişilerden 502 bin metre kare yer 1.500.000 liraya alınmıştır. Yâni metrekaresi 3 liradan. 28.000 metre kare de Hazine arazisi alınmış, para verilmemiştir. 11.500 metrekaresi üzerindeki işlem tamamlanmamıştır, ihtilâf vardır. Toplamı 542.000 metrekaredir.

Mithat Aydın — Proje kabul edilmiştir, karara saygı duyarım. Zâten esas proje hakkında bir şey söylemedim. Yalnız ikinci defa burada bir komisyon kuruluyor ve proje üzerinde aşağı yukarı oynuyor. Bunun vardığı sonucu iyi görmüyorum. Sonra; mimarlık ta şairlik gibidir. Daima güzel şiirler yazan şairler varken, bir kenardan bir genç çıkar ve bir tek şiir söyleyip başa geçer. Mimarlıkta da tanınmamış bir arkadaş olağanüstü bir eser meydana getirebilir. Türkiyede bir kaç defa böyle olmuştur. Meselâ Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay zamanında yapılan ve profesörlerin katıldığı bir proje yarışmasında birinciliği kazanan en güzel projeyi bir kaç öğrencinin yaptığı anlaşılmıştır. Bu nedenle böyle yarışmalara gençler de alınmalıdır ve tanınmamış olmak eserin incelenmesine engel olmamalıdır. Bence yapılacak iş projeyi olduğu gibi ka-

bul etmek ve inşaat sırasında Bakanlıktaki yüksek bir danışma kurulunun uygulamaya yardımcı olmasını sağlamaktır.

Ve (Atatürk Anıt-Kabri) yapımı için, 10 milyon liraya kadar 1945-1949 yıllarına geçici taahhütlere girişmeye Bayındırlık Bakanına ve bu miktar bono çıkarmaya Maliye Bakanına yetki veren 4677 sayılı kanun kabul edildi (Z.C: 22.11.1944).

1.12.1944 de sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı ve Tuncelindeki özel yönetimin bir yıl daha uzatılması kararlaştırıldı (Kanun: 4684). 1944 yılı sona erdi ve bir gazeteci 1944 yılı sonunu şöyle tanımladı: «Aralık ayı başında ortalıkta ezici bir bıkkınlık havası yaratılmıştı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Hiçbir taraftan bir tenkıt sözü duyulmuyordu. Buna karşı Nazi usulleriyle girişilen istibdat hareketi her tarafta itibarımızı yıkmıştı.» (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 3/376).

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

VII
1945 YILI OLAYLARI

A

Japonya İle İlişkilerin Kesilmesi (3.1.1945)

28.12.1944 de, Amerikanın Türkiye Büyük Elçisi; Dışişleri Bakanı Hasan Sakaya başvurarak, Japonlarla ilişkilerin kesilmesini istediklerini bildirmişti. Konu Hükümetçe kabullenilmiş ve 1945 yılı başında onaylanmak üzere Meclise getirilmişti. İlk sözü Dışişleri Bakanı Hasan Saka aldı ve konuyu şöyle anlattı:

«Sayın Başbakanımızın, Dışişleri Bakanı sıfatiyle 2.8.1944 deki açıklamasında bildirmiş olduğu üzere, Dünya Savaşı henüz başlamadığı ve fakat politik sınırlarda ağır ve tehlikeli bulutlar yığılmaya başladığı ve dünya politik görüntüsünde hiçbir açıklık bulunmadığı zamanda Türkiyenin, saldırıya karşı koymak için, barış uğrunda birleşmiş memleketler ile işbirliği yapmaya karar verdiğini bilirsiniz. Bu kararın olgunlaşıp tamamlanmış en açık örneği, Türk-İngiliz İttıfakı'dır. Bu İttıfak ile Cumhuriyet Hükümeti, dünya barışını korumak için savaşan uluslarla amaç birliği yapmak hususundaki kararını saptamış ve belgelemiş, Yüksek Meclisinizce de bu uğurda Müttefıklere değerli yardımlarda bulunulmuş ve yine İttıfak'ın gereği olarak 2 Ağustostaki tarihî karar, getireceği bütün sonuçları göze alarak Almanya ile politik ilişkileri kesmiştir. Bu kararın niteliği, kapsamı ve etkisi bakımından Müttefıkler lehine doğurduğu sonuç, yorumu gerektirmeyecek kadar açıktır ve bunu herkes böyle bilmelidir.

Bugün de bize, kendileriyle amaç birliği yaptığımız Müttefiklere yeni bir yardım daha yapabilmek imkânı veriliyor. Müttefikimizin müttefiki olan ve savaşın başındanberi bize temelli ve değerli yardımlarda bulunan Birleşik Amerika Hükümeti; Türkiyenin Uzak Doğu Savaşı'nda Müttefikler zaferine temelli bir yardım yaparak savaşı kısaltmak isteğinde ise, Japonya ile politik ilişkilerini kesmesini 28.12.1944 gününde telkın etmiş ve böyle bir ilişik kesmenin Japonyayı, Müttefik savaş hazırlıklarını gözetime yönetilmiş önemli noktalardan birinden yoksun edeceğini belirtmiştir. Müttefikimiz İngiltere Hükümeti de, Hükümetimizi Japonya ile ilişkileri kesmeye çağırarak Amerikanın telkinini aynı düşüncelerle ve aynı gün pekiştirmiştir.

Bu ortak istek üzerinde gereken incelemeyi yapan Cumhuriyet Hükümeti, isteği kabul etmekle gerçekten Müttefiklerin davâsına temelli bir yardımda bulunacağı kanısı ile Amerikan ve İngiliz elçilerine Japonya ile politik ve ekonomik ilişkilerimizi kesmeyi Büyük Millet Meclisine teklif edeceğini bildirmiştir. Almanya ile ilişkilerimizi kesmek hususundaki tarihî kararla mantık bakımından çerçevelenen ve yönünü bildiğiniz temel politikamıza ve İttifakımıza uygun olan bu kararı almakla bir kere daha memleketimizin yüksek yararına uygun bir karar vermiş olacağınız kanısındayız. Yalnız şunu da ekleyelim ki, politik ilişkilerimizin kesilmesinin savaş durumuna çevrilmesi ilgili tarafın kararına ve davranışına bağlıdır.»

Müstakil Gurup Başkanı Ali Rana Tarhan — Bundan beş ay önce Almanya ile politik ve ekonomik ilişkilerimizin kesilmesi istenince bunu İttifakımızın çerçevesi içinde görüp kabulde tereddüt etmemiştik. O günkü dileğin yalnız Almanya için olduğuna ve Japonya için aynı dileğin ancak bugün getirilmiş olmasına bakılırsa, Müttefikimiz İngilterenin ve Dostumuz Amerikanın gerçek bir neden ve maddî bir yarar olmadıkça bizden bu gibi dileklerde bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Sayın Dışişleri Bakanının konuşmasından da anlaşılıyor ki, bu yeni isteği savaşın sonucu üzerinde yararlı olacağı kanısı ile yapmışlardır. Bu durum karşısında Gurubumuz, Hükümetin teklifini yerinde bulmakta ve onaylamaktadır.

Cemil Bilsel — Hep biliriz ki Japonya, geçen yüzyılın ortalarında (1853-1854) dünya ticaretine zorla ve zorun getirdiği kayıtlarla, imtiyazlarla, kapitülasyonlarla açıldı. Bundan kurtulmak için de ayaklanmak istedi. Fakat zorun baskısı altında kaldı. Bundan

sonra; tarih önünde övülmesi gereken, Batı metodunu ve tekniğini benimseyen ve kavrayan, bir çalışma ile ilerledi. Geçen yüzyılın sonlarında kendini zordan ve zorun getirdiği bütün kayıtlardan kurtardı. Dünya ticaretine aynı zorla açılmış olan kendinden on kat fazla nufuslu bir devletle savaşa girdi ve onu da aynı metodlarla yendi. Bu yüzyılın başında (1902 de) dünyanın en büyük deniz devletiyle eşit bir İttıfak yaptı. 1904 de, Uzak Doğuda genişleme imkânları arayan büyük Çarlık Rusyasını yendi. Türk milleti olarak biz, Japonyanın bu kalkınma ve ilerlemesini en yakın bir ilgi ve sempati ile karşıladık. Acaba Japonya, bu genel ilgi ve sempatiye nasıl cevap verdi? Japonya her fırsatta kendi devletinden kaldırdığı şeylerin bizde kalmasından yana oldu. Meselâ Lozanda bizim delegemiz, yabancıların Türkiyedeki imtiyazlarını kaldırmaya uğraşırken Japon Baş Delegesi kendilerinin bu imtiyazları yirmi yılda kaldırdıklarını ve fakat Türklerin bu hususta sözle değil eylemli güvence vermesi gerektiğini söyledi ve bir geçiş dönemi kabul etmemizi istedi. Bu istek benim ve her Türk milliyetçisinin ruhunda büyük acı bıraktı. Bundan ötürü bugünkü teklifi duygularımıza uygun buldum.

Dünün bir düzeni vardı. Bizde onun içinde bu düzeni iyi yürütmeye çalışan uluslardan biriydik. 1937 Haziranında Türk Başbakanı bu düzeni açıklayıp lehinde bulunmuştu. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden bunu İngiltere Parlâmentosunda okudu ve bu sözlere harfi harfine katıldığını söyledi, dünün düzenini Başbakanımızın sözleriyle savundu. İnsanlığa bugünkünden çok daha iyi bir hayat yaşatan bu düzeni ilk bozan, ona ilk meydan okuyan devlet, Japonya'dır. İnsanlığı bugünkü savaşa götüren yolda ilk kesin adımı atan devlet, Japonya'dır. 1931 de bir olayı bahâne ederek Çin topraklarına saldıran Japonya resmî dille teminat veriyordu: Ordumuz çekilecektir, toprak isteğimiz yoktur. Fakat askerî parti, kudreti elinde tutuyordu. Başbakanını, 1930 Londra Deniz Silâhsızlanma Andlaşması'nı onaylattırdığı için öldürmüştü. Çinde de tam bir savaş yapıyordu. Bu davranışı kınayıp ayıplamadılar, şiddet kullanıp durdurmadılar. O da ilerledi ve dünya düzeninin bozulmasına sebep olan Çin İstilâsı sonuna kadar sürdü.

Japonlarla ilişkileri kesme teklifini bir hukukcu olarak ta duygularıma uygun buluyorum. 1904 de Japonya Portartür'de Rus Donanması üzerine habersiz atılarak ve onu batırarak başlamıştı. O zaman savaşa nasıl başlanabileceği konusunda belli bir kural yoktu. 1907 de 44 devlet Lahey (La Haye)'de toplandılar ve bir Sözleş-

me imzaladılar. Bu Sözleşmeye göre; savaşa ancak savaş ilân ederek yada süreli bir ültimatom verilerek başlanır. Japonya, haber vermeyi kurallaştıran bu Sözleşmeyi hem imzalamış, hem de onaylamış bir devlettir. Fakat bunu ve ayrıca bizimle beraber imza edip onaylamış olduğu Briand Kellog adındaki Paris Paktı'nı bozarak Pearl Harbour'da Birleşik Amerika üzerine habersizce saldırdı. Japonya, kuralı bozarak ve imzasını çiğneyerek bu savaşa başladığı için de bir hukukcu olarak kırgınlık duyuyorum.

İlişkileri kesme teklifini prensiplerimize de uygun görüyorum. Altıncı yılının içinde bulunduğumuz Savaş'ın vuruşmalarının dışındayız ama etkilerinin zorlukları ve baskıları altında yaşamaktayız. Milleti ve memleketi saldırganlığa karşı korumak için bir milyon askeri ilk gündenberi sınırlarımızda hazır tutmaktayız. Bu durum belki de ikinci cephenin Avrupa'da açılmasına, belki de Stalingrat'da Sovyet taarruzlarının başarıya ulaşmasına imkân vermiştir.

Bütün bu bakımlardan, Almanlarla ilişkimizi kesmemizin verdiği iyi sonuçlar gibi, Büyük Millet Meclisinin bu kez alacağı ilişkileri kesme kararı da Uzak Doğu'daki Güneş Memleketi'ne karşı olan savaşda aynı iyi sonuçları doğuracaktır.

Ben, Birleşik Amerika Devlet Hukuku Cemiyeti'nin bir üyesiyim. Bütün Amerikadaki meslektaşlarıma söylüyorum ki; yürüdükleri yol hakkın ve adâletin elde edilmesi yoludur, bizim de yolumuzdur. Buna varmak içindir ki, bu kararı duygularımıza uygun olarak alıyoruz.

Konu üzerindeki görüşmeler bitince üç imzalı bir önerge okundu: «Japonya ile politik ve ekonomik ilişkilerimizin kesilmesi yolunda Birleşik Amerika ve İngiltere Hükümetlerince belirtilen isteğin, İngiltere ile aramızdaki 19.10.1939 günlü İttıfak Andlaşması'na ve izlenen genel politikamızın gereklerine uygun olduğu, Hükümetin yaptığı açıklama ve görüşmeler sonunda anlaşılmıştır. Bundan ötürü, Japonya ile politik ve ekonomik ilişkilerimizin 6.1.1945 Cumartesiyi Pazara bağlayan gecenin yarısından itibaren kesilmesini teklif ederiz. Bilecik: M. Ş. Esendal, İstanbul: Rana Tarhan, Tekirdağ: Fayık Öztrak»

Bu önerge 339 oyla ve oybirliği ile kabul edilerek Japonlarla politik ilişkilerin kesilmesi kararlaştırıldı (Z. C: 3.1.1945).

B

Anayasa Dilinin Değiştirilmesi

Meclis Başkanvekili R. Canıtez — Gündemde Anayasa Tasarısı vardır. Anayasa Komisyonu bu tasarının görüşülmesini istemektedir. Kabul edenler, etmiyenler, kabul edilmiştir. Öteki maddelere tercihan (yeğlikle) görüşülecektir. Müstacelen (ivedilikle) görüşülmesini de istiyorlar. Kabul edenler, etmeyenler, kabul edilmiştir.

Usul hakkında bâzı açıklamada bulunmak istiyorum: Anayasa görüşmelerinde göz önünde tutacağımız Anayasanın 102. maddesi gereğince üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekir. Bu nedenle, üçte iki çoğunluğu, tasarının tümünün görüşülmesinden sonra maddelere geçilmesini oylarken göz önünde tutacağım gibi, her maddeyi oylarken de göz önünde tutmak zorundayım. Tam sayımız 455 tir, üçte ikisi 303 eder.

Recep Peker — Bu tasarı, kelimelerin Türkçeleştirilmesinden ibaret olmakla beraber üçte iki çoğunluğun yerine getirilmesi gereklidir. Fakat tam sayının üçte ikisi kaydı yoktur. Meclis çoğunlukla açılır, açılan Meclisin üçte ikisinin oyu ile karar alınır. Tüzükte tersine hüküm yoktur.

Şinasi Devrin — 102. maddenin 2 ve 3 üncü fıkraları açıktır. «Değişiklik ancak tam sayının üçte iki çoğunluğu ile kabul olunabilir» denilmektedir. Başkanlık Divanı'nın dediği gibi oylamak gerekir.

Başkan — Tam sayının üçte ikisi 303 tür. Mecliste bu kadar arkadaşın bulunduğu kanısındayız. Görüşmelere başlıyoruz.

Anayasa Komisyonu Başkanı Mümtaz Ökmen — Başta Cumhuriyet Halk Partisinin değişmez Başkanvekili İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu ve Büyük Millet Meclisinin Başkanı Abdülhalık Renda ile 221 arkadaşının Anayasadaki terim ve sözcüklerin öz Türkçe ile anlatılması hakkındaki teklifleri, Anayasa değişikliği teklifi için şart olan üçte bir imza sayısı 154 den çok olduğu için incelenip görüşüldü ve son şekli Meclisin onayına sunuldu.

Herşeyden önce haklı bir gurur ile diyebiliriz ki; bu ülkede gerçek devletleşmenin olduğu gibi, gerçek kültürün de temeli Büyük Millet Meclisi ile beraber ve onun tarafından atılmıştır.

Bu toprak üzerinde yaşayan insanlar; gerçek vicdan özgürlüğüne olduğu gibi, gerçek kültür özgürlüğüne de ancak bu Meclisin ilkeleriyle kavuşmuşlardır. Büyük Meclis, daha 1928 yılında Arap Harfleri yerine Lâtin aslından Türk Harflerini kabul ederken, yalnız okur-yazarlığın en geniş halk topluluğuna yayılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bilim, edebiyat, gazete, kitap dilleriyle halk dili arasındaki ayrılığı ve ülkenin türlü bölgeleri arasındaki dil ayrılıklarını ortadan kaldıran bir kültür davranışının temelini atmıştır. 15 yıldan çok zamandanberi millet ile devlet elele vererek özdil'in, resmî ve özel dilde kesin egemenliğini kurmak için övünülecek birleşmiş bir çalışma yapmayı başardı. Bu çalışma sonundadır ki Öztürkçe; bugün dile egemen bir duruma gelmiştir. Fakat, ne yazık ki; yasa dili, resmî dil, devlet dili biraz geride kaldı. Bunun nedeni; devlet ve kanun adamlarının, devlet ve kanun diliyle konuşan insanların yasalardaki ve özellikle Anayasadaki terim ve deyimlere bağlı kalmak zorunluğudur. Bu insanlar hukuk ve yasa dilinde yapacakları herhangi bir devrim için Anayasanın kılavuzluğunu beklemek zorundadırlar. Bu gelişme bugün öyle bir duruma geldi ki; Türk dili artık, bilim ve teknik dili olarak, öteki ileri dillerin niteliklerinin hiçbirinden yoksun değildir. Büyük Millet Meclisi de; özdili'n resmî yasa ve hukuk dili olması, bütün mevzuata kayıtsız ve şartsız egemen bulunması için olgun bir çağa geldiğini görmüştür.

Anayasa Komisyonu, Anayasanın Türkçeleştirilmesinde en çok; yasanın ruhunda, anlamında, kavramında en küçük bir değişiklik olmamasına dikkat ve titizlik göstermiştir. Ve Türkçeleştirme işi, Anayasanın kapsamına aldığı kavramların hep birden bir kez daha üzerinde düşünülmesi imkânını verdi.

Gördük ki; eldeki Anayasamız ulusal egemenliği en olgun şekilde sağlayan Cumhuriyet sınırları içindeki vatandaşlar arasında

dil, kültür ve geleceğe ait ulusal yarar birliğini sağlayan Milliyetçilik, yine tüm yurttaşları yasa önünde eşit gören, sınıf imtiyazını ve egemenliğini red eden bir Halkçılık, devlet yönetiminde dinsel kuralların egemenliğini kaldırıp müsbet ilmin ve tekniğin egemenliğini sağlayan Lâyisizm, iyi ile doğruyu ve güzel ile yararlıyı kötü ile gerinin ve eski ile zararlının yerine koymak demek olan Devrimcilik, ulusu yabancı sermayesinin sömürüsünden kurtaran ve yurttaşların birbirlerini sömürmesine engel olan, üretici ile tüketiciyi aynı derecede yasaların koruyuculuğunda tutan Devletçiliği bu ulusun tüm yaşantısına egemen etmiştir.

Anayasamız ayrıca; düşünce, vicdan, inanç, kalem özgürlükleri ile mal ve can dokunulmazlıklarını insanların daima en yüce ideal olarak gözettikleri ilkeleri içine alan bir yasa olarak yaşamaktadır ve yaşayacaktır.

Bütün dünya, bugün içinde bulunduğu bunalımdan daha tehlikeli bir iç bunalımın eşiğindedir. Bugün kesin olan bir şey daha vardır ki; Faşizm, Nasyonal Sosyalizm ve Liberalizm can çekişmektedir. Bizim Anayasamız ise; insanlık için en doğru yolu gösteren bir eserdir.

Büyük Millet Meclisi, Anayasayı Türkçeleştirmekle, kuşkusuz ulusal başarılardan birini daha tamamlıyor.

Tahsin Banguoğlu — Anayasamızın bir maddesi «Türkiyede devlet dili Türkçedir» diyor. Bu hüküm bugüne kadar dolaylı olarak yerine getirilmiştir. Bugün, Büyük Millet Meclisi, Anayasadaki Osmanlıca sözleri kaldırıp gerçek Türkçeyi koymakla Anayasa hükmünü tam olarak yerine getirmektedir. Bu, Türk Devriminin büyük ölçüdeki işlerinden ve uygarlık tarihimizin dönüm noktalarından biridir.

Bizim dilimiz, bugün büyük Avrupa dilleri dediğimiz dillerin pek çoğundan önce bir yazı dili olarak gelişmiştir. Bin iki yüz şukadar yıl önce, Göktürkçe kendini güzel bir yazı dili olarak göstermiştir. Biraz sonra da Uygurca daha geniş ve olgun bir yazı dili olarak gelişti. Anadoludaki Türkler, Selçukluların ilk devirlerinde Türkçeyi yazı dili olarak kullanmadılar ama Selçukluların son devirlerinde ve Anadolu Beylikleri Devri'nde Türkçe, bir ulusal yazı dili olarak gelişmeye başladı. Fakat biraz sonra Osmanlı Devleti kurulup da teokratik bir imparatorluk durumuna gelince, bunun gereği olarak ta medrese, bütün kültür hayatımızı kapladı. Medreseden yetişenler de din dilini yâni Arapçayı öğrenmeye başladılar.

Türkçenin kanavası üzerine Arapçanın ve Farsçanın sözcükleri ve kuralları ile bir tür yazı dili yarattılar ki, Osmanlıca budur.

Buna karşılık halk, kendi dilini konuşmuştur. Din ve devlet yoluyla ona da bâzı yabancı kelimeler girmiştir ama bünyesini bozacak kadar çok değildir. Yâni Türk Dili bir nehir gibi akıp giderken ondan bir kol ayrılır, sapar. Osmanlıca budur, yoksa Türk dilinin bir aşaması değildir. Ne yazık ki, sadece bir sınıf halk tarafından kullanılan bu sapık dil, devletçe tanınmış, benimsenmiştir. Böylece, beş yüzyıl ilim ve sanat eserlerimiz konuşulmıyan bir dille yazılmıştır. Tanzimat da onun kılığını batılaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır.

Türk Ulusu, Meşrutiyetle beraber, osmanlıcaya başkaldırdı. Sanat ve edebiyatta ilk adım atıldı, konuşulan dile yaklaşmaya başladık. Fakat yetersizdi, Osmanlıcayı kökünden kurutmak gerekiyordu. Halk için Halk Hükümeti demek olan Cumhuriyet, halk dilini Devlet Dili yapmayı ilk ödev saydı. 17 yıl önce Lâtin harflerini kabul ettik. Aynı yıl Arapca ve Farsça derslerini okullarımızdan kaldırdık. Bugünkü kuşakların dilinde Osmanlıcanın ancak ölüsü sürünmektedir. Edebiyat ve yayın dilimiz iyice Türkçeleşmiştir. Osmanlıca sadece kanunlara bağlı olan resmî dilde kalmıştır. Nevar ki; bu dille artık hukuk öğrenimi de mümkün değildir. Anayasanın Türkçe metni ile Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlıcayı son dayanağından da söküp atacaktır. Türk dili de bu sapaktan kurtularak ana yatağına dönecektir.

Emin Aslan Tokat — Bugün İnönü Zaferi'nin 24 üncü yıldönümü ve bizim için kutsal bir gündür. Böyle bir günde Anayasamızın Türkçeleştirilmiş olarak önümüze getirilmesi hayırlı bir raslantıdır.

Besim Atalay — Osmanlı idaresi Türk Dili'ni ihmal etmişti. Karamanoğlu Mehmet Bey, Türk Dili'ni resmî dairelere soktu. Osmanlı idaresi büyük bir imparatorluk olunca bir çok milletlerin içimize girmesi gibi, bir çok diller de dilimize girdi. Halk İdaresi, halk dilini egemen kılmak istedi. Türk Dili'ni meydana çıkarma çabaları sadece bugüne has değildir. Bin yıldanberi Kâşgarlı Mahmut'tan, Has Hacip'ten, Ali Şir Nevaî'den bugüne kadar bir çok büyük adamlar bu dili kurtarmaya çalışmıştır. Sonunda bunu kurtarmak Cumhuriyet İdaresi'ne nasip olmuştur. O da sizin oylarınızla gerçekleşecektir. Bu arada, bu alanda çalışılmış üç büyük Türkü anacığım: 1) Ahmet Vefık Paşa, 2) Şemseddin Sami, 3) Tunalı Hilmi.

Dr. Muhtar Berker — Yıllardanberi sürdürdüğümüz «tüzlem'imizin» bugün gerçekleşmekte olduğunu görmekle ben de sizin gibi engin bir «bahtiyarlık» duymaktayım. Anayasamızın Türkçeleştirilmesi düşüncesinin ilk ilham kaynağı olan ve bu çalışmaları yakın ilgileriyle onurlandıran Büyük Başbuğumuz Millî Şefimiz'e karşı sonsuz teşekkürlerimizi sunmak çok kutsal borcumuzdur.

Bu görüşmelerden sonra tasarı oylandı ve Anayasada 144 sözcüğü değiştiren 4695 sayılı kanun kabul edildi (Z. C: 10.1.1945).

Aynı gün Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağların bir kanun teklifi de görüşüldü. Anayasadaki dil değişikliği ile yakın ilgisi olan bu teklifin gerekçesinde şöyle deniyordu: «Anadolunun bir çok yerlerinde Teşrinievvel'e (Ekim) denmektedir. Teşrinisani'ye de (Kasım) denir. Kasım'ın Arapça taksim kelimesinden gelmediği incelemelerle anlaşılmıştır. Kânunuevvel, iki yılı birbirinden ayıran ay olması bakımından, (Aralık) denince hemen anlaşılır. Halkın da iki bayramı, iki mevsimi birbirinden ayıran aylara (Aralık) dediği olmuştur. (Ocak), en soğuk kış ayının adı olarak Kânun kelimesinin Türkçe karşılığıdır.»

Bu teklif de, hattâ görüşmesiz, oylanıp kabul edildi (Kanun: 4696).

Bir kaç gün sonra da, o yılların Devletçilik anlayışını değişik açılardan yansıtması bakımından önem taşıyan bir özel teşebbüsün devletçe satın alınması hakkındaki kanun tasarısının görüşülmesine başlandı.

C

Devletçilik Anlayışı

Hükümet; İstanbul Boğazı içinde çalışan deniz araçlarının şirketini yâni Şirketi Hayriye'yi satın almaya karar vermiş, kararını uygulayarak şirket ile bir alım-satım sözleşmesi yapmış ve bu sözleşmenin onaylanması için hazırladığı kanun tasarısını Büyük Millet Meclisine vermişti.

Hükümet tasarısına bağlı olan gerekçe şöyle idi: «İstanbul Boğazı içinde ulaşım işlerini yapmak üzere imtiyaz alan Şirketihayriyenin gerek İmtiyaz Sözleşmesinin bitmek üzere olmasından, gerekse bâzı sakınmasız (ihtiyatsız) davranışları nedeniyle son zamanda zor durumda bulunmasından ötürü ve Bakanlığımızın doğrudan doğruya sorumluluğu altında yapılmakta olan bu önemli temel kamu hizmetinin birdenbire kesilmesi tehlikesi belirtileri görüldüğünden uzman bir kurulca yerinde esaslı bir şekilde denetlenmiş ve hizmetin gerek Sözleşme süresi sırasında ve gerekse ileride güvenlik ve esenlikle yapılabilmesini sağlamak için gerekli tedbirler alınması için Şirketin malî ve idarî durumunun düzeltilmesine imkân olmadığı, bu hizmetin bugünkü durumda ve hattâ ileride kârlı bir konu olamayacağı, yoksul Boğaziçi halkının dağılması sonucunu verebilecek oranda tarifelerine zamlar yapıldığı taktirde bile malî durumunun düzelemeyeceği, son yıllarda kazanan ve malî ve idarî durumu iyi bulunan Devlet Denizyolları'nca satın alınırsa ancak bu hizmetin yapılmasının mümkün olacağı sonucuna varılmış ve bu husus doğ-

rudan doğruya Şirketin yetkili temsilcileri tarafından teklif edilmişti. İşte bu teklif üzerine yapılan alım satım Sözleşmesinin üç ay içinde Büyük Millet Meclisince onanması gerekir.»

Tasarıyı inceleyen Meclis Karma Komisyonu da şu karara varmıştı: «Şirketin temsilcileri 1943 yılı sonlarında Hükümete başvurarak sorumlulukları altında bulunan kamu hizmetini gereği gibi yapmaya artık takatları kalmadığını bildirmiş ve işle ilgilerinin kesilip hizmeti Hükümetin üzerine almasını istemişler, Hükümet de yaptığı incelemeler ve görüşmeler sonunda Şirketin vapurlarının ve iskelelerinin hoşgörülemeyecek kadar haraplaştığını, onarım atelyesinin araç ve personel bakımından istenen çalışmayı yapamayacak kadar geri kalmış ve yetersizleşmiş olduğunu, memurlarının ücret ve bakım azlığından acınacak ve tezelden yardımı gerektirecek bir zorunluk içinde bulunduğunu, bütün bunlardan ötürü ve öteki etkenlerin de etkileriyle Şirketin genel yönetiminde kesin ve güçlü bir kuvvetlendirme ve düzeltip düzenleme zorunluğunun doğduğunu, bu zorunlu ve geciktirilmesi perişanlık yaratacak durumu Şirketin düzeltme gücü ve yeteri bulunmadığını görerek satınalma yoluna gitmiştir.»

«Millî bünyeden doğmuş ve yüzyıla yakın bir zaman varlığını sürdürmüş bir kurumun bu şekilde sona ermiş bulunması duygusal bakımdan üzüntü yaratabilir. Fakat her şeyin üstünde olan maddî gerçeklerden ve önemli bir kamu hizmetinin imkân oranında iyi yapılması gereğinden doğan zorunluklar karşısında duygululuğun yeri olmadığını da kabul etmek gerekir.»

«Bir çok devlet işlerinin paraya muhtaç olduğu ve para sıkıntısı çekildiği bir zamanda, herhangi bir konuya yatırılmış olan özel sermayenin Devletçe yerine geçilmesinin doğru olamayacağı düşüncesine gelince: 1) Konumuzdaki sermayenin yukarıda açıklanan zorunluğu ve isteği, 2) İşin önemi ve hattâ ülke savunması ile yakından ilgili bir kamu hizmeti olması, 3) İşde görülen kuşku verici çöküntünün ve yetersizliğin, içinde bulunduğumuz ağır koşulların zorlamaları göz önüne alınırsa bu konu için yapılacak sermaye yatırımının öteki konuların öneminden daha az yararlı olmadığını kabul ve teslim etmek gerekir.»

Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta da bu Karma Komisyonun üyesi idi ve fakat karara muhalif kalmıştı. Meclis Genel kurulunda muhalefetini ve devletçilik anlayışını şöyle belirtti:

Tahsin Bekir Balta (Rize) — Şirketi Hayirye, 92 yıllık bir millî şirkettir. Karma Komisyon'un kararına aykırı düşüncedeyim. Gerçi alım-satım her iki tarafın yararına uygundur. Fakat konunun bu bakımdan değil, ülkenin genel ekonomik ve hukuk prensipleri bakımından düşünülmesi gerekir. Devletçiliğimizin temel dayanağı bellidir. **Devletçiliğimizin temeli, memleketi az zamanda ileri uygarlık düzeyine ulaştırmak amacı ile gerek resmî ve gerek özel bütün yeteneklerden ve kaynaklardan yararlanmaktır. Bundan ötürüdür ki devletçiliğimiz; özel teşebbüsün kurulmasını ve çalışmasını ve gelişmesini teşvik etmeyi hedef tutmuştur. Bu temel; devletimizi, Türk milletinin tümünün devleti saymamızın doğal sonucudur. Devletimiz Türk milletinin tümünün toplamıdır, demek, kişilerin kendileri kadar yetenek ve zenginliklerinin de devlete ait olduğunu düşünmektir. Bundan ötürü; memleketin ilerlemesine, refahına yarayan bir işin özel kişilerce yapılması ile devletçe yönetilmesi arasında amaca hizmet bakımından ayrılık yoktur. Şu halde, devlet ve millet bakımından, bir servetin yaptığı yararlı hizmet esastır. Yâni önemli olan hal; bir servetin kime ait olduğu değil, memlekete yaptığı hizmettir. Bu nedenle; en ideal bir devlet anlayışına dayanan Devletçiliğimizin hedefi, her türlü teşebbüs olanak ve yeteneğini memleketin bayındırlığı ve gelişmesi yolunda kullanmaktır. Yine bu nedenledir ki, devletçiliğimizin Parti Programına giren esaslarına göre; kişilerin hiç yapmadıkları yada yeterince yapamadıkları işler devlet eliyle ve devlet sermayesiyle yapılmaya çalışılır. Devletin özel teşebbüsleri teşvik etmesi kadar denetlemesi de tabiidir. Dvletçilik, açık yada kapalı olarak, özel çıkara âlet edilemez. Fakat devletçiliğimiz; ulus yararının zorunlu kılmadığı bir şekilde özel yararlarla da mücadele etmez.»**

«Bâzı arkadaşlar diyorlar ki; bu gibi kamu hizmetlerinin devlet eliyle görülmesi daha iyi olur. Özel teşebbüslerin yapacakları işler başka türlü olmak gerekir. Benim kanım, böyle değildir.», «Kaldı ki; elimizdeki malî olanaklar, bu tür işlerin ne devlet bütçesinden, ne de özel idare bütçelerinden para ayırmak suretiyle görülmesine elverişli değildir. Bu itibarla, bu gibi hizmetlerde de özel teşebbüs ve sermayeden yararlanmak zorundadır. Şehirlerimizin gelişimini ve bayındırlığını başka türlü sağlamaya imkân yoktur. Bu nedenle İstanbullulardan 400 - 500 kişinin ortak olduğu, millî sermaye ile kurulmuş bulunan ve gerçekten iyi yönetilen bir teşebbüsün parası ödenerek devlete maledinmek istenmesi bence hiç doğru değildir ve gereksizdir.», «Öte yandan; özel bir teşebbüs, devlet kuruluşla-

rından daha ucuz ve daha güzel işlemektedir. Aldığı kâr farkını da aradaki ucuzluk farkı kapatmaktadır. Kaldı ki; devlet de buralara yatırmak için bulduğu paraya faiz vermektedir. Ortak paylarının kârları ise Hazine tahviline verilen %7 faizden azdır.», «Sonra yeni bir örgütün kurulması kolay değildir. Bunun zorluğunu deneyler göstermiştir. Şu halde; geleneği bulunan, düzgün işleyen ve Denizyolları idaresinin kârmı zararmı ettiği belli değilken Kavağa işlettiği gemilerin maliyetini bilecek kadar hesapları düzgün olan bir Kurumu ortadan kaldırmak değil, yardım edip yaşamasını sağlamak gerekirdi. Hattâ İstanbulun deniz ve kara ulaşımını bir araya toplayıp, İstanbulluların katılacağı bir teşebbüs haline getirmek en doğal ve doğru yoldur. Bu sayede yönetim harcamalarından, eleman ve malzemeden tasarruf sağlamak ve İstanbulun türlü semtleri arasında ahenkli bir bağlılık ve ulaşım kurmak için bu gereklidir.»

Recep Peker — Şirketihayriye, Kırım Savaşı'ndan üç yıl önce, 1851 de, Ziraat Bankasını kuran Büyük Hürriyet Şehidi Mithat Paşanın yaptığı gibi, idare ve kültür hayatımızda etkisi olan iki büyük devlet adamımızın, Reşit ve Cevdet Paşaların ilgi, tertip ve düzenlemeleriyle vücut bulmuştur. Bugüne kadar, her gün daha güvendirici ve kendini sevindirici bir hizmet hayatı süregelmiştir. Esas pay sayısı 40 bindir. Ortak sayısı da bugün 500 dür. Bin liradan fazla payı olan yalnız beş kişidir. Bunun biri de Şirketin Emekli Sandığı' dır, 3348 payı vardır. 15 ortak 500 - 1000 lira, 60 ortak 100 - 500 lira, 400 ortak 1 - 100 liralık paylara sahiptirler. Demekki; payların bir kaç kişinin elinde toplandığı ve şirketin sömürüldüğü iddiaları doğru değildir. Ortakların %80 i 100 paydan aşağı paya sahip olanlardır.

Şirketi Hayriye 1851 den 1914 e kadar Boğaziçinde çağdaş ulaşımı kurmuş ve o dönemde herkesce beğenilecek bir başarı ile işletmiştir. Büyük Savaşta da fedakârca çalışmış olan Şirket savaşta çok kayıplara uğramıştır. Savaş başladığında 39 vapuru vardı. Savaştan 18 vapurla çıkmıştır. 10 vapuru; Çanakkalede asker, yiyecek, yararlı, hasta ve öteki şeyleri taşırken düşman tarafından batırılmıştır. 1 vapur kullanılamayacak kadar hasara uğramıştır. 2 si Hükümetçe satın alınmış, 3 ü kömür gibi şeyler taşımak için romörkör haline getirilmiş, 3 ü de kömür vapuru olarak hizmete alınmıştır. 2 si zâten araba vapurudur. Bu tablo, Şirketihayriye gemilerinin % 50 kayıp verdiğini gösterir. Bu zararlar için Hükümetçe, en az karşılık olan 130 bin lira ödenmiştir. Buna rağmen Şirket bu para ile sayısı 18 e düşen gemilerini yenileyerek, yeniden bâzı gemiler alarak bugüne kadar yüzağartıcı hizmetlerini sürdürmüştür. Bir ya-

bancı hey'ete yaptırılan inceleme ve denetimde Şirketin örnek bir çalışma içinde olduğu saptanmıştır.

Malî durumunun kötü olduğu ve 1943 bilânçosunun 38 bin lira zararla kapandığı görüşüne gelince; rakamlar doğrudur ve fakat Şirketin bu yıl yapmak zorunda kaldığı fazla masrafın 700.000 lirası kömür fiyat farkıdır. Devletin, genel tedbirler arasında kömür fiyatını da arttırmış olmasına bir şey denemez. Fakat bu fazla paranın karşılığını sağlama tedbirleri devletçe alınmış olsa idi Şirket, zarara ve yoksulluğa düşmeyecek, hattâ 1943 bütçesi 600 bin lira fazla kârla kapanacaktı. Şirket de bu para ile yakınılan eksiklerini tamamlayacaktı. Bunu, 3-4 yüzbin liralık bir tarife zammı da karşılardı. Savaştan önce kömürün tonu 5. 75 lira iken, 20 liraya çıkmıştır. Şirketin tarifelerine savaştan sonra yapılan ilk ve son zam ise % 15 tir. Şirketin başarısı şuradadır ki; bunca fiyat artışlarına ve ihtiyaç zorlamalarına karşı, bu yüzden on beş tarife zammı ile 1943 yılını 38 bin liralık zararla kapatabilmiştir.

Komisyon raporunda denildiği gibi, satın alma işi, Şirketin kendi normal isteği ile olmamıştır. Kendi iradesinin dışında ve gücünün üstünde olan bir sıkıntıyı ortadan kaldırabilmek için, Sözleşmeye dayanarak, Hükümete yaptığı tarife zammı isteğinin kabul edilmemesi sonucunda içine düşülen bir çaresizlikle olmuş, bu durumda batıp gitmektense «siz alıp işletiniz» denmiştir. Eğer istediği tarife zammı verilmiş olsaydı, böyle bir müracatta bulunmazdı. Ve Savaş'ın başından beri yalnız bu Şirkettir ki, tarifelerine ancak bir kere % 15 zam yapmıştır. Genel durum karşısında bu zam ne kadar küçük ve acınacak bir şeydir. Başka kuruluşlarımız % 100,200,300 hattâ % 400 zam görmüşlerdir ve görmektedirler.

Ben bunu kusur olarak görmüyorum. Hayat durmamaktadır. Hayat; yürüyen yaşayan bir şeydir. Ona, yeni yaşayış durumuna göre, hakkı olan yiyecek verilmezse yaşamaktan uzaklaşır, ölür. Bu nedenle tramvaylara, postaya, elektiriğe yüzde yüzden çok zamlar yaptık. Bu zamların gerekçeleri, niçin Şirketihayriye gibi millî bir şirket için zam gerekçesi sayılmadı? Bu yüzden Şirket sıkıntıya düştü ve «aman alınız» diye müracaat zorunda kaldı. Bu istek, haksız yere düşürüldüğü zorunluğun bir sonucudur. Bu Şirket ki, bir yılda 13 milyon kişiyi Boğaz'da taşımıştır.

Savaş bitince bir Millî Kalkınma Dönemi'ne gireceğiz. Bu dönemin en önnemli sorunu para'dır. Bütçemizle bu parayı sağlayamayız. Bunu sağlayacak olan kaynak, millî tasarrufdur. İşte mesele bu mil-

lî tasarrufu kullanmanın şekline bağlıdır. Millî tasarrufu harekete getirmek gerekir. Bugün bir milyara varan millî tarrufun tümünü yarı ölü bir halden çıkarıp hem yurt için, hem biriktirenler için tam verimli bir doğrultuya çevirebilmek, her şeyden önce bunun anlaşılmasındaki esasların ortak bir inan haline gelmesine bağlıdır.

Eski tasarruf şekli; küp ve kemer biriktirmesi idi. Babalarımız biriktirdiklerini ya küpe koyup toprağa gömer, yada kemerlerine dizerlerdi. Cumhuriyette, millî tasarruf dediğimiz uygarca bir biriktirme dönemine girdik. Kredi müessesesine, devlet kâatlarına para yatırmaya alıştık. Güven içinde bankalara para yatırıyoruz. Fakat, bu da tam bir ekonomik anlayış değildir, yarı uygarca bir anlayıştır. Parayı faizsiz küpe yatırmak yerine, bir kaç kuruşluk faiz için bankaya yatırmaktan ibaret bir davranıştır. Bu ilk adım olarak iyidir. Şimdi; bu biriktirilen paraları birleştirip, birbirine ekleyip şirketler kurmalı, onu uygar bir gelir ağacı olarak işletme ruhunu doğurmalıyız. İdeal ekonomi anlayışı budur. Küpten bankaya geçildiği gibi, bankadan da işletmeye geçilmelidir. Bunun için de, her şeyden önce devlete güven ihtiyacı vardır. Meselâ Ankaranın otobüs işletmesini, İstanbulun su meselesini tasarruf sahipleri bir şirket kurup yapabilirler. Fakat sermayeye güven vermek, iş girişimlerini isteklendirme, emeğin ve zekânın payını ve rizikonun karşılığını ödeyecek olanaklar sağlamak gereklidir. Şirketihayriye'nin satın alınmasına karşı olan bizler, sermayeye bu güveni vermek istiyoruz. Hattâ Devletçe yapılan bâzı işleri özel teşebbüsün daha iyi yaptığını gördük. Bu nedenle; devlet elinde bulunan işlerden uygunlarını özel teşebbüslere, meselâ yarı hisseleri ile, devretsek ne olur, diye düşünüyoruz. Oysaki şimdi; yüzyıla yakın bir zaman öncesinin anlayışsız ve kavrayışsız karanlığı içinde, kendi şehirlerinin Boğaziçi ulaşımını sağlamak için kurulmuş olan bir şirketi bile, yeterince sebep olmadan ortadan kaldırıyoruz. Bu kabul edilirse, memlekette güven havası kalmaz, biriken paraları birbirine katarak geleceğin işlerini başarmak için güvenle yola çıkılmaz. Bu nedenle; önce bu kararı red ederek güveni koruyalım. Sonra bitmek üzere olan imtiyazı fesih sebebi yapmayalım, tersine uzatalım, şirketi yaşatmaya çalışalım. Aklıma gelen bir yardım çaresi olarak meselâ; Boğaziçi'nin deniz ulaşımına rakip olan karayolu için de bir işletme yapalım ve onu da Şirketihayriye'ye verelim. Bugün Şirketihayriye hakkında vereceğimiz karar, ilerdeki şirketleri güven noktasından etkileyecektir. Ben, Şirketihayriyeyi satınalma kararının içimizde acılı izler bırakacağını sanıyorum. Bu nedenle, benim gibi düşünen

ve satınalma kararına muhalif olan arkadaşlarla bir önerge sunuyoruz.

Ziya Karamursal — Şirket, 1851 de kurulmuştur. O vakit, içerde ticaret yapanlara «hayriye tüccarı» denildiği için, yurt içinde iş görecek olan bu şirkete de Şirketi Hayriye (genel yarar şirketi) adı verilmiştir. Şirket, 1914 yılına kadar övünülecek bir düzen içinde çalışmıştır. (İdarei Mahsusa) ve (Haliç İdaresi) vapurlarının yanında Şirketihayriye'nin büyük değeri vardı. Fakat 1914 den sonra, bu güzel düzen her gün biraz daha kaybolarak bugünkü kötü duruma geldi.

1893 yılından 1914 yılına kadar 19 yeni vapur satın almış olan Şirket, 1914 den bu yana yâni 30 yılda ancak 3 yeni vapur satın alabilmiştir. Düzen bozulmuş, gemiler eskimiş, kâr azalmış, elemanlar kaçmış ve sonunda, hükümetten en büyük yardımı da görse, işlerin yoluna girmeyeceği kanısı doğmuştur. Şirketin Yönetim Kurulu da, artık işi yürütmeye takatları kalmadığını ileri sürerek, hizmetin devletçe yürütülmesini istemiştir.

Bu gibi kamu hizmetlerini yapmak yada yaptırmak devletin özgün görevlerindendir. Bundan ötürü zorunlu bir kamu hizmeti yapan ve bu yüzden bir kamu kuruluşu sayılan Şirketihayriye'nin görevlerinden doğan bütün sorumluluklar Ulaştırma Bakanlığına ait olduğu halde Şirketin özelliğini, kuruluş şeklini ve geçmişteki hizmetlerini göz önüne getirerek Bakanlık, idare hukukuna göre şimdiye kadar bir müeyyideye (kanunla zorunlu yaptırmaya) başvurmamış ve Şirkete karşı son derece ılımlı ve müsaadeli davranmıştır. Fakat çok iyi bilirsiniz ki; devletin bu gibi işlerdeki görevi bu değildir. Yalnız bugünkü Türkiye Cumhuriyetinde olduğu gibi devletçi rejimlerde değil, liberalizmin bulunduğu Fransada, İngilterede, İsviçrede ve bütün memleketlerde ve hattâ büyük şehirlerde halkın özgün ihtiyaçlarının önemlisi olan ulaştırma araçlarını sağlama yükümlülüğü devletin en önde gelen görevlerinden sayılır. Çok iyi bilirsiniz ki; insanlığın en ilkel çağlarındaki topluluklarla küçük ve bağımsız şehirler kurulduğu zamanlarda bile bu görevleri onların yöneticileri sağlarlardı. Kısacası; eldeki bir çok kanun maddelerine, zorla yaptırıcı hükümlerine göre, Şirketihayriye, esas itibariyle Ulaştırma Bakanlığının yönetimindedir. Yönetim ise, karşıdan karşıya bakarak Şirketin çökmesini beklemek değildir; işi almak ve yönetim hükümlerini uygulamaktır. Eğer Ulaştırma Bakanlığı görevini yaparak Şirketin kusurlarını görüp Sözleşmeyi bozsa

idi, Şirketin bütün mallarını parasız olarak alabilirdi. Fakat Şirketin eski hizmetlerini göz önünde tutarak bunu yapmamıştır.

Politik düzen ne olursa olsun, uygar devletlerin Şirketihayriye gibi dar sorumlu şirketleri, kamu hizmeti yapmakla yükümlü olmasalar bile, kanun ve hukuk hükümlerini aşan kurallarla, denetime bağlanmıştır. Şirketihayriye ise, Ticaret Kanununun geniş denetim hükümlerine dayanamayacak bir duruma gelmiştir. Bu nedenle; Komisyon Raporu'nun kabulünü zorunlu görmekteyim.

Emin Sazak — Devletçilik, geniş bir nitelikle Anayasamıza girmiştir. O zaman; devletçiliğe sınır koyalım, özel teşebbüsün durumunu belirtelim, benim kuşkum vardır demiştim de Recep Peker Bey devletçiliğe sınır koymamışlardı. Ben de, özel teşebbüsün sönük bir durumda kalmasının memleketin yükselmesinde bir eksiklik olacağı kanısındayım. **Dinimizde faizin haram olması sermayenin işletilmesini sağlamak içindir. Bir sermaye, kişilerin elinde olarak, memleketin bayındırlığına kullanılacak olursa, muhakkak ki bu emeğin verimi iki kat olur.**

Fakat bugünkü durum böyle değildir. Şirketihayriyenin ilk günlerindeki koşullar değişmiştir. Şimdi Boğaziçi vapurlarının yanında otobüsler ve tramvaylar da işletmektedir. Bir yanda da Denizyolları vardır. Denizyolları, hükümetin elinde ekmeği ve kömürü ucuza taşımaktadır. Halkı da ucuza taşımak istiyorsanız, Şirketi de satın alıp Denizyollarına vermek gerekir. Çünkü zararına taşımayı şirket yapamaz, bu iş zorla da yaptırılamaz.

Niyazi İsmet Gözcü — Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra paranın değerinde meydana gelen ve bunun sonucu olarak mal değerinde doğan değişiklik, savaştan önce kurulmuş ve eski para esasına dayanmış Şirketlerin gelirleri ile giderleri arasında büyük bir dengesizlik yaratmıştır. Bu şirketler kendi gelirleriyle harcamalarını karşılayamaz oldular, zarar ettiler. Özellikle ulaştırma şirketleri bunların başında gelir. Ve bu şirketler ödevlerini yapmaz yada yapamaz oldular, devlet can güvenliği bakımından el koyma, ilgilenme zorunda kaldı. Şirketihayriye de bunlardan biridir. Samimiyetle, ödevini yapamaz duruma düştüğünü Hükümete bildirdi. Mesele budur. Tek ulaşım aracı Şirketihayriyenin vapurları olan Anadolu yakası bu yüzden çok kötü bir duruma düştü. Bu nedenle, özellikle Anadolu yakası halkı Meclisin vereceği kararı bekliyor.

Emin Erişirgil — Sözkonusu olan mesele özel teşebbüs değildir, imtiyazdır. **İmtiyaz sistemi başka şey, özel teşebbüs başka şeydir. İmtiyaz sistemi; bir konunun devlet tekeline alınması ve o tekelin yararının belli kişilere bırakılmasıdır. Özel teşebbüs demek; alın teriyle ve kendi teşebbüsüyle kazanma demektir.** Boğazda vapur işletmek konusu da başlangıçta bir devlet teşebbüsü idi. Cevdet Paşa ile Fuat Paşa'nın hatırlarına iki teşebbüs geliyor: Biri dilbilgisi kitabı yazmak, ötekisi Boğazda vapur işletmek. Bu teşebbüslerini Reşit Paşa aracılığı ile padişaha bildiriyorlar. Padişah da; şehzadelere, sultanlara bu iş için sizler de para verin diyor. Tüccarlar da para veriyorlar. Bir şirket kuruluyor. Niçin bir devlet işletmesi kurdurulmadı da, bir şirket kuruldu, diye sorabilirsiniz. 1856 da devlet işletmesi anlamı, kötü bir anlam sayılırdı. İmtiyaz sistemi, bizde ve başka ülkelerde en iyi şekil sayılırdı. Fakat artık bugün dünyanın düşünce yolu imtiyazlı tekellere yada kendiliğinden doğan tröst ve kartellere elverişlimidir? Elbette hayır.

Şirketihayriyenin durumuna gelince; bu şirketin sıkıntısı parasızlıktan değildir; ekonomiktir. Şöyleki; 1944 e kadar değeri olmayan Marmara Kıyısı değerlenince İstanbulun ekonomik durumu değişmiştir. Marmara kıyısı da türlü ulaşım sistemiyle şehrin merkezine bağlandı. Sonra Bebeke kadar tramvay yapıldı, asfalt yol açıldı, otobüs işletildi. Son olarak Rumelide de kıyı yolu yapılıp otobüs işletmesi başladı. Her şey ve bu arada Şirketin kullandığı bütün malzeme ve eşya da pahalılandı. Biletlere zam yapamadık, yapamayız da.. Çünkü yapılacak zamlar Şirketin istediği parayı sağlamaz.

Kaldı ki; şirketin hisseleri zâten Hükümetçe satın alınmıştır, yalnız temettü hisseleri kalmıştır, yalnız bunları almakla Şirketi satın almış olacağız. Ve Şirketi yaşatmak için öne sürülen çarelerin hiçbirinin geçerliği ve uygulama imkânı yoktur.

Nuri Kayaalp — Bu Şirket, Türkiyede kurulmuş ilk ulusal kurumdur. Ben bir tarihte bu Şirkette Murakıp olarak bulundum, üç murakıptık. Bir takım yolsuzluklar tesbit ettik, fakat hisselerin büyük çoğunluğuna sahip olan İdare Hey'eti buna hiç önem vermedi, gereksiz harcamalar ve yolsuzluklar devam etti, biz de istifa ettik. Kısacası Şirket, sadece bir kaç hissedarın özel çıkarı için çalıştırılmış, personeli perişan olmuş, halk nefret etmiştir. Hükümetçe satın alınması zamanı çoktan gelmiştir.

Recep Peker — Bir kere şu «zam yapmamak» fikri üzerinde durmak isterim. Şöyle ki; zam, gerekince, ekmeğe de olsa yapılmalıdır. Kamu düzeni bir zammın yapılmasını gerektiriyor ise, o zam yapılmalıdır. Bir işletmenin hizmete devamı için zam yapılması gerekiyorsa, yapılmalıdır. Aksi halde zarar eden bir kurumun açığını başka bir kurumun kârı ile kapatıyoruzdur. Karma Komisyonda Ulaştırma Bakanı İstanbulun öteki yanlarına işleyen Devlet Denizyollarının vapurlarının tarifelerine zam yapılmadığını söyledi. Doğrudur ve fakat Denizyollarının vapur işlettiği Kadıköy ve Adalar hattındaki vapur tarifelerine bir zam yapılmamışsa, bugünkü hayat pahalılığına rağmen o işletmenin bir mucize olarak kendini idare edebildiği anlamına gelmez, kesinlikle açık vardır. Fakat bu açık, Denizyollarının başka servislerinin gelirleriyle kapanmaktadır.

Devletçilik konusuna gelince; **devletçilik bizim Proğramımızda, Rejimimizde açıkca belirtilmiştir. Buna bağlı kalmak görevimizdir. Rejimimizde özel teşebbüse nefes alına imkânını veren yollar açıktır. Bizim devrimizden önce, Jandarma Devleti vardı. Devlet; yarımyamalak asayışa bakar, biraz yol ve okul yapar, başka bir şeye karışmazdı. Ekonomik işler özel teşebbüslere bırakılmıştı. Bu anlayışla kalkınma imkânı yoktu. Bu nedenle devleti; ekonomik tesisler yapabilmek ve özel sermaye ile yapılanları kontrol etmekle görevlendiren yeni bir anlayışa Rejimimizde önemli yer verildi, bu anlamdaki (Devletçilik) yeni devletin vasıfları arasına girdi. Fakat hiç bir zaman bu devletçiliğin anlamı; bütün ekonomik teşebbüsleri kendi yapacak ve özel teşebbüsün elindeki işleri de kendi eline alacak demek değildir. Devletçiliği tarif eden Parti Proğramımızdaki ruh budur. Özel teşebbüse serbest çalışma alanı bırakmak, onları teşvik etmek ve ürkütmemek esastır.**

İmtiyazlı bir şirket ile imtiyazsız bir şirketin özel teşebbüs elinden alınmasında başkalık varmış gibi bir açıklama da yapıldı. Bu görüşü düzeltmek isterim. Bir şirket, herhangi basit bir fabrika kurulması gibi bir ticaret ve kazanç şirketi değil de, kamu hizmeti yapacak bir şirket ise; böyle bir şirketin imtiyazlı olması zorunludur. Elbetteki amme hizmeti görecek olan bir özel teşebbüs, bir zamanla sınırlı da olsa, o işin yapılmasının imtiyazlı olarak kendine verilmesini ister. Hiçbir özel sermayenin, imtiyazsız olarak yâni çalışma alanı rakiplerine açık olarak, bir amme hizmetine girmesi düşünülemez. Tersi düşünce, özel teşebbüsün kamu hizmeti yapmamalarını istemek olur ki, bu düşünce ayrıca tartışılabilir. Bence

böyle bir çok kamu hizmetleri imtiyazlı olarak özel sermayeye bırakılmalı, hattâ eldeki işler bile özel sermayeye devredilmelidir. Böylece malî güçleri zayıf olan belediye ve özel idareler de nefes alırlar.

Ayrıca; sermayesini amorti etmiştir gibi bir gerekçe ile, Şirketin devletçe satın alınması genel ekonomik hayatın ana unsuru olan güvenlik anlayışını da yaralamış olur. Sahibinin elinden alacağımız şey ister kamu hizmeti gören bir imtiyazlı millî şirket olsun, ister bir mülk ve meselâ gelir getiren bir apartıman olsun, böyle bir prensip kabul edemeyiz. Kesin ve zorunlu sebep ispatlanmadıkça, devletçe şirketlere dokunmaktan kaçınmamız gerekir.

Personeline iyi bakmadığı konusuna gelince; bir şirket şu yada bu para ile adam çalıştırıyor diye, insanlık haklarına tecavüz ediyormuş gibi gösterilmek isteniyor. Ben paranın miktarında değilim, fakat bir şirket İş Kanununun esasları içinde ve devletin koyduğu kamu yararı kurallarına bağlı kalarak az masraf yapıyor, az adam kullanıyorsa ve bütçesini az para ile idare ediyorsa bu bir kusur değil, övülecek ve örnek olacak bir haldir.

Fakat sadece şirketin satınalınması kararını red etmek yetmez. Şirketi yaşatma olanakları da sağlanmalıdır.

Feridun Fikri Düşünsel — Gemiler bakımsızdır, yolcuların hayatı tehlikededir, personeli yoksuldur, Şirket satın alınmalıdır.

Refık Fenmen — Şirketin satın alınması, özel teşebbüsün cesaretini kırmayacağı gibi, bu alım müteşebbise bir iyiliktir, yardımdır. Kamu hizmeti gören bir şirketten beklenilen özellikte dört şart vardır: Birincisi (Düzenli Çalışma)dır ki, gemilerin onarılması ve yenilenmesi demektir ve Şirket bunları yapmamıştır. İkincisi (Güvenlik)tir ki, Şirket bu görevini de yerine getirmemiştir. Üçüncü şart olan (Sür'at) de yoktur. Dördüncüsü (Ucuzluk) ki, bu da yapılmamıştır, bilet ücretleri Denizyolları'ndan daha yüksektir.

Karma Komisyon Sözcüsü Faık Baysal — Bulabildiğimiz rakamlara göre; 1889 da başlayan ilk yirmi beş yılda ortaklara kazanç payı diye ayrılan para 321 bin lira, hizmet ve amortismanlar için ayrılan para 345 bin liradır. Yâni hizmet, ortakların çıkarlarından üstün tutulmuştur, hattâ bazı yıllar onarma ve yeni gemiler alma için ayrılan para, ortaklara ayrılan kazanç payındn, kıyıslanamayacak kadar çoktur. Fakat sonraları bu tutum değişmiş ve kazanç payları onarım ve satınalma için ayrılan paranın çok üs-

tüne çıkmıştır. Bugün, yapılacak işler için 2-3 milyon liraya ihtiyaç vardır, bunu sağlamaya da imkân yoktur.

Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy — Yapılan incelemelerden, Şirketin aslında yardıma muhtaç olmadığı, buna rağmen yardıma muhtaçmış gibi görünüp ödevini yapmadığı anlaşılmıştır.

Görüşmeler bitmişti. Şirketi Hayriye'nin satın alınmasına dair olan Sözleşme Büyük Millet Meclisince onandı. Fakat çok dikkat çekici bir husus olarak, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Millî Şef Dönemi'nde ilk kez bir oylamada 7 kırmızı (muhalif) oy çıktı. Millî Şef Dönemi'nin ilk aykırı oy sahipleri diyebileceğimiz bu yedi milletvekili şunlardı: A. Çubukçu (Ankara), A.R. Erem (Çoruh), İ. Arıkan (Eskişehir), Dr. M. Berker (İçel), M. Birsel (İzmir), R. Peker (Kütahya), H. A. Kuyucak (Zonguldak).

Bu sırada gündelik ekmek istihkakı adam başına 450 grama çıkarıldı. Memurlara para ve şeker yardımı yapıldı. İstifa eden Dr. Hulusi Alataşın yerine Dr. Sadi Konuk Sağlık Bakanlığına getirildi.

D

Yalta Konferansı (4.2.1945) ve Almanlar ile Japonlara Savaş İlânı (23.2.1945)

Ocak ayı sonunda Varşova düşmüş, İngilizler İkinci Cepheye yeniden asker göndermiş, Müttefikler Çine giden Birmanya yolunu açmışlardı.

Türkiye, önce Mihver Devletleriyle politik ve ekonomik ilişkilerini kesmiş, sonra Boğazları Müttefik Devletlerin gemilerine açmıştı ama 1945 Şubatının ilk günlerinde; Müttefiklerin Boğazların durumunu yeniden ele alacakları ve Montreux Anlaşmasını yeniden gözden geçirmek isteyecekleri, hattâ bu alanda Ruslara tâviz verecekleri kuşkusunun içindeydi.

Bu sırada idi ki; Üç Büyükler (Roosevelt, Curchill, Stalin), 4.2.1945 de, Kırımın Yalta Şehri'ndeki Livadya Sarayında toplanıp ortak konularını görüştüler. Kırım yada Yalta Konferansı denilen ve 11.2.1945 gününe kadar süren bu toplantıda Savaş'ın son durumu ve tutulacak yol gözden geçirildi. Savaşın çabucak sona erdirilerek sürekli bir barışın kurulması üzerindeki görüşler belirtildi.

Roosevelt, her şeyden önce Rus-Alman Cephesi'ndeki durum hakkında bilgi istedi. İstenen bu bilgiyi Kızılordu Genelkurmay Başkanı Yardımcısı General Antonov verdi. Sovyet Kuvvetleri'nin,

12 - 15 Ocakta, Niemen Nehri ile Karpatlar arasındaki 700 kilometrelik cephede saldırıya geçtiklerini, bütün birliklerin ilerlemekte olduklarını, esas saldırı cephesinde Almanların 80 tümeni bulunduğunu, Rusların ise 180 tümenlik yığınak yapmış olduklarını, Rus top ve tanklarının da Almanlarınkinden çok olduğunu, 1.2.1945 gününe kadar yâni saldırının 18 gününde Sovyet Kuvvetlerinin her gün ortalama 25-30 kilometre yürüyerek 500 kilometre ilerlediklerini, Frankfurt'un kuzeyinde ve güneyde Oder'e ulaştıklarını, Silezya sanayi bölgesini ele geçirdiklerini, Almanların Doğu Prusya yığınaklarını Orta Almanya bölgelerine bağlayan ana yolları kesdiklerini, böylece bir çok Alman tümenlerinin tecrid edildiklerini ve bâzılarının da kuşatıldıklarını, bozguna uğratılan Alman tümenlerinin 300 bin ölü ve 100 bin tutsak verdiklerini, son olarak cephede 32 Alman tümeninin bulunduğunu, 10 tümenin de yolda olduğunu, Avrupadaki 30-35 Alman tümeninin de yer değiştirebileceğini anlattı. General Marşal da Avrupada Almanlara karşı yapılacak Yarma Harekâtı'nın ayrıntılarını açıkladı. Bundan sonraki savaşlarda Alman denizaltılarının etkili olacağı kanısiyle Bremen, Hamburg ve Danzig'teki denizaltı yapımyerlerinin tahrip edilmesi düşünülüyordu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Cunningham, Sovyet Kuvvetlerinin bir an önce Danzig'i almasını istedi. Bundan sonra Üç Büyükler arasında sadece politik konuların görüşülmesine başlandı. Önce Almanyanın ikiye bölünmesinde ve Rus askerlerinin elinde bulunan bir kısım Alman topraklarının Polonyalılara verilmesinde ve Almanların kayıtsız, şartsız teslim olmaları gereğinde anlaşmaya varıldı. Tazminat konusunda, işi her yanıyla inceleyecek bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı.

Sonra bir uluslararası güvenlik örgütü kurulması ve bu örgütün çalışma düzeni ile oylama usûlleri üzerinde görüşme ve tartışmalar oldu. Dumbarton Oaks'da saptanmış bulunan temel ilkelerde anlaşma olunca; Almanyaya karşı savaşanlardan hangi ülkelerin, uluslararası örgütü kuracak konferansa katılmaya çağrılacakları konusuna geçildi. Konuyu, üç dışişleri bakanının görüşmeye hazırlaması kabul edildi. Ve onların hazırlayıp getirecekleri esaslara göre, Barış Konferansının 25.4.1945 de Amerikada toplanmasına karar verildi.

Dışişleri Bakanları; Almanlara savaş ilân etmiş devletlerin San Fransiskoda toplanacak olan barış konferansına çağrılmaları gerektiği noktasında birleştiler. Üç Büyükler bu kararı görüşürlerken

bâzı devletlerin durumunu da teker teker ele aldılar. Bu arada Türkiye ile ilgili konular da görüşüldü. Çörçil; savaş başlamadan önce tehlikeli bir dönemde Türkiyenin İngiltere ile İttıfak imzaladığını, savaş başladığında Türk ordusunun modern bir savaş için yeterince silâhlı olmadığını, buna rağmen tutumunun yine de her bakımdan dostça ve yararlı bulunduğunu, hattâ İngilizlere bâzı yardımlarda bulunmayı bile önerdiklerini ve fakat İngilizlerin kabul etmediklerini, o halde Barış Konferansına katılma hususunda Türklere de son bir fırsattan yararlanma imkânının verilmesi gerektiğini anlattı. Stalin; Şubat sonundan önce Almanyaya savaş ilân etmesi halinde Türkiyenin de Konferansa çağrılabileceğini söyledi. Ruzvelt de bu görüşe katıldı, Dışişleri Bakanlarının raporunda bu bakımdan bir düzeltme yapılmasını önerdi ve 1.3.1945 den önce savaş ilân etmek şartiyle Türkiyenin de, Konferansa çağrılacakların listesine alınacağını tekrarladı. Sonunda; bu husus Üç Büyüklerce karara bağlandı (Tahran, Yalta, Potsdam Konferansları, Fahri Yazıcı çevrisi: 65).

Fakat, Stalinin uysallıkla bu karara katılmasının özel bir sebebi olduğu Yalta Konferansının 10.2.1945 günlü toplantısında meydana çıktı. 10 Şubat günlü oturumun saat 18 deki birleşiminde Stalin, Boğazları ve Montreux Andlaşmasını sözkonusu ederek; bu Andlaşmanın ölü Milletler Cemiyeti (Cemiyeti Akvam) zamanında, Moskova ile Londra arasındaki ilişkilerin mükemmel olmadığı bir zamanda yapıldığını, Andlaşmanın hazırlanmasında Japonyanın bile Rusyadan daha çok rol oynadığını, bu Andlaşmanın Türklere sadece savaş zamanında değil savaş tehdidinin bulunduğu zamanlarda da Boğazları kapatmak hakkını verdiğini, Türkiyenin Rusyayı boğazından tutmaya devam etmesinin adâletsizlik olacağını, bununla beraber Andlaşmanın hemen değiştirilmesinin istenmediğini anlattı ve fakat bu Konferansdan sonra bu meselenin dışişleri bakanlarınca ele alınmasını istedi. Ruzvelt; Rusyanın batıdaki sıcak suda bir limana sahip olma isteğini mantıklı buldu. Curchil de; Türkiyenin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı kesinlikle garanti edilmek şartiyle, Stalinin isteğine uygunluk gösterdi (Feridun Cemal Erkin, Türkiye-Sovyet İlişkileri Ve Boğazlar Meselesi: 266-267).

Ve Yalta Konferansında alınan kararlar birer Prokola bağlandı. Amerika Dışişleri Bakanı E. R. Stettenius Jr. ile Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı M. Molotof ve Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Anthony Eden tarafından imzalanmış olan, Boğazlar hakkındaki 11.2.1945 günlü ve 14 numaralı Protokol şöyle idi: «Üç Dışişleri Ba-

kanlarının Londrada yapacakları gelecek toplantıda, Sovyet Hükümetinin, Montreux Andlaşması konusundaki tekliflerinin incelenmesinde ve Hükümetlerine bir rapor vermelerinde uyuşmaya varılmıştır. Türk Hükümeti uygun ve elverişli zamanda haberdar edilecektir.» (Arthur Conte'un Yalta yahut Dünyanın Taksimi adlı kitabının 399 uncu sayfasından çevlren: Basri Aktaş).

Yalta Konferansı bitince, Barış Konferansına çağrılma şartları hakkındaki karar ilgili devletlere duyuruldu. Hemen toplanan Türk Hükümeti, 1.3.1945 den önce Mihver Devletleri'ne savaş açılmasına karar verdi ve kararını Büyük Millet Meclisinin onayına sundu. Konu üzerinde ilk sözü alan Dışişleri Bakanı Hasan Saka özetle şunları söyledi :

«Müttefikımız İngilterenin Ankara Büyükelçisi Sir Maurice Peterson 20 Şubat günü Dışişlerine gelerek benimle görüşmüş ve Hükümeti adına bir memorandum (muhtıra, andıç) vermiştir. Bu muhtırada; Üç Büyük Müttefık (Amerika, İngiltere, Rusya) Şef arasında Kırımda toplanan Konferansda verilmiş karar gereğince; 9.2.1945 günündeki durumlariyle mevcut bulunan Müttefık Milletlerden 1.3.1945 gününden önce, Mihver Devletlerine savaş ilân edeceklerin 25.4.1945 de San Fransisko'da, geleceğin dünya düzenini görüşmek üzere toplanacak olan Konferansa çağrılacakları bildirilmekte ve bu ulusların Türkiye, Mısır, İzlanda, Şili, Eqüatör, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezüella olduğu belirtilmektedir. İngiltere Büyükelçisi, Hükümeti tarafından, Cumhuriyet Hükümetine, bu Dünya Düzeni Konferansı'na hangi şartlarla çağrılabileceğini bildirmekle görevlendirilmiştir. Sir Maurice Peterson; eğer Türkiye Cumhuriyeti 1.3.1945 den önce savaş ilânına karar verecek olursa, bunun peşinden de Amerika devletleri nezdinde Müttefık Milletler Bildirisi'ne katılmak isteğini de göstermesi gerekeceğini bildirmiş ve İngiltere Hükümetinin Birleşik Amerika Devletleri ile mutabık olarak, Mısır ve İzlanda hükümetlerine de aynı mealde tebliğatta bulunduğunu ilâve etmiştir.

Bütün milletlerin birbirleriyle samimi ve dostça ilişkiler sürdürerek tam bir güvenlik ve bağımsızlık içinde yaşamaları amacını daima hedef tutan Büyük Millet Meclisinizin bu politik ilke ve kanısına uygun bir dış politika izlenmesini amaç edinmiş olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Dünya Savaşı daha başlamadan önce siyasî ufuklarda belirmeye yüz tutan saldırı hareketlerine karşı dünya barış ve güvenini muhafaza etmek yolunda çalışan barışse-

ver milletlerin yanında yer almıştı. Altıncı yılına girmiş olan dünya savaşının başındanberi her türlü tehlikeler ve bunalımlar karşısında tuttuğu bu yol üstünde hiç bir tereddüde düşmeden yürümüş, yaptığı ittıfakların gereklerine kararlılık ve direnişle uymaya devam etmiş ve bu siyasetin gereği olarak Yüksek Meclisinizin 2.8.1944 ve 3.1.1945 de vermiş olduğu iki kararla Müttefiklerle birlikte güdülen yüce davâ uğrunda önce Almanya ve sonra Japonya ile her türlü ilişkilerini kesmiş bulunmaktadır.

Müttefiklerin son Kırım Konferansı'nda vermiş oldukları kararlar çerçevesi içinde İngiltere Devleti tarafından Cumhuriyet Hükümetine yapılan bu son uyarma, şimdi memleket ve milletimize Müttefikler davasına kesin yeni bir yardımda bulunmak imkân ve fırsatını vermektedir. Bu uyarmayı esaslı surette inceleyen Hükümetimiz bunun kabulünün de gerek İttıfakımıza, gerek ötedenberi güttüğümüz ve şimdiye kadar nice kanıt ve belirtilerini gösterdiğimiz devamlı politikamızın mülhem olduğu yüksek menfaatlara tamamiyle uygun bulunduğu kanısına varmış, Türkiyenin Almanya ve Japonya'ya savaş ilânını ve Birleşik Milletler Beyannâmesine katılmasını Yüksek Meclisinizin onayına sunacağını Müttefikimiz İngilterenin Büyük Elçisine bildirmiş bulunmaktadır.

Müstakıl Gurup Başkanı A. R. Tarhan — Kendilerini korumak için silâha sarılmak zorunda kalan devletler bir yandan saldırganın kuvvetlerini ezmekle, öteki yandan da savaştan sonra bütün ulusların barış ve güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak tedbirleri aramakla meşguldürler. Nitekim Yalta Konferansı gündemlerini, savaş işleri kadar barış işlerinin de doldurmuş olduğunu görüyoruz. Artık ateşin kesilmesi, bu savaşı çıkarmış olan ve bugün kuşatılmış bulunan kuvvetlerin teslim olmalarına bağlıdır. Bundan sonra savaşta geçecek her gün yeniden bir çok insan kanı akıtır, daha bir çok yuvaları yıkıp söndürür, fakat sonucu değiştirmez. Bu nedenle, dünyada barışı bir an önce kurmak ve korumak için çalışan güçlerin yanında bizim de yerimizi almamız gereklidir. Hükümetin, Almanya ve Japonyaya savaş ilân etmek ve Birleşik Milletler Beyannâmesine katılmamızı bildirmek yolundaki isteğini Gurubumuz yerinde bir istek olarak kabul etmektedir.

Birleşik Milletlere katılmak demek olan bu istek nedeniyle, bu ulusların birleştikleri barış ve güvenlik ülküsünde bizim de daima beraber olduğumuzu bugün bir kez daha belirtmekte yarar görüyorum. Kadın-erkek yurtlarını bırakıp karada, denizde, havada akla sığmayacak uzaklıklara giderek yurtları için kahramanca dövüşen

Birleşik Milletler ordularını ve bunlar arasında bugün kuruluş yıldönümünü kutlamakta olan komşumuz Sovyetler Cumhuriyetleri Birliğinin genç ordusunu takdirle anmayı görev bilirim.

Ş. Günaltay — Hükümetin istediği karar bugünün gereği değil, yıllarca önce yâni savaş başlamadan önce, tüm ulusun onayı ile yapılan ve belli bir politikayı belirten İttifak'ın doğal sonucudur. Avrupanın ortası ile güneyinde, Asyanın doğusunda beliren ve gün geçtikçe şahlanan ihtiraslara karşı barışı korumak için karagün dostumuz Sovyet Rusya ile dostluğumuz ve ittifakımız çerçevesi içinde İngiliz ve Fransızlarla yapmış olduğumuz bu ittifak bize maddî ve manevî bakımdan sorumluluklar ve yükümlülükler getirmiş bulunuyordu. Bu ittifaktaki hedefimiz, küçük-büyük bütün ulusların kendi kaderlerine kendilerinin hâkim olması, milletler arasındaki ahengin tahakkümsüz hak ve adâlet esasları içinde yürümesi keyfiyeti idi. Bugün de aynı yolda yürüyor, aynı amacı güdüyoruz.

Biz; muzaffer Alman orduları önünde durulmaz bir çiğ halinde Balkanlara indiği, Musolini ordularının Arnavutluğu çiğneyip eski Romalıların yolunu ve siyasetini izleyerek gözlerini ana yurdumuza diktiği zamanda da bu yolumuzdan şaşmadık, muzaffer ordulara karşı dimdik durduk. Türkiyenin geçilebilir bir yer olamayacağını, şanlı ordularımızı Trakyaya toplamak suretiyle gösterdik.

Dün de, bugün de beni bu kürsüye çıkaran sebeb aynıdır: Dünyada kötülük ve saldırganlık politikasının yer bulmaması, demokrasi prensiplerinin hâkim olması. Bugün vereceğimiz karar da bu yolda ilerleyişimizin bir aşamasıdır. Dünyanın geleceğine düzen verecek olan Konferanslarda söz sahibi olmak, amacımız olan kötülük ve saldırı politikasını yer yüzünden kaldırmak, demokrasi esasları içinde buna inanan küçük, büyük bütün milletlerin özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını korumak hususundaki prensiplerimizi yetkili bir şekilde koruyabilmek bugün vereceğiniz karara bağlıdır.

M. Ökmen — Bugün alınması istenen karar, altı yıl önce aldığımız kararın doğal bir sonucudur. Türkiye Cumhuriyeti, savaşın başında, her devletten önce durumunu açık ve kesin olarak tesbit ve ilân etti. Adına Faşist, Nazi denilen saldırgan ve yokedici gücdeki devletlerin, küçük devletleri ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiği zaman, onların karşısında ayakta duran tek bir devletin, İngilterenin yanında tek dost ve müttefik olarak yer aldı. Ve Türkiyenin savaş dışı da olsa, almış olduğu durum Müttefikler için büyük yararlar, yardımlar sağladı. Eğer Türkiye saldırganın tehditlerine bo-

yun eğse ve kaya gibi karşısına çıkmamış olsaydı, teknik ve askerî delillerle iddia edilebilir ki, bu savaşın tarihini değiştirmiş olan iki büyük zaferin (Elalemeyn ve Stalingrad zaferlerinin) sonuçları şüpheli olabilirdi. Biz, Türk-İngiliz İttıfakını, samimi olarak tarihin ve coğrafyanın zorunlu kıldığı bir olay sayıyoruz. İnanıyoruz ki, kendi topraklarını korumaktan başka bir isteği olmayan, hiç bir toprakta gözü bulunmayan bir Türkiye, İngiliz İmparatorluğunun tabii müttefikidir. Yine inanıyoruz ki, dünya güvenliğini dış politikasının esası olarak ilân eden ve isbatlayan bir İngiltere de, Türkiyenin tabii bir müttefikidir.

Yine hepimiz biliriz ki, bu devletin kuruluşunda dış politikasına temel olan ana fikirlerden birisi de Türk-Sovyet dostluğudur. Cumhuriyet Türkiyesi bu beş yıl içerisinde büyük komşumuz Sovyet Devletinin en çetin günlerinde bu temel düşünceye bağlı kalmıştır. «Arkadaşlar, kendilerinin büyük uluvvücenabına sığınarak önünüzde cesaretle söyleyeceğim ki, bu savaşın kapkaranlık günlerinde en karanlık olayları bizlere görüşünün kuvvetli projektöriyle aydınlatmış bulunan Millî Şef İnönü, her hareketimizde ve her olayda, bu büyük ve eski dosta karşı vefalı olmamızı ve buna dikkat etmemizi bize tavsiye etmişlerdir. Hükümette görevli olduğum zamanlar bu isabetli direktife çok kere muhatap oldum. Biz de dış politikamızda bu ana fikri ve bu ana direktifi dikkatimizin başında bulundurarak hareket ettik. Soruyorum: Bütün dünyada, Türkiyeden başka bu büyük dostumuzun hangi komşusu, istilâcı ordulara katılmadı? Veya yol vermedi? Büyük komşumuz Stalingratta yapayalnız bir halde düşmana karşı dayattı ise, bu büyük kahramanlıkta, Boğazları ve Güney Kafkasya sınırlarını bir kaya gibi tutan milletimizin de bir övünme payı vardır. Bunları övünmek için değil, gerçek olduğu için söylüyorum.

R. Kaplan — Bugün ilân edeceğimiz kararla savaşa giriyoruz, kanısında bulunanlar olabilir. Fakat gerçekte biz; Müttefiklerle ittifakımızı yaptığımız ve müttefiklerimizin savaşa başladıkları, bizim de Trakyada, Doğuda, Güneyde, her yerde ordumuzu hazır bulundurmak ve her nereden gelirse gelsin saldırıya silâhla karşıkoymak emrini verdiğimiz gündenberi savaştayız. Bunu dostlarımızın ve düşmanlarımızın bilmesi gerekir.

E. Erişirgil — Niçin savaşa giriyor, savaş ilân ediyoruz? Bunu açıkca anlatmalıyız. Cumhuriyetin ilk günündenberi izlediğimiz; özgür uluslar topluluğunu meydana çıkarmaktan, daha mutlu ve daha iyi bir dünya kurmaktan ibaret olan siyasî idealimizi gerçekleştir-

mek için, bu idealde ortak olan Müttefık Milletler'le aynı proğramı izlemek ve onlarla her alanda işbirliği yapmak için savaş ilân ediyoruz. İyi bir dünya kurmak, özgür ve bağımsız uluslar topluluğu içinde yaşamak bizim idealimizdir. Bu ideal için çalışan uluslarla yanyana olduğumuzu 1939 Mayısındaki beyannamemizle açıklamıştık. Şimdi savaş ilânı kararı ile bu ideal için çalışacağımızı bütün dünyaya ilân etmiş olacağız.

Katılmaya çağrıldığımız Müttefık Milletler Birliği Beyannâmesine katılmanın koşullarından biri; Müttefıklerin ülküsüne ve zaferine yardım yada hızmet etmiş olmaktır. Bu nedenle biz, bu çağrılmayı, şimdiye kadar Müttefıkler ülküsüne ve zaferine hizmet ve yardım etmiş olduğumuz anlamına alıyoruz. Bu nedenle Hükümetin teklifinin kabulünü rica ediyorum.

F. Öztrak — Bugünkü teklif, 1939 yılında dünya sulhünü ve olmazsa kendi haklarımızın korunmasını sağlamak için İngiltere ile yaptığımız İttıfakın bize gösterdiği bir görevdir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Beyannâmesine katılacağız. Bu düzenin, bütün dünya uluslarının haklarını ve özgürlüklerini tanıyan ve güven altına alan bir düzen olması için çabalarımızı saflarında bulunacağımız Birleşmiş Milletlerin çabalarına katacağız.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu — İnsanlık tarihinin son yıllarında bir takım insanlar türedi. Bayraklarını, üstün soy ve yaşama alanı gibi saçmalarla süslediler. Bununla da kalmadılar, bütün hak ve adâlet kurallarını çiğneyerek büyük ve günahsız ulusları birer birer boyunduruk altına almaya başladılar. Bu durum karşısında insanlığı, uygarlığı, özgürlüğü ve demokrasiyi kurtarmaya çalışan Büyük Devletler silâha sarıldılar, büyük, ağır ve uzun fedakârlıklar sayesinde dünyaya yeniden yaşamak ümidini verdiler. Türkiye Cumhuriyeti de ilk tehlike dakıkalarından itibaren sözünü, silâhını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve gerek Meclis, gerek hükümet olarak bu hedefe yolaldı. Bugün bir adım daha atarak insanlığı, uygarlığı, özgürlüğü, bağımsızlığı, demokrasiyi kurtarmak ve savaş suçlularını şiddetle cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak ve savaş ortakları içinde ötedenberi eylemli olarak tuttuğumuz yeri bu defa da resmen doldurmak istiyoruz. Bunu sağlamak için de dünyanın ve insanlığın çıkarlarına uygun olduğu kadar ulusal çıkarlarımıza da uygun olarak Almanya ve Japonyaya savaş ilân etmek istiyoruz.

Konuşmalar bitince Başkan, verilmiş bir önerge olduğunu bildirdi ve okuttu: «Başbakanın ve Dışişleri Bakanının yaptığı açıkla-

malara teşekkür ederek, Cumhuriyet Hükümetinin yerinde bulduğumuz ve onadığımız isteği üzere Almanya ve Japonyaya savaş ilânına ve aynı zamanda 1.1.1942 günlü Birleşmiş Milletler Beyannâmesine Türkiyenin katılmasına karar verilmesini Büyük Millet Meclisinden dileriz. A. Rana Tarhan - İstanbul, K. Özalp - Balıkesir, F. Öztrak - Tekirdağ, M. Ş. Esendal - Bilecik».

Önerge, 401 milletvekilinin oybirliği ile kabul edildi yâni Almanlar ile Japonlara karşı savaş ilânına ve Birleşmiş Milletler Beyannâmesine katılmaya karar verildi (Z. C: 23.2.1945). 27.2.1945 de Avam Kamarasında konuşan İngiliz Başbakanı Çörçil, bu karardan ötürü Türkleri ve Türk dostluğunu övdü, Türkiyeyi Birleşmiş Milletler safında selâmladı. 28.2.1945 de de Vaşington Büyükelçisi Orhan Eralp, Türkiye adına, Birleşmiş Milletler Beyannâmesine katılma belgesini imzaladı (H. Uran, Hatıralarım: 424).

Artık barış yolunda Müttefiklerle beraber olunmuştu. Kuşkuların yerini rahatlık almak üzere idi. Fakat tam bu sırada, Şovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotof, 19.3.1945 günü, Türkiye Büyükelçisi Selim Sarpere bir nota vererek; 17.12.1925 de Parisde imzalanmış olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Andlaşmasının ortadan kaldırıldığını bildirdi (Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye: 74).

Bu Anlaşma 1925 de üç yıllık için yapılmış, protokollerle yenilenmiş ve 7.11.1945 e kadar uzatılmıştı. 7.11.1945 günlü son protokole göre; taraflardan biri Anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini isterse, altı ay önceden bu isteğini ötekine bildirecektir. Bu hükme dayanan Ruslar; Anlaşmanın günün koşullarına uymadığını, savaşın getirdiği değişiklikleri karşılayamadığını ve bu nedenle yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürdüler. 21.3.1945 günlü İzvestia gazetesinde; «Bütünüyle başka koşullar altında imzalanmış olan bir anlaşmayı otomatik olarak uzatmak iki ülkenin de çıkarlarına uymaz.» deniyordu. Pravda gazetesi ise konuyu biraz daha açıklığa kavuşturarak; «Savaş sırasında Sovyetler Birliğinin dostluk anlaşmaları ile bağlı olduğu öbür devletlerle ilişkileri gittikçe başarılı bir biçimde gelişmiş, Türkiye ile olan ilişkileri ise çoktan modası geçmiş bir anlaşma uyarınca düzenlenmiştir.» diyordu.

Olayı duyan Amerikanın Ankara Büyükelçisi Steinhardt, haberi hükümetine ulaştırdı. Gerek kendi Dışişleri Bakanlığına, gerekse Amerikanın Moskova ve Londra Büyükelçilerine de düşüncelerini

şöyle bildirdi: «Türkler ne bir Polonya, Romanya ve Bulgaristan, ne de bir Finlandiya olmayı kabul edeceklerdir». Türkiyenin savaşa yetecek kadar insanı ve gerilla savaşına çok elverişli arazisi olduğunu da sözlerine ekledi. 28.3.1945 de Amerikanın Londra Büyükelçisi Winant; Moskova ve Ankara Büyükelçiliklerine şu telgrafı gönderdi: «İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşar vekili Sir Orme Sargent bugün bize, Sovyet-Türk dostluk andlaşmasını fesheden Sovyet notasını, Foreign Office'in, Türkleri Boğazlar konusunda ikili görüşmelere zorlamak amacını güden bir Sovyet planının ilk adımı saydığını açıkladı. Britanya Hükümeti, Türk Hükümetine bildirmiştir ki; eğer Sovyet Hükümeti kendisine böyle bir teklif yaparsa Sovyet Hükümetine Montreux Andlaşması'nın uluslararası niteliği hatırlatılmalıdır. Britanya Hükümeti Boğazların statüsüne kendisinin de ilgi gösterdiğini Türk Hükümetine haber vermiştir.

Türk Hükümeti, Sovyetler Birliğinin notasına 5.4.1945 de cevap verdi. İki ülkenin çıkarlarına daha uygun bir anlaşma için önerilerinin neler olduğunu sordu ve önerileri iyi niyetle incelemeye hazır olduğunu bildirdi. Ruslar ise, kendi önerilerini bildirecekleri yerde, Türklerin önerilerinin ne olduğunu sordular.

Bu sırada Başbakan Ş. Saraçoğlu aylık basın toplantısında konuyu gazetecilere bildirmiş ve Türk Basını, Sovyetler Birliğinin notasını açıkca tartışmaya ve eleştirmeye başlamıştı. Moskova Radyosu ile Rus gazeteleri de, Türk basınına çatıyor ve özellikle Hüseyin Cahit Yalçına ateş püskürüyorlar, Türk gazetelerini Nazilerden yana olmakla suçluyorlar, Irkçı-Turancıların yargılanmasını bile bir oyun olarak niteliyorlardı (M. Toker, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu: 20; A. Us, Hatıra Notları: 634; H. Uran, Hatıralarım: 424; E. Weisland, İnönünün Dış Politikası: 382; F. C. Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri: 250).

Gerçekten çok sıkıntılı bir dönem yaşanıyordu. Ekonomik bunalım en şiddetli derecesine varmıştı. Bir genel âfet halini almış olan Sıtma, olağanüstü tedbirler almayı gerektiriyordu. Bu nedenle Sıtma ile olağanüstü savaş kanunu çıkarılmış, 53 il olağanüstü sıtma savaş bölgesi ilân edilmişti. Memurlara ve emeklilerle dul ve yetimlerine yardım hakkındaki 4715 ve 4716 sayılı kanunlar da kabul olundu.

Dünya Savaşı bitmek üzere idi ve Rusya ile Japonya arasındaki Tarafsızlık Anlaşması hâlâ yürürlükteydi. Ancak 6.4.1945 dedirki

Rusya, Japonya ile aralarındaki tarafsızlık anlaşmasını feshederek İkinci Dünya Savaşının en normal dışı durumuna son verdi.

Ve 12.4.1945 de de Dünya Savaşını bitirmek için bunca emekler harcamış olan Amerika Cumhurbaşkanı Ruzvelt, 63 yaşında iken savaşın bittiğini göremeden öldü, yerine Truman geçti.

E

Avrupada Savaşın Bitimi

24.4.1945 günü, Berlin Rus kuvvetlerince kuşatılmış ve San Fransisko Konferansının toplandığı 25.4.1945 günü de Berlini kuşatan Rus kuvvetleri, Elbe Nehri üstündeki Torgauda Amerikan kuvvetleri ile birleşmişti (Mareşal Vasili İ. Chuikov, Nazi İmparatorluğunun sonu: 214).

Büyük bir ihtimalle 30.4.1945 de, Hitler intihar etti. Yerine geçerek devlet başkanı olan Amiral Doenitz, savaşı durdurdu ve Alman ordusuna kayıtsız ve şartsız Amerikalılara teslim olmaları emrini verdi. 5.5.1945 günü İngiliz Kuvvetleri Komutanı Mareşal Montgomerinin karargâhından atılan zafer toplariyle Avrupa Savaşının bittiği dünyaya ilân olundu. Almanlar 7.5.1945 günü Reheims'de, aralarında Rus temsilcisi bulunmayan, Amerikan ve İngiliz komutanlariyle Kayıtsız ve Şartsız Teslim Andlaşması'nı imzaladılar. 9.5.1945 de de Berlinde, Rusların da katıldığı, resmî teslim töreni yapıldı (Büyük Savaş, Fikret Arıt çevrisi: 151; U. Uran, Hatıralarım: 383).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Büyük Millet Meclisinde durumu şöyle anlatıyordu:

— Dünyamızın en mamur (yapımlı, bayındır), en mutlu bir köşesi olan Avrupa kıtası yıllarca ateş dalgası içinde yuvarlandıktan sonra, iki gün önce, çok beklediği «ateşkes» emrini duyabildi. Bu duyuşla beraber yorgun ve yaralı yüzlerde yaşama ve gülme çizgileri yeniden belirmeye başladı. Bugün bulunduğumuz yerden arka-

mıza bakacak olursak; dostumuz ve müttefikimiz İngilterenin bir aralık dişlerine kadar silâhlı Nazi saldırganlarına karşı yapayalnız kalmasına rağmen, İngiliz milletinin hiçbir ölçüye sığmayan fedakârlıklara ve yoksunluklara nasıl seve seve katlandığını ve İngiliz ordu ve donanmasının hesaplara sığmayan ne büyük kahramanlıklar gösterdiğini anlar ve böylece dünya tarihinde İngilterenin büyüklüğünü ortaya koyan görkemli (muhteşem) bir anıtın saygılı ve güclü dikilişini görürüz. Kuşkusuz ki; bu anıtın en üstünde Çörçilin heykeli vardır. Ben bu heykeli derin anlamiyle daha şimdiden görüyorum.

— Yine arkamıza bakınca görürüz ki; Yeni Dünya denen Dostumuz Amerika bir yanda bütün cephelerde kahramanca döğüşürken, bir yanda da geniş ve uzak gören dehâsı (olağanüstü yeteneği) sayesinde yapılan ve hiçbir hesaba sığmayan maddî yardımlariyle ve küçük milletler için derin, geniş, sağlam kurucu ve koruyucu esaslar koyan insancıl düşünceleriyle İnsanlık Davâsının bugünkü ve yarınki kutsal bayrağı olmuş ve hak, özgürlük, adâlet, uygarlık, insanlık davacılarını kendisine minnettar bırakmıştır. Gönül isterdi ki; Amerikada doğan bu insanlık güneşinin cesur ve olağanüstü yetenekli bayrakçısı Ruzvelt de bu günleri görsün ve yüreklere dikilen insanlık anıtının gölgelerinde dolaşsın. Bununla beraber Amerikalıların elinde yükselmekte olan insanlık bayrağı, bugünkü Amerika Cumhurbaşkanının elinde de daha az bir inan ve daha az bir görkemle dalgalanmıyor.

— Yine arkamıza bakacak olursak; orada dostumuz ve komşumuz Sovyetler Devleti'nin bir boydan bir boya Nazi Barbarları tarafından acınmadan yakıldığını, yıkıldığını ve bir çok masumların öldürüldüğünü görürüz. Bu Savaş'ın en ağır tahripleriyle Sovyetler karşılaşmış ve en ağır yükünü yine Sovyetler taşımıştır. Bu korkunç görüntü karşısında bile cesaretleri kırılmayan halk çocukları, yine bir halk çocuğu olan Stalin'in çevresinde toplanarak, onun dâhice yönetimi ile bütün öclerini birer birer almışlar ve düşmanlarını kendi inlerine kadar sürerek onların barbar prensiplerini kendileriyle beraber bu inlerde boğmuşlardır. Bu Dünya Savaşı'nın bir çok parlak sayfalarını Sovyetler yazmıştır ve bu sayfaların her birinde Stalinin diri yüzü görülmektedir.

Yine arkada kalan önemli bir olay da; dost ve komşu Yunanistanın uğradığı felâket ve bu felâket karşısında kardeş Yunanlıların tarihe armağan ettikleri kahramanlık destanıdır. Hattâ denilebiilr

ki; saldırgan orduların Türk sınırlarında gösterdikleri duraklamada bu kahramanlığın payı vardır.

Biz; millet olarak, Büyük Millet Meclisi olarak, hükümet olarak ve bir tek kelime ile devlet olarak Alman milletine önayak olanların hazırlamakta oldukları facıaları daha hazırlanırken sezdiğimiz gibi hakkın, adâletin ve zaferin hangi cephede bulunduğunu anlamakta zorluk çekmedik. Bu seziş ve anlayıştan sonra yavaş yavaş tedbirlerimizi almaya çalıştık ve dış politikamıza kesin ve belli bir istikamet verdik. Biraz sonra da Savaş'tan kurtulmanın savaşı göze almakla mümkün olabileceğini gördüğümüz için savaşın patlamasından dört ay kadar önce, ilk kez İngiltere ve Fransa ile Akdenizin barışını korumak için karşılıklı bildiriler yayımladık. Bunun peşinden de her iki devletle İttıfak Andlaşmaları yaptık. Savaşın başlamasından itibaren Türk Milleti büyük darlıklar, ölçüsüz zorluklar, uzun ve karanlık geceler, kapılarımıza dayanan çılgın savaş ve ateş alevleri, sert tehdidlerle karşı karşıya kaldık. Fakat bütün bunlar, bizim karar ve irademizi millî varlık ve birliğimizi bozmak şöyle dursun, millî varlık ve kararımızı yıkılmaz bir çelik kale haline getirdi. Bu sayede biz savaşın her safhasında müttefiklerimize ve dostlarımıza elimizden gelen yardımları yapabildik ve böylece sevinçle yaşamakta olduğumuz mutlu günlere varabildik. Görüşlerimizdeki yerindelik, kararlarımızdaki dayanıklık bizi tam vaktinde hakkı, uygarlığı, özgürlüğü ve adâleti muzaffer çıkaran devletlerin arasına yerleştirdi. Buraya varabilmek için altı yıldanberi tuttuğumuz yolun ve aldığımız kararların ne kadar yerinde oldukları bugün açıkca meydana çıkmıştır. Bu meydanda olan işler için birbirimizle sevişmek, öpüşmek, birbirimizi kutlamak ve hattâ Millet, Meclis, Hükümet ve bir kelime ile Devlet olarak övünmek hakkımızdır, hattâ görevimizdir. **Unutmayalım ki; Atatürkün bize bıraktığı büyük miraslardan biri de Türk çocuklarının yaşamayı, gülmeyi, sevmeyi ve sevişmeyi öğrenmeleridir.** Tekrar ediyorum; altı yıl önce bugünkü durumu görebilmenin gururunu daima yaşayacağız.

Avrupada savaş bitti. Sıra barışı ve güvenliği düzenlemeye geldi. San Fransiskoda toplanan dünyanın belli-başlı devletleri savaşı mezara sokmak ve barışı, uygarlığı, özgürlüğü, insanlığı neş'e içinde yaşatmak için çalışmalara başladı. Savaş safında yerini tutmuş olan Türkiye Cumhuriyetine de, gelecek kuşakları barış ve neş'e içinde yaşatma tedbirleri arayan San Fransisko Konferansında yer verildi.

Başkan iki önerge olduğunu bildirdi ve okuttu. Birinci önerge şöyle idi :

«1 — Özgür insan ve bağımsız devlet davâsının zafer kazandığı büyük günde hak ve özgürlüksever Türk Milletinin yüreği, bu uğurda canlarını veren kahramanlar için saygı ve minnetle çarpmaktadır.

2 — Türk milleti; kendi politikasını bu yüce ilkelere ve Ulusal Anda uygun olarak yöneten ve bir çok ulusları haksız yere kan ve ateşe sokan bir dönemde ulusal kalım (millî beka) ve ulusal ağırbaşlılığı (millî vakarı) korumayı ve yükseltmeyi ve ulusumuzun özgür ve birleşmiş uluslar safındaki onurlu yerini almasını sağlamayı başaran Cumhuriyet Hükümetinin ileri görüşlü ve yerinde davranışlı politikasını sevgi ve takdir ile anmaktadır.

3 — Türk milleti; hak ve kanuna dayanan bir barışın sağlanması ve bundan böyle ulusal ve insancıl hakların bir daha çiğnenmemesi için barışsever uluslarca yapılmakta olan fedakârlıklara ve harcanan çabalara kendisinin de var gücüyle katılmasını dilemektedir. Ulusumuzun bu içten gelen duygularının en doğal bir anlatımı olarak Büyük Millet Meclisi kararıyle ilân edilmesini arz ve teklif eyleriz.»

İkinci önergede de şöyle deniyordu: «Yurdumuzun yüksek yönetimi üzerinde görüşülürken düşüncelerimiz, doğal olarak, en yüksek komuta yerine onur veren Yüce Cumhurbaşkanımıza dönük bulunmaktadır. Tarihin en bunalımlı bir döneminde politikamızın yerinde bir görüşle yönetildiğini görmemiz ve saptamamız nedeniyle en çok ve en iyi bir çalışma ile bizlere ve bütün yurttaşlara en iyi örneği veren, iyi gören, doğru yolu gösteren sevdiğimiz ve saydığımız en büyüğümüze, Devletimizin Başı Cumhurbaşkanı İsmet İnönüye Türkiye Büyük Milet Meclisinin gönül borçluluğunun ve teşekkürlerinin ve bütün kalbimizle duyduğumuz anlayış ve inanışımızla sağladığımız bağlılığımızın Yüksek Başkanlıkça seçilecek yirmi milletvekili tarafından sunulmasını teklif ediyoruz.»

Önergeler oybirliği ile kabul edildiler. Üç gün sonra da Meclis Başkanı A. H. Renda, Cumhurbaşkanının cevabını, ayakta, milletvekillerine bildirdi: «Büyük Meclisin kararını pahası ölçülemez bir gönül yüceliği örneği sayıyorum. Memleketin iyi ve doğru yönlerde yönetimi ve ilerletilmesi ancak milletimizin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinin eseri olabilir. Yüreğimizin minnet

ve şükran duygularını engin saygılarımızla birlikte Büyük Meclise ulaştırmanızı dilerim.» (Z. C: 11 ve 14.5.1945).

Avrupa Savaşının bitimi nedeniyle çekilen telgraflara da İngiltere Lordlar Kamarasından aşağıdaki cevap geldi

«Büyük Millet Meclisinin kararını bildiren mesajınızdan dolayı Lordlar Kamarası adına size en içten teşekkürlerimi sunarım. Memleketlerimizin, kendilerini insanlığın mutluluğuna ve refahına adayacakları uzun barış yıllarını yaşayacaklarını umar, en iyi dileklerimi sunarım.» (Z. C: 5.11.1945).

Avrupa Savaşının bittiği günlerde San Fransisko Konferansı devam etmekte idi, Türkiye Büyük Millet Meclisinde de muhalefetin doğuşunun ilk belirtilerini veren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının görüşülmesine başlanıyordu.

F

Muhalefetin Doğuşu

a) Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu...

1945 yılı Mayıs ayının 14 üncü günü yâni Türkiyede ilk muhalif partisini iktidara getiren ilk serbest seçimin yapıldığı 14 Mayıs 1950 gününden tam on beş yıl önce, 14 Mayıs 1945 de Büyük Millet Meclisinde (Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması) adında bir kanun tasarısı görüşülüyordu. Tasarının gerekçesi şöyle idi :

«1. Arazi aslında bir doğal varlıktır. Onun değeri, ulus için barınma alanı olmasından ve ulus ekonomisinin kuruluş yerini, ana üretim ögelerini (unsurlarını) vermesinden doğar. Fakat bir ulus için arazi yalnız yer olarak büyük bir anlam taşımaz. Bir ulusun benimsediği arazi; genişliği, çeşitliği ve yararlığı ile önem kazanır. Çünkü bir ulusun üremesi, ekonomik bakımdan gelişmesi ve güçlenmesi her şeyden önce; o ulusun vatan olarak benimsediği arazinin genişliğine, çeşitliliğine ve yarar getirişine bağlıdır.

Gerçekten de, bir milletin vatan edindiği yerin, önce o milletin üremesine ve büyümesine yeter genişlikte olması şarttır. Geniş araziye sahip olan milletlerin gelişme olanakları da çoktur, arazisi dar olan milletler için nede olsa bu olanaklar sınırlıdır. Arazisi dar olan milletlerin çoğalan nüfuslarını barındırmak için çektikleri zorluklar dün olduğu kadar bugün de göze çarpmaktadır. Bundan ötürü arazi, millet hayatı üzerinde önce genişliği ile etkili olur.

Arazi; doğal maddelerin ve doğal güclerin kaynağı olması bakımından, genişliğinden başka çeşitliliği ile de milletin yaşayışı üzerinde derin etkiler yapar. Arazinin çeşitliliği millet hayatının türlü yönlerden birden gelişimini sağlar. Çeşitli bir arazi üzerinde kurulmuş olan bir millet ekonomisi, türlü

üretim bölümlerini içinde toplar ve kendikendine yetme olanaklarını içinde saklar. Buna karşılık arazisi az çeşitli olan memleketlerde millet ekonomisi, bir çok yönlerde birden gelişemez, daha çok dışarıya bağlı kalır. Bu nedenle arazinin çeşitliliği milletin gelişmesini sağlayan desteklerden birini verir.

Arazinin genişliği ve çeşitliliği yanında, yararlığı da millet hayatı için önemlidir. Arazinin içinde bulunan cevherlerin (değerli öz maddelerin) çeşit ve miktar bakımından bolluğu, toprakların veriminin çokluğu millet ekonomisinin dayanaklarıdır. Bugün, verimlilikten yoksun araziye sahip olan milletlerin yaşayışlarında çektikleri zorluklar, buna karşılık zengin toprakları bulunan milletlerin yaşayışlarındaki kolaylıklar gözlerimizin önündedir. Bütün bunlar, millet hayatı için, arazinin işe yarayış derecesinin büyük değerini çok güzel canladırır. İşte bu sebeblerden ötürü bir milletin üreme, büyüme, güçlenme olanakları, her şeyden önce vatan olarak benimsediği arazinin genişliği, çeşitliliği ve yararlığı ile ölçülür.

II — Fakat bir milletin sahip olduğu arazinin geniş olması, çeşitli bulunması, yüksek verim gücü göstermesi, yalnız başına, o milletin hayatının kesinlikle bolluk içinde geçmesini sağlayamaz. Bunu gerek tarihteki, gerekse zamanımızdaki gerçekler ispatlamaktadır. Geçmiş zamanlarda bâzı milletlerin geniş, çeşitli, zengin arazi üzerinde olmalarına rağmen her zaman rahatlık ve geçim kolaylığı içinde yaşamadıklarını biliyoruz. Bugün de aynı durumu görmek mümkündür. Bu bakımdan arazinin genişliği, çeşitliği ve yararlığı, milletin gelişmesi için sadece bir gereçtir. Arazi bu nitelikleriyle yalnız ve yalnız bir olanaktır. Bu olanakların gerçekleşmesi büyük ölçüde, arazinin millet kişileri arasında paylaşılması şekline, daha doğrusu elverişli bir Mülkiyet Rejimi ve Yapısı'nın varlığına bağlıdır. Gerçekten, yukarıda da söylendiği üzere arazi bir doğal varlık olarak sadece bir yer ve olanaktır. Bu doğal varlık ancak benimsendikten sonra ekonomik, sosyal, siyasî ve idarî bir nitelik kazanır. Bundan ötürü, Arazi Mülkiyeti Rejimi'nin ve Yapısının millet hayatına uygunluğu yada uygunsuzluğu, milletin yaşayışının kolaylığı ve rahatlığı üzerinde büyük bir rol oynar. Başka bir deyimle, bir milletin benimsediği arazinin genişliği, çeşitlerinin bolluğu, verim gücünün yüksekliği o milletin gelişmesinin olanaklarını verir. Fakat bu gelişmenin şekli, niteliği ve hızı Arazi Mülkiyeti Rejimi'nin ve Yapısının elverişliliğine yada elverişsizliliğine bağlıdır. Geniş, çeşitli ve yüksek kaliteli arazisi bulunan bâzı milletlerin, sırf elverişsiz bir mülkiyet rejimi yüzünden bu geniş, çeşitli ve güçlü arazinin vâdettiği olanaklardan yararlanamadıkları tarihte ve zamanımızda görülen hallerdendir.

Arazi Mülkiyeti Rejiminin ve Yapısının etkileri bir yanlı ve bir yönlü de değildir. Arazi Mülkiyeti Rejimi, millet hayatını toptan etkisi altına alır. Elverişli bir Arazi Mülkiyeti Rejimi, millî hayatın hemen her yandan ve her yönden gelişmesini kolaylaştırdığı halde, uygunsuz bir Arazi Mülkiyeti Rejiminin de millet hayatını türlü şekillerde zayıflattığı inkâr edilmez bir gerçektir. Arazi Mülkiyeti Rejiminin bir memlekette meydana getirdiği mülkiyet strüktürü (bünyesi, yapısı), o memleket arazisinden modern teknikçe ve bilimsel usullerle yararlanılmasını ya kolaylaştırır, yada zorlaştırır. Elverişsiz bir Arazi Mülkiyeti Rejimi, tarımda güçlü bir tekniğin yerleşmesine engel olabilir. Bu nedenle tarım tekniği değişmekte olan memleketlerde, mülkiyet rejiminin de bu yeni tekniğe uygun bir duruma getirilmesi zorun-

ludur. Yâni yeni koşullara uygun bir mülkiyet rejimi, tarım tekniğinin ilerlemesini de sağlar.

Arazi Mülkiyeti Rejimini yalnız bir hukuk sistemi olarak görmemelidir. Daha önce bir ekonomik düzenle ilgilidir. Çünkü Arazi Mülkiyeti Rejiminin asıl etkileri ekonomi alanında belirir. Bir kere ulusal ekonominin geniş bir parçası olan tarım ekonomisi, doğrudan doğruya Arazi Mülkiyeti Rejiminin etkisi altındadır. Şüphesiz kollektif (ortaklaşa) mülkiyet rejiminde tarım başka bir yapıda, özel mülkiyet başka bir yapıdadır. Özel mülkiyet temelleri üzerine kurulu bir arazi mülkiyeti yapısında; büyük arazi mülkiyetleri geniş bir yer aldıklarında tarım işletmeciliği başka bir yönde, köylü mülkleri üstün bulunduklarında iş daha başka bir doğrultuda yürür. Araziden iyi ve koyu bir şekilde yararlanılması, memleket içinde bağımsız çiftçi ailelerinin çoğalmalarını gerektirir. Memlekette bağımsız çiftçi ailelerinin çoğalmaları, Arazi Mülkiyeti Rejiminin şekline ve niteliğine bağlıdır.

Arazi Mülkiyeti Rejiminin millet ekonomisi üzerindeki etkileri yalnız tarım alanında belirmekle kalmaz, bütün ekonomik çalışma alanlarında da tepkilerini gösterir, böylece ulusal ekonomi bölümlerinin tümünde kendini belli eder. Bu nedenle bir ulusal ekonominin yapısı, büyük ölçüde memlekette hüküm süren Arazi Mülkiyeti Rejimine göre taazzuv eder (örgenleşir). Kuşkusuz, bu yapının işleyişi de ona göredir.

Bütün bunlar, bize, Arazi Mülkiyeti Rejimine verilecek nitelik ve temayül (eğilim, yönseme)'lerle ulusal ekonominin şekillendirilebileceğini anlatıyor. Bu nedenle de, yeni bir ekonomik kuruluş eski arazi mülkiyeti rejiminin tasfiyesini zorunlu kılar, denebilir.

Bir memlekette Arazi Mülkiyeti Rejiminin, ekonomik etkileri yanında, sosyal belirtileri daha az önemli değildir. Genellikle her memlekette varolan sosyal yapı, az yada çok, o memlekette hüküm süren Arazi Mülkiyeti Rejiminin damgasını taşır. Kollektif Arazi Mülkiyeti Rejiminin doğurduğu topluluk başka, özel mülkiyet rejimine göre kurulmuş cemiyet büsbütün başka birer yapıdadır. Sonra büyük arazi mülkiyetlerinin üstünlüğüne dayanan bir özel mülkiyet yapısında görülen sosyal belirtiler, köylü mülkiyetlerinin baskın olduğu özel mülkiyet yapılarındaki belirtilere benzemez. Yurtta sosyal sükûn, sosyal huzur bir bakımdan da arazi mülkiyet rejimi ile ilgilidir. Uygunsuz bir arazi mülkiyeti yapısı, sosyal rahatsızlıklar doğurur. Buna karşılık elverişli bir mülkiyet yapısı uzlaşık bir cemiyet yaşatır. Bunlardan çıkan sonuçlara göre; her sosyal yapı kendine yaraşan bir Arazi Mülkiyeti Rejimi ve bir arazi mülkiyeti strüktürü ister. Bundan ötürü de, cemiyetleri değişikliğe uğrayan memleketler, eski mülkiyet bünyesini tasfiye etmek zorundadırlar.

Özetle; Arazi Mülkiyeti Rejimi ve onun yarattığı mülkiyet bünyesi, türlü yanlardan ve türlü yönlerden, millet ve devlet hayatına sımsıkı bağlı bulunmaktadır. Bu itibarla her yeni devlet, kendi toplumunun ve ekonomisinin özel karakterine uyan bir Arazi Mülkiyeti Rejimi ve ona göre bir mülkiyet bünyesi edinmek zorundadır. Ancak bundan sonradır ki; temel varlık olan arazinin kendinde sakladığı imkânlar kolaylıkla gerçekleşebilir ve milletin üremesi, büyümesi, devletin kuvvetlenmesi sağlanabilir.

III — Bununla beraber bir memlekette, elverişli bir Arazi Mülkiyeti Rejimi ve yararlı bir mülkiyet yapısının kurulmasiyle de her şey bitmiş olmaz.

Bunların yanında bir de, kurulan Arazi Mülkiyeti Rejimine ve Yapısına uygun bir Arazi İşletme Rejimi'nin varlığı gerekir. Zâten Arazi Mülkiyeti Rejimi ve Yapısı ile Arazi İşletmesi Rejimi birbirlerine sımsıkı bağlıdırlar. Hattâ denilebilir ki; Mülkiyet Rejimi ve Mülkiyet Yapısı, İşletme Rejiminin temellerini verir. Bu nedenledir ki, Arazi Mülkiyeti Rejimini düzenleyen ve yeni bir mülkiyet yapısı yaratan memleketlerin, İşletme Rejimini de düzenledikleri görülür. Burada, İşletme Rejimindeki anlam, arazinin kullanılması şekli ve usulleridir. Her şeyden önce arazinin millet için yararlı olması, onun işlenmesine bağlıdır. Arazinin ekonomik bir tarzda işlenmesi için de bâzı düzenlerin konması ve böylece bir İşletme Rejiminin yaratılması gerektir. Arazinin işletilmesi rejiminin şöyle yada böyle olmasının etkileri yalnız teknik alanda değildir. Arazinin işletilmesi rejiminin sımsıkı bağlı bulunduğu Arazi Mülkiyeti Rejimi ve mülkyiet yapısı gibi teknik, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda da önemli etkileri vardır.

Arazinin işletilmesi rejimi, her şeyden önce, tarım tekniği üzerinde kendini gösterir. Teknik şartların değişmesi, işletme rejiminin de değişmesini zorunlu kılar. Meselâ işletme ortaklığı usullerinin bir zamanlar tarımda teknik usullerin yerleşmesine engel olduğu bilinen bir şeydir. Arazinin doğrudan doğruya sahibi tarafından işletilmesini esas alan bir işletme rejiminde tarım tekniği daha çabuk gelişir. Oysaki ortakçılık sisteminin hüküm sürdüğü yerlerde topraktan iyice yararlanılamaz. Kira ile işletme şeklinin daha çok olduğu yerlerde, bu sistemin teknik etkileri de kendine göre olur. Hele bir memlekette türlü işletme şekilleri karmakarışık ve hukuk temellerine dayatılmaksızın hüküm sürerse, tarımın teknik bakımdan ilerlemesi büsbütün zorlaşır. Gerek doğrudan doğruya işletme şekli, gerek ortakçılıkla yada kiracılıkla işletme şekillerinin ekonomik etkileri de başka başkadır. Ekonomik bakımdan, her şeyden önce, arazinin sahibince işletilmesi şarttır. Kuşkusuz ki, arazinin doğrudan doğruya sahibince işletilmesi en yüksek ekonomik yararı sağlar. Buna karşılık ortakçılıkla işletme şeklinin apaçık ekonomik zararları vardır. Bazı koşullar altında arazinin kira ile işletilmesi yararlı olursa da, bundan doğan hukuk ilişkilerinin düzenlenmemesi hallerinde bu biçim işletme de zararlı sonuçlar verir.

Arazinin işletilmesi rejiminin, sosyal etkileri de gözden ırak tutulamayacak kadar büyüktür. Arazinin sahiplerince işletilmesini ana prensip sayan bir işletme rejimi toprağına bağlı, köklü, kendi malına dayanan bağımsız bir çiftçi kalabalığı yaratır. Bu çiftçi kalabalığı her türlü sosyal sapkınlıklara karşı durur. Buna karşılık, ortakçılıkla arazi işletmesine büyük ölçüde yer veren bir işletme rejimi ise, cemiyet içinde mülksüz, köksüz bir kalabalık doğurur. Sonra başkalarının arazilerini işleyen bu çiftçi kalabalığı, sosyal bakımdan mülk sahiplerine bağlı da olur. Hele ortakçılıkla arazi işletmesinden doğan ilişkiler hukuk temellerine dayatılmaz da alışkanlıklara, göreneklere dayatılırsa, daha acıklı sosyal sonuçlar belirir. Elverişsiz işletme rejimlerinin meydana getirdikleri ekonomik ve sosyal bağlılıklar politik vasiliklar bile doğurur. Bu çeşit bağlılıklar bölgesel nüfuzların, bölgesel egemenliklerin desteğini verir. Bu nedenle; dengesi yerinde, barışık bir toplum, uygun bir işletme rejimini şart koşar. Özetle; bir millet için geniş, çeşitli ve zengin arazi üreme, büyüme ve gelişme olanağıdır. Bu olanağın gerçekleştirilmesinin koşulu ise, yararlı bir Mülkiyet Rejimi, Mülkiyet Yapısı ve İşletme Reji-

mi'dir. Bunlarla ancak güçlü bir devlet, zengin bir millet ve barışık-uzlaşık-rahat bir toplum gerçek olabilir.

IV — Türkiyenin bugünkü arazisi; genişliği, çeşitliliği ve yarayışlılığı bakımlarından bütün bir millet ekonomisine, kalabalık bir topluma temel olabilecek bir varlıktır. Sınırlarımız içinde kalan arazi 767.119 kilometre karedir. 1940 yılı istatistiklerine göre nüfusumuz 17.820.950 dir. Kilometre kare başına 23 kişi düşer. Yurt genişliğimiz, nüfusumuzla karşılaştırılırsa Türk milletinin arazi varlığının uzun yıllar yeterliği anlaşılır. Nüfusumuz 50 milyonu bulduğunda kilometre kareye 65 kişi, 75 milyona vardığında 97 kişi düşecektir ki, insanlığın bugünkü uygarlık düzeyinde çekilmez bir nüfus yoğunluğu değildir. Türkiye gerek bugün, gerekse gelecek için arazi genişliği bakımından sevindirici bir durumdadır.

Yurdumuz yapılış bakımından da çeşit çeşit araziyi içinde toplamış bulunmaktadır. Memleketimizde hemen hemen her çeşit arazi vardır. Türkiye; dağları, yaylaları, geniş ve dar vadi (koyak)'leri, yamaçları, tepeleri ve bir çok ovaları ile sonsuz bir arazi çeşitliliği gösterir. Arazi yapılışındaki bu çeşitlilik, ekonomik bakımdan kullanılabilir arazinin de çeşitliliğini doğurur. Bu nedenle tarıma yararlı arazi çeşitlerinden tarla arazisi, bağ arazisi, bahçe arazisi, orman arazisi, çayır arazisi, mer'a arazisi gibi kültür arazisi çeşitlerine Türkiyenin her yakasında rastlanır. Memleketimizde, kurutulup kültür arazisi durumuna getirilecek bataklıklar ve ıslâh edilecek öteki tür arazi de vardır. Herne kadar Anadoluda çorak arazi türlerine de rastlanırsa da, bu çeşit arazi Türkiyenin genişliği içinde büyük bir yer tutmaz ve bizi yerindirmez.

Tahminlere göre memleketimizde tarla ve bahçe kültürlerine yarayışlı arazinin genişliği 15.929.095 hektar tutmaktadır. Bunun bütün memleket genişliğine oranı % 24.3 tür. Bunun 13.465.000 hektarı tarla arazisi, 1.225.315 hektarı bağ-bahçe arazisidir. Ulusal ekonominin gelişmesi ve teknik bilginin yükselmesi ile bugün tarıma yaramaz sanılan arazi parçalarından da yararlanılacağı gibi, mer'a arazisi olarak kullanılmakta olan arazinin büyük bir kısmından kültür arazisi olarak yararlanılacağını da belirtmek gerekir.

Demek ki; memleketimizin arazi genişliği, çeşitliliği, toprakların verim kabiliyeti zengin bir ulus ekonomisinin ve bunun için de bol verimli bir tarımın, kalabalık ve rahat bir topluluğun varlığını mümkün kılmaktadır. Fakat itiraf etmek gerekir ki; bugün Türkiyede ne toplum, ne de ekonomi arazi varlığının vâdettiği bir yapıda ve kuvvettedir. Bunun nedenlerini, arazi varlığımızın eksiklerinden çok, başka yerlerde aramak gerekir.

V — Memleketimiz arazisinin genişlik, çeşitlilik ve yararlık bakımından sahip oldukları imkânların henüz gerçekleştirilmemiş olmasının ve tarımımızın özlediğimiz kıratta gelişmemesinin başlıca nedenlerini önce bizdeki arazi mülkiyeti koşullarında ve bugünkü mülkiyet yapısının elverişsizliğinde görmek gerekir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğunun Arazi Mülkiyeti Rejiminde; devlet mülkiyeti kişi mülkiyetinden üstün durumda bulunuyordu, sonradan özel mülkiyete doğru gelişmiştir. Bu gelişme Timar ve Zeamet sisteminin çözülmesinden sonra hızlanmıştır. Bu yönde, türlü zamanlarda yapılmış kısmî reformların da etkisi olmuştur. Yalnız bu reformlar temelli ve kapsamlı bir surette yapılamadığından İmparatorluk Dönemi'nde kesin olarak özel mülkiyetin lehine bir tasfiye yapılamamıştır. Cumhuriyet Döne-

mi'nde Türkiyedeki Arazi Mülkiyeti Rejiminin, karakter bakımından, yeni bir safhaya girdiği bilinmektedir. Bu safha, Medeni Kanun'un kabul edilip uygulanmasiyle başlar. Medeni Kanun'un getirdiği Arazi Mülkiyeti Rejiminde özel mülkiyet asıldır. Yani bugünkü Türk toplumu özel mülkiyet prensipleri üzerine kurulmuştur. Kuşkusuz ki, Arazi Mülkiyet Rejiminin temeli de özel mülkiyet prensibidir. Bu, milletimizin zorunluklarına uyduğu gibi, gelecekteki gelişiminin koşullarını ve olanaklarını da vermektedir. Bu bakımdan bugün memleketimizde bir Arazi Mülkiyeti Rejimi meselesi yoktur. Fakat bugün Türkiyedeki arazi mülkiyeti yapısı, rejimimizin ruhuna, ulusumuzun zorunluklarına uymadığı gibi, gelişmesini hızlandıracak bir durumda da değildir. Bugünkü Arazi Mülkiyeti Rejiminin yapısında bâzı büyük arazi sahiplerinin bulunduğu göze çarpar. Büyük araziler başta devlete, sonra bâzı tüzel kişilere, son olarak bazı kişilere ait bulunmaktadır. Geçimini toprağa bağlamış olan büyük bir kalabalık ta, topraksız yada az topraklıdır. Büyük arazi mülkiyetini elinde bulunduranların çoğu yaşayışlarını toprağa bağlamadıkları halde, geçinmelerini toprağa bağlamış olanların hepsinin de ya elinde toprağı yoktur, yada elindeki toprak geçimini sağlayamayacak kadar azdır. Büyük razi sahiplerinin önemli kısmı hayatlarını tarımdan kazanmadıkları için topraklarını işletmemektedirler. İşletenler de ellerindeki arazinin hepsinden yararlanmamaktadırlar. Geçimlerini, başkalarının topraklarını işleyerek, tarımdan sağlayanlar da bu topraklara iyice sarılamamaktadırlar. Oysaki Türkiye tarımının hızla gelişmesi memleket topraklarının gerçekten benimsenip imar edilmesine bağlanır. Bu nedenle Türkiye; toprağı işleyenlerin ona sahip olması, toprağa sahip olanların topraklarını işlemesi prensibi üzerinde yürümek zorundadır.

Ayrıca; milletimizin üremesi de kendi arazi mülküne dayanan bağımsız ailelerin çoğalmasını şart koşuyor. Bu da yetecek arazi mülkleri üzerinde yeni yeni aile varlıklarının doğmasına bağlıdır.

Son olarak; rejimimizin karakterlerinden biri de halkçılık'tır. Tarım alanında halkçılık; Türkiyenin arazi mülkiyeti yapısına, köylü mülklerinin geniş çapta temel olmasını gerektirir.

İşte bütün bu nedenlerle; bugünkü arazi mülkiyeti yapımızın, ulusumuzun zorunluklarına, gelişme koşullarına ve devlet rejimimizin ruhuna yaraşır bir şekilde değiştirilmelidir.

VI — Memleket arazisinin sakladığı olanakların özlediğimizce gerçekleştirilmemesinin ve tarımımızın hızla geliştirilmemesinin etkenleri arasında bizdeki arazi işletilmesi rejiminin elverişsizliği de bulunmaktadır. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğundan devraldığımız ortakçılıkla arazi işletme şekli bugün de sürüp gitmektedir. Ortakçılık, kısmen timar ve zeamet sistemlerinden azmadır. Yurdumuzda türlü ortaklık tipleri vardır. Bu şekil işletmeye en çok büyük arazi mülklerinde rastlanmaktadır. Aslında Ortakçılık, ilkel bir işletme şeklidir. İşleyenler, işledikleri arazinin sahibi değildirler. Ortakçılığın bu niteliği, arazinin imarına büyük bir engeldir. Türkiyede geniş toprakların bakımsız olmalarının, yeterince yararlanılmamalarının gizli sebeblerinden biri budur. Ayrıca, memleketimizdeki ortakçılık hukuk temellerine dayanmadığından bu işletme şeklinden doğan ekonomik ve sosyal ilişkiler de yapılmasına alışılagelmiş usullerle yürütülmektedir. Bu yüzden de sayısız karışıklık-

lar ortaya çıkmaktadır. Ortakçılığın bugünkü şekli hem arazi sahipleri, hem ortakçılar, hem de ulusal ekonomi yararı bakımından zararlıdır. Bu sistem, Türkiye tarımının teknik ve ekonomik ilerlemesini köstekleyen bütün engelleri içinde toplamaktadır. Bu nedenle, Türkiye çiftçiliğini kalkındırabilmek için arazilerin sahiplerince işletilmesi prensibine yönelmek gerektir.

VII — Kuşkusuz ki; arazinin rasyonel (ölçülü, hesaplı, ussal) bir şekilde değerlendirilmesi ve sakladığı bütün olanakların gerçekleştirilmesi sorununda tarımımızda göze çarpan olaylar yalnızca bunlar değildir. Başkaca; arazi mülklerinin tapulaştırılması, sınırlandırılması, tescil edilmesi işlerinin yeni baştan düzenlenmesi, arazinin teknik ıslâh yollarının açılması gibi önemli öteki sorunlar da vardır. Fakat bunların birden değil, sıra ile çözülmeleri daha uygun görülmüştür. Zâten bunlardan birinin gerçekleştirilmesi, ötekilerinin başarılması koşullarını ve olanaklarını doğuracaktır. Bu nedenle önce çiftçilere toprak dağıtılması ve bağımsız çiftçi ocaklarının kurulması davâsı ele alınmış ve bu Tasarı hazırlanmıştır.

VIII — Tasarı sekiz bölümdür. Birincide; (Genel Hükümler) toplanmıştır. Amaç; topraksız olanlara ve toprağı yetmeyenlere yeterince toprak verilmesidir. Bu amaçla; çiftçilikle geçinenlerin toprak sahibi olmaları, toprakları üzerinde işletme kurarak kökleşmeleri, bağımsız çiftçi ailelerinin çoğalması gözetilmektedir. Bu tasarıda; arazilerin sayılı ellerde toplanıp aşırı derecede büyümemelerini olduğu kadar yetersiz halde küçülmemelerini de hedef olarak almıştır. Çiftçiliğin ve çiftçinin, arazinin ve çeşitlerinin tanımlamaları da bu bölümde yapılmıştır. Arazi mülkiyetinin dört boya ayrıldığı belirtilmiştir. **Küçük Arazi mülkiyeti, çiftçilik için aslî mülkiyet büyüklüğü değildir, geçimini başka mesleklerden kazananların edinecekleri mülkiyettir. Bununla işçilerin, esnafın ve serbest sanatçıların ve öteki mesleklerde çalışanların toprakla ilgileri sağlanmak istenmiştir. Büyük Arazilerin de ancak devlet elinde bulunabileceği açıklanmıştır. Bununla da; özel ellerde büyük mülklerin ekonomik ve sosyal eziciliği önlenmiş, buna karşılık teknik ve ekonomik yararlar sağlanmış olacaktır. Yine Genel Hükümlere göre; Orta Arazilerde sınırlı sayıda kalacak, Köyiü Arazisi temel olacaktır. Böylece; milletimizin üremesi, toplumun temelleşmesi, yurt topraklarının bayındırlığı güvenlik altına alınacak, toprakların üç yıldan çok boş bırakılmasına müsaade edilmeyecek işlenmeyen topraklar kamulaştırılacaktır.**

IX — İkinci Bölüm; (Dağıtılacak Arazi) hakkındaki hükümleri içine al maktadır. Dağıtılacak araziyi elde etmede önce işletme ölçüsü, sonra geniş-lik derecesi göz önünde tutulmuştur. Bu prensipten hareket edilerek devlete ait olup da kullanılmayan ve özelidarelere, belediyelere, köylere ait olup da değerlendirilmiyen arazi, dağıtılacak arazi arasına alınmıştır. Kişilere ait olup da işletilmeyen ve orta büyüklükten yukarı olanlardan da dağıtımda yararlanılması göz önünde tutulmuştur. Bu bölümdeki hükümler gereğince arazilerin sınırlarının, yüz ölçümlerinin ve sahiplerinin belli edilmesi de sağlanacaktır.

X — Üçüncü Bölümde; (Arazi Kamulaştırılması) nı düzenleyen hükümler vardır. Bu hükümlerin ana kaynağı Anayasamızın 74. maddesinin ikinci fıkrasıdır.

XI — Dördüncü Bölümde; (Arazi Verilecekler) saptanmıştır. Sıraya konulmaları belirtilmiştir. Hedef; verilecek arazilerin, onu gerçekten işleyetecek-

lerin eline geçmesidir. Önce; bulunduğu yerde ötedenberi çiftçiliği zanaat edinen topraksızlar ve toprağı yetersizler ele alınacaktır. Sonra gerçekten çiftçilik yapabilecekler düşünülmüştür.

XII — Beşinci Bölümde; (Arazi Dağıtılması) hakkındaki hükümler vardır. Özellikle arazi isteklerinin yerinde olup olmadığına ve muhtaç olunan arazinin miktar ve çeşitinin tesbitine önem verilmiştir. Verilecek arazinin miktarı ve çeşiti kesinlikle belirtilmemiş olmakla beraber, arazinin genişliği (Çiftçi Ocağı) ile sınırlandırılmıştır. Her bölgeye bunun tesbit ve ilânını Tarım Bakanlığı yapacaktır. Ve toprak verilmesinin (parçalı) olması esası kabul edilmiştir. Verilecek toprakların bedelleri uzun zaman içinde taksitlerle ödetilecektir. Bu paralarla kamulaştırma bedelleri ve harcamaları karşılanacaktır.

XIII — Altıncı Bölüme; (Kuruluş ve Donatım) a ait hükümler konmuştur. Bu hükümler; toprak verilen çiftçinin o toprağı işleyebilmesini ve üzerinde işletmeler kurabilmesini sağlamak istemiştir.

XIV — Yedinci Bölümde; (Çiftçi Ocakları) na ait hükümler vardır. Çiftçi Ocağı, memleketimiz için yeni bir kuruluştur. Çiftçi ocakları ile çiftçilik bağımsız bir meslek haline getirilmek istenmiştir. Çiftçi Ocakları'nın bölünmesi ile de, tarımda bağımsız ailelerin bir ekonomik varlık olarak sürüp gitmeleri sağlanacaktır. Bunun için de, Çiftçi Ocakları'nın ancak toptan intıkal edebilmeleri prensibi kabul edilmiştir. Çünkü Çiftçi Ocağı'nın şu yada bu yoldan parçalanabilmesine imkân vermek, kökleştirilmek istenen topraksız yada az topraklı çiftçi ailelerinin bir süre sonra yeniden meydana çıkmalarını peşin kabullenmek demek olurdu. Medeni Kanunun 597 inci ve onu izleyen maddelerinin, tarımsal malların bir elde toplanması esasını koyduğu göz önüne alınırsa bu tasarının amacı açıkca anlaşılır.

XV — Sekizinci Bölümde; (Çeşitli Hükümler) bulunmaktadır. Ve genellikle, bu kanuna göre yapılacak işlerin Tarım Bakanlığınca yapılması belirtilmiştir.»

Bu gerekçeye dayatılan (Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması) hakkındaki Hükümet Tasarısının incelenmesi için türlü komisyonlardan alınan üyelerle bir Geçici Komisyon kurulmuş ve başkanlığına İzmir Milletvekili Rahmi Köken, Sözcülüğüne de Aydın Milletvekili Adnan Menderes getirilmişti. Hükümet tasarısını üç ay süre ile enine, boyuna, derinliğine ve iki kere görüşüp tartışan Geçici Komisyon sonunda; adını (Çiftçiyi Topraklandırma) şeklinde düzelttiği tasarının bazı maddelerinde değişiklik yapmakla beraber tümünü ana prensipleri ile kabullenmiştir. Fakat görüşmelerin bitiminden sonra Geçici Komisyonun son toplantısına gelen Başkan Şükrü Saraçoğlu, tasarıda yeniden bâzı değişiklik yapılmasını istemiş ve özellikle Aydın Milletvekili Adnan Menderesin şiddetli itirazlarına rağmen yeniden görüşmelere başlanarak Başkanın istediği değişiklikler yapılmıştı. Çoğunlukla kabul edilen Komisyon Raporuna, başta Komisyon Sözcüsü Adnan Menderes olmak üzere Emin Sazak (Eskişehir), Nuri Göktepe (Aydın), Turhan Cemal Beriker

(İçel), Ahmet Sungur (Yozgat), Atıf İnan (Çankırı) «bâzı maddelere muhalif»kalmışlardı. Sabit Sağıroğlu (Elazığ) ise; «Komisyon görüşmeleri bittikten sonra yapılan teklifleri Anayasanın ve Parti Proğramının temeli olan ve and içilerek bağlanılan ulusal egemenlik esaslarına aykırı grödüğümden Hükümetten evvelce gelmiş olan tasarının aynen kabulü oyundayım.» kaydiyle imza etmişti. Şefık Tugay (İçel) da; «Anayasaya ve gelecekteki sanayi gelişimine aykırı gördüğüm G fıkrasına, yanlışlıkla yapılan kamulaştırmalarda arazinin dağıtılmış olması halinde dava hakkının yalnız bedelle sınırlandırılmasına ve özürün kabulü halinde bile arazinin ortaklıkla işletilmesinin yasaklanmasına dair hükümlere muhalifim.» diye yazmıştı.

Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta ise; Komisyon kararına aykırı düşüncelerini sekiz noktada toplayarak; tasarının on birinci ve sonraki maddelerine göre yapılacak olan idarî usulle arazi tesbiti yerine hızlı bir tapulama usulünün kabul edilmesini, on dördüncü madde ile kamulaştırma dışında bırakılan kamu yararına kurulmuş derneklere ait arazinin de gerektiğinde kamulaştırılmasını, kamulaştırılan arazide sahibine bırakılacak arazinin Tarım Bakanlığınca değil de arazi sahibince seçilmesini, özel kişilere ait arazinin kamulaştırılmasında Tasarıdaki vergi değeri esası yerine yıllık ortalama saf gelirin on katına göre hesaplanacak bir bedelin esas tutulmasını, dar ve geniş topraklı bölgeler ayırımının yapılıp arazi sahiplerine bildirilmesi işleminin belli bir süreye bağlanmasını, tarım kalkındırma işinin temeli olan donatım ve kredi için kanuna yeterli ve kesin hükümler konulmasını, kendisine toprak verilenlerin borcun ödenmesinden sonra da tasarruf yetkisini sınırlayan 25 yıllık sürenin kısaltılmasını, tasarının öngördüğü reformun başarılmasında sadece Tarım Bakanlığına yetki vermekle yetinilmeyip İdare amirlerinin yardımlarından da yararlanılmasını istedi ve bu isteklerini bütün ayrıntılariyle rapora yazdı.

Tasarı üzerinde ilk konuşan Tarım Bakanı Şevket Reşit Hatipoğlu, memlekette topraksız ve az topraklı çiftçilere yetecek kadar geniş topraklar bulunduğunu ileri sürerek; «Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu bize yerleşik bir millet, uzlaşık bir toplum olmanın yollarını gösteren gerçek özgürlüğün ve demokrasinin kökleşmesi olanaklarını genişleten bir kanundur.» dedi.

Halk Partisi Müstakıl Gurubu Başkanı A.Rana Tarhan da; «Her Türk çiftçisini yeter toprak sahibi yapmak amacımıza bizi ulaştıracak olan bu kanunun görüşülmesine katılabilmekten Gurup arkadaşlarımın duymakta oldukları sevinci belirtmek için huzurunuza

çıktım.» diyerek tasarının lehine bulundu. Seyhan Milletvekili Cavit Oral uzun konuşmasında özellikle Orta Tarım İşletmeleri üzerinde durarak; «Bu kanun tasarısı 500 - 5000 dönümlük arazileri Orta İşletme kabullendiği ve Orta İşletmeyi tanımlayıp açıkladığı halde 17 inci maddesiyle hükümleri sıfıra indirmiş, memleket tarımı ve ekonomisi için dirim (hayatî) değeri olan Orta İşletmeyi değersiz duruma düşürmüştür.» dedi. Ayrıca; elinden toprağı alınanlara yeni bir iş tutabilmeleri için yeterince para verilmediğini, ortakçılığın ve kiracılığın kaldırılmamakla beraber korkulu duruma sokulduğunu, dağıtılan arazinin yirmi beş yıl elden çıkarılmasını yasaklayan hükmün ağır olduğunu, Büyük İşletmelerin teşkilâtlanmalarına önem verilmemiş olmasını eleştirdi.

Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan: bu tasarının herhangi bir ideolojik akımdan uzak olarak Mülkiyet Hakkı temeline dayandığını belirtti ve bunun tasarıya geçmesini isteyerek şunları söyledi: «Toprak Rejimini daima ideolojik görüşlerle birlikte düşünmek alışkanlığı vardır. Bu alışkanlıktan doğabilecek yanlışlığa kesin karşılığını vermek için Komisyon Raporunda bu tasarının; Türk halkçılık bilinçinin ulusal sorunlar üzerine çevrilmiş gerçekçi görüşünden doğduğunu açıkca belirtmeli idik. Çünkü tasarının gerekçesinde sık sık yeni bir (mülkiyet strüktürü) yada (mülkiyet rejimi değişikliği) deyimleri geçmektedir. Bu deyimler yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Çünkü biz bir mülkiyet rejimi değişikliği, bir mülkiyet strüktürü yapmıyoruz. Önünüze gelen tasarı; Mülkiyeti savunan ve mülkiyeti savunmayı esas tutan bir memleketin, yine kamu yararı ile, mülkiyete ait sınırlandırmaları içine alan ve çiftçiyi topraklandırma esasını güden bir tasarıdır.»

İçel Milletvekili Refik Koraltan; «Kim ne derse desin, bu tasarının ruhu Alinin malını alıp Veliye vermektir» diye söze başladı ve 1937 yılındaki Anayasa değişikliği için İsmet İnönü ile 153 arkadaşının verdiği önergede mülkiyetin korunmasının savunulduğunu hatırlatarak «Elbette toprağını işleyen ve işletebilen çiftçi bizim yardımımızı ve himayemizi kazanacaktır.», «Oysaki bu kanunla izlenen tek düşünce özel bir malın bir başkasına verilmesini kamu yararı prensibine yaklaştırmaktadır.», «Demokrasi temelleri üzerine kurulan, kuruluşunun temeli ve yapısı Halk için Halkçılık olan bir devletin bünyesinde bu gibi görüşlere yer yoktur.», «Yurdun ve yurttaşların derdine çare ararken, daima çok titizlikle ve kıskançlıkla göz önünde tutmaya ödevli ve borçlu bulunduğumuz ulusal bütünlüğü ve ulusal düzeni koruyan rejimin ana ilkelerinin sarsılmama-

sına büyük bir önemle dikkat edilmesi düşüncesi beni bu konuşmaya yöneltti. Hiç şüphesiz hepimizin isteği ve amacı budur. Bu sonucun gereği gibi korunacağına inanarak sözlerime son veriyorum.» dedi.

Sinop Milletvekili Hulusi Orucoğlu; eldeki tasarının bir başlangıç olduğunu, bunun kabulü ile toprak reformunun başlayacağını ve bunun başka kanunlarla tamamlanacağını bildirdi. İzmir Milletvekili Halil Menteşe; tasarının iki ana hüküm getirdiğini, birinin (Çiftçiyi Topraklandırma) ve ötekisinin (Mülkiyet Düzenini Değiştirme) olduğunu ileri sürdü, uzun konuşması sonunda düşüncelerini özetleyen dokuz maddelik bir teklifde bulundu ve çiftçiye toprak yerine ucuz faizli, uzun vadeli (Toprak Edinme Kredisi) verilmesini, devlet elinde olup da kamu yararına işletilmeyen arazinin Ziraat Bankasına bırakılmasını ve Bankanın bu araziyi bedelini borçlandırmak suretiyle topraksız köylüye dağıtmasını istedi.

Geçici Komisyon üyelerinden Gümüşhane Milletvekili Recai Güreli, köylünün dört gözle beklediği bu kanunun hemen çıkarılması gerektiğini belirtti. Emin Sazak ise; tasarının aleyhinde uzun bir konuşma yaptı ve «Tasarıda, şehirde ve kasabada oturan ve başka iş tutana 30 dönümden çok arazi vermemek gibi kötü bir zihniyet vardır. Bir de Türk ruhuna uymayan Ocak'lar kuruyor. Belki toprak sahibi olduğum için böyle düşündüğüm sanılabilir ama eğer bunun memlekete yararı olacağı kanısında bulunsaydım, memleketin selâmeti için canını veren arkadaşlarım gibi bende malımı vermekten çekinmezdim. Padişahı devirdik, Halife kovduk, şapka giydik, lâtin harflerini kabullendik, tekkeyi kapattık, bâzı gerçeklerle Varlık Vergisini bile kabul ettik, fakat bunu kabul edemiyorum. Ekonomik işler şakaya gelmez. Herkes kafasını yormalı, yoksa Şef'im böyle istedi diye buraya gelmemeli. Şefe saygı duymasını hepimiz biliriz ama insan biraz da kendi kafasını kullanmalı, gereklimi değilmi diye düşünmeli.», «Başka memleketler bu meseleyi iki yoldan biriyle hallettiler: Bir kısmı, toprak sahibini ailesiyle yokederek arazisini elinden almış, dağıtmış. Bir kısmı ise; ben uygarım ve hak tanırım demiş, parasını verip almış. Bizim yolumuz hangisidir, bunun adını koymak gerekir.», «Bugün bizdeki görünüş, varlık düşmanlığıdır. Bunun memleket için zararlı olduğu kanısındayım. Sanat ve ticaret alanını da özel teşebbüse bırakmadık. Bu gidilen yolda yürünemez. Devam edilirse ben hükümete güvenemem.» dedi.

Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu da, tasarının aleyhinde bulunduğu ve görüşlerini şöyle açıkladı: «Buna Devrim Kanunu diyo-

ruz. Devrim, ulusça yapılır. Sadece bir sınıfın üzerine külfet yüklenilmez. Hükümet bir Toprak Vergisi Kanunu getirsin, herkes bir miktar vergi versin, toplanan para ile Tarım Bakanı istediği kadar toprak satın alsın ve istediğine dağıtsın». Manisa Milletvekili Feyzi Uslu ise tasarıyı savunarak küçük tarım işletmelerinin daha yararlı olduğunu anlattı ve «Ben istiyorum ki Türk çiftçisi kendi toprağının, emeğinin, çalışmasının, kolunun - elinin kölesi olsun, başkasının değil.», «Bu tasarı da istiyor ki; Türk çiftçisi insanlığın ulaştığı mutluluğa, tada, kolay geçime kavuşsun. Bunları yapsak Halkçılık ilkemizin göklerde değil de aramızda olduğunu nasıl iddia edebiliriz. Bu tasarı efendiliği, beyliği kaldıran kanunun uygulamasına ait eşsiz bir örnektir. Çünkü öteki sınıfları besleyen, destekleyen, güçlendiren, ülkede huzuru ve düzeni sağlayıp koruma bakımından en önde gelen meslek çiftçiliktir.» dedi.

Ordu Milletvekili Hamdi Şarlan, Komisyonun tasarıyı bir kere daha incelemesini istedi. Denizli Milletvekili Emin Aslan da; bâzı eksikler ve kusurlar bulunduğunu ve bunların tamamlanması gerektiğini belirtti. Niğde Milletvekili Hüseyin Ulusoy, tasarının lehine konuştu ve Maliyenin gücü yetmediği için bu tür kamulaştırmaya gidildiğini söyledi. Mardin Milletvekili Lütfü Ülkümen de genellikle tasarının lehinde bulunmakla beraber bâzı kuşku ve tereddütlerini açıkladı. Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen; tasarının lehinde bulundu ve eksikleri varsa Meclis görüşmeleriyle tamamlanmasını istedi. Seyhan Milletvekili Ali Münif Yegena ise; mesleği çiftçilik olmayanlara toprak verilmesi için kamulaştırma yapılmasının anayasaya aykırı olduğunu, tasarıda temel haklara aykırı sınırlamalar ve yasaklamalar bulunduğunu anlattı ve bu tür hükümlerin tasarıdan çıkarılması için Komisyona gönderilmesini isteyen bir önerge verdi (Z. C: 16.5.1945).

b) Adnan Menderes...

Söz sırası Aydın Milletveki Adnan Menderes'e gelmişti. Adnan Menderes, 1898 de Aydın İli'nin merkezi olan İzmir'de doğmuştu. Aydın Livası Tahrirat Müdürü İsmail Beyin torunu, Hukukcu İbrahim Beyin oğlu idi. İzmirdeki İttihat ve Terâkkî Lisesi'nin orta kısmında okumuş, Kızılçullu Amerikan Kollejine gitmiş, orada İngilizce öğrenmiş, Birinci Dünya Savaşında 18 yaşında iken 1916 da silâh altına alınmış, önce İstanbuldaki Yedeksubay Talimgâhına ve bir yıl sonra da Asteğmen olarak Suriye Cephesi'ne gönderilmişti. Hastalandığı için yoldan geri çevrilmiş, İzmirdeki 17 inci Kolordu emrine verilmiş, Mondoros Mütarekesi üzerine terhis edilmişti. Öğ-

renimini tamamlamak için tekrar Kızılçullu Amerikan Kollejine giden Adnan Menderes; Batı Anadolunun düşman işgaline uğraması üzerine İtalyan işgali bölgesi içinde kalan Çakırbeyli Köyü'ndeki çiftliğine gitmiş ve bölgede millî müfrezeler kurulmaya başlayınca o da kurup başına geçtiği Kuvayı Milliye Müfrezesi ile millî mücadele çabalarına katılmış, sonra da müfrezesiyle birlikte düzenli ordu emrine girmişti (M. Goloğlu, Cumhuriyete Doğru 206).

Daha sonra çiftliğinde özel işleriyle uğraşan Adnan Menderes; önceleri politikaya karışmamış, 1930 da Serbest Cumhuriyet Partisi'nin Aydın il başkanı olmuş, Halk Partisini yenerek rahat bir seçimle Belediyeyi Serbest Partiye kazandırmış, Serbest Partinin kapanmasından sonra Aydına gelen Celâl Bayar Başkanlığındaki inceleme kurulunun dikkatini çekmiş, Adnan Menderesle arkadaşları Halk Partisine alınmıştı. Adnan Menderes, Aydında, arkadaşı Ethem Menderesin başkanlığında yepyeni bir teşkilât kurmuş, bu sırada Aydına gelen Atatürk dört saatlik görüşmeden sonra Adnan Menderesi «dikkat çekici» bulmuş, mebusluğa getirilmesini emretmişti (Orhan Cemal Fersoy, Bir Devre Adına Veren Başbakan Adnan Menderes: 66)

Böylece Halk Partisi Mebusu olarak Büyük Millet Meclisine giren Adnan Menderes parti içi çalışmalarda kendisini göstermiş ve Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Gurubu Yönetim Kurulu üyesi olmuştu. Ve şimdi de, Halk Partisine girişinden on beş yıl sonra, çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı üzerinde söz alarak, ilk kez kendini bütün Türkiyeye tanıtacak ve kamuoyunun dikkatini üzerine çekecek olan konuşmasını yapıyordu :

Adnan Menderes (Aydın) — Türkiye Büyük Millet Meclisinin yaptığı kanunların, derinliğine ve genişliğine etkileri bakımından, belki en önemlisinin üzerinde bulunuyoruz. Benden önce söz alan değerli arkadaşlarımın emek, dikkat ve bilgi ürünü olan düşünce ve önerilerinden, bu konuda atılacak yanlış bir adımla esasen güçsüz olan tarımsal ve ekonomik yapımızın büsbütün sarsılacağı kuşkusu açıkca sezilmektedir. Böyle düşünmekte çok haklıdırlar. Çünkü Toprak Kanunu, içine alacağı hükümler bakımından ve uygulayacakların zihniyet, görüş ve yeteneklerine göre, çok yararlı olabileceği gibi ülkeyi tarımsal ve ekonomik perişanlığa düşürecek bir kanun da olabilir. Bizim Toprak Kanunu'muz; ne başka ülkelerin kendi türlü ekonomik, sosyal ve politik gerçeklerine ve eğilimlerine göre şekillenmiş olan kanunlarının taklidi, ne de yabancı ideolojilerin bir mâkesi (yankısı) ve ne de bir yanlı ve indî (herkesçe kabullenilecek bir temele bağlı olmayan kişisel) görüşlerin ürünü olamaz. Yüksek Kurulumuzun doğru aklı, güçlü bilinci bu kanuna en yararlı yönü verecektir. Buna inancım vardır.

Bu çapta bir kanunun görüşülmesinde, her şeyin önümüzde açıkca konuşulmasının memlekete ancak yarar sağlayacağı kanısından hareket ederek, asıl konuya girmeden önce Yüksek Kurulumuzun aydınlatılmasını gerekli

bulduğum Komisyon görüşmelerinden bir safhayı ortaya koymama müsaade buyurmanızı dilerim.

Bu çok önemli görevle ödevlendirdiğiniz Komisyonunuz, konunun büyük önemini oranında tasarının işlenmesine emek, çaba ve zaman vermiştir. Üç ay arasız olarak çalışılmış, tasarı bir kez değil, iki kez görüşülmüş, bir çok hükümler de alt komisyonlarda ayrıca incelenmiş, hükümet temsilcileri ve uzmanlar dinlenmiş ve Komisyonda üye olmayan pek çok arkadaşın değerli düşüncelerinden de yararlanılmıştır. Böylece çalışmalarını sona erdirmiş bulunan Komisyonumuz için, Hükümetçe teklif edilip sükomisyona gönderilmiş bulunan, muvazaaların (danışıklı işlerin) önlenmesine dair hüküm fıkrasının görüşülüp kabul edilmesinden başka yapacak iş kalmamış iken Komisyonun bu son toplantısında Sayın Başbakan gelerek bâzı tekliflerde bulunmuştur.

Bu teklifler, Komisyonun üç aydır üzerinde titizlikle durduğu ve hattâ hükümet tasarısında da yer almış bulunan bâzı prensiplerin değiştirilmesini gerektirmekte idi. Komisyonda söz alarak iki kez görüşmesini yapmış bulunduğumuz madde ve hükümler üzerinde bir üçüncü görüşmenin açılmasının İçtüzük hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürdüm ve Başbakanın «Komisyona gelmezden önce Özelkalem Müdürlüğüne not ettirdiğim bâzı esaslar» diye nitelendirdiği teklifin, Hükümetçe yazılmış ve formüle edilmiş bir teklif olup olmadığının dahi incelenmeğe muhtaç bir sorun olduğunu sözlerime ekledim. Bana verilen karşılıklarda Hükümet ile Komisyonun, önünüze her noktada uyuşmuş ve anlaşmış olarak gelmeleri gerektiği üzerinde duruluyordu. Ben, görüşümde direndim ve bâzı maddelerin üçüncü görüşme sonunda yapılan değişikliklerine karşı oldum. Komisyon bu görüşüme katılmadı. Bunun üzerine, rapora, bâzı maddelere muhalifim, diye şerh vermek (açımlamada bulunmak) ve sizin önünüzde de sorunu açıklamak zorunluğunu duydum. Çünkü üçüncü görüşme ile yapılan değişiklikler Komisyonun, ötedenberi belirmiş görüşüne uygun düşmediği gibi maddeler arasında da tezatlar (karşıtlıklar) yaratılmıştır ve dediğim gibi, Komisyonun tabii yoldaki çalışmaları ile varılmış bir sonuç değildir. Tarım Bakanı, Komisyonun ilk toplantısında, tasarının nasıl hazırlandığını açıkladıktan sonra; «böylece hazırlanan tasarı Komisyonumuzun ve Yüksek Meclisin malı olmuştur», demişti. Gerçek te budur. Amma Komisyondaki görüşmeler sırasında beliren haleti ruhiye (ruhsal durum, eğilim) böyle olmamıştır. Hükümet tasarının bir virgülünün bile peşinde günlerce çekişmiş durmuştur. Bu kadarla kalmamış, sonunda üçüncü görüşmenin açılmasına kadar gidilmiştir.

Oysaki; Komisyonun üç aylık çalışmaları sırasında, Hükümetçe ileri sürülebilecek bütün istekler ve bilgeler ortaya konmuş ve bütün bunlar bilindikten sonra sonuçlara varılmıştı. Başbakanın, Komisyonca üzerinde durulmamış ve görüşülmemiş yeni bir teklifi olamazdı. Üç aylık görüşmeleri sırasında herkesi dinleyerek yolunu aydınlatmak isteyen Komisyon, Başbakanın aydınlatıcı düşünce ve açıklamalarını dinlemekle mutlu olurdu. Amma Başbakanın, Komisyona gelişlerinde artık meselenin her yanını konuşmuş ve işimizi bitirmiş bulunuyorduk. Düşünebilir ki; Komisyonda üç ay içinde kesinleşmiş kanıların yarım saat içinde değişmesine sebep olan deliller acaba Komisyonda daha önceden belli değilmi idi?

Komisyonun, Hükümetle anlaşmış olarak önümüze gelmesi yolunda ileri sürülen görüşe gelince; bu uyuşma üç ay içinde sağlanamamıştır. Belli bir görüş üzerinde Komisyonun kanılarının kökleşmiş olduğunu kabullenmek gerekirdi ve böyle olunca da, kesinlikle gerekli görülüyorsa, bu uyuşma Hükümetin Komisyon görüşüne katılması şeklinde ortaya çıkmalı idi. Hem, uyuşma gerekçesi ile, Komisyonu başka bir görüşe katılmaya çağırmaktansa, eğer varsa, uyuşulamayan noktaları Yüksek Kurulumuzun hakemliğine sunmak daha yerinde olmaz mı? Bu hakemliğin iyiyi ve doğruyu gereği gibi ortaya çıkaracağında en küçük bir kuşku olmamak gerekir.

İşte bâzı maddelere karşı oluşumun, Komisyonda üçüncü bir görüşme açılmış olmasından ileri geldiğini ve muhalefetimin o görüşmede yapılmış olan değişikliklerle sınırlı bulunduğunu böylece belirtmiş oluyorum.

Geçici Komisyon'un beni Sözcü seçmesinin bir teveccüh eseri (yakınlık duyma belirtisi) olduğunu kabul ediyor ve bu teveccühlerinin minnettarı (gönül borçlusu) bulunuyorum. Ancak şu nedenlerle içinde bulunduğum elverişsiz durumun bu görevi gereği gibi yapmaktan beni alıkoyacağını da sanıyorum. Bu nedenle bu görevin, daha liyakatla (değimli olarak) yapacak bir arkadaşça kabulünü dilemiş bulunduğumu da önünüzde belirtmek isterim.

Üçüncü görüşme'nin açılması konusundaki sunuşumu teşrif (yasamalı) hayatımızda ve icranın (yürütmenin, hükümet işlerinin) denetiminde gittikçe beliren zayıflıkların nedenlerini de ortaya çıkarır kanısı ile önümüzde açıklamaya ve değerli zamanımızı almaya cesaret etmiş bulunuyorum. Gerçekten; **Savaşın bittiği ve gerek ulusal, gerekse uluslararası yaşayışın demokratik esaslara ve ulusal egemenlik ilkelerine göre yenibaştan düzenlenmesine dünyaca uğraşılmakta olduğu bugünlerde hadisata takaddüm etmek (olaylardan önce davranmak) gerektiği kanısındayım.** Bu nedenle Sabit Sarıoğlu arkadaşımın raporda ki muhalefet açımlamasına da dokunacağım. Esasta kendisiyle tamamen beraberim. Fakat vardığı sonucu maksada uygun görmüyorum. Niçin Hükümet Tasarısı'nın aynen kabulünü istemekte olduklarını anlamak benim için zor oluyor. Bu meselede, üçüncü görüşme sonunda bâzı maddelerde yapılan değişikliklerin nazara alınmayarak, ikinci görüşme sonunda kararlaşan Komisyon metninin Yüksek Kurulumuzun görüşmelerine esas olmasını istemek, düşüncemce, daha mantıklı ve tabii olurdu. Bu yönleri böylece anlatıp saptadıktan sonra, Geçici Komisyonda üç ay çalışmış ve çiftçiliği meslek edinmiş bir arkadaşınız olarak kanun tasarısı üzerindeki görüşlerimi kısaca belirtmekten kendimi alıkoyamıyacağım.

Geçici Komisyonun raporunda da belirttiğimiz gibi Türkiyenin yüz ölçüsünün 70 milyon hektarı aşan bir genişlikte olmasına karşılık, nüfusu henüz 20 milyonu bulmamıştır. Dağlık bölgelerin çok olduğu kabul olunsa bile, bu verimli topraklar, bugünkünden çok daha kalabalık bir nüfusu rahat ve mutlu barındırabilir. Buna rağmen yer yer toprak sıkıntısı duymakta olduğumuz da bir gerçektir. Bu sıkıntının başlıca nedeni ekilen toprakların, tarıma elverişli arazinin yüz ölçüsüne oranla, çok az olmasıdır. Ekilen topraklar, Türkiye yüz ölçüsünün % 15 ine varmaktadır. Denilebilir ki; hiç masrafsız yada az masrafla Türkiyede ekilen topraklar bir kat daha genişleyebilir.

Toprak sıkıntısının nedenleri arasında nüfus dağılımının, topraklarımızın işlenmesi bakımından elverişsizlikler göstermesi de akla gelebilir. Bâzı

bölgelerimizde nüfus yoğunluğu, toprağın barındırma sınırını aşacak duruma gelmiş olmasına karşı bâzı bölgelerimiz de çok geniş ve verimli topraklar insansız ve çiftçisiz boş yatmaktadır. Tabiat kuvvetlerini yenmek yolundaki savaşmaların henüz başlangıcında olmamızın, nüfusa göre toprağın dar olduğu yerlerde bize toprak sıkıntısı çektirmekte olduğunu da ayrıca hesaba katmak gerekir.

Toprak sıkıntısının öteki bir nedeni de büyük arazi mülkiyetinin geniş bir ölçüye ulaşması olabilir. Yani büyük arazi mülkiyetinin yaygın ve egemen durumda bulunması da topraksız çiftçi ve köylü sayısını arttırmak suretiyle bir toprak sıkıntısı yaratabilir. Bu açıdan bakınca Türkiyede, başka ülkelerde görülen ve toprak reformlarının zorlayıcı nedenleri olarak beliren genişlikte ve sayıda büyük arazi mülkiyetinin yaygın ve egemen bir oranda olmadığı memnunlukla görülür. 500 dönümden yukarı arazi mülkiyetinin yüz ölçüsü toplamı 20 milyon dönümü biraz aşmakta olmasına karşılık, işlenen toprakların % 75 inin 500 dönümden küçük işletmeler halinde ve kendi sahiplerince işletilir durumda olması ferahlık verici bir gerçektir. Bundan başka bir çok nedenlerle büyük ve orta mülklerin hızla dağılmakta olduğu da bir gerçektir. Böyle olmakla beraber, genel olarak ele alınınca, gösterdiği önem bakımından toprak sıkıntısına, arazi mülkiyeti rejimi bakımından yapılacak düzeltme ve düzenlemelerle de çare bulmak yoluna gitmekte isabet vardır. Kısaca dokunduğum memleketimizin bu elverişli durumu, sarsıntı yapacak aşırı ölçülere ve tedbirlere başvurmak zorunda bulunmadığımızı göstermektedir. Gerçekten başka ülkelerde toprak mülkiyeti bünyesinde yapılan değişikliklerin en belirmiş sonucu, mevcut düzeni az çok bozar nitelikte olmaları bakımından, üretimin düşmesidir. Memleketimizde gerek toprak mülkiyetinin dağılımında, gerekse toprak mülkiyeti rejiminde görülen orandaki elverişli durum göz önünde tutulunca ekonomik sarsıntılara ve üretimin düşmesine sebep olacak yanlışlıklara kadar giden tedbirlerin yarar yerine zarar getireceği kolayca kabul olunabilir. Çünkü bu ölçüdeki tedbirler kurulmuş düzeni bozmak, teşebbüsü ve sermayeyi ve bilgiyi ürkütmek ve tarım alanından uzaklaştırmak sonuçlarını doğurabilir.

Avrupada toprak islahatında liberal ve demokratik akımların uzun mücadeleler sonunda vardıkları sonuçların çoğu Türkiyede esasen vardır. Medeni Kanunumuz bunu bir kat daha belirgin hale getirmiştir. Türkiyede bir hukuk müessesesi olarak servaj (kölelik) ve benzeri toprak esirliğini kapsayan müesseseler bulunmamışsa, Türk milletinin demokratik ve halkçı ruhu bu gibi müesseselere müsaade etmediğindendir. Türkiyede toprak herkesce, küçük büyük hangi ölçüde olursa olsun, alınıp satılabilir bir mal olagelmiştir. Çok az durumlar dışında, Türkiyede toprak ucuz ve kolay elde edilebilen bir maldır.

Özetle; ne toprakların esasında dar ve verimsiz olması ve bu yüzden toprak elde etmede imkânsızlıklarla karşılaşılması, ne de toprak mülkiyetinin dağılımında büyük ayrılıklar olması ve ne de toprak mülkiyet rejiminde Orta Çağ artığı hükümlerin yaşamakta bulunması gibi zorlayıcı ve sıkıcı durumlar karşısında değiliz. Onun için sorunu genişlik ve serin kanlılık içinde düşünüp çözebilecek bir durumdayız ve unutmamalıyız ki, toprak darlığından çok toprağı değerlendirecek, sermaye, donatım, emek ve bilgi yoksulluğundan

sıkıntı çekmekteyiz. Bu bakımdan; **Dâva, bizde politik ve sosyal olmaktan çok ekonomiktir.**

Bu nedenledir ki; Komisyonca ikinci görüşme sonucunda tesbit edilen metinde arazi mülklerini az çok eşit parçalara bölmek ve beş yüz dönümden yukarı işletmeleri dağıtmak gibi ülke gerçekleriyle olduğu kadar devlet düzenimizle de bağdaşmayan ekstrem (aşırı) yollara gidilmemiştir. Bu, gerçekten zararlı bir davranış olurdu. Bunun yerine; ihtiyacın zorlamadığı yerlerde mevcut düzeni bozmamak, sahiplerince işletilmekte olan toprakların iki bin dönüme kadar olanlarını kamulaştırma dışında bırakmak gibi bir oranda büyücek ve sahiplerince işletilen orta çaptaki işletmelere oldukça güven vermek esasına gidilmiştir. Gerçekten de, yurdumuzda çok egemen bir durumda bulunan küçük işletmenin yanında, orta işletmeleri belli sınırlar ve koşullar altında korumak ve bundan sonra da bunların kurulmalarına imkân vermek ve hattâ teşvik etmek üretimimizi arttırmak bakımından zorunludur.

Esasen dünyanın her yerinde küçük, orta ve büyük işletmeler yanyana yaşamaktadırlar. Bu üç işletmenin varlığı bakımından, bir ülkeden ötekisine değişen husus, kapladıkları alanların birbirlerine oranıdır. Bizim gibi arazisi, mevcut nüfusunun üç katını toprağının verimiyle kolayca ve rahatlıkla barındırabilecek olan bir memlekette çiftçiyi topraklandırma dâvasında, haydi büyük işletmeyi bir yana bırakalım, iki bin dönüme kadar olan yâni orta işletme bile sayılamayacak durumda bulunan işletmelerin parçalanmasına gitmek ve esasen işletilmekte olan toprakların üzerinde bir tür sahip değiştirme niteliğinde olacak mülkiyet düzeltmeleriyle uğraşmak yerine, yeni toprakların tarıma açılmasını ve yeni yeni işletmelerin kurulmasını ve iyi işlenmemekte olan toprakların daha iyi işlenmesini sağlayacak prensiplerin Toprak Kanununda hâkim olmasında yarar vardır. Bu düşünce ve görüş çerçevesi içinde topraksız yada az topraklı çiftçilerin topraklandırılmasını ve topraklarımızın sahiplerince düzenli ve sürekli işlenmesini, geri işletme usul ve şekillerinin kaldırılıp yeni usul ve şekillerin getirilmesini hedef tutan hükümlerin tereddütsüz olarak kabulü sonucunda ve Komisyonun ikinci görüşmesi sonunda meydana çıkan metnin amaca ve ülke isteklerine daha uygun olacağı kanısındayım. Oysaki yukarıda açıkladığım gibi, üçüncü görüşme ile ve Başbakanın isteğiyle yapılan değişiklikler; sahiplerince modern ve düzenli bir şekilde işletilmekte olsa bile, en geniş olan 5000 dönümden en küçük olan 500 dönüme kadarki orta işletmelere hiçbir güven bırakmamaktadır. Güvenin olmadığı yerde ise, hiç bir verimli ve olumlu ekonomik çalışmanın yapılmayacağı apaçıktır.

Sözügeçen son toplantıda yapılan değişikliklerden birisi de; kamulaştırılacak topraklardan sahiplerine bırakılacak kısma ait olan hükümle ilgilidir. Hükümet tasarısında bununla ilgili hüküm aynen şöyledir: Kamulaştırmaya uğrayacak büyük ve orta araziden sahibine bırakılan parçanın yerini, toplu olmak üzere, sahibi seçer. Sahibi bulunduğu araziden, sözgelimi, on bin ve hattâ yirmi bin dönümü yada daha çoğu elinden alınacak bir yurttaşın kendisine bırakılacak 1000 dönümü kendisinin seçmesi mantığa ve insancıl düşünceye elbette uygudur. Fakat Komisyona yapılan teklif şu örneğimizdeki on dokuz bin dönümü alınan yurttaşa bırakılacak bin dönüm toprağın Köy İhtiyar Hey'etince seçilmesi yolunda idi. İhtiyar Hey'eti, yâni

toprağı alacak olanlar, beğendikleri on dokuz bin dönümü alacaklar ve beğenmedikleri yerden bin dönümü ayrıp yerin asıl sahibine bırakacaklar.

Komisyon metninde son yapılan değişiklikler hakkında şu kısa açıklamadan sonra, şimdi Hükümet Tasarısı'nı ele alacağım. Bilindiği üzere hükümet tasarısı; gerekçesinde uzun uzadıya ve tekrarlana tekrarlana anlatıldığı gibi, memleketimizin tarımsal ve ekonomik geriliğinin nedenlerini topraklarının genişlik, verimlilik ve çeşitliliğindeki eksikliklerde değil, önce toprak mülkiyet rejiminin ve sonra da toprak işletme rejiminin elverişsizliğinde aramak gerekeceği noktasından hareket etmektedir.

Herşeyden önce şurasını belirtmek yerinde olur ki; varılmak istenen sonuca göre olayların bâzılarını büyülterek ön plana almak ve bâzılarını hiç önemsememek suretiyle hareket etmek bir yanlı görüşe kapılarak yanlış yollara sapmak demek olur.

Türkiyenin, tarım ve ekonomi alanlarında bugün içinde bulunduğu geri durum; hükümet gerekçesinden açıklanmış olduğu üzere, toprak mülkiyeti ve toprak işletmesi rejimlerinin elverişsizliğinden ileri gelmiş değildir. Bunun payı varsa da azdır. Bu yönün belirmesi benim düşüncemce çok önemlidir. Çünkü teşhis yanlış olursa hastalığın tedavisi güçleşir yada imkânsız olur.

Büyük toprak mülkiyetinin egemen ve yaygın olmasından ve çiftçinin büyük bir kısmını topraksız yada tamamen proleteryalaşmış bulunmasından büyük acılar çekmiş memleketler çok görülmüştür. Bu gibi memleketlerde toprak dağıtma davâsı gerçekten tarımsal kalkınmanın ve sosyal barışıklığın ön planda gelen problemidir. Oysaki bir nedenle belirttiğim gibi, Türkiyede görünüş bu değildir.

Türlü nedenlerle, özellikle sıtma ve su baskınları yüzünden, nüfusun çok az olduğu ve toprağa fazla istek gösterilmediği yerlerde oldukça büyük arazi parçaları vardır. Fakat bunların, türkiyenin belirttiğim genel durumu içinde, bütün tarımsal ve ekonomik geriliğimizin nedeni olarak gösterilmek mertebesine çıkarılacak önemde olduğunu sanıyorum.

Eğer gerçekten böyle olsaydı hükümet önce kendi özel mülkiyeti altında bulunan ve bugün on üç milyon dönüm kadar olan toprakları, sonra tasarrufu altındakileri ve köy tüzel kişiliği elinde orta malı olarak bulunan topraklardan tüzel kişiliğin ihtiyacından arta kalanları elde tutmaz, dağıtırdı. Yine hükümet, bu yönden büyük bir sıkıntı duymuş olsaydı, yirmi yıla yakın bir zamandanberi yürürlükte olan 1505 sayılı kanunu uygular ve şurada burada sıkıntı yaratmakta olan büyük araziyi parçalayabilirdi. Böylece topraksız yada az topraklı çiftçi sayısını azaltmak yolunda yirmi yıl içinde önemli aşamalar yapılmış olurdu. Hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak gerekir ki; memleketimizde en adi bir ayakkabı pahasına bir dönüm toprak edinmek imkânları her zaman var olagelmiştir. Ucuz ve kolay toprak elde edilebilen bir memlekette devletin izleyeceği elverişli bir politika ile yirmi yıl içinde çok şeyler yapmak ve hattâ meseleyi halletmek mümkün olurdu.

Tasarıda açıklanmış olduğu gibi, Türkiyede tarımın ve ekonominin geriliğini ve Türk çiftçisinin perişanlığını, daha derin ve esaslı nedenlerle aramak gerekiyor.

Komisyon Roporu'nda değinilenlerle beraber bu konuda bir iki söz daha söylememe müsaade buyurmanızı dileyeceğim. Bu memleketin ekonomik

kalkınmasına da destek olacak olan tarımsal kalkınma davâsı bir plana göre gerektiği genişlik ve hacimde ele alınmamış, hattâ bu kalkınmayı kendi tabii seyri içinde dahi geçiktirecek yollara gidilmiştir.. Geçmişe dönerek bir kaç örnekle düşüncelerimi açıklamaya çalışacağım.

Cumhuriyetin ilânından sonra köylüye doğru ve «Köylü Efendimizdir» parolasının ilk eseri olarak kırk-elli milyon kadar olan Âşar Vergisi'ni kaldırdık. Bu, gayrı safi hasılat üzerinden alınan ve cibayeti (toplanması) usulleri bakımından çok geri olan bir vergi idi. Bu vergiyi kaldırmanın tadı ve gururu ile uzun yıllar beslendik. Fakat bu vergiyi kaldırır kaldırmaz bunun bırakacağı açığı yine çiftçinin sırtından çıkarmak için çiftçinin çift öküzünden vergi alma yoluna gittik. Ayrıca yeni yeni vasıtalı ve vasıtasız vergiler yaratarak çiftçinin ve köylünün yükünü ağırlaştırdığımızı, buna karşılık kamu kesesinden kendilerine çok bir şey vermediğimizi hatırlamadık.

Çiftçinin teknik bilgi ve âletle donatımı, tarımsal kredi sorunları, temiz ve iyi tohum, iyi cins hayvan ve bu tür öteki sorunlar Cumhuriyetin yirminci yılında dahi henüz üzüntü halindedir. Tarım Bakanlığı beş on milyonluk bütçesi, bir iki okul ve istasyonu ile, uzun yıllar, illerde tarım müdürü ve ilçelerde fen memuru denen ve sadece yanlış istatistikler düzenlemekle görevli olan bir kadro geçindirmekten ileri bir şey yapamamıştır. Oysaki, yirminci yüzyılın ortalarında hayat ve ilerleme büsbütün başdöndürücü bir hızalmış bulunuyor. Bu zamanda yirmi yıl, başka çağların yüz yıllarına bedeldir. Üzüntü ile belirtelim ki; yirmi yıldır kara sapanla kağnı mücadelesine, başarıya ulaşmak şöyle dursun, başlayamadık bile. Öteki tarım aletlerinin memleketteki mevcutları ve kaliteleri de üzüntü verecek durumdadır. Komisyon Raporunda bunlar için rakamlar verilmiştir. Memleket tarımını makineleştirmek ise tamamen bir yana bırakılmış bir konudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu yolda bir hamle yapmak içimizden gelmiş, fakat tarımda kullanılacak petrol ve benzin üzerinden bâzı vergilerin kaldırılması zorunluğu bizi bu yoldan döndürmüştür. Oysaki, beş on traktör getirmek için savaş yıllarında ne kadar didiştik te ne kadar az sonuç alabildik.

Konjonktür (bir ülkenin tutum durumunu meydana getiren ögelerin tümü) ve fiyat meselesi çiftçinin belini büken başlıca sebep olduğu halde buna da ilgisiz kalmışızdır. Köylü ve çiftçi ürününü ucuza satmak, ihtiyacını pahalıya almak acıları içinde güçsüzlüğe düşmüştür. Bu durumun çok aşırı görüntüleri olduğu dönemlerde bile derde dokunmamışız. Sekiz on yıl buğdayın, o da bâzı bölgelerde, kilosunun üç dört kuruşa satılmasını sağlamakla içimiz rahat yaşamışız. Tüketici ekmeği altı kuruş yerine sekize yemekle çok büyük sıkıntıya düşmezdi, fakat buğdayının kilosunu dört kuruş yerine altı kuruşa satabilen çiftçi biraz nefes alırdı. Aşırı fiyat düşüklüğünün doğurduğu takatsızlık ve üretimin düşmesi sonucunda fiyatların savaş yıllarında bu kadar yükselmesinden tüketici acı çekmez, o günkü ucuz ekmeği bugünlerde bu kadar pahalıya ödemezdi. Buğdayın üç dört kuruşa olduğu o uzun yıllarda bir kilo yük, demiryollarımızda Eskişehirden İstanbula iki kuruşa taşınıyordu ve bir kutu kibrit bir kiloya yakın buğdaya karşılık tutuluyordu.

Tarım kredisi konusunda da söylenecek çok şeyler vardır. Uzun yıllar Türkiyede tarım kredisinin tek kaynağı olan Ziraat Bankasının bütün Türk tarımına yaptığı ikrazat (verdiği borç para) toplamı 30-40 milyon lira ara-

sında dolaşmıştır. Yanılmıyorsam son iki yıl içinde ancak 60-70 milyona çıkmış olacak. Milli gelir hesaplarında dört milyon liraya yakın safi gelirle başta gelen tarımımızın bu kadar az bir kredi ile ne durumda kalmış olduğunu ölçmek kolaydır. Bugün yalnız İstanbulda ve yalnız bir kaç yüz kişinin elinde toplanan sermaye ve servet; Türk tarımına yatırılan, Ziraat Bankasının verdikleri de içinde, bütün üretim sermayesinin toplamını aşabilir.

Memleketimizin yüzyıllarca geri gidişinin, tarımsal ve ekonomik geriliğimizde en önemli bir etken olduğunda hiç şüphe yoktur. Bunun yanında, yukarıda kısaca dokunduğum konuların ortaay koyduğu gerçekler de devlet ve hükümet olarak elverişli ve planlı bir tarım ve ekonomi politikası izlememiş olduğumuzu açıkca göstermektedir. Bütün bunlardan ötürü, kanımca; tarımsal ve ekonomik geriliğimizin nedenleri, hükümet gerekçesinde gösterilmek istendiği gibi, toprak mülkiyet rejimi ile toprağı kullanma ve işletme rejimlerinin elverişsizliğinde değil, yukarıda açıklanan dertlerde düğümlenmiş bulunmaktadır.

Şimdi toprak mülkiyet ve işletme rejimlerinin ıslâhı konusunda hükümet tasarısının izlediği yola geliyorum. Bu konuda göze çarpan başlıca düşünce ve hüküm, çiftçiliği özel meslek durumuna getirmek ve bu meslekten olmayanlara 30 dönümden çok toprak sahipliği hakkı tanımamaktır. Bu hükme göre; 50 dönüm bahçesi olup da bahçesinin bulunduğu kasaba ve hattâ köyde açtığı bir hırdavat dükkânında boş zamanlarını değerlendiren ve bu yoldan sağladığı kazançla o bahçeyi yetiştirmiş olanların elinden bahçesinin 20 dönümü alınacaktır.

Bu konuda ikinci hüküm de; işletme bütünlüğünü bozmamak için üzerinde her türlü tesisleri ve donatımı yani tam bir işletme kurumu bulunan, düzenli ve sürekli bir şekilde işletilen orta arazinin kamulaştırma hükmünün dışında kalacağıdır. Fakat Hükümet tasarısına göre; orta arazinin kamulaştırma dışında kalabilmesi için konulan şartlar o kadar ağırdır ki, Sayın Başbakanın bir münasebetle dedikleri gibi, Türkiyede bu şartlara sahip belki bir yada iki orta işletme ancak bulunabilecektir. Kaldı ki; bu orta işletmelerin belli şartlara sahip olup olmadığı da, kayıtsız ve şartsız Tarım Bakanlığının takdirine kalmış bulunuyor.

Orta işletmenin elverişli bir oranda var olmasının Türk Tarımının gelişmesinde önemli rolü olacağını bir çok arkadaşlarım açıkca belirttiler. Ben bu gerçeğe başka bir kanıt olarak, Sayın Tarım Bakanının bundan sekiz on yıl önce Hükümetçe Partiye getirilen Toprak Kanunu tasarısına karşı Tarım Bakanlığı ağzından yazdığı ve kendisinin de imza ettiği rapordan bir mütaleayı aktaracağım. Sayın Hatipoğlu o zaman şöyle yazmakta idi: «Bu madde Türkiyede arazi mülkiyetinin 2000 dönümü geçmemesini sağlamaya ve çiftlik halindeki işletmeleri dağıtmaya çalışıyor.» Yine kendisi diyor ki; «Bir memlekette arazi temellüklerinin (arazi edinmelerin) büyüklüğü yada küçüklüğü böyle basit düşüncelerle belli edilemez ve bu hiçbir memlekette bu derecede nazarî, riyazî, hayata uymaz bir usulle halledilmemiştir.» ve yine o zaman orta işletme ve 5000 dönümden büyük işletmelere taraftar olan Sayın Hatipoğlu o raporun başka bir yerinde şöyle demekte idi: «Yalnız küçük arazi mülkiyetlerine sahip memleket yoktur. Arazi edinmelerde küçük, orta ve büyük mülkiyetler bütün dünyada yanyanadır. Ancak bâzı memleketlerde büyük

mülkiyet çok belirmiştir. Bâzı memleketlerde de küçük arazi üstündür». Oysaki Sayın Tarım Bakanı, bu sefer Komisyondaki açıklamalarında; orta ve büyük işletmelerin aleyhinde kucak kucak deliller ileri sürmüştür.

Hükümet tasarısındaki İşletme Rejimi konusuna gelince; hükümet tasarısından ve gerekçeden çıkan anlam Türkiyede toprağın Ocak kuracak çiftçilerin kendilerince işletilmesini gerektirmektedir. Oysaki Sayın Hatipoğlu, sözünü ettiğim raporda da; müdürle çiftlik işletilmesine, orta ve büyük arazinin hattâ kiracılıkla işletilmesine çok taraftardır. Bakınız o raporda ne söylüyor: «Öteki yandan İskân Toprak Kanunu bir memlekette arazinin yalnız sahiplerince işlenmesini yada sahibinin başında bulunarak işletilmesini asıl alıyor. Oysaki bütün dünyada arazi; sahiplerinin kendilerince yada sadece arazilerinin başında bulunarak işletildiği gibi, sahibi başında bulunmadan fakat sahibi adına, sahibi hesabına bir müdür tarafından yada kira ile de işletilebilir. Bu işletme şekillerinin, yerine göre hepsinin, yararları vardır. Hattâ Türkiye için; müdürle işletme, eğitim görmüş bilgili tarımcılar tarafından arazinin işletilmesini mümkün kılacağından, yararlıdır». Biraz aşağıda da; «Arazinin kira ile işletilmesi, iyi kiralama düzenleri içinde, bir memleket için hayırlıdır. Çünkü toprak edinecek derecede sermayesi olmayanlara elindeki sermayeyi işletme sermayesi halinde kullanarak toprak satın almadan tarımla uğraşmak imkânını verir.» dedikten sonra İskân Toprak Kanunu Tasarısı'nın, gerek müdürle işletme, gerekse kira ile işletme şeklini kabul etmesini eleştiriyor ve «araziyi kullanma ve araziyi işletme meselesi böyle kestirme halledilecek meselelerden değildir.» diyor.

Toprak Mülkiyet Rejimi hakkında hükümet tasarısının gerekçesinde ileri sürülen ana görüşlere şimdi ben de, tıpkı Hatipoğlu gibi ve onun deyiş tarzı ile diyorum ki; toprak mülkiyetinde orta araziyi ve işletmeyi hemen hemen ortadan kaldıracak olan kamulaştırma hükümlerinin konulmasiyle Türkiye topraklarının baştanbaşa küçük Ocak işletmeleri durumuna getirilmesi sorunu ve bundan ötürü arazi edinmelerinin büyüklüğü yada küçüklüğü böyle basit düşüncelerle ve bu derece nazarî ve riyazî ve hayata uymaz bir usulle halledilemez.

Toprak İşletme Rejimi hakkında hükümet tasarısı ile gerekçesindeki düşüncelere de yine Sayın Hatipoğlunun raporundaki düşünce ve deyimlerle; «Orta arazinin gerek müdürle, gerek kira usulü ile işletme şekilleri meselesi ve araziyi kullanma ve işletme konusu böyle kestirme halledilecek meselelerden değildir.» diye cevap vermek çok mümkündür.

Tasarıdaki ve gerekçedeki Ocakları kurmak ve çiftçiliği meslek haline getirmek mihveri etrafındaki düşünce ve hükümlere gelince; sabrınızı fazla tüketmemek için bu konuyu uzunboylu incelemeye tâbi tutmaksızın diyebilirim ki, Ocak müessesesi ileriye değil, geriye bakan bir zihniyete dayanmaktadır. Çiftçiliği meslek haline koymak düşüncesi de, modern ekonominin gerektirdiği bir iş bölümü kavramı ile anlatılamaz. Bunlar Nasyonal Sosyalist rejimin (İskân, Toprak Kanunu) olan Erbhof Kanunu'ndan hemen aynen alınmış düşünce ve hükümlerdir.

Cemil Sait Barlas — Hâşâ, hâşâ.

Adnan Menderes — Söz alır burada konuşursunuz, ben de cevabını veririm.

Tasarıdaki bu hükümler kabul olunsaydı; kasabalının ve şehirlinin toprakla ve köyle ilgisini hemen tamamen kesmek, tarımı köyde oturanlara hasretmek gibi sonuçlar doğacaktı. Oysaki Türk toprakları ve tarım alanları bugünkü nüfusun bir kaç katının emeğini değerlendirecek genişlik ve hacimdedir (oylumdadır). Köyle şehir arasına aşılamaz sedler çekmek bu memleketin geriliğini sürdürecek bir davranış olur. Esasen Türkiye bundan acı duymaktadır. Köylü ile şehirli, köy ile şehir bizde gereği gibi anlaşamamıştır. Bu, aynı zamanda bir sosyal eksikliktir. Topraklarımız, şehirlerde ve kasabalarda biriken ve yerleşen sermaye, bilgi ve teşebbüsten müstağni (doygun) değildir.

Tasarının kamulaştırma bedelleri hakkındaki hükümlerine de kısaca dokunacağım. Hükümet tasarısına göre; kamulaştırılacak arazinin savaştan önceki vergi değerleri bedel olarak takdir edilecek ve bunlar da % 4 faizli, yirmi yıl vâdeli Hazine Bonoları ile ödenecektir. Konjonktür incelemeleri gösteriyor ki, savaştan önceki fiyatlarda bugün ortalama beş misli yükseklik vardır. Vergi değerlerinin de esasta eksik yazılmış olduğunu kabul etmek gerekir. Bunun hakkında bir fikir verebilmek için bütün Türkiyenin tarla, bağ, bahçe, zeytinlik, çayır, mer'a ve orman arazisinin vergide yazılı değerlerinin bir milyardan eksik olduğunu hatırlatmak isterim. Toprak ürünlerimizin yıllık sâfi tutarının dört milyar liraya yaklaştığını kabul edersek dört milyarlık sâfi gelire kaynak olan taşınamaz mallar değerlerinin bir milyar liradan ibaret sayılamayacağı çok açıktır. Öte yandan, kamulaştırma karşılığı verilecek bonoların, değerlerinin yarısı ile sürüm göreceği de kabul olunabilir. Şu halde, vergi yazımı gerçek değerin karşılığı olsa bile, bugün değer pahası sözgelimi on bin lira olan bir toprak parçasına savaştan önceki ile bugünkü toprak değeri farkı olan 1/5 oranında ödeme yapılacağı için 2000 liralık bono verilecek demektir. Yarı değerleri ile sürüm göreceği göz önünde tutulunca o toprak sahibinin eline 1000 lira geçecektir. Bir de vergi değerlerinin eksik yazıldığını kabul edecek olursak kamulaştırılacak toprakların sahiplerine tasarı gereğince verilecek bedellerin değer pahaya oranla ne kadar az olacağını hesap etmek kolaydır. Bu, bâzı hallerde bir dönüm toprağın cebinizdeki bir keten mendil pahasına kamulaştırılması demek olurdu. Denilecek ki; toprağın vergi değerini, sahibi, gerçek değer olarak yazdırsaydı ve madem ki yazdırmamıştır, bunun cezasını çeksin. Bu görüşe yine Sayın Hatipoğlunun raporundan parçalar alarak cevap vereceğim. Diyor ki; «Arazi sahiplerinin devlete ödediği vergiler bugün sanıldığından çok yüksektir. Bu koşullar içinde köylünün elinden alınan arazisini vergiden kaçırmasiyle meşru göstermek doğru sayılamaz. Bir memlekette arazinin tescilinin (nitelikleriyle yazımının) sağlanması, devletin görevleri arasındadır. Devletin bunu savsaklamış olması her şeyden önce sorumluluğu devletin üzerine yükletir.»

Kamulaştırma işlemelerinde yurttaşın itiraz ve davâ hakkına dair hükümet tasarısındaki hükümlere ve bu hükümlere dayanak olan zihniyete de bir göz atmak yerinde olur. Bir hukuk devleti olmanın ilk ve ana şartı olarak, bütün kanunlarımız yurttaşlara adlî ve idarî kaza mercilerinde haklarının teminatını tamamiyle vermiş bulunuyor. Oysaki tasarı büsbütün başka bir ruhtan ilham almaktadır. Bu tasarıda bir yandan bir tezcanlılık ve işlerin gecikeceği kuşkusu, öte yandan adliyede işler uzar ve istenen so-

nuç alınmaz gibi adâlet mekanizması aleyhine telkinler mahsulü olan görüşler hâkim olarak yurttaş, bu kanunla adlî ve idarî kaza mercilerine başvurma güvenceliğinden yoksun bırakılmak istenmiştir. Bütün itirazlar, en son başvurma yeri olarak Tarım Bakanlığında kurulacak olan bir idarî komisyona gelecek ve bu komisyonun kararları son derece kesin olacaktır, deniliyor.

Oysaki, buna karşı olan düşüncelerime destek ararken, yine Sayın Hatipoğlunun raporuna başvuruyorum ve orada yargı güvencesinden yana olduğuna dair şu satırları okuyorum: «İskân Toprak Kanunu Tasarısı, kamulaştırmaya itirazların Danıştaya yapılabileceğini kaydediyor. İtirazların bu derece zorlaştırılmasını da hiç doğru bulmuyorum.»

Özetlersek; uzun süren açıklamalarım arasında dağılan düşünce ve görüşlerimi şu bir kaç noktada toplayarak sözlerime son vereceğim.

1. On beş yılda olgunlaştığı Tarım Bakanınca belirtilmiş olmasına rağmen, Hükümet Tasarısı iyi bir hazırlığın ürünü değildir. Böyle bir kanunun uygulamasını sağlayacak kuruluşların temelleri atılmamış, araçlar yaratılmamış, elemanlar yetiştirilmemiş ve gereken örgütlerin kurulması da göz önünde tutulmamıştır.

2. Hükümet Tasarısının dayandığı gerekçe yerinde değildir.

3. Geçici Komisyonun hazırladığı metinle, Hükümet Tasarısının bir çok yanlış ve zararlı hükümleri değiştirilmiş ve yurttaşa güven verecek ve uygulamayı kolaylaştıracak bir çok yeni hükümler eklenmiştir.

4. İkinci görüşmeden sonra bâzı maddelerin üçüncü kez görüşülmesi usûle ve İçtüzüğe aykırı olduğu gibi yapılan değişiklik te zararlı olmuştur.

5. Tarım Bakanlığının Toprak Kanununa karşı on yıl önceki düşünceleriyle bugün Hükümetçe önünüze getirilen tasarı arasında büyük ayrılık vardır. O zaman Tarım Bakanlığı adına o raporu yazan Sayın Hatipoğlu, elimizdeki tasarıyı hazırlayan Tarım Bakanı Hatipoğlu ile karşıt durumdadır.

Bu nedenle; üçüncü görüşmede yapılan son değişikliklerin düzeltilmesi için tasarının tekrar Geçici Komisyona gönderilmesini arz ve teklif eder, teklifimin kabul edilmesini dilerim (Z. C: 16.5.1945).

Geçici Komisyon Üyelerinden Sâbit Sağıroğlu; görüşmelerin bittiği sırada Başbakanın etkisiyle tasarıda yapılan değişikliğin aydınları topraktan ayıracağını, millî birliği bozacağını, vatandaşlar arasında yüzyıllarca sürecek boğuşmalar doğuracağını ileri sürerek bu yüzden rapora muhalif kaldığını açıkladı. Zonguldak Milletvekili Emin Erişirgil ise; tasarının son şeklini savundu ve değer pahası verilmeden yapılacak kamulaştırmanın anayasadaki mülkiyet hakkına aykırı olmadığını, kamu yararı için kişisel mülkiyet hakkının sınırlanmasının sözkonusu olduğunu, üç yıl önce madenlerin de aynı şekilde kamulaştırıldığını, kamu yararı için Zonguldakta doğan herkesin altı ay çalışmasına karar veren Meclisin kamu yararı için hakların sınırlandırılmasını kabul ettiğini, özel teşebbüse önem vermenin bir kişi yerine pek çok kimseye ve meselâ bu tasarıda olduğu gibi beş milyon kişiye imkân sağlamak olduğunu, tasarıda

yapılan son değişikliğin üretimi arttıracak nitelik taşıdığını anlattı. Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ ise; toprak işinin maden işine benzemediğini, madenleri kamulaştırmanın özel kişilerce işletilememesinden ileri geldiğini, oysaki toprak işini yapabilecek çok insanın bulunduğunu, bu yüzdendir ki toprağın dağıtılmak istendiğini, bu nedenle kendisinin de Toprak Kanunundan yana olduğunu ve fakat zorunluktan doğacak sakıncaların adâletle ortadan kaldırılması gerektiğini, bunun için de ancak çalışana verilmesinin ve çalışanın toprağının alınmamasının doğru olacağını önerdi (Z. C: 16.5.1945).

Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata; bu tasarı ile mülkiyet rejiminde değişiklik yapılmadığını, mülkiyet yapısında yâni arazi dağıtımında değişiklik istendiğini, bir yanda çok büyük arazi sahipleri ve öte yanda hiç toprağı olmayan vatandaşlar bulunduğundan bu durumun düzenleneceğini, çünkü Türkiyedeki rejimin belli bir sınıf ve zümreye değil de bütün Türk Halkına dayandığını, Türk milletinin sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum olduğunu, vatanın acılarına eşit olarak katlanan vatandaşların geçim kolaylığı olanaklarından da eşitçe yararlanması gerektiğini anlttı. Bolu Milletvekili Hıfzırrhman Raşit; Türk vatandaşı için toprağın sadece bir ekonomik konu olmadığını belirterek bâzı hususların açıklığa kavuşturulmasını istedi. Giresun Milletvekili Fikret Yüzatlı, Konya Milletvekili Sadı Irmak, Seyhan Milletvekili Naci Eldeniz tasarının lehinde bulundular.

Geçici Komisyon üyelerinden Sedat Çumralı ise, konu üzerinde durmaktan çok, Adnan Menderes ile Sabit Sâğıroğluna karşılık vermeye çalışarak; «İki arkadaşımız Geçici Komisyonun hazırladığı metni, Başbakanın usul dışı olarak zorla kabul ettirdiğini ve bu bakımdan sakat olduğunu, Anayasaya ve İçtüzüğe aykırı bulunduğunu ileri sürdüler. Oysaki görüşmelerin henüz kesinlikle sona ermediği bir sırada Başbakan Komisyona gelerek tasarının rahatlıkla uygulanmasını sağlayacak tekliflerde bulundu. İstekte usulsüzlük görülmedi, görüşülüp kabul edildi. Sabit Sâğıroğlu oylamaya katılmadı, Adnan Menderes ise tasarının alelacele hazırlanmış olduğunu ve aynı acelecilik havası içinde Komisyondan geçirildiğini söyleyerek muhalif kaldı. Yıllardanberi süregelen bu dâvanın hallinde acelemi edildiğinin, geçmi kalındığının hesaplaşmasını tarih yapacaktır. Yalnız bu işde bir acelecilik vardır ki, o da bana aittir ve üzüntüsünü ömür boyunca duyacağım. Kabahatımı politikadaki acemiliğime bağışlayın. Tasarının, yüzde yüz olmasa bile yüzde seksen,

bu memleketin iyiliğine ve yararına olduğu kanısı ile Komisyonda son şeklini alan tasarı için, kendisine oy vererek ve hattâ başkalarına da verdirerek Sözcü yaptırdığım Adnan Menderesin yazdığı Raporu okumadan imza ettim. Yeterince toprağı olmayan yada hiç toprağı bulunmayan vatandaşları topraklandırma davasının bir reddiye'si (çürütme yazısı) niteliğinde olan ve tasarıdaki esaslı hükümlere aykırı bulunan bu raporun altında benim de imzamın bulunuşu hayatımın sonuna kadar bana üzüntü verecektir. Tarih beni sorumlu tutmasın. İçtüzüğe, yasalara, hukuk disiplinine bağlı bir insan olarak kabahatı üstüme alıyorum. Ve diyorum ki; tasarı şu yada bu ideolojinin etkisi altında hazırlanmamıştır. Tasarıdaki Çiftçi Ocakları, Almanyadaki benzerlerinden ötürü, Nazi Toprak Rejiminin taklidi olarak gösterilemez.» dedi. Sonra bu savunmasını hukukî örneklerle pekiştirdi. Tasarıda mülkiyet hakkını ve mülkiyet rejimini sarsan hiç bir hüküm bulunmadığını, bâzıları Mülkiyet Rejimi ile Mülkiyet Bünyesi'ni birbirine karıştırdıkları için yanlış düşüncelere vardıklarını, yapılan işin mülkiyet bünyesindeki tutarsızlıkları düzenlemek olduğunu, bu nedenle Medeni Kanundaki, Orman Kanunundaki gibi bâzı sınırlamalar yapıldığını anlattı ve sözlerini şöyle bağladı: «Çiftçiyi Topraklandırma Tasarısı, bir sosyal rahatsızlığın ameliyatla tedavisidir. Toplumun güveni, esenliği, geçim kolaylığı bakımından bâzı uzvun ağrı ve sızı duyması, yapılan işin büyüklüğü karşısında dayanılabilecek bir sıkıntıdır. Kanun Tasarısı, bugünkü haliyle de yarınki Türkiyenin temel direklerinden biri olacaktır.»

Adnan Menderesin konuşması ile Sedat Çumralının ona verdiği karşılıktan sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmeler daha çok politik ve kişisel bir niteliğe büründü ve adetâ Hükümetin izlediği ana politika karşısında Hükümetle aynı şekilde düşünenlerle ona karşı olanların çekişmesi haline gelir gibi oldu. Nitekim; Eskişehir Milletvekili Emin Sazak «Bugün memleketimizde, dünyanın hiçbir yerine benzemeyen bir durum vardır. Biraz alafranga konuşayım; kendi kendine sosyalize olmuştur.» diyerek söze başladı ve bu tasarının topraksız çiftçiler derdine çare olamayacağını, toprakların önce o yerdeki çiftçilere dağıtılması nedeniyle büyük çoğunluğu topraksız olan çiftçilerin bulunduğu Karadeniz Bölgesi gibi yerlerin yine oldukları gibi kalacaklarını, bir işe girişilmeden önce memleketi tanımak gerektiğini, nazarî işlerden önce pratik işler yapılmasının yararlı olacağını anlattı. Sonra tam bir muhalifin iktidarı eleştirmesi gibi; «Çiftçiye yarım kilo

süt vermeyen koyunun yerine üç kilo süt veren damızlık koyun mu verdik? On kilo süt veren damızlık inek mi verdiniz? Bir köye, sende bir ulu dere var, oraya ceviz dik falanını dedik? Bir hafta daha yağmur yağmazsa durum kötü.. Tarlayı sulamıyorlar birader.. Ziraat Bankası da krediyi kesmiş.. Üç yıldanberi toprak ıslâh ediyoruz, şunu bunu yapıyoruz gibi sözlerle Büyük Devrimler, Kahramanlıklar, Fedakârlıklar icat ederek eskiden ortaklarda mevcut olan düzeni de bozduk. Veteriner Genel Müdürlüğüne gittim, bu kanundan haberleri bile yok. Hiç bir tedbir alınmamış. En iyi şey dahi, geleceği görülmeden ve ne olacağı bilinmeden yapılırsa kötü sonuç verir.» dedi.

Hamdi Şarlan da kendisine sataşan Emin Erişirgile cevap verdi, gerektiğinde hükümetleri desteklemek yolundaki uyarıya karşı bulunmadığını ve fakat Meclise gelen hükümet tasarılarını kayıtsız ve şartsız kabul etmenin değil, bilinen hususlarda görüşmeler ve tartışmalar yapmanın görev olduğunu söyledi. Tüm anlamiyle bir parti ve politika konuşması yapan Kütahya Milletvekili Alaeddin Tiridoğlu özetle şunları söyledi **«Türk Devrimi ve Cumhuriyet Halk Partisi, tarihi boyunca, hiçbir yabancı sistem ve ideolojiden yardım görerek önünüze kanun tasarısı getirmemiştir.** Bu kanun Ebedî Şef Atatürkten başlayarak Millî Şef İnönü tarafından ve gelip geçmiş Başbakanlarımızca Cumhuriyet Halk Partisinin büyük kurultaylarında, türlü vesilelerle (Türk köylüsü efendimizdir, onu toprak sahibi yapacağız) denerek açıkca millete sözverilmiştir. Meclis konuşmalarında da aynı şeyler söylenmiş ve alkışlarla onanmıştır. Bu tasarının görüşülmesinde iki zihniyetin çarpıştığı görülmektedir. Birisi toprak mülkiyetinde statükoyu (süregelen durumu) korumak, ötekisi başkalarının topraklarında çalışanları o toprakların sahibi yapmak. Ben; Atatürk ve İnönü gibi ikinci zihniyetten yanayım. Parti Proğramımızın 35 inci maddesi de bunu emreder. Yâni bu konu Cumhuriyet Halk Partisinin ve Rejimimizin kurulmasiyle başlayan bir konudur.»

Rasih Kaplan — Nazilikten sonra mı?

Alaeddin Tiridoğlu — Nazilik olmadığını Atatürkün sözü ile ispatlayacağım. Atatürk 1.1.1936 günlü nutkunda (Her Türk çiftçi ailesinin geçinecek ve çalışacak toprağa sahip olması kesinlikle gereklidir) demiştir. 1937 deki Meclisi açış nutkunda da memlekette topraksız çiftçi bırakılmamasını açıklamıştır. Atatürkün öteki nutuklarında da böyle sözler bulmak mümkündür. Millî Şef İnönü de

çok konuşmalarında bu konuya değinmiştir. O halde bu kanunun çıkması, C.H.P.nin andiçmiş üyeleri ve milletvekilleri olarak bizlere borçtur.

Ağrı Milletvekili Hüsamettin Tugaç, Mardin Milletvekili Rıza Erten, Çanakkale Milletvekili Selâhattin Batu, Zonguldak Milletvekili Dr. Rebi Barkın, Kütahya Milletvekili Ali Süha Delilbaşı, Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer, Gaziantep Milletvekili Dr. Muzaffer Canbolat genellikle tasarının lehinde konuştular.

Adnan Menderes, özellikle Sedat Çumralının sataşmalarına cevap vermek için tekrar söz aldı ve özetle şunları söyledi: «Kendisine saygı borcum olan Sedat Çumralı bana karşı çok hınçlı imiş. Hıncının sebebini bilemiyorum. Kürsüye geldiklerinde davranışlarından çok kızgın olduklarını anlamıştım. Meğer bu kızgınlıklarının hedefi ben imişim. Düşünce ve kanılarımı önünüzde serbestçe söylemişsem bana niçin kızıyorlar. Kendileri de burada düşüncelerini açıkca ve serbestçe söylerler. Ben de saygı ile dinlerim. Siyasî hayatta acemi oldukları hakkındaki sözlerine bir yandan inanacağım geliyor. Çünkü önünüzde ve millet kürsüsünde serbest konuşan bir arkadaşınıza, başka bir arkadaşınızca kızılmasını ve paylanmasını iyi karşılamayacağınızı anlayammış gibi görünüyorlr. Fakat öte yandan gerçekten yeni katıldıkları siyasî hayatta cevval zekâ ve derin kavrayışları ile bu hayatın gereklerini derinden kavramış bir arkadaş oldukların hakkında da inandırıcı kanıtlar vardır. Onun için ben, siyasî hayatın acemisi oldukları yolundaki sözlerini ihtiyatlıca göz önünde tutuyorum. Hattâ onu, bu hayatın gereklerini iyi kavramış bir arkadaş olarak tanımakta devam ediyorum.

Bu arkadaşımın kürsüye gelmesi bana bir şey daha öğretti. Geçici Komisyonun sözcülüğü için bana oy vermiş ve hattâ seçilmemi sağlamış. Ne kendilerine, ne de başkalarına böyle bir ricada bulunmamış ve bu gibi ricalara kesinlikle alışmamış bir arkadaşınız olmama rağmen benden habersiz hakkımda gösterdiği bu yakınlığa teşekkür etmek isterim. Fakat ne yazık ki, buna da imkân yok. Çünkü bu davranışlarından şimdi pişman oldukları gibi, Komisyon Sözcüsü olarak yazdığım Rapora okumadan imza ettikleri için ayrıca pişmanlık duyduklarını da görüyorum. Önünüzde gönül borçluluğu ile söyleyeyim ki; okumadan imza eden bir arkadaşa karşı, bu Rapor, okuyarak ve bile bile imza eden arkadaşların değerli imzalariyle süslüdür. Fakat, bu yöndeki sözlerinden çıkan anlam, gerçekten üzücüdür. Çünkü, okununca imza edilmeyecek bir rapor yazmış olduğumu anlatmak istediler. Bütün arkadaşlarımın bu

raporu imza ettiklerini ve onun iddiasında tek başına kaldığını görmek, sözlerinin üzerimdeki üzücü etkilerini gideren bir avunmadır.»

Kütahya Milletvekili Recep Peker ise; konuyu gerçek yörüngesine oturtarak, savaş sonrası dünyasının göstereceği sosyal düzen bakımından ele aldı: «Savaş sonu dönemine yaklaşmış olduğumuzdan, doğacak yeni dünya içerisinde bu kavramın önemini düşünerek ve konuşmalar sırasında devletimizin bünyesine dokunan bâzı sözler üzerinde durarak düşüncelerimizi açıklamayı görev bildim. Yeni zamanın toplumu, iş hayatını düzenlemelidir. İşçi ile sermaye arasındaki dengeyi ve hayata uygulama yollarını bulmalıdır. Yeni toplumda yurttaş ev-bark sahibi edilmelidir. İşte görüşme konumuz olan Toprak Kanunu, devletimizin düzenli ve rahat, sessiz bir toplum olarak yaşamasında özel önemi olan bir temel kanundur. **Bir toplumun iç ve dış yaşantısındaki düzen iyi kurulmazsa, çiftçi yeter toprağa sahip edilmezse, yurttaşlar evsiz barksız bırakılırsa, iş hayatı kavgasız esaslar üzerinde yürütülmezse, sermaye ile işçi arasında barış ve güven sağlayacak bağlar kurulmazsa savaş sonunda azgın seller gibi her yana akacak olan ideolojilerin nereden geldiği belli olmayan zehirli etkileri toplumu, ulusal yapıyı içinden kaynatır ve toplum hayatını kökünden rahatsız eder. Eğer bu sorunlar ve bunların içinde Çiftçi ve Toprak işi de düzenlenirse toplumu hiçbir rüzgâr sarsamaz.»** diyerek konuya girdi ve görüşmeler sırasında yirmi yıldanberi bu işlerin düzenlenmemiş olduğu yolundaki eleştirileri karşılayarak 1930 yılına kadar olan sürenin derlenip toparlanma dönemi olduğunu, 1930 da ekonomik bunalımın gelip çattığını, daha sonra da savaş yılları dönemine girildiğini anlattı. Sonra tartışmalara değinerek; «Sanıyorum ki Menderes arkadaşımız; ya dil sürçmesi ile yada kendisinin de arzulamadığı bir anlamla, tasarıdaki hükümlerin Nasyonal Sosyalizm'den etkilenilerek konduğunu söyledi. Bunun ne gerçeğe uyar, ne de insafa sığar bir yanı olduğunu kabul etmiyorum. **Uygar toplumlardaki insanlar kan bakımından, ideolojik görüşler bakımından birbirlerile karışıktırlar. Bugünkü ulaştırma araçlariyle insanların birbirleriyle kolayca düşünce alışverişi yaptıkları bir dönemde yaşıyoruz. Yalnız bilim ve teknikte değil, felsefe ve inanışlarda da, genel kültürde de gittikçe ortaklaşan bir akrabalık doğmaktadır. Sevgili vatanımız Türkiye de, bu uygar topluluğun bir parçası olarak, hem de rejim ve proğramımızın gereği ile bu durumdadır. Gerçek te budur.** Her rejimin belli ana çizgileri bulunmakla beraber, hepsinde de birbirine girmiş, bir-

birine benzeyen, hattâ birbirinin aynı olan noktalar vardır. Bizim Kemalist Rejimimizin özelliği; Parti Proğramı ile Devlet Anayasası ile bellidir. Kötü bir ideolojinin ona esas alındığını sanmak mümkün değildir. Sırası gelmişken söyleyeyim ki; Toprak Kanunu hakkındaki çalışmalarımızın Nasyonal Sosyalist olduğu gibi, Komünist bir çalışma olduğunu sanan yazarlarımız da vardır. Bunlar, eğilimleri ve düşünceleri Kızıl'a çalanlardırlar. Tam isteklerini bulamayınca, kızıp en kötü suçlamaları yapıyorlar. Buna karşılık totaliter, zorba sağcı düşüncede olanlar da tasarıya bir Kızıl Belge diyorlar. Gerçek ne odur, ne de budur. Gerçek; kendi pratik ihtiyaçlarımıza uyan en doğru bulmaktaki ulusal çabamızdır. Toprak Kanunu üzerindeki hararetli tartışma, konunun büyük öneminden doğmaktadır. Fakat her kim olursa olsun, bu kürsüde konuşanın kendi düşüncesine aykırı sözlerini de temiz bir vicdan sahibinin sözleri olarak dinlemelidir. Toprak işi, Türkiye Cumhuriyeti olarak hayatımıza yapışıktır. Her memleket kendi rejimine, şartlarına ve ihtiyaçlarına göre toprak işini düzenlemiştir. Biz de yıllardanberi bu işle ilgilendikten sonra bu tasarıyı hazırlayıp getirdik. Tasarının tümü üzerinde çok yararlı konuşmalar yapıldı. Her işde ancak bilgi, belge ve tecrübe sahipleri yetki ile konuşurlar. Toprak işinde de bilgili ve tecrübeli olanlar, toprak sahipleridir. Ve gönül isterdi ki, güzel konuşmalar arasında yaralayıcı bâzı sözler de olmasın.»

Cavit Oral tekrar söz alarak, özel çıkar kaygısı ile konuşma yaptığı anlamına gelecek sözleri cevapladı ve bu tür suçlamaları red etti. Elazığ Milletvekili İhsan Yalçın da; Meclis içinde arazi sahibi olanlarla arazi sahibi olmayanlar arasında bir sınıf mücadelesi başladığı yolundaki söylentileri yalanladı. Mardin Milletvekili Gl. Seyfi Düzgören; bütün konuşmacıların milletin kalkınması için uğraşdıklarını söyledi. Adnan Menderesin yerine Geçici Komisyon Sözcülüğüne getirilen Kayseri Milletvekili Cafer Tüzel; eleştirilere karşılık verdi ve özellikle orta işletme konusu üzerinde durarak tasarıda güvenliği sağlayıcı değişiklikler yapıldığını anlattı, 17 inci maddenin anayasaya aykırı olmadığını ve Hükümetin isteği üzerine üçüncü bir görüşme yapılmasının tüzüğe aykırı düşmediğini söyledi. Halil Menteşe; tasarının bir daha incelenmek üzere Komisyona gönderilmesini istedi. Bu tür istek ve önergeler oylanıp red edildi, tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanarak maddelere geçilmesi kabul olundu (Z. C: 17.5.1945).

c) Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerindeki Görüşmeler...

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının maddeleri üzerindeki görüşmeler günlerce devam etti. Fakat asıl devam edip giden, bu tasarının görüşülmesi sırasında başlayan (muhalefet) idi. Nitekim; bir kaç gün sonra yapılan 1945 Yılı Bütçe Kanunu tasarısı üzerindeki görüşmelerde (o zaman malî yıl Haziranda başlardı) bu durum daha açık olarak ortaya çıktı. Yıllardanberi Tek Partili Cumhuriyet düzeni içinde çalışagelmiş, oylamalarında hiçbir aleyhde yada çekimser oy göstermemiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde şimdi bir kıpırdama, Aydın Milletvekili Adnan Menderes öncülüğünde küçük çapta da olsa bir muhalefet hareketi vardı. İstanbul gazeteleri de sayfalarında bu gidişe geniş ölçüde yer veriyorlardı.

Bütçe Kanunu tasarısı üzerindeki ilk konuşmayı Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer yaptı. Malî yılın Hazirandan Marta alınmış olması sebebiyle yedi aylık olan 1945 yılı bütçesindeki gelirler toplamının 530.233.000 ve giderler toplamının 595.834.898 lira olduğunu, Bütçe Komisyonun bunları değiştirerek gelirler toplamını 537.843.000 ve giderler toplamını 603.404.824 lira yaptığını, ulusal ekonominin yıllardanberi dünya bunalımının baskısından etkilendiğini, dış ticaretin önemli oranda daraldığını ve gümrükler gelirinin azaldığını, bu nedenle bütçe tahminlerinde çok dıkkatli davranıldığını, vergilerin ulusal gelire ve mükelleflerin kazançlarına göre yeniden düzenlenerek bunalımdan normale geçiş dönemine ait bir sistem kurulmasına çalışıldığını, gerçekci yoldan yüründüğünü, devlet maliyesiyle ekonominin bir bütün olduğu düşüncesiyle sağlam bir maliyenin sağlıklı ve verimli bir ekonomiye dayandığını, 1943 sonunda 202 milyon liralık 143.5 ton altının 1944 sonunda 276.5 milyon liralık 196.5 tona yükseldiğini, fiyat yüksekliği ve yaşama düzeninin bozukluğunun millî savunma masrafları nedeniyle dengeli bir sistem kurulamamasından ileri geldiğini, bir yandan vergi kaynaklarının veriminin arttırılacağını ve öbür yandan millî kuruluşlarımıza geniş krediler sağlanarak yeni bir finansman metodu uygulanacağını anlattı.

Müstakıl Gurup Başkanı A. Rana Tarhan; bunalımın askerî ihtiyaçları karşılamak zorunluğundan doğduğunun anlaşıldığını belirttikten sonra her türlü gereksiz harcamalardan kaçınılmasını, memur kadrolarının azaltılmasını, az ve verimli memur kullanılmasını, işçi sorunlariyle ilgilenilmesini, Yüksek Öğrenim öğrenci-

lerinin okul dışı yaşamalarına ilgi gösterilmesini, Sıtma Savaş Kanununun tezelden getirilmesini, dar gelirlilerin sıkıntılarının ve hayat pahalılığının giderilmesi için ne gibi tedbirler düşünüldüğünün açıklanmasını, ekonomik çalışmaların planlanmasını, üretimin arttırılmasını, ürün maliyetinin düşürülmesini istedi. Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, genel bir konuşma yaparak memleketin kalkınma yollarını açıkladı ve en doğru yolun iç sermaye imkânlarını geliştirmek, kullanmak ve güçlendirmek olduğunu anlattı. Çorum Milletvekili Mazhar Müfit Kansu; özellikle bütçeye gereksiz konulmuş ödeneklerin harcamalarındaki yolsuzlukları belirtti, devlet alımlarının bir elden ve bir usulle yönetimini önerdi, karne usulünün zararlarını açıkladı. Afyon Milletvekili Berç Türker; Maliye Bakanını kutlamakla söze başladı ve Millî Şefi ululayarak sözlerini bitirdi.

Toprak Kanunu tasarısı üzerindeki görüşmelerde göze çarpan muhalefet sözcülerinden Eskişehir Milletvekili Emin Sazak; «Ben bütçe görüşmelerini, bir anonim şirketin yıllık plançosu gibi görürüm. İşler iyi gitmişse yönetim kurulunu ibra ederiz, kötü gitmişse değiştiririz. Bu yönden işe başlarken şunu da açıklayayım ki; bu kubde altında bulunanlar ne kadar sert konuşsalar, yine de aralarından memleketin birliğini bozacak bir kimse çıkabileceği kanısında değilim.» diyerek söze başladı ve özellikle şu noktalara değindi: «Malî durumumuz kötü değildir ama daha iyi olabilirdi. Meselâ savaş yıllarında bakır ve krom gibi madenlerimizi işletebilseydik, ki her türlü imkânımız vardı, durum çok daha iyi olurdu. Fakat beceriksizliklerimiz, her alandaki iyi niyetlerimizi kötüye götürmektedir.», «Devlet dairelerinde memur ve para israfı vardır.», «Savaş sonrası dönemine hiç hazırlığımız yoktur.», «Ekonomik durumda memnunluk verici bir gidiş görünmüyor.», «Sanayide özel teşebbüs yolunu açık bırakmayışımızın zararları ortadadır ve ileride çok daha acı görünecektir.», «Hayat Pahalılığına özel kişilerden çok devlet sebep olmaktadır.», «Köylü için yapılan tek iyi şey Âşar Vergisini kaldırmaktı, onun yerine de Toprak Mahsulleri Vergisini koyduk.», «Orman işleri için çok iyi bir kanun yaptık ve fakat çok kötü uyguladık.», «Eğitim işlerine gelince; okul parası diye köylülerin davarları, sığırları, öküzleri, yatakları satılmaktadır. Köylüye efendi deniyor, şehir ve kasabalardaki okullar devlet tarafından yapılıyor.», «Köy Enstitülerinde öğretmen yetiştirmek iyi şeydir, fakat gidilen yol iyi değildir. Anasının yanında kızını kucakladım, diye müzik dersi olurmu? Böyle kültür olurmu? Benim aklım ermez, demiyerek sıkı bir

denetimde bulunmanın işleri doğru yola getireceğinden hiç kuşkum yoktur.», «Millet her şeyi yapar, fakat devletçilik buna engel olmaktadır.», «Biz devletçiliği kişinin yetişemeyeceği işler için koyduk ve kişilerin yetişemeyeceği sınıra götürdük. Fakat bugün sınır belli değildir. Devlet her işi yapıyor. Devlet, savaş yıllarında yaptığı işlerden elini çekmelidir.», «Genel Müfettişlikler gibi gereksiz devlet kuruluşları kaldırılmalıdır.», «İşçisine vereceği parayı dışardan almak Osmanlı Hükümetinin işi idi. Ankara Cumhuriyeti böyle işe girmez, makine gibi şeyler için alabilir.», «Büyüklerimizi, hükümetimizi tutmasını biliriz ama çalışmazsak iş yapılmaz, suç hepimizin olur.»

Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, ekonomik işlerin gelişmesi ve ülke bayındırlığının sağlanması için konulmuş olan ödeneklerden ötürü memnunluğunu belirtmekle söze başladı, Dünya Savaşına katılmadığı için Hükümeti övdü ve sonra şunları söyledi: «Şimdi gelelim iç işlerimize: Özellikle ekonomik işlerimizde göze çarpan başlıca yön vurgunculuk (ihtikâr) ve hırsızlıktır. Bizi savaş dışı tuttuğu için Hükümete teşekkür edenler bile, ekonomik işlerde tam bir beceriksizlik gösterilmiştir, diyorlar. Bize varlık içinde, yokluk çektirilmiştir. Bu da büyük ölçüde yeteneksizliğin ürünüdür. Memlekette hiçbir yararlı unsur korunmamıştır. Gidişattan yararlanan ve gelişen vurguncudur». Köylünün de vurguncu eline düştüğünü, pahalılığa karşı tedbir alınmadığını, pahalılıkta hırsızlıkla bilgisizliğin ve vurgunculuğun büyük rolü olduğunu, bu iş bu kadar yapılır demenin doğru olmadığını, Hükümet bu kadar yapabiliyor demenin daha doğru olduğunu ileri sürdü, devlet dairelerindeki kötülüklerden söz etti, örnekler verdi; Ankara Nümune Hastahanesinde genellikle bir yatakta iki kişinin yattığını, oysaki hastahane tesislerinin daha çok yatak ve hasta alacak durumda bulunduğunu ve fakat az bir ödenekle bu büyük işin yapılmadığını anlattı. Bununla beraber Hükümetin, yıl içinde övülecek iki büyük iş yaptığını, bunlardan birinin ilk öğretim davasını kudretle ele almak, ikincisinin dilde devrim yapmak olduğunu belirtti ve sözlerini şöyle tamamladı: «Devrim atak ve aşamaları ulusların ilerleme ve gelişme yeteneklerini gösterdiğinden gurur okşayıcıdırlar. Fakat ilerisi için çalışırken günün sıkıntılarını ve yoksulluklarını görmeden yürümek tehlikelidir. **Göğe bakarken ayağına takılan taşı görmeyen bilginler gibi, devrimleri yaparken halkın bugünkü durumunu unutmak doğru değildir.** Bu nedenle devrimler için Hükümeet teşekkür ederken diyorum ki, bu yıl başarılı bir yıl olmamıştır.»

Denizli Milletvekili Emin Aslan; Dış politikadaki başarısından ötürü Hükümete teşekkür etti, içişlerinde en önemli konunun ekonomik alanda rasyonel çalışma ve maliyeti düşürmek olduğunu belirtti, hükümetin politikasını, rejimini, icraatını açıkca eleştiren memurlardan yakındı, devlet kadrolarında ıslahat yapılmak zamanının geldiğine işaret etti, devletten para alanların devleti eleştirmelerinin önüne geçilmesini ve savaş yıllarında alınmış olağanüstü tedbirlerin kaldırılmasını istedi, Saraçoğlu Hükümetini ve özellikle Saraçoğlunu demokratik anlayıştaki görüş ve yeteneğinden ötürü kutladı. Eskişehir Milletvekili İzzet Ulvi Aykurt; devlet dairelerindeki kırtasiyecilikten yakındı.

Aydın Milletvekili Adnan Menderes de şöyle konuştu :

«Genel Raporun incelenmesinin bana mali durumumuz hakkında, ne yazık ki, iyimser bir izlenim vermemekte olduğunu hemen söylemeliyim. Yedi aylık bir dönem için yapılan bu bütçede 66 milyon liraya yakın bir açık görülmektedir ki, bütçe bir yıllık olsaydı açık toplamı 100 milyonu geçecekti. Açık, borçlanma yoluyla kapatılmakta olduğundan devlet borçları yüklü bir miktar daha artacaktır. Esasen yıldan yıla artmakta bulunan bu borçlar Hazinenin ödeme takatını zorlayan miktarlara erişmiş bulunuyor. Bu borçlar yalnız Millî Savunma ihtiyaçlariyle üretimi arttırma tedbirlerinden ileri gelmiş olsaydı bunların hesaplaşmasını iç rahatlığı ile yapabilirdik. Kuşkusuz ki; borçların artışının temel nedeni, yurt savunmasından doğan zorunluklardır. Fakat borçların kabarışında, bunun dışında kalan ve geri bırakılmasında hiçbir zarar umulmayacağı gibi, tersine ekonomik ve mali yararlar bulunan harcamalarında yer tutmakta olduğunu görmekteyiz. 1939 yılında yarım milyar raddesinde bulunan devlet borçlarının, 1944 yılında bir buçuk milyara varmış olduğunu görmek iyi bir izlenim bırakmış olmuyor. Bunların faiz ve amortismanlarının yıllık taksitleri normal bütçenin önemli bir bölümünü eritecek kadardır. Bu durumda, geri kalacak mali gücümüzün ancak eldeki devlet teşkilâtının varlığını sürdürebilecek miktarı geçmemesi ihtimalleri belirmektedir.

Öte yandan emisyon miktarı da, Komisyon Raporunda görüldüğü üzere gittikçe artmaktadır. Bu artış geçen Mayıs başı ile bu yılın aynı gününe rastlayan bir yıllık süre içinde 90 milyon liraya yaklaşmaktadır. Emisyon bakımından önümüzdeki yıl için de pek iyimser bir durumda olamayacağımız Komisyon Raporunda belirtilmekte ve özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin borçlu durumu toprak ürünlerimizin fiyatlarını tutmak için yapılacak müdahale (destekleme) alışlarının finansmanı zorunluğu ile belki de yeniden emisyona gidilmesi ihtimali bulunduğu kaydedilmektedir. Bu halin fiyatlar üzerinde ve dolayısiyle de bütçe üzerindeki olumsuz etkileri ise bellidir.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin nazik durumu üzerinde de Bütçe Komisyonunun önemle durduğunu rapordan öğrenmekteyiz. Gerçekten, Ofis'in Hazineye, Merkez Bankasına, Ziraat Bankasına ve Kombinalara 250 milyon lira raddesinde borçlu olması ve yeni mahsul yılına 900.000 tona yakın bir stokla girerken fiyatların korunması için yeniden destekleme alımları yapmak zo-

runluğu karşısında bulunması durumunu nazikleştirmektedir. Ofisin borçları daha yükselecek, eldeki stok önemli miktarlarda yeniden artacak, bunların saklanması ve zarardan korunması hususu da daha ağırlaşmış olacaktır. Ofisin elindeki stokların ihtiyattan fazlasının gelecek yıla devredilmesini önleyecek tedbirlere ihtiyaç olduğu görülüyor. Bu meyanda Toprak Mahsulleri Vergisi'nin paraya çevrilmesi tedbiri, Ofisin yükünün hafiflemesinde önemli sayılabilir. Ancak bu yönde alınacak tedbirlerin içinde bulunduğumuz bahar yağışlarının sonuna bırakılması da ihtiyatlı olmanın gereğidir.

Savaş bitse bile daha uzun yıllar memleketimizde genel olarak fiyat seviyesinde önemli bir düşüklük beklenemeyeceği yolundaki Komisyon görüşüne katılmamaya da imkân yoktur. Gerçekten endüstri ve tarım ürünlerimizin korunması zorunlu ve para hacminin önlenmiyen genişlemesi ve şişkinliği bu konuda ümit verici faktörler değillerdir. Fiyat seviyesinin yüksekliği ve hayat pahalılığı maliyetlerin çok yüksek olması sonucunu doğurmakta, maliyetlerin yüksekliği ise dünya piyasası ile temasta bir takım külfetli himaye tedbirlerini gerektirmektedir. Bu durum da Hazinenin ve tüketicinin yükünü ağırlaştırmaktadır. Böylece bir fasit dairenin (kısır döngünün) içindeyiz demek oluyor. Oysaki savaşın yalnız Avrupada sona ermesi bile, dış piyasalarda ergeç önemli düşüşlere sebep olacaktır. Bu takdirde bir çok maddelerimizin maliyetleriyle dış piyasa seviyesi arasındaki farkların daha da artması beklenebilir. Bu yüzden ihracat yapmak olanaklarımız bir kat daha güçleşecek ve yıllardanberi ihtiyaçların şiddetli baskısı karşısında geniş ithalât yapabilmek ancak altın rezervimizi azaltma pahasına mümkün olabilecektir.

Gerçekten bir takım karşıt ve zor durumlar karşısında bulunmaktayız. Vergi gelirinin azalması karşısında gerçek bir tasarruf yoluna gidildiğini göremiyoruz. Hayat pahalılığını elde olasıya indirmek, önce üretimde maliyetlerimizi dünya seviyesine doğru biraz olsun yanaştırmak, sonra da sayısı önemli miktarlara varan memur ve değişmez gelirli yurttaşlarımızın yaşayışlarını az çok ferahlandırmak bakımından acele bir zorunluk olarak görülürki, yükselen harcamalar karşısında düşen vergi gelirlerinin meydana getirdiği açıkları emisyon yada borçların artması yolu ile karşılamanın bizi ters doğrultuya yöneltmesinden haklı olarak korkulur. Aynı sebebler para değerinin korunmasını da güçleştirmektedir. Bu halin türlü alanlarda yaygın ve geniş yankıları ise şimdiye kadar olan deneylerimizle belli ve açıktır.

Komisyonun önemli gördüğü açık bir eleştiri, vergi sistemimizin elverişsizliği üzerindedir. Gerçekten vergilerimizin istenişi, dağıtımı ve alınışı usullerinin, bilimin uyarıları ile sosyal adâlet analyışına, ekonomik gereklere ve gerçeklere uygun olmadığında şüphe yoktur. Acele gelir sağlamak kaygusu ile rastgele hareket etmenin ekonomik bünyemiz üzerindeki ve hattâ sosyal alandaki etkileri, bu yoldan elde edilen gelirlerin büyüklükleri ile orantılı olmayacak ağırlıktadır. Ulusal gelirimizin vâdettiği randımanın, mevcut vergilerimizin sağladığından yüksek olduğu kanısında da Komisyonla beraberim. Millî hayat ve ekonomik gelişimi bu derece sıkmaksızın kamu hazinesine daha geniş gelirler sağlama yolu ile atılım gücümüzü ve olanaklarımızı arttırmakta vergi sistemimizde temelden yapılacak değişikliklerin önemli payı olacağını da sanıyorum.

Bu suretle Komisyon Raporunun objektif bir tahlilini yaparken, dokunulan konulara ait kişisel görüşlerimi de katmış bulunuyorum. Kısa olarak ve sadece işaretle yetindiğim bu konularda malî durumumuz Komisyon Raporunda nazik ve dikkatli deyimlerle ve fakat oldukça ağır eleştirilere uğratılmaktadır. Bu itibarla Komisyon Raporunu malî durumumuz hakkında iyimser bulmamakta kendimi haklı görmekteyim.

Görülüyor ki; izlenmekte olan yol, uygun yol değildir. Bir de, Dünya Savaşının doğurduğu kolay tedbirlerin uzun süren düzensizliklere yol açtığını kabul etmek gerekir. Zorunlu olmayan zamansız harcamalar, ileriye bırakılan yükleri arttırmıştır. Avrupada savaşın sona ermesiyle açılan yeni dönemde, savaş yıllarında sıkılan halkımıza biraz refah getirmek ve memleketi imar etmek için savaş dışında kalmış olmanın sağlaması beklenilen atılım gücümüz de, bu sebeplerden azalmıştır.

Milyarı geçeceği hesap edilen endüstri proğramları, çok para isteyen su işleri, endüstri ve tarım ürünlerimizi koruma tedbirleri, demiryollarımız, şoselerimiz, limanlarımız ve türlü bayındırlık işlerimiz, memleket kalkınmasında önemi çok olan masraf planlarımız çok geniş malî imkânlara ihtiyaç göstermektedir.

Kuşkusuz ki Cumhuriyet; milletimizin ve yurdumuzun yüzünü tamamen değiştirecek önemde ve ölçüde maddî ve manevî eserler vermiştir. Ancak bunlarla yetinmeye imkân yoktur. Çünkü bütün dünyanın ilerleme temposu o kadar hızlanmıştır ki, yüzyılların dünya ile aramıza koyduğu mesafeyi korumak bile çok güçleşmiştir. Oysaki bu açıklığı azaltmak ve hattâ kapatmak zorundayız.

Gerçi savaş sırasındaki askerlik harcamalarımızın bundan sonra azalacağı ve artacak paraların geleceğe ait tasarılarımızın gerçekleşmesine ayrılacağı söylenebilir. Ancak korkarım ki, bu umuda fazla belbağlamak doğru olmayacaktır. Çünkü terhisin sağlayacağı tasarruf savaş zamanına mahsus olağanüstü vergilerin kaldırılmasiyle hayli azalmış olacağı gibi dünyada silâhların genel olarak azaltılmasının gerçekleşmesi zamanına kadar gücümüzün yetebildiği ölçüde modern bir savunma kuvvetini de ihmal etmemek zorunda bulunacağız.

Bu takdirde savunma harcamalarımızın şimdikinden çok daha az olacağı tahmin olunamaz. Öte yandan, savaşın bitmesiyle de memleketimizde fiyatların ve hayat pahalılığının esaslı surette gerilemesi umulamayacağına ve tersine bu durumun daha uzun yıllar süreceği düşünüldüğüne göre, memurlarımızın sıkıntılı durumunu ele almak gerekecektir. Kadroların her gün biraz daha genişlemesi ve önüne geçilmez bir akım haline gelmesi bizi adetâ bir çıkmaza götürmüştür. Durmadan artan maaş ve ücretlerin bugünkü toplamı savaştan önceki bütçelerin genel toplamını aşmaktadır. Bundan ötürü memurlarımızın hayat pahalılığı oranında geçim kolaylığına kavuşturulmaları olanaklarını, kadrolardaki bu genişleme gidişine kesin çare bulmakla, elde etmeye başlıyabiliriz.

Özetle; bütçenin açık olması, devlet borçlarının yıldan yıla artması, harcamaların artmasına karşılık vergi verilerinin düşmesi ve daha da düşmek eğilimini göstermesi, emisyon yapmak zorunluğunun ve hayat pahalılığı ile yüksek maliyetlerin hâlâ devam etmek istidadını göstermeleri gibi üzücü ve sıkıcı durumlar bütçe hakkında fazla iyimserliğe elverişli görülmemektedir.

Yukarıda kısaca değinilen Toprak Mahsulleri Ofisi ile memurlarımızın sıkıntılı durumu da bunlara eklenebilir.

Bu böyle olmakla beraber, dünyada yeni açılmakta olan safhanın gereklerine ve gerçeklerine uyarak yepyeni bir zihniyetle hareket olunduğu takdirde, hiç te elverişli olmayan bu durum düzeleceği gibi kalkınmamızın bütün alanlarında süreli ve sürekli planlarımızın başarı ile gerçekleşmesini görmek te mümkün olabilecektir. Bütçemizin, kalkınma planlarımızın dayanağı ve kaynağı olduğunu görmeyi dilemekteyim.»

Adnan Menderesin konuşması üzerine, Komisyon Sözcüsü Tokat Milletvekili Halit Nazmi Kişmir kürsüye geldi ve bütçenin hazırlanmasında gereksiz harcamalardan kaçınılmış olduğunu, önemli tasarruflar yapıldığını, savaş yıllarındaki zorunluk nedeniyle hemen her memlekette emisyona gidildiğini, fakat Türkiyede iki yıldanberi masraflar için emisyona gidilmediğini ve bu iki yıl içindeki emisyonların Toprak Mahsulleri Ofisinin ve bazı İktisadî Devlet Teşekküllerinin finansmanında kullanıldığını, iç ve dış borçlarımızın arttığını ve fakat başka ülkelerdeki gibi kuşku verici olmadığını, bütçe açığının zorunluklardan ileri geldiğini ve bu yıla mahsus olmadığını, hayat pahalılığı üzerinde de durulduğunu ve ucuzluğa doğrulan bir gidişin mevcut olduğunun görüldüğünü, vurgunculukla mücadele konusundaki eleştirilerin hükümetçe cevaplandırılabileceğini anlattı.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu; «Bütçenin tümü üzerindeki konuşmacıları dıkkatle izledim, yararlanılacak noktaları, uygulanacak yerleri not ettim. Yalnız daha şimdiden söyleyebilirim ki, özellikle sert eleştiriler benim ekonomik ve malî bakımdan, para bakımından işlerime olan güvenimi azaltmak şöyle dursun, tersine kuvvetlendirmiştir. İstıklâl Harbi'ni kazandığımız günden bu savaşın başladığı güne kadar olan varlığımıza bir göz atacak olursak görürüz ki; İstıklâl Muharebesi'nin bağımsızlıkla son bulmasına rağmen, bağımsızlığın en büyük işaretleri olan bir çok ekonomik ve malî kuruluşlar bizim elimizde değildir. Trenler, İşletmeler, Fenerler, Düyunu Umumiye, Rejiler ve bu tür daha bir çok imtiyazlı kurumlar... Biz memleketi, Cumhuriyete bu şekilde geçmiş gördük. Oradan bu savaşa kadar bütün pürüzleri birer birer ortadan kaldırdığımız gibi, mevcut yokluğa, yoksulluğa ve zorunluklara rağmen, binbir tedbir alarak, bunları memlekete maletmekle kalmadık, memleketin şu ve bu köşesine yeni demiryolları, fabrikalar yaptık ve yabancıların bile öveceği hâle geldik.

Savaştan bugüne kadar olan duruma gelince; gerçekten yürüyüşümüz aynı hızla devam etmedi, edemedi, zâten de edemezdi.

Çünkü vatan ufuklarının her yanında savaş tehlikesi ayaklanır ayaklanmaz, bütün varlığımızı bir tek şeye adadık: Kuvvetli bir orduyu ayakta tuttuk ve Türk milletinin iradesini her vakıt hatırı sayılır bir kudret haline getirdik. Bunlar arasında öteki işlerimizi de yine hepten savsaklamış değiliz. Tersine o işlerdeki yeteneklerimizin ölmemesi için her bütçede olanaklarımıza göre, Türk milletinin genel seviyesini yükseltmek için eğitim, ekonomi, maliye alanlarına elimizden gelen ödeneği ayırdık, hattâ bu uğurda imkânsıza bile başvurduk.

İşte bütün bu darlıklara rağmen zaman zaman bir milyona yaklaşan bir orduyu da ayakta tutmak zorunluğunu duyduk ve onlara modern silâhlar teslim etmek zorunluğuyla karşı karşıya kaldık. Biz bu büyük ve ağır yükü Türk milletiyle beraber seve seve taşırken, öte yandan da zekâmızın, yeteneğimizin gücü oranında memlekete yararlı olabilmek için hiçbir fırsatı kaçırmamaya çalıştık. Memleketin bugünkü ekonomik ve malî cephesi yakından incelenince açıkca görülür ki; biz bu dar yollarda orduya ait işlerle öteki bir çok işleri ayakta tuttuktan başka, mevcutlarımıza ek olarak 110 ton daha altın biriktirdik. Bu suretle bugün Merkez Bankamızın elindeki altınlarımızın toplamı 200 tona varmıştır. Ayrıca yine Merkez Bankamızın elinde 52 milyon liralık döviz vardır. Bu iki rakam yanyana getirilecek olursa eski altın paramızla mıktarı 35 milyon altını aşmaktadır.

Arkadaşlar, Saraçoğlu Hükümeti bu altınları derleyip toplayarak Merkez Bankasında uykuya yatırmak niyetinde değildir. Bunun bir kısmı Merkez Bankasında kalsa bile üst yanı yitirdiğimiz savaş yıllarını kolaylıkla yeniden bize kazandırmak için yapacağımız yeni fabrıka ve tesislere harcanacaktır. Bunun öteki bir güç kaynağı da ordumuza verilegelmekte olan ödeneklerdir.»

Başbakan Şükrü Saraçoğlu Millî Savunma bütçesi ve Toprak Mahsulleri Ofisi hakkında da ayrıntılı bilgiler verdikten sonra sözlerini şöyle bitirdi: «Bütçe hakında söz alan arkadaşlarımdan ikisi; mademki daha iyi yapılmıyor, hükümetin iktidar yerini bırakması gerekir, dediler. Saraçoğlu Hükümeti, her Türk Hükümeti gibi, yalnız bir şey için iktidar yerindedir: Kendisine düşen görevi hergün biraz daha iyi yapmak amacıyle uğraşmak, çalışmak için. Mevcut arkadaşlarımın çoğu Saraçoğlu ile beraber oldukça ben bu görevden kaçamam, bir tek oy çokluğu ile de aynı inan ve inançla görev yapmayı sürdürürüm. Çok üzgünüm ki, o iki arkadaşımın isteklerini uygulamak ve gönüllerini hoş etmek elimde değildir. O

büyük güc, Büyük Millet Meclisinin elindedir. Her vakıt Meclisle beraber, Meclisin emrinde çalışmaya hazır bir hükümetiniz vardır.» (Z. C: 21.5.1945).

Bütçe görüşmeleri bir hafta sürdü. Sonunda Başkan oylamaya geçeceğini bildirince, İçel Milletvekili Refık Koraltan; «Söz istemiştim, müsaade ederseniz yerimden arzedeyim. Amacım bütçenin aleyhinde konuşmaktı. Fakat bütçenin gerek tümü, gerekse bölümleri üzerinde konuşan arkadaşlar gerçekleri o kadar açık belirttiler ki, kanımca söylenecek başka söz kalmadı. Şimdi bu gerçekler çırılçıplak ortaya konduktan sonra, bu bütçenin uygulanmasını hangi kurula emanet edeceğiz?» dedi. Konya Milletvekili Osman Şevkı Uludağ «Böyle bir şey yok» diye bağırdı. Refık Koraltan «Varını, yokmu çıkar sizde söylersiniz. Bunu şimdi Yüksek Kamutayın vereceği oylar belli edecektir» diye sözlerini tamamladı.

Oylamaya 373 milletvekili katıldı. 368 i kabul oyu verdi, 5 i aleyhde oy kulandı. Aleyhde oy verenler şunlardı: Celâl Bayar (İzmir), Adnan Menderes (Aydın), Refık Koraltan (İçel), Fuat Köprülü (Kars), Emin Sazak (Eskişehir)

d) Güven Oyu...

Bütçe hakkındaki oylama bitince Başbakan Saraçoğlu tekrar söz alıp kürsüye çıktı. Alışılmış olduğu üzere, bütçenin büyük çoğunlukla kabulünden ötürü teşekkür etmekle yetineceği sanılırdı. Oysaki Başbakanın sinirli bir hali vardı ve o güne kadar alışılmamış bir konuşma yaptı. Cumhuriyet Maliyesinin İttihat ve Terakkî Hükümetinin maliyesinden çok daha kuvvetli olduğunu belirtti ve önceki konuşmasında değinmediği yada az değindiği eleştirilere sert cevaplar vermek yoluna gitti. Sonra birdenbire kişilere hücuma geçti ve hücum niteliğindeki sözlerini ilk olarak Hikmet Bayura yönetti : «Oylarınıza sunulan bütçenin oylanmasından bir dakika önce bir arkadaşımız, bunda hükümete güven anlamı da vardır, gözünüzü açınız, bütçeyi uygulayacak kurulu bulmak gerekir, oylarınızı ona göre kullanınız dedi. Gerçekten bu memlekette yıllardanberi yerleşmiş bir gelenek vardır. Bütçe Kanununun Meclis tarafından kabul edilmesi hükümete güven anlamını da taşır. Bu nedenle bütçeye verilen oyların, beş oy dışında, hepsinin lehde olmasını ben kendim, hükümete güven saymaktayım. Fakat daha dünkü görüşmelerde böyle bir sonuca varılacağı kuşkusunu gösteren Hikmet Bayur «Bütçe formalitesi zorunlu bir formalitedir, buna

hep beraber oy vermek zorunluğundayız, çünkü bütçeye oy kullanmazsak devletin işleri durur, bütçeye bu zorunlukla oy veriyoruz» dedi. Hikmet Bayur arkadaşımızın, pek uzak zamanlardanberi, kendimce, hükümete güveni olduğunu sanmıyorum. Nitekim, onun arkadaşlarından biri, Meclis koridorlarında, bütçeye kırmızı oy vereceğim cümlesini sık sık tekrarlıyordu. O arkadaşı ben haber veriyorum: Emin Sazak'tır. Emin Sazak, bundan bir kaç ay öncesine kadar hükümete güven duymaktaydı; güvenini de her yerde tekrarlıyordu. Toprak Kanunu sözkonusu olduğu gündenberi hükümete olan güveni sarsıldı, yıkıldı ve bunu da her yerde tekrarlamaktan sakınmadı. Eğer Türk köylülerini kurtarma yolunda bazı arkadaşlarımın, Emin Sazak arkadaşımın, candan bir arkadaşımın güvenini, iyi görüşünü yitirsem bile yolumdan ayrılmayacağım. Onlar güvenlerini nice keserlerse kessinler ben, Toprak Kanununda bu memleketin iyiliği için gerekli gördüğüm yere kadar gitmek için elimden gelen çabayı harcayacağım.

Hikmet Bayur ayrıca iki Bakan arkadaşımızın da çekilmelerini istedi. Onlar da biraz duygulu davranıp karşı çıkmak istediler. Oysaki Hikmet Bayur çok daha öncelerdenberi hükümetin aleyhindedir. Yalnız benim şaştığım bir şey var. Hükümetin aleyhinde oy kullananlar gibi, o da aleyhde oy verebilirdi. Gensoru ile de hükümetten hesap sormak her zaman elindedir. Bu silâhların hiç birini kullanmamış olması, görevini zamanında yapmamış olması demektir. Bu noktayı belirtmeyi zorunlu görürüm.

Eğer Hikmet Bayurun konuşması olmasaydı bütçeye verilen lehdeki oyları Hükümete güven sayarak hızla işimin başına dönecektim. Fakat Hikmet Bayur kamuoyuna, biz bütçe nedeniyle beyaz oy veriyoruz, dedi. Ben arkadaşlarımdan rica ederim, bütçe kabul edilmiş olduğuna göre, hükümete olan güvenlerini oylariyle bir kez daha göstersinler. Hattâ ben rica edeceğim; Hikmet Bayur, kendisine katılanlarla birlikte bu teklifi yapsın. O yapmazsa, ben zâten yapmış bulunuyorum ve teklifimi tekrar ediyorum. Çünkü ben yalnız Büyük Millet Meclisinin karariyle ayakta durabilirim.» dedi.

Hikmet Bayur, Başbakan Şükrü Saraçoğlunun hücumlarını şöyle karşıladı: «Bana dönük sözlerin anlamını iyice anlayamadım. Ne vakıt fırsat düşerse gerek Partide, gerekse burada kanılarımı, düşüncelerimi açıkca söylüyorum. Genel olarak bu kanılarım ve düşüncelerim, kendi aklıma göre doğrudur. Gerek iç, gerekse dış sorunlarda iyi olanları iyi olarak gösteriyor, kötü gördüklerimde de

kanımı açıklıyorum. Niçin gensoru vermediğimi sordular. Nasıl vereyim ki, bunun için belli sayıda imza gerekir. Bunu toplayabilirmiyim, toplayamazmıyım bilmem. Fakat ben daima beğendiğime iyi, beğenmediğime kötü diyorum. Bu Mecliste kaldıkça böyle devam edeceğim. Beğenilirim beğenilmem, burada kalırım kalmam o başka bir şeydir. Ve bu gibi sözlerle benim hiçbir davranışım değişmeyecektir.»

Başkan Şemseddin Günaltay, Başbakan Şükrü Saraçoğlunun güven isteğini milletvekillerinin açık oyuna sundu. Büyük Millet Meclisi üyelerinin tam üye sayısı olan 455 den beşi o sırada boştu. 450 kişiden 84 ü de türlü nedenlerle oylamaya katılmamıştı. Oylamaya katılan 366 milletvekilinin 359 u beyaz (lehde), 7 si kırmızı (aleyhde) oy verdi. Beşi Toprak Kanununa da aleyhde oy kullanmış olan bu yedi kişi şunlardı: C. Bayar, A. Menderes, F. Köprülü, R. Koraltan, E. Sazak, Hikmet Bayur, Recep Peker.

Ve Recep Peker aleyhde oy kullanışının sebebini şöyle açıkladı: «Güvenlik oyu sözkonusu olduğu anda, içimde bir duygu beni rahatsız etti. Hiç şüphe etmem ki, beyaz oy kullanan arkadaşlarım da aynı içtenlik ve görev duygusu ile düşüncelerini belirtmişlerdir. Ben kırmızı oyumun nedenini önünüzde açıklayayım ki, Meclis çalışma hayıtımızın gelişmesinde ve kuvvetli hükümet anlayışında yararı geniş olabilsin.

Bir kere şunu açık olarak belirteyim ki, Saraçoğlunun bugünkü hükümetin başkanı olarak görevini yapmasına karşı, herkesin üç aşağı beş yukarı beğenip beğenmediği yanları olabilir. Bu bakımdan ben tüm ve içten duygularımla beyaz oy veririm. Öteki Bakan arkadaşlar da kuşkusuz hepinizin yüreklerinde saygı kazanmışlardır, emanet edilen işleri başarma çabası içinde olduklarına inanım var. Fakat son görüşmeleri de dinledikten sonra; bu kurulu meydana getiren unsurların toplamının vücuda getirdiği Kabinenin, bugün devletin içinde bulunduğu iç ve dış ve ekonomik güçlükleri tümü ile iyi bir surette kavrayıp göğüsleyebileceğine içimde inan yoktur. Bu iç duyumun sonucu olarak verdiğim oyun sebebinin bir yanını böyle açıkladıktan sonra, bütçe konuşmalarında beni bu oya yönelten iki önemli sebebi de sözlerime ekleyerek ve son düşüncemi de bu sözlerime katarak kürsüden ineceğim.

Bunlardan birincisi şudur: Zeytinyağı rekoltesinin yaklaşık olarak üçte ikisinin şu ve bu kanunla, vergiler vesaire yoluyla devlet elinde bulunuşuna karşı, yine yaklaşık olarak üçte birinin de

üreticinin elinden çıkıp kâr peşinde koşan topluma zarar verici insanların kapalı bodrumlarına inmiş olması ve sonuç olarak halkın yaşaması için hayat ve kuvvet unsuru olan yağa ait buhranın sürmesi ve buna çare bulunamamasıdır. Ve işin içinde ne devlet, ne üretici, nede tüketicinin bir yararı olmadığı halde ilerisi için ümit verecek bir yola girilememesidir. İşi bilen arkadaşların açıklaması bunu gösteriyor.

İkincisi : Özellikle Ticaret Bakanı arkadaşımızla öteki bâzı arkadaşların tartışmalarında ortaya konan bildiğiniz Raporun ifadesindeki zararlı iş, hububat mübadelesi işidir. Böyle bir yaranın görüldüğü anda üstüne gidilmesi gerekirken kâat üstündeki işlemlerle öneminin yitirilmesi ve burada sorumlu bir ağızdan inandırıcı bir şeyin, bir tedbirin söylenmemiş olmasıdır. Böyle olunca da cüretler ve kusurlar çoğalır ve yayılır.

Eğer Sayın Başbakan Saraçoğlu bu bir oya önem verirse, bunun etkisi olursa; Hükümetinde genişçe bir remaniement (değişiklik) yapmak, Hükümeti yeni elemanlarla güçlendirmek, yorulmuş arkadaşları ayıklayıp değiştirmek hususunda yeni bir teşebbüsü hayırlı olur sanmaktayım. Gerçi hükümetteki her arkadaşımız namusu, bilgisi, elden gelen gayreti ile çalışmaktadır. Fakat mesele sadece iyi çalışma meselesi değildir. Başarma ve biraz da çalışma toplamının memleketteki yankısı meselesidir. Ben bu sözlerimle Hükümette yeni bir düzenleme ihtiyacını belirtmek fırsatını bulmuş oluyorum.»

Fakat Başbakan Ş. Saraçoğlu; «Peker arkadaşımın yapmış olduğu açıklama, verilmiş olan oyların sayısını ne arttırmış, ne de eksiltmiştir. Değerleri de ilk verdikleri andaki gibi devam etmektedir.» diyerek yapılan eleştirilere önem vermedi (Z. C: 29.5.1945).

Bununla beraber, 31.5.1945 de Ticaret Bakanı Celâl Sait Siren istifa etti, yerine Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz getirildi.

e) Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı Üzerindeki Görüşmelerin Devamı...

Türkiye, artık hiç bir gücün engellemeyeceği şekilde, dünya çapında demokratik düzen akımına uyarak, hızla Çok Partili Cumhuriyet Düzeni'ne doğru gitmekte idi. Gazeteler alabildiğine rahatlıkla Hükümeti eleştiriyor, kulaktan kulağa yeni partilerin kurulacağı söylentileri dolaşıyor, Büyük Millet Meclisindeki muhalefet de, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının maddelerinin görüşülmesinde hızla gelişiyordu.

Ve görüşme sırası, anlaşmazlıkların en büyük etkeni olan 17 inci maddeye gelmişti. 17 inci madde hakkında verilmiş 321 imzalı bir değişiklik önergesi vardı. Seyhan Milletvekili Cavit Oral, önergeye karşı çıktı ve «Toprak sisteminde yada işletme şeklinde hükümetler şu üç şekilde hareket ederler: Politik gereklerle, Sosyal gereklerle, Ekonomik ve Teknik gereklerle ve koşullarla. Bu tasarı Büyük İşletme'yi ortadan kaldırdığına ve Orta İşletme'yi de 2000 - 5000 dönümle sınırladığına göre, acaba bu memlekette Orta İşletme'yi kaldırmak için Hükümetimizin ne gibi politik koşullar ve gerekler görmekte olduğunu anlamak istiyorum.», «Oysaki Orta İşletmeler'e memleketimizde özellikle ihtiyaç vardır. Bu işletmeler bir çok işçiyi geçindirmekte, çok kimseyi iş sahibi etmektedir. Yine bu işletmeler, memleketin devrim aşamalarına önayak olmaktadırlar.» dedi. Urfa Milletvekili Hüseyin Sami Coşar ise, imza sahibi olarak, önergeyi savundu. Buna karşı da Aydın Milletvekili Adnan Menderes çıktı ve bir yazılı konuşma yaptı :

«İşittik ve gördük ki bu kanunun belkemiği niteliğindeki hükümlerini içine alan maddenin değiştirilmesi için bir önerge elden ele dolaştırılmış, bir çok arkadaşlara imza ettirilmiş, toplanan imza sayısı karar çoğunluğunu geçmiştir. Böylece söz konusu maddenin şekli burada görüşülmeden kesinlikle belirmiş bulunmaktadır. O halde benim şimdi söyleyeceklerimin bu belli sonucu etkileyebilmesi düşünülemez. Söz almaktaki asıl maksadım; böylesine önemli bir kanunun en önemli bir hükmünün millet kürsüsünde açıkca konuşulup tartışılmadan Meclisden geçirilmek istenmesini belirtmektir.

Çokluğun imzasını taşıyan bir önergenin aleyhine konuşmak zorunda kalan arkadaşınızın nâzik ve zor durumunu değerlendireceğinizi ve beni dinleyeceğinizi umarım. Bu tasarı da, her kanun tasarısı gibi, Komisyona gitmiş, oradan önümüze gelmiş ve normal olarak görüşme konusu olmuş iken ansızın bir önerge ortaya çıkmıştır. Önergeyi imzalayanların iyi niyetlerinden hiç şüphem yoktur. Önergeyi hazırlama görevini üzerine almış olan müteşebbis bâzı arkadaşlar, bütün Milletvekillerine ayrı ayrı başvurmuşlar, Partinin ve Hükümetin isteğinin bu yolda olduğunu söylemişler, ilk defasında imzalamayan arkadaşlarımıza ikinci ve üçüncü defa gitmişlerdir. İşin asıl dikkati çeken yanı hükümet üyeleri ile aleyhde konuşmuş ve oy kullanmış bâzı Komisyon Üyelerinin de bu önergeyi imzalamış olmalarıdır. Bu Önerge Olayı'nı ben, devletimizin kuruluşuna temel olan prensiplere ve Anayasanın esprisine uygun görmemekte-

yim. **Anayasamızın, tamamen (demokratik) düşünce ve kanıların ürünü olduğuna şüphe yoktur. (Demokrasi)'nin varolabilmesi ise, her şeyden önce ulusal egemenliğin Millet Meclisinde tam olarak bulunmasma ve bunun için de görüşmelere en geniş yer ve imkân verilmesine bağlıdır.** Yüksek Meclisinizde kanunların iki defa görüşülmesi de, tartışma imkânlarının olasıya geniş bulundurulması tedbirlerindendir. Bu önerge ise, kanunun en önemli maddesinin görüşülmesini gereksiz ve sonuçsuz hale koymuştur. Bu hareketin ilk akla gelen sebebi; önergedeki hükümlerin, Meclisde normal ve serbest görüşmeleri yapılırsa kabul olunmalarının şüpheli görülmesi olabilir.

Gerçekten bu çok imzalı önerge, Meclisteki görüşmeyi önleyecek bir davranıştır. Fakat bu suretle elde edilecek sonucun; çokluğa dayanılarak, konu üzerinde düşünce ve görüşleri olan arkadaşları, sonuçsuz kalacağı önceden kesinlikle belli bir konuşmadan vazgeçirmek ve kısacası susturmak pahasına elde edilmiş olacağını unutmamak gerekir. Onun için bu davranışın, halkımızın isteğine ve memleket yararına uygun olarak geliştirmekte bulunduğumuzdan şüphe edilmeyecek olan geniş ve açık konuşma aşamasının hızını kesmek anlamına gelebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Gerek Hükümet Tasarısı, gerek Komisyon Raporu ile Önergedeki hükümler arasında çok esaslı farklar vardır.

Önergenin hazırlanma şekline gelince; Hükümetin Komisyon ile birlik olduğu metin görüşme konusu olduğuna göre; önergedeki metnin Hükümetten gelmediğini kabullenmek çok mantıklı olurdu. Fakat bu önerge Hükümetin isteği ile ortaya çıkmıştır. O halde Hükümet, on beş yıldanberi hazırlandığı söylenen bu Tasarı hakkında kısa süre içinde sık sık fikir değiştiriyor demektir.»

«Konuyu aydınlatmak amacı ile, on yıl kadar önce İçişleri Bakanlığınca düzenlenip Parti'ye sunulmuş olan, İskân Toprak Kanunu tasarısından bâzı parçalar alacağım. O tasarıda toprak reformlarının politik hedeflerini belirten satırlar aynen şöyledir: (Balkan ve Baltık memleketlerinde Genel Savaş'tan sonra uygulanan Toprak Reformları'nda büyük arazi sahibi olan gayri millî unsurlara karşı çok şiddetli davranılmıştı. Çekoslovakyada, Romanyada, Yugoslavyada Alman olan büyük arazi sahiplerinin toprakları parasız alınarak köylüye dağıtılmıştı. Çekoslovakyada, Romanyada, Yugoslavyadaki Macarlar, Litvanyadaki Lehliler, Besarabyadaki Ruslar da aynı akıbete uğratıldılar. Hattâ Lehistanda arazi sahibi olan Rusların ve Almanların ellerinden yalnız toprakları değil, ev hayvanlarına

varıncaya kadar bütün üretim araçları alındı. Bütün bu hareketlerden maksat ulusal sınırlar içinde gayrı millî unsurların ekonomik varlıklarını yıkarak bunların ileride ortaya atabilecekleri herhangi bir millî iddialarının kökünü önceden temizlemekti. Bu örnekler ve Doğudaki gericilik akımının aldığı olumsuz doğrultu karşısında bizim de ayaklanma alanlarında toprak sahiplerine karşı pasif (eylemsiz, hareketsiz) kalmamız doğru olmasa gerektir. Orta ve Batı Anadoluda böyle politik bir kuşku olmadığından buralarda uygulanacak reformu (düzeltmeyi, ıslâhatı), Doğudakinden ayrı olarak ekonomik bakımdan düşünmek mümkündür. Doğu Ayaklanması üzerine bu bölgedeki derebeyliğin tasfiyesi için yapılan 1505 sayılı kanunun, ayaklanmış derebeylerinin ellerinden arazilerinin ancak iki bin dönümden fazlasını kamulaştırdığını görüyoruz. Hattâ Sayın Hatipoğlunun, araziyi gelişi güzel parçalıyoruz, orta ve büyük işletmeyi kaldırıyoruz, diye yakındığı o zamanki İskân Toprak Kanunu tasarısında 200 dönümden aşağı arazinin kamulaştırılamayacağı belirtiliyor ve düzenli bir şekilde teknik esaslarla işletilen 10 bin dönüme kadarki araziler kamulaştırma dışında bırakılıyordu. Görülüyor ki, yerli işçi kullandı diye sahibinin elinde yalnız 50 dönüm arazi bırakan bu önergedeki hüküm, ötekilerden çok daha şiddetlidir.»

Adnan Menderes; Tarım Bakanlığına tanınmak istenen geniş taktir hakkı'nı da uygun bulmayıp eleştirdi ve «Evvelce de söylediğim gibi, esas bakımından Toprak Kanununa karşı değilim. Fakat kamulaştırmayı 50 dönüme kadar indiren çok aşırı tedbirlere karşıyım. Bir yandan çiftçiyi toprak sahibi yapmak, öte yandan zorunluk olmadıkça üretim düzenini bozmamak mümkündür ve Komisyonca hazırlanan metin maksadı sağlamaya yeterlidir.» dedi. Türlü boydaki tarım işletmeleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Menderes konuşmasını şöyle bağladı: «Sözkonusu önergenin düzenlenme biçimini demokratik esaslara uygun görmemekte ve içindeki hükümleri de zararlı bulmaktayım. Toprak Reformu için atacağımız adımların duygu coşkunluğuna kapılarak değil, yurdumuzun gerçeklerinin iyice ölçülüp tartılmasiyle varılacak sonuçlara göre hesaplanması, kanunun ileriye dönük ve tarımla ekonominin ileriye doğru gelişmelerini hesaba katan bir görüşe sahip olması gerektiği kanısındayım.»

Adnan Menderes yazılı konuşmasını bitirir bitirmez, Halk Partisi Müstakil Gurubu Başkanı A. Rana Tarhan usul hakkında söz alarak Adnan Menderesin bu iddialarına cevap verdi «Şim-

di kürsüden inen arkadaşımızın okudukları görüşlerini ben de dikkatle dinledim. Bunun bir Esas bölümü, bir de politik Giriş bölümü var. Giriş bölümünde önergenin hazırlanma tarzına çok esaslı surette dokundular ve hattâ demeçlerinin sonunda önergenin demokrasi esaslarına aykırı olduğunu söylediler. Ben, bu önergeyi imzalayanlardan biriyim. Menderes, konuşmayı sınır ve kayıt altında alacak bir önerge imzalamış olduğumuzu ileri sürdü. Oysaki bunları söylemek için yaptıkları yazılı konuşma, İçtüzükteki süreyi bile geçti. Buna rağmen ne kadar sessizce dinlediğimizi gördü. Kürsüdeki konuşma özgürlüğünün ne kadar geniş uygulandığı, 320 arkadaşın sabırla dinlemesiyle sâbit olmuştur. Fakat özgürlük yalnız bu kürsüde konuşmaktan ibaret değildir. Düşünme özgürlüğü, danışma özgürlüğü, düşündüğünü yazma özgürlüğü de vardır. Bu özgürlüğü de hiç kimsenin kayıt altına almaya hakkı yoktur.»

A. Rana Tarhanın bu sözleri gerçi Adnan Menderese karşı söylenmişti ama dolayisiyle birleşimi yöneten Meclis Başkanvekilinin de Adnan Menderese usulsüz konuşma imkânı verdiğini ortaya koyuyor, toplantı Başkanının İçtüzüğe aykırı davrandığını anlatıyordu. Nitekim toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Dr. Mazhar Germen de konuşmayı bu anlamda kabullendi ve A. Rana Tarhan sözlerini bitirince; «Hakkım olmayarak tartışma özgürlüğünü ciddi olarak istediğinizi belirtmek amacı ile görevimin sınırlarını aşarak İçtüzük dışı fazla söz okutmaya müsaade ettiğimden dolayı beni Başkanlıktan bağışlamanızı rica ederim.» dedi ve görevinden istifa edip Kürsüden ayrıldı. Meclis Başkanı Abdülhalık Renda kürsüye çıktı ve toplantının bundan sonrasını yönetti.

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, aynı konudaki eski ve yeni düşüncelerinin birbirini tutmadığını ileri süren Adnan Menderese cevap vererek özetle şunları söyledi: «Vaktiyle memur olarak devlet hizmetinde çalışırken bu konuya ait iki rapora emeğim geçmiştir. Biri 1935 de İçişleri Bakanlığınca hazırlanmış olan Toprak ve İskân Kanunu'na karşı Tarım Bakanlığının görüşlerini belirten rapordur. İkincisi Tarım Bakanlığınca hazırlanan Zirâî İslâhat Kanunu hakkındaki raporumdur. Adnan Menderesin sözünü ettiği rapor birincisidir. Bir kere rapor üzerinden on yıl geçmiştir. Düşünceler değişip gelişebilir. Nitekim Adnan Menderes arkadaşımızın düşünceleri de sürekli gelişme halindedir. Bunun ayıplanacak bir yanı yoktur. Bir zamanlar Serbest Partidendi. Serbest Parti ile Halk Partisi arasında büyük farklar olduğu hâlde bu arkadaş şimdi aramızdadır, Halk Partisindendir, Halk Partisinin Meclis Gurubunun yönetim Kurulunda-

dır. Kendisini hiç ayıplamıyoruz, düşünceleri olgunlaşmıştır. Demek ki, insanların kanıları değişebiliyor.

Sonra on yıl önceki rapor, benim kişisel raporum değildir. Beş kişilik komisyonun raporudur. Ben, Yüksek Tarım Enstitüsünde Tutumişleri (iktisadiyat) Şefi olarak, bu komisyonda sadece uzmanlığımın sınırları içinde çalıştım. Bugünkü gibi belli bir alanda hizmetinizde bulunan bir icra adamı, sorumluluk adamı değildim.

Kaldı ki; o rapordaki düşünceleri, Adnan Menderes yanlış yansıtmıştır. Bu tasarıda Çiftçi Ocakları var diye, yabancı bir rejimden alındığını söylemek insafsızlıktır. O rejimin hakim olduğu memlekette aristokrat zümreyi, hanedan toprak sahiplerini doyurmak için kanun çıkarılır. Önümüze gelen tasarı ise; sırtında gömleği zor bulunan ve bu benimdir diyecek temelli bir şeyi bulunmayan Türk köylüsünü toprak sahibi yapmak istiyor. Hiç bir yerden taklit edilmemiştir. İmparatorluk yıkıldıktan sonra bu memlekette yapılan devrimlerde taklit yoktur. Yapılan büyük işlerin hepsi milletin zorunlu ihtiyaçlarından doğmuştur. Biz başka ülkelerden, bizden ileri memleketlerden bilgi alırız, metod alırız ve fakat espiri almayız, ruh almayız. Yaptıklarımızın ruhu daima bizim ruhumuzdur, bizim malımızdır, Türktür. Türk zorunluğundan doğan ve tamamiyle Türk olan bir tasarıya, Nazi Tasarısı demek anlaşılacak şey değildir. Bunu, dünya karşısında ayıp sayarım. Dilerim ki arkadaşım bir daha böyle yanlışlık yapmasın.

Bilim alanında büyük tarım işletmesinden yana olanlar da çıkmıştır. Fakat en çok Orta İşletme tarafdarı vardır. Zekâsını küçük işletmeye fazla yoran bilginler de olmuştur. Fakat hiçbiri, bir memlekette sadece biri olsun dememiştir. Her memleketin işletme bünyesinde türlü boydan olan işletmeler belli nisbetlerde bulunur ki, bu nisbetler o memleketin tarihî ve sosyal zorunluklarına göre belirir. Sadece Büyük İşletme olsun diyenler bellidir. Bu halde memleketin sosyal düzeni büsbütün başka niteliğe bürünür. Bence, tarım işletme bünyemizin özü Köylü İşletmesi'dir. Fakat memleket ekonomisi için belli oranda Orta İşletmenin bulunması da yerindedir, buna tarafdarım. Fakat ülke tarımının Orta İşletmede yoğunlaştırılmasına karşıyım. Çünkü bu işletmedeki ortakçılık usulü yüzünden toprağa yeterince ilgi gösterilmemektedir, Oysaki; «Büyük kültürlerin fışkırıp yükselmesi esas itibariyle toprakta yaşayan ve toprakla boğuşan insanların çokluğuna bağlıdır». «Eğer demokrasi yalnız usullerde ve şekillerde aranmıyorsa, demokrasiyi Türk milletinin hayatının içine yerleştirmiş görmek istiyorsak, bu memleketin

içerisinde minderini yorganını eşeğinin sırtına sararak çoluğu çocuğu ile işleyecek toprak aramaya çıkan vatandaşların azalmasını, hattâ büsbütün ortadan kalkmasını sağlamak gerekir».

Başbakan da, «Toprak Kanunu dünya çapındaki büyük devrimlerimizden biridir» diyerek söze başladı ve Komisyonda üçüncü bir görüşmeye sebep olan önerge olayını şöyle anlattı «Komisyon üç ay çalıştı. Tarım Bakanı ile sık sık fikir ayrılıklarına düştü. İkinci görüşme biterken Komisyonla tarım Bakanı arasında epeyce farklar olduğunu öğrendim. Aradaki anlaşmazlıkları ve sakıncaları ortadan kaldıracak bir madde hazırlattım, Komisyona gittim. Başbakan olarak beni de dinlemelerini rica ettim. Bir çok arkadaş kabul etti, Adnan Menderes arkadaşımız türlü bahanelerle konuşma isteğime karşı çıktı ve Hükümet adına konuşmaya hakkım olmadığını, bunun için yetki belgesi göstermem gerektiğini söyleyerek herkesi şaşırttı. Sonunda Komisyon beni dinledi, konuyu ele aldı, Alt Komisyona inceletti. Alt Komisyonda yaptığımız çalışmalarla bütün anlaşmazlıkları çözen yeni bir 17 inci madde hazırlandı. Bundan bir hafta sonra toprak sahibi arkadaşlardan yedi sekiz kişi Başkanlığa geldi. Adnan Menderes ile Emin Sazak ta aralarında idi. Hepsini dinledim. Hepsi birbirinden ayrı şeyler istedi. Bunların hepsine peki demiş olsam orta yerde Toprak Kanunu kalırını, diye sordum. Kalmaz dediler. O halde bu konuyu burada bırakalım, dedim. Aralarında ufak bir tartışma oldu. Hazırlıksız gelmelerinin bu sonucu yarattığını söylediler ve özellikle Adnan Menderes son bir gayretle işçilere toprak vermemek ve verdirmemek için elden gelen gayreti sarfetti.» (Z. C: 4/6/1945).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, kendilerine toprak verilmesine itiraz edilen işçilerin hangi işçiler olduğunu ayrıntılariyle anlatarak; tasarıda (topraksız çiftçi) ile (az topraklı çiftçi) ye (dağıtılan toprağın üstünde çalışan) ile (genellikle tarım işçisine) toprak verilmesinin öngörüldüğünü, fakat tarım işçilerinin Sürekli ve Geçici olmak üzere iki türde toplandığını ve kendisi de Geçici İşçilere toprak verilmesinin doğru olmayacağı hususundaki isteğe katılarak Geçici İşçilerin metinden çıkarıldığını, öteki işçiler için de (yerleşmiş) deyiminin kullanıldığını, fakat hukukcular (yerleşme) deyiminin türlü anlamlara çekilebileceğini söyleyince işte bunu düzeltecek bir önergenin hazırlattırıldığını açıkladı.

Şükrü Saraçoğlu öteki eleştirilere de cevaplar verdi ve «İki arkadaşımızdan birine göre bu kanunla yaptığımız iş Bolşevikliktir. Ötekisi de bu kanunu Nazi sistemine benzetti. Bunlar da gösterir ki,

yaptığımız kanunda yalnız Türk kokusu vardır. Hikmet Bayur arkadaşım ise bir iki yıldır haklı-haksız, yerli-yersiz mütemadiyen Hükümete hücum etmekten zevk alıyor.» dedi (Z. C: 4.6.1945).

İzmir Milletvekili Münir Birsel; Hükümetten ve Komisyondan aydınlatıcı açıklamalar istedi. Besim Atalay, ve Kemal Turan tasarının lehine konuştular. Emin Sazak aleyhdeki iddialarını tekrarladı. Hikmet Bayur da; «Ben çiftçiyi topraklandırmanın değil, bu maddenin aleyhindeyim. Köylünün topraklandırılmasını Atatürk de isterdi. Sekreteri olduğumdan buna tanığım. Fakat **Atatürk kadar belirsizlikten, şu yada bu biçime çekilebilecek şeylerden tiksinen adam tasarlayamam.** Oysaki 17 inci maddenin ikinci hükmü o kadar sağa ve sola çekilebilir ki, Atatükün buna tahammülü yoktur.» dedi. Emin Erişirgil bu görüşe karşı çıktı ve 17 inci maddeyi belirsiz, tehlikeli ve bir ideolojinin parçası sanmanın yanlış olduğunu ileri sürdü. Lütfü Ülkümen; darlık çeken çiftçilere ferahlık ve mutluluk getirecek geniş imkânlar varken bâzı kimseleri feragat ve fedakârlık sınırlarını aşan sıkıntılara uğratmanın doğru olmadığını, Toprak Meselesi'nin de tarımın gelişmesi ve ilerlemesi ile ilgili bütün öteki meselelerle birlikte ele alınması gerektiğini anlattı. Alâiddin Tiridoğlu kişilere sert hücumlar yaptı, bâzı milletvekillerinin Komisyon çalışmalarını baltalamaya uğraştıklarını ve özellikle Adnan Menderesin 17 inci maddeyi kamuoyuna yanlış tanıtmaya çalıştığını ileri sürdü.

Adnan Menderes tekrar söz aldı ve «Çok garip bir tecellim var. Teklifin yada bâzı hükümlerinin aleyhinde söz söylemiş tek milletvekili benmişim gibi, Alâeddin Tiridoğlu hep benden sözediyor» dedi. Alâeddin Tiridoğlu oturduğu yerden «Onlar düşüncelerini söylediler, siz polemik yapıyorsunuz» diye bağırdı. Adnan Menderes sözlerine devamla; «Önerge hakkında ne dedim ki, bu kadar sinirlendiniz. Bu önerge bu kürsüde konuşmayı gereksiz ve yararsız hale getiriyor, dedim. Bunu öteki arkadaşlarım da söyledi. Önergenin hazırlanış şekline gelince; bunun nasıl olduğunun cevabını vicdanlarınıza eğilerek alabilirsiniz» dedi ve Alâeddin Tiridoğlunun kullandığı yakışıksız deyimlerin değerlendirilmesini milletvekillerinin takdirine bıraktı.

Mümtaz Ökmen; Anayasa Komisyonu üyesi olarak, Önergenin anayasaya aykırı yanı bulunmadığını anlattı. H. Turhan Dağlıoğlu; Önergede kendisinin de imzası bulunduğunu belirtti ve «Osmanlı İmparatorluğunda arazi sahibi diye kimse yoktur. Bütün topraklar devletindir. Fakat sonra biz hatır için yada türlü nedenlerle, fakat

kötü nedenlerle Mukataa Usulü'ne, İltizam Usulü'ne gittik ve memleketin şirazesi (düzeni) bozuldu dedi. Rumeli yenilgisini oradaki Türklerin topraksızlığına bağladı. Fatihin zaptettiği yerlerdeki toprakları halka dağıttığını ve bu yüzden İslâmlığın oralarda bugüne kadar yaşadığını ileri sürdü. Kemaleddin Kamu ile Hamit Pekcan, önergenin lehinde konuştular. Recep Peker uzun açıklamalarda bulunarak, tasarının en iyi duruma getirilecek şekilde tartışılmasını istedi.

Sonunda, öteki önergelerin hepsi red edilip Alâeddin Tiritoğlu ile 320 arkadaşının değişiklik önergesi 17 inci madde olarak kabul edildi.

Sonraki maddeler hızlı bir şekilde görüşülüp kabul edildi. Çiftçiyi Topraklandırma tasarısı 4753 sayı ile kanunlaştırıldı. Erzincan Milletvekili Behçet Kemal ile on iki arkadaşının önergesi kabul edilerek; Atatürk adının saygı ile anılmasına, Yüce Şef İnönü'ye saygılar sunulmasına, yılda bir günün bayram yapılmasına karar verildi (Z. C: 5 ve 11.6.1945).

Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer ile beş arkadaşının teklifleri de kabul edilerek her yılın II Haziranını izleyen Pazar gününün Toprak Bayramı olarak kutlanması kabul edildi (Kanun :4760).

4784 sayılı kanunla da Tarım Bakanlığına bağlı Toprak İşleri Genel Müdürlüğü kuruldu.

Ve Halk Partisi içinde oluşa gelmekte olan muhalefet, Çiftçiyi Topraklandırma kanununun görüşmeleri ile açıkca ortaya çıkmış bulundu. Halk Partisinde göze batan bir telâş başgösterdi. Meselâ; Halk Partisi sözcülerinden Burhan Belge, Tanin Gazetesindeki bir yazısında şöyle diyordu: «Toprak Kanunu göstermiştir ki; bugünkü Cumhuriyet Halk Partisi artık memleket kurtaran poturlu, kalpaklı, sade, alçak gönüllü, idealist insanların olmaktan çok nerede ve nasıl sağlandığı pek de belli olmayan bir takım kişisel zenginliklerin çevresinde kolgezenlerin yada nöbet bekleyenlerin partisi olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır.» (A.Us, Hatıra Notları : 640).

Ve «Toprak Kanunu, kanun olarak Türkiyeye bir şey getirmedi ama 14 Mayıs 1945 de başlayan Toprak Kanunu görüşmeleri Adnan Menderes adına bir politikacıyı sahne ışıklarının önüne çıkardı.» (M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye 78).

Toprak kanunu tasarısının görüşmelerinde başlayıp Bütçe görüşmelerinde şiddetlenerek devam eden muhalefet, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun kabulü üzerine açık ve belirgin bir duruma girerek Dörtlü Önerge'nin verilmesiyle düğümlendi.

G

Dörtlü Önerge

7.6.1945 gününde Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Gurubu Başkanlığına altında dört milletvekilinin imzası bulunduğu için (Dörtlü) diye anılan bir (Önerge) verildi. (Dörtlü Önerge) nin altında şu dört imza vardı: (Celâl Bayar), (Refık Koraltan), (Fuat Köprülü), (Adnan Menderes).

Önergede şu dört imza vardı; şunlar yazılı idi:

«Daha ilk kuruluşundanberi Türkiye Cumhuriyetinin ve Cumhuriyet Halk Partisinin en temel ilkesi olan demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk ulusunun ancak bu prensiplerin tam olarak uygulanması ile rahatlığa ve mutluluğa kavuşacağı kanaatına bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve özellikle Partimiz mensupları arasında en büyük çoğunluğu meydana getirdikleri şüphesizdir. İşte bu kanı iledir ki; milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için gerekli gördüğümüz tedbirleri Partimizin Meclis Gurubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürkün ölmez adına bağlı olan kutsal kurtuluş savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk Anayasa ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek kişisel özgürlükleri, gerek ulusal denetimi en geniş surette sağlamak imkânını vermiştir.

Memleketi orta çağdan kalma bir takım zararlı kuruluşlardan kurtarabilmek ve gericiliği kırmak amaciyle 1925 den sonraki yıllarda özgürlüklerin bâzı kayıtlarla sınırlandırıldığını biliyoruz.

Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Anayasanın demokratik ruhuna daima bağlı kalmış ve Cumhuriyetin Kurucusu Büyük Atatürk, bunu tamamiyle demokratik bir şekle ulaştırma idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada açıklanmasını gerekli görmediğimiz türlü nedenlerden ötürü, başarısızlıkla sonuçlanan Serbest Fıkra denemesi bu amaçla yapılmış bir harekettir. Bu talihsiz denemenin uyandırdığı tepkiler sonucunda politik özgürlüklerin yeniden sınırlandığı inkâr edilemez. Bununla beraber, Cumhuriyet İdaresinin her şeye rağmen demokratik evrim yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde bağımsız milletvekillerine gittikçe daha artacak olan bir oranda yer ayrılması deneyini buna bir belge olarak söyleyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve savaş tehlikesinin memleketimizi sürekli bir tehdit altında bulundurması, pek tabii olarak, politik özgürlükleri bir kat daha sınırlamaya sebep olmuş ve bu suretle Anayasanın demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşılmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir Müstakıl Gurup kurulması, ulusal denetim işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve Tek Parti Usulü'nden doğan zararların karşılanması yolunda, bir deney olmakla beraber, kuruluşundaki anormallikten ötürü bundan da olumlu bir sonuç alınmadığını görüyoruz. Bütün dünyada özgürlük ve demokrasi akımlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik özgürlüklere uyulma ilkesinin uluslararası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanlığından en küçüğüne kadar bütün ulusun aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun yüzyıllardanberi bağımsız bir devlet olarak yaşayan Türkiyede, hattâ okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile politik özgürlüklerini bilinçle kullanacak bir düzeyde bulundukları inkâr olunamaz bir gerçektir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, özellikle Cumhuriyet İdaresinin kuruluşundanberi yapılan büyük atışlar sonucunda, bundan yirmi yıl öncesine oranla çok yüksek bir düzeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte bir yandan iç hayatımızdaki bu mutlu evrimin yarattığı politik olgunluk, öte yandan bu günkü uygarlık dünyasının genel koşulları daha ilk anayasamızda hâkim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasî hayat ve teşkilatımızda kuvvetle belirtmek zamanı geldiği

kanısına bizi götürmüş bulunuyor. Bunun bir an önce gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle özetliyoruz :

1 — Ulusal egemenliğin en doğal sonucu ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis denetiminin, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tam uygun olarak belirmesini sağlayacak tedbirlerin aranması,

2 — Yurttaşların politik hak ve özgürlüklerini daha ilk Anayasamızın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri olanağının sağlanması,

3 — Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tam uygun bir şekilde yeni baştan düzenlenmesi.

Sayın milletvekili arkadaşlarımızın yüksek onamalarına sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundanberi ulusal egemenlik amacına ulaşmayı, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisinin ve bütün Türk milletinin yüksek isteklerini yansıttığımıza, Atatürkün idealine bağlı kaldığımıza tam olarak inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19.5.1945 günlü nutuklarında (Politika ve düşünce hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği) hakkındaki sözleri bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün güçlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Gurubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyetine ve Türk milletine dünya ddemokrasileri arasında şerefli bir yer sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi sayacağından hiç şüphe etmediğimizi bir kez daha tekrar eder ve bu önergemizin açık oturumda görüşülmesini saygılarımızla rica eyleriz. C. Bayar (İzmir), R. Koraltan (İçel), F. Köprülü (Kars), A. Menderes (Aydın).

Dörtlü Önerge, Cumhuriyet Halk Partisi Gurubunun 12.6.1945 günlü kapalı toplantısında okunup görüşüldü (H. Uran, Hatırlarım:432).

Görüşmeler çok sinirli bir hava içinde yedi saat sürdü. Gurubun çok büyük çoğunluğu Önergeye karşı olmakta hazırlıklı gibi idi. Önergeye ve önergecilere karşı sert konuşmalar yapıldı. Önerge ve önergeciler şiddetle eleştiriliyor, hırpalanıyor, hattâ kişiliklerine hakaret niteliğinde sözler söyleniyordu. Sonradan Adnan Menderes bu olayı anlatırken «Yedi saat bize sadece küfür yağdırdılar» demiştir. Fakat Önergeciler de dayanıklı ve bir anlamda kesin kararlı görünüyor, soukkanlı olmaya çalışarak kendilerini ve önergelerini savun-

maya çalışıyorlardı. Özellikle Adnan Menderesin tartışmalarda ve sataşmaları karşılamada çok güçlü bir tutumu vardı. Saldırılardan yılmıyor, sinirlerini bozmuyor ve gerçekten iyi bir açık tartışmacı olduğunu gösteriyordu. Peşin kanılı ve kararlı olmanın da bu tutum ve davranışda etkili payı vardı. Nasıl ki Halk Partilisinin iktidar hizbi ne pahasına olursa olsun Önergeyi red etmeye hazırlanmışsa, muhalefet hizbi de nasıl olsa Önergelerinin red edileceğini biliyorlardı. Nitekim, sık sık Önergecilere çatan Başbakan ve Halk Partisi Genel Başkanvekili Şükrü Saraçoğlu son konuşmasında «Arkadaşlar bu önergeyi geri alsınlar deyince»çoğu aşırı partici olan Halk Partililer «Onlar arkadaşlarımız değillerdir» diye bağırdılar. Celâl Bayar da; «Bu önerge geri alınmak için verilmemiştir» diye karşıladı (Celâl Bayar: Başvekilim Menderes; Orhan Cemal Fersoy: Adnan Menderes).

Halk Partisi büyük çoğunluğunun bu tutum ve davranışı biraz da şaşırtıcı idi. Çünkü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Spor ve Gençlik Bayramı nedeniyle 19.5.1945 de verdiği nutukta söylediklerı ile demokratik düzene gidişin öncüsü olmak eğiliminde olduğu kanısını uyandırmıştı. Bu nutkunda; «Ülkemizin politik yönetimi Cumhuriyetle kurulan halk yönetiminin her doğrultuda ilerlemesini ve koşullariyle gelişmesini sürdürecektir. Savaş günlerinin sakıntılı (ihtiyatlı) tedbirleri gerektiren darlıkları kalktıkça ülkenin politika ve düşünce yaşamında demokrasi ilkeleri daha geniş ölçüde egemen olacaktır.», «Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispatladığı gerçek; halk yönetiminin ülkeyi serbest düşüncelere ve özgürlük yaşamına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte ki yetkeli (otoriter) yönetimlerden daha güçlü olarak yurtta kargaşalığı (anarşiyi) ve ayağa düşmesini önlemiş olmasıdır. Büyük Meclis; az zaman içinde büyük devrimler geçirmiş bir ülkenin sarsıntılara uğramadan, daha çok ilerlemesini sağlayacaktır.» demişti (Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye : 76).

Fakat, İsmet İnönünün göstermeye çalıştığı bu demokratik eğilime ve nutkundaki düncelere kelime ve kelime uygun bulunmasına rağmen Dörtlü Önerge, bir gün önce Çankayada İnönünün başkanlığında yapılan toplantıda bulunanların öncülüğü ile ve dört imzacının dışındaki milletvekillerinin oybirliği ile Halk Parti Gurubunda red edildi (Ş.S. Aydemir, Menderesin Dramı 138, İkinci Adam 438; M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye 90; C. Bayar, Başvekilim Menderes 33).

Nevar ki; büyük savaş sonrasında dünya uluslarının yöneldiği demokratik düzene gidiş eğilimi karşısında, Halk Partisi İktidarı da artık Tek Partili devlet düzeninin yürüyemeyeceğini ve demokratik düzene gidiş eğilimine ayak uydurmak, bunun için de bir şeyler yapmak gerektiğini anlamıştı. Bu nedenle, 17.6.1945 günü Burdur, Çorum, İstanbul, Kocaeli, Sivas ve Zonguldak illerinde yapılacak ara seçimlerinde Partinin aday göstermemesi kararlaştırıldı. Kuşkusuz ki; bu davranış, bir gösterişten ibaretti. Çünkü ikinci seçmenlerin hepsi Halk Partili ve başa bağlı idi. Nitekim; Zonguldaktan adaylığını koymuş olan Tevfık Rüştü Aras, Halk Partili olmasına rağmen, Dörtlü Önerge imzacılarına yakınlık gösterdiği ve baştakilerce tutulmadığı için seçilmemiştir (M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye: 87-88).

Ve her yapılanın istenilen anlamda kabul edileceğini sanan Halk Partisi yöneticileri, Dörtlü Önergenin red edilişini de bir bildiri ile halka duyururken şöyle diyorlardı: «Bu önerge serbest bırakılmış bir ara seçimin arifesinde, Partinin 12.6.1945 günlü Gurup Toplantısında verilmiştir. Önergenin red nedenleri Saraçoğlu Hükümeti mensuplarınca açıklanmıştır. Kanunlarda değişiklik usulüne uygun bir teklif ile Meclisde tüzükteki değişiklik ise Kurultayda yapılabilir. Gurupta görüşülmelerine imkân ve gerek yoktur.» (O. C. Fersoy, Adnan Menderes : 88).

Nevar ki; Dörtlü Önerge'ciler de kararlı idiler, amaçlarına varmak için yeni atılımlarda bulunacaklardı. Mademki, Halk Partisi Gurubunun tebliğinde, gerekiyorsa Meclisde kanun teklifi yapılması önerilmişti, o halde bu yol denenecekti. İzmir Milletvekili Celâl Bayar, Basın Kanununun 17 ve 50 inci maddelerinin değiştirilmesi için hazırladığı değişiklik teklifini Meclis Başkanlığına verdi. Celâl Bayar bu kanun teklifi ile; memleketin genel politikasına dokunacak yayımdan dolayı Bakanlar Kuruluna verilmiş olan geçici gazete kapatma yetkisinin kaldırılmasını ve bu yetkinin mahkemelere bırakılmasını, gazete ve dergi çıkarmak için hükümetçe yapılacak incelemenin süresizlikten çıkarılarak bir ay içinde tamamlanmasının hükme bağlanmasını istiyordu. Fakat Meclis tatile girmiş olduğundan teklif görüşülemedi (O. C. Fersoy, Adnan Menderes: 89).

Bu sırada San Fransisko Konferansı'nda, Birleşmiş Milletler Andlaşması üzerindeki görüşmeler bitmek üzere idi.

H

San Fransisko Konferansı

(25.4.1945 - 26.6.1945)

San Fransisko Konferansı 25.4.1945 de başlamıştı. Dışişleri Bakanı Hasan Saka başkanlığındaki bir Hey'et (Nihat Erim, Feridun Cemal Erkin, Hüseyin Ragıp Baydur) Türkiye adına Konferansa katılıyordu (Kurul üyelerinden Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Nihat Erim, Konferans devam ederken 19.6.1945 de yapılan ara seçiminde Kocaeli Milletvekili olmuştur).

Görüşme konusu olan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının (Başlangıç) bölümünde şöyle deniyordu: (Bir insan ömrü içinde iki kere, insanlığa tanımlanamayacak acılar yükleyen savaş belâsından gelecek kuşakları korumaya), (İnsanın ana haklarına, kişinin haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük ve küçük milletler için de halk eşitliğine inanımızı yeniden ilân etmeye), (Adâletin korunması ve andlaşmalarla devletlerarası hukukun öteki kaynaklarından doğan ödevlere saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya), (Sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve daha büyük bir serbestlik içinde daha iyi yaşama koşulları yaratmaya) ve (bu maksatlarla birlikte dostça hareket etmeye, iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya), (Uluslararası barış ve güvenliğin korunması için güçlerimizi birleştirmeye), (Ortak çıkarların gerekleri dışında silâh gücünün kullanılmamasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri kurmaya), (bütün ulusların ekonomik ve sosyal ilerlemelerini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlara başvurmaya) ne pahasına olursa olsun karar vermiş olan biz Birleşmiş Milletler Halkı, bu amaçları gerçekleştirmek için çabalarımızı beraberce harcamaya karar verdik. Bundan ötürü, San Fransisko

şehrinde toplanıp usulüne uygun görülen yetki mektuplarına sahip temsilcilerin aracılığı ile bağlı olduğumuz hükümetlerimiz, işbu Birleşmiş Milletler Andlaşmasını kabul etmişler ve aşağıdaki belgelerle Birleşmiş Milletler adını alacak olan uluslararası bir örgüt kurmuşlardır.»

Andlaşmanın Birinci Bölümü'nün Birinci Maddesi de Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin amaçlarını belirtiyordu:

«1. Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma eylemini yada barışın başka suretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere etkili ortak tedbirleri almak, barışın bozulması sonucunu doğurabilecek uluslararası nitelikte uyuşmazlıkların yada durumların düzeltilmesini yada çözülmesini, adâlet ve devletlerarası hukuk prensiplerine uygun olarak barış yollariyle gerçekleştirmek;

2. Uluslar arasında, ulusların hak eşitliği prensibine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin belirtmesi hakkına saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü öteki tedbirleri almak;

3. Ekonomik, sosyal, düşünsel ve insancıl nitelikteki uluslararası davaları çözerek ve soy, cins, dil, din ayrılığı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve isteklendirerek uluslararası işbirliği'ni gerçekleştirmek;

4. Ulusların bu ortak amaçlara doğru harcadıkları çabaların ahenkleştiği (uyumlaştığı) bir merkez olmak.»

On dokuz bölüm ve yüz on bir maddeden ibaret olan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının yüksek insancıl amaçlarına sevinmemek mümkün değildi. Buna rağmen küçük devletlerde bir tedirginlik, hattâ biraz korku vardı. İnsanlığın gelecekteki mutluluğu için kendisinden çok şeyler beklenen San Fransisko Konferansı'nın, sadece bir Büyükler Toplantısı olmasından kuşku duyuluyordu. Bu kuşkunun sebebi de, bu Andlaşma ile Büyük Devletlere tanınmak istenen (Veto Hakkı) idi. Bu takdirde; savaşa olmasa bile, Büyük Devletlerin yoluna sürüklenmek zorunluğu doğacaktı.

Bu nedenle; Konferans görüşmelerinde Veto konusu önemini sürdürmekte idi. Fakat günün koşulları gereğince, Büyük Devletlerin kararlaştırdıkları hususları kabullenmekten başka yapacak iş yoktu. Nitekim de öyle oldu ve öteki devlet temsilcileri gibi Türk Hey'eti de,

26.6.1945 de (Birleşmiş Milletler Andlaşması) ile (Uluslararası Daimî Adâlet Divanı Statüsü) nü imzaladı. Andlaşma gereğince, Hükümetin bu kabulünün Büyük Millet Meclisince de onanması için Hükümetçe hazırlanan kanun tasarısı Meclise verildi.

San Fransisko'da Birleşmiş Milletler Andlaşmasının imza edilmiş olmasına rağmen Ruslar, Boğazlar üzerinde hak ve doğuda arazi isteklerinden vazgeçmiyorlardı. Nitekim; Hükümetinden aldığı talimat ile Rusyaya dönen Büyükelçi Selim Sarper, 7.6.1945 de Rus Dışişleri Bakanı Molotof ile yaptığı görüşmede bu isteklerle karşılaşmış ve Hükümetinden ayrıca bir talimat almaya lüzum görmeden Rus isteklerini red etmişti. Bunun üzerine görüşmeler biraz yön değiştirmiş ve Türk hükümetinin tutum ve davranışları eleştirilmişti. Ruslar, Türkiyede bir komünist hükümet istiyorlar ve fakat bu isteklerini «daha temsilî ve daha demokratik» deyimiyle anlatmaya çalışıyorlardı. Görüşmeler bitince, Büyükelçi Selim Sarper, bu görüşmelerin sonucunu ve Rus isteklerini 11/12.6.1945 gecesi Ankaraya bildirdi (M. Toker, 1945 Kâbusu: 24-28, 39).

Bu sırada Amerikanın Ankara Büyükelçisi Steinhardt Prağ Büyükelçiliğine gitmiş, yerine Edwin C. Wilson gelmiş, 11.6.1945 de Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edilmişti. Yeni Amerikan Büyükelçisi, Rus istekleri ile yakından ilgili idi ve sık sık Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüşüoyrdu. Ayrıca; gerek Amerika, gerekse İngiliz Büyükelçileri, Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esat Sümer ile de yakın ilişkiler kurmuşlardı.Büyükelçiler, Rusların istekleri hakkında aldıkları bilgileri hemen Hükümetlerine ulaştırıyorlardı. Türk Hükümeti, sözlü olarak Selim Sarpere bildirilen ve Selim Sarperce red edilmiş olan Rus isteklerine bir de resmî cevap vermek için toplandı. Ve Rus isteklerinin görüşme konusu olmaya değer yönü bulunmadığına, Selim Sarperce hemen red edilmesinin yerinde bulunduğuna karar verildi (A. Us, Hatıra Notları: 642).

Hükümetinden aldığı talimatla Rusyaya dönen Büyükelçi Selim Sarper Hükümetinin kararını, 18.6.1945 de, Dışişleri Bakanı Molotof'a bildirdi ve fakat Türkiyenin Rusya ile yeni bir dostluk anlaşması yapmayı çok arzuladığını da sözlerine ekledi. Fakat Ruslar başka deyimlerle, başka yollardan yine eski isteklerini tekrarladılar ve meselâ arazi isteklerinin kendileri için değil de, Rusyadaki Ermenistan için olduğunu söylediler. Bunun üzerine Türklerle İngilizler ve Amerikalılar arasında yoğun görüşmeler oldu. İngilizler, derhal Rus-

lara, Amerikalılarla ortak bir uyarıda bulunmak ve Rus isteklerini doğru bulmadıklarını bildirmek istiyorlardı. Türkler de böyle bir davranışın yararlı olacağı kanısında idiler. Amerikalılar ise, konuyu Temmuz ortasında Üç Büyükler (Amerika, İngiltere, Rusya) arasında yapılacak olan Potsdam Konferansında ele almayı uygun görüyorlardı.

Bu konudaki temaslar devam ederken B.B.C. Radyosu, 26.6.1945 günlü bülteninde haberi dünya kamuoyuna duyurdu (M. Toker, 1945 Kâbusu: 40-50).

29.6.1945 de de dünya basını konuyu büyük bir önemle ele aldı. İkinci Dünya Savaşının muzaffer devletlerinden biri olan Rusyaya karşı her nedense dünyaca duyulmakta olan boyun kırıklığı, Türklerin bu dimdik tutum ve davranışı karşısında yerini Türklere hayranlık ifade eden bir şaşkınlığa bıraktı. Hiçbir yerden yardım görmek ihtimali olmamasına rağmen, Türk milletinin tam bir birlik halinde Rus isteklerinin karşısına dikilmesi, bu istekleri kabul etmektense bağımsızlık uğrunda ölmeyi göze alması Batı Dünyasında çok yararlı bir şok etkisi yaptı. Türkiyenin saygınlığı (itibarı) birdenbire yükseldi. Çok partili hayatın ayırıcı etkilerine hazırlanılan bir zamanda millî birliğin böylesine güçlü bir şekilde belirmesi övünülecek bir haldi (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/29).

Başbakan Şükrü Saraçoğlu; bir yandan Amerikalıların da Rus isteklerine karşı olduklarının açıklanmasını sağlamaya çalışırken, bir yandan da Parti Gurubunda, İngiltere ile Amerika tarafından desteklenmese bile Rus isteklerine karşı Hükümetin silâhlı savunma kararında olduğunu anlatıyor, sonra bu ulusal kararı İngilizlere ve Amerikalılara açıkca bildiriyordu. Bütün bunlara rağmen Amerikalılar, Potsdam Konferansından önce bu konuya değinmeyi kabullenmediler. İngilizler ise, Potsdam Konferansına kadar beklemenin konuya ilgisizlik anlamına geleceği gerekçesiyle, Sovyet isteklerinin sadece iki tarafı ilgilendiren hususlar olmadığını, arazi isteğinin Birleşmiş Milletler prensipleri içine girdiğini, Boğazlarda üs isteğinin de Montrö Andlaşması hükümlerine göre ele alınması gerektiğini Ruslara duyurdu (M. Toker, 1945 Kâbusu: 51-59; A. Us, Hatıra Notları: 643).

Bu sırada Potsdam Konferansının toplanma günü de yanaşmıştı.

I

Potsdam Konferansı

(17.7.1945 - 2.8.1945)

Üç Büyükler (Amerika, İngiltere, Rusya), savaş sonrası sorunlarını görüşmek üzere, 17.7.1945 de Berlindeki Potsdam'da toplandılar.

Önce; «Barış andlaşmalarının sonuçlanması için gerekli hazırlık çalışmalarına devam etmek ve Konsey'e katılan hükümetlerin aralarında anlaşarak Konseye getirecekleri başka sorunları ele almak için Beş Büyük Devletin (Amerika, İngiltere, Rusya, Fransa, Çin) dışişleri bakanlarından bir Konsey kurulmasına karar verildi». Sonra; «Alınan halkına, demokratik ve barışçı temeller üstünde yaşamalarını yavaş yavaş düzelterek eski durumuna getirmek için fırsatlar sağlamak amacı ile», «İlk denetleme süresi içinde Almanyaya karşı davranışı yönetecek ekonomik ve politik ilkeler» için bir Andlaşma imzalandı. (Almanyadan alınacak tazminat), (Alman donanması ve ticaret filosunun kullanılması), (Könisberg şehri ve çevresinin Ruslara verilmesi), (Savaş suçluları), (Avusturyanın durumu), (Polonyanın durumu), (vesayet altındaki topraklar), (Romanya, Bulgaristan ve Macaristandaki denetleme kurullarının düzeltilen usulleri) gibi konular görüşüldü. (İrandaki Müttefik askerlerinin hemen çekilmesine), (Tanca şehri ile çevresini içine alan bölgenin Uluslararası Bölge olarak kalmasına), (Uluslararası nitelikteki ulusal su yolları konusunun Londrada toplanacak olan Dışişleri Bakanları Konse-

yine gönderilmesine karar verildi (F. C. Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri: 268).

Türkiyenin durumu, Potsdam Konferansının 22.7.1945 günlü oturumunda ilk olarak sözkonusu edildi. Konuya ilk giren de Çörçil oldu. Çok eğik ve yumuşak bir dille ve sanki yapılmamış ta öyle sanılmış gibi söylentilere sebep olan Rus İstekleri'nin ne olduğunu sordu. Molotofa göre; Türk Hükümeti Moskovadaki elçisi aracılığı ile Ruslara başvurarak bir İttıfak Anlaşması teklifinde bulunmuş bu teklif üzerinde görüşmeler yapılırken taraflar karşılıklı şartlarını, isteklerini söylemişlerdir. Mesele bundan ibarettir. İttifak Andlaşması yapılsaydı iki taraf birbirinin sınırını korumayı üzerine alacaktı. Bu sınır 1921 deki Anlaşma ile belirtilmiş olan sınırdı. Oysaki o Anlaşma Rusyanın zayıf olduğu bir zamanda yapılmıştır. Şimdi yeni bir anlaşma yapılırken o günkü sınırı da değiştirmek gerekir. Bu yapılacak değişiklik te, Sovyet Ermenistanına ve Sovyet Gürcistanına birer miktar arazi vermektir. Arazi isteklerini basit bir karşılıklı görüşmeden ibaret gibi gösteren Molotof; Boğazlar konusundaki isteklerini yazılı olarak bildirdi. Bu üç maddelik yazı, bir karar teklifinin sureti idi ve şöyleydi :

«1. Montröde imzalanmış olan Uluslararası Boğazlar Sözleşmesi bugünkü şartlara uymadığından usulüne uygun şekilde ortadan kaldırılacaktır.

2. Karadenizin tek su geçiti olan Boğazların rejimini belirtme hakkı; başlıca ilgili ve ticarî seyrüsefer serbestliği ile Boğazların güvenliğini sağlamaya gücü olan devlet olmaları bakımından Türkiye ile Sovyetler Birliğine ait bulunmalıdır.

3. Başka tedbirlere ek olarak Boğazların yeni rejimi şu hususu da sağlamalıdır: Hem kendi güvenlikleri bakımından, hem de Karadeniz bölgesinde barışı sağlamak amaciyle Türkiye ve Sovyetler Birliği Boğazlardaki ortak araçlarıyla (Türk askerî üslerine ek olarak Boğazlarda Sovyet askerî üslerinin kurulması suretiyle) Boğazların, Karadeniz devletlerine karşı dostça olmayan amaçlarla başka devletlerce kullanılmasına engel olacaklardır.»

Çörçil; konuları incelettireceğini ve fakat bugün ileri sürülen isteklerin evvelce Stalinle anlaşmış oldukları esaslara aykırı olduğunu söyledi. Stalin; evvelce bu konuda bir teklif üzerinde anlaşmaya varmamış olduklarını iddia etti, bununla beraber Çörçili düşüncesinde serbest bıraktı. Toplantıya başkanlık eden Truman ise,

bir şey söyleyecek durumda olmadığını açıkladı ve görüşmenin ertelenmesini istedi. Konunun görüşülmesi ertesi güne bırakıldı (M. Toker, 1945 Kâbusu: 73-76; A. Us, Hatıra Notları: 645).

23.7.1945 günü arazi isteği hakkındaki ilk konuşmayı Stalin yaptı. Ermenistan için Kars'ı ve Gürcistan için de Ardahan'ı istediklerini, bunlar verilmezse Türklerle bir İttıfak Andlaşması yapılamayacağını belirtti ve Boğazlarda olmazsa, Türkiye kıyılarının başka bir yerinde üs verilmesini istedi.

Truman; arazi isteklerinin Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bir alış-veriş meselesi olduğunu, buna Amerikanın karışmayacağını ve dolayısiyle Potsdam Konferansında görüşülecek konulardan bulunmadığını belirttikten sonra Boğazlar konusuna değindi: «Karadeniz Boğazı ve Ulusal su yollariyle ilgili görüşmü, genel olarak belirtmeme izin verin. Bu sorunla ilgili durumumuz şöyle: Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Karadeniz Boğazları'nın bütün dünyaya açık bir su yolu olması ve bütün gemilere sağlanacak serbest geçme hakkının herbirimiz tarafından güvenlik altına alınması gerektiğine inanıyoruz. Gerek bu Konferansın, gerek ileride yapılacak konferansların görevi savaşların tekrarlanmasının önüne geçmektir. Su yollarının bütün ülkelere açık olmasını gerçekleştirir ve bunu güvenlik altına alabilirsek bu amacın elde edilebilmesi için büyük bir yardımda bulunmuş olacağız» dedi ve yazılı teklifini verdi.

Stalin — Hangi yollar, örnek verebilirmisiniz?

Truman — Tuna ve Ren için Geçici Suyolu Ulaşımı Kurumları kurulmalıdır. Aynı yöntem Kiel Kanalı'nda da uygulanmalıdır. Aynı görüşlerle, Montreux Sözleşmesi gözden geçirilmelidir.

Churchill — Savaşta ve barışta, Rus donanmasına ve ticaret filosuna, Boğazlardan serbest ve engelsiz geçit sağlanması için Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesini kuvvetle destekliyorum. Başkan'ın bu hususiaki önerisine katılıyorum. Üç Büyük Kuvvet'in ve ilgili devletlerin garantisi etkili olacaktır.

Truman — Montreux Sözleşmesinin değiştiirlmesi konusunda aynı görüşte olduğumuz kuşkusuz doğru.

Churchill — Hangi amaçlarla değiştirileceği konusunda da.

Stalin — Başkanın önerilerini daha dikkatli okumak gerek. Yalnızca dinleyerek bütün ayrıntıları kavramak güç oluyor (Tahran, Yalta ve Potsdam, Fahri Yazısı çevrisi: 244).

24.7.1945 günlü toplantıda ilk sözü Stalin aldı ve Trumanın yazılı teklifine itiraz ederek bu teklifin genel nitelikte olduğunu ve Tuna ile Ren'i örnek aldığını, oysaki Sovyet Hey'etinin Karadeniz Boğazları için özel isteklerde bulunduklarını, yazılı teklifde bunlara cevap olmadığını söyledi. Truman, hepsinin birlikte ele alınmasını istediklerini belirtti. Stalin, görüşmelerin kendilerine göre iyiye gitmeyeceğini anlamıştı, bu konunun geriye bırakılmasını istedi. Bu kez Çörçil itiraz ederek sorunun Konferansta çözülmesinde direndi. Üç Büyük arasında epeyce söz oyunları oldu. Çörçil'e göre; Rusların Boğazlardan serbest geçiş isteği sağlanırsa başka bir şey yapmak gerekmez, uluslararası denetime ve askerî üs vermeye gerek kalmazdı. Truman ise; Üç Büyüklerin hepsi için serbest geçiş taraflısı olduğunu ve buna karşılık Türkiyeden üs de istemediğini açıkladı. Stalin, umduğunu bulamamış olmanın şaşkınlığı içinde konuyu bir yana bırakmaktan başka çare göremedi. Sonunda şu karar alındı: «Üç Hükümet, günün şartlarına artık uymadığından dolayı, Montröde imzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesinin tekrar gözden geçirilmesi gereğini kabul etmişlerdir. Bundan sonraki safhada meselenin, her Üç Hükümet ile Türk Hükümeti arasında doğrudan doğruya yapılacak görüşmelerde konu olması düşüncesinde birleşilmiştir.» (M. Toker, 1945 Kâbusu: 79-82)

Bu sırada İngilterede genel seçimler vardı. Bu nedenle, 25.7.1945 de toplantılara iki gün ara verildi ve Konferans 28.7.1945 de tekrar toplandı. Fakat bu kez Konferanstaki İngiliz temsilcisi Çörçil değildi. Çünkü Muhafazakâr Parti 27.7.1945 deki seçimleri kaybetmiş, seçimleri büyük farkla kazanan İşçi Partisi iktidara gelmiş, Başbakanlığa da Clement R. Atlee getirilmişti. Bâzılarına göre; İkinci Dünya Savaşında yön verme ve yönetme gücü ile en önemli rollerden birini oynayan Çörçilin Dünya Savaşının kazanıldığı günlerde seçimi kaybetmesinin sebebi; zaferle elde edilen itibarı kendi partisi hesabına değerlendirmek ve bu nedenle savaş yılları boyunca işbirliği yaptığı karşı partiyi kötülemek istemesidir. Bu yüzden İngiliz ulusu, duyduğu derin minnet duygusuna rağmen, onu iktidardan düşürerek cezalandırmıştır (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/27).

Görülüyor ki; Potsdam Konferansında Amerika Cumhurbaşkanı tarafından ileriye sürülen ve İngiltere tarafından da desteklenen formül belirsiz, bellisiz ve uygunsuz idi. Türkiye bir taraftan tatmin edilmeye azimli Sovyetler Birliğinin muhtemel tepkilerini soğukkanlılıkla hesaplamak, öte yandan yardım ve destekleri kendi-

sine lüzumlu olan iki Anglo-sakson devletinin dileklerini kollamak zorunluğu karşısında idi. Formülün reddi, Türkiyeyi Kuzey Komşusu karşısında yapayalnız bırakabilirdi. Bütün ihtimalleri titizlikle hesaplayan Türk Hükümeti bu nedenle Londra ve Vaşington'a şu tebliğde bulundu: «Meseleyi millî açıdan olduğu kadar geniş ve liberal uluslararası menfaat açısından da mütalea ettikten ve bu karmaşık meselenin her yüzünü hesaba kattıktan sonra Türk Hükümeti, geçiş serbestisine ve Boğazlar bölgesinde barışın korunmasına Amerikan garantisinin katılmasındaki değer ve önemi takdir ederek, telkın olunan formüle katılmayı şu şartlarla karar altına almıştır:

a) Gerek anlamında, gerek uygulamasında Türkiyenin egemenliğine ve güvenliğine hiçbir engel olmaması,

b) öğütlenen çözüm şeklinin, Türk-Sovyet ilişkilerini hiçbir anlaşmazlığa yer bırakmayan bir yumuşama ve iyileşmeye doğrultması ve Rus isteklerinin doğurduğu huzursuzluk dönemine kesin olarak son vermesi (Feridun Cemal Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri Ve Boğazlar Meselesi: 269).

Bu sırada idi ki; San Fransiskoda imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının onaylanması hakkındaki kanun tasarısı Büyük Millet Meclisinde görüşülmeye başlandı.

K

Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Onanması ve Dünya Savaşının Bitimi (15.8.1945)

Dışişleri Bakanı Hasan Saka — San Fransisko Konferansı çalışmalarına esas tutulan metin; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere Birleşik Kırallığı ve Sovyet Rusya ile Çin Cumhuriyeti tarafından hazırlanmış olan (Dumbarton Oaks Projesi) idi. Gerek Türk Delegeler Kurulunun, gerekse öteki kurulların yapıcı çabalariyle bu Projenin bir çok eksiklik ve aksaklıkları düzeltilip tamamlanarak, onun yerine daha az eksikli ve daha az kusurlu olan San Fransisko Belgesi meyd na getirildi. Yeni örgüt, eski Milletler Cemiyetinden (Cemiyeti Akvam'dan) yapı bakımından çok ay ıdır. Yeni sistemin ilk bakışta göze çarpan yararları şunlardır: Saldırganlık politıkası gütmek isteyecek herhangi bir devlet karşısında, dünyanın kuvvet ve kaynak bakımından önde gelen devletlerini bulacağını önceden bilecek ve bu durum onu maceraya atılmadan önce derin düşüncelere düşürecektir. Buna rağmen saldırganlık olursa, sayısı belli bir kurulun durum hakkında derhal karar alması ve yangını daha başlangıçta söndürmek için eylemli ve etkili bir tarzda bütün ortak güçleri harekete geçirmesi kolay olacaktır. Bu sistemde her şey bu devletlerin iyi niyetine, aralarındaki uyuma ve her zaman tekrarladıkları güvencelerine bağlıdır. Kusurları ve eksikleri ne olursa olsun, barış ve güvenliği dünya ölçüsünde korumak ve kurtarmak amacını güden her çabaya olduğu gibi buna da katıldık. Bizim için dünyayı, her türlü bağlanmadan çıkmış başıboş bir özgürlükten

yâni anarşiden uzak bulundurmak amaçların en kutsalı idi. San Fransisko Andlaşmasını bu inançla ve umutla onamanıza ve onayınıza sunuyoruz.

Dışişleri Komisyonu adına Ağrı Milletvekili Rıfkı Refik Pasin — Konferanstaki tartışmalar genellikle iki nokta etrafında olmuştur. Birinci tez Dumbarton Oaks Projesi'nde belirmiş olan tezdir: Silâh gücü ve kaynağı bakımından önde gelen devletlere, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, ötekilerinden daha ağır sorumluluk ve yükümlülük vermek ve karşılığında oylarına ötekilerinkinden daha üstün değer tanımak. Hemen hemen öteki ulusların hepsince benimsenen ikinci tez ise: Sorumluluk ve yükümlülüklerde olduğu gibi, alınacak kararlara etki bakımından da eşitlik. Nevar ki; bu usul Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra denenmişti. Milletler Cemiyetindeki 52 devletin sorumluluğu eşitti. Ve sorumluluk 52 parçaya bölününce hafiflemiş, doğan büyük tehlikeyi kavrayan olmamıştı. Bu nedenle, bu usulün bir tepkisi olarak, Dört Büyük Devlet tarafından Dumbarton Oaks Projesi hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın kazanılması bu Projedeki esaslara göre hareket edilmiş olmasına dayatıldı. Yâni sorumluluğun yeteneklere göre dağıtılması istendi. Sonunda, Dumbarton Oaks Projesi esas olmak üzere bâzı değişikliklerle daha az kusurlu ve daha az eksik bir hale getirilen Birleşmiş Milletler Andlaşması imzalandı. Bu değişikliklerde önemli rolü olan Delegeler Kurulu Başkanı Hasan Sakaya ve değerli arkadaşlarına teşekkürlerimi sunarım.

Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen — Andlaşmanın genel görünüşüne göre; küçük, büyük her ulusun bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve tüm hakları korunacak, saldırganlık ve savaş yasaklanacak, uluslar iç işlerini diledikleri gibi yönetecekler, insanların kutsal hakları ve özgürlükleri korunacak, uluslararası anlaşmazlıklar barış yoluyla çözülecek. Fakat; Andlaşmada, bu güzel ve insancıl yüzü gölgeleyen hükümler de vardır: Güvenlik Konseyinin Kuruluş Şekli ve Büyük Devletlere Verilen Veto Hakkı gibi... İnşallah Büyük Devletler bütün dünyaya verdikleri sözü tutar da Veto Hakkı'nı kötüye kullanmazlar.

Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın, Eski Milletler Cemiyeti'nden (Cemiyeti Akvamdan) daha çok iş görebilecek bir örgüt olduğunu anlattı, yeni Teşkilât'ın hem yasama ve hem de yürütme gücüne sahip bulunduğunu ayrıntılarıyla belirtti. Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı; dünya savaş-

larının tekrarlanmaması için harcanan çabaların Atlantik Beyannâmesi ile başladığını, İngiltere Hükümeti adına Atle'nin 14.8.1941 de radyoda «Müttefiklerin uğrunda çarpıştıkları hedefleri bildiren ve her ulusun hak ve özgürlüğü ve bütünlüğü esasına göre gelecekte sürekli dünya barışının temeli olan prensibi gösteren İngiliz — Amerikan Ortak Deklarasyonu'nu açıklıyorum» diyerek Çörçil ile Ruzvelt'in imzaladıkları Atlantik Beyannâme'sini ilân ettiğini, Kahire, Malta, Tahran ve Yalta Konferanslarında bu düşüncenin geliştirildiğini anlattı. İzmir Milletvekili Münir Bilsel; Birleşmiş Milletler Anayasası'nda genellikle üç ana prensibe varıldığını, insanların ana haklarına ve milletlerin eşitliğine karşılıklı saygının ve uyuşmazlıkların barış yoluyla çözülmesinin taahhüt edildiğini, hak arayanlar için Adâlet Divanı'nın kurulduğunu belirtti. Maraş Milletvekili Rasih Kaplan; Birleşmiş Milletler Andlaşmasını övücü kısa bir konuşma yaptı. Manisa Milletvekili Hikmet Bayur; yeni Birleşmiş Millet Cemiyeti ile eski Milletler Cemiyeti arasındaki ayrılıklar üzerinde durdu ve Eski Milletler Cemiyetinin Wilson tarafından öteki devletlere hemen hemen zorla kabul ettirildiğini, kısa sürede İkinci Dünya Savaşına giren devletlerin yeni Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne dört elle sarıldıklarını, iki örgüt arasındaki en büyük ayrılığın bunda olduğunu anlattı.

Aydın Milletvekili Adnan Menderes konuşmasında özellikle şu noktalara değindi: **«Birleşmiş Milletler Anayasasındaki taahhütler; bir yandan uluslararası anlaşmazlıklarda Güvenlik Konseyi kararlarının, hakem ve uzlaşma gibi barış usullerinin kabulünü ve herhangi bir saldırıya karşı Birleşmiş Milletlerin birlik hareket etmesini; öte yandan da Birleşmiş Milletler topluluğundaki her memlekette demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşın kişisel özgürlük ve dokunulmazlığı ile siyasî haklarının saklı tutulmasını gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler Anayasasının yepyeni ve çok önemli özelliği budur. Bu andlaşma her üye milletten, eski Milletler Cemiyeti Andlaşması gibi, sadece dış ilişkilerinde ve siyasetlerinde barışın esas tutulmasını istemekle yetinmiyor; aynı zamanda her milletin iç yönetiminde de ulus egemenliğini istiyor, kişisel ve politik haklara ve özgürlüklere uymayı karşılıklı taahhüde bağlıyor.** Bunun sebebi nedir? İkinci Dünya Savaşını doğuran nedenleri ve olayları inceleyince açıkça görülür ki; İtalyada ve Almanyada diktatörlükler kurulması, sonra bunlara uydu olarak başka memleketlerin de aynı yola gitmesi barışı tehlikeye sokan etkenlerin başında gelmektedir. Herhangi bir ulusun yönetiminin Demokrasi esasına dayanmaması öteki

ulusların da huzur ve güvenini tehdit eden ve barışı her an tehlike karşısında bırakan çok güçlü bir etken olarak kabul olununca özgürlüğü ve barışı seven milletlerin kendi aralarında barışı tehlikeye koyabilecek diktatörlük idaresine katlanan üye bulunmamasını istemeleri ve dışta kalan öteki ulusların da barışı tehdit edebilecek yollara sapmamasına dikkat etmeleri Birleşik Milletlerin barış ve güvenlik ihtiyacından doğan bir zorunluktur. Bu böyle olmakla beraber, bağımsızlığına düşkün bir ulusun kişisi olarak, akla kuşkulu bir soru gelebilir. Öteki ulusların yada bir uluslar topluluğunun, herhangi bir ulusun iç yönetiminin şöyle yada böyle olmasını isteyebilmesi, o ulusun bağımsızlığını sakatlamazmı? Birleşik Milletler Anayasasının istediği ve katılan ulusların taahhüt ve kabul ettikleri hususu, oy serbestliği yolu ile ulusal iradenin egemen kılınması olduğuna göre herhangi bir memlekette eğer varsa ulusal iradenin egemenliğine engel etkenlerin ortadan kaldırılması ulusların özgürlük ve bağımsızlıklarını güçlendirdiği anlamını görerek ferahlamış bulunuyoruz. Gerçekten de bir ulusun bağımsızlığı deyince, o ulusu meydana getiren yurttaşların özgürlüklerinin toplamını anlamakta yanlışlık yoktur, sanırım. Onun için en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memleketlerde yurttaş özgürlüklerini uluslararası karşılıklı taahhütlere bağlayan Birleşmiş Milletler Anayasası, ulusal bağımsızlıkları sakatlamak şöyle dursun, tersine her ulusun bağımsızlığını ötekilerinin bağımsızlıklariyle bir tutmak ve pekiştirmek suretiyle yepyeni ve çok kuvvetli teminat altına almaktadır.

Bize gelince; **Anayasamızın ruhu tam olarak ulusal egemenlik temeline dayanmakta bulunduğundan Birleşmiş Milletler Andlaşmasiyle tam uygunluk halinde bulunduğumuzu bu fırsattan yararlanarak bir kere daha sevinçle söyleyebiliriz.** Bundan ötürü kabullenmekte olduğumuz Uluslararası Anayasa ile kendi Ulusal Anayasamızın dışında yada onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. **Ancak olsa olsa fiili durum ile yazılı Anayasamızın arasındaki bazı tutarsızlıkların ortadan kaldırılması gerekebilir** ki, bu da esasen Ana Kanunumuzun ulusumuzca karşı taahhüt etmiş olduğu hususların tam olarak yerine getirilmesi demektir. Bu nedenle, çok uzun yıllardanberi Türk Devriminin yöneldiği amaçlara tam uygun düşen Birleşmiş Milletler Anayasası'na katılmamızı iç rahatlığı, sevinç ve güvenle onaylayabiliriz.»

Recep Peker; büyük devletlere tanınan veto hakkını kınadı ve Türk Temsilcilerinin San Fransisko Konferansında buna karşı çıkmamış olmalarını eleştirdi. Hiç olmazsa karşı çıkan öteki küçük

devletlerle birlikte veto aleyhinde oy kullanmak gerektiğini ve fakat bunun da yapılmadığını belirtti. Anayasa ile kapatılmaya çalışılan saldırganlık yollarının veto hakkı ile açık bırakıldığını ileri sürdü. Bununla beraber uygulamanın iyi olacağı ümidi ile Andlaşmanın onaylanmasının zorunlu olduğunu söyledi.

Mümtaz Ökmen ise daha çok Adnan Menderese cevap verme yolunu tuttu ve «Bir arkadaşımız, neden bilmiyorum, uluslararası bir durumun sözkonusu olduğu bir zamanda bizim fiili durumumuzun buna uygun olmadığını ileri sürdü» diyerek ulusal anayasanın dünyanın en ileri anayasası olduğunu, fiilî durum bakımından da en ileride olunduğunu söyledi. Mümtaz Ökmenin, ad söylemeksizin Adnan Menderese yaptığı bu sataşma üzerine Kars Milletvekili Fuat Köprülü söz aldı ve artık Cumhuriyet Halk Partisi içinde su yüzüne çıkmış bulunan muhalefet ve iktidar hizipleri çatışmasının küçük bir örneği ceryan etti :

Fuat Köprülü — İnsanlık tarihinin âdeta yeni bir dönemini açacak olan ve bütün insanlara açmasını dilediğimiz bu Andlaşma üzerinde görüşülürken arkadaşlarımızdan birinin herhangi bir düşüncesini, sözünü, Adnan Menderesin sözlerini, Mümtaz Ökmenin büsbütün başka bir şekilde ve açıkcası (gürültüler)... Bu San Fransisko (Kendisi söylesin sesleri).

Şükrü Koçak — Kendisi gelsin, söylesin.

F. Köprülü — Burası Büyük Millet Meclisi kürsüsüdür, herkes istediğini söyleyebilir ve kimsenin karışmaya hakkı yoktur (şiddetli gürültüler). Yerli yersiz, onu taktir bana aittir, siz kabul etmezseniz, etmeyebilirsiniz. Teessüfle (yazıklanma ile) söyleyebilirim ki, bu gösterdiğiniz durum, şimdi onayladığımız ve lehine nutuklar söylediğimiz Düşünce Özgürlüğü'nün tam tersidir (gürültüler ve hâşa sesleri).

M. Ökmen — On beş yıldır nerede idin sen? (şiddetli gürültüler).

Başkan Şemseddin Günaltay — Kürsü çok serbesttir, serbest bırakıyorum, istediğinizi söyleyebilirsiniz, devam ediniz.

F. Köprülü (devamla) — Hiç kimse oturduğu yerden bana sual sormak hakkına sahip değildir. İsteyen buraya gelir, sualini sorar, ben de istediğim gibi cevabını veririm. Siyasî terbiye; başkalarının düşüncelerine saygı göstermek ve onu dinlemektir. İşte bizim bütün dünyadan istediğimiz ve bütün dünyanın imzaladığı San Fransisko Paktı ile katıldığımız şey budur. Olabilir ki, bâzı arkadaşlar düşünce özgürlüğüne de karşıdırlar. Onlara da karışmıyorum. Yalnız,

özellikle San Fransisko Paktı'nı onayladığımız bugün hiç olmazsa, başkalarının düşüncelerini kötüye yormamak gereği anlaşılmalıdır (ders mi veriyorsun, sesleri). Ben kanılarımı söylüyorum.

M. Ökmen — Ben öyle demedim, değiştiriyorsun.

F. Köprülü — Sözleri değiştirenin kim olduğu hakkında bütün dinleyenler, bütün ulus hükmünü verebilir. Adnan Menderes bütün bunları kabul ettiğimizi, bunların bize hiç yabancı olmadığını, milletin ruhundan ve hayatından doğmuş esaslara yabancı ve aykırı bulunmadığını söylediği halde, bunu açıkca ters bir şekle sokmak sanırım ki hiç doğru bir şey değildir. Arkadaşım Mümtaz sinirlendi ama ben sinirlenmeden sözlerimi sürdüreceğim. Herkes düşüncesinde özgürdür. Adnan Menderes, esas itibariyle, San Fransisko Paktının bizim iç ve dış politik geleneklerimize de uygun olduğunu söyledi. Kendisi de aynı lafı söyledi. Arada ufaktefek bazı görüş ayrılıkları olursa neden dolayı hücum etmeli (sana ne sesleri). Hiç kimse başkasının kendisi gibi düşünmesini istememelidir. Onun için çok rica ederim, San Fransisko Paktı'nı onayladığımız bugün, herkesin düşüncesine saygı duymak gereğine daha çok uyalım.

M. Ökmen — Başkanım, bir kelime (yeter sesleri)..

F. Köprülü — Söylesin, cevabım var.

M. Ökmen — Söylemek hakkım değilmi?

İhsan Gürak — Yeter demek te bizim hakkımız.

M. Ökmen — İkimiz de bu Anayasanın bizim Anayasamıza uygun olduğunu söyledik. Fakat Adnan Menderes, fiilî durumun buna aykırı olduğunu da söyledi. Benim de, bunun yerinde olmadığını söylemem niçin günâh oluyor? Adnan Menderese verdiğim cevap, sadece bunun yerinde olmadığını söylemekten ibarettir. Günâhım nedir ki, beni düşünce özgürlüğüne saldırmakla suçluyorsunuz? Sözlerimi değiştiriyor, kamuoyuna yanlış yansıtıyorsunuz. Adnan Menderes nerede? Gelsin, haklı olanı söylesin. Ben Büyük Millet Meclisi kürsüsünden söylenmeyecek bir şeymi söyledim? Sizin dediklerinizi cevapsız mı bırakmak gerekirdi? Ben, Büyük Millet Meclisinin ve dolayisiyle milletin önünde söylüyor ve soruyorum: Niçin tartışmayı mugalataya (yanıltmacaya) döküyorsunuz? Adnan Menderes; Birleşmiş Milletler Anayasasının bizim Anayasamıza uygun olduğunu ve fakat durumun aykırı bulunduğunu söyledi. Ben de; uluslararası bir sorunun görüşülmesinde, hiç ilişkisi olmadığı halde, bunu söylemekle doğru yapmadılar, başka bir birleşimde görüşülürdü dedim. Ben ne söylediğini bilen bir arkadaşınızım. Ulusal

çıkara dokunur sandığım her şey için, neye mal olursa olsun, mücadeleden çekinmeyeceğim.

F. Köprülü — Söz istiyorum (görüşme yeter sesleri).

Başkan — Konu içinde söyleyeceksiniz.

F. Köprülü — Herkes, her türlü düşüncesini burada söyleyebilir. Mugalata diye birbirine isnatta bulunmak çok acı bir şeydir.

Her arkadaş, bu arada Adnan arkadaşımız da düşüncelerini söyledi. Bazı konularda arkadaşlar arasında görüş ayrılığı olabilir. Yalnız dış işlerine ait bir genel birleşimde, burada, bu meseleyi kendileri niçin açtılar (sen açtın sesleri)? O arkadaşı günahgâr saymak neden?

M. Ökmen — Günahkâr demedim, değiştiriyorsun sözlerimi.

F. Köprülü — Aynen günahkâr dediler. Demedim diyorsanız, geri alıyorsunuz demektir. İkinizin de durumunuz aynıdır. O da düşüncesini söylemiştir, siz de düşüncenizi söylemiş oluyorsunuz. Hiç kimsenin başkasına isnatta bulunmaya hakkı yoktur (gürültüler). Bu kürsüde söz söyleyen arkadaşlar birbirlerinin sözlerinden şüphe etmemelidirler. Kim benim sözümden şüphe ederse, ben de onun sözünden şüphe ederim.

M. Ökmen — Cevap vermek şüphemidir?

F. Köprülü — Cevap vermek haktır.

M. Ökmen — O halde?

F. Köprülü — O halde herkesin düşüncelerini burada söylemesine bir engel yoktur. Bu millet kürsüsünde herkes düşüncesini açıkca söyleyebilir. Bu kürsüde söylenmeyecek hiçbir gerçek yoktur (ayak vurmalar, şiddetli gürültüler, bağırmalar)... Siz bağırın, ben millete söyleyeceğim. Bu kürsüden söylenmeyecek gerçek yoktur. Ayak vurmakla gerçekleri örtemezsiniz. Ayak vurmalar gerçekleri örtmek içindir (hayır sesleri, gürültüleri, ayak patırtıları). Herkes düşüncesini söyleyebilir ve kimse kimsenin düşüncesinden şüphe edemez. Birbirimizden şüphe ettiğimiz zaman serbes düşünmek ve serbest söylemek ortadan kalkar. Birbirimize saygı duyalım.

M. Ökmen — Namuslu adamsan söyle, nereden çıkarıyorsun benim Adnandan şüphe ettiğimi ve haksızlıkta bulunduğumu?

F. Köprülü — Herkes düşüncesini burada söyler. Buna kimse karışamaz. Ben, senden ve senin gibilerden korkacak adam değilim, bunu bil.

Ve Fuat Köprülü kürsüden indi, Ahmet Sungurla tartışmaya başladı. Bunun üzerine Başkan «Fuat Bey yerinizeoturunuz» dedi ve

maddelere geçilmesini oyladı, tartışma bitti. Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Uluslararası Adâlet Divanı Statüsü'ne katılmanın onanmasını isteyen kanun tasarısı, 15.8.1945 de, 325 milletvekilinin oybirliği ile kabul edildi (Kanun: 4801).

Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Türkiye Büyük Millet Meclisinde onandığı gün, Japonların da kayıtsız ve şartsız teslim olmasiyle Dünya Savaşının sona erdiği ilân ediliyordu.

Avrupada savaşın bitmiş olmasına rağmen, Pasifikteki savaş devam etmekte iken, Amerikalılar ilk atom bombasını 6.8.1945 günü, Japonların 2. ordu kararkâhlarının bulunduğu Japon Adalarının yedinci büyük şehri olan Hiroşima'ya atmışlar ve bir anda 78 bin kişinin ölümüne, 37 bin kişinin yaralanmasına, 10 bin kişinin yitmesine sebep olmuşlardı. Bunun üzerine Rusya da 8.8.1945 de Japonyaya savaş ilân etmişti. İkinci atom bombası da 9.8.1945 günü Nagasaki üzerine atılmıştı. 10.8.1945 günü Japon Hükümeti savaşa devam imkânı kalmadığını görmüş, 14.8.1945 de Japon İmparatorunun savaşı bırakma kararı açıklanmış ve Japonya kayıtsız, şartsız teslim olmayı kabullenmişti. Böylece; Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Iürkiye Büyük Millet Meclisinde onaylandığı 15.8.1945 günü Dünya Savaşının bittiği ilân olundu (O. Önder, 2. Dünya Savaşı: 718).

Bu sırada; toplantı halinde bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinde söz alan Ali Rana Tarhan; «Dün gecedenberi insanlar, bütün uluslar için sürekli olmasını dilediğimiz barış havasını teneffüs etmektedirler. Bu münasebetle, hepinizin duygularını yansıttığıma inanarak üç arkadaşımla beraber bir önerge sunduk, kabulünü rica ederiz» dedi. Önerge okundu :

«Japonların da kayıtsız, şartsız teslim olmaları üzerine yıllardanberi dünyayı kasıp kavuran, milyonlarca insanın hayatına malolan savaşın artık sona erdiği haberinin sevinci içindeyiz. Saldırganlara karşı hayatlarını kahramanca feda edenler için derin taktir duymakta ve geride bıraktıkları ailelerinin büyük üzüntülerini içtenlikle paylaşmaktayız. Bu sonucu elde etmek için, türlü çalışma alanlarında insan gücünün üstün değerdeki örneklerini vermiş olanlara karşı duyduğumuz hayranlık ölçüsüzdür. Bu duygularımızın Çin, İngiltere Birleşik Kırallığı, Birleşik Amerika ve Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetleri ulusal meclislerine bildirilmesini teklif ederiz.»

Önerge oybirliği ile kabul edildi ve Meclis Başkanlığınca gereği yapıldı (Z. C: 15.8.1945).

Çin Cumhuriyeti Halk Siyasî Meclisi Başkanlığından gelen cevapta şöyle deniyordu «İki saldırgan devlet, Almanya ve Japonya birbiri ardınca teslim oldular. Bir süre için karanlıklara gömülen hak ve adâlet yeniden nura kavuştu. Bu durum bir sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Dünyanın bütün barış seven insanlarının haklı kızgınlığı ve Birleşmiş Milletlerin ortak çabası ile, dünya arındı. Bu, barışı ve onun korunmasını isteyen milletler iradesinin ne kadar büyük olduğunu ispatlar. Sürekli bir barışla beraber bütün insanlık dünyasında içten, kardeşçe ve uyumlu bir anlaşmanın kurulması ve yaşaması da yine bu iradeye bağlıdır. Memleketimiz yabancı istilâsına karşı sekiz yıl dayandı ve bu süre boyunca memleketinizin daima saygı ve sevgisini kazandı. Japonyanın teslimi dolayısiyle bize göndermek lutfunda bulunduğunuz kutlama telgrafından çok duygulandık. Bundan ötürü bu mektubumuzla teşekkürlerimizi bildiririz.» (Z. C: 5.11.1945).

Dünya Savaşı bitmiş, Birleşmiş Milletler Andlaşması imzalanmıştı ama Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki isteklerinden bir türlü vazgeçmiyordu. Bu nedenle Türk Hükümeti devamlı olarak Amerikan ve İngiliz hükümetleriyle ilişkiler kuruyor, görüşmeler yapıyor ve özellikle Amerikanın konuya ilgisiz kalmamasını sağlamaya çalışıyordu. Çünkü Türklerle Ruslar arasındaki 1925 Andlaşması sona ermek üzere idi. Rusların çok kuvvetli askerî birlikleri Balkanlarda hareket halinde idiler. İran Azerbeycanına ve Kafkaslara doğru yeni kuvvetler gönderilmişti. Eğer, Amerikanın bu konuya ilgisiz kaldığı kanısına da varırsa Türkiyeden istediklerini alabilmek için rahatlıkla zora başvurabilir, Türkiye için büyük rahatsızlıklar yaratabilirdi.

Fakat 2.11.1945 de, Amerikanın Ankara Büyükelçisi Wilson, Amerika Hükümetinin Boğazlar hakkındaki düşüncesini belirten notasını Dışişleri Bakanı Hasan Sakaya verdi. Türk devlet adamlarında oldukça ferahlık yaratan bu nota üç esas maddeden ibaretti

1 — Boğazlar her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulunmalıdır. 2 — Boğazlar her zaman Karadenizde kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin transit geçişine açık olmalıdır. 3 — Barışda sınırlı bir tonaj dışında Karadenizde kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulmalıdır.

Ve Büyükelçi Wilson, bir gün sonra da notanın bir örneğini Rusyanın Ankara Büyükelçisi Winogradof'a verdi.

Amerikanın bu notasına sinirlendikleri anlaşılan Ruslar bu kez bambaşka bir taktiğe başvurdular ve Sovyet Ermenistanının kapılarının Türkiyedeki Ermenilere açık olduğunu ilân ettiler. İstanbuldaki Sovyetler Birliği Başkonsolosu, yaptığı bir ilânla, Sovyet Ermenistanına göç etmek isteyen Türkiye Ermenilerinin Rusyaya kabul edileceklerini açıkladı. Yapılan türlü ve yoğun ptopoğandalar sonucu bir kaç yüz Ermeni Rusyaya gitmek için Başkonsolusluğa giderek Sovyet Ermenistanına gitmek istediklerini bildirdiler. Türk Hükümetinin bu olaydan büyük bir telâşa ve kuşkuya düşeceği sanılıyordu. Oysaki Türk Hükümeti olayı çok soğukkanlılıkla karşıladı ve hemen bir bildiri yayımlayarak Rusyaya gitmek isteyenlere her türlü kolaylığın gösterileceğini açıkladı. Bunun üzerine Ruslarca başvurulan taktik önemini yitirdi, Sovyet Ermenistanına göçmek isteyenlerin de arkası kesildi (F. C. Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri: 270-275).

Sovyetler birliği yöneticileri bundan sonra yeni bir taktiğe yöneldiler. Bulgaristanın Ankara Büyükelçisi, Antonof sanki Ruslarla anlaşmazlığımızın nedenlerini hiç bilmezmiş gibi, Başbakan Hasan Sakayı ziyaret ederek yeni bir Türk - Rus dostluk andlaşması için aracılık yapmak istediğini bildirdi. Aslında, bu gönüllü aracılıkla varılmak isetenen amaç, Türkler için Ruslarla anlaşmaktan başka çare olmadığını göstermekti (M. Toker, 1945 Kâbusu: 94).

Ve bu sırada Türk solcularının yayın organı olarak bilinen Tan gazetesi de yoğun bir şekilde Rus Dostluğu propoğandası yapıyordu. Vatanı ve bağımsızlığı uğrunda can vermeyi her zaman göze almış olan Türk milleti ise, dış tehlikelere karşı eşsiz bir millî birlik halinde iç meselelerinde uygarca bir çekişmeye hazırlanıyor ve umulmayacak bir hızla Tek Partili Cumhuriyetten Çok Partili Cumhuriyete doğru gidiyordu.

L

Çok Partili Cumhuriyet

Dünya Savaşı'nın bitmesi ve dış dünyadaki yeni devlet düzeni akımının ulusal egemenliğe dayandığının yâni Çok Partili Cumhuriyete yöneldiğinin açıkça ortaya çıkmış bulunması ve bu temele dayanan Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın San Fransiskoda imzalanmış olması Türkiyenin iç politika düzeninin de aynı akıma uymasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Halk Partisi içinde kıpırdamalar başlamıştı. Atatürkün sağlığında tek bir varlık gibi görünen Halk Partisinin içinde şimdi, ne zaman başladığı kesinlikle bilinmeyen iki hizip; (İnönücüler) ve (Bayarcılar) hizipleri vardı. Dünya toplum düzeni demokrasiye doğru ilerledikçe bu hizipler su yüzüne çıkmaya ve kulis çalışmaları açık çatışmalar haline gelmeye başlamıştı. Çok Partili Cumhuriyet'e doğru gidiş, toplumun yararına olduğu kadar hiziplerin çıkarına da uygun düşüyordu. Bayarcıların muhalefet hizbi bu sayede yeni bir partide bağımsız örgütleme olanağını bulacak ve İnönücülerin iktidar hizbi ile daha güçlü olarak mücadele edebilecekti. İnönücülerin iktidar hizbi de, yine bu sayede kendi içindeki muhaliflerden kurtulacaktı. Meselâ; 3.4.1945 günlü Parti Gurubu toplantısında konuşan Kars Milletvekili Fuat Köprülü, Hükümete güvensizliğini açıkca gösteren şekilde eleştirilerde bulunmuştu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu eleştirinin bir tertip eseri olduğundan kuşkulanıyordu. Ve iktidar hizbi, elverişli zaman gelince, Parti içinde aykırı durumda bulunanları açığa vurmayı ve Parti içinde bir temizleme yapmayı düşünüyordu **(A. Us, Hatıra Notları : 634).**

Muhalefet hizbi de; aynı parti içinde hizipçilik çekişmesi yapmaktansa, çok partili cumhuriyete doğru gidişe ayak uydurarak particilik mücadelesi yapmayı hem günün koşullarına uygun, hem de daha kolay ve güvenilir buluyordu. Fakat Halk Partisinden çıkmanın değil, çıkarılmanın daha kârlı olduğunu düşünmüş olacak ki; red edileceğini bile bile Dörtlü Önergeyi verdiler ve biraz hırpalanma pahasına da olsa umulan başarılı sonucu sağladılar. İktidar hizbi istenen sinirli havaya düşmüş, muhalefet hizbine kârlı ve kolay bir şekilde bağları koparma yolunu açmıştı. İsmet İnönü bile; «Muhalefeti parti içinde yapmasınlar, çıksınlar, karşımıza geçsinler, örgütlerini kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler.» diyordu (M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye : 91).

Çankayada söylenenleri kendi diliyle aynen tekrarlayan Falih Rıfkı Atay da; «Siz de parti kurunuz, proğramınızı yapınız, açık ve belli düşüncelerle meydana atılınız. Demokrasi, memleketin ve milletin hayrını kendi düşündüklerinde gören partiler arasında bir savaşmadır» diye yazıyordu (M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye: 98). Bu bir rahat yazıştı ve «nasıl olsa parti kuramazsınız» anlamını taşır gibiydi. Nitekim, İsmet İnönünün «1947 ye kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulup kurulamayacağını bilemeyiz» demesi de bu kanıyı pekiştiriyordu (Z. C: 1.11.1945).

Oysaki; çok dıkkatli ve titiz bir çalışma ile hazırlanmış olan Dörtlü Önerge'de yazılı olan hususlar, mevcut bir partinin düzeltilip düzenlenme (ıslâhat) esasları olabileceği gibi, yeni kurulacak bir partinin temel ilkelerinin taslağı diye de düşünülebilirdi. Kaldı ki; Bayarcılar, yeni bir parti kurma çalışmalarını çok gizli yapıyorlar, dıkkati çekmemek için devamlı olarak toplanma ve çalışma yerlerini değiştiriyorlardı (Celâl Bayar: Başvekilim Adnan Menderes: 39).

Kaldı ki; Falih Rıfkı Atayın yazılarında biraz da gözdağı anlamı vardı. «Partiler kuruluyor da olmazını diyoruz? Seçime katılmalarını mı engelliyoruz? Millet Meclisini (tayin edilmiş memurlar toplantısı) diye tanıtmak isteyen zevzeklerin bile ağzını kapatmıyoruz» diyordu. Bu sözler aynı zamanda yapılmaması gereken bir işin istenmesinden doğan kırgınlığı da anlatıyordu. Çünkü iktidar hizbinin aşırıları; demokrasiye bir şey diyemiyorlardı da çok partili düzene razı olamıyorlar ve çok partisiz düzenle demokrasi yapılamayacağını bir türlü akıllarına sığdıramıyorlardı. Onlar için demokrasi iyi bir şeydi ama çok parti, tehlikeli ve zararlı idi. Bu düşüncedeki yazar ve milletvekili Asım Us şöyle diyordu: «Demokrasi adına Türklere parti mücadelelerini tavsiye edenler,

şayet dalgı (gaflet) içinde düşünce dengesini şaşırmış olanlar değillerse, mutlaka Türk milletinin birliğine düşman olanlar yada bu düşmanlara hizmet edenlerdir.» (M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye: 98).

Aşırı iktidarcıların Ulus gazetesindeki bu sert, ürkütücü ve düşüncelerden çok kişileri hedef alan yazılarının karşısına özellikle Vatan gazetesi çıktı. 17.8.1945 günlü nüshadaki (Yeni Bir Devrin Eşiğinde) adlı yazı ile iki gazete arasında çekişme başladı. 24.8.1945 de (Kâat Üzerinde Demokrasi) adlı yazısiyle Hukuk Doçenti Dr. Mehmet Ali Aybar da Vatancıların liberal demokrasi mücadelesine katıldı. 25.8.1945 de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Münevver İstibdadı) başlıklı yazı ile tek partili düzene çattı. Fuat Köprülü ise aynı nüshadaki (Açık Konuşalım) başlıklı yazı ile tak parti düzenine karşı ayaklandı (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/32-34).

Bunun üzerine Başbakan Saraçoğlu 5.9.1945 günü Anadolu Kulübünde yaptığı basın toplantısında bu tür çatışmaların uygunsuzluğundan sözetti ve bu uygunsuzluğa örnek olarak Ahmet Emin Yalmanın, beşer yüz lira aylıkla mevcut milletvekillerinin emekliye sevkedilmeleri yolundaki yazısını gösterdi. Gazeteciler de, Falih Rıfkının Ulus Gazetesinde kişileri ve kişilikleri hedef alan taşlamalarından yakındılar. Sonunda gazeteciler ile Hükümet arasında epeyce bir yakınlaşma oldu (A. Us, Hatıra Notları: 646; A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/34).

Fakat bu toplantının hemen ertesi günü, 6.9.1945 de, Halk Partisi Genel Sekreterliğinden gönderilen bir yazı ile Aydın Milletvekili Adnan Menderese «Tutum ve davranışlarının tüzük hükümlerine bağlılık yönünden derin bir zaaf sayılacak nitelikte görülmekle üzüntü yarattığı» bildirildi ve güttüğü amacın ne olduğu soruldu. 11.9.1945 de de, Kars Milletvekili Fuat Köprülüye; «Son zamanlarda Meclis konuşmalarınızdaki tutum ve davranışlarınız ve hele Parti prensipleri ve Parti Hükümeti aleyhine ötedenberi yayın yapmayı şiar edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan yazınızı inceleyen Parti Genel İdare Kurulu bu davranışınızın Parti tüzüğü hükümlerine uymadığını görmekle üzüntülüdür. Bu davranışların nedenini ve amacını açıklamanızı ve Partimizin hangi ocağında kayıtlı bulunduğunuzu bildirmenizi rica ederim.» diyen bir yazı gönderildi.

Adnan Menderes, Parti Genel Sekreterliğine verdiği 13.9.1945 günlü cevapta; «Tutum ve davranışlarının Parti tüzüğü hükümleri-

ne ve Parti proğramına aykırı olmadığını, tersine memleketin ve partinin menfaatlarına tamamiyle uygun bulunduğunu», güttüğü amacın konuşmalarında ve yazılarında açıkca belirtildiğini bildirdi. Aynı gün, Vatan gazetesinde de; Başbakanın basın toplantısındaki sözlerini eleştiren bir yazısı çıktı. Fuat Köprülü de Parti yazısına aynı gün cevap vererek; «Tutum ve davranışlarının ve sözlerinin Partinin ana prensiplerine tamamiyle uygun yâni memleketin ve Partinin yüksek menfaatlarına her bakımdan hizmet edici olduğunu», «Partinin ana prensipleri ile Vatan gazetesinin savunduğu demokrasi prensipleri arasında ayrılık görmediğini», «bu gazetedeki yazılarının Ulus gazetesinde kişiliğine karşı yönetilen adi yalan ve iftiradan ibaret hücumlara karşı yazıldığını», «izlediği amacın bir milletvekili olarak yapmak zorunda bulunduğu görevin yapılmasından ibaret olduğunu» ve «yıllardanberi Halk Partisinin İstanbuldaki Alemdar Ocağı'na kayıtlı bulunduğunu» bildirdi (Orhan Cemal Fersoy, Adnan Menderes: 96).

21.9.1945 de toplanan Halk Partisi Divanında bu cevaplar okundu ve sekiz saatlik görüşmeden sonra, Adnan Menderes ile Fuat Köprülünün Halk Partisi ile olan ilgilerinin kesilmesine yâni Partiden çıkarılmasına karar verildi, ertesi günü aşağıdaki tebliğ yayınlandı :

«Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlık Divanı 21.9.1945 günü saat 17 de Başkanvekili Başbakan Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanarak bütün belgeleri gözden geçirdikten sonra, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülünün karakter ve çalışmalarını Cumhuriyet Halk Partisinin davranışlarına ve çalışmalarına karşıt gördüğünden, bu iki milletvekilinin C.H.P. ile olan ilgilerinin kesilmesine oybirliği ile karar vermiş ve bu karar onanmıştır (C. Bayar, Başvekilim Menderes: 36).

Karara karşı ne diyeceği sorulan Adnan Menderes; Mecliste yaptığım konuşmalar ve Vatan gazetesinde Başbakanın demeci nedeniyle yayınladığım yazılar daima aynı esastan, demokrasi prensiplerinden ilham almaktadır. Ülkenin yüksek çıkarlarına tam uygun bulunduğu kanısını taşıdığım bu çalışmalarıma, Parti içinde yada dışında bulunmaklığım başka başka etkiler yapmaz.» dedi. Fuat Köprülünün karşılığı da şöyle oldu: «Parti Divanınca her zaman olduğu gibi bu kez de oybirliği ile verilen bu kararı memleketin içinde bulunduğu rejime göre çok tabii kabul ettim. Kuruluşundanberi mensubu olduğum C.H.P. nin yönetimini düzeltip düzenleyerek Partiyi güçlendirmek için Adnan Menderes ve daha iki ar-

kadaşla birlikte teşebbüslerde ve eleştirilerde bulunmuştuk. Hiç anlayamadığımız nedenlerle teklifimiz şiddetle red edildi. Biz de Anayasa ruhunun ülkede egemen olması yâni demokrasinin gerçekleşmesi için Meclis görüşmelerinde ve basında düşüncelerimizi yansıtmak gereğini duyduk. Milletvekili olarak görevimi yapmaya, demokrasi hakkındaki düşüncelerimi belirtmeye devam edeceğim.»

Bir kaç gün sonra da, Dörtlü Önerge imzacılarından İzmir Milletvekili Celâl Bayar, «evi gibi bildiğini ve içten bağlı olduğunu» söylediği Halk Partisinden ayrılmayı geri bırakarak, 26.9.1945 de Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği gerekçesiz ve kısa bir yazı ile milletvekilliğinden çekildi.

İktidar Hizipcileri, Celâl Bayarın Halk Partisinde kalarak milletvekilliğinden istifasını «Adnan Menderes ile Fuat Köprülünün partiden çıkarılma kararına karşı bir protesto» olarak nitelendirdiler. Davranışın nedeni bu temele dayatılınca, Celâl Bayarın Halk Partisinden ayrılacağına ve yeni bir parti kuracağına ihtimal verilmedi. Nitekim, konuyu bu açıdan ele alan Vakıt Gazetesi başyazarı Asım Us, şunları yazıyordu: «... Celâl Bayarın istifasını Divan Kararına karşı bir protesto, bir alınganlık davranışı anlamına almak doğru olur.», «Eğer durum böyle ise, Sayın İzmir Milletvekilinin protestosunu yada alınganlığını haksız buluruz. Ve gerçeği bir kez daha inceledikten sonra istifasını geri alacağını umarız. Zira Fuat Köprülü ile Adnan Menderesin Partiden çıkarılmaları Parti Gurubuna verilen ortak önerge ile hiç ilgili değildir. Bildiğimize göre bu kararın nedeni sadece, milletvekillerini seçim ile değil tâyin ile Meclisde yer almış memurlar sayan ve o yolda yayında bulunan bir gazete ile işbirliği yapmış olmalarıdır.», «İstifadan sonra Cumhuriyet Halk Partisinden de çekilmesi ve ikinci bir parti kurma işine girişmesi de şimdilk sözkonusu olamaz. Çünkü sorun br gün Meclis Gurubu'nda konuşulacaktır ve ondan sonra kesin bir şekil alacaktır.» (O. C. Fersoy, Adnan Menderes: 104).

Dörtlü Önerge imzacılarından Refık Koraltan ise, iki arkadaşının Partiden çıkarılması nedeniyle 1.10.1945 günü verdiği demeçte; «Ben ve öteki arkadaşlarım, ulusal egemenlik esaslarının ve Parti prensiplerinin güçlenmesine çalışmaktan başka bir şey yapmadık. Prensiplerden ayrılan biz değiliz. İki arkadaşım hakkında çıkarma kararı verenlerdir.» diyerek onlarla beraberliğinin sürdürüleceğini açıklamış oldu (Tekin Erer, Türkiyede Parti Kavgaları: 221; O. C. Fersoy, Adnan Menderes: 103; Z. C: 25.11.1945).

Buna karşılık Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 3.10.1945 günü yaptığı basın toplantısında; iki milletvekilinin partiden çıkarılma kararında kendisinin de imzası bulunduğunu, yapılan işlemin doğru olduğunu söyledi ve Refık Koraltanın demecini uygun bulmadığını da sözlerine ekledi. Bunun üzerine konu, Halk Partisi Gurubuna getirildi. Refık Koraltan söz alarak; iki arkadaşı hakkında Başkanlık Divanınca çıkarma kararı verilmesinin yanlış olduğunu, bu hakkın Parti Gurubuna ait bulunduğunu, demecindeki amacın Parti makamlarının dıkkatini bu noktaya çekmek olduğunu, Vatan gazetesinin yazılarını doğru yolu gösteren yazılar olarak kabul ettiğini anlattı. Parti Gurubu ise, Refık Koraltanın demecinin Parti tüzüğüne aykırı olduğuna karar verdi. Refık Koraltan da Vatan gazetesine verdiği demeçte; «Dört arkadaşla verdiğimiz Önergenin ne kadar yerinde olduğunu, aradan beş aylık bir zaman geçtikten sonra başvurulan işlemler belirtmiş oluyor. Parti çoğunluğu, gerek tüzüğün ve gerek proğramın anlaşılmasında bizden ayrılmıştır.» dedi (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/36).

Ahmet Emin Yalman da zâten mevcut Meclisi meşrû görmüyor ve yazılarında; Meclisin milleti temsil etmediğini, çünkü milletvekillerinin seçimle değil de tayinle geldiklerini yazıyordu. Buna karşı Asım Us şöyle düşünüyordu: «Meclis üyeleri tâ Meşrutiyettenberi yürürlükte bulunan seçim kanununa göre seçilmişlerdir. Kanun tıpatıp uygulanmıştır. Oy kullananlar üzerinde en küçük bir baskı olmamıştır. Gerçekten, seçilen milletvekillerinin hepsi Halk Partisinin adaylarıdır ama isteyen her vatandaş ta kendini aday ilân edebilirdi. Fakat Halk Partisinin memleketteki manevî nüfuzunu bildikleri ve kazanacaklarına inanmadıkları için aday olmamışlardır. Bunda Halk Partisinin ne kabahatı vardır? Seçilen milletvekilleri suçlumudurlar? Ahmet Emin Yalman başka düşüncede olabilir ama Halk Partisi tarafından aday gösterilerek seçilmiş olan A. Menderes ile F. Köprülü'nün onun düşüncesinde olmamaları gerekirdi. Önce Partiden çıkmalı, sonra Vatan gazetesinde yayın yapmalı idiler.» (A. Us, Hatıra Notları: 651).

Nitekim, Refık Koraltana da, Parti Genel Sekreterliğinden, öteki arkadaşlarına olduğu gibi yöneten 16.10.1945 günlü bir yazı geldi. Refık Koraltan, Genel Sekreterliğin kendisine soru yönetmeye hakkı olmadığı cevabını verdi (Tarık Zafer Tunaya: Türkiyede Siyasi Partiler).

Ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1945 yılı sonundaki iç politika durumunu şöyle anlatıyordu: «Türkiye Cumhuriyeti; yirminci yüzyılda, önceden hiç kimsenin ihtimal veremeyeceği ve kestiremeyeceği surette kurulmuş büyük ve değerli bir yapıttır. Her anlamiyle bir Orta Çağ kurumu olan İmparatorluktan modern, uygar ve bütün insanlık ilkelerini temel tutan bir Cumhuriyet doğmuştur. Devletin karakterinin, bu kadar büyük değişiklikleri meydana getirebilmek için devrimci olması zorunludur. Bunun yanına bir temel olarak, Cumhuriyetin halk idaresi niteliği yâni demokratik karakteri esas tutulmuştur. İlk yıllarında fesin yerine şapkanın getirilmesini ve devletin bir Layik Cumhuriyet olmasını ve Latin Harfleri'nin alınmasını, bütün bunları açık ve uzun tartışmalarla, kabul ettirmemizi insaflı hiç kimse bekleyemezdi. Bu devrimler bir diktatörlük rejiminin eseri olarak meydana gelmemiş, hepsi Büyük Millet Meclisinin kanunlariyle kurulmuştur. Tepkileri de Büyük Millet Meclisinin denetimleri ve hesap sormaları önünde yenilmiştir. Türkiyede demokrasi usullerinin geçmişe ait hesapları yapılırken, bütün büyük devrimlerin 1923 den 1939 a kadar meydana geldiği ve altı yıldanberi de Dünya Savaşı içinde bulunulduğu unutulmamalıdır.

Demokratik karakter bütün Cumhuriyet döneminde ilke olarak korunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak hiçbir zaman kabul edilmedikten başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima suçlanmıştır. Büyük Meclisin her deneti yanında milletin, vergiler ve harcamalar üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. **Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi karşısında parti bulunmamasıdır. Bu yolda geniş hazırlıklar vardır. Hattâ iktidarda bulunanlar tarafından teşvik edilerek teşebbüse girişilmiştir.** Memlekette çıkan tepkiler yüzünden, daha önce bu yoldaki girişimlerin başarılı olamaması bir talihsizliktir. Fakat memleket ihtiyaçlarının sevkıyle, özgürlük ve demokrasi havasının doğal işlemesi sayesinde, başka siyasî partilerin kurulması mümkün olacaktır.

Bununla beraber, Meclisteki çoğunluk partisinin hükümeti eleştirmede hiç bir sınıra ve hattâ ölçüye bağlı bulunmadıkları herkesin gözü önünde bir gerçektir. Memleketimizin özgürlük ve güvenlik içinde halk idaresini bütün şartlariyle gerçekleştirebilecek bir yolda ilerlediğini inanla söyleyebilirim. Her gelişme için her vatandaşın görev ve sorum duygusuyla ilgili olması birinci şarttır. **Demokrasinin her millet için ortak prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre türlü özellikleri de vardır. Türk**

milleti kendi bünyesine ve karakterine göre, demokrasinin kendi için özelliklerini bulmak zorundadır.

Söz ve yazı özgürlüğü kuşkusuz ki her halk idaresinin ortak temelidir. Her milletin de kendi karakterine göre bir konuşma ve söze dayanma ölçüsü vardır. Bu ölçüyü hiçbir kitapta bulamayız ve hiçbir kitaba yazamayız. Ancak uygularken milletin neye dayandığını ve neye dayanmadığını öğrenebiliriz. Daha henüz hiç bir şey kararlılık bulmamışken, Alman Savaşı bitti diye, son zamanlardaki tartışmalarımız geniş bir ölçü almıştır. Günün pahalılığı ve dertleri üzerinde süregelen yakınmalar, doğrudan doğruya devletin temel idaresi üzerindeki bir mesele şekline girmiştir. Gazetelerimizde; en nâzik dış sorunlar ve ülkenin karşısında bulunduğu ağır ihtimaller önünde, milletin maneviyatını zayıflatacak ve devletin varlığının kanunî temeli olan Büyük Millet Meclisi için bile saygılı denilemeyecek surette dil uzatılmıştır. Bu durumun, vatandaşların haysiyet ve şerefini, ölçüsüzlerin oyuncağı haline getireceğinden ve dış politikanın kötü ihtimallerine karşı memleketi zayıf göstereceğinden şüphe edilemezdi. Bu durumun memleketi, içerdeki kuşkulu vatandaşlara ve dışardan seyreden devletlere zayıf göstermesi doğal bir şeydir. Bu memleketin aşırı ve ölçüsüz sözlere dayanamıyarak mutlaka şurasından burasından ateş çıkarması tarihteki gerçeklerdendir. Türkiyenin kuvveti ve istikrarı hakkında hüküm verebilmek için memlekette ne çıkacağını beklemek seyircilerce belli bir şeydi. Bütün bu acılı ihtimallere karşı Hükümetin ve Meclisin soğukkanlı ve sabırlı olması ve memleketin yüksek bir anlayış göstermesi çok yararlı olmuştur.

Geçirdiğimiz dönemin geçirilmesi zorunlu idi. Söz ölçüsünde rol ;alan vatandaşların yararlıyı ve zararlıyı kendilerinin anlaması için uygulamaya geçilmesi ve zaman geçmesi gerekti. Özgürlük ölçüsünün başlıca dengecisi olan halk kamuoyu da, ancak uygulamayı görerek ve görev duygusunu kendi yüreğinde duyarak takdirini ayarlayabilirdi. Özgürlüğe saldırının ve anarşinin cemiyet duygusu ile ve kanun yoluyla sınırları ancak zaman içinde bulunacaktır. **Özgürlük ve demokrasi havasının yerleşmesinde toplumun görev duygusunun birinci unsur olduğunu söylemekte direnmek isterim.**

Cumhuriyete kadar Anadolu dağlarında eşkıya çoktu. Cumhuriyette eşkıyadan eser kalmaması yalnız kanun ve takıp kuvvetinden ileri gelmemiştir. Vatandaşa saldıranlara aldırmazlık ve yataklık etmenin vatandaş için yakışmaz olduğu anlaşıldıktan sonradır ki, eşkıyanın barınması ve yaşaması mümkün olmamıştır. Vatandaş

hakkına ve kanun inançlarına saldırmak isteyecek olanlar yazı alanına, sosyal ve siyasal alanlara da girebileceklerdir. Eğer toplumun görev duygusu iyi ve doğru işlerse, bu güçlüklerle uğraşmak çok kolay olacaktır.

Şimdi özgürlük ve demokrasi ile saldırı ve anarşi arasındaki unsurların kanun yolu ile bulunmasına geliyorum. Bir defa hiç bir kanunun, gürültü ile ve zorla Büyük Millet Meclisinden çıkarılamayacağını her propoğanda ve politika adamının bilmesi gereklidir. Kanunlar; Büyük Millet Meclisinde tam bir huzur içinde çalışılarak ve bunun için de ne kadar zaman geçerse geçsin kimsenin bir şey demeye hakkı olmayarak vicdan kanısı ile çıkacaktır. Ancak o zaman kanun, memleket ihtiyacına cevap olabilir. Bir önemli dönem geçiriyoruz. Bence bu dönemi kestiremeyeceğimiz kadar kısa ve zararsız geçiriyoruz. Açık konuşmalara, tek yada toplu olarak, alışacağımızı kuvvetle umuyorum. O zaman, millî hayatımızda geçirmek zorunda olduğumuz yolları arkamızda bırakmış olacağız ve kendimizde çok kuvvet ve güven bulacağız.

Son zamanlarda Basın Kanununun bir maddesinden ve öteki bazı kanunlardan çok sözedilmiştir. Basın Kanununun bir maddesi, hükümetin genel politikasına aykırı olan yayınlardan ötürü, Hükümete, gazeteyi kapatmak hakkı vermektedir. Nazari olarak düşünülürse; hükümeti serbestçe eleştirmek hakkı gene yazı özgürlüğünün ilk şartı olan bir hak, hükümetçe kapatılma cezasına uğratılmak yüzünden, gerçekte yok demektir. Bu maddenin bu anlamda kalması savunulamaz. O halde kaldırılması ve gerekiyorsa başka tedbirler düşünülmesi zorunludur. Ancak, öte yandan aynı maddenin, hükümete karşı insafsız ve ölçüsüz sözlerin söylenmesine filiyatta engel olamadığı göz önüne alınırsa meselenin, ilk bakışta göründüğü kadar sade olmadığı, bir incelemeyi gerektirdiği kabul edilmek, hiç olmazsa ihtimal verilmek gereklidir. Sanırım ki, bu maddenin konulması devrim günlerinde hükümeti eleştiriden kurtarmaktan çok, iç ve dış büyük sorunlar karşısında bir savunma aracı olarak düşünülmüştür. Zamanında düşünülen ihtiyaçların, bugün aynı önemde kesin olduklarını sanmıyorum. Herhalde Büyük Meclisin, temel prensibi kurtaracak ve bugünkü durumda savunma ihtiyacını koruyacak bir incelemeye girmesinde zorunluk ve yarar görürüm. Bu maddenin konulmasındanberi hangi hallerde ve nasıl uygulandığını araştırmak, aydınlatıcı bir yoldur. Hattâ Büyük Meclis, yazarlarımızın geçmiş olaylardan örselenmeleri gibi bir sakınca görmezse, yakınılan maddenin uygulanma tarihçesini tek tek örnek-

lerle memlekete yayımlayabilir. Cemiyetler Kanunu'nda ve Ceza Kanunları'nda sözüedilen maddeler, 1938 Haziranında konulmuştur. Öteki bazı kanunlarda da değişilecek yerler her zaman bulunabilir. Bu maddelerin iyileştirilmesinde; partiler kurulmasına, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir. Bütün bu değişmelerde memleketin güvenliğine, yapısına ve ihtiyaçlarına göre doğru ölçüler aranmalı ve bulunmalıdır. Meclis tam bağımsızlık ve huzur içinde kendi vicdan kanısının verimi olan doğru ölçüleri kanun şeklinde hükümetin eline vermelidir. Bu önemli işlerin, tecrübeli ve vatansever ellerinizde iyi ölçülerle kararlaştırılacağını kuvvetle umuyorum.

Memleketin iç hayatında bu tedbirleri almanızdan sonra, yeni seçim için tabii olarak bir buçuk yıl kadar geçecektir. Bu zaman milletin yeni bir seçime hazırlık dönemi olacaktır. **Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı belli edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden(?) kurulup kurulamayacağını ve kurulursa Meclis içinde mi, dışında mı olacağını bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir politik topluluk içinde bulunanlardan, prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların, hizip şeklinde çalışmalarından çok, kanıları ve proğramları ile açıkca durumlarını ortaya koymaları politik hayatımızın gelişmesi için daha doğru bir yol, milletin yararı ve politik olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Politik kanı ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımız arasında düşmanlık olmaması için bütün gücümüzle çalışacağız.** Memleketimizin politik hayatında arzulanan gelişmeyi bu şekillerde düşünüyoruz. İç yönetimin hiç bir evresini, içerde gürültüden korkarak ve dışarıda gösteriş ve beğendirme çabasına düşerek düzene koymayacağız. Büyük Millet Meclisinden çıkacak her kanun ve Türkiyede yürüyecek her düzen, Türk milletinin kendi iradesinden ve ihtiyaçlarından doğacak ve bütün vatandaşlar için adâlet ve şefkat duygularına dayanacaktır. Türk milletinin daima daha iyi ve daha ileri yollarda yürüyeceğine kesin olarak inanıyoruz. Büyük Millet Meclisleri ve iyi yolların daima birinci kılavuzudur.» (Z. C: 1.11.1945).

Ve Cumhurbaşkanının «İçerde hizipçilik yapmasınlar, çıkıp gitsinler, parti kursunlar» yollu işaretine uyularak, Refik Koraltan da, Hikmet Bayurun tek muhalif oyuna karşı Gurubun büyük çoğunluğunun oylariyle C.H.P. den çıkarıldı (A. Us, Hatıra Notları: 659).

Ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönünün bu konuşmasındaki ana düşüncenin ne olduğunu açık ve kesin olarak saptamak mümkün

olamadı. Gerçi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de mevcut siyasal düzenin, demokrasi açısından tam olmadığını, eksik olduğunu ve demokrasiye doğru ilerleyerek bu eksikliğin tamamlanması gerektiğini kabul ediyordu ama başkaları ve özellikle Dörtlü Önergeciler gibi bu eksikliği mevcut düzenin temelinde görmüyordu. Çünkü iktidardaki Hükümet Partisi, demokratik düzendeki muhalif partilere düşen görevlerin hepsini fazlasiyle yapmaktadır. Hattâ; «hükümeti eleştirmede, hiçbir sınır ve ölçüye bağlı kalmıyordu». Mevcut siyasal düzenin tek eksiği «Hükümet Partisinin karşısında başka parti bulunamması» idi. O halde yapılacak tek şey, bu şekil eksikliğini tamamlayacak bir İkinci Parti kurmaktan ibaretti. Tıpkı (Müstakıl Gurup) gibi, şekil eksikliğini tamamlayacak bir ikinci parti... Zâten bundan fazlasına da lüzum da yoktu.

Çünkü; «Demokrasinin her millet için ortak prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine göre de özellikleri vardır.», «Söz ve yazı özgürlüğü halk idaresinin ortak temelidir ama her milletin de kendi karakterine göre bir konuşma ve dayanma ölçüsü vardır. Bütün bunların ayarlanmasında en büyük görev halkındır. Türk halkı ise bu görevi tam olarak yapacak yetenekte değildir. «Daha henüz toplumlarda düzenli bir durulma yokken, Alman Savaşı bitti diye, tartışmalar ölçüsüz bir şekil almıştır.», «Hayat pahalılığı ve seçim dertleri üzerindeki yakınmalar devletin temellerini sarsacak bir duruma girmiştir.»

Oysaki; sarsılmakta olan temel; devletin temeli değil, hükümetin ve iktidar partisinin temeli idi. Fakat tek partili cumhuriyet düzeninin uygulandığı Millî Şef Döneminde devlet ile parti aynı tutuluyordu.

Ve toplum, demokratik düzen için öylesine hazırlıksız ve yeteneksiz görülüyordu ki; sadece şekil eksikliğini tamamlayacak olan bir partinin bile kendiliğinden kurulabileceğine ihtimal verilmiyor, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü «1947 ye kadar ikinci bir parti kendiliğinden kurulabilirmi, kurulamazmı bilemeyiz.» diyordu.

Anlaşılıyordu ki; İktidar Hizbi'ndekilerin bu konudaki düşünceleri, Serbest Parti Olayı'nın geçtiği on beş yıl öncesinin aynı idi. Oysaki o günden bu yana çok şey değişmişti. Bir kere devletin başında Atatürk yoktu. Sonra Halk Partisinin içinde hizipcilik vardı. Aynı tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının doğurduğu bıkkınlığa Millî Şef Dönemi'nin yarattığı özgürlük özlemi, hayat pahalılığı ve geçim zorluğunun sıkıntıları, idaresizlik ve yolsuzlukların sebep olduğu küskünlükler, adam başına günde 125 gram ek-

meğin aile sofrasında paylaşılamamasının ve ölüye kefen bezi bulamamanın üzüntüleri ile Dünya Savaşının Türkiyeyi de etkileyen bunalımları eklenmişti. Özetlemek gerekirse aleyhdeki şartlar öylesine hep bir araya gelmişti ki; tüm ulus, ne olursa olsun Halk Partisini iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştı. Halk Partisinin iktidar hizbindekilerin bu gerçeği bir türlü görememelerine karşılık, muhalefet hizbindekiler ve Halk Partisi dışındaki tüm politikacılar halkın bu eğiliminden yararlanarak yeni partiler kurma yoluna girmişlerdi.

İlk davranan, İstanbulun zengin iş adamlarından Beşiktaştaki uçak fabrikasının sahibi Nuri Demirağ oldu. Birinci Dönem Erzurum Mebuslarından Hüseyin Avni Ulaş ve Türk Hitleri diye anılan Cevat Rıfat Atılhan ile birleşerek (Millî Kalkınma Partisi) ni kurmuş, 18.7.1945 de İstanbul Valiliğine verilen bir dilekçe ile olay resmiyete konulmuş, 22.9.1945 de işleminin tamam olduğu Hükümetçe bildiirlmiş, 27.10.1945 de açılış töreni yapılmıştı. Bu ilk muhalefet örgütünün proğramında; Ruslardan yana olarak kabul ettiği Halk Partisine şiddetle muhalefet ve devletcilik red edilmekte, dış politikada Doğu Federasyonu - İslâm Birliği tarafdarlığı yapılmakta idi. İç politikada; savaş yıllarının vurgunculukları, haksız kazançlar, memur suiistimalleri, kötülerin ahlâksızlıkları ile mücadele edileceği, eğitimde ulusal geleneklerin esas tutulacağı, devletcilikten vazgeçileceği, özel teşebbüsün hızla geliştirileceği ve adâlet, sağlık, zenginlik sağlayacak olan prensiplerin en geniş ölçüde uygulanacağı vadediliyordu. Genel Başkan Nuri Demirağ da yaptığı açış konuşmasında; Halk Partisinin memlekette bâzı işler yapmiş bulunduğunu ve fakat bunun az olduğunu, devletçilik prensipleriyle daha fazlasının yapılamayacağını, demokrasinin hızlı kalkınma istediğini, oysaki vatanın bayındırlığı için yaptığı özel teşebbüslerin devletin başına iş açar düşüncesiyle körlettirildiğini anlattı.

Nevar ki; alelacele kurulan Millî Kalkınma Partisini, iktidar hizbinin yeteneksiz sandığı toplum; gerek proğramı ve gerekse elemanlarının tutum ve davranışları bakımından doyurucu bulmamış ve yeterince ciddiye almamıştı. Hattâ Genel Başkan Nuri Demirağın, bâzı parti toplantılarını korularda yaparak kuzu ziyafeti vermiş olmasından ötürü bu ilk muhalefet partisine Kuzu Partisi diyenler bile vardı. Nitekim; demokratik düzen için henüz hazırlıksız sanılan halkın Millî Kalkınma Partisi hakkında bu görüşü kısa sürede gerçek ve apaçık ortaya çıkmış, kuruculardan Hüseyin Avni

Ulaş ile Cevat Rıfat Atılhan bir kaç ay sonra partiden çıkmıştır. Onlardan altı ay sonra Nuri Demirağ da Partiden çıkarılmış, bu çekişmeler hayli uzun sürmüş, Nuri Demirağ mahkeme kararıyle tekrar genel başkan olmuştur (T. Z. Tunaya, Türkiyede Siyasî Partiler: 638; M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye: 96).

Gerçek o idi ki; iktidar hizbinin kuşkusu kadar, muhalefet hizbinin ve genellikle kamuoyunun ümidi de başta Celâl Bayar olmak üzere Dörtlü Önerge sahiplerinin kuracakları söylenen partide idi. Bu alandaki söylentiler Kasım ayı sonlarında oldukça yoğunlaşmış, kurulacak parti için türlü adlar ortaya atılmıştı. Fakat Celâl Bayar hâlâ Halk Partisinde idi. Bu nedenle söylentilere inanılamıyordu. Nihâyet 3.12.1945 de Celâl Bayar Halk Partisinden istifa etti ve Önergeci arkadaşları ile birlikte kuracakları yeni partinin hazırlıklarını bitirmek üzere olduklarını açıkladı (A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/46, 47).

Bu sırada aşırı solcular da, toplumun her bunalımlı döneminde olduğu gibi, yine yoğun bir çalışma içine girmiş, hattâ bu dönemi kendileri için en elverişli çağ kabul etmişlerdi. 2. ci Dünya Savaşı sırasında; Almanların başarılı savaşlar verdiği ilk yıllarda Türkiyedeki aşırı sol akım, örgütlü olmaktan çok, sanat alanında çaba harcıyordu. Türkiyeye gelen Rus Rejisörü S. Yukeviçin yanında sinema dekoratörlüğü eğitimi için Moskovaya gitmiş olan Abidin Dino'nun çıkardığı (Kızıl Ses) dergisi bu alandaki araçların en önemlilerinden biri idi. Kızıl Ses dergisi kapatılınca da (Yeni Ses) dergisi çıkartılmıştı. Ön Asya dilleri öğrenimi için gönderildiği Almanyadan aşırı solcu düşünceleri yüzünden geri çevrilen ve H. Ali Yücelin Millî Eğitim Bakanlığı zamanında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine öğretim görevlisi yapılan Pertev Naili Boratav'ın çıkardığı (Yurt ve Dünya) dergisinde de Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran, Sabahattin Ali, Melih Cevdet, Muzaffer Şerif gibi tanınmış solcular yazıyor ve derginin idareciliğini Adnan Cemgil yapıyordu. Suat Derviş diye bilinen romancı Saadet Baraner'in çıkardığı (Yeni Edebiyat) dergisinde; komünistlikten bir kaç mahkûmiyeti olan eşi Reşat Fuat Baraner, komünist beyannâmesi dağıtmaktan hükümlü Hasan İzzettin Dinamo ile Türk komünistlerinin başı olan Sürmenenin Baştımar köyünden Zeki Baştımar yazılar yayınlamaya başlamışlarsa da dergi 1941 de kapatılmıştır. Orta Okul Türkçe öğretmeni iken komünistlikten mahkûm olan Rıfat Ilgaz'ın son yöneticiliğini yaptığı (Yürüyüş) dergisinde; Nazım Hikmetle birlikte mahkûm olanlardan Harp Okulu öğrencisi A. Kadir, Nazım Hikmetle Bursa Ha-

pishanesinde arkadaş olan Orhan Kemal, Halikarnas Balıkçısı diye bilinen ve sürgün edilmiş olduğu Bodrumda yerleşmiş bulunan Cevat Şakir ile artist Cahit Irgat'ın yazıları vardı. Behice Boranın çıkardığı (Adımlar) dergisinde de aynı imzalara rastlanıyordu. Ve yine bu dönemin solcu yazarları arasında komünistlikten mahkûm iken onuncu yıl affından yararlanan ve sonra Rusyaya kaçarak Moskovada komünistlik öğrenimi yapan ve Türkiyeye dönüşünde Prof. Halet Çambel ile evlenen Nail Vahdetî Çarıkhan da vardı.

Dünya Savaşı, Mihver Devletlerinin yâni aşırı sağcıların aleyhine döndükçe, aşırı solcuların çalışmaları da hızlanmış ve örgütlenmişti. İlk kurulan örgüt, SETA (Türkiye Gizli Komünist Şurası) adında bir danışmalık örgüttü. Reşat Fuat Baranerin başkanlığında Davit Nae, Nihat Balyoz, Halit Irgat tarafından kurulmuş olan bu gizli örgüt; Behice Boranın çıkardığı (Adımlar), Pertev Naili Boratavın çıkardığı (Yurt ve Dünya), Suat Dervişin çıkardığı (Yeni Edebiyat), Yusuf Ahıskanın çıkardığı (Ses) dergileri ile (Tan) gazetesinden yararlanıyordu. Fakat bu örgütün mensupları Sıkıyönetimce 1944 de tutuklanmışlardı. Reşat Fuat Baraner ile eşi Suat Derviş ve Hasan İzzettin Dinamo tutuklananlar arasında idi. Yakalanamayan altı kişiden biri İbrahim Baştımar'dı. Bundan sonra aşırı sol akım daha çok Üniversite gençliğini hedef almış ve İktisat Fakültesi asistanlarından Mihri Belli başkanlığında (İleri Gençlik Birliği) kurulmuştu. Kapı ve kepenklerin üzerlerine solcu deyimler yazan, işçilere orak-çekiç'li kartlar dağıtan bu örgüt mensupları da Süleymaniye Camiinin minareleri arasına (Saraçoğlu Faşisttir) yazılı bir flamayı asmaya çalışırken görülüp yakalanmışlar ve Mihri Belli ile öteki 26 solcu türlü cezalara çarptırılmışlardı. Bundan sonraki solcu örgütün adı (İleri Demokrat Cephe) idi. Merkez yöneticileri; Nail Vahdeti Çarıkhan, Faris Erkman, Aram Pehlivanyan, Moskovada yetişmişlerden Ahmet Furuncu idi. Üyeleri arasında dikkati çekecek kadar azınlık bulunan bu örgütün kuruluş bildirisinde «Kahrolsun tek parti ve vurguncular saltanatı», «Kahrolsun millî azınlıklara düşmanlık», «Yaşasın Sovyetlerle işbirliği» gibi sözler vardı.

Dünya Savaşı Mihver Devletlerinin yenilgisi ile sonuçlanıp Sovyetler Birliği üç muzaffer devletten biri olunca, aşırı solcular da çalışmalarını açıkca hızlandırmışlar ve 1.12.1945 de (Yeni Dünya) adlı bir sosyalist gazete ile (Görüşler) adlı bir dergi çıkarmışlardı. Yeni Dünya gazetesinde Cami Baykurt, Sabahattin Ali ve Türkiye

Sosyalist Partisi Genel Başkanı Esat Adil Müstecaplı adları dıkkati çekiyordu. Görüşler dergisinde de; Yeni Dünyadakilerle birlikte Nail Vahdeti Çarıkhan, Adnan Cemgil, Behice Boran, Aziz Nesin ve Sabiha Sertel ile Zekeriya Sertelin adları vardı (İlhan E. Darendelioğlu, Türkiyede Komünist Hareketleri: 235-264, 323-328, 346-351, 356, 359, 363).

Zekeriya Sertel aynı zamanda (Tan) gazetesini çıkarıyor ve komünizm propoğandası yerine (Rus Dostluğu) propoğandası yapıyordu. Ruslar da o sırada Kars ile Ardahanı ve Boğazlarda hak istiyorlardı. Cami Baykurt, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar Tan gazetesinin yazarları arasında idiler.

Tancılar; bir yandan toplumun iktidara karşı olan kırgın duygularından yararlanarak Halk Partisine şiddetle çatıyor, bir yandan da bizzat Zekeriya Sertelin dediği gibi «Büyük komşumuz Sovyetlere karşı sevgi yaratmaya çalışıyorlardı. Devlet adamlarının çoğunu ve özellikle Başbakan Şükrü Saraçoğlunu faşist olarak gösteriyor, «Kabine içinde en çok Almanyadan yana ve Sovyetlere karşı olan o idi» diye yazıyorlardı.

Tancılara göre tek çıkar yol; Meclisi dağıtmak, serbest seçimle halkı temsil eden bir Meclis seçmek ve «27 Mayıs 1960 devriminden sonraki gibi bir anayasa yaparak demokratik hakları sağlayan Yeni Bir Rejim'in temellerini atmak, sonra da bu demokratik rejime yakışır bir hükümet kurmak» tı. Halk Partisinin kendi isteğiyle ülkeye demokrasiyi getirmeyeceği iddia ediliyordu. Osmanlı Meclisi Mebusanından Ankaradaki Birinci Büyük Millet Meclisine gelen, bir ara bakanlık ta yapan ve devamsızlığı sebebiyle mebusluktan ayrılmış sayılan, eski subaylardan ve eski Aydın mebuslarından olup Atatürk zamanında da solculuğu ile tanınmış bulunan Cami Baykurt Türk halkının dinine bağlı olduğunu, bu nedenle dinsel inanca karşı çıkmamak ve sosyalizm propoğandası için İslâm dini ilkelerinden yararlanmak gerektiğini ileri sürüyordu. Zekeriya Sertel de, Tancıların tutumlarını şöyle anlatıyordu: «Tan gazetesi özgürlüğün ve demokrasinin ve ileri düşüncelerin yüksek sesli bayrakcısı olmuştu.», «Biz yıllardanberi Sovyet dostluğuna inanmış ve bu inancımızı halka da aşılamaya çalışmıştık.»

Gerçekten de Tancılar, Sovyet Birliğine karşı olan dostluklarında çok aşırı idiler. O sıralarda Rusların Kars ile Ardahanı istediklerini bizzat Zekeriya Sertelin soruşturması ile öğrendikleri halde yine de Halk Partisinin Ruslarla dost olmamasını onun faşistliğine vererek kınıyor ve zor günlerde yardım gördüğü için Amerikadan ayrılamadığını yazıyor ve tıpkı on beş yıl sonra Demokrat Partiye

söylendiği gibi «Fakat burjuvazi, artık kendisini Amerikaya satmıştı.», «İnönü de Amerikaya dayanabilmek için lafla demokrat görünmeye çalışıyor.», «Çok partili parlamenter sistem onun işine gelmez. Bu sebeble Halk Partisi bize demokrasiyi getiremez.» diyorlardı.

O halde ne olursa olsun, her şeyden önce Halk Partisi iktidardan uzaklaştırılmalı idi. Bunun için de, genellikle yıkılmak istenen iktidarlara karşı uygulanan usul gereğince, Halk Partisine karşı olan herkesle işbirliği yapılmalı yâni Halk Partisine karşı bir millî birlik kurulmalı idi.

Taktik bu olunca; kendilerini, o sırada tek parti düzenine karşı savaş açmış olan Vatan gazetesi ile birlikmiş gibi göstermek ve yeni bir parti kurma hazırlıkları içinde bulunanlarla da ilişki kurmak gerekiyordu. Zekeriya Sertel; bunu da bolşevikliği incelemek üzere Atatürkçe millî mücadele yıllarında Rusyaya gönderilmiş olan eski dışişleri bakanlarından Tevfık Rüştü Aras aracılığı ile sağladı. Celâl Bayar ve Adnan Menderes ile tanıştı, işbirliği yapma hususunda pazarlığa girişti. Anlaşmaya varıldığını sandığı esaslara göre kurulacak yeni parti: (burjuvanın demokratik haklarını ve özgürlüklerini savunacak), (devletin yapamadığı işleri özel teşebbüse bırakacak) ve fakat (onları sıkı bir kontrol altında bulundurarak İleri Devletçi olacak), (Türkiyenin bağımsız ve barışçı olmasına çalışacak) ve (Türk-Sovyet dostluğunu dış politikasının temeli yapacak)'tı. İlişkiler öylesine gelişmişti ki; yeni parti kurucularının adlarını, Zekeriya Sertelin eşinin çıkarmaya başladığı Görüşler dergisinin yazarları arasına koydular.

Fakat Zekeriya Sertel tam umduğu sonuca vardığını sandığı bir sırada Adnan Menderes ona, komünist olup olmadığını sordu. Zekeriya Sertel birdenbire gerçeği gördü, boşuna uğraşmış olduğunu anladı, sinirlendi ve «kişisel inancıma kimse karışamaz» dedi. «Adnan Menderes ses çıkarmadı» ama Zekeriya Sertelin kurmaya çalıştığı ilişki de orada kesildi. Gerek Vatancılar, gerekse yeni parti kurucuları Tan gazetesi ve Görüş dergisi ile varmış gibi gösterilmek istenen ilişkiyi yalanladılar.

Moskova Radyosu da, sanki bu olayı bekliyormuş gibi, hemen ertesi günü Celâl Bayarın aleyhinde yayıma başladı, onu Sovyet düşmanlığı ile suçladı. Böylece, iktidarı değiştirmek için millî birlik kurmaya uğraşan solcular; Halk Partisi ve İsmet İnönü ile birlikte yeni parti kurucularını ve özellikle Celâl Bayarı karşılarına

aldılar. Her seferinde olduğu gibi, toplumdaki rahatsızlıktan yararlanarak memleketin anarşik bir durum içine düşmesine çalıştılar.

Gerçi toplumun büyük çoğunluğu Hükümeti işbaşından ve Halk Partisini iktidar yerinden uzaklaştırmak kararına varmıştı ama bunu ulusal varlığı hiç zedelemeden demokratik yollarla yapmak hevesinde idi. Atatürk ilkelerine sımsıkıya bağlı olarak; ne bir ihtilâli, ne de bir hükümet darbesini aklına bile getirmiyordu. Halk Partisinin iktidardan düşmesini özlediği kadar, Tancıların solcu ve yıkıcı düşünce ve yazılarına da aynı derecede sinirleniyordu. Bu sırada sol yayım da apaçık ve çok şiddetli bir hücum dönemine girmişti. Tancılar, bütün öteki gazeteleri karşılarına alarak her birine ayrı ayrı noktalardan hücum ediyorlardı. Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalmanı millî mücadele sıralarındaki mandacılığı ile suçluyor ve onu savunma durumuna sokuyorlardı. Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçına faşist diyerek çatıyorlardı. Fakat Hüseyin Cahit Yalçını yıldıramamışlardı. O da Tancıları komünistlikle suçluyor ve (Kalkın Ey Ehli Vatan) başlıklı yazısında «Her parti kurulur ama Komünist Partisi kurulamaz. Çünkü bu partinin temeli, düşünce ve vicdan özgürlüğünü yoketmektir. Kendilerinden başkalarına hayat hakkı tanımamaktır.» diyordu. Cumhuriyet gazetesi de; «Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar. Yeni Dünya ve Görüşler Kızıl propoğanda organıdırlar» diye feryat ediyordu. Sonunda millî heyecanlarını önleyemeyen üniversite gençleri, 4.12.1945 günü, ellerinde Atatürk ve İnönünün resimleri olduğu halde solcu yayımların basımevlerine doğru bir yürüyüşe geçtiler. Yollarda halkın da katılmasiyle gittikçe büyüyen kalabalık, zabıta engellerini de aşarak Tan, La Turquie, Yeni Dünya basımevleri ile makinelerini, Berrak ve A.B.C. kitapevlerini tahrip ettiler. Bâzıları bunu millî heyecanın taşkınlığının sonucu olarak kabullendi. Bâzıları, olayı bir Hükümet düzeni olarak niteledıler. Bâzıları da, taşkınlıkları ve tahripleri anarşi çıkarmak isteyen aşırı solcuların yaptıklarını iddia ettiler. Tahripçiler arasında yakalanan ve «kahrolsun Rusya» diye bağıranlardan bir kısmının komünistlik suçundan sanık olup haklarında kovuşturma yapılan solcu öğrenciler olduğunu ileri sürdüler.

Sıkıyönetim Komutanlığınca yayımlanan resmî tebliğde; «Üniversite öğrencilerinden bir gurubun iki basımevine ve bir kaç kitapevine saldırdıkları, bu hareketleri önlemeye çalışan polis kuvvetlerini dinlemeyerek suç işledikleri, bunlar hakkında derhal kovuşturma ve soruşturmaya başlandığı, bu gibi çok üzüntü verici olayların hiç bir suretle hoş görülmeyeceği ve buna benzer hareketlerin

şiddetle karşılık göreceği ve bu gibi toplantıların yasak edildiği» belirtildi.

Rus kaynakları ise bu hareketi, faşistlerin Rusya aleyhine yaptıkları bir gösteri olarak niteleddiler. Moskova ile Ankara arasında notalar gidip geldi.

Ve aynı gün Celâl Bayar, yakında yeni bir partinin kurulacağını açıkladı. Ne olursa olsun dış tehlikeye karşı millî cephesini hiç bozmayan ve daima sağlam tutan Türk ulusu, Atatürkün bir yakın arkadaşının öncülüğü ile demokrasi düzenine yönelmenin ferahlığını duydu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, hemen o gece, kurulacak yeni partinin lideri olacağı anlaşılan Celâl Bayarı yemeğe çağırarak görüşmelerde bulundu (Zekeriya Sertel, Hatıralarım: 251-269; A. Us, Hatıra Notları: 656, 661; A. E. Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 4/46, 49-51; Cem Eroğlu, Demokrat Parti: 5, 12).

Nitekim; kısa bir süre sonra (7.1.1946 da), Celâl Bayarın genel başkanlığında **Demokrat Parti** kurulacak ve toplum hızla **(Demokrasiye Doğru)** ilerleyecektir.

VIII
EKLER

Ek : 1
Altıncı Büyük Millet Meclisi Mebuslarının Listesi

1 — Afyon (7)
1) Ali Çetinkaya
2) Berç Türker
3) Cemal Akçın (1940 da öldü): Şevket Raşit Hatipoğlu
4) Hamza Erkan
5) Haydar Çerçel
6) İzzet Akosman
7) Mebrure Gönenç

2 — Ağrı (3)
8) Halit Bayrak
9) Hüsamettin Kural
10) İhsan Tav (1941 de öldü): Gl. Kemal Doğan

3 — Amasya (3)
11) Esat Uras
12) İsmail Hakkı Mumcu
13) Nafiz Aktin

4 — Ankara (14)
14) Ahmet Ulus
15) Aka Gündüz
16) Arif Baytın
17) Belkıs Baykan
18) Dr. Taptas
19) Eşref Demirel
20) Falih Rıfkı Atay
21) Fevzi Daldal
22) İsmet İnönü
23) Muammer Eriş
24) Mümtaz Ökmen
25) Rıfat Uraz
26) Şakir Kınacı (1940 da öldü): Ekrem Ergun (1942 sonunda öldü)
27) Yahya Galip Kargı (1942 de öldü): Gl. Nihat Anılış

5 — Antalya (7)
28) Cezmi Erçin (1940 da öldü): Nurullah Esat Sümer
29) Dr. Cemal Tunca
30) Dr. Münir Soykam
31) Numan Aksoy
32) Rasih Kaplan
33) Tayfur Sökmen
34) Türkân Örs

6 — Aydın (7)
35) Adnan Menderes
36) Dr. Hulusi Alataş
37) Dr. Mazhar Germen
38) Dr. Şakir Şener
39) Mümtaz Kaynak (1940 da öldü): Agâh Sırrı Levent
40) Nazmi Topçuoğlu
41) Nuri Göktepe

7 — Balıkesir (12)
42) Fahrettin Tiritoğlu
43) Feyzi Sözener
44) Gl. Kâzım Özalp
45) Hâcım Çarıklı
46) Hayrettin Karan
47) Hilmi Şeremetli
48) İsmail Hakkı Uzunçarşılı
49) Mehmet Emir
50) Muzaffer Akpınar
51) Osman Niyazi Burcu
52) Yahya Sezai Uzay
53) Rahmi Selçuk

8 — Bilecik (3)
54) Dr. Gl. Besim Ömer Akalın (1940 da öldü): Kasım Gülek
55) Dr. Muhlis Suner
56) Salih Bozok (1941 de öldü): Memduh Şevket Esendal

9 — Bingöl (2)
57) Feridun Fikri Düşünsel
58) Necmettin Sahir Sılan

10 — Bitlis (2)
59) Süreyya Örge Evren
60) Tevfık Temelli

11 — Bolu (7)
61) Cemil Özçağlar

62) Dr. Emin Cemal Suda (1940 da öldü):
Celâl Sait Siren
63) Dr. Zihni Ülgen
64) Emin Yerlikaya
65) Fethi Okyar
66) Hasan Cemil Çambel
67) Lütfi Gören

12 — Burdur (3)
68) Dr. Ahmet Ruhi Yeşilyurt
69) İbrahim Necmi Dilmen
70) Mehmet Sanlı

13 — Bursa (11)
71) Atıf Akgüç
72) Dr. Galip Kahraman
73) Dr. Refık Güran
74) Sadi Konuk
75) Fatin Güvendiren
76) Fazlı Güleç (Bursa Valiliği ile 16.3.1942 de istifa):
Dr. Talat Simer
77) Gl. Naci Tınaz
78) Muhittin Baha Pars
79) Mustafa Fehmi Gerçeker
80) Nevzat Ayas
81) Refet Canıtez

14 — Çanakkale (6)
82) Atıf Kamçıl
83) Avni Yukaruç
84) Hilmi Ergeneli
85) Reşat Nuri Güntekin
86) Rusuhi Bulayırlı
87) Ziya Gevher Etili

15 — Çankırı (5)
88) Dr. Akif Arkan
89) Fazıl Nazmi Örkün
90) Hüseyin Cahit Yalçın
91) M. Abdülhalık Renda
92) Ziya Esen (1940 da öldü):
Avni Doğan

16 — Çoruh (4)
93) Ali Rıza Erem
94) Asım Us
95) Atıf Tüzün
96) Mazhar Müfit Kansu

17 — Çorum (8)
97) Dr. Mustafa Cantekin
98) Eyüp Sabri Akgöl
99) İsmail Kemal Alpsar (1942 de öldü):
100) İsmet Eker
101) Münir Çağıl
102) Süleyman Köstekçioğlu
104) Şakir Baran

18 — Denizli (7)
105) Dr. Hamdi Berkman
106) Dr. Kâzım Samanlı (1941 de öldü):
Dr. Behçet Uz
107) Emin Aslan Tokat
108) Fahri Akçakoca Akça
109) Necip Ali Küçüka (1941 de öldü):
Haydar Günver
110) Tahir Berkay
111) Yusuf Başkaya

19 — Diyarbakır (7)
112) Cahit Çubukçu
113) Dr. İbrahim Tali Öngören
114) Gl. Kâzım Sevüktekin
115) Rüştü Bekit
116) Veli Necdet Sünkitay
117) Zeki Mesut Alsan
118) Zülfü Tigrel (1940 da öldü):
Dr. Şükrü Emed

20 — Edirne (5)
119) Dr. Fatma Memik
120) Faık Kaltakkıran
121) Fuat Balkan
122) Osman Şahinbaş
123) Şeref Aykut (1939 da öldü):
Temel Göksel

21 — Elazığ (5)
124) Fazıl Ahmet Aykaç
125) Fethi Altay
126) Fuat Ağralı
127) Fuat Ziya Çiyiltepe (1942 de öldü)
128) Sabit Sağıroğlu

22 — Erzincan (5)
129) Abdülhak Fırat
130) Aziz Samih İlter

131) İskender Artün (1942 de öldü):
Şükrü Sökmensüer
132) Saffet Arıkan (Berlin Büyükelçiliği ile 1942 de istifa):
Safiyüddin Erdem
133) Salih Başotaç

23 — Erzurum (9)
134) Aziz Akyürek
135) Dr. Ahmet Fikri Tuzer (1942 de öldü)
136) Gl. Pertev Demirhan
137) Gl. Zeki Soydemir
138) Münir Hüsrev Göle
139) Nafiz Dumlu
140) Nakıye Elgün
141) Salim Altuğ
142) Şükrü Koçak

24 — Eskişehir (5)
143) Emin Sazak
144) İstamat Özdamar
145) İzzet Arıkan
146) Osman Işın
147) Yusuf Ziya Özer

25 — Gaziantep (7)
148) Ahmet Aksu
149) Bekir Kaleli
150) Dr. Abdurrahman Melek
151) Dr. Mehmet Ali Ağakay
152) Mehmet Şahin
153) Nuri Pazarbaşı
154) Ömer Asım Aksoy

26 — Giresun (7)
155) Dr. Hasan Vasıf Somyürek
156) Fikret Atlı
157) Gl. İhsan Sökmen
158) İsmail Sabuncu
159) Münir Akkaya
160) Nafi Atıf Kansu
161) Talat Onay

27 — Gümüşhane (5)
162) Durak Sakarya (1942 de öldü)
163) Edip Servet Tör
164) Hasan Fehmi Ataç
165) Şevket Erdoğan
166) Yusuf Ziya Zarbun

28 — Hakkâri (1)
167) İzzet Ulvi Aykurt

29 — Hatay (5)
168) Abdullah Mursaloğlu
169) Abdülgani Türkmen
170) Bekir Sıtkı Kunt
171) Hamdi Selçuk
172) Mehmet Tecirli

30 — İçel (6)
173) Ahmet Ovacık
174) Dr. Muhtar Berker
175) Emin İnankur
176) Ferit Celâl Güven
177) Gl. Cemal Mersinli (1941 de öldü):
Refık Koraltan
178) Turhan Cemal Beriker

31 — İsparta (4)
179) Hüsnü Özdamar
180) İbrahim Demiralay (1939 da öldü)
181) Kemal Ünal
182) Mükerrem Ünsal

32 — İstanbul (17)
183) Abidin Daver
184) Ahmet Hamdi Denizman
185) Ahmet Şükrü Esmer
186) Ali Kâmi Akyüz
187) Ali Rana Tarhan
188) Atıf Bayındır
189) Dr. Amiral Hakkı Şinasi Erel (1941 de öldü):
İsmail Hakkı Ülkemen
190) Dr. Refık Saydam (1942 de öldü):
Numan Menemencioğlu
191) Fakihe Öymen
192) Galip Bahtiyar Göker
193) Gl. Kâzım Karabekir
194) Gl. Refet Bele
195) İbrahim Alâettin Gövsa
196) Sadettin Uraz
197) Salâh Cimcoz
198) Şükrü Ali Ögel
199) Ziya Karamürsel

33 — İzmir (14)
200) Benal Arıman
201) Celâl Bayar

202) Dr. Muzaffer Bengisu
(1942 de öldü):
Dr. Hüseyin Hulkı Cura
203) Halil Menteşe
204) Hasan Ali Yücel
205) Kâmil Dursun
206) Mahmut Esat Bozkurt
207) Mehmet Aldemir
208) Nazmi İlker
209) Rahmi Köken
210) Reşat Mimaroğlu
211) Sadettin Epikmen
212) Şehime Yunus
213) Şükrü Saraçoğlu

34 — Kars (8)
214) Esat Özoğuz
215) Fuat Köprülü
216) Gl. Muhittin Akyüz (1940 da öldü):
Etem İzzet Benice
217) Hüsrev Kızıldoğan (1942 de öldü):
Cevat Dursunoğlu
218) Kahraman Arıklı
219) Ömer Küntay
220) Şerafettin Karacan
221) Zihni Orhon

35 — Kastamonu (9)
222) Abidin Binkaya
223) Dr. Tevfik Aslan
224) Hacer Dicle
225) Hilmi Çoruk
226) Hüsnü Açıksöz (1939 da öldü):
Dr. Hayrullah Diker
227) Muharrem Celâl Bayar
228) Nuri Tamaç
229) Rıza Saltuğ
230) Tahsin Coşkan

36 — Kayseri (8)
231) Ahmet Hilmi Kalaç
232) Faik Baysal
233) Nazmi Toker
234) Ömer Taşçıoğlu
235) Reşit Özsoy
236) Sadettin Serim
237) Salih Turgay
238) Suat Hayrı Ürgüplü

37 — Kırklareli (5)
239) Burhanettin Denker
240) Dr. Fuat Umay
241) Hamdi Kuleli
242) Şevket Ödül
243) Zühtü Akın

38 — Kırşehir (4)
244) Dr. Yusuf Ziya Somer
(1940 da öldü):
Dr. Hüseyin Ülkü
245) Hazım Börekçi
246) İzzet Özkan
247) Mehmet Seyfeli

39 — Kocaeli (9)
248) Ali Dikmen
249) Dr. Fuat Sorağman
250) İbrahim Dıblan
251) İbrahim Süreyya Yiğit
252) İbrahim Tolon
253) Kemalettin Olpak (1942 de öldü):
Suphi Artel
254) Orgl. Ali Sait Akbaytuğan
255) Ragıp Akça
256) Salâh Yargı

40 — Konya (15)
257) Ahmet Hamdi Dikmen
258) Ali Muzaffer Göker
259) Ali Rıza Türel
260) Dr. Osman Şevki Uludağ
261) Fuat Gökbudak
262) Galip Gültekin
263) Gl. Ali Fuat Cebesoy
264) İzzet Erdal
265) Kâzım Gürel
266) Kâzım Okay
267) Mustafa Ulusan
268) Naim Hazım Onat
269) Şevki Ergun
270) Tevfik Fikret Silay
271) Vehbi Bilgin

41 — Kütahya (9)
272) Alaettin Tiritoğlu
273) Besim Atalay
274) Dr. Ali Süha Delilbaşı
275) Hüseyin Rahmi Gürpınar
276) Muhlis Erkmen

277) Mustafa Bacak (1942 de öldü): Gl. Âşir Atlı
278) Recep Peker
279) Sadri Ertem
280) Vedit Uzgören

42 — Malatya (10)

281) Dr. Hilmi Oytaç (1942 de öldü)
282) Emrullah Barkan
283) Gl. Osman Koptagel (1942 de öldü)
284) Mahmut Nedim Zapçı
285) Mehmet Şevket Özpazarbaşı
286) Mihri Pektaş
287) Muttalip Öker
288) Nasuhi Baydar
289) Osman Taner
290) Vasıf Çınay

43 — Manisa (12)

291) Asım Tümer
292) Dr. Saim Uzel (1941 de öldü): Gl. Ali Rıza Artunkal
293) Faik Kurdoğlu
294) Hikmet Bayur
295) Hüsnü Yaman
296) Kâni Karaorman
297) Kâzım Nami Duru
298) Kenan Orer
299) Osman Erçin
300) Refik İnce
301) Rıdvan Nafiz Edgüer
302) Yaşar Özey

44 — Maraş (5)

303) Dr. A. Kemali Beyazıt
304) Hasan Reşit Tankut
305) Mansur Bozdoğan
306) Mehmet Erten
307) Ziya Kayran

45 — Mardin (7)

308) Dr. Rıza Levent
309) Edip Ergin
310) Gl. Seyfi Düzgören
311) Hasan Menemencioğlu
312) İrfan Ferit Alpaya
313) Muhittin Birgen (1941 de düşürüldü): Halit Onaran
314) Rıza Erten

46 — Muğla (5)

315) Cemal Karamuğla
316) Dr. Hüseyin Avni Ercan (1939 da öldü): İzzettin Çalışlar
317) Hüsnü Kitapçı
318) Sadullah Güney
319) Yunus Nadi

47 — Muş (2)

320) Hakkı Kılıçoğlu
321) Şükrü Atarnan

48 — Niğde (7)

322) Cavit Oral
323) Dr. Abravaya Marmaralı
324) Dr. Raşit Ferit Talay
325) Faik Soylu
326) Halit Mengi
327) Hazım Tepeyran
328) Naim Eren

49 — Ordu (8)

329) Ahmet İhsan Tokgöz (1942 de öldü)
330) Ali Canip Yöntem
331) Dr. Vehbi Demir
332) Hamdi Şarlan
333) Hamdi Yalman
334) Hüseyin Ekşi
335) İsmail Çamaş
336) Selim Sırrı Tarcan

50 — Rize (6)

337) Ali Zırh
338) Dr. Saim Ali Dilemre
339) Fuat Sirmen
340) Hasan Cavit
341) Kemallettin Kamu
342) Raif Dinç

51 — Samsun (8)

343) Amiral Fahri Engin
344) Hüsnü Çakır
345) Meliha Ulaş (1942 de öldü): Sabiha Gökçül
346) Mehmet Ali Yörüker
347) Naşit Fırat
348) Ruşeni Barkın
349) Süleyman Necmi Selmen
350) Zühtü Durukan

52 — Seyhan (9)

351) Ali Münif Yegena
352) Damar Arıkoğlu
353) Gl. Naci Eldeniz

354) Hilmi Uran
355) İbrahim Mete (1942 de öldü):
Ahmet Kutsi Tecer
356) İsmail Safa Özler (1940 da öldü):
Selâhattin Çam
357) Sinan Tekelioğlu
358) Şemsi İşçen
359) Tevfık Tarman

53 — Siirt (4)
360) Ali Rıza Esen
361) Hulkı Aydın (1940 da öldü):
Ressam Şevket Dağ
362) Nakı Bekmen
363) Şefık Özdemir

54 — Sinop (5)
364) Cemal Aliş
365) Cemil Atay
366) Cevdet Kerim İncedayı
367) Hulusi Oruçoğlu
368) Yusuf Kemal Tengirşenk

55 — Sıvas (11)
369) Abdurrahman Naci Demirağ
370) Atıf Esenbel
371) Gl. Akif Öztekin Erdemgil
372) Hikmet Işık
373) İsmail Mehmet Uğur
374) Mergube Gürleyük
375) Mithat Şükrü Bleda
376) Necmettin Sadak
377) Remzi Çiner
378) Şemsettin Günaltay
379) Ziya Başara

56 — Tekirdağ (5)
380) Cemil Uybadın
381) Faik Öztrak
382) Nazmi Trak
383) Rahmi Apak
384) Yahya Kemal Beyatlı

57 — Tokat (8)
385) Cemil Kovalı
386) Galip Pekel
387) Gl. Sıtkı Üke (1941 de öldü):
Halit Nazmi Kişmir
388) Hasip Ahmet Aytuna
389) Muammer Develi
390) Nâzım Poroy
391) Resai Erişken
392) Sıtkı Atanç

58 — Trabzon (10)
393) Daniş Eyüboğlu
394) Faık Ahmet Barutçu
395) Halil Nihat Boztepe
396) Hamdi Ülkümen
397) Hasan Saka
398) Mithat Aydın
399) Raif Karadeniz
400) Salise Abanozoğlu
401) Sırrı Day
402) Süleyman Sırrı Gedik (1939 da öldü):
Şerif Bilge

59 — Tunceli (3)
403) Haydar Rüştü Öktem
404) Mithat Yenel
405) Sami Erkmen

60 — Urfa (6)
406) Ali Saip Ursavaş (1939 da öldü):
Razi Soyer
407) Gl. Ahmet Yazgan
408) Mehmet Emin Yurdakul
409) Refet Ülgen
410) Sami İşbay
411) Şeref Uluğ

61 — Van (3)
412) Hakkı Ungan
413) İbrahim Arvas
414) Münip Boya

62 — Yozgat (7)
415) Ahmet Sungur
416) Celâl Arat
417) Ekrem Pekel
418) Salim Korkmaz
419) Sırrı İçöz
420) Veled İzbudak
421) Ziya Arkant

63 — Zonguldak (8)
422) Halil Türkmen
423) Hasan Karabacak
424) Hüsamettin Okan (1940 da öldü):
Hazım Atıf Kuyucak
425) İbrahim Ethem Bozkurt
426) Mustafa Bozman (1942 de öldü):
Mehmet Emin Erişirgil
427) Şinasi Devrin
428) Rıfat Vardar
429) Yusuf Ziya Özençi

Ek : 2
Yedinci Büyük Millet Meclisi Mebuslarının Listesi

1 — Afyon (8)
1) Ali Çetinkaya
2) Ali Taşkapılı
3) Berç Türker
4) Dr. Ahmet Hamit Selgil
5) Haydar Çerçel
6) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu
7) Mebrure Gönenç
8) Suat Yurdukoru

2 — Ağrı (3)
9) Halit Bayrak
10) Hüsamettin Tugaç
11) Rıfkı Refık Pasin

3 — Amasya (4)
12) Ali Kemal Yeğitoğlu
13) Esat Uras
14) Nafiz Aktin
15) Zeki Tarhan

4 — Ankara (15)
16) Arif Baytın
17) Arif Çubukçu
18) Belkıs Baykan
19) Falih Rıfkı Atay
20) Fevzi Daldal
21) Gl. Nihat Anılmış
22) Halil Naci Mıhçıoğlu
23) Hıfzı Oğuz Bekata
24) İsmet İnönü
25) Muammer Eriş
26) Mümtaz Ökmen
27) Mihal Kayaoğlu
28) Mebrure Aksoley
29) Raşit Börekçi
30) Ziya Yörük

5 — Antalya (7)
31) Dr. Cemal Tunca
32) Dr. Galip Kahraman
33) Dr. Hüsamettin Kural (1944 de öldü): Mesut Çankaya
34) H. Turhan Dağlıoğlu
35) Numan Aksoy
36) Nurullah Esat Sumer
37) Tayfur Sökmen

6 — Aydın (7)
38) Adnan Menderes
39) Agâh Sırrı Levent
40) Dr. Hulusi Alataş
41) Dr. Rıza Levent
42) Dr. Mazhar Germen
43) Gl. Refet Alpman
44) Nuri Göktepe

7 — Balıkesir (13)
45) Fahrettin Tiridoğlu
46) Gl. Kâzım Özalp
47) Hacım Çarıklı
48) Hayrettin Karan
49) Hikmet Onat
50) Hulusi Küçükler
51) İsmail Hakkı Uzunçarşılı
52) Mehmet Demir
53) Muzaffer Akpınar
54) Osman Niyazi Burcu
55) Pertev Etçioğlu
56) Süreyya Örgeevren
57) Yahya Sezai Uzay

8 — Bilecik (4)
58) Ahmet Esen (1944 de öldü): Kemal Sun
59) Dr. Muhlis Suner
60) Kasım Gülek
61) Memduh Şevket Esendal

9 — Bingöl (2)
62) Feridun Fikri Düşünsel
63) Tahsin Banguoğlu

10 — Bitlis (2)
64) Bülent Osma
65) Muhtar Ertan

11 — Bolu (7)
66) Cemil Özçağlar
67) Celâl Sait Siren
68) Dr. Zihni Ülgen
69) Fethi Okyar (1943 de öldü): Gl. Abdullah Alptoğan

70) Hasan Cemil Çambel
71) Hasan Şükrü Adal
72) Hıfzırrahman Raşit Öymen

12 — Burdur (3)
73) Dr. A. Ruhi Yeşilyurt
74) İbrahim Necmi Dilmen
1945 de öldü) : Mehmet Sanlı
75) Şekip Engineri

13 — Bursa (12)
76) Atıf Akgüç
77) Aziz Duru
78) Ahmet Münir Erhan
79) Dr. M. Talât Simer
80) Dr. Refık Güran
81) Dr. Sadi Konuk
82) Fatin Güvendiren
83) Gl. Âşır Atlı
84) Gl. Naci Tınaz
85) Muhiddin Baha Pars
86) Mustafa Fehmi Gerçeker
87) Refet Canıtez

14 — Çanakkale (6)
88) Atıf Kamçıl
89) Hilmi Ergeneli
90) Reşat Nuri Güntekin
91) Rusuhi Bulayırlı
92) Sadık Tahsin Arsal
93) Selâhattin Batu

15 — Çankırı (5)
94) Avni Doğan (1943 de istifa):
Behiç Erkin
95) Atıf İnan
96) Dr. Akif Arkan
97) Mustafa Abdülhalık Renda
98) Talat Onay

16 — Çoruh (4)
99) Ali Rıza Erem
100) Asım Us
101) Atıf Tüzün
102) Mazhar Müfit Kansu

17 — Çorum (8)
103) Dr. Cemal Alper
104) Dr. Mustafa Cantekin
105) Eyüp Sabri Akgöl
106) Hasan Akdoğan
107) İsmet Eker
108) Münir Çağıl
109) Naim Atalay
110) Nuri Kayaalp (1945 de öldü):
Edip Alpsar

18 — Denizli (8)
111) Dr. Behçet Üz
112) Dr. Hamdi Berkman
113) Prof. Servet Kâmil Tokgöz
(1943 de öldü):
Abidin Ege
114) Faık Asal
115) Emin Aslan Tokat
116) Haydar Günver
117) Naili Küçüka
118) Yusuf Başkaya (1945 de öldü):
Cemil Çalgüner

19 — Diyarbakır (6)
119) Dr. İbrahim Tali Öngören
120) Gl. Kâzım Sevüktekin
121) Kemal Şedele
122) Osman Ocak
123) Rüştü Bekit
124) Şeref Uluğ

20 — Edirne (5)
125) Dr. Fatma Memik
126) Ekrem Demiray
127) Fuat Balkan
128) Mahmut Nedim Gündüzalp
129) Mehmet Edip Ağaoğulları

21 — Elazığ (5)
130) Fuat Ağralı
131) Fazıl Ahmet Aykaç
132) Hasan Kişoğlu
133) İhsan Yalçın
134) Sabit Sağıroğlu

22 — Erzincan (5)
135) Abdullah Fırat
136) Aziz Samih İlter
137) Behçet Kemal Çağlar
138) Feyzi Halfegil
139) Şükrü Sökmensüer

23 — Erzurum (9)
140) Aziz Akyürek
141) Gl. Pertev Demirhan
142) Gl. Zeki Soydemir
143) Münir Husrev Göle
144) Nafiz Dumlu
145) Nakıye Elgün
146) Raif Dinç
147) Salim Altuğ

148) Şükrü Koçak
24 — Eskişehir (5)
149) Emin Sazak
150) İstamat Özdamar
151) İzzet Arıkan
152) İzzet Ulvi Aykurt
153) Yavuz Abadan
25 — Gaziantep (8)
154) Bekir Kaleli
155) Dr. Abdurrahman Melek
156) Dr. Mehmet Ali Ağakay
157) Dr. Muzaffer Canbolat
158) Cemil Sait Barlas
159) Mehmet Şahin
160) Ömer Asım Aksoy
161) Şefik Özdemir
26 — Giresun (8)
162) Ahmet Ulus
163) Ayet Sayar
164) Dr. H. Vasıf Somyürek
(1944 de öldü):
İhsan Gürak
165) Fikret Atlı
166) Gl. İhsan Sökmen
167) İsmail Sabuncu
168) Münir Akkaya
169) Necmi Osten
27 — Gümüşhane (5)
170) Cabir Selek
171) Edip Servet Tör
172) Hasan Fehmi Ataç
173) Recai Güreli
174) Şevket Erdoğan
28 — Hakkâri (1)
175) Ali Reşat Göksidan
29 — Hatay (6)
176) Abdülgani Türkmen
177) Ali Şelhum Devrim
178) Bekir Sıtkı Kunt
179) Hamdi Selçuk
180) Hasene İlgaz
181) Gl. Eyüp Durukan
30 — İçel (7)
182) Dr. Muhtar Berker
183) Emin İnankur (1944 de öldü):
Hamdullah Suphi Tanrıöver
184) Ferit Celâl Güven
185) Gl. Şefik Türsan
186) Refik Koraltan
187) Şefik Tugay
188) Turhan Cemal Beriker
31 — İsparta (5)
189) Cemil Tüzemen
190) Hüsnü Özdamar
191) Kâzım Aydar
192) Kemal Turan
193) Mükerrem Karaağaç
32 — İstanbul (23)
194) Ahmet Hamdi Denizmen
195) Ali Kâmi Akyüz (1945 de öldü):
Muhittin Üstündağ
196) Ali Rana Tarhan
197) Ahmet Şükrü Esmer
198) Celâl Esat Arseven
199) Dr. Galip Ataç
200) Dr. Hayrullah Diker
201) Atıf Bayındır
202) Ferit Hamal
203) Gl. Refet Bele
204) Gl. Kâzım Karabekir
205) Galip Bahtiyar Göker
(1945 de öldü):
Mekki Hikmet Gelenbeğ
206) Hüseyin Cahit Yalçın
207) Hüsnü Kortel
208) Fakihe Öymen
209) İbrahim Alâeddin Gövsa
210) İsmail Hakkı Ülkümen
211) Mehmet Emin Yurdakul
(1944 de öldü):
Dr. Kemal Cenap Berksoy
212) Numan Menemencioğlu
(1944 de ayrıldı):
Dr. Gl. Niyazi İsmet Gözcü
213) Salâh Cimcoz
214) Şükrü Ali Ögel
215) Vehbi Sarıdal
216) Ziya Karamursal
33 — İzmir (15)
217) Benal Arıman
218) Celâl Bayar (1945 de istifa):
Sedat Dikmen
219) Dr. Hüseyin Hulki Cura
220) Dr. Kâmuran Örs
221) Esat Çınar

222) Ekrem Oran
223) Halil Menteşe
224) Halit Onaran
225) Hasan Âli Yücel
226) Münir Birsel
227) Mahmut Esat Bozkurt (1943 de öldü): Şevket Adalan
228) Rahmi Köken
229) Sadettin Epikmen
230) Şehime Yunus
231) Şükrü Saraçoğlu

34 — Kars (8)
232) Cevat Dursunoğlu
233) Dr. Esat Oktay
234) Esat Özoğuz
235) Eşref Demirel
236) Fuat Köprülü
237) Gl. Hasan Durudoğan
238) Şerafettin Karacan
239) Zihni Orhon

35 — Kastamonu (9)
240) Abidin Binkaya
241) Dr. Fahri Ecevit
242) Hamdi Çelen
243) Hilmi Çoruk
244) Nuri Tamaç
245) Rıza Saltuğ
246) Tahsin Coşkan
247) Tezer Taşkıran
248) Ziya Orbay

36 — Kayseri (9)
249) Ahmet Hilmi Kalaç
250) Faık Baysal
251) Mustafa Kemal Şatır
252) Muhittin Taner
253) Nazmi Toker
254) Ömer Taşçıoğlu
255) Sadettin Sermi (1943 de öldü): Cafer Tüzel
256) Reşit Özsoy
257) Suat Hayrı Ürgüplü

37 — Kırklareli (5)
258) Dr. Fuat Umay
259) Gl. Kemal Doğan
260) Nafi Atıf Kansu
261) Şevket Ödül
262) Zühtü Akın

38 — Kırşehir (4)
263) Faık Selen
264) Fuat Çobanoğlu
265) İbrahim Turan
266) Şevket Turgut

39 — Kocaeli (10)
267) Ali Dikmen
268) Dr. F. Şerefeddin Bürge
269) Gl. Mürsel Bakû (1945 de öldü): Koramiral Şükrü Okan
270) İbrahim Süreyya Yiğit
271) İbrahim Tolon
272) Ragıp Akça (1945 de öldü): Nihat Erim
273) Refık Fenmen
274) Salah Yargı (1945 de öldü): Ahmet Faık Abasıyanık
275) Sedat Pek
276) Sulhi Artel

40 — Konya (15)
277) Ahmet Hamdi Dikmen
278) Ali Muzaffer Göker (1944 de öldü): Saffet Arıkan
279) Ali Rıza Türel
280) Dr. Osman Şevkı Uludağ
281) Dr. Sadi Irmak
282) Gl. Ali Fuat Cebesoy
283) Hulkı Karagülle
284) Kâzım Okay
285) Mustafa Ulusan (1943 de öldü): Fatin Gökmen
286) Muhsin Adil Binal
287) Naim Hazım Onat
288) Sedat Çumralı
289) Şevkı Ergun
290) Tevfık Fikret Sılay
291) Vehbi Bilgin

41 — Kütahya (10)
292) Alâeddin Tiridoğlu
293) Besim Atalay
294) Dr. Ali Süha Delilbaşı
295) Hâmit Pekcan
296) Muhlis Erkmen
297) Ömer Bedredin Uşaklı

298) Sadri Ertem (1943 de öldü):
Halil Benli
299) Selâhattin Kutman
300) Recep Peker
301) Vedit Uzgören
42 — Malatya (11)
302) Dr. Cafer Özelçi
303) Emrullah Barkan
304) Hâlet Sağıroğlu
305) Kemal Sayın
306) Mahmut Nedim Zabcı
307) M. Şevket Özpazarbaşı
308) Mihri Pektaş
309) Muttalip Öker
310) Nasuhi Baydar
311) Osman Taner
312) Tevfık Temelli
43 — Manisa (12)
313) Dr. Sâada Kâatçılar
314) Faık Kurdoğlu
315) Hikmet Bayur
316) Feyzullah Uslu
317) Haldun Sarhan
318) İsmail Ertem
319) Kâni Karaosman
320) Rıdvan Nafiz Edgüer
321) Osman Erçin
322) Gl. Ali Rıza Artunkal
323) Şevket Raşit Hatipoğlu
324) Yaşar Özey
44 — Maraş (5)
325) Ahmet Hamdi Tanpınar
326) Abdullah Yaycıoğlu
327) Dr. Kemali Beyazıt
328) Hasan Reşit Tankut
329) Rasih Kaplan
45 — Mardin (7)
330) Dr. Aziz Uras
331) Edip Ergin
332) Gl. Seyfi Düzgören
333) Hasan Menemencioğlu
334) İrfan Ferit Alpaya
335) Lutfü Ülkümen
336) Rıza Erten
46 — Muğla (5)
337) Cemal Karamuğla
338) F. Osman Menteşeoğlu
339) Gl. İzzettin Çalışlar
340) Hüsnü Kitapçı
341) Sadullah Güney (1945 de öldü):
Abidin Çakır
47 — Muş (2)
342) Hakkı Kılıçoğlu
343) Kâmil Kotan
48 — Niğde (7)
344) Avram Galanti Bodrumlu
345) Halit Mengi
346) Hazım Tepeyran
347) Hüseyin Ulusoy
348) Faık Soylu
349) Dr. Rasim Ferit Talay
350) Rıfat Dolunay
49 — Ordu (8)
351) Dr. Vehbi Demir
352) Dr. Zeki Mesud Sezer
353) Hamdi Şarlan
354) Hamdi Yalman
355) İsmail Çamaş
356) Muammer Yarımbıyık
357) Selim Sırrı Tarcan
358) Şevket Akyazı
50 — Rize (6)
359) Ali Zırh
360) Fuat Sirmen
361) Dr. Saim Ali Dilemre
362) Hasan Cavit Belül
363) Kemalettin Kamu
364) Tahsin Bekir Balta
51 — Samsun (9)
365) Amrl. Fahri Engin
366) Hüsnü Çakır
367) Nail Öztuzcu
368) Mehmet Ali Yörüker
369) Nasuhi Erzurumlu (1943 de Seçim Tutanağı rededildi):
İhsan Ezgü
370) Naşit Fırat
371) Süleyman Necmi Selmen (1943 de öldü):
Cemil Bilsel
372) Sabiha Gökçül
373) Zühtü Durukan
52 — Seyhan (9)
374) Ali Münif Yegena
375) Cavit Oral

376) Damar Arıkoğlu
377) Dr. Kemal Satır
378) Gl. Naci Eldeniz
379) Hilmi Uran
380) Kemal Çelik
381) Selahattin Çam (1945 de istifa))
382) Şemsa İşçen

53 — Siirt (4)
383) Ali Rıza Esen
384) Behçet Türkay
385) Şevket Dağ (1944 de öldü): Emin Kılıççıoğlu
386) Saffet Tuncay

54 — Sinop (5)
387) Cemil Atay
388) Cevdet Kerim İncedayı
389) Dr. Bahattin Kökdemir
390) Hulusi Orucoğlu
391) İsmail Habip Sevük

55 — Sıvas (12)
392) A. Naci Demirağ (1944 de öldü): Eşref Dizdar
393) Abidin Yurdakul
394) Atıf Esenbel
395) Hikmet Işık
396) İsmail Hakkı Başak (1945 de öldü): Gl. Fikri Erbuğ
397) İsmail Mehmet Uğur
398) Kâmil Kitapçı
399) Mitat Şükrü Bleda
400) Necmeddin Sadak
401) Reşat Semseddin Sirer
402) Şemseddin Günaltay
403) Ziya Başara (1943 de öldü): Amiral Hulusi Gökdalay

56 — Tekirdağ (6)
404) Cemil Uybadın
405) Ekrem Pekel
406) Emin Ataç
407) Fayık Öztrak
408) Nazmi Trak
409) Rahmi Apak

57 — Tokat (8)
410) Cemal Kovalı
411) Galip Pekel
412) Halit Nazmi Kişmir
413) Muammer Develi
414) Nâzım Poroy
415) Refik Ahmet Sevengil
416) Resai Erişken
417) Sabri Çelikkol

58 — Trabzon (11)
418) Faik Ahmet Barutçu
419) Halil Nihat Boztepe
420) Hasan Saka
421) Lütfi Yavuz
422) Mithat Aydın
423) Daniş Eyüboğlu
424) M. Süreyya Anamur
425) Raif Karadeniz
426) Salise Abanozoğlu
427) Sırrı Day
428) Temel Göksel

59 — Tunceli (2)
429) Hasan Üçöz
430) Necmeddin Sahir Sılan

60 — Urfa (6)
431) Ahmet Kutsi Tecer
432) Esat Tekeli
433) Hüseyin Sami Coşar
434) Kâzım Berker
435) Razi Soyer
436) Suut Kemal Yetkin

61 — Van (3)
437) Hakkı Ungan (1943 de öldü): Nihat Berker
438) İbrahim Arvas
439) Münib Boya

62 — Yozgat (7)
440) Ahmet Sungur
441) Celâl Arat
442) Mahmut Alpak
443) Salim Korkmaz
444) Sırrı İçöz
445) Y. Duygu Karslıoğlu
446) Ziya Arkant

63 — Zonguldak (9)
447) Ahmet Gürel
448) Hasan Karabacak (1945 de öldü): Ali Rıza İncealemdaroğlu
449) Hazım Atıf Kuyucak

450) Emin Erişirgil
451) Halit Türkmen (1943 de öldü):
Dr. Rebi Barken
452) Rıfat Vardar
453) Şeref Tansan
454) Şinasi Devrin
455) Yusuf Ziya Özençi

Ek : 3
Anavatana Katılan Hatay Devletinin Ulusal Meclis Üyeleri'nin Listesi

1 — Abbas Ülkü
2 — Abdullah Mürseloğlu
3 — Abdülgani Türkmen
4 — Agop Davutyan
5 — Ahmet Celâl Tümkaya
6 — Ali Mısırlı (Ökten)
7 — Arif Hikmet Süral
8 — Bahri Bahadırlı
9 — Bekir Sıtkı Kunt
10 — Bostan Mercan
11 — Cevat Abalı
12 — Dr. Basil Huri
13 — Dr. İbrahim İnal
14 — Dr. Vedi Bilgin
15 — Hacı Rezzuk
16 — Haçadur Karabacakyan
17 — Hamdi Selçuk
18 — Hasan Ali Davut
19 — Hikmet Celâl (Ordulu)
20 — İsa Kazançıyan
21 — İzzet Zekeriya
22 — Kâmil Zireyk
23 — M. Sait Tüleyli
24 — Marsel Balit
25 — Mehmet Adalı
26 — Mehmet Kâmil (Karasulu)
27 — Mehmet Kösediyap
28 — Mihran Keşişyan
29 — Mustafa Fansa
30 — Nuri Aydın Konuralp
31 — Salih Güzel
32 — Samih Azmi Ezer
33 — Selim Mahmut
34 — Seydi Oğuz
35 — Suphi Bereket
36 — Süleyman Turhani
37 — Şeyh Davut Reyhani
38 — Tayfur Sökmen
39 — Vedi Münir Karabay
40 — Zeynelabidin Cilli

Not : Tek Partili Cumhuriyet adlı 7. kitabımızda kuruluşunu ve bu kitabımızda Anavatana katılışını anlattığımız Hatay Devleti'nin geçen kitapta yayınlayamadığımız Ulusal Meclis Üyeleri'nin yukarıdaki listesi, Dışişleri Bakanlığı RCD Eski Genel Sekreter Yardımcısı Selâhattin Ülkümen tarafından, Nuri Aydın Konuralp'ın (Hatayın Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi) adlı kitabından alınarak gönderilmiştir.

Kalite Matbaası, Ankara - 1974

FİATI

